

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA SAKİ-NAMELER

“Şekil ve Muhteva İncelemesi”

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Prof. Dr. Hasan KAVRUK

Özlem ÇAYILDAK

MALATYA-2018

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA
SÂKÎ-NÂMELER

“Şekil ve Muhteva İncelemesi”

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Hasan KAVRUK

HAZIRLAYAN
Özlem ÇAYILDAK

Jürimiz 02.04.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans/ doktora tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak ..Türk Dil ve Edebiyatı Enstitüsü.. Ana bilim, Bilim dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Ünvan Ad Soyadı	İmzası
1. Prof. Dr. H. Ahmet KIRILIS	
2. Prof. Dr. Hasan KAVRUK	
3. Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK	
4. Prof. Dr. Kâzım TALOĞA	
5. Doç. Dr. Cafer MUM	

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Hasan KAVRUK'un danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım "Klasik Türk Edebiyatında Saki-nameler" başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterildiğini belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Özlem ÇAYILDAK

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

02/04/2018

Özlem ÇAYILDAK

ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatının sistematik olarak anlaşılması ve anlatılması açısından muhteva incelemelerinin şüphesiz çok ayrıcalıklı bir yeri vardır. Bununla birlikte bu sahada yapılmış çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu çalışmalar klasik edebiyatı tanıma yolunda büyük imkânlar, kolaylıklar sağlamaktadır. Bu sebeple tek bir müellif veya eser üzerinde durmak yerine belli bir konuda yazılan eserlerle ilgili çalışmanın hem araştırmacılar hem de edebiyat araştırmaları için daha verimli ve faydalı olacağı inancıyla saki-nameler üzerinde çalışmayı tercih ettik. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda genel olarak bir şaire ait saki-name incelenmiş, değerlendirilmiş; ancak çok sayıda metnin muhteva özellikleri açısından değerlendirildiği bir çalışma yapılmamıştır.

İncelenen metinlerde geçen belli başlı kavramlar belirli sınırlar dâhilinde sıralanıyorken çalışmamız, saki-namelerle ilgili olarak akla gelebilecek kavramların hemen hepsini başlıklar hâlinde toplamıştır. Saki-namelerde şekil ve muhteva adlı bu çalışmamız bizzat metinler üzerinden yapılan bir değerlendirme ve incelemedir. Daha önce yapılan bu tarz çalışmalardan farklı olarak yaptığımız bu inceleme ile metinlerden hareketle saki, şarap, kadeh, meclis, meyhane, harabat, pîr-i mugân ve diğer kelimelerin tanımları yapılmış, bu kavramlar örneklerle detaylı bir biçimde anlatılmış ve kavramların benzetildiği unsurlar ortaya konulmuştur. Bu çalışma klasik Türk edebiyatında yazılmış saki-name metinleri üzerine şekil ve muhteva tarzında yapılan ilk inceleme olacaktır. Bu yönüyle çalışmamızın, saki-namelerle ilgili yapılacak diğer çalışmalar için başvurulacak önemli bir kaynak olması hedeflenmiştir.

Çalışmamız esas itibarıyla üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde saki ve saki-name kelimelerinin lügat manaları üzerinde durulmuş, Arap ve Fars edebiyatında bu türün gelişimi, örnekleri ve Türk edebiyatına yansımaları anlatılmıştır.

Birinci bölümde, Türk edebiyatında saki-namelerin başlangıcı, ilk örnekleri ve gelişimi detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca çalışmamıza konu olan saki-name metinlerinin kimler tarafından, hangi yüzyılda, hangi nazım şekliyle yazıldığı, kaç beyit olduğu da bu bölümde yer almıştır.

İkinci bölümde, saki-nameler; nazım şekilleri, vezin, kafiye, redif yönüyle incelenmiştir.

Üçüncü bölümde muhteva incelemesi yapılmıştır. Türe ad olan saki ile muhteva incelemesi başlamış, şarap, kadeh, sürahi, sebû, hum, meclis, mutrib, muganni, pîr-i mugân, sarhoşluk, aşk, dinî unsurlar, tasavvufi kavram ve mecazlar çeşitli başlıklarla ele alınmış, detaylı bir inceleme ile devam etmiştir.

Kullanılan beyitler yanlarına “M.40, TB.20, K.5” örneğindeki gibi kısaltılmış künyeleri verilerek alınmıştır. Kısaltmalardaki harf, nazım şekli; rakam ise bu şiirin beyit numarasını ifade etmektedir. Çalışmamızda beyitlerin dil içi çevirilerinde ve açıklamalarda Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu esas alınmış; ancak klasik Türk edebiyatı alanına ait birtakım kelimeler Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzunda yer almadığından bu kelimeler Osmanlıca Sözlükteki hâliyle yazılmıştır. Ayrıca beyitler üzerinde de herhangi bir değişiklik yapılmamış, örnekler orijinal şekliyle verilmiştir. Tez içerisinde mümkün olduğu kadar tekrardan kaçınılmakla birlikte her konu, ilgili bölümde anlatılmış; başka bölümlerle ilgisi olsa dahi mümkün olduğu kadar az referans verilmiştir. Buna rağmen farklı bölümlerde benzer ifadelerin kullanılması kaçınılmaz olmuş, anlatılan konunun karakteristik özelliklerini en iyi sergilediği düşünülen beyitler örnek olarak alınmıştır. Yapılan bu çalışmada kesin yargılar sonraki araştırmacılara bırakılarak daha ziyade bazı tespitlerde bulunmaya gayret edilmiştir.

Bu çalışmada derin bilgi birikimi ve tecrübelerini benimle paylaşarak beni destekleyen, bana yol gösteren başta saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hasan KAVRUK’a, çalışma esnasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK’a, Doç. Dr. Cafer MUM’a ve Yrd. Doç. Dr. Sadık ARMUTLU’ya, ayrıca desteğini ve sabrını benden esirgemeyen aileme ve eşime ayrı ayrı teşekkür ederim. Çalışmamızda şahsi kusurlarım sebebiyle ortaya çıkabilecek hataların hoş görülmesi dileğiyle.

Özlem ÇAYILDAK

ÖZET

Bu çalışmada 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar muhtelif nazım şekillerinde yazılmış saki-name metinleri şekil ve muhteva açısından incelenmiştir. Tezimiz bir muhteva çalışması olduğundan bu çalışma için tarafımdan yeni bir saki-name metni okunmamıştır, incelenen metinlerin hepsi daha önceden transkribe edilmiştir. İnceleme eldeki mevcut saki-name metinlerinin tamamını kapsayacak şekilde yapılmıştır. Saki-name, klasik Türk edebiyatının önemli türlerinden biridir. Saki, şarap, kadeh, sürahi, meclis, meyhane başta olmak üzere musiki aletleri, hum, cür'a, mum, sofrası, yemek, mezelerden bahseden manzum eserler olup bu kavramlar gerçek ve tasavvufi anlamlarda kullanılır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ilk örneklerinden başlayarak Türk edebiyatında saki-namelerin gelişimi anlatılmıştır. İkinci bölümde saki-nameler nazım şekilleri, vezin, kafiye, redif yönüyle incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise saki-namelerde muhteva incelemesi yapılmış; metinler saki, şarap, kadeh, meclis, meyhane, yemekler, mezeler, mutrib, muganni, sürahi, sebû, hum, cür'a, kulkul, sarhoşluk vd., aşk, dinî unsurlar, tasavvufi kavram ve mecazlar açısından incelenmiş, ve benzetme unsurları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Saki-name, şekil, muhteva, din ve tasavvuf

ABSTRACT

In this study, saki-name texts written between the 15th century and the 20th century have been studied in terms of form and content. Our thesis is a study of content and another new text of sakî-name has not been read by myself. The reviewed texts have already been transcribed before. The review has been carried out including all available texts of sakî-name. Saki-name is one of the important types of classical Turkish literature. Saki is a kind of poem is used in real and mystical/sufistic meaning which particularly mentions to wine, chalice, decanter, council, gin mill and refers to musical instruments, wine cask, pitcher, candle, table, meals and appetizers.

Our study consists of three parts. In the first part, the development of classical sakî-nâmes in classical Turkish literature has been explained starting from the first examples. In the second chapter, saki-nâmes have been examined in terms of poetry forms, rhythm, rhyme, repeated voice/word after the rhyme. In the third chapter, the content analysis in the sakî-nâmes has been carried out; the texts have been examined in terms of love, religion and mystic/sufistic concepts, mystical/sufistic metaphors such as saki, wine, chalice, council, gin mill, meals, appetizers, musician, singer, musical instruments, decanter, pitcher, wine cask, expeditious, drunkenness... etc. The components which are associated with these concepts have been revealed.

Keywords: Sakî-nâme, form, content, religion and Sufism

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
BİLDİRİM	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR.....	xxiii
GİRİŞ	1
Saki ve Saki-name Kavramı.....	1
Arap Edebiyatında Saki-nameler	4
Fars Edebiyatında Saki-nameler	7
I. BÖLÜM.....	9
KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA SAKİ-NAMELER.....	9
II. BÖLÜM	22
SAKİ-NAMELERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	22
2.1. Nazım Şekilleri.....	22
2.2. Vezin	27
2.3. Kafiye ve Redif	28
III. BÖLÜM.....	46
SAKİ-NAMELERİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	46
3.1. Saki.....	46
3.1.1. Sakinin Fiziki Özellikleri	48
3.1.1.1. Yüz	50
3.1.1.2. Yanak.....	52
3.1.1.3. Saç	57
3.1.1.4. Boy	60
3.1.1.5. Göz	63
3.1.1.6. Dudak	66
3.1.1.7. Ağız	70
3.1.1.8. Diş	71

3.1.1.9. Kaş.....	71
3.1.1.10. Kirpik.....	73
3.1.1.11. El/Avuç.....	74
3.1.1.12. Çene.....	75
3.1.1.13. Alın.....	76
3.1.2. Sakinin Hâl ve Tavırları	76
3.1.2.1. Busesi	76
3.1.2.2. Gamzesi/Nigâhı	78
3.1.2.3. Handesi	80
3.1.2.4. Nazı/İşvesi	81
3.1.3. Sakinin Meclisteki İşlevi	83
3.1.3.1. Şarap/Kadeh Sunması.....	83
3.1.3.2. Kadeh Doldurması.....	88
3.1.3.3. Medet Etmesi.....	90
3.1.3.4. Kerem/İhsan Etmesi	91
3.1.3.5. Lütfetmesi.....	93
3.1.3.6. Yol Göstermesi.....	95
3.1.3.7. Merhamet Etmesi	95
3.1.3.8. Gam ve Kederden Kurtarması.....	96
3.1.3.9. Raksetmesi.....	98
3.1.4. Saki ile İlgili Benzetmeler	99
3.1.4.1. Gassal	99
3.1.4.2. İskender	99
3.1.4.3. Kimyager	100
3.1.4.4. Mesih	100
3.1.4.5. Nahl	101
3.1.4.6. Padişah.....	101
3.1.4.7. Şem/Kandil.....	103
3.1.4.8. Tabip.....	103
3.2. Şarap.....	104
3.2.1. Şaraba Verilen İsimler ve Şarap Çeşitleri	109

3.2.1.1. Bade.....	109
3.2.1.2. Bade-i Nâb/ Mey-i Bî-gış/Ab-ı Nâb	110
3.2.1.3. Dem	112
3.2.1.4. Duhter-i Rez/Zâde-i ‘İneb/Bintü’l ‘İneb	112
3.2.1.5. Erdek şarabı	114
3.2.1.6. Erguvan şarabı	115
3.2.1.7. Hamr	116
3.2.1.8. Hun-ı Kebûter	117
3.2.1.9. Hurma şarabı / Nebîz	117
3.2.1.10. Kûmeyt-i Bade	118
3.2.1.11. Mâ-i ‘İneb/Ab-ı Rezan	119
3.2.1.12. Mey.....	119
3.2.1.13. Müdâm.....	120
3.2.1.14. Mül	121
3.2.1.15. Müselles.....	122
3.2.1.16. Papazkarası	123
3.2.1.17. Portakal şarabı	123
3.2.1.18. Râh.....	124
3.2.1.20. Sabuh	125
3.2.1.21. Sahbâ	126
3.2.1.22. şarab-ı Musaffa/Mey-i Musaffa	127
3.2.1.23. şarab-ı Nûhî	127
3.2.1.24. şarab-ı Tahûr	128
3.2.1.25. ‘Ukâr.....	129
3.2.1.26. Ümmü’l-Habâ’is.....	129
3.2.2. şarabın Özellikleri.....	130
3.2.2.1. şarabın Rengi	131
3.2.2.1.1. Gül	131
3.2.2.1.2. Hamra/Ahmer/Sürh.....	134
3.2.2.1.3. Hun/Kan.....	136
3.2.2.1.4. Lal/Yakut	137

3.2.2.1.5. Lale-gûn/ Lale.....	139
3.2.2.1.6. Şafak	140
3.2.2.2. Şarabın Kokusu	141
3.2.2.2.1. İtir	141
3.2.2.2.2. Müşk/Misk.....	141
3.2.2.2.3. Reyhan	142
3.2.2.2.4. Verd/Gonca/Gül.....	142
3.2.2.3. Şarabın Lezzeti	143
3.2.2.3.1. Kand/Şeker	143
3.2.2.3.2. Şerbet	144
3.2.3. Şarap ile İlgili Benzetmeler	146
3.2.3.1. Ab-ı Hayat	146
3.2.3.2. Ab/Su.....	148
3.2.3.3. ‘Arûs	149
3.2.3.4. Aşk.....	149
3.2.3.5. Ateş.....	151
3.2.3.6. Cevher	152
3.2.3.7. Eşk	153
3.4.1.8. Kibrit	154
3.2.3.9. Merhem/İlaç	154
3.2.3.10. Naz.....	156
3.2.3.11. Padişah.....	157
3.2.3.12. Panzehir	157
3.2.3.13. Rûh-ı Sâni.....	158
3.2.3.14. Şem/Kandil.....	158
3.2.3.15. Zer/Altın	160
3.2.4. Şarap ile İlgili Diğer Unsurlar	160
3.2.4.1. Habâb.....	160
3.2.4.1.1. Habâb ile İlgili Benzetmeler.....	162
3.2.4.1.1.1. Fanus	162

3.2.4.1.1.2. Kız Kulesi	162
3.2.4.1.1.3. Lü'lü.....	162
3.2.4.1.1.4. Necm/Yıldız.....	162
3.2.4.1.1.5. Panzehir.....	163
3.2.4.1.1.6. Şebnem.....	163
3.2.4.1.1.7. Şerer	164
3.2.4.1.1.8. Taç.....	164
3.2.4.2. Mevc.....	164
3.2.4.2.1. Mevc ile İlgili Benzetmeler	165
3.2.4.2.1.1. Asa	165
3.2.4.2.1.2. Dâm.....	165
3.2.4.2.1.3. Zincir	165
3.2.4.3. Dürd.....	166
3.2.4.3.1. Dürd ile İlgili Benzetmeler	167
3.2.4.3.1.1. Cevher	167
3.2.4.3.1.2. Hâk	167
3.2.4.3.1.3. İlaç/Merhem.....	167
3.2.4.4. Cür'a.....	169
3.2.4.4.1. Cür'a ile İlgili Benzetmeler	172
3.2.4.4.1.1. Mihr.....	172
3.2.4.4.1.2. Yakut.....	173
3.2.4.5. Kukul.....	173
3.2.4.5.1. Kukul ile İlgili Benzetmeler	174
3.2.4.5.1.1. Dua.....	174
3.2.4.5.1.2. Mürg.....	175
3.2.4.5.1.3. Ney	175
3.2.4.6. Katre	175

3.2.4.6.1. Katre ile İlgili Benzetmeler	177
3.2.4.6.1.1. Ab-ı Hayvan	177
3.2.4.6.1.2. Ateş	177
3.2.4.6.1.3. Define	178
3.2.4.6.1.4. Mihr	178
3.3. Kadeh	178
3.3.1. Kadehe Verilen İsimler ve Kadeh Çeşitleri	179
3.3.1.1. Âftâbe	179
3.3.1.2. Aşkar Gözi	180
3.3.1.3. At Kulağı	180
3.3.1.4. Ayak	180
3.3.1.5. Batt	181
3.3.1.6. Bülbüle	182
3.3.1.7. Câm	183
3.3.1.7.1. Câm-ı Billur	186
3.3.1.7.2. Câm-ı Cemşîd	186
3.3.1.7.3. Câm-ı Cihân-nümâ/Gîtî-nümâ	188
3.3.1.7.4. Câm-ı Gül-gûn/Gül-fâm	189
3.3.1.7.5. Câm-ı Musaffa	190
3.3.1.7.6. Câm-ı Rûşen	191
3.3.1.7.7. Câm-ı Safa	192
3.3.1.8. Emrûd	193
3.3.1.9. Kabak	193
3.3.1.10. Kâse/Tas	194
3.3.1.11. Kedû	195
3.3.1.12. Ke's	196
3.3.1.13. Kûz	196
3.3.1.14. Mînâ	197
3.3.1.15. Müseddes	198

3.3.1.16. Peymâne	198
3.3.1.17. Piyale	199
3.3.1.18. Rıtl-ı Girân	200
3.3.1.19. Sâgar	201
3.3.1.20. Sifâl	203
3.3.1.21. Şişe	204
3.3.1.22. Tolu	205
3.3.1.23. Zevrak/Keştî	206
3.3.1.24. Zücâc	207
3.3.2. Kadeh ile İlgili Benzetmeler.....	208
3.3.2.1. Ârâyış	208
3.3.2.2. ‘Arûs	208
3.3.2.3. Aşk.....	208
3.3.2.4. Ateş/Ateş Ocağı.....	210
3.3.2.5. Çah.....	210
3.3.2.6. Dide	211
3.3.2.7. Dürbün.....	211
3.3.2.8. Elmas	211
3.3.2.9. Fener	212
3.3.2.10. Gonca.....	212
3.3.2.11. Gönül	213
3.3.2.12. Gül	213
3.3.2.13. Hatem	214
3.3.2.14. Havz-ı Kevser.....	215
3.3.2.15. Kân	216
3.3.2.16. Kandil	216
3.3.2.17. Kevkeb/Necm.....	217
3.3.2.18. Lal.....	217
3.3.2.19. Lale	217
3.3.2.20. Mah/Meh	218
3.3.2.21. Mahbup/Hûb.....	219
3.3.2.22. Mihr/Âfitâb.....	220

3.3.2.23. Mirat/Âyîne	220
3.3.2.24. Nikap	222
3.3.2.25. Pervane	222
3.3.2.26. Rakkas	222
3.3.2.27. Taç	222
3.3.2.28. Tespih	223
3.4. Sürahi	223
3.4.1. Sürahi ile İlgili Benzetmeler	224
3.4.1.1. Âfitâb	224
3.4.1.2. Daye	225
3.4.1.3. Ejder	225
3.4.1.4. Fevvare	225
3.4.1.5. Hezâr	226
3.4.1.6. Hüdühüd Kuşu	226
3.4.1.7. Kale	226
3.4.1.8. Kıyam Hâli	227
3.4.1.9. Kuyruklu Yıldız	227
3.4.1.10. Lâne	227
3.4.1.11. Lüle	228
3.4.1.12. Mîzâb	228
3.4.1.13. Secde Hâli	228
3.4.1.14. Tûtî	229
3.5. Sebû	229
3.5.1. Sebû ile İlgili Benzetmeler	232
3.5.1.1. Gönül	232
3.5.1.2. Sanevber	232
3.5.1.3. Şamdan	232
3.6. Hum	232
3.6.1. Hum ile İlgili Benzetmeler	235
3.6.1.1. Aşiyân	235
3.6.1.2. Âyîne	235
3.6.1.3. Genc	235

3.6.1.4. Kûh	236
3.6.1.5. Mısbâh/Mişkât	237
3.6.1.6. Padişah	237
3.6.1.7. Tennûr	237
3.7. Meclis /Bezm	237
3.7.1. Meclisin Kurulduğu Zamanlar	239
3.7.1.1. Gece	240
3.7.1.2. Gündüz	243
3.7.1.3. İlkbahar	244
3.7.1.4. Kış	248
3.7.1.5. Sonbahar	250
3.7.1.6. Yaz	252
3.7.2. Meclisin Kurulduğu Mekânlar	254
3.7.2.1. Çimen/Bağ/Bahçe	254
3.7.2.2. Gülşen/Gülistan	255
3.7.2.3. Kasr	256
3.7.2.4. Su Kenarı	257
3.7.3. Meclisin Özellikleri	258
3.7.3.1. Hikâye Anlatılması	258
3.7.3.2. Sohbet Edilmesi	259
3.7.3.3. Şarkı Söylenmesi	261
3.7.3.4. Şiir Okunması	261
3.7.4. Meclisi Oluşturan Unsurlar	262
3.7.4.1. Kişiler	262
3.7.4.2. Sofra	267
3.7.4.2.1. Yemekler	268
3.7.4.2.2. Tatlılar	270
3.7.4.2.3. Meyveler	271
3.7.4.2.4. İçecekler	272
3.7.4.2.5. Mezeler	275

3.7.4.3. Diğer Keyif Vericiler.....	276
3.7.4.4. Kokular	277
3.7.4.5. Eşyalar	278
3.7.4.6. Kıymetli Eşyalar	279
3.7.4.7. Giyecekler	281
3.7.4.8. Mutrib /Sazende	282
3.7.4.9. Muganni / Hanende	283
3.7.4.10. Musiki Aletleri	284
3.7.4.11. Musiki Makamları	297
3.7.4.12. Ağaçlar	299
3.7.4.13. Çiçekler	301
3.7.4.14. Hayvanlar	304
3.7.4.14.1. Kuşlar.....	304
3.7.4.14.2. Böcekler.....	306
3.7.4.15. Mecliste Makamlar.....	307
3.7.5. Meclis Çeşitleri.....	308
3.7.5.1. Bezm-i Mey.....	308
3.7.5.2. Bezm-i İşret	309
3.7.5.3. Bezm-i Has	310
3.7.5.4. Bezm-i Safa	310
3.7.5.5. Bezm-i Aşk.....	311
3.7.6. Meclis ile İlgili Benzetmeler	312
3.7.6.1. Dergâh	312
3.7.6.2. Hamam	312
3.7.6.3. Harem	312
3.7.6.4. ‘Îd-gâh	313
3.7.6.5. Kâbe.....	313
3.7.6.6. Kâşane	313
3.7.6.7. Sayd-gâh.....	313
3.8. Meyhane / Harabat	314
3.8.1. Meyhane Muhitleri	316

3.8.2. Meyhane ile İlgili Benzetmeler	317
3.8.2.1. Felek	317
3.8.2.2. Genc.....	317
3.8.2.3. Kâbe.....	318
3.8.2.4. Kâşane	318
3.8.2.5. Keştî-i Nûh	318
3.8.2.6. Mirat	319
3.8.2.7. Yatak	319
3.8.2.8. Taht.....	319
3.9. Pîr-i mugân.....	319
3.10. Hammâr.....	321
3.11. Muğ-beçe.....	322
3.12. Sarhoşluk.....	323
3.12.1. Sarhoşluk Çeşitleri.....	324
3.12.1.1. Mest / Mestane	325
3.12.1.2. Bed-mest.....	327
3.12.1.3. Mest-i Harap.....	327
3.12.1.4. Ser-mest.....	328
3.12.1.5. Kanzil	328
3.12.1.6. Mest-i Müdâm	329
3.12.1.7. Müdâmî	330
3.12.1.8. Sekrân.....	330
3.12.2. Sarhoşun Halleri	330
3.12.3. Sarhoşluk/Sarhoş ile İlgili Benzetmeler	331
3.12.3.1. Bülbül	331
3.12.3.2. Divane	331
3.12.3.3. Kör.....	332
3.12.3.4. Ney	332
3.12.3.5. Şîr	332
3.12.3.6. Tûtî	332
3.13. Humar.....	333

3.14. Aşk	335
3.15. Dinî Unsurlar.....	345
3.15.1. Allah	346
3.15.2. Peygamberler	347
3.15.2.1. Hz. Muhammed	347
3.15.2.1.1. Hz. Muhammed'in Mucizeleri.....	349
3.15.2.1.2. Miraç.....	350
3.15.2.2. Diğer Peygamberler.....	351
3.15.3. Dört Halife.....	357
3.15.3.1. Hz. Ebubekir.....	357
3.15.3.2. Hz. Ömer	358
3.15.3.3. Hz. Osman	359
3.15.3.4. Hz. Ali	360
3.15.4. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin.....	361
3.15.5. Melekler.....	362
3.15.6. Kitaplar	364
3.15.7. Kaza ve Kader	364
3.15.8. Ahiret ile İlgili Kavramlar	365
3.15.8.1. Cennet ve Cehennem.....	365
3.15.8.1.1. Kevser/Selsebil	366
3.15.8.2. Kıyamet /Mahşer	367
3.15.8.3. Ahir zaman	368
3.15.9. İbadet ile İlgili Kavramlar	368
3.15.9.1. Namaz.....	368
3.15.9.2. Abdest.....	369
3.15.9.3. Oruç	369
3.15.9.4. Hac.....	370
3.15.10. Ayetler ve Hadisler.....	370
3.15.11. Kadir Gecesi	374

3.16. Tasavvuf.....	375
3.16.1. Tasavvufi Kavramlar	377
3.16.1.1. Vahdet/ Kesret.....	377
3.16.1.2. Hakikat	379
3.16.1.3. Zahir-Bâtn	380
3.16.1.4. Tecelli.....	381
3.16.1.5. Mâ-sivâ.....	383
3.16.1.6. Lâ-İllâ	385
3.16.1.7. Hicap	386
3.16.1.8. Sır	387
3.16.1.9. Bast.....	388
3.16.1.10. Elest Meclisi.....	389
3.16.1.11. Nur.....	391
3.16.1.12. Feyiz	392
3.16.1.13. İkilik	394
3.16.1.14. İrfan	394
3.16.1.15. Cemal.....	396
3.16.1.16. Fena/Beka.....	396
3.16.1.17. Riya	398
3.16.1.18. Melamet.....	399
3.16.1.19. Tövbe.....	400
3.16.1.20. Zikir	401
3.16.1.21. Vücut.....	403
3.16.1.22. Gaflet	404
3.16.1.23. Basiret.....	405
3.16.1.24. Cezbe	406
3.16.1.25. Züht	407
3.16.1.26. Hayret	409
3.16.2. Tasavvufi Mecazlar	411
3.16.2.1. Saki.....	413
3.16.2.1.1. Yüz.....	416
3.16.2.1.2. Saç.....	418

3.16.2.1.3. Boy.....	419
3.16.2.1.4. Göz.....	419
3.16.2.1.5. Ağız.....	419
3.16.2.16. Kaş.....	420
3.16.2.2. Şarap.....	420
3.16.2.3. Kadeh.....	427
3.16.2.4. Meyhane	430
3.16.2.5. Mest	433
3.16.2.6. Mutrib/Muganni	436
3.16.2.7. Pîr-i mugân	437
3.16.2.8. Gül ve Bülbül	438
3.16.2.9. Ayna	439
3.16.2.10. Ney	441
SONUÇ.....	443
KAYNAKÇA.....	450
DİZİN.....	456

KISALTMALAR

AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
AÜ	: Atatürk Üniversitesi
C	: cilt
Çev.	: Çeviren
D.	: Dörtlük
DTCF	: Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi
EÜEF	: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
K.	: Kaside
M.	: Mesnevi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Msd.	: Müseddes
Msl.	: Müselles
Msm.	: Müsemmen
Mh.	: Muhammes
Mz.	: Müstezat
öl.	: Ölüm Tarihi
R.	: Rubai
S	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
Ş.	: Şarkı
T.	: Tuyuğ
TB	: Terkil-i bent
TC	: Terci-i bent
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Ünv. : Üniversite

vb. / vd. : ve benzeri / ve diğerleri

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

Saki ve Saki-name Kavramı

Saki-nameler, klasik Türk şiirinin yaygın ve önemli türlerinden biri olup gerçek ya da mecazi anlamıyla şarap ve çeşitlerinden, şarapla ilgili araç-gereçlerden, meclisten ve ağırlıklı olarak sakiden bahseden eserlerdir. Saki ve nâme sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelir.

“Saki” Arapça bir kelimedir. “es-saky: sin’in fethi ve kâ’ın sükûnu” ile suvarmak ve su içirmek anlamında kullanılır. Bu anlamda “es-saki” de, aslında “suvaran” demek olur (Mütercim Asım, 2014: 5802). Ayrıca “eskiden evlere su dağıtan kişilere ve İstanbul’da kırba denilen su kaplarıyla evlere Kırk Çeşme Suyu taşıyan suculara sakâ /sakkâ” denirdi. Dinî günlerde özellikle muharrem ayında halka su dağıtarak para toplayan zorbaları, sakâlardan ayırmak için de saki denirdi (Onay, 2000: 390). Kâmûs-ı Türkî’de saki “su veren, su dağıtan; bezm-i işrette içilen şarap ya da diğer içecekleri kadehlere döküp dağıtan, kadeh sunan adam” (Ş. Sami, 2010: 1021) şeklinde geçer. Sakinin müennesi olan “sâkiye” ise, “meyhanede garsonluk yapan kadın” (Devellioğlu, 2004: 915) demektir. Kısaca saki kelimesinin su ve içki dağıtan kişiler için kullanıldığını söylemek mümkündür.

Mecaz olarak saki, “feyiz veren, ariflerin gönüllerini sırların keşfi ve gerçeklerin bildirilmesiyle onaran pîr-i kâmil, mürşid-i mükemmel” anlamına gelir. Ayrıca âşıklarına ezelî aşk şarabını sunan Allah için de saki teriminin kullanıldığı bazen tasavvufta görülür (Karahan, 1980: 117). Devellioğlu’nda “saki” sözcüğünün “insan ruhuna Allah sevgisi, Allah nuru saçan kimse” anlamı da vardır (2004: 915).

Name, Farsça bir kelime olup “mektup, yazı, kitap, dergi, gazete, mecmua” anlamlarına gelir (Kanar, 2015: 906). Sonuna getirildiği kelimelere “yazılmış, küçük kitap” anlamlarına gelen birleşik isimler yapan son ek niteliğinde Farsça kelimedir. Gaza-name, Esrar-name, Sindbad-name, Merzüban-name, Ferhad-name, Saki-name vb. (Çağbayır, 2017:1250). Hükümdarların menkıbeleri veya tarihleri, kahramanlıklarını anlatan mesnevi isimlerinin sonunda da bu “name” sözcüğü kullanılmıştır. Şah-name, Süleyman-name, Selim-name gibi (Karahan, 1980: 117).

“Saki-name”nin kelime anlamı ise “saki kitabı” demek olup belirli bir muhteva ve nazım şekliyle yazılmış eserlerin adıdır. Daha çok mesnevi nazım şeklinde ve mütekarib

bahrinde yazılmış, ağırlıklı olarak sakiye hitap edilen, şaraptan, meclisten, meyhaneden, kadehten ve ilgili diğer unsurlardan bahseden manzum eserlerdir.

Hamriyyât diye adlandırılan şarap konulu Arapça ve Farsça şiirlerin saki-name türüne kaynaklık ettiği kabul edilmektedir; ancak saki-nameler hamriyelerden anlam ve nitelik yönüyle ayrılır. Hamriyeler daha çok aşk konularını işlerken saki-nameler felsefi, ahlaki ve irfani ifadeler de içermektedir. İslam öncesi Arap edebiyatında “hamriyyât” tarzı şiirlerin önemli bir yeri olsa da saki-namelerin bağımsız bir tür olarak ortaya çıkışı çok daha sonra İran’da gerçekleşmiştir (Karaismailoğlu, 2009: 14).

Klasik Türk edebiyatının önemli eserlerinden olan saki-nameler; şarap meclisinin, şarabın, sakinin, kadehin, sürahinin, meclisteki eğlencelerin, yemeklerin ve mezelerin, hanende, sazandelerin, mutribin, meclis adabının, şarapla ilgili pek çok unsurun en küçük ayrıntısına kadar işlendiği, bütün bunlar anlatılırken kelimelerin hem gerçek hem mecazi/tasavvufi anlamına uygun düşecek şekilde kullanılıp anlatıldığı manzum edebî eserlerdir. Bunların dışında saki-namelerde, şarabın bulunuşu, şarabın faydası, zararları, şarabın nasıl ve ne zaman içilmesi gerektiği, şarap çeşitleri, kadeh çeşitleri, meyhanenin ve meclisin özellikleri, pîr-i mugânın (şeyh, meyhaneci) özellikleri, mevsimler, gündüz, gece, musiki aletleri, mum vb. birçok konu birkaç beyitle veya ayrıntılı olarak işlenmiştir. Bu konuların işlendiği şiirlere Nizamî’den bu yana saki-name denilmiştir (Kortantamer, 1983: 81).

Saki-nameler, hem şairlerin yaşam tarzı hakkında bilgi vermesi hem de sosyal hayatı yansıtan metinler olması açısından önemlidir. İştret meclislerinin adap ve erkânını, bu meclislerin yardımcı unsurları olan saz, tambur, ut, tef, çeng, kanun vb. musiki aletlerini, sürahi, kadeh, mum, mezeler vb. gibi içki ve içkiyle ilgili kavramları anlatması saki-nameleri, folklorik malzemeyi bütün doğallığıyla işleyen eserler olarak karşımıza çıkarır. Bu özellikleriyle saki-nameler, dönemin ahlak anlayışını, değer ve zevklerini, insanın hayata bakışını bazen dünyevi bazen de tasavvufi anlamda yansıtan eserlerdir (Arslan, 2003: 17).

Gerçek ya da mecaz anlamıyla içki ve ilgili diğer unsurların anlatıldığı manzum eserlere “saki-name” adının verilmesi “Ey saki, eya saki, gel ey saki, getir saki vb.” nidalarla sık sık sakiye seslenilmiş olmasıyla ilgilidir. Metinlerde en çok adı geçen, hitap edilen saki olmuştur. Şarap, kadeh, meclis gibi kavramların da üzerinde durulduğu metinlerde saki, ilk sıradaki yerini daima korumaktadır. Şairlerin en çok kullandığı

kavramlardan biri olan saki, çeşitli teşbihlere ve hayallere konu olmuştur (Karahan, 1980: 118).

Saki-nameler her zaman gerçek anlam içermezler, bazı şairler saki-namelerine tasavvufi anlamlar yükler. Bu tür saki-namelerde saki, mürşit, tekkenin şeyhi; şarap, ilahi aşk; kadeh, âşığın kalbi; meyhane, dergâh veya tekkedir. Bu tür saki-namelerde mey, meyhane, saki, pîr-i mugân; hatta mutrib, ney, çeng, tef gibi musiki kavramları görünen anlamlarının dışında tasavvufi bir anlam ve kavramı karşılar. Bu tür saki-namelerde bizi bu anlama götürecek bir ipucu olmak zorunda değildir, şair şiirini yazarken her iki yoruma da uygun düşecek şekilde kelimeler seçer ve çoğu zaman metnin gerçek anlamda neyi kastettiğini anlamak imkânsız hâle gelir.

Saki-nameler, dünyanın varlığı ve gelip geçiciliği, insanoğlunun bu geçici dünyadaki hazin sonu, bu yok olucu dünyanın yaşattığı minnet ve kederlerden kurtulmak için sarhoşluk âlemine sığınma, dünya karanlığından harabatın aydınlık yoluna kaçma, kaybolan arzuları meyhanede aramak ve bulmak, pîr-i mugânın dergâhında Hakk'ı ve hakikati seyretmek, küfür ve iman töhmetinden kurtulmak gibi pek çok düşüncenin ifadesi için en elverişli alan olmuştur (Canım, 1998: 11).

Türk edebiyatında saki-name muhtevalı “Saki-name, İşret-name, Safa-name, Sahbâ-name, Aşk-name” gibi adlarla anılan irili ufaklı, farklı nazım şekilleri ile yazılmış çok sayıda eser tespit edilmiştir. Bunlar bağımsız kitaplar şeklinde yazılmış manzum eserler olacağı gibi belli bir konuda yazılan mesnevi türündeki eserde sırası gelince uygun bir yerde görülen parçalar şeklinde de olabilir. Bazen de şairlerin divanları içinde saki-name adı altında şiirlere rastlanır. Saki-nameler genellikle mesnevi nazım şekliyle yazılmış; ancak muhtevaya bağlı kalarak şairler nazım şekli ve vezin konusunda serbest hareket etmişler; terki-i bent, terci-i bent veya kaside şekillerinde de saki-nameler yazmışlardır (Karahan, 1980: 118).

İncelediğimiz saki-namelerin “27’si mesnevi, 25’i terki-i bent, 9’u terci-i bent, 5’i kaside, 4’ü müseddes, 1’i muhammes, 1’i müstezat, 3’ü dörtlük, 1’i müselles şeklinde” yazılmıştır. Mesnevi şeklinde yazılan saki-namelerde ara ara bölüm başlarında veya sonlarında iki beyitlik küçük bir bağlantı ile şairin sakiye seslendiği de görülmektedir.

Mesnevi türünde yazılmış olan saki-namelerin bazılarında tevhit, naat, münacat, sebep-i telif gibi klasik mesnevilerde bulunan bölümler yer alır. Saki-nameler,

genellikle aruz vezninin “Mütekarib” bahriyle yani Fa’ûlün/ Fa’ûlün/ Fa’ûlün/ Fa’ûl veya Fa’ûlün/ Fa’ûlün/ Fa’ûlün/ Fa’ûlün şekliyle yazılmışlardır. Bunun yanında diğer bahirlerin de kullanıldığını görmek mümkündür.

Arap Edebiyatında Saki-nameler

Çok eski tarihlerden beri bilinen şarap ya da içki, her zaman zevk ve eğlence ile birlikte anılmış, içtiğinde kendisini daha iyi hisseden ve duygularını daha iyi dile getiren şair, bu atmosfer içinde şiir yazdığı için eskiden beri şiir ve içki ortamı arasında sıkı bir ilişki olmuştur. Şairler, içkinin kendilerini gerçek âlemden alıp hayal âlemine götürdüğüne, ilhamlarının ve yaratıcılıklarının kaynağı olduğuna inandıkları için bu ortamlarda bulunmuş ve içkiyi şiirlerinde sık sık kullanmışlardır. Âmir b. Ez-Zarib, Kays b. ‘Âsım, Safvân b. Umeyye, ‘Aff b. Ma’dikerib gibi bazı şairler hariç tutulursa dinî yasaklamanın da olmadığı cahiliye döneminde hemen her şairin şiirinde içki ve içki ortamlarının tasvir edildiği örneklere rastlanmaktadır. Amr b. Kulsûm, el-A’şâ, ‘Adiyy b. Zeyd el-‘Ibâdî, ‘Alkame el-Fahl, el-Esved b. Ya’fur gibi şairler şarap tasvirinde öne çıkan isimlerin en önemlileridir. Şarap konulu şiirler Abbasiler döneminin özgür ortamında kendisine daha rahat yer bulmuş ve Ebû Nuvâs, Beşşâr b. Burd, Müslim b. El-Velîd gibi şairlerin şiirlerinde en ince ayrıntısına kadar tasvir edilmiş, el-Hamriyyât adı verilen tür böyle oluşmuştur (Demirayak, 2012: 148).

Şaraptan söz eden hamriyye tarzı şiirler hicretin ilk yüzyılında şiirde bir tarz olarak yerleşmiş, Hicaz’da içki ile zevk ve sefa gelişmiştir. Emeviler’de Valid b. Yezid’in şiirlerine aşk, musiki ve şarap hâkimdir, bu akım bu tarzın tanınmış şairi Ebû Nuvâs’la zirveye ulaşmıştır. O hamriyye akımını şiirde zarif bir üslupla temsil etmiş ve onunla hamriyye edebî bir tarz olarak yerleşmiştir. Bu tarz şiir daha sonra bahçe, çiçek tasvirleriyle zenginleşmiş, sonraları Arap hamriyye şiirinde şarapla birlikte haşîş (beng) de övülen bir keyif maddesi olarak anılmıştır. Sufî şairlerle birlikte bu tarz şiirlerde hedenostik tema yerine mistik sarhoşluk akıllara gelir. Şarap artık tanrının bir tezahürü, sarhoşluk maddi dünyayı unutup dünya hayatından uzaklaşma ve soyutlanma şeklinde anlatılır. Şiirdeki bu mistik yorum Hicri 2. yüzyıla kadar geriye götürülebilir (İnalçık, 2011: 16).

İslam devletlerinde eski zamanlardan beri hükümdarın yaşamında iki şey çok önem taşır. Bunlar; rezm ve bezmdir. Rezm (savaş) ve bezm (eğlence) yani saray has

bahçesinde geceleri toplanan, günlerce süren işret meclisleridir. Düşmanın saldırısıyla ölümle karşı karşıya, aylarca at üstünde sıkıntılara katlanan hükümdar ve askerleri, döndüğünde bezmele güç bulurdu. Eğlence, zevk ve sefa her toplumda var olmuştur, bu nedenle eğlence ve şarap meclislerinin tarihini çok eskilere götürmek mümkündür (İnalçık, 2011: 192).

Saki-namelerin kaynak bakımından Arapların “Hamriyyât” adını verdikleri içki ile ilgili şiirlerle yakınlığı olduğunu söylemek mümkündür; ancak aralarındaki zaman, çevre ve türlerin gelişimi yönündeki farklar bunları aynı kategoriye yerleştirmeye engel olmuştur. Daha Cahiliye dönemi şairlerinin “muallaka” adıyla anılan şiirlerinde şaraptan bahseden beyitlere rastlanır. Tarafa b. Abdülbekr (öl.560), Antere b. Şeddâd (öl. VI. yy. sonu), A’şu el-Ekber (öl. 629), Cebid b. Râbia (öl. 661) ve Adi b. Zeyd (öl. 604) bunlardandır. Arap ve İran şiirinde İslam öncesi, içki ve içki meclisleri şiire sık sık konu olmuştur. İslam öncesi Sasanilerden gelen üçlü gelenek; şarap, musiki ve şiir işret meclisinin olmazsa olmazıdır. Anadolu Selçukluları, Türk beylik ve saltanatlarında bu şekilde devam etmiş; fakat İslamiyetin ilk asrında aşk ve şarap şiirleri, dinin emirlerine uymadığı şartıyla uzun bir süre yazılmamış, bu türden kaside ve gazellerle uğraşmaya kimse cesaret edememiştir. Aslında İslam doğrudan doğruya şiiri yasaklamamış, müşrikler peygamberi mecnun bir şair olmakla suçlayınca şiirin insanları kötü yola sevk eden bir mahiyet alacağı endişesiyle şiir zararlı bulunmuştur. Sarhoşluğun ibadet nizamını bozduğu gerekçesiyle şarap kademe kademe yasaklanmıştır. Bundan dolayı bütün mezhepler şarabın haram olduğu ve ticaretine izin verilmemesi gerektiği kararında birleşmişlerdir; ancak Emeviler devrinde “hamriyyât” yani şarap şiirleri yeniden canlılık kazanmıştır (Karahana, 1980: 118, İnalçık, 2011: 18).

Tasavvuf edebiyatının doruklarına tırmanmış büyük bir sufi şair olan İbn Fârız’ın (576-632) Kasidetü’l-Hamriyye adlı şiiri en bilinen, üzerine en çok şerh yazılmış hamriyyelerden olup dünyevi bir şarabı ve beşeri bir aşkı terennüm eden bir şiir olarak görünür; ama şiir öyle bir manevi havaya sahiptir ki buradaki şarap mecaz, sembol ve hatta bütün varlığa yayılmış olan ilahi aşkın dünyevi bir işareti niteliğine bürünür. İlk bakışta dünyevi bir şarabı anlatan bir şiir gibi görünse de daha ilk mısradan itibaren ilahi aşkın bir tezahürü olduğu anlaşılır. İbn Fârız, şiirlerinde çok maharetle Arapça şiir geleneğini, Allah aşkıyla dolu bir varoluş imajı çizerek anlatır. Bu nedenle

Arapça tasavvuf şiiri üzerinde çok derin bir etki yaratır. Başta el-Hamriyye olmak üzere şiirlerinin birçoğu din ve edebiyat klasiği hâline gelmiştir (Dâvûd el-Kayserî, 2011: 17).

İslamiyetle gelen bu içki yasağı kısa bir süre sonra etkisini yitirmeye başlamıştır. İslam'ın ilk dönemlerinde unutulmaya başlayan bu tarz şiirler Emeviler devrinde yavaş yavaş kendini hissettirmeye başlamış ve Abbasiler döneminde büyük bir gelişme göstermiştir. Şairlerin divanlarında bu tür şiir bulundurma neredeyse moda olmuştur. Arap şairlerinin divanlarını oluşturan bölümler içinde daha önceki eserlerde “hamriyyât” bölümü yer almazken, 9. yüzyıldan itibaren şarap şiirleri divanlarda ayrı bir bölüm oluşturabilecek hacme ulaşmıştır. İbnu'l Mu'tazz, Ebû Nuvâs gibi tanınmış Arap şairleri, 9. yüzyılda Rudekî ile başlayıp 11.yüzyılda Ömer Hayyam gibi çok tanınmış bir ismi ortaya çıkaran İran şairleri, gelişmiş aşk ve şarap şiirinin temsilcisi sayılabilirler. Sonraki dönemde gelişen saki-name türünde işlenen konuların birçoğunu onların şiirlerinde bir bütün olmasa da ayrı ayrı görmek mümkündür (Kortantamer, 1983: 82).

Ebû Nuvâs (öl. 813)'ın hamriyyât türünde çok beğenilen manzumeleri vardır. Çoğunluğu gazel olan bu şiirler tam anlamıyla bir saki-name sayılmaz. Arap edebiyatında gerçek bir saki-name örneğini Halbatu'l- Kümeyt (şarap tasvirinde birbirleriyle yarışa girenler) başlıklı 1421'de tamamlanan bu eseriyle Şemseddin Muhammed en-Navecî (öl. 1455) vermiştir. Eserde şarabın isimlerinden, kullanımına, faydalarına değinmekte; meclislerde okunacak şiirlere yer vermekte, sakinin özelliklerini anlatmakta, çiçeklere, kokulara, fiskiye ve havuzlara kadar ayrıntılara inerek konuyla ilgili hemen her şeyi anlatmaktadır. Sonraki dönemlerde şarapla ilgili şiirler ve saki-nameler yazan birçok Arap, Fars ve Türk şairi onu örnek almışlardır (Arslan, 2003: 20).

Arap edebiyatında her dönemde şiirde şarap ve şarap tasvirlerine rastlamak mümkündür. İslam öncesi dönemde hemen her şair şiirinde şaraptan bahsetmiş; ancak islamiyetle birlikte şarap sarhoşluk verdiği ve ibadet etmeyi engellediği için yasaklanmıştır. Şairler artık şiirde şarap ve sarhoşluk veren diğer keyif vericilerden bahsetmemişlerdir; fakat İslam dünyasında bu yasak uzun sürmemiş, Emeviler ve özellikle de Abbasiler döneminde şarap yeniden şiire konu olmuştur. Saki-namelerin kaynağı olarak gösterilen hamriyyât adı verilen şarap konulu şiirler 9. yüzyıldan itibaren divanlarda bir bölüm olarak yer almaya başlamıştır.

Fars Edebiyatında Saki-nameler

Arap edebiyatında olduğu gibi Fars edebiyatında da şarabın, içki meclislerinin şiire konu olduğu, Arapların şiirlerinde uzun uzun bahsettikleri şaraba, İranlıların da çok önem verdikleri görülmektedir. İslam öncesi Sasaniler döneminde hükümdar saraylarında yazılan şiirlerde aşk ve şarap önemli bir yer tutar. İran şiirinde eskiden beri mey, şarap, bade kelimeleri çok sık kullanılmıştır (Canım, 1998: 25). Şarabı icat eden kişinin, İran hükümdarlarından Pişdâdiyân'ın dördüncüsü Cem veya Cemşid olduğu, şarap mucidi olarak edebiyatta namını aldığı söylenir (Onay, 2000: 136).

İran edebiyatında şarap şiirleri daha Sasaniler döneminde yazılmakta; ancak gelişmiş, gerçek saki-name özelliğini kazanmış eserler daha sonraları ortaya çıkmaktadır. İran edebiyatında Nizamî'nin (öl. 1214) İskender-namesi'nin "Şeref-name" adlı birinci kitabındaki bölüm başlıklarının hemen altında yer alan "Saki-name" başlığını taşıyan ikişer veya üçer beyitten oluşan kısımlar, ilk saki-name örneği olarak kabul edilmektedir. Selman-ı Saveci (öl. 1376)'nin ilk müstakil saki-name yazarı olduğu görüşü ise doğru değildir. Hafız-ı Şîrâzî'nin (öl. 1390) ilk müstakil saki-name olarak kabul edilen mesnevisi ise yazıldığında bu adla anılmamıştır. Ümmid-i Râzî (öl. 1519) ise bütün özelliklerin olduğu "Saki-name" adını taşıyan ilk müstakil eserin sahibidir. Pertev-i Şîrâzî (öl. 1522), Farûzzamâni'ye göre en güzel saki-name yazmış şairdir. Zuhûrî-i Turşîzî ise (öl. 1617) en hacimli saki-name yazarı olarak kabul edilmektedir. Bu tespitler mesnevi nazım şeklindeki saki-nameler içindir. Terci-i bent veya terkib-i bent nazım şeklinde aynı muhtevayı taşıdıkları için saki-name kabul edilen manzumelerin ilki Fahrûddin-i 'Irâkî (öl. 88/1289)'nin eseridir (Karaismailoğlu, 1992: 6).

10. asırdan sonra saki-name türünde şiirler yazmak daha da yaygınlaşmış, hatta bu tarzda şiirler yazmak şairliğin başlıca esaslarından olmuş ve saki-nameler şiirin en önemli, en beğenilen türlerinden sayılmıştır. Bu asırdan sonra yazılan saki-namelerde işlenen konu, düşünce, ana tema değişmez; fakat bu aynı konuların tekrarı demek değildir. Bu saki-namelerin bazıları bahsettiğimiz özelliklerin tümünü taşımakla beraber çoğunlukla bir övgüyle biter (Canım, 1998: 29).

Saki-nameler, saki, şarap, kadeh ve ilgili diğer kelimelerle işlendiği için bu türde eğlence meclislerinin, tabiat manzaralarının tasvirleri görülür. Gerçekte rezm (savaş) ve bezm (eğlence) sahnelerinin bir arada sunulduğu tarihî, hamasi mesnevilerin vezni aynı

zamanda saki-namelerin veznidir. Saki-namelerin ilk örnekleri bu özellikteki eserlerdir. Saki-namelerde ayrıca övgü amaçlı bölümler yer almıştır, hatta saki-namelerin bir kısmı yalnız övgü amacıyla kaleme alınmış gibidir. Bunlarda bazen din büyükleri anlatılmış, onların nitelikleri övülmüştür (Karaismailoğlu, 2009: 15).

İnalcık, Şeh-name(1000?) ve Kabus-name (1082)'de, saki-namelerde yer alan muhtevaların olduğunu söylüyor. Şeh-name'de şarap kadehleri ve testileri, çalgıcılar ve sofralardan bahsedilirken ilkbaharın gelişiyile nevruz kutlamalarının yapıldığını ve bu kutlamalarda peri yüzlü sakilerin şarap sunduğunu ve çalgıcıların eksik olmadığını belirtir. Kabus-name'de ise işret meclisi, şarap içme adabı, çalgıcılar, nedimler üzerinde durulur. Bu konular saki-name, işret-name gibi eserlerde de üzerinde önemle durulan konulardır (İnalcık, 2007: 240).

Saki-nameler, kadim İran saray kültürünün bir parçası olup İslamiyet döneminde de devam etmiştir. Bu edebî tür, saray işret meclisini anlatan eserlerin adı olup ilk İslam devletlerinden beri bu türe ait parçalar var olmuştur. Sonradan ayrı bir edebî tür olarak bağımsız eserlere konu olması bu gerçeği değiştirmez (İnalcık, 2011: 195).

Fars edebiyatında Nizamî ile başlayan saki-name yazma geleneği 15. asrın sonuna kadar 13 şairde görülmüştür. 16. asır başlarında saki-name tam bir kimlik kazanmış ve bu asrın sonuna kadar 28 şair bu türde eser vermiştir. 17. asırda saki-nameye olan ilgi şairleri bu türde eser yazmaya yöneltmiş ve 89 şair saki-name yazmıştır. Bu rakamlar 18. asırda 37 ve 19. asırda 12 olarak bilinmektedir (Karaismailoğlu, 1992: 7).

Özetlemek gerekirse Hicri 4. yüzyıldan itibaren Fars edebiyatında şarap konulu şiirlere rastlansa da türün ilk örneği “saki-name” başlığıyla Nizamî'de görülür. Sonraki dönemlerde gerek müstakil bir tür olarak gerek divanlarda saki-name adıyla veya bu isim verilmeden bu muhtevada yazılmış farklı nazım şekillerinde şiirlere sık rastlanır.

I. BÖLÜM

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA SAKI-NAMELER¹

Türk edebiyatında yazılan saki-namelerin birçoğu divanların içinde veya mesneviler arasındadır; fakat önemli bir bölümü özellikle 17. yüzyılda yazılanlar bağımsız birer mesnevi şeklindedir.

Türk edebiyatında saki-name adı altında ilk örnek Anadolu sahası dışında Harezmî'nin (14.yüzyıl) Muhabbet-name adlı eserinde bölüm sonlarında ikişer beyitle sakiye seslenişler şeklinde görülür. Sonraki yüzyıllarda Anadolu'da ve Anadolu dışında çok sayıda saki-name örnekleri verilmiştir (Kortantamer, 1983: 83).

15. yüzyıl:

Mesnevi Şeklinde Saki-nameler:

15. yüzyılda Çağatay sahasının büyük ismi Ali Şîr Nevâî'nin Fevâ'idü'l-Kiber adlı divanında yer alan "Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün" vezniyle yazdığı 459 beyitlik uzun saki-namesi müstakil saki-namelere doğru gidişte önemli bir yer tutar. Bu eserde saki, şarap, içki meclisi gibi kavramlar eserin temelini oluştururken Hüseyin Baykara, Altınordu Prensi Bahadır Sultan, onların yakınındaki sultan ve şehzadelerden de bahsedilmektedir. Eser bu yönüyle tam bir saki-name özelliği göstermezken bu kişilerin saki-name konularından daha önemsiz olduğu da söylenemez (Arslan, 2003: 35).

Terci-i bent Şeklinde Sakinâmeler:

Ahmed-i Dâî'nin (öl.1421'den sonra) "Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'ülün" vezniyle Emir Süleyman için yazdığı 56 beyitlik saki-namesinde sakiye ve mutribe seslenmeler görülür. Üslubu ve yazıldığı kişi düşünüldüğünde bu saki-namenin tamamen dünyevi olduğu anlaşılır. Türk edebiyatında saki-namelerin ortaya çıkışını ve gelişimini takip etmek açısından bu eser son derece önemlidir. Bu şiirin seviyesi Türk edebiyatında daha önce de bu tarzda başarılı saki-nameler yazılmış olabileceğini akıllara getirmektedir (Kortantamer, 1983: 84).

Bu yüzyılda Nevâî'nin "Fa'ülün Fa'ülün Fa'ülün Fa'ül" vezniyle yazdığı 100 beyitlik terci-i bent şeklinde saki-namesi de vardır.

¹Tezimize konu olan sâkî-nâme metinleri "Arslan, Mehmet, Osmanlı Edebiyat- Tarih- Kültür Araştırmaları, Sâkî-nâmeler, (1.Baskı), Kitabevi Yay., İstanbul 2012." adlı eserden alınmıştır.

Bu yüzyıl saki-name türünün ilk örneklerinin kaleme alındığı dönemdir. Verilen örneklere baktığımızda Türk edebiyatında saki-name türünün başlangıcının 14 ve 15. yüzyıllar olduğunu söyleyebiliriz.

16. yüzyıl:

Mesnevi Şeklinde Saki-nameler:

Türk edebiyatında mesnevi şeklinde yazılmış tam ve mükemmel saki-namelerin ilk orijinal örneği Edirneli Revânî'nin (öl.1524) İşret-name adlı eseridir. İşret-name'nin Türkiye Kütüphanelerinde 5 nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesinde, üçü ise Süleymaniye Kütüphanesindedir. Eser, “Tevhid, Münacat, Naat, Sebeb-i Telif-i İşret-nâme, Der Medh-i Padişah-ı İslam Sultan Selim, Kaside Der-Medh-i Sultan Selim, Âgâz-ı İşret-nâme, Hikâyet, Der-Evsâf-ı Şarâb, Der-Beyan-ı Evsâf-ı Câm, Der-Beyan-ı Evsâf-ı Sürahi, Der-Beyan-ı Evsâf-ı Şem‘, Der-Beyan-ı Evsâf-ı Ta‘âm, Der-Beyan-ı Evsâf-ı Saz, Hikâyet, Der-Beyan-ı Tertib-i Sohbet, Der-Beyan-ı Hıdmet-i Saki, Der-Beyan-ı İsti‘mâl-i Mey-i Hamra, Der-Beyan-ı İşret-i Evvel-Bahar, Der-Beyan-ı Evsâf-ı Temmuz, Der-Beyan-ı Meclis-i Hazan, Der-Beyan-ı Evsâf-ı Şita, Der-Beyan-ı Kelime-i Çend Be-Tarik-i Tasavvuf, Der-Tevbe-i İstiğfar” bölümlerinden oluşmaktadır. Bazı bölümlerin sonlarında o bölümle ilgili birer kıta yer almaktadır. Bu kıtaların sayısı 14’tür, mesnevinin tamamı 698 beyit olup “Mefâ’îlün Mefâ’îlün Fa’ûlün” vezniyle yazılmıştır. Revânî'nin İşret-namesi, Arap şairi Şemseddin En-Naveci'nin (öl.1455) Halbatü'l-Kümeyt adlı eseriyle ele alınan konular yönüyle benzerlik gösterir. İşret-name, saki-namelerin oluşma ve gelişme sürecinde şekil ve muhteva açısından mükemmel bir örnek olarak kabul edilmektedir. Eser, daha sonra bu muhtevada saki-name yazan birçok şair tarafından örnek olarak kabul edilmiştir (Canım, 1998: 42-114).

Bu yüzyılda Fuzûlî (öl.1556)'nin 444 beyitten oluşan “Fe’îlâtün Mefâ’îlün Fe’îlün” vezniyle yazdığı Beng ü Bade mesnevisi vardır. Şair, Beng ü Bade mesnevisinde afyonla şarabı karşılaştırır ve şarabın afyona üstün olduğu sonucuna varır. Beng ü Bade'nin başında kısa birer tevhit, münacat, naat ve Hz. Ali methiyesinden sonra Şah İsmail için söylenmiş bir methiye vardır. Sonra hikâye kısmı gelir. Beng ü Bade, alegorik ve sembolik bir eserdir. Bade, Boza, Arak, Berş, Afyon, Nukl, Kebab gibi içki ve yiyecekler kişileştirilmiş ve konuşturulmuştur. Eser, “Mücmel-i Dâstân-ı Bade vü Beng, Der-Münâcât-ı Fâtihu'l-Ebvâb, Ârzû-kerden-i Tarîk-i Savâb, Nükte-i

Naat-1 Ahmed-i Muhtâr, Şemme-i Vâsî Hayder-i Kerrâr, Midhat-1 Pâdişâh-1 Bâ-Ferheng, İbtidâ-yı Hikâyet-i Mey ü Beng, Der-Sıfat-1 Şarâb-1 Sohbet, Sühan-1 Sâkî vü İhânet, Gazab-1 Mey Be-Sâkî-i Bâde, Azm-i Tedbîr-kerden-i Bâde, Maslahat-Dîden-i ‘Arak Bâ-Mey, Güft u Gûy-1 Nebîz Hem Ez-pey, Sühan-1 Bûze Der-Tedârük-i Hâl, Hem İbâ-kerden-i Mey Ez-Akvâl, Reften-i Bûze Bürden-i Peygâm, Sıfat-1 Zift-i Beng-i Bed-fercâm, Kısâ-i Der-Sıfat-1 Esrârest, Der-Sıfat-1 Meyest ü Mey-hârest, İn Hikâyet Zi-Mey Şinev Der-Rey, Sıfat-1 Bezm-i Beng-i Bâ-Ferheng, Dîden-i Bûze Ta’nehâ Ez-Beng, Der-Nasîhat-Nümûden-i Efyûn, Berş Hem Müttebi’ Şüde Eknûn, Pend-i Ma’cûn Be-Gûş-1 Esrâreş, Beng Tedbîr-Kerden İzhâreş, Zikr-i Ma’cûn a Der-Risalet, Der-Sıfat-1 Mey ü Şerâret, Sıfat-1 Mey ki Hest Nâ-Meşrû, Sıfat-1 Beng Der-Hayâlâteş, Kısâ-1 Beng-hâr u Hâlâteş, Kerd Ma’cûn Edâ Risâleteş, Şüden-i Mey Be-Ceng Âmâde, Beng Hem Der-Mukâbil İstâde, ‘Azm-i Meydân-Numûden-i Esrâr, Goften-i Sulh Nukl-i Hıdmet-kâr, Men’-şân Kerden-i Mevîz Ez-Ceng, Şüden-i Nukl-i Der-Mukâbil-i Beng, Der-Masâf-Âmeden Mevîz-i Temîz, Ez-Peyeş Hem Kebâb-1 Âteş-i Tîz, Kerden-i Bâde Ceng-râ Makdem, Beng Hem Der-Mukâbil İstâde, ‘Azm-i Meydân-Numûden-i Esrâr, Goften-i Sulh Nukl-i Hıdmet-kâr, Men’-şân Kerden-i Mevîz Ez-Ceng, Şüden-i Nukl Der-Mukâbil-i Beng, Der-Masâf-Âmeden Mevîz-i Temîz, Ez-Peyeş Hem Kebâb-1 Âteş-i Tîz, Kerden-i Bâde Ceng-râ Makdem, Beng ü Mey Bahş-Kerdeniş Bâ-hem, Taleb-i Mağfîret Zi-Rabb-i Gafûr” bölümlerinden oluşur.

Fakîrî’nin 106 beyitlik “Fa’ûlün Fa’ûlün Fa’ûlün Fa’ûl” vezniyle yazdığı mesnevi şeklindeki saki-namesi 16. yüzyılda yazılan saki-namelerden biri olup “Saki-name-i Fakîrî, Hikâyet Ber-Sebîl-i Temsîl, Hıtab-1 Sâkî, Sıfat-1 Fenâ-yı Dehr ve Bî-vefâyî-i Ebnâ-yı Zamân, Şikâyet-i Cüvânân, Hıtab-1 Mugannî, İtmâm-1 Sühan ve Hatm-i Saki-name” bölümlerinden oluşur.

Cinanî’nin (öl. 1595) 3316 beyitlik Cilâü’l-Kulûb adlı mesnevisi de bu yüzyılda yazılmıştır. Bu mesnevi 20 Destan’dan oluşmaktadır. “Fa’ûlün Fa’ûlün Fa’ûlün Fa’ûl” vezniyle yazılmıştır. Bu eser didaktik bir toplumsal hayat bilgisi, adab-ı mu’âşeret ve nasihat mesnevisidir. Eserin on üçüncü bölümü şarap, şarabın kötülükleri konusunu işlemektedir. Şarabın kötülüklerini işleyen 119 beyitlik bu bölüm saki-name özelliğindedir. Eser, “İkd-1 Sîzdehüm Der-Beyân-1 Fezâhat-i Nûşî-den-i Şarâb ve Kabâhat-i Duhûl-i Bezm-i Mey Be-Fe-saka vü Fecere-i Bî-İrtiyâb, Dâstân-1 Ân Dü Hem-dem Der-Şarâb ki Ân Yekîrâ Katl Kerde Zehr-i Nâb, Sâkî-nâme-i Meclis” başlıklarından oluşur.

Terkib-i bent Şeklinde Saki-nameler:

Bu yüzyılda Gelibolulu Mustafa Alî'nin (1541-1600) 5 bend 35 beyitlik "Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün" vezniyle yazdığı saki-namesi "İşret-nâme-i Müstetâb Bend-i Evvel Der-Bezm-i Şarâb, Bend-i Sâni Der-Sâki-i Şîrin-cevâb, Bend-i Sâlis Der-Vasf-ı Bâde-i Nâb, Bend-i Râbi' Der-Sâzâ ve Rebâb, Bend-i Hâmis Der-Hâlet-i Mestân" bölümlerinden oluşur.

Terci-i bent Şeklinde Saki-nameler:

Fevrî (öl. 1570-71)'nin Divan'ının çeşitli nüshalarında "Sahbâ-nâme" adıyla yer alan 5 bend 55 beyitlik "Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün" vezniyle yazdığı saki-name vardır.

16. yüzyılda saki-name türünün en mükemmel örneğini Revânî vermiştir. Revânî'nin şekil ve muhteva açısından orijinal özellikler gösteren eseri daha sonraki dönemlerde model olarak görülmüştür. İlk orijinal ve başarılı örneğin bu yüzyılda verilmesi 16. yüzyılı saki-nameler açısından önemli kılar.

17. yüzyıl:

Saki-namelerin Türk edebiyatında en iyi olduğu dönem 17. yüzyıldır. Bu yüzyılda dönemin önde gelen sanatçıları tarafından yazılmış, şekil ve muhteva bakımından gelişmiş saki-nameler dikkat çeker.

Mesnevi Şeklinde Saki-nameler:

Nevî-zâde Atâî (öl.1635)'nin Âlem-nümâ adıyla bilinen 1590 beyitlik "Fa'ülün Fa'ülün Fa'ülün" vezninde yazdığı saki-namesi vardır. Eserin muhteviyatı şu şekildedir: "Tevhid, Münâcât, Naat-ı Şerîf, Sıfat-ı Mi'râc, Medh-i Pâdişâh, Azîmet-i Sefer-i Leh, Sıfat-ı Ceng, Bâ'is-i Nazm-ı Kitâb, Şikâyet-i Rûzgâr, Sıfat-ı Hisâr, Hitâb-ı Sâki, Sıfat-ı Mey, Sıfat-ı Tâk, Sıfat-ı Hûm, Sıfat-ı Câm, Sıfat-ı Surâhî, Sıfat-ı Pîr-i Mugân, Sıfat-ı Mey-hâne, Hitâb-ı Mugannî, Sıfat-ı Şeb, Sıfat-ı Şem', Sıfat-ı Subh, Sıfat-ı Arak, Ta'n-ı Tabîb, Ta'n-ı Duhân ve Gubâr, Ta'n-ı Erbâb-ı Keyf, Sıfat-ı Bahâr, Sıfat-ı Temmûz, Sıfat-ı Hazân, Sıfat-ı Şitâ, Sıfat-ı Fenây-ı Dehr, Sıfat-ı Dil, Sıfat-ı Aşk, Hâtîme ve Temeddüh, Kasemiyyât, İtmâm-ı Sühan" bölümleri ve bazı bölümlerin başlarına yerleştirilmiş 12 adet rubai ile Atâî'nin babası Nevî'nin 5 beyitlik bir gazeli de yer almaktadır. Eserin bazıları yurtdışındaki kütüphanelerde olmak üzere toplam 61 nüshası tespit edilmiştir.

Zaman zaman tasavvufi unsurlardan bahsedilse de genelde dünyevi yanı ağır basan bir eserdir. Atâî'nin eseri yazmadaki amacı, eski mesnevi konularından daha

farklı bir konuyu işleyip ortaya güzel ve başarılı bir mesnevi koymaktır (Kortantamer, 1983: 87).

Bu yüzyılın önemli saki-namelerinden biri de Azmi-zâde Haletî (öl.1630)'nin 521 beyitlik "Fa'ülün Fa'ülün Fa'ülün Fa'ül" vezniyle yazdığı eseridir. Eser mesnevi şeklinde yazılmış; ancak tam bir mesnevi planına sahip değildir. Mesnevilerde çoğunlukla bulunan sebab-i telif, naat, miraciye ve methiye bölümleri bu eserde bulunmamaktadır. Tevhit bölümü ise daha ziyade münacat tarzındadır. Eser, 1 tevhit, 15 makale ve bir hatimeden oluşur. Eserde yer alan bölüm ve makalelerin başlıkları şu şekildedir: "İftitâh-ı Sühan be-Tevhîd-i Bârî 'Azze Şânuhu, Makâle-i Yeküm der-Hitâb-ı Sâkî ve Şurû'-ı der-Hasb-i Hâl-i Hîs, Makâle-i Düvüm der-Hitâb-ı Sâkî ve Ta'arruz-ı be-Şıfat-ı Bâde ve Câm der-Zımn-ı An Hitâb, Makâle-i Siyüm der-İstimâlet-i Sâkî ve İzhâr-ı Hüsn-i Taleb der-Şüret-i Kasem, Makâle-i Çehârüm der-Sıfat-ı Mugannî ve Mutrib ve İstid'â-yı Sürûd ve Zahme-i Rûd, Makâle-i Pencüm der-Sıfat-ı Pîr-i Mugân ve Taleb-kârî-i Telattuf be-Tarîk-i Hitâb, Makâle-i Şeşüm der-Sıfat-ı Harâbât, Makâle-i Heftüm der-Hitâb-ı Sâkî-i Sâhid-i Meclis, Makâle-i Heştüm der-Âdâh-ı Meclis ü Nedîmân-ı Nûş, Makâle-i Nühüm der-Îtâb-ı Zâhid ve Tergîb-i Muvâ-fakat-ı Rindân, Makâle-i dehüm der-Sıfat-ı Baharbe-'Akd-i Bezm-i Bâde der-Bâğ u Râğ, Makâle-i Yâzdehüm der-Sıfat-ı Subh, Makâle-i Düvâzdehüm der-Sıfat-ı Mey ü Şevk-i Yâ-rân bâ-Iyş-ı Şebistân, Makâle-i Sîzdehüm der-Şevk-i Rindân ber-Iyş-ı Şebâre, Makâle-i Çehârdehüm der-Ta'rîf-i Hâl-i Sipîhr-i Cefâ-cû ve der-Hitâb-ı 'Îtâb-âmîz bâ, Makâle-i Pânzdehüm der-Tenbîh-i Müşfikân ber-Fenâ-yı 'Âlem ü 'Âlemiyân ve Tahzîr-i Erbâb-ı Mechs-i Üns ez-Fevt-i Fursat, Hatm-i Kelâm be-Münâcât-ı Bârî 'Azze Ismuhû ve 'Özr-i Takşîr-i Hîs." Hâletî saki-namesinin dili sebk-i hindî üslubunun etkisiyle oldukça ağırdır. Bu eserden bahseden tüm kaynakların ortak kararı eserin tasavvufi oluşudur. Eserin kütüphanelerde 6 nüshası tespit edilmiştir (Kaya, 2000: 64).

Riyâzî (öl.1644)'nin saki-namesi 1062 beyittir ve mesnevi nazım şekliyle, "Mef'ülü Mef'ülün Fa'ülün" vezniyle yazılmıştır. Eserde, "Tevhid, Naat, İgrâ-yı Tab', İbtidâ-yı Saki-name, Sıfat-ı Tâk, Sıfat-ı Câm, Sıfat-ı Dürd-i Mey, Hitâbiyyât, Sıfat-ı Sâkî ve Mutrib, Sıfat-ı Sâz, Sıfat-ı Bezm-i Bâde, Sıfat-ı Şeb-i İşret, Sıfat-ı Bezm-i Subh, Sıfat-ı Humâr, Sıfat-ı Hamyâze, Sıfat-ı Katre-i Mey, Sıfat-ı Dil, Sıfat-ı Aşk, Sıfat-ı Harîf-i Bâde, Sıfat-ı Bâde, Sıfat-ı Bahâr, Sıfat-ı Rutûbet, Tetimme-i Sıfat-ı Bahâr, Riyâvü Tevbe Der- Bahâr, Sıfat-ı Fenâ-yı Dehr, Bî-Vefâyî-i Ebnâ-yı Zamân, Sıfat-ı Sermâ,

Sıfat-1 Şebâb, Sıfat-1 Girye-i Mestâne, Sıfat-1 Sâkî, Sıfat-1 Temmûz, Sıfat-1 Leb-i Deryâ, Sıfat-1 Yasak, Hitab-1 Zâhid, Güşâden-i Mey-hâne, Redd-i Nâsîh, Sıfat-1 Mey-hâne, Sıfat-1 Pîr-i Mugân, Sıfat-1 Mey, Hâtîme-i Meyhâr, Sıfat-1 Mihr-i Cân, Hâtîme-i Saki-name, İ'tizâr ve Temeddüh, Kasemiyât” bölümleri bulunmaktadır. Saki-namede bulunması gereken bütün bölümleri içeren bu eserde diğer saki-namelerden fazla olarak Sıfat-1 Rutûbet, Sıfat-1 Hamyâze, Sıfat-1 Yasak gibi bölümler de bulunmaktadır. Eserde bazı bölüm başlıklarından önce gelecek bölüme hazırlık mahiyetinde ifadelerin olduğu 13 adet de rubai bulunmaktadır. Riyâzî saki-namesi'nin Türkiye kütüphanelerinde yirmiden fazla nüshası vardır.

Beyânî (öl. 1597)'nin 298 beyitlik “Fa’ûlün Fa’ûlün Fa’ûlün Fa’ûl” vezniyle yazdığı mesnevi şeklinde saki-namesi vardır. Eser, “Tevhid, Naat, Mirac, Der-Vasf-1 Ashab-1 Güzin, Şarâb-1 Hakiki vü Mecazî, İftitah-1 Saki-name, Der-Vasf-1 Reh-i Meyhâne ve Beyân-1 Süluk-1 Sâlik, Der-Vasf-1 Meyhâne-i Aşk, Der-Vasf-1 Kandil-i Meyhâne, Der-Vasf-1 Der-i Meyhâne, Der-Vasf-1 Bezm-i Elest, Der-Vasf-1 Câm-1 Bezm-i Elest, Der-Vasf-1 Dürdî-i Bâde-i Aşk, Der-Vasf-1 Sâkî-i Bezm-i Elest, Der-Hitâb-1 Sâkî, Der-İltimasî Ez-Sâkî, Der- Vasf-1 Nazm-1 Saki-name, Der- Nasihat-1 Ehl-i Hevâ, Münâcât” bölümlerinden oluşur.

Tıflî (öl.1659)'nin 241 beyitlik mesnevi şeklinde “Mef’ûlü Mefâ’ilün Fa’ûlün” vezniyle yazdığı saki-namesinde “Naat-1 Şerîf-i Sultân-1 Enbiyâ ‘Aleyhi Mine’s-Salavâtî Necîl Be-Ta’rif-i ‘Alî Rızâ” şeklinde yalnızca bir tane bölüm başlığı vardır. Eserin Türkiye ve yurtdışındaki kütüphanelerde 13 nüshası tespit edilmiştir. Tıflî Saki-namesi, tasavvufi mahiyette özellikler taşımaktadır (Çınar, 2002: 121).

Na’îm’in (öl. 1694) Gülzâr-1 Na’îm adlı mesnevisinin içinde “Mef’ûlü Mefâ’ilün Fe’ûlün” vezniyle yazdığı 601 beyitlik saki-namesi vardır. Gülzâr-1 Na’îm’in bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde (T. 3766/5) bulunmaktadır. Eser bu yazma nüshanın 1.-42. varakları arasında kayıtlı olup saki-name ise bu nüshanın 14.-29. varakları arasında yer almaktadır. Eser, “Hitâbiyye-i Kalem-i Sütüde- ‘ilm Der-İstimzâ-1 İbdâ’-1 Saki-name, Râbîta-i Kelâm-1 Menkabet-peyâm Evvelîn Hitâb-1 Sâkî vü Mutribân ve Evsâf-1 Sâz-hâ, Sıfat-1 Tanbûr, Sıfat-1 Ney, Sıfat-1 Nefir, Sıfat-1 Çeng, Sıfat-1 Kemân, Sıfat-1 Kânûn, Sıfat-1 Santûr, Sıfat-1 Mûskâr, Sıfat-1 Dey, Sıfat-1 Nagme, Sıfat-1 Bahar, Sıfat-1 Ezhâr, Sıfat-1 Eşcâr, Niyâz-1 Sâkî, Sıfat-1 Murgân, Sıfat-1 Mey, Sıfat-1 Habâb, Sıfat-1 Katre-i Mey, Sıfat-1 Cür’a-i Mey, Sıfat-1 Dil, Sıfat-1 ‘Aşk, Sıfat-1

Raks-kârî, Sıfat-ı Şeb, Sıfat-ı Subh, Sıfat-ı Hamyâze, Tergîb-i Bezm-i Şarâb, Sıfat-ı Girye-i Mestân, Hitâb-ı Zâhid, Hitâb-ı Vâ'iz, Hitâb-ı Nâsîh, Hitâb-ı Şahne, Tebdil-i Kelâm-ı Takrîr-i Hakikat-encâm, Du'â-i Rahmet-Ber-Revân-ı İtizâr-ı Taklîd” bölümlerinden oluşur (Üstüner, 2013).

17. yüzyılda bu saki-namelerin dışında, irili ufaklı çok sayıda saki-name yazılmıştır. Bu yüzyılda **mesnevi nazım şeklinde** yazılan diğer saki-nameler şunlardır:

Cem'î Mehmed (öl.1659)'in 91 beyitlik “Fa’ülün Fa’ülün Fa’ülün Fa’ül” vezniyle, Şeyhülislâm Yahyâ (öl.1643)'nın 77 beyitlik “Fa’ülün Fa’ülün Fa’ülün Fa’ül” vezniyle, Selanikli Es'ad (öl.1633)'in 114 beyitlik “Fe’ilâtün Mefâ’ilün Fe’ilün” vezniyle, Şeyh Mehmed Allâme (öl.1633-34)'nin 111 beyitlik “Fa’ülün Fa’ülün Fa’ülün Fa’ül” vezniyle, Kaf-zâde Fâizi (öl.1621)'nin 168 beyitlik “Mef’ülü Mefâ’ilün Fa’ülün” vezniyle, Sabûhî (öl.1647)'nin 113 beyitlik “Mef’ülü Mefâ’ilün Fa’ülün” vezniyle, Bahâyî (öl.1654)'nin 88 beyitlik “Fa’ülün Fa’ülün Fa’ülün Fa’ül” vezniyle, Nazikî (öl.1688)'nin 64 beyitlik “Fa’ülün Fa’ülün Fa’ülün Fa’ül” vezniyle yazılmış mesnevi şeklinde saki-nameleri vardır.

Kaside Şeklinde Saki-nameler:

17. yüzyılda Nergisî (öl.1635)'nin 83 beyitlik kaside şeklinde “Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün” vezniyle yazdığı saki-namesi nesib kısmı saki-name olan kasidelere örnektir. Eserin iki nüshası tespit edilmiştir. Nüshalardan biri Nergisî'nin Hamse'sinin üçüncü eseri Meşâkku'l-Uşşâk'ın başlangıç kısmında bulunmakta ve burada saki-name başlığı yoktur, 63 beyittir. İkinci nüsha ise Köprülü Kütüphanesi'nde içerisinde başka bazı saki-namelerinde bulunduğu bir mecmuadır. Saki-name-i Nergisî başlığı bulunan bu eser 78 beyittir. Her iki nüshada da birbirinde olmayan beyitler olup edisyon-kritik yapılarak toplam 83 beyte ulaşılmıştır.

Bu yüzyılda kaside nazım şeklinde yazılmış bir diğer saki-name ise Fehîm-i Kadîm (öl.1648)'in 101 beyitlik “Fe’ilâtün Mefâ’ilün Fe’ilün” vezniyle yazdığı saki-namedir.

Terkib-i bent Şeklinde Saki-nameler:

Fevzî'nin 9 bend 90 beyitlik, “Mef’ülü Mefâ’ilün Fa’ülün” vezniyle yazdığı “Terkîb-i Bend Der-Naat-ı Efdal-i Halkullâh Muhammedü'l- ‘Arabî Efdalu’s- Salavât Bî- Vâsıta-i Saki-name ve Fahriyye ve Gayr” başlıklı saki-namesi vardır.

Nef’î (öl.1634-35)'nin 5 bend 39 beyit, “Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün” vezniyle, Kelîm (öl.1699)'in 6 bend 57 beyit, “Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün”

vezniyle, Yârî'nin 11 bend 93 beyit, "Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün" vezniyle yazılmış saki-nameleri vardır.

Kâşif (17.yy)'in 7 bend 56 beyit terkîb şeklinde "Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün" vezniyle yazdığı saki-namesi vardır (Büyükyıldırım, 2009).

Terci-i bent Şeklinde Saki-nameler:

Hâletî-i Gülşenî'nin 5 bend 30 beyitlik, "Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün" vezniyle yazdığı "Tercî-i Bend Der-Vasf-ı İşret" başlıklı saki-namesi vardır.

Cem'î Mehmed (öl.1659)'in 5 bend 30 beyitlik "Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün" vezniyle, Feyzî-i Kefevî (öl.1616)'nin 5 bend 55 beyitlik "Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ûlün" vezniyle yazdığı saki-nameleri vardır.

Bu yüzyılda Bağdatlı Zihnî'nin 5 bend 53 beyitlik "Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün" vezniyle yazdığı saki-name de vardır (Kesik; Baka, 2013: 957-968).

17. yüzyıl Türk edebiyatında farklı nazım şekillerinde yazılmış, şekil ve muhteva bakımından gelişmiş, olgun şeklini almış, başarılı örneklerin verildiği saki-namelerle karşılaşırız. Bu yüzyılda çok sayıda irili ufaklı saki-nameler yazılmış; ancak yüzyılda öne çıkanlar, Hâletî, Atâî ve Riyâzî'nin saki-nameleri olmuştur.

18. yüzyıl:

18. yüzyılda bir önceki asra göre saki-name türündeki eserlerde azalma görülür.

Mesnevi Şeklinde Saki-nameler:

Subhi-zâde Feyzî (öl. 1739-40)'nin 700 beyitlik "Fâ'ûlün Fâ'ûlün Fâ'ûlün Fâ'ûl" vezniyle yazdığı Mir'ât-ı Âlem-nümâsı Hamse'sinin üçüncü eseri ve ikinci mesnevisidir. Eser 32 bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümler sırasıyla şunlardır: "Tevhîd, Naat, İ'tizâr-ı Dil-i İsyân-âlûd, Sebeb-i Nazm, Sıfat-ı Sâkî, Sıfat-ı Mey, Sıfat-ı Sâgar, Sıfat-ı Cur'a, Sıfat-ı Dürd, Sıfat-ı Mey-hâne, Sıfat-ı Pîr-i Mugân, Sıfat-ı Meclis, Sıfat-ı Nukl, Sıfat-ı Arak, Sıfat-ı Mest-i Mey, Sıfat-ı Rencîş-i Hamyâze-keşân, Sıfat-ı Hum, Sıfat-ı Şîşe, Sıfat-ı Şeb, Sıfat-ı Sâz, Sıfat-ı Renc ü Humâr-ı Mey-nûş, Sıfat-ı Vakt-i Şebâb, Sıfat-ı Hazân, Sıfat-ı Şitâ, Sıfat-ı Temmûz, Sıfat-ı Bahâr, Sıfat-ı Ta'n-ı Tabîb ü Şerbet, Sıfat-ı Aşk-ı Hakikat, Kasemiyyât-ı Safâ-yı Uşşâk, Ta'n-ı Erbâb-ı Riyâ, Ta'n-ı Üftâde-i Berş ü Efyûn, Sebeb-i Hâtîme-i Manzûme."

Bu yüzyılda mesnevi nazım şeklinde yazılmış bir diğer örnek ise, Rüşdî (1762-1855)'nin 47 beyitlik "Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ'ûlün" vezniyle yazdığı "Sitayîş-i Sahbâ-yı Hakîkî" başlıklı saki-namesidir.

Terkib-i bent Şeklinde Saki-nameler:

Belîğ (öl. 1760)'in 13 bend 65 beyit “Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün” vezniyle, Şeyh Gâlib (öl.1799)'in 6 bend 24 beyitlik “Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün” vezniyle, Kelâmî'nin 7 bend 42 beyitlik “Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün” vezniyle yazdığı saki-nameleri vardır.

18. yüzyılda bir önceki döneme göre saki-namelerin sayısı azdır; ancak nitelik açısından başarılı örnekler verilmiştir. Bu dönemde yazılan saki-nameler başarılı ve doyurucu saki-nameler olmakla bu yüzyılı öne çıkarmışlardır.

19. yüzyıl:

Saki-name türünde şiir yazmak 19. yüzyılda da devam etmiştir. Bu yüzyılda yazılanlar genellikle terki-i bent veya terci-i bent tarzında küçük manzumelerdir.

Mesnevi Şeklinde Saki-nameler:

Aynî (öl. 1766-67)'nin 2008 beyitlik “Mefâ’ilün Mefâ’ilün Fa’ülün” vezniyle yazdığı saki-namesi, bir saki-namede olması gereken hemen bütün özellikleri taşıması yönüyle saki-nameler içerisinde muhteva bakımından en doyurucu olandır. Aynî'nin saki-namesinin iki yazma biri matbu olmak üzere üç nüshası tespit edilmiştir. Eser tevhit ile başlar, naat ve devrin padişahı II. Mahmut'un övgüsüyle devam eder. Daha sonra yaratılışın başlangıcı, Hz. Muhammed'in nurundan âlemlerin yaratılması, mecazi ve hakiki şarabı anlatır. Şarabın icadı ve isimleri, şarap kapları, meze isimleri, içki meclisi, işret meclisinin tertibi, sakinin övgüsü ve nitelikleri, humarın özellikleri, nedim'in tanımı, diğer keyif verici maddeler, sazların çeşitleri, mevsimlerin özellikleri anlatılır. Bundan sonraki bölüm ise “şair-name” niteliğindedir. Araplarda şairlerin tabaka ve mertebeleri, Arap-Fars şairleri ve Osmanlı şairlerinden bahsedilir.

Süleyman Celâleddin (öl.1890)'in 144 beyitlik, “Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün” vezniyle yazdığı saki-namesi, “Bezm-i Evvel, Bezm-i Sâni, Bezm-i Sâlis, Bezm-i Râbi, Bezm-i Hâmis, Bezm-i Sâdis, Bezm-i Sâbi, Bezm-i Sâmin, Bezm-i Tâsi, Bezm-i Âşir, Bezm-i İhdâ ‘Aşer, Bezm-i İsnâ ‘Aşer, Târih” bölümlerinden oluşur.

Benli-zâde İzzet (öl. 1809)'in 296 beyitlik “Mef’ûlü Mefâ’ilün Fa’ülün” vezniyle, Hüznî (öl. 1891)'nin 63 beyitlik “Mef’ûlü Mefâ’ilün Fa’ülün” vezniyle, Aşkî'nin (19.yy) 71 beyitlik “Mefâ’ilün Mefâ’ilün Fa’ülün” vezniyle yazdığı saki-nameleri vardır.

Terkib-i bent Şeklinde Saki-nameler:

Kâzım Paşa'nın 5 bend 40 beyit "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezninde "Nazîre-i Hümâyûn Be-Saki-name-i Nef'î" başlıklı terkib-i bent şeklinde saki-namesi vardır.

Tayyâr Mahmûd Paşa (öl. 1808)'nın 8 bend 32 beyitlik "Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün" vezniyle terkib-i bent şeklinde yazılmış saki-namesi "Saki-name-i Mergûb" başlığını taşır.

Sermed Mehmed'in 5 bend 35 beyitlik "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezniyle yazılmış "Saki-name-i Nazîre Be-Nef'î" başlıklı terkib-i bent şeklinde saki-namesi vardır.

Ayrıca bu yüzyılda terkib-i bent nazım şekliyle yazılmış Hanyalı Nûrî (1767-1815)'nin 15 bentten oluşan "Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün" vezniyle yazdığı saki-namesi de vardır. Eserin en ilginç yönü şair her bendin vasıta beytini başka bir şairin şiirinden almış ve aldığı bu beytin kime ait olduğunu da üçüncü beytin ikinci mısrasında söylemiştir (Canım, 1998: 81).

Ferrî (1806)'nin 7 bend 42 beyitlik "Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün" vezniyle, Hoca Neş'et (öl. 1807)'in 5 bend 25 beyitlik "Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün" vezniyle, Dâniş Mehmed (öl. 1829)'in 4 bend 40 beyitlik "Fa'ülün Fa'ülün Fa'ülün Fa'ül" vezniyle, Nûrî (1803-1856)'nin 15 bend 90 beyitlik "Mef'ûlü Mefâ'ilün Fa'ülün" vezniyle, Abdî (öl.1884)'nin 5 bend 30 beyitlik "Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ülün" vezniyle, Kâzım Paşa (öl.1890)'nın 7 bend 63 beyitlik "Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün" vezniyle yazılmış saki-nameleri vardır.

Bayburtlu Zihnî(öl.1859)'nin 12 bend 48 beyitlik "Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün" vezniyle, Zîver Paşa (öl.1862)'nin 6 bend 24 beyitlik "Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün" vezniyle, Sâ'id Efendi'nin (19.yy) 12 bend 96 beyitlik "Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ülün" vezniyle, Selanikli Âkif (öl. 1827)'in 12 bend 48 beyitlik "Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fâ'ilün" vezniyle yazılmış terkib-i bent şeklinde saki-nameleri vardır.

Terci-i bent Şeklinde Saki-nameler:

Hâmî (öl.1842)'nin 5 bend 30 beyitlik "Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ülün" vezniyle, Tûrâbî (öl. 1868)'nin 5 bend 30 beyitlik "Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün" vezniyle yazılmış saki-nameleri vardır.

Kaside Şeklinde Saki-nameler:

Bu dönemde kaside nazım şeklinde yazılan İzzet Molla (öl.1829)'nın 54 beyitlik "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezniyle ve Nâmık Kemâl (öl.1888)'in 49 beyitlik "Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün" vezniyle yazılmış saki-nameleri vardır.

Müseddes Şeklinde Saki-nameler:

Şâkir Efendi (öl.1836)'nin 17 bentten oluşan "Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün" vezniyle "Saki-name-i Hûşyârâne" başlıklı saki-namesi vardır. Şâkir Efendi'nin 9 bentten oluşan "Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün" vezniyle ve 7 bentten oluşan "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezniyle yazılmış müseddes nazım şeklinde üç tane saki-namesi vardır.

Nâfî (öl.1850)'nin 11 bentten oluşan müseddes şeklinde "Mef'ûlü Mefâ'ilün Fa'ûlün" vezniyle yazdığı saki-namesi vardır.

Bu yüzyılda önceki dönemlerden farklı olarak birçok nazım şeklinde saki-name yazılmıştır. Hamza Nigârî (öl. 1886)'nin **tuyuğ şeklinde** "Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün" vezniyle yazdığı saki-namesi vardır. Lebîb (öl.1884)'in **rubai şeklinde** "Mef'ûlü Mefâ'ilün Fa'ûlün" vezniyle yazdığı saki-namesi vardır. Hâmîd (öl. 1843)'in 8 bentten oluşan **muhammes nazım şeklinde** "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezniyle yazdığı, Mehmed (Sağır Ahmed Beyzâde)'in 14 bentten oluşan **müselles nazım şeklinde** "Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün" vezniyle, Şâkir Efendi'nin 8 bentten oluşan **müseddes müstezat şeklinde** "Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ûlün/Mef'ûlü Fa'ûlün" vezniyle yazılmış saki-nameleri vardır.

Bu yüzyılda çeşitli nazım şekillerinde yazılan saki-nameler müstakil birer eser olmaktan ziyade küçük manzumeler şeklindedir. Bu dönemde yazılan saki-nameler başarılı olup yazıldıkları dönem ve sonrasında diğer şairler tarafından örnek alınmış olsa da Revânî, Atâî, Haletî, Riyâzî, S.Feyzî ve Aynî saki-namelerinin seviyesine ulaşamamıştır.

20. yüzyıl:

Mesnevi Şeklinde Saki-nameler:

Memdûh Paşa'nın "Neşve-i 'Âşıkâne" başlıklı "Mef'ûlü Mefâ'ilün Fa'ûlün" vezniyle yazdığı saki-name vardır.

Terkib-i bent Şeklinde Saki-nameler:

20. yüzyılda, Memdûh Paşa (öl. 1925)'nın 5 bend 45 beyitlik “Mefâ’îlün Mefâ’îlün Fa’ûlün” vezniyle, Harputlu Hayrî (öl.1910)'nin 7 bend 35 beyitlik “Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fa’ûlün” vezniyle yazılmış saki-nameleri vardır.

Kaside Şeklinde Saki-nameler:

Memdûh Paşa'nın “Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün” vezniyle yazdığı 36 beyitten oluşan “Kasîde-i Hamriyye Der-Medâyh-i ‘Alî Paşa” başlıklı saki-namesi vardır.

Muhammed Lutfî (öl. 1956)'nin **şarkı nazım şeklinde** “Müstef’îlün Müstef’îlün” vezniyle yazdığı saki-namesi vardır.

Türk edebiyatında 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar saki-name türünde muhtelif nazım şeklinde pek çok eser yazılmıştır. 16. yüzyılda türün en başarılı, ilk örneği verilirken 17.yüzyılda ayrı ayrı kitaplar halinde yazılmış ve yazarları kendi dönemlerinin önde gelen sanatçıları olan kişilerin saki-nameleri dikkat çeker. Türk edebiyatında 17, 18 ve 19. yüzyıllar saki-name türünün hem sayı hem de nitelik olarak en iyi olduğu dönemlerdir. Bu yüzyıllarda Fars edebiyatını geride bırakacak nitelikte, şekil ve muhteva olgunluğuna erişmiş eserler yazılmıştır (Canım, 1998: 51).

Yukarıda hakkında kısaca bilgi verdiğimiz, dönemlerini, nazım şekillerini, vezin ve beyit sayılarını ifade ettiğimiz saki-name metinlerinin hepsi çalışmamıza konu olup incelenmiştir. Çalışmamız bir muhteva incelemesi olduğundan tüm bu metinler muhteva açısından değerlendirildi. İncelenen metinlerin hepsi transkribe edilmiş, günümüz Türkçesine çevrilmiştir, bu çalışma için yeni bir metin okunmamıştır.

Şarabın, kadehin, meclisin, meyhanenin vb. unsurların genel bir çerçevede ele alındığı saki-namelerde tasavvufi bir âlem de anlatılır. Tasavvufi saki-namelerde muhteva unsurlarının her birinin tasavvufi bir karşılığı vardır. Saki (mürşit), mey (ilahi aşk), meyhane (tekke), kadeh (gönül) vs. şeklinde yorumlanır. Şair bazen klasik mesnevi tertibi gibi Allah’a yakarış, peygambere övgü ile konuya başlar. Sonra manzumenin uzunluğuna göre mevsimler, tabiat tasvirleri, sakiden şarap istenmesi, mey (şarap), hum (şarap küpü), câm (kadeh), sürahi, meyhane, mugan (meyhaneci), muganni (şarkıcı), mutrib (çalgıcı), saz, şeb (gece), subh (sabah), şem (mum) vs. ele alınarak şarap meclisinin özellikleri anlatılır.

“Saki-name türünde diğer türlerde görmediğimiz bir realizm vardır, has bahçe, sakiler ve hanendeler, isimleriyle musiki makamları, eğlenceler, yaşam belli bir çerçevede gerçekçi bir şekilde anlatılmaktadır” (İnalcık, 2011: 202). Dönem ve kişilerin eğlence anlayışı, yeme içme kültürü, musiki makam ve aletleri vs. anlatması bakımından saki-nameler sosyal hayata ışık tutan önemli edebî ürünlerdir.

Bundan sonraki bölümlerde incelediğimiz saki-name metinlerinin şekil ve muhteva yapısı ortaya konulmuştur. Metinler saki-nameleri oluşturan unsurlar açısından incelenmiş, konuyla ilgili örnek beyitler verilmiş, kavramların benzetildiği unsurlar da örneklerle açıklanmıştır.

II. BÖLÜM

SAKİ-NAMELERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Klasik Türk şiirinde ilk örneklerini 14. yüzyılda gördüğümüz saki-nameler, yaygınlığı ve muhteva genişliği nispetinde, şekil yönünden de çeşitlilik göstermektedir. Mesnevi, kaside, terki-i bent, terci-i-bent, müseddes, muhammes, müstezat, müselles ve dörtlük nazım şekilleriyle yazılmış saki-nameler; vezin, kafiye ve redif açısından da genellikle klasik şiirin özelliklerini göstermektedir.

2.1. Nazım Şekilleri

Saki-nameler müstakil olarak yazıldığı gibi mesnevi türündeki eserlerin bir bölümü veya divanların içinde terki-i bent, terci-i bent ve kaside gibi manzumeler şeklinde de bulunabilmektedir. Saki-namelerin mesnevi nazım şeklinde yazıldığı yaygın kanaat olsa da verilen örneklerde de görüldüğü gibi kaside, terki-i bent, terci-i bent, müseddes, muhammes, müstezat ve dörtlük şekliyle (rubai, tuyuğ) pek çok saki-name yazılmıştır.

Mesnevi Nazım Şekliyle Yazılanlar:

Sözlük anlamıyla “ikişer, ikişerlik” demek olan mesnevi, aynı vezinde ve her beyti kendi arasında kafiyeli olan nazım şeklinin adıdır. İki beyitle başlayıp 20-30 beyte kadar olan mesneviler yazıldığı gibi bu nazım şekliyle binlerce beyitlik hikâyeler, kitaplar da yazılmıştır. Her beyti kendi arasında kafiyeli olduğundan her beytin anlamı kendi içinde tamamlanır, bu nedenle mesnevi nazım şeklinde beyitler arasındaki konu bütünlüğüne dikkat edilir (İpekten, 1999: 59).

İncelenen metinler ağırlıklı olarak mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Aynî, Atâî, Riyâzî, Subhi-zâde Feyzî, Revânî, Na’îm, Azmi-zâde Hâletî, Alî Şîr Nevâî, Fuzûlî, Beyânî, Benli-zâde İzzet, Tıflî, Kaf-zâde Fâ’izî, Süleymân Celâleddin, Cinânî, Es’ad, Sabûhî, Şeyhî Mehmed Allâme, Fakîrî, Cem’î, Şeyhülislâm Bahâyî, Şeyhülislâm Yahyâ, Aşkî, Nâzikî, Hüznî, Mehmed Memdûh Paşa, Rüşdî eserlerini mesnevi nazım şekliyle yazmışlardır. Mesnevi nazım şekliyle yazılanlar arasında en hacimli olan Aynî’nin 2008 beyitten oluşan saki-namesidir, en kısa mesnevi ise Rüşdî’nin 47 beyitten oluşan saki-namesidir.

Terkib-i bent Nazım Şekliyle Yazılanlar:

Terkib-i bent, aynı vezinde çoğunlukla 6-10 beyit arası yazılmış en az üç bentten meydana gelen nazım biçiminin adıdır. Terkib-i bentlerde bentlere hane, bentleri birleştiren beyitlere de vasıta denir. Öteki musammatlarda olduğu gibi terkib-i bentlerde de mısra sayıları aynı olan bentler olduğu gibi mısra sayıları değişen bentlerle de terkib yazılmıştır. Bent sayısı genellikle 5-7 bent arasındadır; fakat 17 bende kadar uzayan bentlerde vardır. Mısralar gazelde olduğu gibi beyit beyit kafiyelenirken bütün mısraların birbiriyle kafiyeli olduğu terkipler de vardır. Vasıta beyitleri ise kendi aralarında kafiyelidir. Kafiye şekilleri şöyle gösterilebilir (İpekten, 1999: 114).

aa xa xa...vv	bb xb xb...yy
aa aa aa...vv	bb bb bb...yy
aa xa xa...aa	bb xb xb...aa

Bu üç kafiye şekli en çok birincisi kullanılmıştır.

Sâ'îd Efendi, Yârî, Fevzî, Nûrî, Belîğ, Kâşif, Kelîm, Bayburtlu Zihnî, Mehmed Memdûh Paşa, Ferrî, Kelâmî, Dâniş Mehmed, Kâzım Paşa, Kâzım Paşa, Nef'î, Sermed Mehmed, Gelibolulu Âlî, Harputlu Hayrî, Tayyâr Mahmûd Paşa, Abdî, Neş'et Süleyman, Şeyh Gâlib, Zîver Paşa, Nûrî (Hanyalı), Âkif (Selanikli) saki-namelerini terkib-i bent şeklinde yazmıştır. Terkib-i bentlerde en hacimli Sa'îd Efendi'nin 96 beyitten oluşan saki-namesi iken Zîver Paşa'nın 24 beyitten oluşan saki-namesi en kısa olanıdır.

“Nûrî'nin eserinin dikkat çeken yönü, her bendin vasıta beyitlerini başka bir şairin şiirinden almış olması ve aldığı bu beytin kime ait olduğunu da üçüncü beytin ikinci mısrasında söylemesidir” (Canım, 1998: 81).

Terci-i bent Nazım Şekliyle Yazılanlar:

Terci-i bent, genellikle 4-10 beyit arası yazılmış nazım biçiminin adıdır. Terci-i bendin, terkib-i bentten farkı vasıta beyitlerinin her bendin sonunda tekrar edilmesi yani vasıta beytin aynı zamanda nakarat olmasıdır. Terci-i bendin kafiye düzeni şu şekildedir:

aa xa xa...yy	bb xb xb...yy
---------------	---------------

aa aa aa... yy

bb bb bb...yy

Yukarıdaki kafiye şekillerinden en fazla kullanılan birincisidir. Tercilerde vasıta beyti aynı zamanda nakarat olduğu için bu şekilde konu bütünlüğü vardır. Bentlerde anlatılan konu her bendin sonunda asıl düşünceye bağlanmış, bu nedenle terci yazmak terkiblere göre daha zor olmuştur (İpekten, 1999: 119).

Alî Şîr Nevâî, Ahmed-i Dâ'î, Feyzî-i Kefevî, Fevrî, Bağdatlı Zihnî, Hâletî-i Gülşenî, Turâbî, Cem'î, Hâmî eserlerini terci-i bent şeklinde yazmışlardır. Hâmî'nin terci'i diğerlerinden farklı olarak vasıta beytinin yalnızca bir mısrası nakarattır. Terci-i bentler arasında 100 beyitle en uzun saki-name Alî Şîr Nevâyî'nin saki-namesidir, en kısa saki-name ise 30 beyitten oluşan Hâmî'nin saki-namesidir.

Kaside Nazım Şekliyle Yazılanlar:

Arapça “kasada” kökünden gelen kaside kelimesi, “niyet etmek, yaklaşmak” anlamlarına gelir. Kaside, 9 beyitten 100 beyite kadar aynı aruz kalıbıyla yazılan “aa ba ca da...” şeklinde kafiyelenen bir nazım şeklinin adıdır (İpekten, 1999: 38).

Fehîm-i Kadîm, Nergisî, Keçecizâde İzzet Molla, Nâmık Kemâl ve Mehmed Memdûh Paşa saki-namelerini kaside şeklinde yazmışlardır. Kasideler nesib bölümlerinde işledikleri konulara göre isimlendirilir: Bahâriyye, Şitâ'îye, İdiyye gibi. Nergisî'nin saki-namesi de nesib kısmı saki-name olan kasidelere örnektir (Arslan, 2012: 537).

Müseddes Nazım Şekliyle Yazılanlar:

Aynı vezinle yazılmış altı mısralık bentlerin birleşmesiyle meydana gelen musammatlara müseddes denir. Genellikle 5-7 bent arasında olup 12 bende kadar olanları da vardır. Kafiyelenişi oldukça farklıdır, bütün musammatlarda olduğu gibi müzdevic ve mütekerrir olanlarının yanı sıra bentlerde beşinci ve altıncı mısraların kafiyeli olduğu müseddesler de vardır (İpekten, 1999: 103).

Şâkir Efendi üç saki-namesini bu nazım şekliyle yazmıştır. Nâfî de saki-namesini müseddes nazım şekliyle farklı bir kafiye sistemi ile yazmıştır: “aa ba ca / dd ed fd” gibi.

Muhammes Nazım Şekliyle Yazılanlar:

Muhammes, beşli demektir. Beş mısralık bentlerden oluşan nazım şekline muhammes denir. Çoğunlukla 4-8 bent arasında yazılmıştır. Muhammeslerde yaklaşık

20 çeşit kafiye sistemi kullanılmıştır (Saraç, 2007: 123). Bunlardan en fazla kullanılanlar şöyledir:

aaaaa bbbba cccca
aaaaA bbbbA ccccA

şeklindedir.

Hâmîd'in 8 bentlik saki-namesi bunlardan farklı kafiyelenmiştir. Kafiyelenişi: “aaaaa bbbba cccca....” şeklindedir. Muhammeslerde ilk bendin mısraları birbiriyle kafiyelidir. Diğer bentlerin ilk dört mısrası kendi arasında, son mısrası ilk bentle kafiyelidir. Buradaki örnekte ise diğer bentlerin son iki mısrası ilk bent ile kafiyelidir.

Müstezat Nazım Şekliyle Yazılanlar:

Müstezat, gazelden türetilmiş bir nazım şekli olup aruzun “mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fa’ûlün” kalıbıyla yazılır ve her mısranın altına “mef’ûlü fa’ûlün” cüzleriyle yazılmış kısa bir mısra eklenir. Eklenen bu kısa parçalara ziyade denir (Saraç, 2007: 68).

Şâkir Efendi'nin 8 bendlik müseddes müstezat şeklinde yazdığı saki-namesi şöyle kafiyelenir:

Aa Aa Aa Aa Aa Aa Bb Bb Bb Bb Aa Aa ...

şeklindedir.

Müselles Nazım Şekliyle Yazılanlar:

Müselles kelimesi “üçleme, üç köşeli” anlamında olup her bendi üç mısradan oluşan nazım şeklinin adıdır. İlk bendin her üç mısrası birbiriyle kafiyeli olup diğer bentlerin ise ilk iki mısrası birbiriyle, son mısrası ilk bentle kafiyelidir (Saraç, 2007: 107). Bentlerin kafiye dizilişi,

aaa bba cca aaA bbA ccA

şeklindedir.

Mehmed'in (Sağır Ahmed Beyzâde) saki-namesi müselles nazım şeklindedir.

Şarkı Nazım Şekliyle Yazılanlar:

“Şarkı, bestelenmeye uygun biçimde yazılan murabballara denir. Şarkıların üçüncü mısralarına miyân, bent sonlarında tekrarlanan mısralarına nakarat denir” (Saraç, 2007: 117).

Muhammed Lutfî şarkı şeklinde üç tane saki-name yazmıştır. Bunların kafiyelenişi şöyledir;

abab cccb dddb...

Bu şarkılardan ikisi bu şekilde kafiyelenirken diğesinde nakarat da vardır. Diğelerini,

aBaB cccB dddB...

şeklinde kafiyelenir.

Dörtlükler Hâlinde Yazılmış Saki-nameler:

Tuyuğ

Türkçe bir kelime olan tuyuğ “Şarkı söyleme, övme, kapalı söz” anlamlarına gelir. Edebiyatta dört mısralı bir nazım biçiminin adıdır. Kafiyelenişi “aaxa” şeklindedir (Saraç, 2007: 99).

Seyyid Nigârî dörtlüklerle, tuyuğ biçiminde, “aaxa” kafiye şekliyle saki-name yazmıştır.

Rubai

Rubai kelimesinin anlamı dörtlü, dört harfli demek olup edebiyatta özel vezinlerle yazılan dört mısralık nazım şeklinin adıdır. Kafiye düzeni “aaxa” şeklindedir. Bunun yanı sıra “xaxa ve aaaa” şeklinde bütün mısraları kafiyeli rubailer de vardır. Bütün mısraları kafiyeli olanlara rubai-i musarra veya terâne adı verilir (Saraç, 2007: 93).

Lebîb’in saki-nameleri rubai-i musarra yani “aaaa” şeklinde kafiyelenmiş, rubailerdir.

2.2. Vezin

Şairlerimizin saki-namelerde aruz veznini başarıyla uyguladığını görüyoruz. Mesnevilerde diğer nazım şekillerine nispeten daha kısa kalıpları tercih etmişlerdir. Şairler nazım şekillerindeki çeşitliliği aruz ölçüsünde de göstermişler ve birbirinden farklı kalıplar kullanmışlardır. Aşağıda saki-namelerde kullanılan aruz kalıpları sıralanmıştır, mesnevi nazım şeklinde en çok mütekarib bahri kullanılmıştır.

Mesnevilerde:

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'ülün (Hezec)

Fa'ülün Fa'ülün Fa'ülün Fa'ül (Mütekârib)

Mef'ülü Mefâ'ilün Fa'ülün (Hezec)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (Remel)

Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (Hafif)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (Remel)

Terkib-i bentlerde:

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ülün (Hezec)

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (Müctes)

Mef'ülü Mefâ'ilün Fa'ülün (Hezec)

Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün (Muzârî)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (Remel)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'ülün (Hezec)

Fa'ülün Fa'ülün Fa'ülün Fa'ül (Mütekârib)

Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün (Muzârî)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (Remel)

Terci-i bentlerde:

Fa'ülün Fa'ülün Fa'ülün Fa'ül (Mütakârib)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'ülün (Hezec)

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ûlün (Hezec)

Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (Hafif)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün (Hezec)

Kasidelerde:

Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (Hafif)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (Remel)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (Remel)

Müseddeslerde:

Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün (Muzârî)

Mef'ûlü Mefâ'ilün Fa'ûlün (Hezec)

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün (Muzârî)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (Remel)

Muhammeslerde:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (Remel)

Müstezatlarda:

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ûlün

Mef'ûlü Fa'ûlün (Hezec)

Müselleslerde:

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün (Recez)

Dörtlüklerde:

Mef'ûlü Mefâ'ilün Fa'ûlün (Hezec)

Müstef'ilün Müstef'ilün (Recez)

Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün (Seri')

2.3. Kafiye ve Redif

Kafiye

Kafiye, klasik edebiyatta vezin ile birlikte şiirde olması gereken iki önemli şarttan biridir. Şiirde ölçüden sonra musiki ve ses yönünü sağlayan ahenk öğelerinin en önemlisi kabul edilir. Kafiye, kelime sonundaki en az bir sesin en az iki mısra sonundaki ses tekrarıdır (Saraç, 2007: 256).

Saki-name metinlerinde yarım, tam ve zengin kafiye kullanılmıştır. Yarım kafiye tek ses benzerliğine dayanan kafiye çeşididir. Tam kafiye iki ses benzerliğine dayanır. Zengin kafiye ise üç ya da daha fazla ses benzerliğinin olduğu kafiye türüdür. Bunların yanında tunç kafiyeye de rastlanır. Tunç kafiye, kafiyeyi oluşturan sözcüklerden birinin, diğer sözcüğün içinde tam olarak yer almasıyla oluşan kafiye türüdür.

Yarım Kafiye:

Hum-ı meydür ol kûh-ı zevk ü safâ
Dem-i Cem'den oy virür itsen sadâ (Atâî, M. 922)
Ey mâye-i 'ayş u 'işret ü dem
Hamyâze-i kâm-ı gussa vü gam (Riyâzî, M. 161)
Gel sâkî dem-i 'işret-i hengâm-ı safâdur
Eyyâm-ı sürûr-ı tarab-ı vakte 'atâdur (Fezî-i Kefevî, TC. 1)
Merhabâ ey piyâle-i sahbâ
Habbezâ ey müdâme-i hamrâ (Fevrî, TC. 1)

Tam Kafiye:

Harâbât-ı 'ademden bir seher-gâh
Bana sâkî hidâyet oldı hem-râh (Aynî, M. 429)
Kanı sâkiyâ hûn-bahâ-yı hıred
Yetişdür anı ben gedâya meded (Atâî, M. 790)
Sâkî yine câmı eyle pür-mül
Demdir ola ceyb-i 'aşk pür-gül (Riyâzî, M. 89)
Sâkî kerem it câm-ı safâ-güster-i cânı
Ser-mest olayım bilmeyim ahvâl-i zamânı (Sa'îd, TB. 8)
O câm-ı micmer-i envârı sun ki subh ile şâm
Felekde göstere mihre usûl-i gerdiş-i câm (Yârî, TB. 10)
Bu gün kim 'ayş ile 'işret demidür
Şarâb u şâhid ü sohbet demidür (Ahmed-i Dâ'î, TC. 9)

Zengin Kafiye:

Cihânda bunları yok def'a çâre
Şarâb iç inkıyâd it hükm-i yâre (Aynî, M. 614)
Şu mey-hâre kim ola âvâresi
Kalur mı koyup gitmege çâresi (Atâî, M. 854)

Sâkî ele al yine piyâle

Zîb-i ser-i neşvedir o **lâle** (Riyâzî, M. 139)

Hâne-ber-dûş-ı kûy-ı hammâram

Hâk-i pâ-y-ı gulâm-ı mey-hâram (Cem'î, TC. 1)

Tunç Kafiye:

Nihâyet dâne-i hardal **tükendi**

İçüp sahbâ-yı mevti gitdi **kendi** (Aynî, M. 228)

Bulup neş ü nemâ der-sâk-ı **gendüm**

Derûn-ı hıntada kendim **begendüm** (Aynî, M. 490)

Kitür sâkiyâ müjde-i **câmdın**

Ki pejmürde kılmış min **encâmdın** (Nevâyî, TC. 11)

Saki-namelerdeki beyitlerin kafiyeleri Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerden oluşmaktadır. Kafiye Türkçe kelimeler, Arapça-Farsça kelimeler kadar fazla yer almaz. Kafiyelerdeki kelimelerin kökenleri incelendiğinde, sözünü ettiğimiz dillere ait kelimelerin hem kendi aralarında hem de diğer dillere ait kelimelerle bir araya gelerek kafiye oluşturduğunu görmekteyiz:

Türkçe-Türkçe:

O kim ol dîde-i Hak-bîni **gördi**

Cihânda rûz u şeb Kur'ân **okurdu** (Aynî, M.188)

Şeb oldu karardı hevâ **diseler**

Gönül kara mey-hânesine **gider** (Atâî, M.42)

Sür ayağı cür'alar **saçısun**

Bir pâre gubâr-ı gam **basısun** (Riyâzî, M.79)

Ne dem sâkî sâgarda cür'a **bulur**

Mücevher hemân tâc-ı Cemşîd **olur** (S.Feyzî, M.164)

Kadehler meclisde devrân **ide**

Gönülden gam u renc ü mühnet **gide** (S.Feyzî, M.259)

Mest odur bezm-i bâdeden **gitmez**

Âsumân u zeemîni fark **itmez** (Es'ad, M.60)

Gam mey-i la'l ahıtdı **yaşumdan**

Gussa bengüm uçurdu **başumdan** (Fuzûlî, M.43)

Sâkî meded eyle câm **gezdîr**
Allâh için bana da bir **vir** (B.İzzet, M.1)
Pîş-i ruh-ı dil-rübâda **böyle**
Yüz göstermek nedendi **söyle** (B.İzzet, M.38)
Cem fırsatı fevte nâdim **olmuş**
Son demde gözi bu gamla **tolmuş** (Fâ'izî, M.61)
Eşcâr ile serv ayaga **turdu**
Sular yürüyüp çemen **oturdu** (Sabûhî, M.17)
Ser-i mârî kessen bıraksan **ana**
O sâ'atde 'aynîyle pâ-zehr **ola** (Ş.M. Allâme, M.18)
Bana bir bâde vir Allâh için **sen**
Belâ didüm sana rûz-ı elest **ben** (Aşkî, M.24)
Ben 'âşıkım 'aşk zühdde **kalmaz**
'Aşk öyle sadâyı gûşa **almaz** (Fevzî, TB.30)
Sâkî humâr kesdi emânum piyâle **vir**
Âzâd eyle bendeni gamdan sevâba **gir** (Belîg, TB.6)

Türkçe-Arapça:

Neşâtından turuben cilve **eyler**
Olur ol fi'l ile tâvûsa **mazhar** (Revânî, M.227)
Ele hâme-i zer-nigârı **alam**
Ola tâ ki nahl-i ber-âver **kalem** (Beyânî, M.48)
Şarâb-ı 'aşkını nûş **eyleyenler**
Kalurlar mest ü hayrân tâ-be-**mahşer** (Aynî, M.48)
Zâhirin hûb gördüm eyle ki **var**
Bâtını hem degüldi bî-**esrâr** (Fuzûlî, M.69)
Mey-i 'aşkdur didüğüm sana **ben**
Yanilup sakın eyleme sû'-i **zan** (Fakîrî, M.13)
Nergis gibi dîdesi **elâdır**
Müşgîn saçı başlara **belâdır** (Memdûh, M.15)

Türkçe-Farsça:

Dirsen ki benim de 'âşıkım **var**
Bülbül gibi bir dil-âver ü **zâr** (B.İzzet, M.39)

Mübârek sâyesin seyr **eyleyenler**
Olur eshâb-ı emsâl ü **tüvâh-ger** (Aynî, M.198)
Sipihri tolu suna sâkî **bana**
Yedi bahr ola cür'a-i **tih-nümâ** (Ş.M. Allâme, M.18)
Lutf eyle o bâdeden bana **sun**
Endûhdan oldu dil diger-**gûn** (Hüznî, M.36)
Farsça-Farsça:
Biri ser-mest olupdur biri **husyâr**
Biri agyâr kalmış digeri **yâr** (Aynî, M.42)
Mey-i 'aşkından olmuş deng ü **ser-mest**
Dü-'âlemde eger ma'dûm eger **hest** (Aynî, M.47)
O câm-ı micmer-i envârı sun ki subh ile **şâm**
Felekde göstere mihre usûl-i gerdiş-i **câm** (Yârî, TB.10)
Senün feyzün olmasa bir **nâ-tüvân**
Ne mümkün idi kim olaydı **cüvân** (Nâzikî, M.15)
Derûn-ı hûm-ı dildeki sâf **râz**
Beni eylesün dehrden bî-**niyâz** (Hâletî, M.13)
Mugannî sürûdun gerekdür **bülend**
Ki andan ola 'ulviyân **behre-mend** (Hâletî, M.156)
Gözi yaşından oldu işte **pevdâ**
Cihânda çeşmeler enhâr u **deryâ** (Aynî, M.302)
Nevâ-yı ney 'aşkı yanında **pest**
Gerek hûy-ı zâhid gerek hây-ı **mest** (Atâî, M.20)
Anun bir cür'asından bitdi **lâle**
Kim almışdur ele la'lîn **piyâle** (Revânî, M.14)
Hâverân lâlesi dik altun **câm**
Kim anga tüşse bu râh-ı **gül-fâm** (Nevâî, M.86)
Benefşe o feyz ile **evgâr-mest**
Nola itse taraf-ı külâhın **sikest** (Beyânî, M.31)
Geh ider idi hırâmını **yâd**
Ol derd ile eyler idi **fervâd** (B.İzzet, M.23)

Sâkî ola cüdan u **sâde**

Güstâh gerek girift-i **bâde** (Tıflî, M.11)

Farsça-Türkçe:

Ey mihr çerâgısın **cihânun**

Kim seyr-i cemâlin itdük **anun** (Tıflî, M.176)

Dil ü cân ile gûş ide ehl-i **dil**

Hakîkatdür ammâ mecâzî **degül** (S.Feyzî, M.85)

Bulup haste-i ‘aşk cân u **teni**

Zebûn avladı nefsi-i zâlim **beni** (Atâî, M.34)

Cemâline virürdi zîb ü **zîver**

Geyerdî Dâ’im anun-çün **karalar** (Revânî, M.103)

Farsça-Arapça:

Kümeyt-i mihre fer virmişdür ey **mâh**

Cihâmı devri der bir günde **billâh** (Aynî, M.27)

Olup rîg-i âmâl ile süst-**pâ**

Gönül ola güm-kerde-râh-ı **hüdâ** (Atâî, M.53)

Ol bâde ki andan içse bir **dem**

Nâz ide neşâta ehl-i **mâtem** (Fâ’izî, M.25)

Mest odur gerd-i pâ-yı dühter-i **rez**

Hîre-çeşm-i humârın açâ **birez** (Es’ad, M.61)

Gamum şu’lesi üzre dökmezsen **âb**

Derûnumda dil hâli olur **harâb** (Hâletî, M.17)

Tutsa anda çu şafak-gûn mey-i **nâb**

Câm-ı mînâ-yı ana la’l-i **müzâb** (Nevâî, M.10)

Yâ Rab efsürdeem men-i **nâ-ehl**

Hadden aşdı humâr-ı bâde-i **cehl** (Fuzûlî, M.8)

Arapça-Arapça:

Dil sâgar-ı bâde-i **ezeldir**

Mir’ât-ı cemâl-i lem-**yezeldir** (Sabûhî, M.3)

Sâkiyâ lutf eyle bir câm-ı **şarâb**

Rûy-ı dilden ref’ ola tâ kim **hicâb** (S.Celâleddin, M.1)

Zulmet-i hestîde dil pür-**izturâb**
Dehşet-engîz-i beyâbân-ı **hicâb** (S.Celâleddin, M.116)
Ey bâde-i câm-ı bezm-i **vahdet**
Nisyânî-res-i hümûm-ı **kesret** (Hüznî, M.7)
Ne mey-hâne sipihr-i mihr-i **iclâl**
Ne mey-hâne sarây-ı ‘izz ü **ikbâl** (Aynî, M.810)
Görüp minberi bu dil-i pür-**melâl**
İder mey-kede nerdübânın **hayâl** (Atâî, M.47)
Bir câmdan içdiler **sarâbı**
Bir bâdenin oldılar **harâbı** (Riyâzî, M.52)
Bilür ehl-i dil de anun **lezzetin**
Nice kemre nûş eylemiş **serbetin** (S.Feyzî, M.113)
Elinden düşmeye tâ câm-ı **tevhîd**
Koma bezminde anun nukl-ı **taklîd** (Revânî, M.33)
Ki menem her ne varsa ana **fâyik**
Hıdmet-i halkdur bana **lâyık** (Fuzûlî, M.62)
Anun mu’cizâtında çokdur **eser**
Biri cümleden inşikâk-ı **kamer** (Beyânî, M.61)
O humdur felek âfitâbı **kadeh**
Kemer-bendi gûyâ ki kavs-i **kuzah** (Beyânî, M.212)
Mînâ kadehle be-şevk-i **sâkî**
Dirdi ki ola bu ‘ayş **bâkî** (B.İzzet, M.175)
Sür bâdeyi geçmedin bu **fursat**
Kim itmededür zamâne **sür’at** (Fâ’izî, M.42)
İder ferşini pâk cârûb-ı **lâ**
Komaz zerrece anda gerd-i **sivâ** (Ş.Yahyâ, M.4)
Yâ Rab bu ne esrâr-ı hafîdir bu ne **hâlet**
Yok hikmetini anlamaya kimsede **kudret** (Sâ’id, TB. 40)
Arapça-Türkçe:
O şevk ile yırtar yakasın **seher**
Düşer jale sanma gümüş **dügmeler** (Atâî, M.11)

O serv-i sehîden çü tûtî **seher**
Kadeh Gülşen-i 'îşe pervâz **ider** (Cem'î, M.40)
Cemâline virürdi zîb ü **zîver**
Geyerdî Dâ'im anun-çün **karalar** (Revânî, M.103)
Bir mazharadur tecellî-i **zât**
Mânend-i şu'â'-ı mihr ü **mir'ât** (Tıflî, M.38)

Arapça-Farsça:

Mey icâd eylemiş reng-i **şafakdan**
Hum-ı âfâk anunla oldı **rûşen** (Aynî, M.18)
Cebîni sûre-i nûr-ı **münevver**
Le-'amrük taht-ı şâhıdur o **server** (Aşkî, M.55)
Hamûşân-ı edeb bilmez **rivâyı**
Tutar başında zâhid **bûrivâyı** (Memdûh, TB.18)
Bu gülşende bitmez nihâl-i **murâd**
İder serzeniş serv-i âzâda **bâd** (Hâletî, M.494)
Nühüfte gerek sırr-ı bezm-i **elest**
Anün-çün sühan câmin itdüm **sikest** (Ş.M. Allâme, M.107)
Gül nüshasın itdi sun'ı **tecdîd**
Şîrâzesi oldı târ-ı **hurşîd** (Riyâzî, M.11)
Gönül renc ü 'isyânda kaldı **meded**
Sezâ-vâr-ı lutf ola ol **derd-mend** (S.Feyzî, M.57)
Tertîb olundı bezm-i **sahbâ**
Cemşîd'e olurdu **gubta-fermâ** (B.İzzet, M.127)

Muhtevayla ilgili sözcüklerden de kafiye olarak kullanılanlar olmuştur. Bunların kullanımında dikkat çeken husus ise ağırlıklı olarak sâkî sözcüğünün bâkî ile; kadeh sözcüğünün ise ferah sözcüğü ile kafiyeyle oluşudur. Aşağıda bu konuyla ilgili farklı şairlerden seçilen birkaç örnek verilmiştir:

Bu bezmün görürsen eger **sâkîsin**
Ana var kıyâs eyle sen **bâkîsin** (Nâzikî, M.9)

Olup mey-hâne-i vahdetde **sâkî**
“Edir Ke’sen”velî ‘uşşâka **bâkî** (Aşkî, M.61)

Ger ister isen hayât-ı **bâkî**
Makdûrunı kıl fedâ-yı **sâkî** (Sabûhî, M.57)

Bize bir bâde vir bilâ-**sâkî**
Vire bir keyf ü neşve-i **bâkî** (Es’ad, M.7)

Kümeyt-i bâdeye simîn licâmı ur **sâkî**
Yürüt ayagı degül ‘arsa-i cihân **bâkî** (Yârî, TB.60)

Bir elde sebû tut bir elde **kadeh**
Koyulsun derûna ferah-ber-**ferah** (Ş. M. Allâme, M.11)

Ne denlü sıfâlin olursa **kadeh**
Virür neşveyi yine câna **ferah** (Fakîrî, M.94)

Ki âgaz idüp devre çarh-ı **ferah**
Dön o necm-i dünbâle-dâra **kadeh** (Cem’î, M.13)

Redif

Kafiyeden sonra tekrarlanan ek ve kelimelere redif denir. Redifler de kafiye gibi metne ahenk katan unsurlardır. Saki-namelerde kafiye kadar redifler de önemli bir yer tutar. Redif, şairin içinde yaşadığı şartları, psikolojisiyi yansıtan, toplumun içinde yaşadığı ortama dair ipuçları veren kelimelerdir. Ayrıca şiiri oluşturan kelime kadrosu ile şiirdeki ahenk ve anlam bütünlüğü de redif etrafında meydana gelir. Şiirlere bir hüviyet kazandıran redifler aynı zamanda şiirin ismi yerine geçmiş, ona damgasını vurduğu ölçüde “su kasidesi”, “eyler gazeli” gibi birer isim vermiştir.

Redifler bazen bir ek, bazen bir kelime, bazen de hem kelime hem ek olarak kullanılmıştır. Ek dışındaki redifler şiiri belli bir düşünce etrafında toplar, ortak bir zemine oturtur, ona bütünlük kazandırır. Saki-namelerde redifleri, ek redif, kelime redif,

hem ek hem kelime redif; isim soylu, fiil soylu, hem isim hem fiil soylu kelimelerden oluşan redifler şekliyle inceledik.

Ek Redifler:

- Gam-ı dehr senden ser-efgendedür
- Çü zühhâd bilmez kapun kandedür (Hâletî, M.220)
- Sensiz içilen şarâb semdir
- Her kâsesi mûriş-i elemdir (Nûrî, TB.12)
- Demidür sürâhî kıla kulkule
- Mugannî hem-âvâz ola bülbüle (Ş.Yahyâ, M.72)
- Bî-nâm u nişân iken cihânda
- Cân mest idi bezm-i lâ-mekânda (Sabûhî, M.40)
- Dü-şakk itdi mehi engüş-i nâzı
- Kırıldı âsumânun câm-ı râzı (Aynî, M.57)
- Her sûsen alup ele ayagı
- Aşkına içerler at kulagı (Riyâzî, M.9)
- Sezâ-vâr ola dil yem-i rahmete
- Hisâb olmadan dil gire cennete (S.Feyzî, M.68)
- Güneş ol meclisün peymânesidür
- O bezmün bu felek hum-hânesidür (Revânî, M.16)
- Nübüvvet bâğının haddi gülidür
- Şeb-i mi'râc hem anun sünbülüdür (Revânî, M.79)
- Tâbî'i rây ile hükmi hânlar
- Emri me'mûrı bolup sultânlar (Nevâî, M.8)
- Sâkiyâ bâde sun ki fursatdur
- Bize fursat bu gün ganîmetdür (Fuzûlî, M.36)
- Gülün reng-i rûyı anun feyzidür
- Gülâbında bûyı anun feyzidür (Beyânî, M.25)
- Mevc-âver olup muhît senden
- Cûş eyleye bahr-ı 'aşk benden (B.İzzet, M.6)
- Dil dâhil-i meclis-i hevesdür
- Bir cür'a-i nâ-tamâm besdür (Tıflî, M.10)

Tîg-i gam-ı dehr geçdi câna
Sür'at kıl o dârû-yı revâna (Fâ'izî, M.6)
Mazhar-ı ikrâmı hep dil-mürdedir
Dâima âlâmı merd-i rindedir (S.Celâleddin, M.94)
Lâyık eyle o bezm-gâh-ı müle
Reng-i ruhsârı hande ide güle (Es'ad, M.4)
Pür it meyle meyhâne vü mescidi
Ko bir renge hep rindi vü zâhidi (Ş.M. Allâme, M.12)
Kiminde sakın ceş-i gam vardur
Bilürsin cihânı ne gaddârdur (Fakîrî, M.48)
Sâkî getir ol bâdeyi kim cevher-i cândır
Yek cür'ası sermâye-i 'ayş-ı dü-cihândır (Sâ'id, TB.1)

Kelime Redifler:

Bu meclisde süz isterüz söz degül
Gönüldür nazar-gâhımız yüz degül (Nâzikî, M.63)
'Îsî gibi ehl-i derde yâr ol
Merhem-zen-i sîne-figâr ol (Fâ'izî, M.2)
Her derde bu dürdde bir devâ var
Her rence bu meyde bir şifâ var (Sabûhî, M.68)
O neşveyle 'ar'ar hırâmân olur
Gülün ceyb ü dâmânı yeksân olur (Ş.M. Allâme, M.27)
Vücûdun hemân mahz-ı rahmet senün
Dil-i zâra lutf u mürüvvet senün (S.Feyzî, M.62)
Dili meclis-i 'aşka irşâd kıl
Mey-i şevk ile gönümü şâd kıl (Fakîrî, M.2)
Mugannî yine söyle bülbül gibi
Bu meclisde sende açıl gül gibi (Fakîrî, M.86)
Der-be-der itdi beni hâl-i mecâz
İbtîlâ-yı 'aşk u ehvâl-i mecâz (S.Celâleddin, M.38)
Birin nûr-ı cemâle mazhar itmiş
Birin nâr-ı celâle masdar itmiş (Aynî, M.32)

Hudâyâ kerîmâ ‘inâyet **senün**
Yol azdım meded kıl hidâyet **senün** (Atâî, M.33)
Îlâhî bezm-i cânı gülşen **eyle**
Mahabbet şem’i birle rûşen **eyle** (Revânî, M.1)
Mülk ü kişver ilige dâd **iyile**
‘Adl ile ikisin âbâd **iyile** (Nevâî, M.33)
Ne şarâb o ki ‘aklı zâyil **ide**
Tâ’atünden gönülni gâfil **ide** (Fuzûlî, M.12)
Şarâb-ı la’l-i dilberle müdâm **ol**
Ferâgat câminı iç müstedâm **ol** (Rüşdî, M.6)
Bedî’-i zemîn ü zamân **ol durur**
Nakış-bend-i rûy-ı cihân **ol durur** (Beyânî, M.8)
‘Âşıklıga mı heves **idersin**
Kim çeşmini pür-güher **idersin** (B.İzzet, M.27)
Sun o sahbâyı gam-zidâ **olsun**
Dürdi pâ-der-gile hüda **olsun** (Es’ad, M.1)
Reg-i ham-be-ham-ı dile tâb **vir**
Bün-i nahl-i ümmîdime âb **vir** (Bahâyî, M.2)
Sâkî şarâbı sun ki perîşân-ı **gurbetüz**
Hayrân-nişîn-i hâne-be-dûşân-ı **gurbetüz** (Ferrî, TB.19)
İçelüm sâkiyâ **müdâm içelüm**
Koma elden meyi **müdâm içelüm** (Hâletî-i Gülşenî, TC.25)

Hem Ek Hem Kelime Redifler:

Meded sâkî rûh-ı revânı **getür**
Bana bâde-i ergavânı **getür** (S.Feyzî, M.445)
Ne keyfiyyetde sahbâsı **bilinmez**
Nasıl hey’etde mînâsı **bilinmez** (Aynî, M.12)
Birin mescide feyz-âverde **itmiş**
Birin mey-hânede perverde **itmiş** (Aynî, M.31)
Mihîn câ-nişîn-i peyember**dür ol**
Ser-i etkiyâ şeyh-i ekber**dür ol** (Atâî, M.108)

Siyeh-rû defter-i a'mâli **gibi**
Kara yazusu vasf-ı hâlî **gibi** (Revânî, M.90)
Demâgum fesâd-ı riyâ **dan sakın**
Dem-i vâpesînüm hatâ **dan sakın** (Hâletî, M.7)
Tapmasam özni visâlî **birle**
Nûş itey anı hayâlî **birle** (Nevât, M.245)
Iztrâb içreyem humâr **um var**
Bâdeye hayli intizâr **um var** (Fuzûlî, M.23)
Pervâne-i şem'-i âh **dur dil**
Mıknâtis-i günâh **dur dil** (Tıflî, M.131)
Ne mey bir 'arûs-ı dilârâ **dur ol**
O mînâ-serâda Zelîhâ' **dur ol** (Cem'î, M.40)
Olsa dilde zahm-ı gam merhem devâ **dur sohbetün**
Cân virür keyfiyetin rûh-âşinâ **dur sohbetün** (Kelîm, TB.34)

İsim Soylu Kelimelerden Oluşan Redifler:

Olsun dil-i zâra mahrem-i **dil**
Hem-meclis-i râz hem-dem-i **dil** (Tıflî, M.34)
Âyîn-i belâ-yı mihnet-i 'aşk
Kânûn-ı kadîm-i devlet-i 'aşk (B.İzzet, M.269)
Hum-ı âfâk u enfüs pür-mey-i 'aşk
Tanîn-endâz ider çarhı ney-i 'aşk (Aynî, M.1320)
Gelüp bezm-i meye sekrân **meh-tâb**
Biçüp rindâna bir haftân **meh-tâb** (Aynî, M. 1576)
O güstâhlardan sıkıldı **gönül**
Zarûrî kenâra çekildi **gönül** (Atâî, M. 509)
Odur sâkiyâ nâzır-ı hâl-i **dil**
Vasiyy-i mürebbî-i etfâl-i **dil** (Atâî, M.997)
Tabîbün gerekmez bana **şerbeti**
Getür kâseyi sun birer **şerbeti** (Atâî, M.1194)
Humârını çekdürme ferdâ-yı **haşr**
Beni kılma bed-mest-i rüsvâ-yı **haşr** (Atâî, M. 1587)

Ey târ-nüvâz-1 sâz-1 **nagme**
Bihzâd-1 nakış-tırâz-1 **nagme** (Riyâzî, M.253)
Mey-hâne ki bâr-gâh-1 **Cem'dir**
Her tahtası taht-gâh-1 **Cem'dir** (Riyâzî, M. 824)
Bilindi anda çün keyfiyyet-i **mey**
Nola eksilmez ise hürmet-i **mey** (Revânî, M.286)
Yine cûş eyledi hum-hâne-i **zevk**
Yine ortadadır peymâne-i **zevk** (Revânî, M.289)
Ayagina gelür erbâb-1 **sohbet**
Ahibbâsı durur ashâb-1 **sohbet** (Revânî, M.365)
Şitâ vaktidür gel hemân **sâkiyâ**
Ki virmez zamân hiç amân **sâkiyâ** (Hâletî, M.385)
Benem bülbül-i künc-i gülzâr-1 **gam**
Yuvasın bilür yok meger mâr-1 **gam** (Hâletî, M.464)
Odur verd-i ra'nâ-yı gülzâr-1 **feyz**
Nebiler ana nisbet ezhâr-1 **feyz** (Beyânî, M.74)
Tâ key sühan-1 şebâne-i **gam**
Yetmez mi dahi fesâne-i **gam** (Fâ'izî, M. 163)
Tâ key gam-1 intizâm-1 **'işret**
Tâ key ümmîd-i câm-1 **'işret** (Fâ'izî, M. 166)
Âyâ nice bir devr ide nüh-çenber-i **'âlem**
Yetmez mi 'aceb gerdiş-i çâpük-ter-i **'âlem** (Sa'id, TB.9)
Kıymet-şiken-i güher **sözümdür**
Ragbet-fiken-i şeker **sözümdür** (Fevzî, TB.61)
Olsa dilde zahm-1 gam merhem devâdur **sohbetün**
Cân virür keyfiyyetün rûh-âşinâdur **sohbetün** (Kelîm, TB.34)
Sâkî şarâbı sun ki perîşân-1 **gurbetüz**
Hayrân-nişîn-i hâne-be-dûşân-1 **gurbetüz** (Ferrî, TB.19)
Sâkî pür it piyâleyi gül-reng-i **bâdeden**
Mestânı 'andelîb kıl aheng-i **bâdeden** (Zîver, TB.1)

Fiil Soylu Kelimelerden Oluşan Redifler:

Meyi tahkike te'kîd **eylediler**

Anı terhîb ü tehdîd **eylediler** (Aynî, M.1298)

Nübüvvet kitâbın hatm **eyledi**

Kitâb ile ilzâm-ı hasm **eyledi** (Atâî, M.88)

Harîf-i kadeh sâgar-ı Cem **çeker**

Şu mest ejdehâ gibi kim dem **çeker** (Atâî, M.944)

Şu kim şebde sahbâyı gül-gûn **ider**

Sipâh-ı gam üzre şebîhûn **ider** (Atâî, M.1120)

Gel tâlib-i 'işret-i müdâm **ol**

Dürdi gibi hâk-i pâ-y-ı câm **ol** (Riyâzî, M.145)

Meyden ruhi bâğı gül gül **olmuş**

Ol gülşene nagme bülbül **olmuş** (Riyâzî, M.225)

Sâkiyâ câm-ı garîbâne **kitür**

Min garîb içsem anı yana **kitür** (Nevâî, M. 116)

Meded sâkî rûh-ı revânı **getür**

Bana bâde-i ergavânı **getür** (S.Feyzî, M.445)

Kimi zikr ü tevîde dahhâl **olur**

Kimi muhtekir kimi bakkâl **olur** (S.Feyzî, M.615)

Söze geldükçe şekker-hâlık **eyler**

Hemân tûtî gibi gûyâlık **eyler** (Revânî, M.225)

Kadehler şemse-i zer-kâra **dönmüş**

Yine sâkî eli pergâra **dönmüş** (Revânî, M. 348)

Sirişk-i gamun âhiri hûn **olur**

Sonunda ciger lahtı bîrûn **olur** (Hâletî, M.102)

Dilâ na't-ı pâkin tamâm **eyledün**

Zebân-ı kalemlle selâm **eyledün** (Beyânî, M.98)

Sâkiye dönüp hitâb **kıldı**

Bu resm ile hoş 'itâb **kıldı** (B.İzzet, M.199)

Çok meclis-i i'tibâr **görmüş**

Çok şiddet-i rüzgâr **görmüş** (Tıflî, M.235)

Dey gitdi yine bahâr **irişdi**

Leyl âhir olup nehâr **irişdi** (Nûrî, TB.48)

Harâbât ehlini âbâd **buldum**

‘Alâyıktan tamâm âzâd **buldum** (Memdûh, TB.19)

Hem Fiil Hem İsim Soylu Kelimelerden Oluşan Redifler:

Şâhsan hasma çâker **itme özün**

Bir kulunla berâber **itme özün** (Fuzûlî, M. 101)

Mey-i şevk ile ter-zebân **it beni**

Senâ-güster ü na‘t-hân **it beni** (Beyânî, M.46)

Ey Tıflî-i bî-medâr **şâd ol**

Ey bî-dil ü bî-karâr **şâd ol** (Tıflî, M.91)

Ol âteşle rûşen **ola gönlümüz**

İçüp bâdeyi şen **ola gönlümüz** (Beyânî, M.250)

Bezl-i sahbâ-yı nâba **başla bize**

Söyle sâkî hıtâba **başla bize** (Es‘ad, M. 54)

Çeşmim keder-âmîz-i ‘amâ **eyleme yâ Rab**

Mahrûm-ı temâşâ-yı likâ **eyleme yâ Rab** (Sa‘id, TB.89)

Sûzân u harâb **olur gamundan**

Büryân u kebâb **olur gamundan** (Fevzî, TB.10)

Hayli demdir teşnedir dil sâkiyâ **doldur meyi**

Gel kerem kıl nâz idüp virme ezâ **doldur meyi**

Nice demdir bezme gelmezsın şehâ **doldur meyi**

Hasretin hûn itdi bagrım dilberâ **doldur meyi**

Bu dil-i pür-derde kâr itsün safâ **doldur meyi** (Hamîd, Mh. 1)

Verilen örneklerden şairlerin kafiye ve redif gibi ses tekrarlarından yararlanarak daha ahenkli bir şiir meydana getirme gayreti içinde olduklarını görüyoruz. Ayrıca şairler redif kelimelerini saki-namelerin genel muhtevasına uygun olarak şarap, saki, kadeh gibi kelimelerden de seçmişlerdir. Redif kelime, şiirin temel taşı olup onun iskeletini oluşturur. Şair, şiirin bütününe redif üzerine kurarak, his ve hayal dünyasını

redife yansıtır. Aşağıda incelenen saki-name metinlerinden seçilmiş, muhteva yapısına uygun redif kelimelerin kullanıldığı örnekler verilmiştir:

Bir dilber-i gül-‘izâr olup **mey**

Bir ‘akl alıcı nigâr olup **mey** (Riyâzî, M.654)

Şebâbun mahalli hemân nûş-ı **mey**

Ola kârunuz râygân-nûş-ı **mey** (S.Feyzî, M.431)

Anı bu vasfa koyar hâlet-i **mey**

Yüzine reng virür Behçet-i **mey** (Revânî, M.226)

Şifâ-sâz-ı dil-hastegândur o **mey**

Devâ-yı dil ü kût-ı cândur o **mey** (Beyânî, M.194)

Bezm-i dil ü câna şem’dir **mey**

Târ-ı gamı ref’a lem’dir **mey** (Hüznî, M.28)

Olur dürd-i mey hâk-pây-ı **kadeh**

Gelür rind-i ‘aşka safâ-yı **kadeh** (S.Feyzî, M.169)

Sâkiyâ tut manga gül-bûy **kadeh**

Halk könglidin elem-şûy **kadeh** (Nevâî, M.111)

Sâkî şarâb yâkût ana kândur **kadeh**

Elmâs piyâle bâde bedahşândur **kadeh** (Bayburtlu Zihnî, TB.17)

Beni bir câm ile kıldın yine şeydâ **sâkî**

Olmuşum vâlih ü âşüfte vü rüsvâ **sâkî** (Revânî, M.498)

Kadem-rence kıl bezme gel **sâkiyâ**
Kadı nâzûk ancak mahal **sâkiyâ** (Hâletî, M.106)

Eyyâm-ı bahâr irişdi **sâkî**
Hengâm-ı güzâr irişdi **sâkî** (Sabûhî, M.13)

Vey mahrem-i bezm-i yâr **sâkî**
Vey hem-dem-i gam-güsâr **sâkî** (Nûrî, TB.1)

Anun şevkine devri der câm-ı ‘**aşk**
O hâtem içündür hemân nâm-ı ‘**aşk** (Atâî, M.80)

Ol ‘anberi yoksa âteş-i ‘**aşk**
Dehri tuta bûy-ı dil-keş-i ‘**aşk** (Riyâzî, M.375)

Gel ey üftâde-i hum-hâne-i ‘**aşk**
Gel ey âvâre-i peymâne-i ‘**aşk** (Revânî, M.633)

Be-nâz-ı tabîbân-ı bîmâr-ı ‘**aşk**
Be-derd-i mahabbet be-tîmâr-ı ‘**aşk** (Hâletî, M.111)

Sâkiyâ kıl manga tut bâde-i ‘**ışk**
Kim irür hilkatim üftâde-i ‘**ışk** (Nevâî, M.359)

III. BÖLÜM

SAKİ-NAMELERİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

3.1. Saki

Klasik Türk şiirinde saki önemli bir yere sahiptir, bu sebeple bağımsız edebî bir tür olarak “saki-nameler” yazılmıştır. Saki, klasik Türk şiirinde çok önemli olduğu için kaynaklarda sakiyle ilgili çokça tanım yapılmış ve konuyla ilgili çeşitli görüşler ortaya konulmuştur.

Saki, Arapça bir kelime olup “saky” yani “sulamak”tan gelir. “Su dağıtan, su veren, içki meclislerinde kadeh sunan, içki dağıtan” kimsedir (Çağbayır, 2017: 1410). “Saki” kelimesinin “saka” sözcüğünden geldiği düşünülür; çünkü eskiden mahalle çeşmelerinden su taşıyıp halka suyu dağıtan kişilere “saka” denirdi. Saki de “su, şarap ve benzerlerini sunan kişi” anlamında olduğundan saka kelimesiyle yakından ilgilidir; ancak bu kavram daha çok işi meyhanede ya da mecliste şarap sunmak olan şahıslar için kullanılmıştır (Arslan, 2003: 12).

Sakiler daha çok yeni yetişen, genç ve tıfl oğlanlardan seçilir. Saki, bıyıkları yeni çıkmaya başlayan genç bir delikanlı, on üç on dört yaşlarında, nev-cüvan olarak karşımıza çıkmaktadır (Aynî M./1175; Atâî M./830). Bu genç sakiler daha çok gayrimüslimler arasından seçilir, İstanbul’da meyhanelerde bu işi yapanlar (sakiler) çoğunlukla Rum, Ermeni ve Kıbtî delikanlılar olurdu (Arslan, 2003: 12).

Bektaşilik ve Mevlevilikte de sakinin önemli bir yeri vardır. Bektaşilikte saki, tarikata giriş töreninin sonunda şerbet dağıtır. Kabı sol eline, bardağı sağ eline alıp “baba”dan başlayarak herkesin önüne gelir, sol dizini yere koyar, bardağa biraz şerbet koyar ve “Sekâhum ya Hüseyin” deyip kadehi verir. Şerbeti içen kişi, içtikten sonra “Selâmullahi ale’l- Hüseyin, la’netullâhi alâ kâtîli’l-Hüseyin” (Allah’ın selamı Hz. Hüseyin’e; Allah’ın laneti onun katiline olsun) der ve sonunda saki de şerbet içer. Mevlevilikte ise çileyi ikrar verecek kişi matbahtaki posta oturtulur. Burada oturan kişi üç gün konuşmaz, dervişlerin hizmetine bakar, namazlarını kılar, gerekmedikçe posttan kalkmaz. İkrarı sabit olunca aşçıbaşı tarafından kendisine hizmet tennûresi verilir ve bir hizmete koşulur. Burada oturan posta saka postu denilmektedir (Arslan, 2003: 15).

Tasavvufa göre saki, “feyz veren, coşturan kişi, yani şeyhtir.” O, hakikatleri açıklayıp beyan eden, ariflerin gönüllerini Allah aşkıyla dolduran mürşid-i kâmindir. Cenab-ı Hak için de saki kelimesinin kullanıldığı görülür. Hak Teâlâ, saki sıfatlı olup, kendisine âşık olanlara aşk ve muhabbet şarabı verir (Canım, 1998: 9). Saki-namelerde karşımıza çıkan sonsuzluk meclisinin sakisi, vahdete çağırın saki, şereflendirilmiş, ulu zat (Aynî M.6, Aynî M.986, Aşkî M.18) gibi ifadelerle kastedilen Allah’tır.

Klasik Türk şairi, halkın günlük yaşantısına bile yansıyan tasavvuf kültürünün içinde kendini bulmuş, böyle bir toplumda yetişip büyümüş ve bu kültür dokusu içinde eserler vermiştir. Osmanlı toplumunu etkisi altına alan tasavvuf düşüncesinin klasik Türk şairini de etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Muhtevası şarap, saki, kadeh, meyhane üzerine kurulu olan saki-namelerde de tasavvufi unsurlara ve mecazlara yer verilmiştir; ancak tasavvuf dışı şiir ile tasavvufi şiirde ortak kelimeler kullanılması ise bu tarz şiirlerin ayrımını güçleştirmiştir. Saki, şarap, kadeh, harabat gibi kelimeler tasavvuf dışı şiirden tasavvufa giren kelimeler arasındadır. Bu kelimelerin olduğu şiirler hem gerçek hem tasavvufi anlamıyla değerlendirilmelidir (Pürcevadi, 1998: 298).

Saki gerçek anlamıyla düşünüldüğünde meclise neşe ve canlılık veren kişidir. Klasik Türk şiirinde saki, bezm âleminin en önemli unsurlarından biri olarak karşımıza çıkar. Asıl görevi içki dağıtmak olsa da meclistikelerin isteklerinin sonu gelmez, bu sebeple meclis içindeki en zor görev sakindir; çünkü meclisteki hemen her şeyden o sorumludur. Saki, insanlık ve güzellik kadehini sunar, Cemşid ve Feridun’un tacı sakidedir. Gam ehli hep ondan yardım ister, sevinç şarabıyla ağzına kadar dolu kadeh onun elindedir. Saki, yüzüne susamışlara kadehi sunar, ayrılık gamının hararetinin ilacı sakidedir (Kelîm TB.53-54-55). Saki, sevince sebep olur, rintlere lütfeder, aşk ehlinin halini saki anlar, böylece onların sözlerinde elem ve keder kalmaz. Saki cihanın canıdır, her daim şarap getirir, o şarap getirince dert ve elemelerin başı taşlara vurulur (Sermed Mehmed TB. 2-3-4).

Saki, meclisin neşesidir, o meclise gelip ferahlatan kadehi verir, onun meclise gelmesiyle meclis neşe, sefa bulur. Bu ayş u nuş meclisine saki gelir ve meclistikeleri coşturur. Saki, meclisin yüzünün suyu, zamanın şartlarına uygun cana yakın bir dosttur, düzgün ve yerinde söz söyleyen, fesahat sahibidir. O saki ki gümüş gibi olan kollarını mecliste açar, işte o zaman meclise sevinç, neşe dolar. Saki gönül alandır, sık sık saki-i dil-sitan olarak karşımıza çıkar. Onun güzelliği iki yüz hur u gülman eder, sözleri ise

ölümsüzlük suyuna bedeldir. Gül bahçesi meclisinin gül dalı, gönül okşayan, gam işlerine çare bulandır, meclisin Cem sultanı, zerrelere güneşi, yıldızların gökyüzüdür. (Aynî M.1014-1091-1263-1851, Cem'î M.12, Atâî M.832, Tıflî M.23, Nâzikî M.59, Na'îm M.15-39, Kâzım Paşa TB.9). Saki, meclisin en sevilen, en önemli kişisidir, meclistekilerin sakiden beklentisi çoktur, bundan dolayı onun adı saki-namelerde çok sık tekrarlanır ve her şey ondan istenir. Aşağıdaki bölümlerde sakinin fiziki özellikleri ve meclis içindeki görevleri örneklerle anlatılmıştır.

3.1.1. Sakinin Fiziki Özellikleri

Saki-namelerde meclisin en önemli unsurlarından biri olan sakinin asıl görevi şarap sunmaktır. Saki, meclisin olmazsa olmaz en önemli kişisidir. Onun meclisten uzak olması asla istenmez; çünkü meclise onunla sevinç, neşe gelir (S.Feyzî M.243).

Saki, şairin gözünde sevgilinin ya bizzat kendisidir ya da sevgiliyle eş değerdir. Mecliste kadeh sunan saki olduğuna göre “Kadeh iç bir hoş yâr elinden özellikle de sevdiğin gönül alan elinden iç” (Ahmed-i Dâ'i TC.17) diyerek şair burada sakiden bahsetmektedir.

Saki belirli özelliklere sahip olmalıdır, bu özellikler meclise katılanların meclisi beğenmeleri açısından da önemlidir. Saki genç ve işveli kişiler arasından seçilir, meclistekilerle her daim cilve eder, edalı, nazlı olur (B.İzzet M.156-213, Hüznî M.38). Sakinin gençlerden seçilmesi onun işini yapmasını, gelenlere hizmet etmesini kolaylaştırır; genç ve güzel sakinin, güzelliğiyle meclise gelenlerin dikkatini çekmesi de önemlidir (B.İzzet M.197). Klasik Türk şiirinin genel yapısına uygun olarak sevgilinin cinsiyeti gibi sakinin de cinsiyeti belirsizdir. Aslında bu durum şiiri daha cazip kılmakta, şiire ve şaire avantaj sağlamaktadır. Bu şekilde yazılan şiir, her döneme, her meclise ve her muhataba hitap eder. Bu tarz şiirler yeri geldiğinde ilahi aşkı simgeler, yeri gelince beşerî duyguların karşılığı olur.

Saki-namelerde meclisteki sakinin vasıfları çeşitli beyitlerle dile getirilmiştir:

Kız oğlan kız ziy-i püserde

Bir eşi olmaya cins-i beşerde (Aynî, M. 1172)

“Erkek çocuğu kıyafetinde kız oğlan kız ola, cins-i beşerde yani insanlar içinde eşi, benzeri olmasın.”

Meded öldük ey sâkî-i nev-cüvân

Elünde degül mi o mühr-i emân (Atâî, M. 830)

“Ey genç, delikanlı olan saki, o korkusuzluk mührü elinde değil mi, öldük, medet eyle.”

Meclisin sakisinin genç olması önemlidir, hatta sakalı çıkmamış gençlerin daha çok tercih edildiği söylenir. Genç ve yüzü parlak olanlar meclise gelenlerin daha çok dikkatini çeker, sâde-rû (sakalı çıkmamış) olarak bilinen bu gençler meclisin en güzel süsüdür (İnalçık, 2011: 200).

Sâkî ki ola cüvân u sâde

Güstâh gerek girift-i bâde (Tıflî, M. 11)

“Saki, genç ve sade olsun; şarabı tutması için arsız, edebsiz olması gerek.”

Saki genç ve güzel olmalı; fakat bunun yanında utanmaz, arsız da olmalıdır. Meclistekiler için saki sevgili konumundadır; bu sebeple ona çeşitli iltifatlar edip benzetmeler yapacaklardır. Saki kendisine söylenenler karşısında yüzü kızarıp utanacak bir genç olmamalıdır.

Sâkînin genç ve güzel olması gerektiğini Aynî de aşağıdaki beytinde dile getirir;

Açık meşreb şeker-leb tatlu dillü

On üç on dört yaşında meh misillü (Aynî, M. 1175)

“Açık meşrepli, şeker dudaklı, tatlı dilli, ay gibi on üç on dört yaşında olmalı.”

Ola tavr u usûl-i bezme ‘ârif

Mizâc u meşreb-i rindâna vâkıf (Aynî, M. 1170)

“Saki, meclis usul ve adabını bilmeli, rintlerin meşrep ve mizacına arif olmalıdır.”

Gel ey sâkî-i bezm-i rind-güftâr

Olam pür-neş’e-i sahbâ-yı eş’âr (Aynî, M.1888)

“Gel ey rint sözlü meclisin sakisi, şiir şarabıyla neşe dolayım .”

Be-her nev‘-i şarâb u sâza ‘âlim

‘Uyûb-ı zâhirîden pâk ü sâlim (Aynî, M. 1174)

“Saz ve şarap çeşitlerinin her birini bilmeli, dış görünüşünde ayıp ve kusurlardan arınmış noksansız, sıhhatli olmalı.”

Olsun demidür o sâkî-i şeng

Dellâl-ı kumâş-ı câm-ı gül-reng (Tıflî, M.14)

“O neşeli ve kıvrak olan saki, gül renkli kadeh kumaşının dellâlı olsun, şimdi zamanıdır.”

Saki-namelerde sakinin bu genel görünümünün yanı sıra ayrıntılı olarak sakinin fiziki özellikleriyle ilgili beyitlere de yer verilmiştir. Bunlarla ilgili örnekler aşağıda yüz, yanak, saç, boy vs. unsurlar şeklinde sıralanmıştır.

3.1.1.1. Yüz

Güzellik unsurları içinde yüz, diğer unsurları geride bırakacak öneme sahiptir. Yüz, güzelliğin başlangıç yeridir bu sebeple âşığın gönlüne en fazla tesir eden, ilk görüşte etkilendiği yerdir. Âşıklar en çok sevgilinin yüzünü görmek ister, onun yüzünü seyretmek âşığın bütün varlığını vermeye razı olduğu bir hâldir. Meclisin sevgili konumunda görülen kişisi sakidir, mecliste önemli olan sakinin güzelliğidir, saki güzelliğiyle meclistekileri etkiler.

Şerâr-ı hâl u rûy u gerdeninden

Tutuşdı cân evi mânend-i külhan (Aynî, M. 1213)

“Boynunun, yüzünün ve benlerinin kıvılcımından hamam ocağı gibi can evim tutuştu.”

Sâkî piyâlelerden bir lâle-zâr göster

‘Arz it cemâl-i pâkin bâg u bahâr göster (Kâzım Paşa, TB.28)

“Saki kadehlerden bir lale bahçesi göster, temiz yüzünü göster ve bu yüzde bağ ve bahara dair ne varsa görelim.”

Güzelliği

Güzellik söz konusu olunca üzerinde en çok durulan yüz güzelliğidir. Yüz ilk bakışta dikkat çeken güzelliğin merkezidir, bu nedenle güzellik denilince en çok anlatılan ve benzetmeler yapılan yüz güzelliği olmuştur. Yüz güzelliği ay, peri, huri, gül gibi benzetmeler yapılarak anlatılmıştır.

Sakinin güzelliği başka kimseyle kıyaslanamaz çünkü o herkesten daha güzeldir. Saki, güzellik cennetinin meleğidir, diğer güzeller ise onun kapısında ancak kapıcı olabilir (B.İzzet M.186).

Ey sâkî-i gül-çihre meded sun bana bir câm

Pâ-mâl-i gumûm oldu yeter bu dil-i nâ-kâm (Sâ'îd Efendi, TB.17)

“Ey gül yüzlü saki, medet et, bana bir kadeh sun; bu muradına ermemiş gönül, gamların ayakları altında kaldı.”

Mestâne çekerler sunıcak sâkî-i gül-çihre

Ger sâgar-ı sahbâdur eger kâse-i semdür (Bağdatlı Zihnî, TC.4)

“O gül yüzlü saki sununca ister şarap kadehi olsun ister zehir kâsesi olsun, fark etmez, sarhoş bir şekilde çekerler.”

Bir mâh idi kim eşi bulunmaz

Evsâfi sühanla vasf olunmaz (B.İzzet, M. 195)

“Öyle bir ay yüzlüdür ki eşi, benzeri bulunmaz, onun vasıfları hiçbir sözle anlatılmaz.”

Ol mihr-i münîr-i hûr-peyker

Ol mâh-cemâl-i nûr-manzar (B.İzzet, M. 198)

“O, huri yüzlü parlak güneş, O nur görünümlü ay yüzlüdür.”

Gelince mâh-veş bezm-i şarâba

Vire revnâk cemâli âfitâba (Aynî, M. 1181)

“Şarap meclisine o ay gibi saki gelince, yüzünün güzelliği güneşe parlaklık verir.”

O Yûsuf-cemâlün elinden kadeh

Çeken görmeye haşr olunca terah (Beyânî, M. 231)

“O Yusuf yüzlünün elinden kadeh içen kıyamet günü gam, keder görmesin.”

Sensiz katı müşkil oldu hâlim

Merdümlük it ey perî-cemâlim (Riyâzî, M. 126)

“Sensiz çok zor, sıkıntılı bir hâldeyim, ey peri yüzlü bana bir insanlık et.”

Sakinin yüz güzelliğini anlatmak için şairler ay, güneş, peri, gül benzetmelerinden yararlanmışlardır. Periler güzellikleriyle dillere destan olmuş hayalî varlıklar olup olağanüstü güzellikleri ile çok güzel insanlar için benzetme olmuştur. Saki peri gibi güzeldir, onun yüzü nurlu bir güneştir hatta yüzünün güzelliği ay ve güneşe bile parlaklık verir. Sakinin yüzünün anlatıldığı beyitlerde gül benzetmesi yapılmış, gül ile yüzü renk, parlaklık ve koku yönleriyle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca emsalsiz güzellik için Hz. Yusuf’un dehşetlere düşüren güzelliği de beyitlerde kuvvetli bir benzetme olmuş, saki Yusuf yüzlü olarak anlatılmıştır.

Parlaklığı

Yüz güzelliğinin olduğu yerlerde yüz, ışık, aydınlık, parlaklık ve saflık yönü ile ele alınır, bu yönleriyle benzetmeler yapılır. Işık ve aydınlık sözkonusu olunca en çok ay ve güneş benzetmeleri karşımıza çıkar. Bu tarz benzetmelerde sakinin yüzü ile güneş arasında ilişki kurulur ve sakinin yüzü güneşten üstün gelir. Güneşin yuvarlak ve parlak oluşu yüz ile olan benzerliğini kuvvetlendirir. Saki-namelerde yüzü parlaklığıyla anlatan beyitler vardır:

Bir elde zülf ü rûyun bir elde sâgar-ı mey

Cem‘ eyle mihr ü mâhı leyl ü nehâr göster (Kâzım Paşa, TB.34)

“Bir yanda saçın ve yüzün bir elinde şarap kadehi, ay ve güneşi bir araya getir, gece ve gündüzü göster.”

Yüzün aya benzetilmesi güneşte olduğu gibi ayın da kendine ait özellikleriyle ilgilidir. Ay, geceleri görünür ve aydınlatır. Meclisin sevgilisi olan sakinin yüzünü göstermesi ile mecliste meydana gelen iç aydınlığı da buna benzer. Yani sakinin ay yüzünü göstermesiyle hem gözler hem gönüller aydınlanır.

O sâkî ki dîdârı mihr-i münîr

Cemâlinden âfâk anun müstenîr (Beyânî, M. 224)

“O öyle bir saki ki yüzü nurlu bir güneş, onun yüzünün güzelliğinden ufuklar bile nurlanır.”

Envâr-ı cemâlinle harem-hâne-i câna

Hurşîd-i cihân-tâb gibi nûr-feşân ol (Sâ'îd Efendi, TB.26)

“Yüzünün nuruyla canımın en özel yerine, haremine cihanı aydınlatan güneş gibi nur saçan ol.”

Sipîhr-i bezmün ey sâkî-i meh-rû

O mihr-i câmın it bâdeyle memlû (Aynî, M. 259)

“Ey ay yüzlü saki, meclis göğünün kadeh güneşini şarapla doldur.”

Çıkup meh-tâba bir bâde vir ey mâh

Dile ‘aks eylesün feyz-i seher-gâh (Aynî, M. 1223)

“Ey ay yüzlü saki, mehtaba çıkup bir şarap ver, gönüle sabah vaktinin bolluğu, bereketi aksetsin.”

Ziyâ-bahş olur ‘âleme mâh-veş

Fürûgına hayrân olurdu güneş (S. Feyzî, M. 103)

“O, âleme ay gibi ışık saçan, ışığına, aydınlığına güneş hayran olurdu.”

Dâd u sited-i kadehde ol mâh

Rind ile iderdi cilve her gâh (B.İzzet, M. 156)

“O ay, kadeh alıp verme işinden dolayı rint ile her an cilve ederdi.”

Ey sâkî-i meh-rû getir ol köhne şarâbı

Zîrâ dil esîr-i elem-i devr ü zamândır (Sâ'îd Efendi, TB.4)

“Ey ay yüzlü saki o köhne şarabı getir, zira gönül zamanın ve devrin elemnin esiridir.”

Ey sâkî-i meh-rû kerem it câmı pey-â-pey

Kim muntazır ikrâmına rindân-ı mey-âşâm (Sâ'îd Efendi, TB.23)

“Ey ay yüzlü saki, kadehi birbiri ardınca sun ki mey içen rintler, ikramını gözler.”

Meclisin nuru olan saki meclise ayak basınca meclis ihya olur, meclise ışık saçan, meclisin nuru olan güzeller güzeli sakinin yüzü, parlaklığı itibariyle ay ve güneşe benzetilmiştir.

3.1.1.2. Yanak

Yüzün en geniş kısmı olması sebebiyle yüz güzelliğine dair detaylar yanak üzerinden verilmiştir. Yanak, üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarından biri olmuştur. Yanağa dair söylenen şeyler onun rengi ve parlaklığı üzerinedir.

Rengi

Yanağın rengi beyitlerde kırmızı olarak karşımıza çıkar. Benzetmelerde yanağın şarap ve gül olması onun kırmızı olduğunu gösterir. Hatta yanağın rengi o kadar güzel ve kırmızıdır ki şarap ve gül, rengini ondan almıştır.

Reng-i ruh-ı sâkiyân-ı meh-rû

Sahbâya virürdi reng-i dil-cû (B.İzzet, M. 128)

“Ay yüzlü sakinin yanağının rengi, şaraba gönlün aradığı bir renk verirdi.”

O sâkî ki ruhsârı verd-i tarî

Cihân halkı olmuş anun çâkeri (Beyânî, M. 225)

“O saki ki yanakları taze güldür, cihan halkı onun kölesi olmuştur.”

Ruhsâre-i sâkî-i perî-veş

Tâb-ı mey ile olup çü âteş

Pür-şu‘le idi misâl-i meh-tâb

Meh-tâb olamazdı belki şeb-tâb (B.İzzet, M. 143-144)

“Peri gibi olan sakinin yanağı mey ışığı ile ateş rengi olup, mehtap misali ışıklarla doluydu, mehtap ona nispetle bir ateş böceği bile olamazdı .”

Ruhsârı gül-i behişt-i esrâr

Berginde nihân hezâr-ı gülzâr (B.İzzet, M. 151)

“Yanağı sırlar cennetinin gülü, yaprağında gül bahçesinin bülbülleri gizlidir.”

Ruhsârı şüküfte bir tâze gül

Derdiyle bütün cihân bülbül (Memdûh, M. 20)

“Yanakları yeni açılmış taze bir gül, onun derdiyle bütün cihan bülbüldür.”

Şu meyden gerek rind ola tevbe-kâr

Ki sâkîsi olmaya gülgûn-‘izâr (Hâletî, M.325)

“Sakisi gül yanaklı olmayan şaraptan rindin tövbe-kâr olması gerek.”

Ey sâkî-i meclis-i mey-âşâm

Ruhsârı misâl-i bâde gül-fâm (Hüznî, M. 41)

“Ey şarap içenler meclisinin sakisi, yanağı şarap misali gül renklidir.”

Vir ‘aklımı bâde ile bâda

Ey ‘ârız-ı gül-‘izâr sâkî (Nûrî, TB.5)

“Ey gül yanaklı saki, aklımı şarap ile rüzgâra ver.”

Saldı ‘aks-i ruh-ı rengîni şarâb-ı âle

Gül şarâbıyla pür oldı sanasın peymâne (Gelibolulu Âlî, TB.12)

“Kırmızı şaraba yanağının renginin yansımını saldı, zannedersin ki kadeh gül şarabıyla doldu.”

Dil-i ‘âşık gibi peymâne pür-sûz

Ruh-ı sâkî gibi mey şu‘le-efrûz (Aynî, M.1614)

“Kadeh, âşığın gönlü gibi ateş dolu; şarap, sakinin yanağı gibi alev saçandır.”

Her kadeh başına şâd it bendeni ey gül-‘izâr

Geh lebinden geh ruhundan bahş idüp bûse kenâr (Hamîd, Mh.6)

“Ey gül yanaklı her kadeh başına ya dudağından ya yanağından öpücükler verip köleni mutlu et.”

Parlaklığı

Yanağın parlaklığı çoğu zaman güneşe, nura, ışığa benzetilmiştir. Yanak bu yönüyle yüzde en çok dikkat çeken unsur olmuştur. Yanak göz alıcı parlaklığıyla beyitlerde karşımıza çıkar.

İdüp anda ‘aks-i ‘izârun zuhûr

Görenler disün indi üstine nûr (Atâî, M. 765)

“Yanağının yansımaları onda zuhur edince, görenler desinler ki üstüne nur indi.”

Getür sâkiyâ gülşen-i bezme âb

Ki gül gül idüp ruhların vire tâb (Atâî, M. 828)

“Ey saki, meclisin gülbahçesine su getir ki yanakların gül gül olup ışık versin.”

Ruhsârı ki âb-dâr u terdir

Pâl-lagzı nigâh-ı her nazardır (Riyâzî, M. 634)

“Yanağı ki taze ve parlaktır, ayak sürçmesi her nazarlı bakıştıdır.”

Ruhun kim ola bâdeden tâb-dâr

Gelür ‘ide gûyâ zamân-ı bahâr (Hâletî, M. 260)

“Yanağın ki şaraptan parlaktır, sanki bayram bahar zamanına gelir.”

Eyledi tâb-ı mihr-i ruhsârun

Muztarib şu‘le-i fûrûzânı (Fehîm-i Kadîm, K. 95)

“Yanak güneşinin ışığı, parıldayan/yanan alevi titretti.”

Sâkî ruhıdur anlara mir’ât-ı Sikender

Mey tolu kadeh pâreleri sâgar-ı Cem’dir (Bağdatlı Zihnî, TC.5)

“Sakinin yanağı onlara İskender’in aynasıdır, şarap dolu kadeh parçaları Cem’in kadehidir.”

Örneklerde de gördüğümüz gibi sakinin yanağı renk itibariyle gül, şarap, ateş gibi kırmızıyı çağrıştıran renklere benzetilmiştir. Ancak yanak bu unsurlara benzetilirken bir taraftan da bütün bunlardan üstün görülmüştür. Sakinin yanağı şarabın erişmek istediği

kırmızılıktadır, onun yanakları taze bir gül gibidir. Yanağın parlaklığı nura benzetilir, sakinin yanağı meclis bahçesinde gül gibi ışık verendir. Yanak ateşten daha parlaktır ki onun ışığı ateşi bile titretir. Sakinin gül gibi olan yanağı aynı zamanda İskender'in aynasıdır.

3.1.1.3. Saç

Saki-namelerde en çok kullanılan güzellik unsurlarından biri de saçtır. Mû, gîsû, zülf gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbih ve mecazlara konu olmuştur. Saç, şekli, kokusu ve rengi ile birçok beyitte karşımıza çıkar.

Zülfi ki el irmeyen hevesdir

Murgân-ı nigâha tel kafesdir (Riyâzî, M. 638)

“Saçı el yetismeyen bir hevesdir, bakış kuşlarına telden bir kafestir.”

Saç burada ona bakanların tuzağa düştüğü, kafeslendiği bir yer olarak anlatılmıştır. Bakışlar kuşa benzetilmiş, bakışın toplandığı yer olan zülf ise kafese benzetilmiştir.

Şekli

Saç dağınık, karışık, kıvrıkcık, uzun oluşu gibi en çok şekil özellikleriyle karşımıza çıkar. Saç, âşığı bağlaması yönüyle zincire, bende benzetilir ve çoğunlukla dağınıktır.

Gönül sâkiyâ sana nahcîrdür

Saçunla müjen bend-i şemşîrdür (Atâî, M. 834)

“Ey saki, gönül sana avdır, saçınla kirpiğin kılıç bağıdır/hilesidir.”

Saçın her hâl ve durumda âşığı etkileyen, kendine bağlayan bir etkisi vardır. Saç bağ olunca gönül de ona av olur, saç gönlü bağlayan bir avcıdır. Ayrıca bend sözcüğünün hile, mekir anlamı da beyitte anlam bütünlüğünü sağlar. Kirpikler her daim kılıçtır, bu kılıçlar avı hileye düşürüp avlar.

Sıkılmazdı ‘âşık gam-ı gamzedden

O zülf-i mutavvakdur anı bogan (Atâî, M. 835)

“Yan bakışının gamından âşık sıkılmazdı, onu boğan halka halka zincir gibi olan saçındır.”

Şairin çektiği gam ile sakinin saçı arasında bir ilgi kurulmuştur. Gam uzun olduğu ve sonu gelmediği için, zülûf ise şekil ve örgüsü nedeniyle zinciri andırır. Bu zincir yerine göre âşığı bağlar, zindana atar veya idam eder.

Almaga gönülleri dem-â-dem

Dâmen-der-meyân o zülûf-i pür-ham (Riyâzî, M. 621)

“O kıvrımlı saç her an gönülleri almaya hazırdır.”

Saçların uçları kıvrımlıdır, zincir gibidir. Saç, âşığını bu zincirle bağlar, bu kıvrım bir çengel olunca âşığı bu çengelle kendisine çeker veya asar. Burada da kıvrım kıvrım olan sakinin saçının her vakit gönül almaya hazır olduğu belirtiliyor. “Dâmen-der-meyân” ifadesi hem saçın belde olduğunu hem de can almaya hazır olduğunu ifade eder.

Gîsûsı benim gibi perîşân

Baht-ı siyehim hamında pinhân (B.İzzet, M. 182)

“Uzun saçları benim gibi dağınık, kara bahtım kıvrımlarında gizlidir.”

Saç, çoğunlukla dağınık hâldedir. Onun perçem olan kısmı hariç, kısa hâline de hiç rastlanmaz. Sevgilinin elinde saç, âşıkları oynatan, onları istenilen biçime getirmeye yarayan bir alet gibidir. Sevgili onu dağıtınca âşıklar dağılır, perişan olur.

Kokusu

Klasik Türk şiirinde saçın kokusu misk, amber ve sümbülle ilişkilendirilir. Sakinin saçı da misk, amber gibi güzel kokar.

Perîşân eyleyüp kâküllerini

Gül üzre tağıdup sünbüllerini (Revânî, M. 489)

“Saçlarını perişan eyleyip, sümbüllerini gül yanak üzerine dağıtır.”

Bu beyitte saç sümbüle benzetilmiş, dağınık ve perişan olan bu uzun ve güzel kokulu saç gül yanak üzerine düşmüştür. Saç sümbüle benzetilirken yanak da başka bir tabiat unsuru olan güle benzetilmiştir.

Âlüfte-i kûçe-i hevâyım

Âşüfte-i zülûf-i müşg-sâyım (Sabûhî, M. 87)

“Heva mahallesinin çılgınıyım, misk kokulu saçının delisiyim.”

Misk, müşg saçın kokusunu anlatmak için kullanılır. Sevgilinin saçları misk ile dolu bir pazar gibidir. Âşığın ömrü sevgilinin saçından dağılan bu kokulara duyulan arzuyla geçer. Hâlbuki sonunda elde edilen bir şey yoktur; çünkü o koku nasıl hava ile dağılıp giderse, koku hevasına düşen ömür de aynı duruma düşer, kaybolup gider. Buradaki heva kelimesi de mecazi aşk, geçici arzu ve heves için kullanılmış olmalıdır.

Dili bülbül ruhı gül kaddi ‘ar‘ar

Saçı sünbül gözi nergis semen-ber (Aynî, M. 1183)

“Dili bülbül, yanağı gül, boyu servi ağacı, saçı sünbül, gözü nergis, göğsü yasemin gibidir.”

Pür-nâfe o sünbül-i girih-dâr

Her nâfede bûy-ı hûn-ı dil var (Riyâzî, M. 619)

“O düğümlü sünbül misk dolu, her kokusunda gönül kanının kokusu var.”

Câm içre düşerdi ‘aks-i kâkül

San âteş içinde deste sünbül

‘Aksiyle olurdu bâde hoş-bû

Mânend-i müşg-i nâf-ı âhû (B. İzzet, M. 130-131)

“Saçının yansımaları kadehin içine düşünce ateş içinde bir deste sünbül var sanılırdı, bu yansımayla ahunun göbeğinin misk kokusu gibi şarap hoş kokulu olurdu.”

Rengi

Saki-namelerde saçın rengi her zaman siyah olarak karşımıza çıkar, rengi nedeniyle de saç geceye, sevdaya, kara bahta benzetilir.

Sevdâ-yı zülf-i ham-be-hamun virdi pîç ü tâb

Vaslunla eyle bende-i nâ-şâdı kâm-yâb (Nûrî, TB.18)

“Kıvrım kıvrım olan saçının sevdası sıkıntı verdi, sana kavuşmakla kederli olan bu köleni muradına erenlerden eyle.”

Ey Kays-nihâd iden hezârı

Ol leyli-i zülf-i fitne-bârı (Kâşif, TB. 9)

“O fitne saçan saçının Leylası, binleri Mecnun’a döndürür.”

Beyitte leyl ve Kays ile Leyla ile Mecnun’a telmih yapılmıştır.

Ey zülf-i siyâhî çîn çînüm

Pâ-beste-kün-i dil-i gamînüm (Kâşif, TB. 33)

“Ey siyah saçı kıvrım kıvrım olan sevgilim, gamlı gönlümün ayağını bağlayanım.”

Sakinin saçı gönül kuşunun kafesidir, gönlü bağlayan bir hiledir. Kıvrımlı halka halka olan şekliyle tıpkı bir zincir gibidir, bu zincirle âşıkların kendine bağlar, her an gönül almaya hazırdır. Uzun saç, uzunluğu dolayısıyla ve âşığına keder vermesi sebebiyle gama benzetilir. Kıvrım kıvrım olan saçın kokusu sümbül ve misk gibidir. Saçın kıvrımları açıldıkça etrafa misk kokuları yayılır. Sakinin saçının rengi ise siyahtır, bu nedenle sevdaya benzetilmiştir. Saçın her kıvrımında âşığın kara bahtı gizlenmiştir, bu nedenle saç feleğe, bahta benzetilmiştir. Ayrıca saç renk itibariyle leyl yani geceye de benzetilmiştir.

3.1.1.4. Boy

Sakinin güzelliği söz konusu olunca üzerinde çok durulan, önem verilen unsurlardan biri de boydur. Şairler boy için “serv, bülend, bâlâ, rast, doğru, hırâmân, revân, âzâde vs.” sözcükler kullanırlar. Boy incelediğimiz beyitlerde uzun ve ince oluşuyla işlenmiştir.

Hırâm itse ayak üzre o âfet

Kopa bezm-i şârâb içre kıyâmet (Aynî, M. 1184)

“O güzel, ayağa kalksa şarap meclisi içinde salına salına yürüse kıyamet kopar.”

Salınarak yürüyüşün kıyamet oluşu kamet ve kıyamet arasındaki ilişki sebebiyledir. Bu nedenle uzun ve güzel boyun anlatıldığı beyitlerde kad-kıyamet ikilisi karşımıza çıkar. Kıyametin kopması ortalığın karışması anlamındadır. Kıyamet, “ayağa kalkmak, dikilip ayakta durmak” manalarında “kıyam” kökünden gelir, bu nedenle boyun anlatıldığı yerlerde kıyametten bahsedilir. Sevgilinin ayağa kalkması, salınarak yürümesi âşıklar arasında ve âşığın iç yaşantısında kıyamet denecek kadar karışıklığa sebep olur. Saki naz ile ayağa kalkar ve o an kıyamet kopar. Bu nedenle şair bu beyitte sakinin salınarak yürüyüşünü kıyametle bağdaştırır (Tolasa, 2001: 274).

Nâz ile kıyâm idince devre

Meclisde o dem kopar kıyâmet (Nûrî, TB. 10)

“Naz ile ayağa kalkıp devre başlayınca mecliste o an kıyamet kopardı.”

Uzunluğu

Boy daima uzun ve düzgündür, bu yönüyle servi, ar‘ar, Tuba olarak karşımıza çıkar. Boy bu unsurlara benzetilirken aslında bunların hepsinden üstün tutulmuştur.

Dili bülbül ruhu gül kaddi ‘ar‘ar

Saçı sümbül gözi nergis semen-ber (Aynî, M. 1183)

“Dili bülbül, yanağı gül, boyu servi, saçı sümbül, gözü nergis ve göğsü yasemin gibidir.”

Boyun serviye benzetildiği bu beyitte diğer güzellik unsurları da tabiat unsurlarına benzetilmiş ve sakinin kendisi burada sanki bir bağ bostan hâlini almıştır. Dilin bülbüle, yanağın da güle benzetildiği bu beyitte tenasüp sanatı yapılmıştır.

Kadi fevvâre-i mevc-i mey-i nâz

Surâhîden kıyâmı ola mümtâz (Aynî, M. 1192)

“Boyu naz şarabının dalgasının fiskiyesidir, ayağa kalktığında sürahiden daha üstün görülür.”

Fiskiye suya bağlanır ve etrafa su dağıtır. Saki de tıpkı bir fiskiye gibi ayağa kalkar, nazlı nazlı salınır ve şarap dağıtır, bu nedenle sakinin boyu anlatılırken naz şarabının fiskiyesi ifadesi kullanılır.

Nâz eylese gülsitân yolında

Tûbâ salınur cinân yolında (Memdûh, M. 18)

“Gül bahçesi yolunda naz eylese sanılır ki cennet yolunda Tuba salınır.”

Şair sakinin boyunu cennetteki Tuba ağacına benzetir. Tuba, Sidre’de bulunan, kökü yukarıda, dalları aşağıda olan bütün cennete gölgelik eden kutsal bir ağaçtır. Farklı meyveleri olan bu ağacın dallarının bütün cennetliklerin köşküne sarkacağı, bu meyvelerden yemek istediklerinde ağacın dallarının o kişiye yaklaşacağı rivayet edilir (Yıldırım, 2008: 687).

Kıyâm eyle ey sâkî-i serv-kad

Yem-i gam garîkin koma bî-meded (Hâletî, M. 365)

“Ey uzun boylu saki, ayağa kalk, gam denizinde suda boğulmuşları yardımsız koyma.”

Togrısı budur servini şimşâdını bâgın

Sâkîdeki bu kâmet-i dil-cûya değişmem (Abdî, TB. 28)

“Doğrusu, bağın servisini, şimşir ağacını sakideki bu gönül çeken boya değişmem.”

Ey serv-i sehî-i ravza-i nâz

V'ey nahl-i çemen-sitân-ı ‘işve (Kâşif, TB. 2)

“Ey naz bahçesinin düzgün servisi ve ey işve çimenliğinin fidanı.”

İnceliği

Saki-namelerdeki örneklerde boyun uzun ve düzgün oluşunun yanında ince oluşundan da bahsedilir. İncelik söz konusu olduğunda boy fidana (nahl) benzetilir. Çünkü fidan henüz yeni yetişmekte olup bu yüzden, daha ince, narin yapılıdır. Beyitlerde boy serviyeye benzetilmesinin yanı sıra nahl’e de benzetilir.

Rindâna sunardı sâgar-ı mül

Benzerdi o nahle kim vire gül (Riyâzî, M. 647)

“Şarap kadehini rintlere sunardı, o vakit bir fidanın gül vermesine benzerdi.”

Lâzım degil idi şem‘-i sûzân

Ol bezm-i ferâh-nümâda ol ân

Sâkî çü nihâl-i nev-resîde

Meclisde olunca mey-keşîde (B.İzzet, M. 145-146)

“Şarap dizilmiş mecliste yeni yetişen fidan gibi saki olunca o ferahlık veren mecliste yakıcı mum lazım değildi.”

Destinde o âteşîn piyâle

Gûyâ ki nihâl-i gülde lâle (B.İzzet, M. 154)

“Elinde o ateşle dolu kadeh var, zannedersin ki gül fidanında lale var.”

Bezmdede sâgarı sundukça sâkî-i fettân

O nahl-i tâzeye benzer vire gül-i handân (Yârî, TB. 52)

“O fitneye sebep olan saki, mecliste kadehi sundukça gülen güller veren taze bir fidana benzer.”

Sakinin boyu uzun, düzgün ve incedir, bu nedenle servi, serv-i sehîdir, Tubadır. Saki mecliste salınarak nazlı nazlı yürüyünce naz saçan bir fıskiyeye benzetilir. Saki ayağa kalkıp yürümeye başlayınca meclistekiler kendinden geçer ve bu anı kıyamet kopmasına benzetirler. Saki, ince ve uzun oluşuyla bir fidana benzer. O meclisin gül fidanıdır, meclis ehline gül renkli şarabı sunuşu da taze gül fidanından gül şerbeti içmeye benzetilmiştir.

3.1.1.5. Göz

Göz, yüzün süsü, sevgilinin en can yakan uzvu, aşkın başladığı yerdir. Gözün insan ilişkilerindeki etkisi çok büyüktür, sevgiyi, nefreti, acıyı en iyi gözler ifade eder. Sevgili âşık üzerinde en çok gözüyle etkilidir. Onun gözleri manalı bakışıyla adeta âşığa bir şeyler anlatır. Güzellik unsurlarından göz aslında tek unsur değildir, gamze, kirpik ve hatta kaş unsurları her ne kadar ayrı zikredilse de gözün bir parçasıdır ve yeri gelince birlikte anılırlar (Pala, 2004: 101; Tolasa, 2001: 191). Saki-namelerde şairler, gözün şekli ve rengi üzerinde durmuş, çeşitli benzetmeler yapmışlardır.

Şekli

Göz şekil yönüyle nergis ve bademe benzetilir. Göz mahmur, mest ve sarhoştur; ayrıca gözün işvesi naz ve tegafül etmesi, şekilden şekle girdiğini gösterir. Göz iri ve güzel oluşuyla da beyitlerde ahu ve huriye benzetilmiştir.

Kadeh-nûş eyledükçe çeşm-i nâzı

Şikâr eyler uçarken şâh-bâzı (Aynî, M.1185)

“Şarap içtikçe naz gözü, doğan kuşunu uçarken avlar.”

Bu beyitte göz avcıdır ve bu naz gözü uçan kuşu bile avlayabilir. Gözün naz etmesi, süzgün ve yan bakışla olacağı gibi sevgilinin gözünü âşıktan kaçırmaması da naz etmesiyle ilgilidir.

Aç gögsünü tügmeler çözülsün

Mestâne gözün yine süzülsün (Riyâzî, M. 127)

“Aç göğsünü düğmeler çözülsün, sarhoş gibi olan gözün yine süzülsün.”

Gözün mest oluşu şekli, naz ve görmezden gelişiyle ilgilidir. Onun kavgacı ve öfkeli hâli, çok içmiş, ne yaptığını bilmez, sorumsuz bir sarhoşu hatırlatır (Tolasa, 2001: 193).

Bakma bize zehr-i çeşm ile hem

Nukl-ı mey olur mı telh bâdem (Riyâzî, M. 133)

“Bakma bize zehirli göz ile hem meyın mezesi acı badem olur mu.”

Şarap sunarken sakinin öfkeli, sinirli bakması şarabın yanında acı bademin meze olarak verilmesini şairin aklına getirir. Burada göz bademe benzetilir, öfkeli olması onu acılaştırmış, acı badem olmuştur. Meze şarabın acı tadını gidermek için ikram edilir, bu nedenle acı olan meze istenmez, bademin tatlısı istenir. Yani meclistikler sakinin her daim güler yüzlü ve süzgün bakışını görmek ister.

Olup nergisleri her bezme nâzır

Hızır gibi ola vaktinde hâzır (Revânî, M. 490)

“Her meclise nergise benzeyen gözleriyle bakar, Hızır gibi vaktinde hazır olur.”

Göz çoğu yerde nergise benzetilir; çünkü mitolojiye göre, Narkissos öldükten sonra nergise dönüşmüştür. Narkoz ve narkotik terimleri de aynı kökten gelir. Nergisin bünyesinde uyuşturucu bir maddenin bulunması sebebiyle nergis mesttir, mahmurdur, bu nedenle göz nergise benzetilir (Ayvazoğlu, 2008: 162).

O sâkî ki reşk-âver-i hûr-ı 'ın

Görölmüş degöl böyle bir meh-cebîn (Beyânî, M. 226)

“İri ve güzel gözlü hurileri kıskandıran o saki ki böyle güzel ay gibi alnı olan biri görölmemiştir.”

Hur, “kara gözlü, gözlerinin siyahlığıyla dikkat çeken kadın” anlamında kullanılır. Cennet kadınlarını ve onların güzelliğini ifade etmek için kullanılan bu tabir, şiiirlerde çoğu yerde sevgili için kullanılmıştır (Yıldırım, 2008: 391).

Gîsû-yı siyâh u çeşm-i câdû

Sünbüller içinde sanki âhû (Memdûh, M. 13)

“Siyah saç ve büyüücü gözler, sümbül saçları içinde sanki bir ahudur.”

Göz, büyüleyicilikte çok mahirdir. Büyücüler yaptıkları büyülerle tesir ederken sevgili de gözleriyle, bakışlarıyla âşığa tesir eder. Göz burada rengi ve şekli ile ceylan gözüne benzetilmiştir.

Be-kef tîg-i tegâfûl çeşm-i mesti

Şehîd eyler nice bâde-peresti (Aynî, M. 1186)

“Sarhoş gözü, tegâfûl kılıcı elinde, nice şaraba düşkün olanı şehit etmiştir.”

İdüp her yana çeşm-i mestün nazar

Mey-i nâzı isrâfdan kıl hazer (Hâletî, M. 266)

“Sarhoş gözün her yana bakınca naz şarabını israftan kaçın.”

Nergisleri mest-i ser-girândır

İçtikleri mey yerine kandır (Riyâzî, M. 622)

“Gözleri sarhoş olan bir nergistir, içtikleri ise şarap yerine kandır.”

Rengi

Gözün rengi ile ilgili çok fazla benzetme yoktur, söz konusu gözün rengi olduğunda siyah göz, ceylan gözü, ela göz en çok karşımıza çıkan renklendir, mavi göze yalnızca bir yerde rastlanır.

Pür-gûdur o çeşm-i şûh u fettân

Duydun mı gazâl ola gazel-hân (Memdûh, M. 12)

“O işveli ve hileci göz çok konuşur, duydun mu ceylan gazel okuyan olur.”

Nergis gibi dîdesi elâdır

Müşgîn saçı başlara belâdır (Memdûh, M. 15)

“Nergis gibi olan gözleri eladır, misk kokulu saçları başına beladır.”

Çeşm-i siyehi olup siyeh-mest

Âhûları eyler idi pâ-best (B.İzzet, M. 148)

“Siyah gözü aşırı sarhoş olup, ahuların ayaklarını bağlardı.”

Çeşm-i mahmûr-ı füsûn-sâz-ı elâ

Nergis-i nev-reste-i bâg-ı edâ (S.Celâleddin, M. 43)

“Onun ela olan büyüleyici mahmur gözü, işve bağının yeni yetişen nergisidir.”

Gördükçe dü-dîde-i kebûdı

Göklerde melek okur dürûdı (Memdûh, M. 14)

“Mavi gözlerini gördükçe göklerde melekler methiye ve dualar okurdu.”

Klasik Türk şiirinde genellikle siyah göz karşımıza çıkarken ilk örneğini 18. yüzyılın önemli şairlerinden Nedim (ö.1730) de gördüğümüz mavi göz burada Memdûh (ö.1925) da karşımıza çıkmaktadır.

Sakinin gözü, gönlü avlayan bir avcıdır. Göz, şarabın yanında meze olarak sunulan bademdir. Sakinin gözü mest ve mahmurdur, kan içmiş sarhoş bir nergistir. Gözün nergise teşbihi beyitlerde en çok tesadüf edilen durumdur. Gül yanaklı sakinin gözleri mahmur bir nergis gibidir. Seher vakti saki o nergis gibi olan gözleriyle meclise gelince meclis cennet bahçesine döner. Nergis gibi göz şarapla nemli olunca bahar zamanında da bademler açılır (Aynî M.720-1605, Riyâzî M.596, Memdûh M.15).

3.1.1.6. Dudak

Saki-namelerde dudak, görünüşündeki güzellik, renk, tat, gülüş gibi özellikleriyle ve buse vermek, öpmek, meze olarak dudağı sunmak gibi örneklerle karşımıza çıkar.

Sunup sâkiyâ la‘l-i handânunı

Mezâk ehline vir nemek-dânunı (Atâî, M. 836)

“Ey saki gülen dudağını sunup zevk ehline tuzluk ver.”

Mecliste asıl istenen her daim şaraptır; ancak bazen sakinin şarap ya da lal rengindeki dudağı da istenir. Burada şair sakiden zevk ehline dudağını vermesini istemektedir, nemek-dân gerçek anlamıyla tuzluk, mecazi olarak ise sevgilinin dudağı ve dudağındaki tat anlamına gelir (Devellioğlu, 2004: 821).

Lebün handesi kalbe virür safâ

Bulur câm gûyâ nemekle cilâ (Atâî, M. 837)

“Dudağının gülüşü kalbe keyif verir, kadeh güya tuzla parlaklık bulur.”

Yeter sâkiyâ lal-‘i handân meze

Kadeh üzre çünkim dinür cân meze (Atâî, M. 840)

“Ey saki, meze olarak gülen dudağın yeter, çünkü kadeh için derler ki can meze olmalıdır.”

La‘l-i lebine degildi enbâz

Gülzâr-ı hüünde gonca-i nâz (B.İzzet, M.188)

“Güzellik gül bahçesinde, lal gibi olan dudağına naz goncası ortak değildi.”

Rengi

Dudak hem kıymet hem renk itibariyle lale, yakuta; renk itibariyle şarap, kan, gonca ve güle benzetilmiştir. Hatta şarabın, lal ve yakut rengini dudaktan aldığı söylenir. Ayrıca lal birçok yerde dudak kelimesi geçmeden istiare yoluyla dudak yerine kullanılmıştır.

Yâkût-ı lebine âb-ı hayvân

Dil-teşne şu denlü kim virür cân (Riyâzî, M. 628)

“Ölümsüzlük suyu, yakut dudağına o kadar susamıştır ki onun için can verir.”

Sakinin dudağı öylesine erişilmezdir ki ölümsüzlük suyu bile sakinin dudağına hasret kalmış, ona kavuşmak için canını verir. Ab-ı hayat kendisi ölümsüzlük verirken sakinin dudağı karşısında aciz kalmış, onun için canını verir.

Yakutun hastalığı önlediğine eskiden beri inanılmıştır. Toz haline getirilmiş yakut, tıp geleneğinde müferrih, “ferahlatıcı” bir tür sakinleştiricidir. Maşuğun dudağının ve kırmızı şarabın yakuta benzetilme sebebi budur (Schimmel, 2004: 22).

Hiç sadra şifâ virmedi dârû-yı etibbâ

Dil yâresine la‘l-i lebin ile em eyle (Abdî, TB. 9)

“Tıp ilaçları kalbe hiç şifa vermedi, gönül yarasına lal dudağın ile şifa eyle.”

Dudak, aşk hastasının can ve gönül derdinin tabibidir. Dudak âşığın bütün arzusunun onda oluşuyla ilaca benzetilmiştir. Ayrıca buradaki “em” sözcüğü tevriyeli

kullanılmış; şair “em” ile hem ilaç hem de emmek, sormak anlamını kastetmiş gibi görünüyor.

Leb-i la‘li mükerrer bâ‘-i bâde

Dehâni nokta gûyâ harf-i bâda (Aynî, M. 1177)

“Lal olan dudağı şarabın kuvveti ile tekrarlanır, ağzı sanki be harfinin noktasıdır.”

Lebünden alup mâye-i ‘ayş ü dem

Tehî kalmasun bir nefes câm-ı Cem (Atâî, M. 833)

“İçki içip keyfetmenin temelini dudağından alıp, Cem’in kadehi bir nefes bile boş kalmasın.”

İt la’lini dürr ü gevher-efşân

Ol zahm-ı derûna şeker-efşân (Riyâzî, M. 130)

“Lal dudaklarını inci ve cevher saçan et, o içimin yarasına şeker saçandır.”

La‘l-i lebi gibi bâde olmaz

Hergiz anı görmege toyulmaz (Riyâzî, M. 636)

“Lal kırmızısı olan dudağı gibi şarap olmaz, onu görmeye asla doyumaz.”

La‘l-i leb-i sâki-i semen-ber

Ol verd-i bahâr-ı neş'e-güster (B.İzzet, M. 132)

“Göğsü yasemin gibi beyaz olan sakinin lal dudağı, o neşe yayan baharın gülüdür.”

Olmak gerek anın ‘ârızı gül

Destinde lebi gibi ola mül (Hüznî, M. 61)

“Yanakları gül gibi olmalı, elinde dudakları gibi şarap olmalıdır.”

'Aks eyleyicek piyâle içre

Ol gonca düşünce lâle içre (B.İzzet, M. 133)

“Kadeh içine yansınca (dudak,) lale içine gonca düşmüş zannedilir.”

Tadı

Dudağın ilgi çekmesine sebep olan bir özelliği de tadı, lezzetidir. Bu özelliği onun meclislerin en aranılan unsuru olmasını sağlıyor.

La‘lin düşeli mey ü mugâna

Sahbada görüldi başka lezzet (Nûrî, TB. 11)

“Dudağının aksi şaraba ve mugana düşünce şarapta başka lezzet meydana geldi.”

Mugâne, “ateş-perestlerin (Zerdüşterin) adap, rüsum ve ayinlerine” denir (Mütercim Asım, 2009: 526). Mug, Mugân; şarap ve mey sözcükleriyle yakından ilişkili olarak kullanılır. Zerdüşterin kutsal metinlerinde içki içme açıkça teşvik edilmese de içkiyi yasaklayan ifadelere de yer verilmez (Yıldırım, 2008: 533).

Sâkî tegâfûl eyleme ahbâba vir şarâb

Nukl-i lebünle tâzelene tâ ki bu harâb (Nûrî, TB. 17)

“Saki görmezden gelme, dostlara şarap ver, dudağının mezesiyle bu harap olan gönül tazelensin, yenilensin.”

Sahbâ-yı leb-i şeker-nisârın

Sâkî bize vir ri‘âyet eyle (Nûrî, TB. 58)

“Saki bize şeker saçan dudağının şarabını ver, bizi ağırla.”

Nukl idi o bezme piste-i leb

Şîrîn meze idi sîm-gabgab (B.İzzet, M. 142)

“O meclise fıstık gibi olan dudağın meze idi, gümüş gibi olan çene çukurun ise şirin meze idi.”

Ki zehr içsen olur tiryâk-ı ekber

Dudağı la‘l-i şeker- bâr elinden (Ahmed-i Dâ‘î, TC. 18)

“Şeker saçan lal dudak elinden zehir içsen en büyük panzehir olur.”

İt la‘lini dürr ü gevher-efşân

Ol zahm-ı derûna şeker-efşân (Riyâzî, M. 130)

“Lal dudaklarını inci ve cevher saçan et, o içimin yarasına şeker saçandır.”

Sakinin dudağı kalbe keyif verir, ab-ı hayat bile sakinin dudağına susamıştır, tıp ilaçlarının fayda etmediği gönül yarasına dudak şifadır. Sakinin dudağı şaraba, mezeye benzetilmiştir. Meclise gelen kişiler şarap ve mezenin ikramıyla yetinmez, fıstık gibi olan sakinin dudağını da ister. Dudak laldir, yakuttur. Lal ve şarap gibi kırmızı olan dudağa asla doyulmaz, o neşe yayan baharın kırmızı gülüdür. Zehir dahi içsen o dudaklar panzehir olur.

3.1.1.7. Ağız

Güzellik unsurları içinde ağız, yuvarlak hâli, kenarındaki ben ve ayva tüyleri ile karşımıza çıkar. Ağız genellikle darlığı ve küçüklüğü ile dikkat çeker. Hatta çoğu zaman ağız, yok diye bilinir, bu yokluk, ağzın küçüklüğünü ifade eder

Râm eyledi çok periyi ol fem

Kem halka-be-güşü Hâtem ü Cem (Riyâzî, M. 627)

“O ağız çok periyi itaat eden eyledi, Cem ve Hatem fakir kölesidir.”

Bir hâtem-i cân olup dehânı

Hatt itmiş idi sevâd anı (Riyâzî, M. 629)

“Ağzı bir can mührü olup onun yazısı da yeni çıkan bıyıkları olmuştu.”

Gûyâ deheni hayâl-i nâ-bûd

Gûyâ olıcak olurdu mevcûd (B.İzzet, M. 152)

“Konuşunca varlığa çıkardı, varlığı anlaşılırdı.”

Sâkî ruhun mı bezme viren böyle âb u tâb

La’l ü femün mi ke’s-i nukul sâgar-ı şarâb (Ferrî, TB. 7)

“Saki yanağın mı meclise böyle ışık ve parlaklık veren, dudağın ve ağzın mı şarap kadehi ve meze kâsesi olan.”

Ağız istediği zaman sevgiliye can verecek kudrete sahip bir can mührüdür. Birçoğunu kendine esir etmiş bir hayaldir. Öylesine küçüktür ki onu anlatırken şairler yok ifadesi kullanır, yokluğu hem küçüklüğünü hem erişilmezliğini ifade eder.

3.1.1.8. Diş

Diş, renk ve şekil açısından inciye benzetilir. Dişin inciye benzetildiği beyitlerde lü'lü, le'al, dürr, cevahir ve güher kelimeleri kullanılır.

Sadef-veş su üzre gelüp her habâb

Dişün 'aksi olsun ana dürr-i nâb (Atâî, M. 813)

"Her kabarcık, sedef gibi su üzerine gelir, dişinin yansıması onda saf inci gibi olur."

La'l leb dendâni dür ruhsârı gül

Gerden-i billûrîdur mînâ-yı mül (S.Celâleddin, M. 45)

"Dudağı yakut, dişleri inci, yanakları gül, şarap kadehi billur gerdanıdır."

Feminde nükte-i mîm-i tekellüm

Dişi dendâne-i sîn-i tebessüm (Aynî, M. 1178)

"Ağzında "tekellüm" miminin nüktesi, dişi "tebessüm" sininin dişleridir."

Burada ağız م 'e, diş س 'e teşbih edilmiştir. Konuşma manasındaki tekellümden kafiyeli olarak ağız mim, tebessümden kafiyeli olarak da diş sin olmuştur.

Sakinin dişleri incidir, dişlerin inci oluşunda gösterilen sebepler, beyazlık, parlaklık ve düzgün sıralanışıdır. Dişin inciye, dudağın yakuta benzetildiği örneklerde ağız da hokkaya benzetilir. Böylece mücevheratın hokkada muhafaza edildiği açıklanır.

3.1.1.9. Kaş

Kaş, ikinci derecede güzellik unsurlarından sayılır. Fitne konusunda kaş ile göz arasında sanki bir ortaklık vardır. Kaş içinde göz, kirpik ve gamzenin bulunduğu bir fitne dükkânıdır. Kaşın bahsedilen en önemli özelliği eğriliğidir. Kaş, yay, keman, kible, mihrap olarak karşımıza çıkar. Kaş kavisli oluşu sebebiyle ra veya nun harfine de benzetilir (Tolasa, 2001: 185).

Gel ey sâkî kemân-ebîrû kadeh vir

Sadâ-yı bâdeden bezme ferah vir (Aynî, M. 1552)

“Gel ey kaşları keman gibi olan saki kadeh ver, şarabın sesinden meclise ferah ver.”

Şarâb u sâgarun râsı dü-ebrû

Ki nûn-ı neş’edir çeşm-i sühan-gû (Aynî, M. 1179)

“İki kaş “şarap” ve “sagar” kelimelerindeki ra harfidir ki söz söyleyen gözü “neşe” kelimesinin nunudur.”

Koyup bir dilberün adını sâkî

Yakar zühdün evini kaşı tâkî (Revânî, M. 681)

“Bir gönül alanın adını saki koyup, onun kaşının yayı zühdün evini yakar.”

Ebrûları tâk-ı bâb-ı vuslat

Mihrâb-ı namâz-ı ehl-i tâ’at (B.İzzet, M. 150)

“Kaşları kavuşma kapısının kemeri, ibadet ehlinin namazının mihrabıdır.”

Güyyâ kavs-i kazadır ebruvân

Gamze vü müjgânı tîr-i cân-sitân (S.Celâleddin, M. 44)

“Güya kaza yaylarıdır onun kaşları, süzgün bakışı ve kirpikleri can alan kılıçtır.”

Hudâ meşşâtı sünbül-gîsuvânın

Kaşdır kible-gâhı ‘âşıkânın (Aşkî, M. 52)

“Allah o sünbül gibi saçın tarayanı, onu süsleyendir, kaşı ise âşıkların kiblesidir.”

Sensin ol nûr-ı mücessem kim kaşın mihrâbına

Secde eyler Ka’be vü deyr-i Müselmân u Fireng (Kâzım Paşa, TB. 6)

“O cisimleşmiş nur sensin ki kaşının mihrabına müslümanın Ka’besi, Frenklerin kilisesi secde eder.”

Salup ‘aks-i ebrû mey-i bî-gaşa

Benüm-çün kodun na'lüni âteşe (Hâletî, M. 262)

“Saf şaraba kaşının yansımasını salıp benim için nalını ateşe koydun.”

Kaşın üzerinde durulan en önemli özelliği eğri oluşudur. Kaş ile ilgili yapılan teşbih ve mecazların çoğu bu özelliğine dayanmaktadır. Beyitlerde kaş mihraba, kibleye, yaya benzetilmiştir.

3.1.1.10. Kirpik

Sevgilinin güzellik unsurlarından kirpik, gözün tamamlayıcısıdır, çoğunlukla gözle birlikte anılır; ancak beyitlerde müstakil olarak işlendiği de görülür. Güzellik unsuru olarak kirpik, diğer unsurlara nispetle daha az ele alınmıştır. Yaralayıcı, kan dökücü, can ve gönül alıcı olduğundan kirpik kılıç, ok ve neştere benzetilmiştir.

Merhabâ ey sâkî kim müjgânı mânend-i hadeng

Turmayup devr eylesün meclisde câm-ı lâle-reng (Sermed Mehmed, TB.1)

“Merhaba ey kirpikleri ok gibi olan saki, lale renkli kadeh mecliste durmayıp devr eylesin.”

‘Âşıkam bir cüvân-ı şûha k’olur

Gamze mecrûh-ı tîg-ı müjgânı (Fehîm-i Kadîm, K. 79)

“Nazlı/işveli bir gence âşığım ki süzgün bakış, kirpiğin kılıcının yaralanmış olur.”

Cünbiş-i gamze ile müjgânun

Oldı nişter-feşân-ı şiryânî (Fehîm-i Kadîm, K. 94)

“Gamzenin hareketiyle kirpiklerin atar damara neşter atan oldu.”

Bakılmaz sana ey meh-i cân-fürûz

Olur her müjen nâvek-i dîde-dûz (Hâletî, M. 256)

“Ey canı aydınlatan ay sana bakılmaz, her kirpiğin göze dikilmiş bir ok olur.”

Müjgânı alur bin olsa cânın

Turmaz kılıcı kınında anın (Riyâzî, M. 623)

“Bin canın olsa da kirpikleri alır, kılıç gibi kirpikleri kılıfında durmaz/durmadan cana kasteder.”

Sakinin kirpikleri, ok gibidir. Bu oklarını âşığın üzerine salar, âşık ise bu oklara hedef olmak ister. Kirpik ok, hançer veya kılıç olabilir. Fakat hepsinde de ortak olan özelliği kan dökücü, yaralayıcı ve öldürücü etkisidir.

3.1.1.11. El/Avuç

Saki meclisteki birçok işten sorumludur, meclistekilerin sakiden istekleri bir türlü bitmez, hep daha fazlasını isterler. Bu isteklerden biri de sakinin cömert olmasıdır. Meclis ehli istedikleri zaman istedikleri miktarda şarap verecek cömertlikte bir saki isterler. Bu nedenle sakinin eli genellikle Hz. Musa'nın eli, deniz ve kerem sahibi bir el olarak karşımıza çıkar.

Anun dest-i pür-tâbı dest-i kelîm

Nazîri bulunmaz misâli 'adîm (Beyânî, M. 229)

“Onun güçlü/kuvvetli eli Musa'nın elidir, eşi bulunmaz, benzeri yoktur.”

Kelim, Arapça kelâmdan, “kendisine söz söylenilen, hitap olunan, muhatap, Kelimullah, Hak Teala hazretlerinin hitab-ı izzetine mazhar buyurulan Hazreti Musa” anlamındadır (Ş. Sami, 2010: 621). Kelim'in eliyle kastedilen Musa peygamberin elidir. Hz. Musa'nın eli yed-i beyzadır, bu ışıkl, parlak el, Allah tarafından Firavuna karşı Musa peygambere verilen mucizedir (Pala, 2004: 481).

Sâkî kefin itdi bahr-ı ihsân

Her dem nice cezr ü med nümâyân (Riyâzî, M. 23)

“Saki elini cömertlik denizi etti, her an nice gel git görülür.”

Sun dest-i keremle câm-ı rûşen

İtme bize merhabâ uzakdan (Riyâzî, M. 124)

“Cömert elinle bize parlak kadeh sun, bize uzaktan merhaba etme.”

Kef-i sâkî bir bahr-i pür-cûş olur

Gören lüccesin mest-i ser-hoş olur (S. Feyzî, M. 178)

“Sakinin avcu coşmuş deniz olur, engin sularını gören kendinden geçmiş sarhoş olur.”

Elünden o kim bâdeyi nûş ider

Gumûm u hümûmı ferâmûş ider (Nâzikî, M. 14)

“Elinden kim şarap içse gam ve tasalarını unuttur.”

Sakinin eli cömertlikte sınırsız, uçsuz bucaksız olmasıyla denize; parlak, nurlu ve eşsiz oluşuyla da Hz.Musa'nın eline benzetilmiştir. Onun elinden şarap içen, gam ve kederini unuttur.

3.1.1.12. Çene

Çene unsurunun geçtiği yerlerde genellikle çene çukurundan bahsedilir, çene çukuru ise çâh-ı zenahdân olarak bilinir. Çene beyitlerde daha çok bu yönüyle ele alınır. Eskiden suçlular yerin, toprağın altına, derinliklerine atılıp cezalandırılmış bu sebeple şairler de çeneyi âşığın düştüğü kuyuya veya zindana benzetir (Tolasa, 2001: 265).

Hüsn oldı nigâh-ı şevke gûyâ

Çâh-ı zekânında habs-fermâ (Riyâzî, M. 630)

“Çene çukurunda hapis emretmek, şevkli bakışına güya güzellik oldu.”

Çâh-ı zekânı ki oldı pür-âb

Gözler alıcı bir özge girdâb (Riyâzî, M. 633)

“Çene çukuru suyla doldu, göz alıcı başka bir çukur oldu.”

O sâkî ki çâh-ı zenahdânına

Düşer olan âvîze gerdânına (Beyânî, M. 228)

“O saki ki boynuna avize olan çene çukuruna düşer.”

Nukl idi o bezme piste-i leb

Şîrîn meze idi sîm-gabgab (B.İzzet, M. 142)

“O meclise fıstık dudaklar meze idi, gümüş gibi çene şirin mezeydi.”

Ey gabgabı nukl-i bezm-i hâhiş

Vey la'li şarâb-ı şu'le-sâzum (Kâşif, TB. 18)

“Ey çenesi arzu meclisinin mezesi, ve ey dudağı ateş saçan şarap olan.”

3.1.1.13. Alın

Beyaz ve parlak oluşuyla alın, beyitlerde aya ve aynaya benzetilir. Gece gibi kara olan saçlar arasında alın parlaklığıyla karşımıza çıkar.

Gösterme bu zâra rûy-ı kîni

Âyîne-i çîn idüp cebîni (Riyâzî, M. 131)

“Kıvrım aynası gibi edip alnını, bu ağlayana kinli yüzünü gösterme.”

Alnın kıvrım aynası olması sevgilinin öfkesinden dolayı kullanılır. Bu beyitte sakinin kızdığı zaman kaşlarını çattığını ve alnının kırıştığını anlıyoruz.

O sâkî ki reşk-âver-i hûr-ı ‘în

Görölmüş degöl böyle bir meh-cebîn (Beyânî, M. 226)

“O saki ki gözleri hurileri bile kiskandırır, böyle ay gibi parlak bir alın görölmemiştir.”

Sakinin alını, beyaz ve parlak oluşu itibariyle aynaya, aya, nura parlak ve ışıklı unsurlara benzetilmiştir.

3.1.2. Sakinin Hâl ve Tavırları

3.1.2.1. Busesi

Saki-namelerde sakinin busesi meclis ehli için çok önemlidir. Eğlenceli olan mecliste daha da mutlu olmak için meclistekiler sakiden öpücük isterler. Meclis ehli sakinin busesini bazen kadehin devr etmesine bazen de meze ikramına benzeterek ister. Âşık nasıl ki sevgilinin dudağına hasret ise meclis ehli de sakinin dudağına öyle hasrettir.

Lebün devr usûliyle kıl sâkiye

Bizi salma sâkî gibi bâkiye (Atâî, M. 1058)

“Ey saki dudağına da devr usulüyle ver, bizi sona bırakma, sırayla ver.”

Mecliste kadehin doldurulması, dolaştırılması hep sakinin görevidir. Şair bu beyitte dudaklarını da tıpkı bir kadeh gibi devret, diye sakiye seslenir. Anlaşılan meclistekiler sakinin elinden kadeh istemekle kalmayıp ondan kendilerini öpmesini de istiyorlar.

İde in’âmı geh geh bûsesinden

Tenakkul oluna senbûsesinden (Revânî, M. 496)

“Saki, ihsanı/iyiliği buseleriyle yapsın, senbûse tatlısından meze edilsin.”

Senbûse, “baklava yufkası inceliğinde açılan hamurla yapılan bir tatlıdır” (Devellioğlu, 2004: 937). Sakiden buse istenir ve bu buse senbûse adı verilen bir tatlıya benzetilir.

Öpüşmekten kolunu sen boynına sal

Revânî leblerin sen ağzına al (Revânî, M. 497)

“Öpüşürken kollarını boynuna dola, Revânî, sen dudaklarını ağzına al.”

Şair burada saki ile son derece samimi ve rahat davranışlar içindedir. Meclis içinde bu tarz davranışların ancak ilerleyen saatlerde olacağını İnalçık (2011: 204) nakleder:

“Nedimler ile saki sâde-rûyân, meclis-i işrette bir araya gelirler, meclisin ileri saatlerinde sakilerin misafirlerle samimi ilişkiye girmelerine izin verilir.”

Cemşîd gibi bin yaşardı ‘âşık

Bûs-ı lebine bulaydı fırsat (Nûrî, TB. 8)

“Âşık dudağını öpmeye eğer fırsat bulsaydı, Cemşîd gibi bin yıl yaşardı.”

Nuh peygamber zamanında yaşadığı söylenen, şarabı bulan kişi olarak bilinen Cemşîd ya da Cem’in İran mitolojisine göre Nuh peygamber zamanında yaklaşık bin yıl yaşadığı rivayet edilir. İnanışa göre şarap Cem’in icadıdır bu nedenle şiiirlerde daima birlikte anılır (Şentürk, 2017: 384).

Bir bûsesini la‘l-i leb-i sâkî-i bezmin

‘Âlemde olan duht-i melek-hûya değişmem (Abdî, TB. 27)

“Meclisin sakisinin lal gibi dudağının bir busesini, âlemde olan melek huylu kıza değişmem.”

Klasik Türk şiirinde sevgili her zaman en mükemmel, en güzel, en iyi kısaca enlerin toplandığı kişidir. Bu beyitte sevgili konumunda olan saki de en güzel olarak görülür ve onun lal gibi güzel olan dudaklarından verdiği öpücüğü meleklerle kıyaslanır. Üstelik bu kıyasda üstün görülen saki olur.

Her toluda bûse vir lebinden

Sun nuklini sîb-gabgabından (Riyâzî, M. 102)

“Her dolu kadehle dudağından buse ver, meze olarak elma gibi çeneni sun.”

Nukul yerine vire bûselerden

Suna dâyim şeker senbûselerden (Revânî, M. 492)

“Meze yerine buselerinden versin, her zaman şeker gibi olan bu tatlıdan sunsun.”

Meclistekiler sakiden bazen kadehin devriyle bazen meze ikramıyla buse beklerler. Saki kadehi her sunduğunda meclistekiler kadehle birlikte meze yerine öpücük isterler. Meclis ehli sakinin elinden şarap içmekle yetinmez, daha da samimiyet bekler, sakiyle fazlasıyla yakınlaşmayı arzu eder.

3.1.2.2. Gamzesi/Nigâhı

Bakış şiirlerde gamze olarak karşımıza çıkar. Gamze yalnızca bakış olmayıp göz, kaş ve kirpiğin birlikte ortaya koyduğu bir harekettir. Bir ok, kılıç, neşter gibi gözden çıkan gamzenin hedefi âşğın canı ve gönlüdür. Gamze ok ve kılıç olunca yaralamak, delmek, öldürmek, avlamak gibi eylemleri üstlenir (Tolasa, 2001: 198).

Gamzen suvarılmış iki neşter

Kana susamış dü-çeşm-i fassâd (Nûrî, TB. 14)

“Bakışın su verilmiş iki neşter, iki gözün kana susamış kan alıcıdır.”

Neşter de tıpkı kılıç gibi su verilerek yapılır ve çelikleştirilir, bakış burada su verilmiş keskin neştere benzetilir. Gözler ise kan almaya alışmış kan alıcılardır.

Müsilmân idüp gamze-i sâhiri

Biraz devşür ol turra-i kâfiri (Atâî, M. 815)

“Sihir yapan bakışları Müslüman edip kâfir olan saçları biraz toparla/bir araya getir.”

Zahm ursa eger o gamze-i tîz

Olur ana lebleri şeker-rîz (Riyâzî, M. 645)

“Keskin bakışları eğer yaralarsa, dudakları ona şeker saçar.”

Oldukça o gamze hançer-efrâz

Tutar elini tebessüm-i nâz (Riyâzî, M. 646)

“O bakışlar hançer çektikçe naz tebessümü elini tutar.”

İdip tîr-i gamzeyle hâlüm tebâh

Bana eyledün bezmi nâverd-gâh (Hâletî, M. 257)

“Bakışının okuyla hâlimi perişan edip meclisi bana savaş alanı ettin.”

Beni kıldı dem-beste vü bî-mecâl

İden çeşm ü gamzen zebân-dân-ı hâl (Hâletî, M. 261)

“Gözünü ve bakışını hâl dili eden, beni sesi kesilmiş ve güçsüz etti.”

Bak hâlüme bana çâre-sâz ol

Lutf-ı nigeşünle dîl-nevâz ol (Na’îm, M. 19)

“Hâlime bak bana çare ol, bakışının lütfuyla gönlümü okşayan ol.”

Sâkiyâ ‘atf itdigin demde nigâh

Togdu dilde nûr-ı şems-i intibâh (S.Celâleddin, M. 133)

“Ey saki, baktığın anda gönülde uyanma güneşinin nuru doğdu.”

Döndür nigâh-ı lutfun ‘uşşâk-ı dil-figâra

Peymâne-i safâyı cânlarda kıl idâre (Kâzım Paşa, TB. 36)

“Lütuf bakışını gönlü yaralı âşıklara döndür, sefa kadehini canlarda idare et.”

Bir nigeşle gör işlerin ammâ

Gamzeden eyle tîg-ı bürrânı (Fehîm-i Kadîm, K. 90)

“Bir bakışla işlerini gör ama keskin kılıcını gamzenle yap.”

Eyle ‘arak-feşân-ı mey erbâb-ı ‘işreti

Mest eyle bir nigâh ile ashâb-ı hayreti (Nûrî, TB. 10)

“İşret ehlini meyın rakı saçanı eyle, hayret ehlini de bir bakışla mest eyle.”

Sâkî şehîd-i gamze-i fettânunam senün

Leb-teşne-i zülâl-i nemek-dânunam senün (Nûrî, TB. 37)

“Saki, senin fitneci bakışının şehidiyim, senin dudağının saflığına susamışım.”

Gammâzlık eyler ise gamze

Ahir tuyurur bu râz-ı ‘işve (Nûrî, TB. 50)

“Bakışın şikâyet ederse sonunda işve sırrını duyurur.”

Âb-ı tedbirünle âbâdân olurdu mülk-i dil

İtmeseydi gamze-i sâki eger gâret-geri (Kelîm, TB. 10)

“Sakinin bakışı eğer yağma etmeseydi, gönül ülkesi tedbir suyunla şen olurdu.”

Nîm sahbâ-yı nigâhı kârımı itdi tamâm

Gamzesi incitmesin bir kat dil-i gam-perveri (K.İzzet, K. 25)

“Bakışının şarabı yarım işimi tamam etti, bakışı, keder veren gönlümü bir kat daha incitmesin.”

Yaralamak, delmek, öldürmek, avlamak gamzenin en çok münasebet halinde olduğu hâllerdir. Gamzenin böyle durumlarda hedefi can, gönül, sine ve yürektir. Bazen sadece ok atarak bazen de keskin bir kılıç gibi yaralayarak bu eylemleri yapar.

3.1.2.3. Handesi

Sakinin gülüşü, tebessümü şiirlerde çeşitli şekillerde ele alınır. Onun gülüşüyle bütün dünya aydınlanır, bütün dertler unutulur. O, dünyayı coşturan gülüşüyle meclis ehlinin gönlünü alıp kendine tutkun eder. Onun gülüşüyle meclistikiler mest olur, gönüllere ferahlık, sefa gelir.

Güle neş‘e vire itdükçe hande

Hezârı mest ide bezm-i çemende (Aynî, M. 1189)

“Güldükçe güle neşe versin, çimen meclisinde bülbülleri mest etsin.”

Dürme yüzünü çü gonca-i ter

Mir’ât-ı kadeh güler yüz ister (Riyâzî, M. 132)

“Taze gonca yüzünü asma, kadeh aynası güler yüz ister.”

Dil almaga hande-i nihânı

Her demde kemîn ider dehânı (Riyâzî, M. 624)

“Gizli gülüşü gönül almak için her an ağzı pusu edinir.”

Nâz ile ider tebessüm itse

Mestâne ider tekellüm itse (Riyâzî, M. 626)

“Tebessüm etse naz ile eder, konuşsa sarhoş gibi konuşur.”

Lebün handesi kalbe virür safâ

Bulur câm gûyâ nemekle cilâ (Riyâzî, M. 837)

“Dudağının gülüşü kalbe neşe verir; sanki kadeh dudağın tuzuyla parlaklık bulur.”

Hande vü güftârı cân-bahş-ı neşât

Bâng-ı cân-sûzu nevâ-yı inbisât (S.Celâleddin, M. 46)

“Gülüşü ve sözleri sevinç bağışlar, sesi mutluluk nağmesidir.”

Sunup sagar ey sâkî-i nûş-hand

Der-i çâre-sâziden it ref'-i bend (Hâletî, M. 73)

“Ey tatlı gülüşlü saki, kadehi sunup çare buluculuk kapısının kilidini aç.”

Sakinin nazlı, tatlı gülüşü gönüllere şenlik, ferahlık verir. Gülüşüyle canlara sevinç bağışlar, gönülleri alır. Kadehi asık suratlı kimseden almak istemeyen meclis ehli sakiyi daima güler yüzlü görmek ister.

3.1.2.4. Nazı/İşvesi

Klasik Türk şiirinde sevgilinin, tegâfûl hâli, nazı, işvesi, vefasız ve acımasız oluşu sakide de görülür. Mecliste sevgili konumunda olan kişi saki olduğundan klasik Türk şiiri geleneğinin sevgili tipini saki yansıtmaktadır. Saki, nazik, işveli ve cilvelidir, âşıklarına yaptığı cefa, naz ve tegâfülle onların bağrında birçok yara açmıştır.

Gel böyle tegâfûl itme zinhâr

Terk eyleme cevri zinhâr (Nûrî, TB. 24)

“Gel, böyle görmezlikten gelme asla, cevri asla terk etme.”

Sevgili âşığa ne kadar sıkıntı çektirse, eziyet etse âşık yine de bu durumdan şikâyet etmez. Sevgilinin, âşığını görmezden gelmesi, ona karşı takındığı tavır ve işveler âşığı memnun eder. Hatta bu cevr ü cefasının kesilmesi âşıktan yüz çevirmek olarak anlaşıldığından âşık bunu asla istemez. Saki-namelerde de görülen bu tegafül hâli meclis ehlinin de aslında şikâyetçi olduğu; ancak kesilmesini de istemediği bir durumdur.

Ey sâkî-i şîve-kâr-ı tannâz

Ser-mest-i harâb-ı bâde-i nâz (Riyâzî, M. 258)

“Herkesle alay eden, işveli saki, naz şarabının harap etmesinin sarhoşuyum.”

“Sakinin bu kendinde olmayış hâli, adetâ ayakları yerden kesilmiş gibi yükseklerden uçar gibi davranışı “naz” ile ifade edilmiş ve bu naz da şarap gibi, insanı sarhoş edici bir nesne ile karşılanmıştır. Naz etkisi en fazla sevgilinin gözlerinde hissedilen bir şaraptır. Naz bazen sevgilinin içerek kendinden geçip âşığın kanını döktüğü, bazen de muhatabına gözlerinin kadehi ile içirip onu perişan ettiği bir şaraptır” (Doğan: 89).

Sâkî midir ol nigâr-ı tannâz

Yâ ma’ni-i lafz-ı ‘işve vü nâz (Riyâzî, M. 612)

“Herkesle eğlenip alay eden güzel yüzlü sevgili saki midir yoksa naz ve işve sözünün manası mıdır.”

İdüp tâvûs-veş bin dürlü ‘işve

Döke bezm-i şarâba reng-i neşve (Aynî, M. 1182)

“Tavus kuşu gibi bin türlü işve edip şarap meclisine neşe rengi döker.”

Gerden kırarak geldi bu şeb bezme o meh-rû

Reşkiyle şikest oldu yazık gabgab-ı mînâ (Abdî, TB. 20)

“O ay yüzlü, meclise bu gece gerdan kırarak geldi, billur gerdan (kadeh) kıskançlığından kırıldı.”

Ey sâkî yeter bu nâz-ı ‘işve

İtdikse de biz niyâz-ı ‘işve (Nûrî, TB. 49)

“Biz işve duasında/talebinde bulduysak da ey saki bize bu işve nazı artık yeter.”

Sâkî getir şarâbı odur dil-nüvâzımız

Nâz eyleme amân kabûl it niyâzımız (Zîver Paşa, TB. 21)

“Saki o gönül okşayan şarabı getir, sakın naz eyleme duamızı/isteğimizi kabul et.”

Geh ‘işve-i sâkiyân-ı devrân

Olurdı ferah-fezâ-yı rindân (B.İzzet, M. 213)

“Devrin sakisinin işvesi rintlerin ferahlığını/sevincini artırır.”

Ey gonce-i ser-girân-ı ‘işve

Vey gül-bün-i bûstân-ı ‘işve (Kâşif, TB. 1)

“Ey işvenin ağır başlı goncası ve ey işve bahçesinin gül köşkü.”

Ey sâkî-i câm-ı neş’e-pîrâ

Vey şems-i semâ-yı hûbî-edâ (Hüznî, M. 38)

“Ey neşe veren kadehin sakisi ve ey güzel işveli gökyüzünün güneşi.”

Naz ve işve sözcüklerinin manası sakide toplanmıştır, saki bin türlü işve ve cilvesiyle meclise neşe saçandır, o meclise gelince onun işvesinin tesiriyle billur kadehler kırılır, rintlerin keyifleri artar.

3.1.3. Sakinin Meclisteki İşlevi

3.1.3.1. Şarap/Kadeh Sunması

Meclise keyif ve neşe veren sakinin asıl görevi kadeh sunmaktır. Saki ile kadeh özdeşleşmiş, saki denildiğinde elinde kadeh olan birinin şarap sunması akıllara gelmiştir. Meclistekiler her daim ondan şarap istemişlerdir, “Saki bana bir kadeh sun, bu güzel kecliğe kadehle su ver. Ey saki meclisin bayram yeridir, bize de bir kadeh sun merhaba de. Saki bize öyle bir kadeh ver ki bu kadeh bize sonsuz bir zevk tattırsın. Saf şarabı bize bol bol vermeye başla, böylece bize gerçekten hitap etmiş olursun” (Atâf M.942-820,S.Feyzî M.89, Es’ad M.54) diyerek şairler farklı benzetme ve seslenmelerle sakiden kadeh istemişlerdir. Meclis halkasının hemen her şeyinden sorumlu olan sakinin öncelikli görevi kadeh sunmaktır. Mecliste kadeh devrederken saki sanki herkese ruh bahşeder, can verir. O sefa veren kadeh kırılmamalı, saki hiç durmadan devamlı kadehi devretmelidir. Mecliste kadehler birbiri üstüne gelmemeli, devr usulüyle gelmelidir.

Sabah vakti olduğunda saki daha acele etmeli, tıpkı güneş gibi kadehler devretmelidir. Mecliste kadeh devrederken meclis ehlinin de tıpkı kadeh gibi ağzı sulanmalıdır (S.Feyzî M.138-362, Revânî M.516, Hâletî M.22, Nuri TB.19).

Aşağıdaki “sun, getir, vir, gezdir” gibi örneklerde görüleceği gibi sakinin şarap sunma eylemini şairler farklı fiillerle dile getirmişlerdir. Bu fillerin hemen hepsinin emir kipiyle söylenmiş olması dikkat çekicidir. Bu durumun, sosyal hayat içinde şarap isteyenlerin sakiye seslenme üslubuyla benzerlik gösterdiği kanaatindeyiz. Aynı zamanda bu örneklerde şairlerin kendilerini şarap sunan saki konumunda değil, sakinin elinden şarap içen kişiler olarak konumlandıkları görülmektedir.

Benim destime **sun** ki sultân olam

Güher-bend-i mühr-i Süleymân olam (Ş. M. Allâme, M. 50)

“Benim elime sun ki sultan olayım, Süleyman’ın mührünün nasihat incisi olayım.”

Müher-i Süleyman, cennetten Rıdvan’ın bir hediyesi olarak büyük meleklerin ona sundukları Süleyman peygamberin yüzüğüdür. Bu yüzüğün üstünde Allah’ın en büyük ismi olan ism-i Âzam’ın yazılı olduğu, peygamberin bununla bütün yaratıklara hükmettiği söylenir (Yıldırım, 2008: 647). Güç ve iktidarın sembolü olarak bu mühürden bahsedilmiştir, şair burada sakiden kendini sultan edecek, mühere benzettiği kadehi ister. Bu kadehi içen kişi tıpkı Süleyman gibi söz sahibi olacaktır, güç ve otoriteye kavuşacaktır.

Her kâse ki sen anı sunarsın

Zehr olsa da içmemek yamandır (Nûrî, TB. 22)

*“Her kâse ki sen onu **sunarsın**, zehir olsa da içmemek kötüdür.”*

Bir mey **sunuşu** var ki o sâkî-i şarâbın

İşte anı bin duhter ü bânûya değışmem (Abdî, TB. 26)

“O şarap sakisinin bir mey sunuşu var ki işte onu bin kıza ve geline değışmem.”

Sun bâde pey-â-pey bize ey sâkî-i devrân

‘Aşk ile yanup nûş ide hep tâlib-i ‘irfân (Hâmî, TC. 1)

“Ey devrin sakisi bize azar azar şarap sun; aşk ile yanıp irfan talep edenler hep içsin.”

Sâkî bize **sun** mey ola neşvesi bâkî

Kim oldu cihân bezmi vü bezm ehli mükedder (Bağdatlı Zihnî, TC. 10)

“Saki, cihan meclisi ve meclistikiler kederlidir, bize neşesi sonsuz olan bir şarap sun.”

Getür sâkiyâ sâgar u bâdeyi

Ayaklandur ammâ bu üftâdeyi (S.Feyzî, M. 88)

“Ey saki, kadeh ve şarabı getir, bu düşkün, biçareyi ayaklandır.”

Burada ayak sözcüğü tevriyeli kullanılmış, ayaklandır sözcüğü ile şarap vererek düşkün olanı ayağa kaldır, ona güç ver ya da o düşkünün eline kadeh ver, kadehlendir anlamı kastedilmiş olabilir.

Getür sâkîyâ sâgar-ı ‘işreti

Hebâ itme gafletle bir sâ’ati (Atâî, M. 758)

“Ey saki, içki kadehini getir, dikkatsizlikle bir saati ziyan etme.”

Mecliste şarabın sunulma hızını da saki belirler. Şarabın dağıtılma işleminden sorumlu olan sakinin şarabı geç dağıtması meclistikilerin istemediği bir durumdur. Çünkü zaman çok hızlı geçmektedir. Meclistikiler bu güzel ve kıymetli zamanın bir anını bile ziyan etmek istemezler, her dakikasını dolu dolu geçirmeyi isterler. Bülbüller işret için sela verirler artık işret vakti gelir ve fırsatı kaçırmamak gerekir. Bu nedenle sakiden acele etmesi ve bu işret vaktini kaçırmaması gerektiği şairler tarafından sürekli hatırlatılır. Eğer işret vaktini kaçırsalarsa bu vakti kaza etmek gerekir, bunun için sakiden hemen bir iki kadeh istenir (Atâî M.1409, Riyâzî M.500-512, Fevzî-i Kefevî TC.52).

Getür sâkiyâ bezme bir tolı câm

Yine çarha girsün o bedr-i tamâm (Atâî, M. 937)

“Ey saki, meclise bir dolu kadeh getir (ki sen o kadehi getirince) tamam olan dolunay gökyüzüne girsin.”

Kadeh dolunaydan daha parlaktır ki saki dolu kadehi getirince dolunay saklanmıştı. Kadeh meydana çıkınca dolunay onun güzelliği ve parlaklığı karşısında dayanamaz ve ortadan kaybolur.

Sâkî **getür** ol bâdeyi kim cevher-i cândır

Yek cür’ası sermâye-i ‘ayş-ı dü-cihândır (Sâ’îd Efendi, TB.1)

“Saki, o şarabı getir ki can cevheridir/özüdür, tek damlası iki cihanın hayat sermayesidir.”

Sâkî **getür** piyâle ki yokdur bekâ-yı ‘ömr

Tahkîkdür cihân-ı fenâda fenâ-yı ‘ömr (Kelâmî, TB.13)

“Saki kadehi getir ki ömrün bekası yok, fâni olan ömrün dünyada yok olacağı kabul edilen bir gerçektir.”

Getür sâkî mey-i rûh-ı revânı

Bu cisme vir hayât-ı câvidânî (Aynî, M. 596)

“Saki, canlı ruh şarabını getir, bu bedene daimi hayat ver.”

Vir ey sâkî meyi er-rızku maksûm

Şarâbun hurmeti ‘indimde ma’lûm (Aynî, M. 681)

“Ey saki, rızkıma ayrılmış şarabı ver, şarabın yanımdaki saygınlığı malumdur/bilinir.”

Hurmet sözcüğünün saygı ve haram olmak üzere iki anlamı vardır (Devellioğlu, 2004: 383). Sözcüğün her iki anlamı da beyitte tevriyeli olarak anlam bütünlüğünü sağlar. Şair “şarabun hurmeti” ile şarabın saygınlığını, değerini yahut şarabın haram oluşunu kastetmiş olabilir. Ayrıca bu beyitte şair şarap içmeyi gerekli ve doğal bir hadise olarak göstermek istediğinden onu kendi rızkı olarak ifade etmektedir. Rızık insanın hayatını devam ettirmesi için ne kadar gerekli ve önemliyse şarap da hayatın devamını sağlama açısından o kadar önemlidir.

Alup mey-hânedan sâkî türâbı

Kadeh yap **vir** bana andan şarâbı (Aynî, M. 315)

“Saki, meyhaneden toprağı alıp kadeh yap, ondan bana şarap ver.”

Gel ey sâkî sadâkat bezmine sen

Kadeh **vir** istikâmet bâdesinden (Aynî, M. 80)

“Ey saki, sen bağılık/dostluk meclisine gel, doğruluk şarabından kadeh ver.”

Gel ey sâkî kemân-ebrû kadeh **vir**

Sadâ-yı bâdeden bezme ferah vir (Aynî, M. 1552)

“Gel ey keman kaşlı saki kadeh ver, şarabın sesinden meclise ferah ver.”

Sâkî aman turma **şarâb-âver ol** bana

Def it cuyûş-ı derd ü gamı yâver ol bana (Âkif, TB. 17)

“Saki durma bana şarap getiren kişi ol, dert ve gam askerlerini defet, bana yardımcı ol.”

Çekegör elinden leb-â-leb kadeh

Tola tâ ki sînende mihr-i ferah (Beyânî, M. 231)

“Elinden dolu kadeh içiver ki ta gönlüne ferah güneşi doğsun.”

Sâkî meded eyle câm **gezdır**

Allâh için bana da bir vir (B. İzzet, M. 1)

“Saki, medet eyle, kadeh gezdır; Allah için bana da bir (kadeh) ver.”

Mecliste sakinin en önemli işlevi şarap sunmaktır, meclis ehli sakiden bu görevini en iyi şekilde yerine getirmesini ister. Verdiğimiz örneklerde genel olarak şarap ver, getir, sun şeklinde istenmiştir. Fakat yukarıdaki örnekte şair diğerlerinden farklı olarak kadehi ister ve “câm gezdır” der. Böylece sadece kendini düşünmez, kadehi bana verdin; ama işin bitmedi kadehi mecliste gezdır ve herkese götür, herkes için der. Bu örnekle mecliste kadehin devrettiğini yani elden ele gezdığını görüyoruz.

Hemân kâse ile **sürülsün** şarâb

Dil-i zârımı sâkî kıl neşve-yâb (S.Feyzî, M. 139)

“Hemen kâse ile şarap sunulsun/sürülsün, saki ağlayan gönlümü neşeli/keyifli kıl.”

Kadehin ya da şarabın sürülmesi de şarap sunumuyla hemen hemen aynıdır. Burada sürmek sözcüğüyle şarabın, kadehin dağıtılma, sunulma işleminin devam ettiğini anlıyoruz. Tarama Sözlüğünde sürmek, “ilerlemek, devam etmek, yürütmek” anlamlarına gelir (1983: 196).

Sâkî yine **sür** o hoş-güvârı

Ol merhem-i sîne-i figârî (Riyâzî, M. 344)

“Saki, yine o hazmı/içimi kolay şarabı sun o yaralı sinemin merhemidir.”

Burada şair sür sözcüğünü tevriyeli kullanmıştır, sürmek ile hem şarabın sunulması hem yaraya merhem sürmek anlamı kastedilmiştir.

Sâkî bize bir şarâb **içürse**

Kim âdemi kendiden geçürse (Riyâzî, M. 417)

“Saki bize bir şarap içirse insanları kendinden geçirse.”

Gel ey sâkî be-ragm-ı şerr-i şeytân

Beni Ademce eyle mest ü sekrân (Aynî, M. 356)

“Gel ey şeytanın şerrine galip olan saki, beni Âdem gibi sarhoş ve kendinden geçmiş eyle.”

Bu beyitte “sun, getir, ver” gibi sözcükler kullanmadan anlamın bütününde kadeh sunmaktan bahsedilmiştir.

Saki-namelerde “Sakiya, ey saki, eya saki, meded saki, aman saki vb.” nidalarla sakiye sürekli bir sesleniş vardır. “Getür sakiya, kanı sakiya, içür sakiya, ver sakiya, sür sakiya, sun sakiya, revan sakiya, akıt sakiya vb.” sözlerle şairler sakiye seslenirken acele etmesi, zaman kaybetmemesi gerektiğini belirtirler. Ayrıca şairler, sakiye şarap sunmasını söylemenin yanında bazen şarabı ne ile nasıl sunacağından, bazen şarabın özelliklerinden, bazen faydalarından bazen de şarabı içince içen kişide ne gibi değişikliklere sebep olacağından bahsederler.

3.1.3.2. Kadeh Doldurması

Kadehlerinin bir an bile boş kalmasını istemeyen şairler şiirlerinde hep sakiye seslenirler ve ondan sürekli dolu kadeh isterler. Cem’in kadehinin bir nefes bile olsa boş kalmasını istemezler. Sakinin kadehi can veren şarapla doldurup ellerine vermesini isterler. Dolu kadeh meclise nur getirendir bu nedenle kadehin dolu olması gerekir (Aynî M.1949, Atâî M.833, S.Feyzî M.100-148).

Ko ey sâkî mey-i gül-rengi câma

Geyinmiş al yeşil ezhâr câme (Aynî, M.1610)

“Ey saki gül renkli şarabı kadehe koy, çiçekler kırmızı yeşil elbise giyinmiş.”

Çiçeklerin türlü renklere büründüğü bu vakit işret vakti olarak da bilinen bahar mevsimidir. Şair sakiye bahar mevsimin geldiğini, şarap içmenin zamanı olduğunu söyler.

Pür it sâkiyâ camı rindâne sun

Gözet 'ahd ü peymânı peymâne sun (Ş.Yahyâ, M. 8)

“Ey saki, kadehi doldur, rint bir edayla sun, yemin ve sözümüzü gözet, kadeh sun.”

Sâkî yine câmı eyle pür-mül

Demdir ola ceyb-i ‘aşk pür-gül (Riyâzî, M. 89)

“Saki yine kadehi şarapla doldur, aşkın yakasının gül dolu olma zamanıdır.”

Evvel Hudâ'nın ‘aşkına

Ey sâkî doldur bir kadeh

Nûr-ı Hudâ'nın ‘aşkına

Ey sâkî doldur bir kadeh (Muhammed Lutfî, Ş. 1)

“Ey saki evvela Allah aşkına bir kadeh doldur, ey saki Kur'anın nuru aşkına bir kadeh doldur.”

Doldur ey şûhum ki içem humları hep boş idem

Na'ra-i mestânem ile ‘âlemi ser-hoş idem (Hâmîd, Mh. 8)

“Ey şuh, doldur hep içeyim küpleri boş edeyim, sarhoş naralarıyla âlemi sarhoş edeyim.”

Meclistekiler boş olan kadehlerin hemen şarapla dolmasını isterler, her daim sakiden şarap isteyen meclis ehli bahar mevsimine, güllerin açıldığına vurgu yaparak şarap içmenin gerekli olduğuna dikkat çeker. Şarap içmek için verdikleri sözü de hatırlatarak yemin ve sözümüzü dikkate alarak bize her zaman şarap ver, derler.

3.1.3.3. Medet Etmesi

Medet, Arapça bir kelime olup “zor durumda kalmış bir kimseye yardım, imdat” anlamına gelir (Çağbayır, 2017: 1021). Birey kendisi için gereken şeyleri tek başına elde edemeyeceğinden insanlar, topluluklar oluşturarak, birbiriyle yardımlaşarak yaşar. İnsan kendi başına yetersizdir, bu durum insanı sosyal olmaya ve topluluklar hâlinde yaşamaya mecbur etmiştir. Mecliste medet umulan, insanlara yardımcı olan kişi sakidir.

Ey şûh sana var ise bir zerrece îmân

Feryâdımızı dinle meded itme perîşân (Hâmî, TB. 4)

“Ey işveli güzel sende zerre kadar iman varsa feryadımızı dinle, yardım et, bizi perişan etme.”

Sâkî meded it ki bî-huzûrum

Mahmûr-ı mey ü gam u fütûrum (Nûrî, TB. 73)

“Saki yardım et ki huzursuzum, ümitsizlik ve gam şarabının sarhoşuyum.”

Meded bu dil-i güm-rehe sâkiyâ

Benân-ı sūrahiyle ol reh-nümâ (Cem’î, M. 75)

“Ey saki, yolunu şaşırılmış gönüle yardım et. Sūrahi parmağıyla yol gösteren ol.”

Yetiş meded ayagun tozu ile mecrûhum

Devâ-yı şîşe ile eyle bana tîmârı (Yârî, TB. 74)

“Ayağının tozu ile yaralanmışım yardım et, şîşe devasıyla (şışedeki deva olan şarap ile) yaramı iyileştir.”

‘Înâyet merhamet eyle himem kıl

Söyündür cân evin bir su kerem kıl (Aynî, M. 1211)

“Yardım et, şefkat göster, himmet eyle, bir su ver can evini söndür.”

Ey ma’den-i mürüvvet rindâna virme mühlet

Kıl muttasıl ‘inâyet sahbâ-yı gam-güsârı (Kâzım Paşa, TB.4)

“Ey cömertliğin kaynağı saki, rintlere zaman verme, gam dağıtan kadehi aralıksız ver.”

Sâkî getir ol kuvvet-i ebdâni meded

Pür itdi gamun bu dil-i nâlânı meded (Riyâzî, M. 1214)

“Saki, o bedenin gücünü getir yardım et, gamun bu inleyen gönlü doldurdu, yardım et.”

Meded sâkiyâ câmi leb-rîz kıl

Bu şeb pür-safâ ola cân ile dil (S.Feyzî, M. 375)

“Ey saki kadehi ağzına kadar doldur, bu gece can ve gönül eğlence dolsun.”

Bana sâkiyâ dâfi’-i gam getir

Meded eyle câmi dem-â-dem getir (Fakîrî, M. 80)

“Ey saki, gam yok edeni bana getir, kadehi sık sık getir, yardım et.”

Meded gam mürdesi bulsun femünden

Dem-i cân-perver-i ‘Îsî-i Meryem (Memdûh, TB. 5)

“Gam ölüsü ağzından Meryem’in İsa’sının kalbi ferahlatan nefesini bulsun, yardım et.”

Şairler birçok yerde sakiden yardım beklemiş, sakinin sıkıntıları gidermesini, şarap vermesini istemişlerdir. Gam ateşine yanan şair sakiden yardım ister, çabuk yardımına yetişmesini bekler. Aşk hastalığına iyi gelen o şarabı isterken sakiden yardım isterler. Gönül gam ile sarhoş olmadan saki hemen kadehi doldurur yardım eder, kederli gönülleri sıkıntı ve kederden emin eder. Dert ve belaya düşmüş, belayla yüreği incinmiş olanlar sakiden yardım ister (Aynî M.1210, Atâî M.790-941, S.Feyzî M.105-266, Sabûhî M.86)

3.1.3.4. Kerem/İhsan Etmesi

Kerem, “bağış olarak verme, lütfetme, iyilik, cömertlik” manasına gelir (Çağbayır, 2017: 873). Meclistekiler istedikleri zaman, istedikleri kadar şarap verecek cömertlikte bir saki isterler; fakat saki mecliste sarhoş olup meclisin huzurunu ve düzenini bozacak olanlara fazla şarap vermez. Saki meclistekilerin tek başına, az az; ancak her zaman içmesini uygun görür. Çünkü aşırı sarhoş olanlar aklını kaybeder,

yersiz sözler söyleyebilir; bu da meclis adabına uygun olmaz. Bütün bunları düşünerek saki kişilerin mizacına uygun şekilde servis yapar, çabuk sarhoş olacıklara az şarap verir (Aynî M.1163-1245, Atâî M.938). Meclis ehli bunlara rağmen sakinin cömert olmasını, istedikleri zaman onlara şarap sunmasını diler. Ellerinde kadehi fazla tutmak istemezler, çabucak içip yeni bir kadeh isterler. Aşırı sarhoş olup kendinden geçmeyi ve seher vaktinin feyzini böylece yaşamayı arzu ederler (Aynî M.1243, Atâî M.1566).

Fedâ ideyin sana cân u teni

Kerem kıl koma nîm-bismil beni (Ş.Yahyâ, M. 68)

“Can ve tenimi sana feda edeyim, kerem et, beni böyle iyice boğazlanmayıp yarıda kesilmiş olarak bırakma.”

Şairin sakiden istediği onun cömert davranmasıdır; çünkü saki şaire az bir şarap vermiş ve onu tam sarhoş edip kendinden geçirmemiştir. Bu durumdan hoşnut olmayan şair, durumunu: “ne tam öldürülmüşüm ne de tam yaşıyorum.” diyerek özetlemiştir.

Sâkiyâ leb-teşne geldim kıl kerem

Hâk-i pâk-i pâyına yüzler sürem (S.Celâleddin, M.72)

“Ey saki, susamış geldim, ayağının temiz toprağına yüzler süreyim, kerem et. (bu susuzluğumu dindir.)”

Sâkî kerem it sebûyı toldur

Gam def’ine çâre-sâz oldur (Memdûh, M. 1)

“Saki kerem et, testiye doldur, gamı defetmek için çare odur.”

Sâkî kerem it câm-ı safâ-güster-i cânı

Ser-mest olayım bilmeyim ahvâl-i zamânı (Sâ’îd Efendi, TB.8)

“Saki kerem et, cana sefa yayan kadehi sun, sarhoş olayım zamanın şartlarını bilmeyeyim.”

Sâkî kerem it ki derd-mendim

Ser-rişte-i gamda kayd u bendim

Sermâyem olur hemân gezendim

Bâzâr-ı belâda gam-pesendim (Lebîb, R. 7)

“Saki kerem et dertliyim, gam ipinin ucunda bağ ve düğümüm, keder sermayem olur, bela pazarında gam beğenenim.”

Sâkî getir ol bâdeyi sun bir kerem eyle

Bir kâse de iç sen dahi def’-i elem eyle (Abdî, TB. 7)

“Saki o şarabı getir, sun, kerem et, bir kâse de sen iç hüznü def eyle.”

Niçün bir cür’a ihsân eylemezsin

Dil-i magmûmı şâdân eylemezsin (Aynî, M. 1194)

“Niçin bir damla lütfetmezsin, gamlı gönlümü mutlu etmezsin.”

O sâkî-i bezmün ayağına düş

Kerem kânıdur var ocağına düş (Beyânî, M. 273)

“O meclisin sakisinin ayağına düş (ki O) cömertlik hazinesidir, ocağına var, düş.”

Aman ey sâkî-i sâhib-mürüvvet

Bu teşne-gâna it ihsân-ı şefkat (Aşkî, M. 23)

“Ey insanlık sahibi olan saki, bu susamışlara şefkat ihsan et.”

Örneklerde de görüldüğü gibi meclis ehli cömert bir saki istemektedir, cömert olması, iyilikle lütfetmesi için de sakiye bazen yalvarır bazen de ayağına kapanırlar, kendilerini gam ve kederden kurtaracak olan şarabı her ne pahasına olursa olsun isterler.

3.1.3.5. Lütfetmesi

Lütuf, “iyilik ve yumuşaklıkla muamele, mülâyemet, nevâziş, kerem, ihsan, iyilik, müsaade” anlamlarına gelir (Ş. Sami, 2010: 723). Sakinin mecliste çeşitli görevleri, işlevleri vardır. Bunlardan biri de sakinin meclis ehline lütuf ile muamele etmesidir. Sakinin lütfettiği bu sefa kadehiyle can ve gönül dünyaya bağlılıktan kurtulur. Sakinin meclis ehline bakma lütfunda bulunması da eksiklerin tamamlanmasına sebeptir. Onun lal renkli şarabı sunması lütuf göstermesidir ki bu lütfun tez vakitte olması istenir. Aşk derdiyle hasta olan gönüllere lütfedip şifa vermek de onun işidir. Dert ve kederden farklı hâller içine giren gönlün isteği şarap da sakinin lütfudur (S.Celâleddin M.37, Ş.M.Âllâme M.87, Fakîrî M.105, Hüznî M.36).

Sâkî demidir yüriye sâgar

Lutfunla ayaglana tolular (Riyâzî, M.101)

“Saki zamanıdır kadehler yürüsün, lütfunla dolular ayaklanır.”

‘Adû ile beni bir tartma sâkîyâ lutf it

Agırla ratl-ı girân ile ‘âşık-ı zârı (Yârî, TB.72)

“Ey saki, düşman ile beni bir görme, bu ağlayan âşığı büyük kadeh ile ağırla, lütfet.”

Sâkiyâ lutf eyle bir câm-ı şarâb

Rûy-ı dilden ref’ ola tâ kim hicâb (S.Celâleddin, M. 1)

“Ey saki, bir şarap kadehi lütfeyle, gönülden perde/utanma kalksın.”

Merhabâ ey sâkî-i îcâd-ı esbâb-ı neşât

Eyleme lutf it ser-i rindâna bu dünyayı teng (Abdî, TB. 26)

“Merhaba ey sevinç sebeplerinin icadı saki, rintlerin başına dünyayı dar etme, lütfet.”

Sâkiyâ sun câmı kim lutf-ı mürüvvet sendedür

Gitdi Cemşîd ü Ferîdûn tâc-ı devlet sendedür (Kelîm, TB. 51)

“Ey saki kadehi sun, insalığın lütfu sendedir, Cemşid ve Feridun gitti, devletin tacı sendedir.”

Her ne dem lutf eyleyüp bezmi müşerref eylesen

Ehl-i bezm ayagina yüz sürmege âmâdedir (Nef’î, TB. 19)

“Her ne zaman lütfedip meclisi şerefledirsen meclis ehli ayağına/kadehine yüz sürmeye hazırdır.”

Meclise gelişiyle meclisi şereflendiren sakinin kadeh sunması onun insanlığa yaptığı en büyük iyiliktir, lütuftur. Şairler bu lütuftan mahrum olmak istemezler ve sakiye onları darda bırakmaması için yalvarırlar. Meclis ehlinin gönül muradı yalnızca sakidedir bu nedenle her daim ondan lütufla muamele etmesini beklerler.

3.1.3.6. Yol Göstermesi

Saki-namelerde adını çok sık duyduğumuz, hemen her işten sorumlu olan saki, meclistekilere yardım eder, onlara yol gösterir, rehberlik eder.

Ayagım kaydı düşdüm dest-gîr ol

Reh-i mey-hâneye bir gizli yol bul (Aynî, M. 1215)

“Ayağım kaydı düşdüm yardımcı ol, meyhane yoluna bir gizli yol bul.”

Şair burada “ayak” sözcüğünü her iki manaya da gelecek biçimde tevriyeli kullanmış, hem bir uzvu olan ayağının kaydığını söylemiş hem de kadeh manasına gelen anlamı ile ayağı kullanarak; “kadehim düştü, bana yardım et.” demiştir. Her iki manada da düşünebiliriz, fakat ikisinde de ortak olan mana sakinin yardım ettiğiidir. Ayrıca meyhaneye gitmek toplum nazarında çok iyi karşılanmadığından şair meyhaneye gizli bir yoldan gitmek ister, bunun içinde sakiden yardım ister.

Varup sâkî-i bezmi eyle rehber

Baş açık yalın ayak elde sâgar (Aynî, M. 558)

“Baş açık, yalın ayak, elde kadeh ile varıp meclisin sakisini rehber eyle.”

Peşmânız itdigimiz işlere

Taleb-kârız ol sâkî-i rehber (Beyânî, M. 293)

“Ettiğimiz işlere pişmanız, o rehber sakiye de istekliyiz.”

Maksûduma reh-nümâlık eyle

Gurbetdeyüm âşinâlık eyle (Na’îm, M. 23)

“Gayeme yol gösterici ol, gurbetteyim tanıdığım ol.”

Saki meclistekilerin gözüne de gönlüne de hitap eder. Böyle gönle hoş gelen güzelin onlara yardımcı olması meclistekiler için istenilen bir durumdur. Her mevsimde meclise gelenler sakiden yardım bekler, sakinin onlara yardımı ise kadeh sunmak şeklindedir (Riyâzî M.898, S.Feyzî M.469).

3.1.3.7. Merhamet Etmesi

Merhamet; acımak, şefkat göstermek anlamında olup insanoğlu yaratılırken bu duygu ona verilmiştir. İnsanların merhamet etmesi sonucu iyilik ve lütuf ortaya çıkar.

Sakinin cömert olması, lütufla muamele etmesi için aslında merhametli olması da gerekir. Ayrıca sıkıntıları giderecek, gam ve kederden kurtaracak olan sakinin merhametli olması meclistikiler için olumlu bir durumdur.

Bana rahm eyle sâkî pür-humârım

Cefâ-keş ‘âşık-ı zâr u nizârım (Aynî, M. 1208)

“Saki bana merhamet et, ben çok sarhoşum, zayıf ve ağlayan, cefa çeken aşığım.”

‘Înâyet merhamet eyle himem kıl

Söyündür cân evin bir su kerem kıl (Aynî, M. 1211)

“Yardım et, merhamet et, himmet eyle, bir su ver, can evini söndür.”

Görüp za’fum ey sâkî-i mihrîbân

Eger nûş-ı meyden virürsen tüvân (Hâletî, M. 23)

“Ey şefkat ve merhamet sahibi saki, zayıflığımı görüp şarap içmekten bana güç verirsin.”

Gel ey sâkî-i müşfik-i mihrîbân

Senün feyzün olmuş cihâna revân (Nâzikî, M. 13)

“Gel ey merhametli ve şefkatli saki, senin feyzin cihana yayılmış/akmış.”

Üftâdegâna merhametün yok mıdur senün

Ey şûh fikr-i ‘âkıbetün yok mıdur senün (Ferrî, TB. 24)

“Düşkünlere senin merhametin yok mudur, ey neşeli güzel senin son fikrin yok mudur.(sonum ne olacak diye düşünmez misin)”

Zayıf ve çaresiz bir hâlde olan meclis ehli sakiden merhamet ister, ağlayan ve cefa çeken gönüllere saki şarapla güç, kuvvet verir. Meclistikiler bir su ile can evinin yangının söneceğini, merhamete muhtaç olduklarını söylerler. Merhamet ve şefkati dünyaya yayılmış olan sakiden meclistikiler de merhamet umar.

3.1.3.8. Gam ve Kederden Kurtarması

Klasik Türk şairi her zaman gamlı bir âşık konumundadır bu sebeple gam, keder, dert gibi sözcükler şiirde sık sık karşımıza çıkar. Gam, âşığın bu yolda isteğini,

dayanıklılığını ölçer, insanı olgunlaştırır. Bu gamın dağılması için tek çare şarap içmek olunca şair sürekli sakiden şarap ister, sakinin onu gam ve sıkıntılardan kurtaracak kişi olduğunu söyler.

Beni kıl bir kadehle şâd u mesrûr

Dil-i vîrânemi çün-Beyt-i Ma'mûr (Aynî, M. 599)

“Beni bir kadehle mutlu ve sevinçli eyle, viran gönlümü imar edilmiş ev gibi eyle.”

Beyt-i Ma'mur, “mamur ev veya mamur mabet” anlamına gelip Kur'an'da Allah'ın üzerine yemin ettiği bir mekândır. Beyt-i Ma'mur'un gökte meleklerle ait bir mabet veya dünyada tüm Müslümanların mabedi olan Kâbe olabileceği ileri sürülmüştür. Bir yerin mamur olması, bakımlı ve düzenli olmasının yanı sıra gelen gidenin, ilgi gösterenin fazla oluşuyla da ilgilidir (Yıldırım, 2008: 165).

Gider bu jeng-i evhâmı gönülden

Ko mey mir'ât-ı câma eyle rûşen (Aynî, M. 1220)

“Kadeh aynasına şarap koyup parlat, bu keder tozlarını gönülden gider.”

Gelüp bezm-i safâya neyle meyle

Getür şevk-i tarab def'-i gam eyle (Aynî, M. 1225)

“Sefa meclisine ney ve mey ile gelip, sevinç isteği getir, gamı defeyle.”

Halâs it beni gussadan sâkiyâ

Gönül gam ile olmaya âşinâ (S.Feyzî, M. 426)

“Ey saki, beni kederden kurtar, gönül gam ile aşına olmasın.”

Kaldım nice demdir yine bî-mûnis ü gam-hâr

Rahm eyle bana hâlîme daim nigerân ol (Sâ'îd Efendi, TB. 27)

“Nice zamandır gamlı ve sevimsiz kaldım, bana merhamet eyle, her zaman hâlîme bakan ol.”

Gönülden gam ve keder tozlarını silecek olan aslında şaraptır; fakat bu şarabı da saki sunmaktadır. Onun sunduğu şarap dertlere deva, hasta gönüllere şifadır. Gönül gam ile daha fazla aşına olmadan şarap ister, bu kederden kurtulmak ister. Saki hem

kederden kurtarır hem de ondan gelen sıkıntı, keder dahi gönüllere şifa olur. Onun sitemini gönül vefa bilir, dert ve gamı da gönüllere devadır.

3.1.3.9. Raksetmesi

Sarhoşlar müziğin etkisine kolay kapıldığından raksetmek, sarhoşun sahip olduğu özelliklerden biridir. Eğlence meclisleri sazlı sözlü olur, eğlenceye katılanlar dans ederler. Meclisin sakisi de şarap sunarken meclisin bu atmosferine kapılır, dans etmeye başlar (Bahadır, 2013: 83). Saki dans etmese de kadehi mecliste dolaştırdığı esnada meclistekiler onu rakseder zanneder. O meclis kurulunca hemen saki de oraya rakkas olur. Sakinin meclis içinde dolaşması bazen kadehin mecliste devretmesine de benzetilir (Riyâzî M.648, Revânî M.345, Nûrî TB.3).

Gel ey mest-i peymâne-i ma‘rifet

Getür raksa sâkîyi sâgar-sıfât (Ş.M. Allâme, M.1)

“Ey marifet kadehinin sarhoşu gel, sakiyi kadeh gibi dans ettir.”

Sâkî kadehi idince der-dest

Raks eyler idi olup o da mest (B.İzzet, M. 136)

“Saki kadehi eline alınca, o da sarhoş olup dans ederdi.”

Kâküllerini idüp perîşân

Ol cilve-geh-i safâda raksân (Na’îm, M. 257)

“Kâküllerini dağıtıp, eğlencenin cilve edilen yerinde dans eden olmuştur.”

Destinde kadeh gelince raksa

Mestâna düşer bir özge hâlet (Nûrî, TB. 9)

“Elinde kadeh dans edince, sarhoşlara başka bir hâl oluyor.”

Devre âgâz eylesen erbâb-ı meclis mest olur

Çarha girmiş gûyiyâ raksende bir meh-pâresin (Kelîm, TB. 25)

“Devre başlasan meclistekiler mest olur, sanki gökyüzüne girmiş dans eden bir ay parçasısın.”

Meclis toplanınca saki kadeh sunmaya başlar, böylece kadehin devretme hadisesi başlar. Saki kadehi hiç durmadan dağıtırken kendisi de kadeh gibi oradan oraya gider gelir, böylece saki mecliste gerçekte dans etmenin dışında da bu şekilde raksetmiş olur.

3.1.4. Saki ile İlgili Benzetmeler

Saki-namelerin temel unsuru olan sakiyi birçok özelliğiyle anlatmaya çalıştık. Bu bölümde sakinin benzetildiği çeşitli unsurlar sıralanmış, örnekler verilmiştir. Böylece şairlerin aynı muhteva ve kavramları birbirinden farklı hayal dünyası içinde ifade ettiklerini görüyoruz.

3.1.4.1. Gassal

Saki, gassal yani ölü yıkayan olarak karşımıza çıkar. Şair ölürse şarapla yıkanmayı, meyhanenin kapısına defnedilmeyi vasiyet ediyor. Saki gönülleri yıkayıp arındırması yönüyle gassala benzetilmiştir.

Ölürsem gasl idüp sâkî o meyden

Der-i mey-hâneye defn it beni sen (Aynî, M. 836)

“Saki ölürsem o meyden beni yıkayıp meyhanenin kapısına beni sen defnet.”

3.1.4.2. İskender

Rivayete göre İskender, hayat suyunu bulmak için Hızır’la birlikte karanlıklar ülkesine seyahat eder, Hızır bu suyu içip sonsuz hayata kavuşur; ancak İskender bu sudan içemez (Yıldırım, 2008: 434). Beyitte saki İskender’e benzetilmiş ve gecenin karanlığında İskender nasıl ab-ı hayatı bulmuşsa sende öyle şarap ver, diyerek şair şarabı da ab-ı hayata benzetmiştir.

Sâkîye virildi bâde-i ter

Nûşâbeyi aldı san Sikender (Riyâzî, M. 656)

“Taze şarap sakiye verildi, İskender ölümsüzlük suyunu aldı zannet.”

İskender ölümsüzlük suyunu aldığını zanneder; ama aslında ölümsüzlük suyu olan şarap sakiye verildi.

Şeb-i ‘ayşdür sâkiyâ erlik it

Zalâm-ı şeb içre Sikenderlik it (Atâî, M. 1118)

“Ey saki, içme gecesidir erlik et, gecenin karanlığı içinde İskenderlik et.”

Sikender’sin aç ol âb-ı hayâtı

Hızır’sın çeşme-i hayvân senündür (Ahmed-i Dâ’î, TC. 38)

“İskendersin ölümsüzlük suyunu aç, Hızır’sın ölümsüzlük suyunun çeşmesi senindir.”

3.1.4.3. Kimyager

Kadeh, içinde maden eritilen tavaya; şarap, altına teşbih edilmiştir, saki de bu altın eritilen tavayı her daim elinde tutması sebebiyle kimyagere benzetilmiştir.

Yine sâkî olupdur kîmyâ-ger

Ki dâyim tutar elde pûte-i zer (Revânî, M. 486)

“Saki kimyager olup elinde her zaman altın eritilen tavayı tutar.”

3.1.4.4. Mesih

Mesih, Hz. İsa olarak bilinir ve şiirlerde hayat bahşetme, can vermeyle birlikte anılır. Hz. İsa, Meryem’den, Cebrail’in insan suretine bürünmesi sonucu doğdu. Cebrail üfledi, Allah ruh verdi. Hz. İsa ilahi bir ruh olması sebebiyle ölüyü diriltici oldu. Ölüyü diriltmek üzere İsa üfürür, Allah can verir. Bu yüzden onun hakkında “ölüyü diriltir” ayeti² inmiştir (İbn Arabî, 2013: 150).

Getür o sâgar-ı mu’ciz-nümâyı ey sâkî

Mesîh-veş beni bir nefha ile kıl ihyâ (Yârî, TB. 82)

“Ey saki mucizeler gösteren o kadehi getir, Mesih gibi beni bir nefes ile canlandır.”

Hz. İsa nefesi ile körlerin gözünü açar, hastaları iyileştirir, ölüleri diriltir, bütün bunlar onun şifa verdiğini gösterir. Bu nedenle şairler canlılık, hayat veren benzetmelerde İsa’ya telmihte bulunur.

²Mâide Suresi 5/110 “Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene olan nimetimi hatırla! Hani seni Rûhu’l-Kudüs ile desteklemiştim. Beşikteyken ve kemale ermişken insanlarla konuşuyordun. Sana yazıyı, hikmeti, Tevrat’ı ve İncil’i öğretmiştim. İznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapmış ve ona üflemiştin, o da iznimle kuş olmuştu. Anadan doğma kör olanı ve alaca hastalığına yakalanmış kimseyi iznimle iyileştirmiştin. Ölüleri iznimle hayata çıkarmıştın.”

“İsa, Elazer adlı birinin ölümünden dört gün sonra mezarının başına gitmiş ve onu nefesiyle diriltmiş, bundan dolayı dem-i İsa ifadesi kullanılmaya başlanmıştır” (Yıldırım, 2008: 422).

Bildim seni sâkî sen ne cânsın

‘İsî-dem ü Hızır-hâl u şânsın

Destindedir âb-ı zindegânî

İhyâ sana güç mi mürdegânı (Hüznî, M. 47-48)

“Saki seni bildim sen ne cansın, İsa nefesli ve Hızır tabiatlısın, canlılık veren o su elindedir, ölüleri diriltmek sana hiç zor değildir.”

Hayat kaynağı olan sudan içen ve yıkanan Hızır, sadece ebedi hayata ermemiş, ölüleri diriltebilecek, kopan bir organı eski hâline getirebilecek ve daha pek çok olağanüstü işler yapabilecek güce sahip olmuştur; çünkü içtiği hayat suyuyla hayatın cevherine sahip olmuştur (Ocak, 2012: 126).

Mesîhâ-veş ol sende cân-bahş-ı dil

Bu dil-mürdeyi şevk ile zinde kıl (Fakîrî, M. 44)

“Mesih gibi ol sende, gönüle can bağışlayan ol, bu ölü gönlü şevkin ile canlı kıl.”

3.1.4.5. Nahl

Nahl, “fidan, hurma ağacı, gümüş veya mumdan yapılarak gelinlerin önünde götürülmesi ve sonra gelin odasına konulması adet olan süs ağacı” anlamındadır (Devellioğlu, 2004: 798).

Sâkî egilüp ki suna sâgar

Kadr içre sücûd-ı nahle benzer (Riyâzî, M.277)

“Saki eğilip ki kadeh sunar, Kadir gecesinde secde etmiş fidana benzer.”

3.1.4.6. Padişah

Padişah; kulları, ordusu, ülkesi, tacı ve tahtı olan güç ve iktidar sembolüdür. Meclisin sakisi, gönüllerin sahibi, altın ve gümüş tacı yani kadehi olan, ondan yardım bekleyen, ona muhtaç kullarının olması gibi özellikleriyle padişaha benzetilmiştir. Meclis ehli sakinin kulu, kölesi olunca saki de meclisin padişahı olacaktır. Ayrıca meclistekiler sakiden padişah gibi adaletle muamele etmesini de beklerler.

Gerek öldür gerek dirgür kulunven

Ne kim hükm eylesen fermân senündür (Ahmed-i Dâ'î, TC. 36)

“İstersen öldür istersen yaşat, ben senin kulunum, ne karar verirsen ferman senindir.”

Ferman padişah tarafından çıkarılan yazılı emirdir, saki-namelerde aşk sultanı sayılan sakiler, âşıkları hakkında ferman çıkarabilirler. Burada şair sakiyi padişah olarak görmekte ve fermanına boyun eğmektedir.

Eger Keyhusrev'ün devrânı geçti

Süleymân'sın bu gün devrân senündür (Ahmed-i Dâ'î, TC. 39)

“Keyhüsrev'in devri geçti, Süleyman'sın bu gün, gün senindir.”

Keyhüsrev, İran'ın Keyaniyan sülalesinden Keykavus'un torunu ve Siyavuş'un oğlu olup bu ifade mecazen ulu padişahlar için kullanılır. Süleyman ise Davud peygamberin oğlu olup 12 yaşındayken babası yerine tahta geçmiş hem padişah hem peygamberdir. Genellikle şiiirlerde ihtişamdan bahsedilirken Süleyman benzetmesi yapılır (Pala, 2004: 268-411).

Vîrân idiyor mülk-i dili leşker-i bî-dâd

Gel kişver-i sînemde şeh-i dâd-resân ol (Sâ'id, TB. 30)

“Adaletsiz askerler gönül ülkesini viran ediyor, gel gönül ülkemde adaletli padişah ol.”

Padişahın en önemli özelliği adaleti sağlamasıdır. Şair, sakiden de padişah gibi adil olmasını bekliyor. Gönül bir ülke olursa saki de gönül ülkesinin söz sahibi padişahı olacaktır.

Sen şehen-şâh-ı serîr-i 'âlem-i tahkîksin

'Arif ü rind ü mürâyî hep sana dil-dâdedir (Kâzım Paşa, TB. 18)

“Hakiki âlemin tahtının padişahısın, arif, rind ve riyakârlar hepsi sana gönül vermiştir.”

O sâkî ki halk-ı cihân bendesi

Sagîr u kebîr olmuş efgendesi (Beyânî, M. 227)

“O saki ki cihan halkı kölesidir, büyük küçük (herkes) tutkunu olmuştur.”

3.1.4.7. Şem/Kandil

Mum, karanlığı aydınlatan, yol gösteren, ışık kaynağıdır. Meclisteki saki de meclisin ışığı ve yol göstereni olduğundan muma benzetilmiştir. Âşık pervane olunca sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur. Âşık sevgilinin etrafında pervanenin mumun etrafında can verdiği gibi can vermeye hazırdır. Şair aşağıdaki beyitte sakiyi muma, ona âşık olanları yani rintleri de pervaneye benzetmiştir.

Rindân yolına o şem‘-i rahşân

Pervâne olup dönerdi her an (Riyâzî, M. 649)

“O parlak mumun yoluna rintler, pervane olup her an dönerdi.”

Şeb-i tîrede ya’ni kandîl-i pâk

Mey-i rûşen ile olur şu’le-nâk (S.Feyzî, M. 104)

“Karanlık gecede temiz bir kandildir, parlak şarap ile ışık saçan olur.”

3.1.4.8. Tabip

Hekim, doktor şiirlerde aşk derdine deva olan kişiler için benzetme olarak kullanılır. Gerçek doktor aşk derdine deva olamaz, aşk derdinin tek ilacı sevgilidir. Saki meclisin sevgilisi olunca aşkından hasta olan âşıklara deva da ondadır, bu yönüyle saki tabiptir.

Bimâr-ı gama kadeh devâdır

Sâkî senin ayagın şifâdır (Nûrî, TB. 18)

“Gam hastasına kadeh devadır, saki senin ayağın/kadehin şifadır.”

Şair ayak sözcüğünü tevriyeli kullanmış, sakinin meclise gelip ayak basması da sunduğu şarap da hasta gönüllere şifa olacaktır.

Ey tabîb-i cân u dil hâsıl bu kim sen olmasan

Kim ‘ilâc iderdi dilde dâg-ı derdün yâresin (Kelîm, TB. 30)

“Ey can ve gönülün tabibi olan, sen olmasan gönülde dert yarasına kim ilaç ederdi.”

‘İllet-i îcâd-ı eşyâsın tabîb-i rûzgâr

Senden ister bir devâ her derde hikmet bundadır (Kâzım Paşa, TB. 34)

“Zamanın doktoru, eşyanın varolma sebebisin, senden bir deva ister, her derde gizli sır bundadır.”

3.2. Şarap

Klasik Türk şiirinde yüzyıllardır kullanılan sözcükler sayesinde zengin bir anlam dünyası oluşturulmuştur. Bu zengin edebiyat geleneği içerisinde kullanılan kelimelerden biri de şaraptır. Şarap kavramı bu edebiyata yön veren kelime grubu içinde ilk sıralardadır. Şarap, Arapça “şürb” yani “içme” den gelir. “Üzümden veya üzüm şirasından üretilen mayalı ve alkollü içki, şekeri mayalanma sonucu alkole dönüşmüş olan bitkisel özuların genel adıdır” (Çağbayır, 2017: 1521). Kelime anlamı “İçilecek şey, bade, mey, hamr, sahbâ”dır (Devellioğlu, 2000: 978).

Dinî ve tarihî kaynaklar şarabın insanlık tarihi kadar eski olduğunu, şarabın ilk devirlerden itibaren bilindiğini yazıyor hatta şarabın tarihini cennete bile götürülenler olmuştur. O iddiaya göre Hz. Âdem, Havva’nın verdiği içkinin etkisiyle yasak meyveden yemiştir. Şarabın tarihi çeşitli dinî kaynaklar tarafından Hz. Âdem’e veya Hz. Nuh’a dayandırılmaktadır. Tarihî bulgulara göre de Mezopotamya kavimleri şarap ve bira gibi içkiler yapıyordu. Hammurabi’ye ve ondan öncesine kadar götürülen bazı kanunlarda içki içmeyi ve meyhaneciliği düzenleyen maddeler bulunmaktadır (Bozkurt, 2000: 455).

Klasik İslam edebiyatlarında şarap ve şarap meclislerinin anlatıldığı şiirler hamriyyât olarak karşımıza çıkar. Şaraptan söz eden hamriyye tarzı şiirler hicretin ilk yüzyılında şiirde bir tarz olarak yerleşmiş, şarap, zevk ve sefanın anlatıldığı bu tarz şiirler daha sonra bahçe-çiçek tasvirleriyle zenginleşmiştir. Daha sonra sufi şairlerle zevk u sefa teması yerine mistik sarhoşluk “vecd hâli” gelir. Şarap artık Tanrı’nın bir tezahürü, sarhoşluk maddi dünyayı unutma, dünyadan uzaklaşım soyutlanma şeklinde yorumlanmıştır. Bu tarz mistik yorum Hicri 2. yüzyıla kadar geriye götürülebilir (İnalçık, 2011: 16).

Fars ve Arap şiirinde önemli bir yer tutan hamriyyât olarak bilinen şarap şiirleri, İslamiyetin kabulüyle birlikte azalmaya başlamış, İslamiyet şaraba kesin tavır almış, bu muhtevada yazılan şiirleri de şarabı da yasaklamıştır (Canım, 1998: 25).

“Şarap ve mayalanmış diğer içkilerden içme, Kur’an’da büyük günahlar arasında haram sayılır. Şaraba bir madde katarak haram olmadığını kabul edenler de olmuştur” (Baktır, 2000: 459).

İslamiyet şaraba karşı yasaklayıcı tavır alırken diğer dinlerin şaraba yaklaşımı daha farklı olmuştur. Musevilikte şarabın içilmesi kesin hükümlerle yasaklanmamış; fakat sarhoş olunması hoş görülmemiştir. Hristiyanlık ise şarabı Hz. İsa’nın kanı olarak görmüş ve kutsal olarak kabul etmiştir. Şarap, Hristiyanlar için kutsal olduğundan ayinlerde şarap içilmiş ve şarap yapımı için manastırlarda özel bölümler ayrılmıştır. Yani İslamiyet’in kabulü şarabın edebiyattaki rolü için dönüm noktası olmuştur (Bahadır, 2013: 18).

“Şarap, bir küp içinde saklanır ve izbe köşelerde, mahzenlerde kurulmuş meyhanelerde içilirdi. Zaman zaman içki yasağının takibe alınması ile sosyal hayatı da ilgilendiren konular arasına girmiştir” (Pala, 2004: 52).

Sünni ve Şi‘i İslamın kesinlikle yasakladığı şarap, bu zevk u safa toplantılarının vazgeçilmez bir ögesi ve sembolü olmuştur. Buna karşın tasavvufî düşünce çevrelerinde şarap, vecd hâletini kolaylaştıran Tanrı’nın bağışladığı bir Tanrı lütfu gibi yorumlanagelmıştır (İnalçık, 2011:195).

Şarabın tarihsel gelişimi ile ilgili efsane, hikâye ve mitler vardır. Bazı kaynaklar Hz. Âdem’in bazı kaynaklar ise Hz. Nuh’un şarabı icat eden kişi olduğunu söyler. Bazı efsanelere göre şarabın mucidi İran Hükümdarı Cem veya Cemşid’dir. Efsaneye göre Cem, bir gün havada ayaklarına yılan sarılmış bir kuş görür, okçularına kuşu yaralamadan yılanı öldürmelerini emreder. Okçular kuşu kurtarırlar, kuş da bu iyiliğine karşılık Cem’e birkaç tohum getirir. Cem bu tohumlardan yetişen asmalardan üzüm, üzümünden de şarap elde eder (Şentürk, 2017: 384). Bu nedenle çoğu yerde şarabın mucidi olarak Cem’den bahsedilir, câm ve Cem kelimeleri birlikte kullanılır.

Bu konuyla ilgili bir rivayet de Aynî aktarır: Şarap ile ilgili gerçek bir rivayeti şarap meclisinde işittim. İnsanoğlunun atası Âdem, asma çubuğunu ilk defa diktiğinde lanetlenmiş. Şeytanın yüzü sevinçten kızarmış ve oraya gelmiş, orada bir tavus kurban etmiş ve hayvanın kanıyla Âdem’in diktiği asma çubuğunu sulamıştır. Asma gelişip yaprak verdiği zaman şeytan gelip bir maymun kurban etmiş ve maymunun kanıyla asmanın kökünü sulamış, sonra koruklar belirince şeytan bu sefer bir arslan kesmiş ve onun kanıyla asmayı sulamıştır. Üzümler olgunlaştığında şeytan sevinerek gelmiş, bir

domuz kurban etmiş ve onun kanıyla asmayı sulamıştır. Bundan dolayı şaraba bu dört hayvanın nitelikleri geçmiştir: Sarhoş olan bir kişinin yüzü önce renk renk ve her davranışı tavus gibi gösterişli olur. Daha fazla şarap içen maymun gibi maskaralık eder. Daha çok şarap içen ise, kendini arslan gibi yürekli bir yiğit sanır. En sonunda, yani çok daha fazla miktarda şarap içen, domuzun özelliklerini kazanır ve Tanrı yolundan uzaklaşır. Şarabın icadı bazen Nuh'a bazen Cem'e isnat edildi, meclislerde yâd edildi; ancak şarabın mucidi lanetli şeytandır (Aynî M.967...985).

Revânî de saki-namesinde 44 beyitte şarabın nasıl yetiştiğini ve tesirlerini anlatır: Revânî'nin aktardığı hikâye, Aynî'nin sâki-nâmesinin hemen hemen aynıdır. Şarabın mucidinin şeytan olduğunu, tavus, maymun, arslan ve domuz kanıyla şarabın yetiştiğini, bu nedenle içenlerin bu hayvanların özelliklerini aldığını söyler. Haddinden çok içen domuz gibi sızar ve horlamaya başlar. Şarabın vasıflarını anlatırken özellikle dördüncü vasfının insana layık olmadığını da bu şekilde vurgular. Aslında şeytanın üzüm çubuğu dibinde, boğazladığı ve kanını akıttığı bu hayvanlar tesadüfen seçilmiş değildir. Bunların her biri sarhoşluğun derecelerini temsil etmektedir. Revânî burada insanın domuzla benzetilecek kadar içmesinin doğru olmadığını vurgular. Bunca zahmetle yetiştirilen şarabın bu kadar değerli olması da normaldir, dünyaya fitne salarsa buna da şaşılmaz; çünkü bunca kana sebep olmuştur (Revânî M.199...242). Şarabın icadıyla ilgili anlatılara bakıldığında aslında bunların şarabın insan üzerinde yaratması muhtemel fiziksel ve psikolojik etkileri anlatan bir öğüt niteliğinde olduğu görülür. Sarhoş olma süreci, periyotlara bölünmüş ve bu sürecin her bir parçası bir metaforla temellendirilmiştir. Şarabın icadı ve vasıfları anlatıları, birer mit parçası olarak, insanoğlunun kendi varlığı hakkında duyduğu en derin korkulardan birini, yani "hayvanlaşma korkusu"nu dolaylı olarak açığa çıkaran metinlerdir (Akgül, 2008: 18-20).

Revânî şarabın bulunuşuyla ilgili ikinci rivayeti nakleder, bu hikâye eski zamanlarda yaşamış bir Arap emiri ile güvercinin hikâyesini anlatır: Arap emiri arkadaşlarıyla beraber sarayının sofasında otururken, sarayın çatısında bir güvercin yuvası görür, yuvada yavrularıyla sefa içinde olan güvercin yuvasının duvarının üzerinde bir yılan gözüne çarpar. Güvercin kanadıyla yılanı kovmaya çalışırken Bey merhamet eder. Bunun üzerine bir ok ve yay hazırlayarak yılanı atar ve güvercini bu tehlikeden kurtarır. Sevincinden taklalar atarak oradan uzaklaşan güvercin uzun süre

ortalarda görünmez. Nihayet günün birinde ağzında bir üzüm çubuğuyla döner ve bunu emirin önüne bırakıp uçar, gider. Orada bulunanlar ne olduğunu bilmedikleri bu çubuğu alıp toprağa dikerler, zaman zaman sularlar. Bu çubuktan üzüm çubuğu gelişip meyvelerini verir. Üzümlerini toplarlar ve suyunu sıkıp bir kenara bırakırlar. Bir süre sonra hastalıklı birkaç adam getirirler, daha fazla sıkıntı çekmesinler diye adamlara mahiyetini bilmedikleri bu içeceği verirler. Bunlar ilk kadehi içer içmez değişmeye başlarlar. Bu kadehten içince hasta iken onlar iyileşirler, yeniden güç kazanır, canlanırlar, gamlı gönülleri sevinç dolar, gözleri nurlanır. Böylece şaraptaki esrar anlaşılır, şarabın hürmeti böylece bilinir (Revânî M.243...286).

Şarabın icadı ve vasıflarıyla ilgili gerek ulusal sözlü ve tarihî gerekse uluslararası sözlü ve edebî belgeler, bize şarabın hem geniş bir coğrafyada yaygın olduğunu hem de eski olduğunu gösterir. Kaynağı başka bir kültür ya da ülke olsa da şarabın Orta Doğu'da biçimlendiği açıktır. Bu biçimlenmede hem Arap-İslam hem de İbrani geleneklerinin etkisi vardır. Şarabın İslam dininde haram olması ve şeytan işi olduğuna dair dinî öğretisi ve Ahd-i Atik'e göre Nuh'un tufandan sonra ilk defa asmayı yetiştirmiş olması, efsanenin Orta Doğu'da biçimlenmesinde etkili olmuştur (Özdemir, 1993:159). Mitolojik aktarımlarda ve Kur'an dışındaki diğer dinlerde rastlanan Nuh'un ilk iş olarak asma yetiştirmeye girişmesi ise hayatı yeniden kurmaya ilişkin ilk sembollerden biri olarak anlaşılır (Harmancı, 2011: 58).

Şarap klasik Türk şiirinde sıkça karşımıza çıkan içecek maddesi olup bu kelimenin anlamı üzerinde de sürekli tartışmalar olmuştur. Şarabın gerçek anlamıyla sarhoşluk veren içkiyi mi yoksa mecazi anlamda Allah aşkını mı işaret ettiği çoğu zaman anlaşılmamıştır. Şairlerin şarabı hangi anlamıyla kullandığını ifade etmek pek kolay olmamıştır. Aynî saki-namesinde "Bi-dân Râh-ı Mecâzî vü Hakikat" başlığı altında gerçek ve mecazi şaraptan bahseder:

Şarap iki çeşittir; biri şifadır, diğeri ölümdür. Biri keyif verici baldır, diğeri zehirdir. Biri eski, diğeri yenidir. Biri dinin emirlerine uygundur, diğeri kötülüklerin anasıdır. Birinde vuslat, diğeri dert ve mihnet vardır. Biri irfan meclisinin ışığı, diğeri isyan dumanıdır. Biri yakuttur, diğeri taş; biri âlemin aynasıdır, diğeri tozdur. Biri cemalin mazharıdır, diğeri celalin masdarıdır. Birinde ebedî hayat vardır, diğeri kötülüğün zehirli suyudur. Biri gül, diğeri dikendir; birinde sonsuzluk, diğeri fânilik vardır. Biri lâhût meclisin nurudur, diğeri nâsût meclisin ateşidir. Biri büyük bir

panzehir, diğeri zehirdir. Biri cennet şarabıdır, zemzemdir, diğeri çöl suyudur. Biri müslümanın nurunun meşrebinde, diğeri Mecusi ateşi mezhebindedir. Huda'nın kavlinde açıklanır ki şarabın zararı faydasından çoktur. Devamlı şarap içenlerin durumu çok kötüdür, akıl ve zihinleri hep zarar görür, karaciğerleri ve kanı hep fesata uğrar. Hekimler de bu konuda ittifak ederler, kâse kâse içmek sinirlere ve duygulara da zarar verir. (Aynî M.683...702-1950-1951-1953-1954-1956).

Şarap kavramının edebiyatımıza yansımaları çeşitli hikâyelerle takip etmekteyiz. Şairler bu kaynaklardan yola çıkarak şarapla ilgili zengin hayaller ve mazmunlar oluşturmuşlardır. Gerek mecazi gerek hakiki anlamıyla ele alınan şarap ve onunla ilgili kavramlar edebiyatımızda geniş bir yer tutar. Klasik Türk şiirinde sadece şarap ve onunla ilgili kelime sayısına bile bakarak bu konunun edebiyatımızdaki yeri hakkında bir fikir elde edebiliriz.

Başta divanlar ve mesneviler olmak üzere her türden şiirin içinde şarap ve şarapla ilgili kelimelerin çıkartılması hâlinde Klasik Türk şiirinin çökeceğini söylemek yanlış olmaz. Şarap yanında harabat, saki, sarhoşluk, meyhane, kadeh gibi şarapla doğrudan veya dolayısıyla ilişkisi olan kelimelerin hem gerçek anlamları hem de arka planında kastedilen mecazi anlamları klasik Türk şiirini ayakta tutan temel taşlardır. Şarap, klasik Türk şiirinde icat edilişi, sarhoşluk vermesi, rengi, kokusu, kaynatılması ve mayalanması bakımından birbirinden değişik isimler almış ve birçok farklı benzetmeye konu olmuştur (Doğan, 2008: 63).

Özetlemek gerekirse klasik Türk şiirinde şarap, bazen tasavvufi bazen de gerçek anlamda kullanılmıştır. İslamiyetle birlikte yasaklanan gerçek şarap, edebiyatta yavaş yavaş tasavvufi bir karaktere bürünmüş, şiirlerde var olmayı devam ettirerek farklı anlam daireleri yaratmış ve edebiyatın vazgeçilmez konularından biri hâline gelmiştir. Şarap, klasik Türk şairleri tarafından çok çeşitli manalarda kullanılmıştır. Tasavvuf terimi olarak, Allah aşkına ulaşmanın bir sembolü, ilahi aşk manasındadır. Bezm-i eleste Allah'ın kullarına sunduğu manevi içkidir. Allah aşkının insana verdiği mestliği, iç huzuru ifade eder. Bunun yanında bazı divan şairleri şarabı bilinen, gerçek anlamında da şiirlerinde kullanmıştır. Bazen şarap kelimesi gerçek ve tasavvufi anlamının dışında mecaz anlamda insanın neşeli olma, ruh coşkuluğu hâlini ifade etmek için de kullanılır. Ağırlıklı olarak İslam toplumu içinde yaşayan ve şarap içme ihtimali oldukça zayıf olan şairlerin saki-name yazmış olması, diğer şiirlerinde de bu kadar sık şaraptan

bahsetmiş olması şarabın gerçek anlamından daha çok mecazi veya tasavvufi anlamıyla kullanılmış olabileceği ihtimalini ortaya koyar.

Şarap, klasik Türk şiirinde en çok kullanılan içecek maddesi olup rengi, lezzeti ve sarhoş ediciliği ile çeşitli benzetmelere konu olur. Saki-namelerde şarap; isim ve çeşitleri, rengi, kokusu, lezzeti, mezeleri, ne ile nasıl içilmesi gerektiği gibi özellikleriyle detaylı olarak anlatılmıştır. Çalışmamızda bu konularla ilgili geniş bilgi verilmekte olup bu hususlar tek tek anlatılmıştır.

3.2.1. Şaraba Verilen İsimler ve Şarap Çeşitleri

Klasik Türk şiirinde şaraba çeşitli isimler verilmiştir. Bunlar bade, mey, mül, rahîk vb. kelimeler olup sözlüklerde de şarap, içki olarak karşımıza çıkmaktadır. Şarabın bin kadar isminin olduğu ve bunun “Halbe” adlı kitapta zikrolunduğu söylenir (Aynî M./1022). Halbe, Hulbe, Hilbe şeklinde de adı geçen eser, Arap bilgin ve şair Şemseddin Muhammed Naveci'nin 1421 de tamamlanan şarap isimleri hakkında geniş bilgi bulunan kitabıdır (Arslan, 2012: 107). Şarap çeşitleri ise bazen benzetme yoluyla bazen şarabın yapıldığı malzemeden yola çıkılarak oluşturulmuş farklı şarap türleridir. Bu bölümde saki-namelerdeki şarap isimleri ve çeşitleri sıralanmıştır.

3.2.1.1. Bade

Saki-namelerde şarap için en sık kullanılan isimlerden biri badedir. Bade “şarap, içki” anlamına gelmektedir (Kanar, 2015: 152).

Çıkup meh-tâba bir bâde vir ey mâh

Dile ‘aks eylesün feyz-i seher-gâh (Aynî, M. 1223)

“Ey ay (yüzlü), ay ışığına çıkıp bir şarap ver, gönüle sabah vaktinin bolluğu yansısın.”

Alup destüne sâgar-ı sâdeyi

Koma yerde kanum gibi bâdeyi (Atâî, M. 829)

“Sade kadehi eline alıp şarabı kanum gibi yerde koyma.”

Bir câmdan içdiler şarâbı

Bir bâdenin oldılar harâbı (Riyâzî, M. 52)

“Bir kadehten şarabı içtiler, bir şarabın perişanı oldular.”

Derûn şevk-i bâdeyle pür sâkiyâ

Sakın anma hamyâze-i gam bana (S.Feyzî, M. 316)

“Ey saki, içi şarap isteğiyle dolu, sakın gam sersemliğini bana anma.”

Yine güller açıldı sürh u sefid

Gehî bâde vir geh ‘arak kıl bedîd (Hâletî, M. 345)

“Yine güller kırmızı ve beyaz açıldı, ya şarap ver ya rakı az az su akıt.”

Gel ey sâkî sun ana ol bâdeden

Dirîğ itme anı ol âzâdeden (Beyânî, M. 233)

“Ey saki gel, o şaraptan ona sun, o hür olandan onu esirgeme.”

3.2.1.2. Bade-i Nâb/ Mey-i Bî-gış/Ab-ı Nâb

Saf şarap anlamına gelen bu isimler şiirlerde sık sık karşımıza çıkar. Nâb, “ab vezninde, sırf, halis ve saf” manasındadır (Mütercim Asım, 2009: 537). Saf şarap “üzüme hiçbir madde konulmadan, onun kendi kendine mayalanması sonucu oluşan şarap türüdür” (Bahadır, 2013: 36).

Cem bâde-i nâbı kıldı îcâd

Nûşımı hem itdi gerçi mu’tâd (Hüznî, M. 18)

“Saf şarabı Cem icat etti, içmesini de adet edindi.”

Rivayete göre, Cem bir kır gezisindeyken gökyüzünde ayaklarına yılan dolanmış bir kuş görür. Okçularına kuşu kurtarmalarını söyler. Kuş kurtulunca Cem’in yanına gelir ve ona birkaç tohum verir. Bu tohumları eken Cem, şarabın ham maddesi olan üzümle tanışır. Daha sonra üzümün suyunu içmek adet haline gelir. Böylece Cem şarabın mucidi olarak anılır (Şentürk, 2017: 384).

Getür sâkiyâ ol mey-i bî-gışı

O sermâye-i kûre-i âteşi (Ş. M. Allâme, M. 47)

“Ey saki o saf şarabı, o ateş küresinin sermayesini getir.”

Mey-i bî-gış, (metinlerde bî-gaş şeklindeydi fakat anlamsız bir ifade olduğundan bî-gış olduğu tahmin edilerek d¼zeltildi.) tıpkı Bade-i nâb gibi “saf, hilesiz, katışksız şarap” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 1061).

Vir ey sâkî şarâb-ı nâbı evvel

‘Akîbinde meze ihsân buyur gel (Aynî, M. 1075)

“Ey saki, saf şarabı önce ver, sonrasında cömertlik et, gel meze buyur.”

Cem ol bâde-i nâbun efgendesi

Sikender o mey-hânenün bendesi (Ş.Yahyâ, M. 13)

“Cem o saf şarabın düşkünü, İskender o meyhanenin kölesidir.”

Bunun câmı a’mâyı bînâ eder

Mey-i nâbı emvâtı ihyâ ider (Nâzikî, M. 8)

“Bunun kadehi körü, görür eder; saf şarabı ölüleri diriltir.”

Yagdır şarâb-ı nâbı bârân gibi cihâna

Mânend-i feyz-i akdes bir iktidâr göster (Kâzım Paşa, TB. 30)

“Dünyaya saf şarabı yağmur gibi yağdır, en mübarek bolluk gibi güç göster.”

İç bâde-i nâbı subh-demdir

Hoş gör bu demi ki dem bu demdir (Riyâzî, M. 315)

“Sabah vaktidir saf şarabı iç, bu vakti hoş gör ki zaman bu zamandır (içme zamanıdır).”

Şifâ-sâz-ı ‘âlemdür ol âb-ı nâb

Ki bir bâd-zehr anda her bir habâb (Atâî, M. 712)

“O saf şarap âleme şifa verendir ki üzerindeki her bir kabarcığında panzehir vardır.”

Her rind şarâb-ı bî-gış üzre

Ditrerdi çü şu’le âteş üzre (Riyâzî, M. 582)

“Her rint saf şarap üzerine ateş üzerindeki kıvılcım gibi titrerdi.”

Saki-namelerde şarap için en çok kullanılan kelimelerden olan bade, gönüllere feyiz veren, kan renginde, içenlerin perişan olduğu, gam sersemlerinin ilacıdır. Bade-i nâb şeklinde saf şarap olarak da beyitlerde karşımıza çıkar. Saf şarap, her bir habâbında panzehir olan, ateş küresinin sermayesi, Cem'in düşkünü olduğu, ölüleri diriltiren şaraptır.

3.2.1.3. Dem

Dem, “soluk, nefes, zaman, vakit, alkollü içki, şarap, işret” anlamlarına gelir (Çağbayır, 2017: 354). Şairler çoğu zaman bu kelimeyi tevriyeli kullanıp anlam oyunları yapmışlardır.

Sâkî yine bezme dem getürdi

Elde ayagı kadem getürdi (Riyâzî, M. 765)

“Saki yine meclise şarap, soluk getirdi, elindeki kadehi uğur getirdi.”

N'ola cûşa gelse dem-i ergavân

Alur cür'adan kâmin her zamân (Hâletî, M. 350)

“Erguvan şarabı coşsa nolur, her zaman damladan isteğini alır.”

Girmez ele her zamân bu demler

Sanma kala câvidân bu demler (Fâ'izî, M.53)

“Her zaman ele geçmez bu şaraplar, bu zamanlar sonsuza kadar kalır sanma.”

Saki, meclise dem getirendir, onun gelişiyile meclise şarap gelir, nefes gelir, bu demler her zaman ele geçmez, geçicidir, sonsuza kadar kalmaz. Örneklerde dem kelimesinin nefes, zaman ve şarap anlamına uygun gelecek şekilde kullanıldığını görüyoruz.

3.2.1.4. Duhter-i Rez/Zâde-i 'İneb/Bintü'l 'İneb

Şarabın üzümünden yapılmış olması, üzümle ilgili birçok terkinin oluşmasına sebep olmuş, şairler şarabı ham maddesi olan üzümde yola çıkarak çeşitli benzetmelerle ifade etmişlerdir. Bazen gül yanaklı, akılları alan güzel bir kıza bazen de üzümü anneye, üzümde elde edilen şarabı da onun kızına benzetmişlerdir. Fars edebiyatında birçok şair tarafından üzüm asması şarabın hamile annesine, üzüm tanesi de şaraba hamile olan

üzüme benzetilir. Fars şiirindeki ilk kasidelerden Rûdekî'nin Duhter-i rez: üzümün kızı olarak ün kazanmış kasidesi üzümü simgeleyip şarabı anlatır (Yıldırım, 2008: 287). Bu benzetmeyle ilgili bir fıkrayı Onay nakleder: “Atatürk Beykoz'da gezinirken sarıklı bir hocaya rastlar. Üzüm yenildiği hâlde neden üzüm suyunun haram olduğunu sorar. Hoca, bir insanın karısının kendisine helal olduğunu fakat ondan doğan kızının haram olduğunu söyler. Atatürk bu cevap üzerine hocaya iltifatta bulunur” (2000: 177). Bir erkeğe eşi helaldir, ondan doğan kızı ise haramdır, şarabın haram oluşuna vurgu yapmak isteyen şairler şarabı üzümün kızına benzetmişlerdir.

Ey duhter-i gül- 'izâr-ı engûr

Gördi seni gözin açdı mahmûr (Riyâzî, M. 323)

“Ey üzümün gül yanaklı kızı, sarhoş seni gördü, gözünü açtı.”

Meger duhter-i rez olup zer-nisâr

Büyük küçek oldı yine hisse-dâr (Atâî, M. 994)

“Üzümün kızı meğer altın saçınca büyük küçük herkes yine ondan pay istedi.”

Bu mevsim mevlid-i bintü'l-'inebdir

İçilen şerbet-i âb-ı tarabdır (Aynî, M.1655)

“Bu mevsim üzümün kızının mevlididir, içilen şenlik suyunun şerbetidir.”

Etfâl-i neşât itmede her demde tevellüd

Bintü'l-'inebe dinse sezâdır zen-i rindân (Abdî, TB.14)

“Her zaman sevinç çocukları doğmakta, üzümün kızına rintlerin kadını dense layıktır.”

Bî-ser ü sâ mân idersin nice Sâm u Rüstemi

Duhter-i rezsın velî 'akl almada merdânesin (Nef'î, TB.14)

“Nice Sam ve Rüstemi perişan edersin, üzümün kızısın; fakat akıl almada erkek gibisin.”

Ehl-i bezm içre gezer elden ele hürmetle

Kızıdur duhter-i rez pîr-i mugânun gûyâ (Gelibolulu Âlî, TB. 6)

“Meclis ehli içinde hürmetle elden ele gezer, üzümün kızı güya Pîr-i mugânın kızıdır.”

Duhter-i rez dinilse sana ne gam

İtdüğün işi eylemez bin er (Fevrî, TC.40)

“Üzümün kızı denilse sana ne dert ki senin yaptığın işi bin erkek yapamaz.”

Sâkî getir o meyden bir zâde-i ‘inebdir

Müstevcib-i sürûr u müstelzim-i tarabdır (Şâkir Efendi, Msd. 16)

“Saki o şaraptan getir bir üzümün çocuğudur, (o mey) sevincin layığı ve şenlik gerektirendir.”

Bir nîm-nigehle ‘aklımız al

Ey duht-i rez itme hiç gaflet (Nûrî, TB. 86)

“Ey üzümün kızı bir yarım bakışla aklımızı al, hiç vurdumduymazlık etme.”

Göster görelüm duhter-i kermün dahi âbın

Dîdârı anun cân gözine kuhl-i cilâdur (Feyzî-i Kefevî, TC. 2)

“Asmanın kızının suyunu dahi göster görelim, yüzü onun can gözüne parlak sürmedir.”

Saki-namelerde şarap, üzümün kızı şeklinde çeşitli benzetmelerle karşımıza çıkar. Üzümün altın saçan gül yanaklı kızıdır, her daim sevinç çocukları doğuran, rintlerin kadınıdır. Şaraba üzümün kızı denilse de yarım bakışla akılları almada erkek gibidir, mecliste hürmetle elden ele gezen pîr-i mugânın kızıdır.

3.2.1.5. Erdek Şarabı

Balıkesir’in Erdek ilçesine bağlı adalarda yapılan bir şarap çeşididir. Erdek üzüm bağları ve şarabıyla meşhurdur (Arslan, 2012: 36).

Gice gündüz içüp Erdek şarâbı

Ola nukl ü mezen ördek kebâbı (Aynî, M. 999)

“Gece gündüz Erdek şarabı içip ördek kebabı da meze olsun.”

Erdek şarabının, saki-namelerde yalnızca Aynî’de bir örneği görülmektedir.

3.2.1.6. Erguvan Şarabı

Erguvan, “kırmızı renkte bir çiçek olup eski tıbbâ göre, tabiatı soğuk ve kuru olduğundan şerbeti sarhoşu ayıltır, mahmurluğu giderir, şarabı ferahlık verirmiş” (Onay, 2000:194). Erguvan, kırmızı rengi ile klasik Türk şairine ilham kaynağı olmuş, klasik Türk şiirinin kendisine has renkli dünyasının bir unsuru olarak edebiyattaki yerini almıştır. Erguvan renginden hareketle şairler şarapla erguvan arasında ilişki kurmuştur. Erguvan şarabı, erguvan renginde kırmızı şaraptır.

Sâkî ne ‘aceb zamâne geldük

Kaht-ı mey-i ergavâna geldük (Fâ’izî, M.155)

“Saki nasıl bir zamandayız, erguvan şarabının kıtlığının olduğu bir zamana geldik.”

Şair mesnevisinin sonlarında zamandan şikâyet etmektedir, zamandan şikâyetini de şarabın yokluğuna bağlar. Biz nasıl bir zamanda yaşıyoruz ki erguvan şarabı yok diye, şikâyet eder.

Kanı sâkiyâ bâde-i ergavân

‘Alevlensün ol âteş-i bî-duhân (Atâî, M. 1201)

“Ey saki, erguvan renkli şarap nerede, o dumansız ateş alevlensin.”

İrdi yine vakt-i mihr-i cânî

Çek köhne şarâb-ı ergavânı (Riyâzî, M. 903)

“Cana merhamet vakti geldi, eski erguvan şarabını iç.”

Eger olmasa bâde-i ergavân

Kalır mıydı bir kimse benzinde kan (Hâletî, M. 54)

“Eğer erguvan şarabı olmasaydı, kimsenin benzinde kan kalır mıydı?”

Sun sâkî şarâb-ı ergavânı

Ol mâye-i ‘ömr-i câvidânı (Sabûhî, M. 36)

“Saki erguvan renkli şarabı sun, o şarap sonsuz ömrün kaynağıdır.”

Görüp şîşe-i bâde-i ergavân

Olur kıpkızıl dîde-i mey-keşân (S.Feyzî, M. 356)

“Erguvan şarabının şişesini görüp şarap içenlerin gözü kıpkırmızı olur.”

Hevâ câmı ile mest itdi cânı

Koyup adın şarâb-ı ergavânî (Revânî, M. 49)

“Adını erguvan şarabı koyup heves kadehi ile canı sarhoş etti.”

Sâkî getir âb-ı ergavânı

Meydir bize çünkü rûh-ı sânî

Yakma kerem eyle sen de cânı

Yakdı beni âteş-i cüvânî (Lebîb, R. 5)

“Saki erguvan suyunu getir; çünkü şarap bize ikinci ruhtur, yakma canımızı, iyilik et bize, gençlik ateşi beni yaktı.”

Erguvan, kırmızı renkli bir çiçek olduğundan şarabın renginin söz konusu olduğu beyitlerde karşımıza çıkar. Erguvan şarabını içenlerin yüzüne kan gelir, erguvan şarabı sonsuz ömrün kaynağıdır, kırmızı renginden dolayı o şarabı içenlerin gözü de kıpkırmızıdır.

3.2.1.7. Hamr

Hamr, şarap anlamındadır. Arapça’da hamr “daha çok üzümden yapılan şarap” için kullanılır (Bozkurt, 2000: 457). Hamr’ın kelime anlamı bir şeyi örtmektir. Akli örttüğü, sağlıklı düşünüşe engel olduğu için şaraba hamr denmiştir. Üzüm dışında başka maddelerden (arpa, buğday, hurma, bal gibi) elde edilen içkilere hamr denmesi ise mecaz yoluyla bir adlandırmadır (Baktır, 2000: 459).

Şu hamr-ı bî-humâr u dürd-i bî-derd

Medâr-ı feyzdür rûh-ı revâna (Memdûh, TB. 31)

“Şu dertsiz tortu ve sersemliği olmayan şarap, canlı ruha feyiz sebebidir.”

Odur hamr-ı humret-nümâ-yı safâ

Dile pertev-efken ola dâ'imâ (S.Feyzî, M. 123)

“Şefanın kırmızılığı gösteren şarabı odur, gönüle daima ışık düşüren olur.”

Bir âteşdür ol hamr-ı sûzende-gam

Şerer-bâr olur meclise dem-be-dem (Beyânî, M. 200)

“O gam yakan şarap bir ateştir, meclise daima kıvılcım saçan olur.”

Aklı örttüğü ve sağlıklı düşünüşe engel olduğu gerekçesiyle hamr da denilen şarap, feyiz sebebi, gönüle ışık veren, gam yakan, meclisin kıvılcım saçanıdır.

3.2.1.8. Hun-ı Kebûter

“Güvercin kanı, şaraptan kinayedir. Hun-ı kebûter, bir çeşit şarap anlamında kullanılır” (Devellioğlu, 2004: 382).

İçerler nice hûn-ı nâ-hak müdâm

Söze gelse hûn-ı kebûter harâm (Atâî, M. 499)

“Haksız yere sürekli kan içerler fakat söze gelince de güvercin kanı haram derler.”

Reng-i rûda gayret-i hûn-ı kebûter kendisin

Mûnis-i cân u dil-i her ‘âşık-ı âvâresin (Kelîm, TB.26)

“Yüzünün renginde güvercin kanının gayreti kendisidir, her gönül ve canın alışık olduğu avare âşıksın.”

Kan, şarabın rengini ifade etmek için kullanılan bir benzetmedir, beyitlerde çeşitli kavramlarla ilişkilendirilerek karşımıza çıkar. Özellikle güvercin kanı kalıplaşmış bir ifade olup benzetmenin de ötesinde şarap anlamında kullanılır.

3.2.1.9. Hurma Şarabı / Nebîz

“Hurmada ve kuru üzümünden çıkarılan bir nevi meşrub nebîz olarak bilinir” (Ş. Sami, 2010: 910). Araplar üzüm, hurma, arpa, buğday, mısır ve bal gibi çeşitli maddelerden içki üretmiş ve kullanmışlardır. Bunlar yapıldıkları malzemeye göre “halîfân, sahbâ, sekr, kındîd, nebîz, bit‘u, cia, sükürke, mizr, fadîh” gibi isimler almaktadır (Bozkurt, 2000: 455).

Alup hurmâ şarâbı nûş iderler

Yem-i Kulzüm misâli cûş iderler (Aynî, M. 1038)

“Alıp hurma şarabını içerler, Kızıldeniz misali çoşarlar.”

Hâzır u cem‘ sohbetinde çü-câm

‘Ara u büze vü nebîz tamâm (Fuzûlî, M. 60)

“Cem sohbetinde kadeh gibi rakı, boza ve hurma şarabı da hazırdır, eksiksizdir.”

Çeşitli meyvelerden şarap elde edilse de saki-namelerde en çok karşımıza çıkan üzüm şarabı olmuştur. Nebîz yani hurma şarabı birkaç örnekte görülmektedir.

3.2.1.10. Kümeýt-i Bade

“Kümeýt, siyaha çalan kırmızı şaraba denir. Ayrıca yelesi ve kuyruğu siyah olan doru at olarak da geçer” (Mütercim Asım, 2009: 464). Şairler genellikle bu kelimeyi tevriyeli kullanmışlardır.

Sâkî süregör kümeýt-i câmı

Ur agzına ol gümüş licâmı (Riyâzî, M.72)

“Saki, kadeh şarabını dağıt o gümüş dizgini ağzına vur.”

Bir toz koparup kümeýt-i bâde

Virsün keder-i derûnı bâda (Riyâzî, M. 80)

“Kırmızı şarap bir toz koparup içimin kederini rüzgâra versin.”

Kümeýt-i bâdeye sîmîn licâmı ur sâkî

Yürüt ayagı degül ‘arsa-i cihân bâkî (Yârî, TB. 60)

“Saki, kırmızı şaraba gümüş dizgini vur, kadehi yürüt, cihan arsası(dünya) kalıcı değildir.”

Nem-i nev-bahâr eyledi def’-i gerd

Kümeýt-i meyi eyle sahrâ-neverd (Hâletî, M. 341)

“İlkbaharın nemi tozu yok etti, kırmızı şarabı çölde dolaşan eyle.”

‘Ara kula mey-i nâbı eyle revân

Kümeýtı ol eşheble kıl hem-‘inân (Atâî, M. 1187)

“Saf şarabı rakıyla akıt (ver), kırmızı şarabı o kır atla dizgini bir/arkadaş et.”

Kümeyt-i mey ü sâgar-ı dil-güşâ

O bir na'l idi bâz-güne sana (Atâî, M. 1444)

“Kırmızı şarap ve gönül açan kadeh sana uğursuz bir nal idi.”

Örneklerde kümeyt ile beraber kır at, nal, dizgin, toz koparmak gibi kelimeler kullanılarak tenasüp sanatı yapılmış, şairler bu tarz örneklerle tevriye yaparak kelimenin diğer anlamını da güçlü kılmıştır.

3.2.1.11. Mâ-i ‘İneb/Ab-ı Rezan

Mâ-i ‘ineb, ab-ı rezan, üzüm suyu demektir. Eski dönemlerden beri hurma, incir gibi pek çok meyveden içki yapılır, üzümünden yapılan şarabı diğerlerinden ayırmak için şairler bu terkibi tercih etmişlerdir (Bahadır, 2013: 50).

Leb-â-leb humları âb-ı tarabla

Surâhîler tolı mâ’-i ‘ineble (Aynî, M. 822)

“Sevinç suyuyla küpleri ağzına kadar dolu, sürâhiler üzüm suyuyla doludur.”

Yetişdir sâkiyâ âb-ı rezânı

Söyündür nâr-ı âlâm-ı zamânı (Aynî, M. 1626)

“Ey sâki üzüm suyunu yetiştir, zamanın elemelerinin ateşini söndür.”

Eskiden beri birçok meyveden şarap elde edilse de şarap denildiğinde üzüm şarabı her zaman ayrı bir yer teşkil etmiştir, sâki-namelerde üzüm şarabı en çok görülen şarap çeşidi olmuştur.

3.2.1.12. Mey

Mey, “içki, şarap” anlamındadır (Kanar, 2015: 892). Mey, şarap, bade sâki-namelerde en sık kullanılan şarap isimlerinden olup değişik kelimelerle bir araya gelerek, şarap etrafında çok sayıda farklı kavram oluşturmuşlardır.

Sâkî kerem eyle vir pey-â-pey

Nûş idelim kadeh kadeh mey (B.İzzet, M. 2)

“Sâki cömertlik et birbiri ardınca ver, kadeh kadeh şarap içelim.”

Mey olsa n'ola penâh-gâhım

Şîr-i siyeh-i gam aldı râhım (Fâ'izî, M. 118)

“Gamın siyah aslanı yolumu aldı, şarap sığınağım olsa buna şaşılır mı.”

Sâkiyâ mest it dil-i âgâhmuz

Bir kadeh meydır bizim dil-hâhımız (S.Celâleddin, M. 121)

“Ey saki uyanık gönlümüzü sarhoş et, bizim gönül isteğimiz bir kadeh şaraptır.”

Sun harâbâta sâkiyâ bir mey

Küşte-gân-ı gumûmı eyleye hay (Es'ad, M. 69)

“Ey saki meyhaneye şarap sun, gamların öldürülmüşlerini diriltsin.”

O mey ki cür'asına cân virürdi bulsa Hızır

O mey ki katresine mu'terifdir âb-ı hayât (Yârî, TB. 87)

“O şarap ki damlasına Hızır bulsa can verirdi, o şarap ki damlasına ölümsüzlük suyu kendi eksikliğini anlatır.”

Sâkî su'âl-i sâgara vir mey cevâbını

Mahmûr-ı 'aşka sorma pey-â-pey cevâbını (Bayburtlu Zihnî, TB. 33)

“Saki, kadehin sorusuna şarap cevabını ver; aşk sersemine ardı ardına cevabını sorma.”

Mey, yolunu şaşırılmışların sığınağı, gönlün en büyük isteğidir. O meyin bir damlasına Hızır can verir; mey, gamdan ölmüş gönülleri diriltir, ölümsüzlük suyu o mey karşısında kendini eksik görür.

3.2.1.13. Müdâm

Müdâm, klasik Türk şiirinde tevriyeli kullanılması açısından en önemli kelimelerden biridir. “Devam eden, devamlı, sürekli ve şarap” anlamlarına gelmektedir (Çağbayır, 2017: 1143).

Olam ser-hoş iken nâ'il merâma

Gice gündüz düşüp şûrb-i müdâma (Aynî, M. 682)

“Gece gündüz şarap içmeye düşüp, muradıma sarhoş iken ulaşayım.”

Mutrib üfür âteş-i müdâmı

Ol puhte ider bu ‘akl-ı hâmı (Riyâzî, M. 229)

“Mutrib ateş şarabını üfür, o acemiye olgun insan eder.”

Sâkiyâ sun bize müdâm müdâm

Kalmadı sâkî bende zerre karâr (Hâletî-i Gülşenî, TC. 17)

“Ey saki bize daima şarap sun, bende zerre kadar sabır kalmadı.”

İçelüm sâkiyâ müdâm içelüm

Koma elden meyi müdâm içelüm (Hâletî-i Gülşenî, TC. 25)

“Ey saki içelim şarap/daima içelim, meyi elden koyma daima/şarap içelim.”

Sakin sen de fevt eyleme fursatı

Bırakma elünden müdâm ‘işreti (S.Feyzî, M. 440)

“Sakin sen de firsatı kaçıрма, şarap içmeyi elinden bırakma.”

Lâle-tek koymağıl elünden câm

Var iken fırsat eyle ‘ayş-ı müdâm (Fuzûlî, M. 37)

“Lale gibi kadehi elinden koyma, fırsat varken şarap iç.”

O derden degüp mihre bir câm u den

Eli ditrer olmuş müdâm içmeden (Ş.M.Allâme, M. 97)

“O kapıdan güneşe bir kadeh ve küp değip, şarap içmekten eli titrer olmuş.”

Örneklerde şairler müdâm kelimesini her iki anlama uygun düşecek biçimde kullanmışlardır, beyitlerde bu kelime hem şarap hem de devamlı, sürekli anlamındadır. Devamlı içen kişinin sarhoş olabileceği gibi şarap içen kişi de sarhoş olacaktır, beyitlerin izahını bu şekilde yapmak mümkündür.

3.2.1.14. Mül

Şarap isimlerden mül “şarap, kırmızı şarap” anlamındadır (Kantar, 2015:863). Şairler bu kelimeyi genellikle gül ile birlikte kullanmışlar ve ses benzerliğinden yola çıkarak ahenk elde etmişlerdir.

Bün-i her şâh-ı gül bir menba‘-ı mül

Şarâb-ı ‘aşk ile mest oldı bülbül (Aynî, M. 1594)

“Gül dalının her kökü şarap kaynağıdır, aşk şarabı ile bülbül sarhoş oldu.”

Sâkî yine câmı eyle pür-mül

Demdir ola ceyb-i ‘aşk pür-gül (Riyâzî, M. 89)

“Saki kadehi yine şarapla doldur, aşkın yakasının gül dolma zamanıdır.”

Olmaga harîf-i sohbet-i mül

Her goncanın âstîni pür-gül (Riyâzî, M. 476)

“Şarap sohbetinin arkadaşı olmaya her goncanın elbise kolu gül doludur.”

İrişse mevsim-i gül olma bî-mül

Yaraşmaz mülsüz ola sohbet-i gül (Revânî, M. 550)

“Gül mevsimi gelse şarapsız olma, gül sohbeti şarapsız olmaz.”

Ne hoşdur kokusu görün ol mülün

Ezelden odur hem-nişîni gülün (Beyânî, M. 218)

“O şarabın kokusu ne hoştur görün, ezelden gülün arkadaşıdır.”

Yok devr-i gül ü mülün bekâsı

Aldanma bu neş’e-i hayâle (Nûrî, TB. 33)

“Gül ve şarap devrinin devamı yok, bu hayal neşesine aldanma.”

Örneklerde de görüldüğü gibi mül ve gül birlikte kullanılmış, bu yolla çeşitli benzetmeler yapılmıştır. Gül dalının kökü mül kaynağıdır, bülbül de bu şarapla sarhoş olur. Gül zamanı aynı zamanda mül zamanıdır, o mül ezelden gülün arkadaşıdır. Gülün ve mülün bekası yok, bu neşe hâline aldanmamak gerekir.

3.2.1.15. Müselles

Müselles, “taze şaraba bazı otlar karıştırılarak üç kere tasfiye olunup çekilen şaraptır. İçilmesi haram sayılmaz” (Onay, 2000: 339). Müsellesin haram sayılmamasının nedeni kaynayınca içindeki alkolün uçup gittiğine inanılmasıdır.

Fakihler arasında “hamr, nebîz, müselles” gibi içki çeşitlerinin haram oluşunun belirlenmesinde kaynama, ekşime, keskinleşme ve köpük atma gibi şartlar olup bunlar içkilerin sarhoş ediciliğini belirlemede kullanılan ölçütlerdir (Baktır, 2000: 460).

Eger derd üstine içse müselles

Olur bir şîr-gîr-i ner mü’ennes (Aynî, M. 1104)

“Eğer derd üstüne müselles şarabını içse; dişi erkek aslanı yakalayan olur.”

Müselles ko câm-ı müseddeslere

Tılâdur münâsib gümüş sâgara (Atâî, M. 939)

“Altı köşeli kadehlere müselles şarabı koy, gümüş kadehe uygun yaldızdır.”

3.2.1.16. Papazkarası

Türkçe Sözlükte; papazkarası, “kırmızı şarap yapımında kullanılan bir tür üzüm cinsidir, bu üzümünden yapılan kırmızı şaraba” denir (2011: 1882). “Şarabı siyaha yakın koyu kırmızı ve güzel kokuludur” (Arslan, 2012: 43).

Varup sûfi içer Papazkarası

Olur mey-hânede yüzler karası (Aynî, M. 1000)

“Sufi varıp papazkarası şaraptan içer, meyhanede yüzler karası olur.”

İçer ol mug-beçe Papaz Karası

Bu şeb var duht-ı rezle mâ-cerâsı (Aynî, M.1555)

“O meyhaneci çırağı papazkarası şarap içer bu gece üzümün kıızıyla macerası var.”

Papazkarası, şarabın bir çeşidi olup saki-namelerde yalnızca Aynî’de görülmüştür.

3.2.1.17. Portakal Şarabı

Eski dönemlerden beri incir, hurma gibi meyvelerden şarap elde edilirdi. Portakal şarabı da sıkma portakaldan elde edilen bir şarap türü olmalıdır.

Getür sâkî şarâb-ı portakalı

Vir emrûdî kadehle turma hâlî (Aynî, M. 1659)

“Saki portakal şarabını getir, boş durma armut şeklindeki kadehle şarap ver.”

Eskiden beri çeşitli meyvelerden şarap yapıldığı bilinir, portakal şarabı da şarap çeşitlerinden biridir; ancak saki-namelerde örneğini yalnızca Aynî’de görmekteyiz.

3.2.1.18. Râh

Râh, Arapça’da şarap anlamındadır (Çağbayır, 2017: 1361).

Râh olduğu yerde dil olur şâd

Âb ile olur vîrâne âbâd (Nûrî, TB. 67)

“Su ile harabe olan yerler şen olur, şarabın olduğu yerde gönül mutlu olur.”

Sâkî getir o râhı ki rûh-ı revân ola

Mestânesi ser-i kûy-ı cânâna yol bula (Neş’et Süleyman, TB. 21)

“Saki getir o şarabı ki ruh canlana, şarabın sarhoşu sevgilinin köyünün yolunu bula.”

Sâkî getir o râhı ervâhı eyle ihyâ

Nefh eyle mürdeye cân mânend-i Mesîhâ (Şâkir Efendi, Msd. 9)

“Saki o şarabı getir, ölülere Mesih gibi can üfle, ruhları canlandır.”

Getür sâkî kadeh reyhânî toldur

İçelüm râhı kim râhat demidür (Ahmed-i Dâ’î, TC.13)

“Saki getir ince nakışlı kadehi doldur, içelim şarabı ki rahat zamanıdır.”

Şarap isimlerinden biri olan râh, gönlü mutlu eder, ruhu canlandırır, râh içme zamanı rahat etme zamanıdır.

3.2.1.19. Rahîk

Rahîk, “yıllanmış eski şarap, kızıl renkli duru, temiz, saf şarap, halis şarap” anlamlarına gelmektedir. Araplar çok değer verdikleri kaliteli şaraba rahîk demişlerdir. Kur’an’da cennet ehlinin içeceklerinden biri olarak geçmektedir³ (Bozkurt, 2000: 456).

O bezmün şarâbı şarâb-ı ‘atîk

Humârı yok anın misâl-i rahîk (Beyânî, M.170)

“O meclisin şarabı eski şaraptır, onun başağrısı/sersemliği yok rahîk gibidir.”

³Mutaffifin Suresi 30/25 “Onlara damgalı saf bir içki sunulur.”

İçen bir katresinden ol rahîkun

Bu nüh-mînâyı anlar bir fesâne (Memdûh, TB. 32)

“O rahîk şarabın bir katresinden içen bu dokuz göğü bir efsane anlar.”

Bunca heves eylemen rahîka

Sonı dime ta'n idüp hatâdır (Nûrî, TB. 82)

“Rahîk şaraba bu kadar heves etme, sonra ayıplayıp deme hatadır.”

Cennet ehlinin içeceklerinden olduğu söylenen rahîk, başağrısı ve sersemliği olmayan bir çeşit şaraptır; ancak nihayetinde şarap olması içtikten sonra pişmanlığa sebep olabilir.

3.2.1.20. Sabuh

Sabuh, “sabahleyin sağılan süt, sabahleyin mahmurluk gidermek için içilen şarap, mahmurluk bozan içki” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 1395).

Sabâh uykusını rindân sabûha

İdüp tebdîl râhat virdi rûha (Aynî, M. 1652)

“Rintler sabah uykusunu sabuh ile değiştirip cana rahat verdi.”

Alup deste bir desti sahbâ-yı âl

Sabûhı murâd oldı def'-i melâl (Cinânî, M. 67)

“Eline bir testi kırmızı şarap alıp sıkıntıyı defetmek için sabuh içmek arzusu oldu.”

Sâkî kerem eyle şarâb-ı sabûh

Saf ola kalbim duta kâr-ı nasûh (Seyyid Nigârî, T. 27)

“Saki kerem eyle sabuh ver, kalbim temizlensin temiz işler tutsun.”

Kıl yine na'ra-i el-'ayş ile dehri memlû

Es-sabûh ile pür it sâmi'a-i dünyâyı (Nergisî, K. 2)

“Zevk ve sefa sesleriyle zamanı yine doldur, dünyanın kulağını sabuh ile doldur.”

Kanı sâkiyâ ol cihân-ı fütûh

Sabâh oldu sâkî çıkmaz mı mihr-i sabûh (Atâî, M. 1150)

“Ey saki nerede o fetihlerin dünyası, sabah oldu saki, sabuh çıkmaz mı.”

Sabuh, sabah vakti içilen şaraptır, şairler sabah olunca sabuh isterler, sabuhu sabah uykusuna tercih ederler. Sabuh, cana rahat veren, sıkıntıyı gideren, gönlün arzu ettiği, kalpleri temizleyen şaraptır.

3.2.1.21. Sahbâ

“Şarap anlamındadır, ashab ismi tafdilinin müennesi olup al, kızıl manasına gelir” (Devellioğlu, 2004: 911).

O demde bir dahi nûş itdi sahbâ

O bir mürde idi san oldu ihyâ (Aynî, M. 1048)

“O anda bir şarap içti, o bir ölüydü sanki canlandı.”

Şu kim şebde sahbâyı gül-gûn ider

Sipâh-ı gam üzre şebîhûn ider (Atâî, M. 1120)

“Kim ki gecede şarabı gül renkli eder, gam askerleri üzerine gece baskını eder.”

Kopar gulgule câm-ı mînâ ile

Safâ-bahş olur bezme sahbâ ile (S.Feyzî, M. 363)

“Mina kadehle velvele kopar, şarapla meclise sefa verir.”

İçilmek gerek şimdi sahbâ-yı âl

Virilmek gerek hükm-i her fasl u sâl (Hâletî, M. 387)

“Şimdi kırmızı şarap içilmesi gerek, yıl ve mevsimin her kararının verilmesi gerek.”

Bizi huşyâr-ı bezm-i gam eyle

Mest-i sahbâ-yı câm-ı Cem eyle (Es’ad, M. 48)

“Bizi gam meclisinin akıllısı eyle, Cem’in kadehinin şarabının sarhoşu eyle.”

Sahbâya fâ’ik oldu bu yâdigâr-ı rengîn

Pür-neş’e-i safâdır ammâ ki yok humârı (Nâmık Kemâl, K. 46)

“Bu renkli hatıran şaraba üstün oldu, neşe dolu sefadır; ama sersemliği yoktur.”

Saki-namelerde geçen şarap isimlerinden biri de sahbâdır. Sahbâ ölüyü diriltir, gamlı gecelerde gamdan kurtarır. Sahbâ ile meclise sefa gelir, sahbâ içerek her mevsim ve zamanın hakkını vermek gerekir.

3.2.1.22. Şarab-ı Musaffa/Mey-i Musaffa

Sözlükte musaffa; “tasfiye edilmiş, saf bir hale getirilmiş olan, temizlenmiş, arıtılmış olan” anlamlarına gelmektedir (Çağbayır, 2017: 1120). 16. yüzyılda şarap çok büyük küplerde yapılır ve tortusu dibe çöker. Şarap üreticileri bu tortuyu şaraptan ayırmak için çok kez süzer, buna rağmen şarabın içinde bir miktar tortu kalır. Bade-i musaffa, “bu süzülme işleminden geçirilmiş olan ve içinde en az tortunun olduğu şarap çeşididir” (Uhri, 2001: 70).

Şarâb-ı musaffâ sürülsün hemân

Ola sîr-i mey cümleten mey-keşân (S.Feyzî, M. 261)

“Şarab-ı musaffa hemen dağıtılsın, bütün şarap içenler şaraba doymuş olsun.”

Bu demde misâl-i câm-ı sahbâ

Her kalbe gelen mey-i musaffâ (Riyâzî, M. 480)

“Bu zamanda şarap kadehi misali her kalbe gelen mey-i musaffadır.”

3.2.1.23. Şarab-ı Nûhî

Şarab-ı Nûhî, “bin senelik eski şarap” demektir (Levend, 1984: 332). Tufan hadisesi, İslami dönem Türk edebiyatında özellikle Nuh peygamberin tufandan sonra üzüm asması dikmesi, ondan oluşan üzümden şarap yapıp içmesi gibi anlatılarla karşımıza çıkar. Kuran’da asma-üzüm ve şarap bağlamında bir metafor için kanıt bulunmasa da önceki dinlerden ve mitolojilerden de beslenen kültür, İslam kültür coğrafyasında Nuh ve şarap imgesini açıkça ifade etmiştir. İslam kültüründe şekillenen klasik Türk edebiyatı, bir kültür ürünü olması sebebiyle, bu coğrafyaya etki eden tüm kültürel katmanlardan da nasibini almıştır. İslam dininde yasaklanmış olan bir içecek bir peygamberin yan yana getirilmiş olması, hoş karşılanan bir durum değildir; fakat şarabın keyfiyeti, kadehi, kıymeti bütünüyle Nuh ve onun gemisi üzerinden

şekillendirilerek kendine özgü bir alegoriler manzumesi oluşturulmuştur (Harmancı, 2011: 66).

Sâkî kanı ol şarâb-ı Nûhî

Kim bin yaşar eyleyen sabûhı (Riyâzî, M. 300)

“Saki nerede o bin senelik eski şarap, o sabuh şarabını içen bin yıl yaşar.”

Büyük peygamberlerden biri olan Nuh, Kur’an’a göre 950 yıl yaşamıştır. Bu sebeple İslam ve İran kültüründe ömr-i Nuh, uzun yaşamayı simgeler. Kaynaklara göre dünyada en çok yaşayan kişidir (Yıldırım, 2008: 554). İslam kültürü ile şekillenen klasik Türk şiirinde Nuh ve şarap ile ilgili çeşitli ifadeler rastlanır. Şairler birisinin ömrüne bereket anlamında dua ederken ona Nuh’un ömrü kadar uzun ömür dilerler.

3.2.1.24. Şarab-ı Tahûr

Şarab-ı tahûr, “dinen içilmesi yasak olmayan içecek” (Çağbayır, 2017: 1521), “Hem temiz hem de temizleyici şaraptır, tasavvufî manada kullanılır” (Levend, 1984: 332).

O bezm-i sürûra semen saça nûr

Gele hûr elinden şarâb-ı tahûr (Atâî, M. 121)

“O sevinç meclisine yasemin nur saçar, hurinin elinden şarab-ı tahûr gelir.”

Meded şişeden sun şarâb-ı tahûr

Ki telh eyledi ‘ayşi bu şerr ü şûr (Atâî, M. 767)

“Şişeden şarab-ı tahûr sun, yardım et ki bu kavga gürültü hayatı acı eyledi.”

Zikr-i evsâfî nukl-i meclis-i hûr

Şer‘i mey-hâne-i şarâb-ı tahûr (Fuzûlî, M. 15)

“Sıfatlarının zikri huri meclisinin mezesidir, şarab-ı tahûr meyhanesi şeriata uygundur.”

O bezmün şarâbı şarâb-ı tahûr

İçenler olur gark-ı deryâ-yı nûr (Beyânî, M. 169)

“O meclisin şarabı şarab-ı tahûrdur, içenler nur denizinde boğulurlar.”

Kanı sâkiyâ ol şarâb-ı tahûr

O feyz-i Hudâ çeşme-i dest-i nûr (Ş.Yahyâ, M. 43)

“Ey saki nerede o şarab-ı tahûr, o Allah’ın feyzi, nur elinin çeşmesi.”

Şarab-ı tahûr, sözlükte şer’an içilmesine cevaz verilen şarap olarak geçmektedir, beyitlerde de bu tanımı doğrulayan ifadeler kullanılmıştır. Şarab-ı tahûr, hurinin elinde gelir, o şarabın meyhanesi şeriata uygundur. Bu şarabı içenler nur denizinde boğulurlar, o şarap Allah’ın feyzi, nur elinin çeşmesidir.

3.2.1.25. ‘Ukâr

Araplar eskiliği, tazeliği, sarhoş etmesi, rengi, yapıldığı malzeme, üretildiği yer ve saklandığı kaba göre içkilere farklı isimler vermişlerdir. İçkiye alışkanlık yaptığı için “ukar, akâr;” sarhoş ettiği için “müskir” denilmiştir (Bozkurt, 2000: 455).

Sâkî getir ‘ukârı döndür o gül-‘izârı

Göster ruh-ı nigârı mihr ola şerm-sârî (Şâkir Efendi, Msd. 7)

“Saki o şarabı getir, o gül yanaklıyı döndür, güzel yanağı göster, güneş onun karşısında utansın.”

Nola vâsıl olsa elünden ‘ukâr

Ki nûrın ‘alâ nûr olur âşikâr (Nâzikî, M. 46)

“Elinden şarap ulaşırsa nolur ki nur üstüne nur aşikâr olur.”

3.2.1.26. Ümmü’l-Habâ’is

Ümmü’l-Habâ’is, “kötülüklerin anası, şarap, içki” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 1730).

Hz. Peygamber hamr’ın çok yönlü zararlarına dikkat çekmek için onu iki kelime ile tavsif etmiştir: “Ümmü’l- Habâ’is” yani bütün kötülüklerin anası demiştir. Bir başka hadiste de: “Hamr bütün ahlaksızlıkların anasıdır ve büyük günahların en büyüğüdür. Onu içen, annesine, teyzesine ve halasına saldırabilir.” buyurmuştur (Canan, 1992: 160-161).

Biri pek eski şeydir biri hâdis

Biri sâlih biri ümmü'l-habâ'is (Aynî, M. 685)

“Biri pek eski biri yenidir, biri yararlı biri kötülüklerin anasıdır.”

Aynî, mecazi ve hakiki şarabın özelliklerini anlattığı bölümde şarap için kötülüklerin anası ifadesini kullanır.

Virürdi Zâl ü Rüstem'den havâdis

Odur hem-şîre-i ümmü'l-habâ'is (Aynî, M. 1040)

“Zal ve Rüstem'den havadis verirdi, kötülüklerin anasının kızkardeşi odur.”

Olur en sonra bu ümmü'l-habâ'is

Cünûn u izdiyâd-ı bevre bâ'is (Aynî, M.1959)

“En sonunda bu kötülüklerin anası delilik ve idrarı çoğaltmaya sebep olur.”

Günlük hayatta da içki için çok yerde kullanılan “İçki bütün kötülüklerin anasıdır.” ifadesi saki-namelerde Aynî'de karşımıza çıkar.

3.2.2. Şarabın Özellikleri

Şarabın rengi, lezzeti ve kokusu şairlerde çeşitli benzetmelerle ifade edilmiştir. Şairler şarabı anlatırken bunlarla yetinmemiş, bu özelliklerin yanında şarabın tanımı ve tasviri olabilecek birtakım özelliklerden de bahsetmişlerdir. Şarap gam dağıtandır ki onun feyzine can ve gönül susamıştır, şarabın o kadar çok özelliği var ki onları anlatmak için asma kütüğünden kalem alınması gerekir; çünkü şarabı en iyi o kalem anlatır. Sindirimi kolaydır, başağrısı ve uykuyu defeder, gönül açan, ferahlatandır; bu tatlı ve ferahlatan şarapla kalp şişemiz cilalanır. Yaşanılan sıkıntılar ağzımızın tadını kaçırrır işte o zaman hoş içimli şarap bizi bu durumdan kurtarır. Şarap hazmı kolay, tatlı ve hoş içimlidir. Şarap can şarabıdır, ebedî aşk künyesidir, güçsüz kalanlar can şarabıyla bu güçsüzlükten kurtulur; can bulur. Rûh-ı revândır, bedene ölümsüzlük verir, ölmüş gönüller onunla ferahlık bulur, gönül gam hararetinden kurtulur çünkü o gönüle ferahlık veren sudur. Şarap berraktır, âşıkların kandilidir, gamı defedendir, gönlü yaralının arkadaşıdır, şarapla gönlü tutkun olan sabır, teselli ve karar bulur, dünyada gam ehline şarap gibi uygun başka bir şey yoktur. Şarap gönüldeki sefanın sebebidir, onun saf bir katresi bin defineye bedeldir, aşkın sebebidir, aşkın ilkbaharının şerbetidir. Gama sonsuz devadır, can güneşinin ışığıdır, can âlemine parlaklık verendir, ateş ve suyun mucizevi bir araya gelişidir. Her zerresi mutluluğun parlak bir incisidir, bir yudumuna iki cihan varlığı fedadır. Şarap, içene sonsuz mutluluk ve şevk verdiğinden sarhoş kişi

bu şevkle münasebetsiz konuşabilir, buna da şaşılmamalı; çünkü şarap divane gönüllüyü saygısız eder, rintlerin meclisinde şarap, ilaç gibi bulunmaz olur (Atâî M.784-910-1168, S.Feyzî M.100-324, Ş.Yahyâ M.46, Nevâî M.106, Riyâzî M.65-885, Aynî M.596-1290, Hâletî M.14, Cem'î TC.7, Mehmed Msl.1, Hüznî M.13, Tıflî M.9, Na'im M.42-185-192, Bağdatlı Zihnî TC.7, Nergisî K.74, Fuzûlî M.161).

3.2.2.1. Şarabın Rengi

Şarap, meclislerin vazgeçilmez unsurudur, daha çok rengi, lezzeti, kokusu ve sarhoşluk verme hâlleriyle ele alınır. Genelde kırmızı şaraptan bahsedilir, sarı ve beyaz şarap, yalnızca Aynî'nin saki-namesinde şarap çeşitlerinin anlatıldığı bölümde geçer (Aynî M.1920). Şarabın rengini ifade etmek için birbirinden farklı kelimeler ve tamlamalar kullanılmıştır. Lal, ateş, gül-gûn, gül-fâm, gül-renk, hun, dem, lale, gülab vs. kelimeler bunlardan bazılarıdır. Çalışmamızın bu bölümünde taradığımız saki-name metinlerinde şarabın rengiyle ilgili beyitler kullanılmış ve şarabın renk olarak hangi unsurlara benzetildiği anlatılmıştır.

3.2.2.1.1. Gül

Gül, klasik Türk şiirinde güzelliği bakımından en çok sözü edilen çiçektir. Eski devirlerden beri bilinen gül, edebiyatta sıkça kullanılan unsurlardan biridir. Klasik Türk şiirinde gülün en çok kullanılan özelliği renkli olmasıdır. Şairler gül ile değişik obje, şahıs ve bu şahısların uzuvları arasında ilgi kurarken gülün renginden yararlanmışlardır. Gül, kısa ömürlü oluşu nedeniyle bu dünyanın geçiciliğini ve geçici aşkı yansıtır. Gülün açılması baharın geldiğini haber verdiği için neşe ve sevinç kaynağı olmasının yanında işret meclislerinin kurulma zamanını da gösterir. Gül, rengi ve kokusuyla işret meclislerinin değişmez süsüdür, rengi itibariyle kan, ateş ve şarapla benzerlik gösterir (Bayram, 2001: 113).

Gülün renginde halk itmiş şarâbı

Dil-i ser-mest-i bülbül den kebâbı (Aynî, M. 28)

“Şarabı gülün renginde, bülbülün sarhoş gönlünden de kebapı yaratmıştır.”

Şarap gül olunca, gülün aşkından gönlü kebab olan da bülbül olur. Şairler içlerinde yanan aşk ateşiyle ciğerlerinin veyahut bütün vücutlarının kebab olduğunu tahayyül etmişlerdir.

Bahr oldu akup şarâb-ı gül-fâm

Çekdirse ‘aceb mi zevrak-ı câm (Riyâzî, M. 730)

“Gül renkli şarap akıp deniz oldu, kadeh gemisi çektirse buna şaşılır mı.”

Şair bu beyitleri Sıfat-ı Yasak başlıklı bölümde anlatmaktadır. Şarabın yasak olduğu dönemlerden bahseder ve şarabın zıyan olduğunu anlatır. Şarap yasak edilir ve dolu olan kadehlerden şaraplar dökülür, ortalık şarap denizine döner.

Mey-i reng-i fer-i gül-mîh-ı bâbı

İder pür-neş’e câm-ı âfitâbı (Aynî, M. 821)

“Kapının gül çivisinin ışığının rengindeki şarap, güneş kadehini neşeyle doldurur.”

Olunca sâgar-ı peymâne der-dest

Mey-i reng-i gül itdi bülbülü mest (Aynî, M. 1589)

“Eline kadehi alınca gül renkli şarap bülbülü mest etti.”

Kanı sâkiyâ ol mülevven gül-âb

Suda‘-ı humâr ile hâlim harâb (Atâî, M.760)

“Nerede ey saki, o renkli gül suyu, sarhoşluk baş ağrısıyla hâlim harap olmuştur.”

Bize ‘îd-gâh oldu bezm-i şarâb

Nisâr eyle şîşeyle gül-gûn gülâb (Atâî, M. 821)

“Şarap meclisi bize bayram yeri oldu, gül renkli şîşeyle bize gül suyu dağıt.”

Mey olmazsa sâgar ne ragbet bulur

Gülâbı alınmış soluk gül olur (Atâî, M. 961)

“Şarap olmazsa kadeh ne ragbet bulur, gül suyu alınmış soluk bir gül olur.”

Mey hoş görülür humârı ile

Gül tutulur elde hârı ile (Riyâzî, M. 322)

“Nasıl ki gül dikeniyile birlikte hoş görülürse, şarap sarhoşluğuyla hoş görülür.”

Bir dilber-i gül-‘izârdır mey

Bir ‘akl alıcı nigârdır mey (Riyâzî, M. 431)

“Şarap gül yanaklı gönül alan bir güzeldir, şarap akıllar alan bir güzeldir.”

Bâdeyle gül itdi sohbet-i teng

San oldılar iki yâr-ı hem-reng (Riyâzî, M. 501)

“Şarapla gül kederli bir sohbet ettiler, zannedersin ki aynı renkte iki arkadaş oldular.”

Sâkî kanı ol şarâb-ı gül-gûn

Oldum gam-ı devr ile ciger-hûn (Fâ’izî, M. 127)

“Saki nerede o gül renkli şarap, zamanın gamıyla cigerim kanlı oldu.”

Hezârân cân fedâ böyle şarâba

Açılmış şişede verd-i ter olmuş (Memdûh, TB. 41)

“Böyle şaraba binlerce can feda olsun, açılmış şişede taze gül olmuş.”

Ne mey feyz-i yek-rengi itmiş anı

Gül-i nev-bahâr âteş-i fasl-ı dey (Dâniş Mehmed, TB.33)

“Ne şarap (ki) tek renkli feyzi onu ilkbaharın gülü, kış mevsiminin ateşi etmiş.”

Öyle bir hoş-lehcesün sana mûmâsil olamaz

Reng-i ra’nâ sendedir bir de gül-i zîbâdadur (Sermed Mehmed, TB.16)

“Öyle bir hoş dilsin ki sana benzeyen olamaz, güzel renk sendedir bir de güzel güldedir.”

Getür o şerbet-i gül-berg-sâyı ey sâkî

Demâg-ı meclisiyân ola sîr-i gül-be-şeker (Yârî, TB.65)

“Ey saki gül yaprağı gibi o şerbeti getir, meclistikilerin damağı gül tatlısına doysun.”

Gülşen-i mey-hâneye düş çekme gam

Çek mey-i gül-çihreyi çekme elem

Söylegil ol gonca-i hamrâ sözün

Şevk ile nûş eyle mey-i câm-ı Cem (Seyyid Nigârî, T. 117)

“Meyhânenin gül bahçesine düş gam çekme, gül yüzlü şarabı çek, elem çekme, o kırmızı goncaya sözünü söyle, şevk ile Cem’in kadehinin şarabını iç.”

Örneklerde de görüldüğü gibi şarap gül rengindedir. Şarap gül renginde bir denizdir, gül renkli şarap bülbülü mest eder. Şarap, gül suyudur, meclis bayram yeri olunca şarap orada dağıtılan gül suyu olur. Şarap gül; sarhoşluk ise gülün dikenidir. Şarap gül yanaklı gönül alan bir güzeldir, şarapla gül iki arkadaş gibi birbirine yakındır.

3.2.2.1.2. Hamra/Ahmer/Sürh

Hamra, ahmer ve sürh, kırmızı anlamında olup şiirlerde şarabın kırmızı rengini ifade etmek için kullanılan sözcüklerdir.

Kibrît-i ahmer ol meye nisbet güzâf ola

Her kim içerse vâkıf-ı esrâr-ı kâf ola (Belîğ, TB.12)

“Kırmızı kükürt şarapla karşılaştırılırsa bu lüzumsuzdur; (çünkü)her kim içerse Kafdağının sırlarına vakıf olur.”

Kafdağı, dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsızlığına inanılan dağlar zinciridir. Sufiler, Kafdağı’nı gönül ülkesi, can ve gerçeklik dünyası, simurgun makamı olarak kabul ederler. Salikin en büyük hedefi oraya erişmektir ama bu yolculuk alabildiğine zorlu, engibeli, sıkıntılı yollardan geçer (Yıldırım, 2008: 444).

Mey-i hamrâya nice olmasun âdem meyyâl

Zâhiri zevk u safâ bâtını rengin hayâl (Gelibolulu Âlî, TB.15)

“Kırmızı şaraba insan nasıl düşkün olmasın, görünüşte zevk ve keyif içinde renkli hayaller var.”

Sâkiyâ sun bize mey-i hamrâ

Tâ ki cûş ide dilde zevk u safâ (Hâletî-i Gülşenî, TC.1)

“Ey saki bize kırmızı şarabı sun ki gönülde zevk ve sefa coşsun.”

Ser-â-ser meclis-i bâde müretteb

Mey-i ahmerle mînâlar leb-â-leb (Aynî, M.1635)

“Şarap meclisi baştan başa düzenlenmiş, kırmızı şarapla kadehler ağzına kadar doludur.”

Döke saça kullan mey-i ahmeri

Degil ol da ey gonca alnun teri (Atâî, M.761)

“Kırmızı şarabı döke saça kullan, ey gonca o da alnın teri değil.”

Akıt bâde humm-ı mey-i nâbdan

Getür çeşme çak kûh-ı sürhâbdan (Atâî, M.791)

“Saf şarap küpünden şarap akıt, yarık/yırtık kırmızı su dağından çeşme getir.”

Kanı sâkiyâ seyl-i sürh-nümâ

Kızılırmag olsun akup daimâ (Atâî, M.792)

“Ey saki, kırmızılık gösteren sel nerede, daima akıp, Kızılırmak olsun.”

Eger berf konya mey-i ahmere

Döne âteş üstünde hâkistere (Atâî, M.1319)

“Eğer kırmızı şaraba kar konulsa ateş üstünde küle döner.”

Kanı sâkiyâ ol gül-i sürh-gûn

Bahâr irdi geldi zamân-ı cünûn (Fakîrî, M.29)

“Ey saki, nerede kırmızı renkli gül, bahar erişti, delilik zamanı geldi.”

Dâg-ı sürh-ı derûnumuz sâgar

Hûn-ı dil anda bâde-i ahmer (Es’ad, M. 112)

“İçimizin kırmızı yarası kadeh, gönül kanı da onda kırmızı şaraptır.”

Saki-namelerde şarabın rengi ağırlıkla kırmızıdır ki kırmızılıkta kükürtle bile mukayese edilmez; çünkü şarap üstün gelir. İnsanın bu kırmızı şaraba düşkün olmasının sebebi ondaki zevk ve keyiftir. Kırmızı şarap sel gibi akar tıpkı Kızılırmak gibidir.

3.2.2.1.3. Hun/Kan

Şarap rengi itibariyle kana benzetilmiştir. Şairler bayramlarda kurban kanı akıtmak yerine şarap dağıtılmasını isterler, şarabın zahit için kan ağladığını söylerler. Kan ve şarap arasında bu şekilde ilişki kurup benzetme yapmışlardır.

Zühd ile vera'dan açma bâbı

Gel sâgarı sun götür kitâbı

Ahvâline zâhid-i harâbın

Kan ağladığı budur şarâbın (Sabûhî, M. 49-50)

“Kendini dine, ibadete adanmış olan kimseyle takvadan konu açma, kadehi sun ve kitabı götür, işte bu sebeptir ki şarap harap olan zahidin durumuna ağlar.”

Zahit, günah işlemekten korktuğu için şarap içmez ve bundan kaçınır. Çevresindekiler tarafından acınılacak durumda görülen zahidin bu haline şarap bile kan ağlar. Böylece şair şarabın renginin kan renginde olma sebebini de açıklar.

Dem-i 'iddür sâkiyâ kıl şitâb

Akıt hûn-ı kurbân yerine şarâb (Atâî, M. 818)

“Ey saki bayram zamanıdır acele et, kurban kanı yerine şarap akıt.”

Ne mey katresi âb-ı âteş-nümûn

Olur rengi reşk-âver-i bahr-i hûn (S.Feyzî, M. 108)

“O mey ki bir damlası ateş gibi sudur, onun rengi kan denizini kiskandırır.”

Hûn-ı ciger-i gam-ı zamânsın

Âsûdegî-i demâg-ı cânsın (Riyâzî, M. 171)

“Zamanın gamının ciğerinin kanısın, can damağının huzurusun.”

Dâg-ı sürh-ı derûnumuz sâgar

Hûn-ı dil anda bâde-i ahmer (Es'ad, M. 112)

“İçimizin kırmızı yarası kadeh, kırmızı şarap onda gönül kanıdır.”

Şarap kan rengindedir, zahidin hâline kan ağlamaktadır. Şarap, bayramlarda kesilen kurban kanının rengindedir, onun rengi kan denizini kıskandırır. Kadeh gönül yarası şarap o gamlı gönlün kanıdır.

3.2.2.1.4. Lal/Yakut

Lal, kırmızı ve değerli, yakuta benzeyen bir taştır. En kıymetlisi Bedeşan dağlarında olan bu taşın, gerçekte beyaz olduğu hâlde ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakıldığı ve güneşin etkisiyle kırmızı renge dönüştüğü rivayet edilir. Yakut ise kırmızı, sarı ve gök renginde üç çeşidi olan kıymetli bir taştır; fakat en kıymetlisi nar tanesi gibi kırmızı olandır (Pala, 2004: 283, 479). Rengi ve kıymeti yönüyle şarap lale ve yakuta benzetilir.

El üzre gelse revâ gülşen-i Bedaḥşân'dan

O la'l-i sâf-ı dilün bîh-ı tâk-i engûrı (Yârî, TB. 37)

“O gönlün saf lali, üzüm asmasının kaynağı, Bedaḥşân gül bahçesinden el üstünde gelse uygundur.”

Bedaḥşan, bir kısmı Afganistan bir kısmı da Tacikistan sınırları içinde kalan Diyar-i Bedaḥş diye de bilinen bölgedir. Çok eski zamanlardan beri “bedaḥş” denen yakuta benzeyen lal taşının buradan çıkarıldığı bilinir. Tarih boyunca yakut ocakları, altın ve gümüş madenleriyle ün yapmıştır (Şentürk, 2017:145). Şarap Bedaḥşan denilen yerden çıkarılan lal ve yakuta benzetilmiştir, oradan el üzerinde gelse de ona yakıştır.

Dime duhter-i rez yahod şîredür

Leb-i la'l-i cânâna hem-şîredür (Atâî, M. 874)

“Deme şarap üzümün kızıdır yahut şıradır, sevgilinin lal gibi dudaklarının kardeşidir.”

Şîre, şıra, “boza ile haşış suyundan yapılmış şaraptır” (Levend, 1984: 332).

Eger rîk-i revâna dökse anı

Olur la'l-i Bedaḥş-ı dil-sitânî (Aynî, M. 764)

“Eğer onu ağız suyuna dökse (o dahi) gönül alan Bedaḥşan yakutu olur.”

Odur yâkûtü's-seyyâle ammâ

Döner bir şu'le-i cevâle-âsâ (Aynî, M. 1107)

“O akan bir yakuttur ama durmadan dönen bir ateş gibidir.”

Gerekdür ki leb-teşne-i nâ-tüvân

O yâkût-ı nâbı ide der-dehân (Atâî, M. 771)

“Kuvvetsiz susamış dudağın o saf yakutu ağzına alması gerekir.”

Kedûdan revân oldu la'l-i müzâb

Şafak zâhir itdi meger âfitâb

Derûnına uymazmış anun yüzi

Kabak sandugum çıkdı kan karpuzı (Atâî, M. 887-888)

“Kabak gibi olan kadehten eritilmiş lal aktı, içi dışına uymazmış ki onun yüzü kabak gibiydi fakat içi kan karpuzu çıktı.”

Sâkî el ucıyla tutma câmı

Sür turma şarâb-ı la'l-fâmı (Riyâzî, M. 510)

“Saki, kadehi el ucuyla tutma, lal renkli şarabı sür, durma.”

Hemân nûş idün la'l-rengîn şarâb

Derûn-ı dile ol virür âb u tâb (S.Feyzî, M. 118)

“Hemen içelim lal renkli şarabı ki gönlüme ferahlık ve parlaklık verir.”

Pey-â-pey mey-i la'l-gûn nûş ola

Anı nûş iden cümle ser-hoş ola (S.Feyzî, M. 262)

“Arka arkaya lal renkli şarap içilsin, onu içen herkes sarhoş olsun.”

İçürdi çün şarâb-ı la'l-fâmı

Ele tesbîh diyü sundı câmı (Revânî, M. 51)

“Lal rengindeki şarabı içirdi, ele tespih diyerek de kadehi sundu.”

Odur gülzâr-ı ‘îşe mâ-i selsâl

Anun bir adıdur yâkût-ı seyyâl (Revânî, M. 299)

“Zevk ve sefa gül bahçesinin tatlı suyudur, onun bir adı da akan yakuttur.”

Sun o la’l-rengi bana daimâ

Ferâmuş idem la’l-i dildârı tâ (Fakîrî, M. 81)

“O lal renkli şarabı bana her zaman sun, gönül alan sevgilinin dudağını unutayım.”

La’lsin sûretde reng-i rûy ile ammâ nesin

Âbsın ma’nîde ammâ âb-ı âteş-pâresin (Kelîm, TB. 32)

“Yüzünün rengi ile görünüşte lalsin; ama içyüzünde susun hem de ateş parçası gibi bir susun.”

Getür sâkî şu yâkût-ı revânı

Ne yâkût-ı revân kût-ı revânı (Ahmed-i Dâ’î, TC.1)

“Saki şu akan yakutu getir; akan yakut değil, akan rızıktır.”

Şarabın bir diğer adı da akan yakuttur, saki-namelerde şaraptan bahsedilen beyitlerde lal ve yakut renkli şarap sık sık karşımıza çıkar. Şarap, kadeh içinde eritilmiş yakuttur, sevgilinin lal renkli dudağının kardeşidir.

3.2.2.1.5. Lale-gûn/ Lale

Klasik Türk şiirinde şarap, rengi göz önünde bulundurularak laleye benzetilmiştir. “Klasik Türk şiirinde bahsedilen lale bugünkü anlamda bildiğimiz lale değildir, bizim bugün gelincik olarak adlandırdığımız çiçektir” (Bahadır, 2013: 34).

Sâkî dök o âb-ı lâle-gûnı

Gör sûziş-i âteş-i derûnı (Riyâzî, M. 661)

“Saki lale renkli suyu dök, içimin ateşinin yanmasını gör.”

Anun cür’asından olup behre-ver

Derûnında var lâlenün bir eser (Cem’î, M. 48)

“Onun bir damlasından nasibini almış olacak ki, lalenin içinde ondan bir eser var.”

Çekilseydi tenden eger cûy-ı hûn

Telâfi ider bâde-i lâle-gûn (Hâletî, M. 417)

“Akan kan eğer tenden çekilseydi lale renkli şarap bunu telafi ederdi.”

Görün şîşe ile mey-i ergavân

Tolu câm-ı mey lâle oldu hemân (S.Feyzî, M. 353)

“Erguvan şarabını şîşe ile görün, dolu şarap kadehi hemen lale ile doldu.”

Lalenin renginin kırmızı olma sebebi şaraptır, yani lale şaraptan nasibini almıştır bu nedenle kırmızı renktedir. Şarap, lale renkli sudur, bu lale renkli şarap vücuttaki kanın yerini de alabilecek kudrete sahiptir.

3.2.2.1.6. Şafak

Şafak, “akşam vakti batı ufkunda görülen kızılık, gün doğumu kızılığı, güneşin batışından sonra ufukta beliren kırmızılığı izleyen hafif ağartı, akşam kızılığı” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 1514). Şairler şarabın rengini anlatmak için şafak kızılığını kullanmıştır.

Mey icâd eylemiş reng-i şafaktan

Hum-ı âfâk anunla oldu rûşen (Aynî, M. 18)

“Şafak renginden meyi icat emiş, gökyüzü küpü onunla parlar, belli olur.”

Seher sâkiyâ nitekim âfitâb

İçer câm-ı zerden şafak-gûn şarâb (Ş. M. Allâme, M. 19)

“Ey saki, güneş seher vakti altın kadehten şafak renkli şarap içer.”

Döşendi şebistân-ı bezm-i şarâb

Kanı ol ‘arûs-ı şafak-gûn nikâb (Atâî, M. 1105)

“Şarap meclisinin yatak odası döşendi, o şafak renkli gelinin yüz örtüsü nerede.”

Şarabın şafak renginde icat edildiğini, seher vaktinde şafak renkli şarabın kadehlere konulduğunu ve şafak renkli geline benzetildiğini beyitlerde görüyoruz.

3.2.2.2. Şarabın Kokusu

Şarabın kokusu bazen güle bazen miske, reyhana ve ıtıra benzetilir. Ayrıca şarabın kokusunu gidermek için karanfil ve tarçın yemek gerektiği söylenir.

Şarâbun kokusun def‘ eylemekte

Kurî andızla darçındır felekde (Aynî, M.1963)

“Şarabın kokusunu kuru andız ile tarçın yok etmektedir.”

Şarabın kokusu anlatılırken ıtır, amber, misk, reyhan, gül, gonca gibi güzel koku denilince akla gelen kelimeler kullanılmıştır. Bunlarla çeşitli benzetmeler yapılarak şarabın kokusu tasvir edilmiştir.

3.2.2.2.1. İtır

İtır, “sardunyagillerden, yaprakları güzel kokulu, çiçekleri türlü renklerde bir süs bitkisidir” (Türkçe Sözlük, 2011: 1134).

Bu meyden ki hâke düşe reşh-i câm

İde pîr-i câm anı ‘ıtr-ı meşâm (Atâî, M. 1523)

“Kadehten sızan bu şaraptan toprağa düşse, kadehin piri onu güzel kokular alan yer eder.”

3.2.2.2.2. Müşk/Misk

Misk, Doğu Türkistan’da yaşayan bir ceylan çeşidinin göbeğindeki urdur. Erkek ceylanlarda bulunan bu ur hayvanı rahatsız eder ve hayvan sürünme yoluyla bu uru düşürür. Hammadde olarak kullanılan bu urdan şişeler dolusu koku elde etmek mümkündür (Pala, 2004: 324). Klasik Türk şiirinde en çok bahsedilen koku maddelerinden biridir. Güzel kokunun şiirlerdeki temsili olan misk, saki-namelerde de şarabın kokusunu anlatmak için kullanılmıştır.

Sanur nefhâsın şemm iden hûn-ı müşk

‘Abîr ola dürdîsi ger ola huşk (Atâî, M. 871)

“Onun kokusunu alan/koklayan misk kanı zanneder, tortusu da eğer kuru olsa ‘abîr olur.”

Abîr, “bir ilaç terkibi. Bu terkip beyaz sandal, sümbül kökü, kırmızı gül, turunç ve iğde çekirdekleri, narenç gibi güzel kokulu bazı otlarla bir miktar dövülmüş miskten meydana gelir” (Devellioğlu, 2004: 4).

Kokusu miskden a'lâ gerekdür

Cilâsı la'lden eclâ gerekdür (Revânî, M. 506)

“Kokusu miskten daha güzeldir, parlaklığı lalden daha parlak/güzeldir.”

Anun lâyıdur mâye-i misk-i ter

Anun bûyî toprağı ‘anber ider (Ş.M.Allâme, M. 22)

“Taze miskin kaynağı onun tortusudur, onun kokusu toprağı amber kokulu eder.”

Sâkî kerem eyle mey-i müşg-nâb

Eyle ki olsun bedenim ‘ıtr-yâb (Seyyid Nigârî, T. 8)

“Saki yardım et, saf misk kokulu şarabı ver, bedenim hoş ve güzel koksun.”

Şarabın kokusunu alan onu misk zanneder, hatta şarabın kokusu miskten daha güzeldir. Taze miskin kaynağı şarabın tortusudur, şairler saki-namelerde bu misk kokulu şarabı sakiden isterler ki onların bedenleri de öyle güzel koksun.

3.2.2.2.3. Reyhan

Reyhan, “fesleğen denilen güzel kokulu nebattır” (Ş. Sami, 2010: 995).

Buyur sâkî getürsün câm-ı yâkût

İçelim râh-ı hoş-reyhân içinde (Ahmed-i Dâ’î, TCVI/44)

“Saki, yakut kadehi getirsin, içinde hoş güzel kokulu şarap içelim.”

3.2.2.2.4. Verd/Gonca/Gül

Gül ile ilgili edebiyatta teşbih ve mecazların sonu gelmez. Gül rengi, şekli ve kokusu bakımından çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Gül hem rengi hem kokusu yönüyle şarapla beraber anılmıştır.

Bu meyden alup şemme her verd-i ter

Açar tâzelikte anı neşr ider (Atâî, M. 1489)

“Her taze gül, kokusunu şaraptan alır, açıldığında onun kokusunu yayar.”

Şair burada şarap kokusu ile gül kokusunu benzetmiş ve gülün açılmasının şarabın kokusunu yaymak, adını duyurmak için olduğunu söylemiştir.

Mey ile kadeh gonca-i ter gibi

Meşâm-ı dile bûy-âver gibi (S.Feyzî, M.166)

“Şarap ile kadeh taze gonca gibi gönlün koku alacak yerine koku getiren gibidir.”

Ne hoşdur kokusu görün ol mülün

Ezelden odur hem-nişîni gülün (Beyânî, M. 218)

“O şarabın kokusu ne hoştur görün, ezelden beri şarap gülün arkadaşıdır.”

Peymâne içinde memlû mülsün

Nâmın mey ü reng ü bûda gülsün (Hüznî, M. 4)

“Kadeh içinde dolu şarapsın, ismin şarap, renk ve kokuda gülsün.”

Şarap, gül kokar; gül kokusunu şaraptan alır. Gonca gül açıldığı zaman etrafa şarap kokusu yayılır. Şarap taze bir goncadır, o şarabın kokusu gül kokusuyla aynıdır; çünkü gül ve şarap ta ezelden arkadaştır.

3.2.2.3. Şarabın Lezzeti

Şarap lezzeti yönüyle şeker, şerbete benzetilir; fakat şarabın bunlardan daha lezzetli olduğu söylenir. Şarabın ölümsüzlük veren bir şerbet olduğu söylenir ki böylece hem tadına hem de tesirine dikkat çekilir. Şerbet, şarabın ismi olarak da bilinir, birçok yerde benzetme olmadan istiare yoluyla şerbet denilmiş ve şarap kastedilmiştir.

3.2.2.3.1. Kand/Şeker

Kand, “şeker; şeker kamışının donmuş öz suyu” (Çağbayır, 2017: 824).

Kanı sâkiyâ ol nebâtî şarâb

Ki kand-i nebât eyler andan hicâb (Atâî, M. 762)

“Nerede ey saki o bitki şarabı ki o şaraptan şeker bitkisi utanır.”

Zehrinde ne zevk-i cân bulur dil

Kim kand ana göre zehr-i kâtil (Riyâzî, M. 137)

“Zehrinde gönül can zevki bulur, şeker ona göre katilin zehridir.”

Olsun mey-i telh-i girye-engîz

Zahm-ı dil-i hasteye şeker-rîz (Riyâzî, M.599)

“Ağlamaya sebep olan acı şarap, hasta gönlün yarasına şeker saçsın.”

Ne mey katresi reşk-i âb-ı hayât

Hemân lezzeti misl-i kand-i nebât (S.Feyzî, M.112)

“Şarabın bir damlası ölümsüzlük suyu olan ab-ı hayatı, lezzeti ise şeker bitkisini kuskandırır.”

Saki-namelerde şarabın lezzeti şekerle ifade edilir. Şeker bitkisi olan kand bile şarabın tatlılığı yanında tadından utanır, şeker bile tadı yönüyle şarapla kıyaslanırsa yetersiz kalır, şeker zehir gibi görülür.

3.2.2.3.2. Şerbet

Şerbet, “şürb’den gelir, şeker ile kaynatılmış meyve suyundan yapılan içecek, bal ile su karıştırılmak suretiyle yapılan içecek, belli durum ve olaylarda konuklara sunulan şekerli içecek” anlamlarına gelir (Çağbayır, 2017: 1535). Saki-namelerde şarabın tadıyla ilgili benzetmelerde şerbet karşımıza çıkar.

Tabîbün gerekmez bana şerbeti

Getür kâseyi sun birer şerbeti (Atâî, M. 1195)

“Tabibin şerbeti bana gerekmez, kâseyi getir, birer şerbeti sun.”

Şerbet, “bardakla müşhil olarak içilen bir ilacın da adıdır” (Devellioğlu, 2004: 990). Bu anlamından yola çıkarak şair beyitte tabibin verdiği ilacı istemez, kâsedeki şerbeti ister.

Kanı sâkî ol şerbet-i cân-nüvâz

Ki dikk-ı belâya ola çâre-sâz (Hâletî, M. 414)

“Nerede saki o can okşayan şerbet ki sıtma belasına çaredir.”

Sun ey sâkî ol şerbet-i kevseri

Ol âb-ı zülâl ü o cân-perveri (Beyânî, M. 255)

“Ey saki o kevser şerbetini, o ölümsüzlük suyunu ve can vereni sun.”

‘İllet-i gamdan berîdür nûş idenler şerbetin

Haste-i derd-i gama dâru’ş-şifâdur sohbetün

Sâkiyâ sun câmı sen vâ’iz ne dirsek o disün

Şerbet-i telhün şifâ mahz-ı devâdur sohbetün (Kelîm, TB. 41-42)

“Şerbetini içenler gam hastalığından kurtulurlar, gam derdinin hastasına sohbetin şifa kapısıdır. Ey saki, sen kadehi sun, vaiz ne derse desin, acı şerbetin şifa, sohbetin devanın kendisidir.”

İç ol âb-ı hayâtun şerbetinden

Kim andandur hayât-ı câvidânî (Ahmed-i Dâ’î, TC. 6)

“Ölümsüzlük suyunun şerbetinden iç, sonsuz hayat ondadır.”

Getür o şerbet-i gül-berg-sâyı ey sâkî

Demâg-ı meclisiyân ola sîr-i gül-be-şeker (Yârî, TB. 65)

“Ey saki gül yaprağı gibi şerbeti getir, meclistikilerin damağı gül tatlısına doysun.”

Lezzetün inkâr iden ‘ömründe lezzet bulmasun

Cür’anı nûş itmeyen cisminde sıhhat bulmasun (Sermed Mehmed, TB. 21)

“Lezzetini inkâr eden ömründe lezzet bulmasın, bir damlanı içmeyen bedeninde sağlık bulmasın.”

Gösterür lezzet-i şîrîni mey-i firdevsi

Andırur nûkhet-i hoş-bûyı dem-i ‘İsâ’yı (Nergisî, K. 10)

“Cennet şarabı; şirin lezzeti gösterir, İsa’nın nefesini hoş kokulu ağız kokusunu andırır.”

Zahm-ı firâka merhemi peymânedan getir

Bîmâr-ı hecre şerbeti mey-hânedan getir (Bayburtlu Zihnî, TB.16)

“Ayrılık yarasına merhemi kadehten getir, ayrılık hastalığına şerbeti meyhaneden getir.”

Şerbet gibi tatlı olan şarap, hastalıklara şifadır, tıp ilaçlarından daha tesirlidir. O şerbeti içenler gam hastalığından kurtulurlar. O şerbet gibi şarap ölümsüzlük suyudur,

can verendir. Gerçekte şarabın tadının acı olduğunu söyleyen şair, bu acı şerbetin şifa olduğunu da söyler.

3.2.3. Şarap ile İlgili Benzetmeler

3.2.3.1. Ab-ı Hayat

Ab-ı hayat, karanlıklar ülkesinde bulunduğu ve içenlere, yıkananlara ölümsüzlük kazandırdığına inanılan efsanevi sudur. Bu efsanevi su neredeyse tüm dünya mitolojilerinde yer alır. Ölümü yenecek ilaçların olabileceği düşüncesi en eski dönemlerden beri çeşitli uygarlıklarda görülmüş, bundan dolayı tarihsel ve efsanevi kahramanlar oluşturulmuştur. Bulunması son derece zor bu ölümsüzlük veren maddeyi elde edebilmek için insanoğlu en eski devirlerden beri karanlıklar ülkesine, bilinmeyen coğrafyalara, uçsuz bucaksız yerlere gitmiş, türlü sıkıntılar çekmiştir (Yıldırım, 2008: 34). İnsanoğlunun yeryüzüne gelmesiyle birlikte her toplumda hayatın kısalığına karşılık uzun yaşama arzusu, sonsuz hayat fikri ortaya çıkmıştır. Ab-ı hayatın ebedî hayat sağlayacağı inancı gerçek hayattaki suyun bütün canlılar için taşıdığı önemle ilgilidir. Suyun hayat verici, diriltici, yapıcı ve canlılık kazandırıcı özelliğinin olması ölümsüzlük kazandıran ab-ı hayat efsanesinin doğmasına zemin hazırlamıştır (Ocak, 2012: 127).

Şairlerimiz de şarabı sıradan bir içecek olarak düşünmemişlerdir; o ab-ı hayattır, şarap içen kişiyi hiç kimsenin bilmediği ayrı bir dünyaya götürür, dert ve kederini unutturur, sonsuz mutluluk verir. Şarap öylesine tesirli bir içecektir ki ab-ı hayatı bile unutturur, o Hızır'ın aradığı ab-ı hayattır. Karanlık gecede şarap kurtuluşa giden yolda delil olduğundan ölümsüzlük suyudur, şeker gibi tadı olan şarabın bir katresini bile ölümsüzlük suyu olan ab-ı hayat kıskanır (Aynî M.996, Atâî M.763-1129, S.Feyzî M.112). Şairler ortak özellikleri olduğu için şarabı ab-ı hayata benzetmiş, çok sayıda beyitte istiare yoluyla ab-ı hayat diyerek şarabı kastetmişlerdir.

Alkolün tıpta geçici de olsa olumlu etkileri olması şarabın ab-ı hayata benzerliğini kuvvetlendirir. Hastalar üzerinde alkolün ağrı dindirme, dert unutturma, cesaret ve canlılık verme gibi geçici etkileri vardır. Bu sebeplerden alkole hayat suyu anlamına gelen “Grekçe hydor bios, Latince aqua vitae” vb. demeye başladılar. Böylece insanoğlu binlerce yıldan beri her yerde aradığı ab-ı hayatı bulduğuna inandı (Tosun, 2000: 462).

Sensin ol iksîr kim eyvâh kadrin bilmeyüp

Âb-1 hayvân aradı gezdi Sikender serserî (Keçecizâde İzzet, K. 4)

“O her derde deva cisim sensin, İskender senin kıymetini bilmeyip boşuna gezdi, ölümsüzlük suyunu aradı.”

İskender insana sonsuz hayat bahşeden ab-1 hayatı aramak için yola çıktı; fakat şarabın varlığını bilseydi ab-1 hayata ihtiyaç duymayacaktı.

Vir ol âb-1 hayât-1 bâdeyi sen

Dü-‘âlemde içüp zinde olam ben (Aynî, M.468)

“Sen o ölümsüzlük şarabını ver, ben içip iki âlemde hayat bulayım.”

Ana dil-teşne olmuş ins ile cân

Anın bir katresidür âb-1 hayvân (Revânî, M. 4)

“Ona insan ve cin taifesi (bütün canlılar) susamış, ölümsüzlük suyu onun bir damlasıdır.”

O mâ’ül-hayâtı içenler müdâm

Halâs olalar teşnelikden tamâm (Beyânî, M. 256)

“O ölümsüzlük suyunu sürekli içenler, susamışlıktan tamamen kurtulur.”

Sâkî getir o âbı ki âb-1 zülâl ola

Her katresinde âb-1 hayât ihtimâl ola (Bayburtlu Zihnî, TB. 45)

“Saki o suyu getir ki ölümsüzlük suyu ola, her damlasında ölümsüzlük suyu olma ihtimali vardır.”

Cür’a-i cân-bahşına leb-teşnedir Hızr u Mesîh

Âb-1 hayvânsın yâhud la’l-i leb-i canânesin (Nef’î, TB. 10)

“Hızır ve Mesih can veren damlasına susamıştır, ya ölümsüzlük suyusun yahut da sevgilinin lal renkli dudağısın.”

Destindedir âb-1 zindegânî

İhyâ sana güç mi mürdegânı (Hüznî, M. 48)

“Canlılık veren su elindedir, (bu nedenle) ölüleri diriltmek sana zor değildir.”

O mey katresine mu'terifdir âb-ı hayât

O mey ki cür'asına teşnedir Hızır da tamâm (Yârî, TB. 11)

“Ölümsüzlük suyu o şarap damlasına ihtiyaç duyar, o şarap ki bir içimine Hızır susamıştır.”

Biz âb-ı hayât anlamışuz bâde-i nâbı

Efrûhte-i şem'-i şeb-i gam câm-ı şarâbı (Bağdatlı Zihnî, TC.1)

“Biz saf şarabı ölümsüzlük suyu, şarap kadehini de gam gecesinin mumunun ışığı anlamışız.”

Şarap içen kişi geçici olarak dertlerini unuttur; şarap kısa bir süreliğine de olsa dertlere derman olur, şairler bu durumun sonsuz olmasını tahayyül etmektedir. Geçicisini verenin ebedî olanı da vereceğini temenni etmişlerdir.

3.2.3.2. Ab/Su

Klasik Türk şiirinde su çeşitli yönlerle ele alınır bu sebeple birçok teşbih ve mecaza konu olmuştur. Su, bütün unsurların temelidir, âlemdeki en küçük köşeye bile akıp nüfuz edebilmektedir. Hayat sahibi varlıklar, ihtiva ettiği su dolayısıyla canlıdır. Suyun her şeyden önce hayat verici özelliği vardır, geliştirmeye, büyütmeye zemin hazırlar. Örneklerde de suyun verimliliği arttırdığına, toprağa can verdiğine değinilir.

Bir toprağa dökseler bu âbı

Bir Hızır ola her avuç türâbı (Riyâzî, M. 881)

“Bu suyu bir toprağa dökseler her avuç toprağı bir yeşillik/Hızır eli değmiş gibi olur.”

Halk inançlarında Hızır'a ait özelliklerden biri de bolluk ve bereket kavramıdır. Halk arasında bolluktan söz edildiğinde “Hızır uğramış veya Hızır eli değmiş” ifadeleri kullanılır. Arapça aslı el-Hadır olan Hızır “yeşil, yeşilliği bol olan yer” anlamındadır. Hızır kuru yer üzerine otursa altında otlar yeşerir; nerede namaz kılsa oranın hemen yeşerdiği şeklinde ifadelere rastlanır (Ocak, 2012: 58). İşte bu sebeplerle şair de suya benzettiği şarabın döküldüğü yerin Hızır eli değmiş gibi bereketli olacağını, yeşereceğini söyler.

Bununla sulansaydı bir nahl-i ter su

O sâ'at vire tâze şeftâlûler (Atâî, M.859)

“Taze fidan eğer bununla sulansaydı, o saat taze şeftali verirdi.”

Turdukça gelûya gussa vü gam

Su yerine iç şarâbı her dem (Riyâzî, M.100)

“Boğazına gam ve keder dolarsa eğer su yerine her zaman şarap iç.”

3.2.3.3. ‘Arûs

‘Arûs, gelindir (Devellioğlu, 2004: 39). Sûs, gösteriş, güzellik gibi kelimelerle birlikte kullanılır. Güzelliğini ifade etmek için şarap burada geline benzetilmiştir.

Ne mey bir ‘arûs-ı dilârâdur ol

O mînâ-serâda Zelîhâ’dur ol (Cem’î, M.40)

“O mey ki gönül süsleyen bir gelindir, o sarayda Zeliha gibidir.”

Kanı ol ‘arûs-ı şeb-i ‘ izz ü nâz

Ki gül-gûn tütukla olur cilve-sâz (Hâletî, M. 90)

“O naz ve kıymet gecesinin gelini nerede ki gül renkli örtüyle cilve eder.”

3.2.3.4. Aşk

Şarap şiirlerde aşk, muhabbet ve sevdâyı anlatmak için kullanılır. Başta şiir olmak üzere diğer edebiyat ürünlerinde de şarap ve aşk ilişkisi yer almaktadır. Aşkın insanı kendinden geçirici özelliği, mest ediciliği ve dünyada hiçbir şeyde bulunmayacak derecede keyif vericiliği şarapla olan benzerliğini kuvvetlendirir. Aşk da tıpkı şarap gibi insanı kendinden geçirir (Doğan, 2008: 67).

Âşıkâne, rindâne şiirlerde de şarabın en çok aşka benzetildiği görülür. Şarap-aşk benzerliği bazen “aşk şarabı muhabbet badesi” şeklinde belîğ teşbih düzeyinde bazen de istiare düzeyinde “şarap, mey, bade vb.” kelimelerle ifade edilir (Yoldaş, 2009: 151).

Bün-i her şâh-ı gül bir menba‘-ı mül

Şarâb-ı ‘aşk ile mest oldı bülbül (Aynî, M. 1594)

“Gül dalının her kökü bir şarap kaynağıdır, aşk şarabı ile bülbül mest olmuştur.”

Leb-â-leb mey-i ‘aşk ile câm-ı dil

Bi-hamdillah âmâdedür kâm-ı dil (Atâî, M. 1411)

“Gönül kadehi aşk şarabıyla ağzına kadar dolu, şükürler olsun gönlün isteği hazırdır.”

Bana sun meded bâde-i ‘aşk-ı pâk

Mey-i ‘aşk ile dil ola tâb-nâk (S.Feyzî, M. 147)

“Bana temiz aşk şarabı sun, aşk şarabıyla gönül parlak olsun.”

Şarâb-ı ‘aşkdan mest eyle ânı

Ki bilmeye zemîn ü âsumânı (Revânî, M. 32)

“Onu aşk şarabından sarhoş et ki yeryüzü ve gökyüzü nedir bilmesin.”

Men’ itme bizi mest görüp bâde-i ‘aşkı

Kanmak mı olur bize bu mey zevkine heyhât (Feyzî-i Kefevî, TC.53)

“Bizi sarhoş görüp aşk şarabını bize yasak etme, bize bu meyın zevkine kanmak olur mu.”

İt vasfın o bâde-i revânın

Kim oldı bir adı ‘aşk adı anın (Riyâzî, M. 56)

“O akan şarabın özelliklerini söyle ki onun bir adı aşk oldu.”

Beni kıl o bezm-i safâya sezâ

Mey-i ‘aşk ola ana hâlet-fezâ (Fakîrî, M. 3)

“Beni o sefa meclisine layık eyle, aşk şarabı ona(sefa meclisine)keyif veren olur.”

Zâhid içegör bâde-i engûrı dem-â-dem

Olduk hele biz nûş-ı mey-i ‘aşk ile mübrem (Abdî, TB. 6)

“Zahit üzüm şarabını sık sık iç, biz aşk şarabı içmekten vazgeçemez olduk.”

Aşk ve şarap her ikisi de kişiyi kendinden geçirir, aynı zamanda bağımlılık yapar. Âşık aşka da şaraba da doymaz, içtikçe içesi gelir. Aşk ile yanan gönlün ateşini söndürmeye hiçbir şey yetmez. Gönül ne kadar içse de yine de teşnedir. İlk anda

hissedilmeyen, sonra fark edilen ve acıtan aşk şarabı da aslında aşk gibidir. Bu ortak özelliklerden dolayıdır ki şairler şarabı çok defa aşka benzetmişlerdir.

3.2.3.5. Ateş

Ateşin keşfi insanoğlunun en önemli buluşlarından biridir. Ateş, çeşitli dinlerde kutsallaştırılan, manevi temizlenme veya cezalandırmada kullanılan, simgesel anlatımlar için başvurulan bir kavramdır. Ateşin kıvılcımı, közü, dumanı, rengi, yanarken çıkardığı ses türlü efsanevi anlatımlara neden olmuştur. Ateş, Allah'ın insanoğluna verdiği en büyük nimetler arasında sayılır, insanın yaşamını sürdürmesi, medeniyetler kurup gelişmesi hep ona bağlıdır. Isıtma ve aydınlatmayı sağlayan bu ilahi nimet, aynı zamanda Allah'ın kudretinin ispatıdır (Yıldırım, 2008: 91,92). Klasik Türk şiirinde ateş, aşğın içinde bulunduğu aşkın ızdırabıdır. Şarap da renk itibarıyla bir ateş-i seyyale (akıcı ateş)dir. Rengi ve hararet vericiliği yönüyle şarap, ateşe benzetilmiştir.

Kanı sâkiyâ ol mey-i âteşin

Meded eyle renc ü elemden emîn (S.Feyzî, M. 266)

“Ey saki, nerede o ateş şarabı, yardım eyle (bizi) sıkıntı ve kederden emin eyle.”

Eger ol âteş-i ter düşse hâke

Gelür reng-i letâfet huşk tâke (Aynî, M. 765)

“Eğer o taze ateş (şarap) toprağa düşse kuru asmaya güzel renk gelir.”

Getür ol âteş-i bî-dûdı sâkî

Bürûdet kalmasun gönlümde bâkî (Aynî, M. 1680)

“Saki, o dumansız ateşi getir, gönlümde sonsuza kadar bir soğukluk kalmasın.”

Ol âteş ki mînâyı yâkût ider

Dil ü câna her şu'lesin kût ider (Ş. M. Allâme, M. 33)

“O ateştir ki lacivert renkli billur şişeyi yakut eder, gönül ve cana her kıvılcımı güç, kuvvet olur.”

Câm içre düşerdi ‘aks-i kâkül
San âteş içinde deste sünbül (B.İzzet, M. 130)

“Kadeh içine kâkülünün yansıması düşerdi, zannedersin ki ateş içinde sünbül destesi var.”

Mey-i âteşin ol güvârende âb
Sühan gülşenine virür âb u tâb (Atâî, M. 429)

“O hazmedilmesi kolay su, ateş şarabıdır; sözün gül bahçesine su ve ışık verir.”

Kanı sâkî ol âteş-i ‘akl-sûz
Şebi eyleyen şu'lesiyle çü rûz (Hâletî, M. 45)

“Nerede saki, o akli gideren ateş, geceyi ateşiyle gündüz gibi eder.”

Çü hayr eylemez kimseye âfitâb
Mey-i âteşin birle vir bezme tâb (Hâletî, M. 386)

“Güneş kimseye fayda etmez, ateş şarabını (ateş ve şarabı) bir araya getir, meclise ışık ver.”

Gönüldeki soğukluğu gideren ateş şarabıdır, o şarap dumansız ateştir. Kuru asmaya güzel renk veren taze ateştir, o ateşin her kıvılcımı gönle ve cana kuvvet verir. O şarap, ateşiyle geceyi gündüz gibi aydınlık eder.

3.2.3.6. Cevher

Değerli taş ve mücevher olarak bildiğimiz cevher, klasik Türk şiirinde lal, akik, yakut, zümrüt gibi çeşitleriyle karşımıza çıkar. Cevher, herhangi bir maddenin kıymetini belirtmek için kullanılır. Değerli olması ve talep edilen bir madde olması onun çok defa benzetilen olmasını sağlamıştır.

Ey gevher-i kân u kân-ı gevher
Bir cür’adan eyle hâkimi zer (Sabûhî, M.109)

“Ey madenin cevheri ve cevherin kaynağı, bir damla ile toprağımı altın eyle.”

Cevher kendisi kıymetli bir madde olmasına karşılık, şarap cevherin kaynağına benzetilerek kıymeti daha da derecelendirilmiştir.

Mey cevher-i mahz-ı bî-arazdur

Mâhiyyet-i hükmi bî-garazdur (Na'îm, M.189)

“Mey işareti/alameti olmayan saf bir cevherdir, iç yüzünde ise kötü bir niyeti yoktur.”

Şair, şarabın cevhere benzetilmesinin yanı sıra, aslında olumsuz herhangi kötü bir tesiri ya da böyle bir maksadının olmadığını ifade eder, şarabın surette ve manada farklı anlamlara geldiğini anlatır. Bilinen anlamda hemen her dinde yasaklanmış olan şarap, aslında iç yüzünde gerçek aşka ulaştırıcı bir semboldür. Bu yönüyle şarap içene zarar vermez; aksine yarar sağlar.

Ol cevheri vir ki eyleye celb

Bu cân-ı za'îfe kuvvet-i kalb (Fâ'izî, M. 95)

“O cevheri ver ki kendi tarafına çeksin ve zayıf olan cana kalp kuvveti versin.”

Muhtâc degül zîbâk u kibrîte ‘amelde

Kim cevher-i hâlis diseler ana revâdur (Bağdatlı Zihnî, TC.3)

“İşte (niyette) kükürt ve cıvaya muhtaç değildir, halis cevher deseler de ona uygundur/layıktır.”

Kanı sâkî ol gevher-i inbisât

Ne gevher-i yem-feyz ü kân-ı neşât (Dâniş Mehmed, TB. 21)

“Nerede saki o gönül ferahlatan cevher ki o sevinç kaynağı ve feyiz denizinin cevheridir.”

3.2.3.7. Eşk

Sevgiliden ayrı kalan âşığın gözyaşı daima kırmızıdır çünkü âşık bu ayrılıktan kan ağlamaktadır. Âşığın gözyaşının kırmızı olmasının bir diğer sebebi de sevgilinin kırmızı yanak ve dudaklarına hasret kalmasıdır. Kadehin yaralı gönüle benzetildiği yerde şarap da gözyaşı olur.

Dûd-ı âhım neşri der bûy-ı kebâb

Bezm-i hecre sâkiyâ eşkim şarâb (S. Celâleddin, M.48)

“Ahımın dumanı kebab kokusu gibi yayılır; ey saki şarap, ayrılık meclisine gözyaşımıdır.”

Sîne def nâle kemân u âh ney

Dîde mînâ eşk-i vuslat anda mey (S.Celâleddin, M.127)

“Göğsüm, def; inleyişim, keman ve ahım neydir; gözüüm, billur kadeh; şarap, onda kavuşma gözyaşımıdır.”

Câm-ı lebrîz-i dîdemiz pür-hûn

Eşk-i hûnâbemiz mey-i gül-gûn (Es’ad, M. 111)

“Kanla dolu gözümüz ağzına kadar doludur, gül renkli şarap, kanlı gözyaşımızdır.”

3.4.1.8. Kibrit

Kibrit, “kükürt, kırmızı yakut, altın, bir ucu sürtünme sonucu yanabilecek birleşimde olan küçük tahta veya karton parçası, tasavvufta doğru yolu gösteren mürşit” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 899). Kadehin kandil olduğu beyitte sürahi bu kandili yakmak için kırmızı yakut olan şarabı gösterir.

Yakmaga çerâg-ı câm-ı râhı

Kibrîtini gösterür surâhî (Riyâzî, M.278)

“Şarap kadehinin kandilini yakmak için sürahi kibritini gösterir.”

3.2.3.9. Merhem/İlaç

Cemşid zamanında üzümden daha uzun süre yararlanmak ve bozulmasını engellemek için suyu alındı; ancak bir süre sonra acı bir tat vermeye başlayınca Cemşid bunun zehirleyeceğini düşündü ve bir küpe doldurarak ağzını kapattı. Bir gün cariyelerden biri şiddetli bir hastalığa yakalandı, kendini öldürmeyi düşündü, küpteki zehirli zannedilen sudan yani üzüm suyundan içti. Güzel bir tat aldı ve cariyeye iyileşti, daha sonra Cemşid de bu sudan içti ve birçok hastalığın tedavisi için kullanıldı. Bu nedenle şaraba şahdârû (ilaçların şahı) denildi (Yıldırım, 2008: 515).

Eski dönemlerden beri şarap ilaç olarak kullanılmaktadır. İslamiyet şarabı haram olması sebebiyle yasaklamış, bu durum şarabın ilaç olarak kullanımı da engellemiştir (Bayındır, 1980: 6). Şarap içildikten sonra vücuttaki kan dolaşımını hızlandırır ve vücuda zindelik verir. Şarap, gam derdinin ilacı, ağlayan gönüllerin şifası, humarı

dindirecek olan ilaç, tabibin verdiği ilaçtan bile daha tesirli olarak anlatılmış, bu yönleriyle ilaca benzetilmiştir (Aynî M.1152, Atâî M.769, S.Feyzî M.536).

Sâkî yine sür o hoş-güvârı

Ol merhem-i sîne-i figârî (Riyâzî, M. 344)

“Saki, yine o hazmı kolay şarabı dağıt, o yaralı sinemin merhemidir.”

Bana tâb-ı gam virdi sû’-i mizâc

Olursa o şerbetden olur ‘ilâç (Hâletî, M. 381)

“Bana gamın gücü sağlık bozukluğu verdi, olursa o şerbetten ilaç olur.”

Ne dârudur ol kim virür bî-direng

Ruh-ı haste-i derd-i endûha reng (Hâletî, M. 416)

“O öyle bir ilaçtır ki gam derdinin hastasının yanağına hemen renk verir.”

Ben haste-i hecr-i la’l-i yârem

Sahbâdır ana ‘ilâc-ı hem-dem (B.İzzet, M. 4)

“Ben sevgilinin lal dudağının ayrılığının hastasıyım, ona en yakın ilaç şaraptır.”

Kurısun zâhid harâm fehm itmemiş bu lezzeti

‘Âşık-ı tahkîk olanlar anda buldı hürmeti

Tâ ezel bîmâr-ı sevdâ anda buldı sıhhati (Hâmîd, Mh. 7)

“Zahit bu lezzeti haram anlamamış, gerçek âşık bunda şeref/itibar buldu, ta ezelden sevda hastası da bunda şifa buldu.”

Ehl-i hikmet bilmemiş bu ana dek keyfiyyetin

Yoksa her bîmâr için dirlerdi sıhhat bundadır (Nef’î, TB. 36)

“Hikmet ehli olanlar bu ana kadar onun özelliklerini bilmemişler; yoksa her hasta için şifa bundadır, derlerdi.”

O bâdedür dil-i mecrûh-ı fûrkâte merhem

O bâdedür ki ramak-mânde-i gama elzem (Yârî, TB. 42)

“Ayrılığın gönül yarasına merhem o şaraptır; o şarap ki gama çok az kala çok lazımdır.”

Meydir ‘ilâc-ı ‘âcil derd-i marîz-i ‘aşka

Merhem sürüp elinle makrûn-ı iltiyâm it (Kâzım Paşa, TB. 12)

“Aşk hastasının derdinin acil ilacı şaraptır, merhem sürüp elinle yarayı kavuştur/ iyileştir.”

Sordum tabîb-i ‘aşka derd-i dilin ‘ilâcın

Didi ki şişe çekmek olmuşdur en kolayı (Kâzım Paşa, TB. 57)

“Aşk tabibine gönül derdinin ilacını sordum, en kolayı şişe çekmek dedi.”

Marîz ol meyi nûş ide bî-gümân

Şifâ-yâb olur içdüğü dem hemân (Beyânî, M. 193)

“O şarabı hasta içse şüphesiz içtiği zaman hemen şifa bulur.”

Şarap, ayrılık derdinin ilacı, yüreği yaralı âşğın gönül merhemidir. Gam hastalığına yakalananların ilacıdır. Şarabın özelliklerini gerçekten anlayanlar her hastalığın ilacının şarapta saklı olduğunu anlayacaklardır.

3.2.3.10. Naz

Saki-namelerde naz şarabı, nergisi mest eden, sarhoş olanın mest gözüyle etrafa bakıp naz şarabı dağıttığı şeklinde ifadelerle karşımıza çıkar.

Naz, etkisi en fazla sevgilinin gözlerinde hissedilen bir şaraptır. Hatta çoğu kez sevgilinin bizzat gözleri naz şarabı içerek sarhoş olmuş bir insan gibi düşünülmüştür. Naz bazen sevgilinin içerek kendinden geçip âşğın kanını döktüğü, bazen de muhatabına gözlerinin kadehi ile içirip onu perişan ettiği bir şaraptır (Doğan, 2008: 88).

Kadeh aldı ele zerrîn-kadehler

Şarâb-ı nâz ile mest oldı ‘abher (Aynî, M. 1601)

“Nergis eline altın kadehler aldı, naz şarabıyla mest oldu.”

“Klasik şiirimizde nergisden çok bahsedilmiş, eski çiçek üstatları nergisgiller familyasının yaygın olarak zerrin kadeh denen türünü yetiştirmişlerdir” (Ayvazoğlu, 2008: 165).

İdüp her yana çeşm-i mestün nazar

Mey-i nâzi isrâfdan kıl hazer (Hâletî, M. 266)

“Sarhoş gözünle her yere bakıp naz şarabını israf etmekten sakın.”

3.2.3.11. Padişah

Şarap sarhoşluk verici maddelerin en eskisi ve en iyisi olarak bilinir. Meclisin en önemli unsurlarından şarap, meclisin en kıdemlisi, mecliste söz sahibidir. Bu yönüyle şarap padişaha benzetilmiştir.

Olupdur taht-ı ‘îşun pâdişâhı

Habâbıdur başında tâc-ı şâhî (Revânî, M. 320)

“Zevk ve sefa tahtının padişahı olup, üstündeki hababı ise onun tacıdır.”

Şarap padişaha benzetilirken, habâb da padişahın tacına benzetilmiştir.

3.2.3.12. Panzehir

Panzehir, zehirlenmelere karşı kullanılan ilaçtır. Zehrin etkisini ortadan kaldıran maddeler için bu ifade kullanılır. Zamanın zehri olan dert ve kederden kurtarması yönüyle şarap bir içecek olmasının yanı sıra aynı zamanda bir panzehirdir. Şarap, gam zehrini defettiği gibi yılanın zehrine de panzehirdir.

Sâkî gel içür o pâd-zehri

Def itmege zehr-i kahr-ı dehri (Riyâzî, M. 96)

“Saki zamanın kahr zehrini defetmek için o panzehiri gel, içir.”

Ser-i mârı kessen bıraksan ana

O sâ’atde ‘aynîyle pâ-zehr ola (Ş. M. Allâme, M. 23)

“Yılanın başını kessen bıraksan ona, o saatte aynı panzehir olur.”

Vir ol bâdeyi kim ola hoş-güvâr

Anunla eser kalmaya zehr-i mâr (Cinânî, M.118)

“O tatlı/içimi kolay şarabı ver ki onunla yılanın zehrinin izi kalmaz.”

Biz böyle şarâbı nice nûş itmeyelüm kim

Zehr-i gamı def itmege tiryâk-ı şifâdur (Bağdatlı Zihnî, TC. 9)

“Biz böyle şarabı niye içmeyelim ki gam zehrini defetmek için şifa panzehiridir.”

3.2.3.13. Rûh-ı Sâî

“Rûh-ı sâî; şarap veya rakı demektir. Hristiyan inancına göre kiliselerde papazın verdiği şarap İsa'nın kanı, ekme de etidir. Bu ekmeği yiyip şarabı içen İsa'yla aynılaşmış olur. Şarabın ikinci ruha benzetilme sebebi budur” (Bahadır, 2013: 153).

Leb-i yâr sâgarda cây idicek

Görünür meye rûh-ı sâî dimek (Atâî, M.963)

“Sevgilinin dudağı kadehte yer edecek (o zaman) şaraba ikinci ruh demek görünür/gerekir.”

Sâkî yürisün o rûh-ı sâî

Gam öldürüyor bu nâ-tüvânı (Riyâzî, M. 333)

“Saki, o ikinci ruh olan şarap yürüsün, gam bu güçsüz, kuvvetsizi öldürüyor.”

Be-gâyet hoş dutar ol tende cânı

Anun-çün dirler ana rûh-ı sâî (Revânî, M. 301)

“O canı bedende gayet güzel tutar, onun için ona ikinci ruh derler.”

Cân diyen sana hûb edâ itdi

Rûh-ı sâî diyen hatâ itdi (Fevrî, TC. 1)

“Sana can diyen güzel bir söz söyledi, ikinci ruh diyen ise hata etti.”

3.2.3.14. Şem/Kandil

Mum, kandil aydınlatma araçları içinde ayrı bir yer tutar. Şiirlerde yanması ve ışık kaynağı olması yönüyle işlenir, eski dönemlerde aydınlatma aracı olarak meclislerin ve eğlence yerlerinin aydınlatılmasında kullanılır. Şarap meclislerinin akşamları kurulması, şarabın yasak olduğu zamanlarda karanlıkta içilmesi nedeniyle kandiller meclisler için önemlidir. Şarap, karanlık gecelerde meclis ehline yol gösteren olur, şarap o vefa meclislerinde ışık kaynağıdır. Meclisin içinde o mum gibi şarap olunca geceler gündüz olur (S.Feyzî M.104, Atâî M.847, Revânî M.650, Fakîrî M.37).

O kandîl-i rahşende-i bî-fetîl

Olur güm-reh-i şâm-ı hecre delîl (Atâî, M. 775)

“O fitilsiz parlak kandil, ayrılık akşamında yolunu kaybetmişe yol gösteren olur.”

Delil, bir konuda gerçeğe ulaştırır, bu yönüyle şarap içeni gerçeğe ulaştırır. Yolunu şaşırır kişi şarap yardımıyla doğru yolu bulur, şarap ona delil olur.

Ne şeb kim mey ile pür olsa ayag

Şeb-i tîrede gûyiyâ şeb-çerâg (S.Feyzî, M. 95)

“Kadeh mey ile dolu olsa karanlık gecede sanki gece parlayan bir yakut olur.”

Alup destine şem’a-i bî-fetîl

Bana mey-kede râhına ol delîl (Fakîrî, M. 7)

“Eline o fitilsiz mumu alıp, meyhane yolunda bana yol gösteren ol.”

Bu gam-kede mukîmine mey vir müdâm kim

Meydür çerâg-ı zulmet-i halvet-serây-ı ‘ömr (Kelâmî, TB. 14)

“Bu gam evinde oturana devamlı mey ver ki şarap ömür sarayının karanlık mumudur.”

Fetîl-i şem’a-i sahbâyı yandır

Gice pervâne-i câmı tolandır (Aynî, M. 1214)

“Şarap mumunun fitilini yandır, gece kadeh pervanesini gezdir.”

Bezm-i dil ü câna şem’dir mey

Târ-ı gamı ref’a lem’dir mey (Hüznî, M. 28)

“Can ve gönül meclisine şarap mumdur, gam karanlığını kaldırmaya şarap parlaklıktır.”

Şarap, yolunu kaybetmişlere yol gösteren fitilsiz bir kandildir. O fitilsiz mum, meyhane yolunda yol gösterendir. Can ve gönül meclisine şarap mum, kadeh ise pervanedir.

3.2.3.15. Zer/Altın

Altın servet, iktidar ve itibarla özdeşleşmiştir bu nedenle şarap altına benzetilmiştir. Ayrıca bol bulunan bir maden olmaması da onun kıymetini arttırmıştır. Elinde olana güç vermesi, değerli, kıymetli oluşu şarabın altına benzetilme nedenleridir.

Hâsiyyet ile altın ider hâk-i hakîri

Her katresi te'sîrde iksîr-nümâdur (Bağdatlı Zihnî, TC. 6)

“Kıymetsiz, değersiz toprağı kalitesiyle altın eder, onun her damlası çok tesirli, her derde devadır.”

Altın olmayan diğer madenler ya da eşyalar altın suyuna batırılarak altına benzetilmeye çalışılır. Böylece hem görüntü de hem de itibarda maddeye değer kazandırılır. Şarap da tıpkı altın gibi tesiri kuvvetlidir, toprağa düşse hakir olan toprağa değer katar. Ayrıca toprağa ne ekersek toprak bize onu verir, şarap damlasından sonra altın vermesi şarabın altın olduğunun kanıtıdır.

Dem-â-dem üfür âteşin sâgarı

Akıt pûteden külçe külçe zeri (Atâî, M.781)

“O maden tavasından eritilen külçe külçe altını akıt, anbean o ateş gibi olan kadehi üfür.”

3.2.4. Şarap ile İlgili Diğer Unsurlar

Saki-namelerde ses, dalga, damla gibi kavramlar, şarapla birlikte adı geçen, şaraba bağlı olarak ortaya çıkan diğer unsurlardan bazılarıdır.

3.2.4.1. Habâb

Habâb, “suyun üzerine yağmur damladıkça ortaya çıkan kabarcıktır, hava ile dolu olup suyun üzerinde yüzer” (Ş. Sami, 2010: 408). Kadehteki şarabın üzerinde oluşan hava kabarcıklarıdır.

Kadeh itdi her zevrakı hûn-ı nâb

Bürîde-ser ol meyde yer yer habâb (Atâî, M. 307)

“Saf kan her sandalı kadeh etti, o şaraptaki kabarcıklar başı kesiklerdir.”

Kadeh içindeki kabarcıklar insan kafası şeklinde düşünölmüştür, kadeh kanla dolu bir sandal, şarap sandaldaki kan, habâb ise kesilmiş insan kafasıdır.

Leb-i dilber itmiş ana nefh-i rûh

Taharrükdedir her habâb-ı sabûh (Atâî, M. 982)

“Sevgilinin dudağı ona ruh vermiş bu nedenle şarabın kabarcığı kımıldamaktadır.”

Şarap üzerinde oluşan hava kabarcıkları kadehin içinde sağa sola hareket edip kımıldamaktadır. Şair bu hareketlenmeyi hüsn-i talil yoluyla sevgilinin dudağının ona can vermiş olmasına bağlar.

Nedür gör o meyde olan teff ü tâb

Ki peydâ ide böyle kat kat habâb (Atâî, M. 10)

“O şarapta olan sıcaklık ve ışık nedir gör ki böyle kat kat üzerinde kabarcıklar oluşur.”

Habâbın görünce gönöl cûş ider

Ki taglarca derdin ferâmûş ider (Atâî, M. 876)

“Şarap üzerindeki kabarcığını görünce gönöl coşar ki dağlar kadar derdini unuttur.”

Habâbın içse eger bir gedâ-yı deryâ-dil

Sadef gibi dili memlû olurdu dürr-i şemîn (Yârî, TB. 22)

“Eğer gönlü geniş bir fakir, şarabın kabarcığını içse inci kabuğu gibi gönlü değerli incilerle dolu olurdu.”

Eyle habâb-ı meyde ‘aks-i lebin temâşâ

Mir’ât-ı cân içinde nakş u nigâr göster (Kâzım Paşa, TB. 32)

“Şarap kabarcığında dudağının yansımasını seyreyle, can aynası içinde nakış ve resim göster.”

Habâb, kadeh içinde dalgalanan başı kesikler gibidir, gönlü fakir biri o habâbtan içse gönlü incilerle dolar. Şarabın hararetinden dolayı üzerinde habâblar oluşur, habâbın böyle kımıldamasının sebebi ise sevgilinin ona ruh vermesidir.

3.2.4.1.1. Habâb ile İlgili Benzetmeler

3.2.4.1.1.1. Fanus

Habâb, şarabın üzerini kapattığı için fanusa benzetilmiş, ancak bu fanus parlak, şeffaf bir fanustur.

Dönüp zevrak-ı sürha câm-ı şarâb

Dıraşende fânûs olur her habâb (Atâî, M. 881)

“Şarap kadehi kırmızı sandala dönüp üzerindeki kabarcıklar parlak bir fanus olur.”

3.2.4.1.1.2. Kız Kulesi

Kız kulesi bütün güzelliği ve ihtişamıyla nasıl suyun üzerinde duruyorsa şarabın üzerindeki kabarcık da öyledir.

Tolı duhter-i rezle câm-ı şarâb

Miyânında Kız Kulesi’dür habâb (Atâî, M. 878)

“Şarap kadehi üzümün kıızıyla dolu ortasında kabarcığı ise Kız Kulesidir.”

3.2.4.1.1.3. Lü’lü

Lü’lü, inci demektir (Devellioğlu, 2004: 555). Habâb, iriliği ve parlaklığıyla inciye benzetilmiştir; şarap yakut olunca üzerindeki kabarcıklar da en az onun kadar kıymetli inci olacaktır.

Mey üstünde yer yer görünür habâb

Dizer levh-i yâkûta lûlû-yı nâb (Atâî, M. 883)

“Şarap üstünde kabarcıklar yer yer görünür sanki yakut levhasına saf inci dizer.”

3.2.4.1.1.4. Necm/Yıldız

Yıldız, şiirlerde parlaklığı yönüyle çoğu yerde benzetme unsuru olarak karşımıza çıkar. Süreyya yıldızı ise Ülker ve Pervin diye de bilinen kuzey yarım kürede bir yıldız kümesinin adıdır. Bu yıldız kümesi gerdanlığa benzetildiğinden ıkd-ı Süreyya şeklinde de kullanılır (Pala, 2004: 415). Şarabın güneş, kadehin gökyüzü olduğu beyitte habâb da Süreyya yıldızı olacaktır.

Sabâh-ı maşrık-ı hurşîd-i sahbâ

Habâb-ı bâdesi necm-i Süreyyâ (Aynî, M. 926)

“Şarap güneşinin doğduğu sabah, şarap kabarcığı Süreyya yıldızıdır.”

Habâb-ı bâdesi ‘ıkd-ı Süreyyâ

Sipihri-i câmdan olmuş hüveydâ (Aynî, M. 1083)

“Gökyüzü kadehinden aşikâr olmuş şarabın üstündeki kabarcık Süreyya incisidir.”

Hacil eyler şu’â-ı âfitâbı

Sa’âdet yıldızıdır her habâbı (Revânî, M. 337)

“Güneşin ışınlarını utandırır, üstündeki her kabarcık saadet yıldızıdır.”

3.2.4.1.1.5. Panzehir

Şarapla habâb arasında parça-bütün ilişkisi vardır, şarabın kendisinde bulunan özellikler şarap üzerindeki kabarcıkta da mevcuttur. Şarabın çoğu yerde panzehir olduğundan bahsedilir, dolayısıyla habâb da panzehirdir.

Şifâ-sâz-ı ‘âlemdür ol âb-ı nâb

Ki bir bâd-zehr anda her bir habâb (Atâî, M. 712)

“O saf su âleme şifa verendir ki onun her bir kabarcığı ise panzehirdir.”

3.2.4.1.1.6. Şebnem

Şebnem, “gece rutubeti, çiy tanesi, jaledir” (Çağbayır, 2017: 1526).

Habâb-ı bâde ki sâgarda oldı halka-i çîn

O şebnem eyledi pîrâmen-i güli tezyîn (Yârî, TB. 18)

“Şarabın kabarcığı kadehte kıvrım halkası oldu, o gülün etrafını süsleyen şebnem oldu.”

Şarâbunda habâb olsun hüveydâ

Gül üzre hoş düşer gülşende şebnem (Memdûh, TB. 2)

“Şarabında kabarcıklar belli olsun, gül bahçesinde gül üstünde şebnem hoş olur.”

3.2.4.1.1.7. Şerer

Şerer, “kıvılcım, parıltı” demektir (Kanar, 2015: 562). Şarap ateşe, kadeh ocağa, habâb ise şerer yani ateşin kıvılcımına benzetilmiştir.

Habâb ol bâdede bâde ayakda

Şerer âteşde âteş de ocakda (Aynî, M. 1676)

“Kabarcıklar şarapta, şarap kadehte; kıvılcım ateşte, ateş de ocaktadır.”

3.2.4.1.1.8. Taç

Taç, hükümdarlık alameti olup, çoğunlukla mücevher ve kıymetli taşlarla süslüdür. Şarap içki meclisinin padişahı, habâb ise onun tacı olmuştur.

Olupdur taht-ı ‘îşun pâdişâhı

Habâbıdur başında tâc-ı şâhi (Revânî, M. 320)

“Zevk/sefa meclisinin padişahı(şarap) olunca habâb, padişahın başındaki tacıdır.”

3.2.4.2. Mevc

Mevc, “dalga, çalkantı” demektir (Kanar, 2015: 883). Şarabın dalgalanması, dalgası olarak beyitlerde karşımıza çıkar.

Tutmaz ayag u elim ditrer bir zelâzilim

‘Aşkunla sanki mevc-i şarâba mûmâsilim (Tayyâr Mahmûd Paşa, TB. 10)

“Elim ve ayağım tutmaz bir sarsıntı gibi titrer, aşkunla sanki şarap dalgasına benziyorum.”

Sâkî vir ol piyâle-i elmâsa ferr ü tâb

Elmâs içinde mevc ura ammâ ki la‘l-i nâb (Şeyh Gâlib, TB. 1)

“Saki, o elmas kadehe ışık ve parlaklık ver; saf lal, elmas içinde dalgalansın.”

Fetîl-i şem‘-i cândır mevc-i nâbı

Şerâr-ı âteş-i sûzân habâbı (Aynî, M. 1098)

“Saf şarabın dalgası can mumunun fitilidir, yakıcı ateş kıvılcımı üstündeki kabarcıktır.”

Mevc, aşktan eli ayağı tutmayıp, titreyen bir âşık gibidir. Can mumunun fitili saf şarabın dalgasıdır, meyhane yolundaki düşkünlere bu mevc, Musa'nın asasıdır, Mecnun'un zinciridir.

3.2.4.2.1. Mevc ile İlgili Benzetmeler

3.2.4.2.1.1. Asa

Asa, değnek, sopadır. Asa, denge sağlar, yol gösterir, bazen meyhane yolunda aşk sarhoşuna yol gösteren aşk kadehi bazen de mevcdir.

O mevc-i bâde Mûsâ'ya 'asâdır
Gehî fir'avniyâna ejdehâdır (Aynî, M. 796)

“O şarabın dalgası Musa'ya asadır, firavunlara da büyük ylandır.”

Reh-i mey-hânedede olma fütâde
Alup deste 'asâ-yı mevc-i bâde (Aynî, M.1147)

“Meyhanenin yolunda düşkün olma, şarabın dalgasını asa gibi eline al.”

3.2.4.2.1.2. Dâm

Dâm, “tuzak, kapan, pusu” demektir (Kanar, 2015: 425). Şarap kuşa, kadeh yuvaya benzetilirken habâb kuşun yemine, şarabın dalgası da tuzağa benzetilmiştir.

O murg-ı bâde itmiş lâne câmı
Habâb u mevcidir dâne vü dâmı (Aynî, M. 1099)

“O şarap kuşu kadehi yuva etmiş, üstündeki kabarcık ve dalgası da yemi ve tuzağıdır.”

3.2.4.2.1.3. Zincir

Mecnun, kelime anlamı delidir, delilere de zincir vurulur, şair beyitte Mecnun ve zincir ilişkisini şarap ve mevc ile anlatır.

Otur mey-hânedede Mecnûn gibi sen
Olup zincir-i mevc-i mey be-gerden (Aynî, M.1142)

“Şarabın dalgasının zinciri boynunda olunca meyhanede sen Mecnun gibi otur.”

3.2.4.3. Dürd

Dürd, “tortu, çöküntü, posa” anlamındadır (Devellioğlu, 2004: 194). Dürd, şarabın süzülmesine rağmen dibinde kalan tortusudur. Dürd, gönül yaralarının merhemidir, şarabın tortusunda çok fazla deva vardır. O temiz bir cevherdir, şarap içen rint, onu görünce neşeli olur. Dürd, gönüllere devadır, gam yarasına onda şifa vardır. Dürd gönüle sefa getiren, eski bir keyif kaynağıdır. Şarabın tortusu göze de gönüle de parlaklık verir, gönlü gam kirinden temizler, gönle parlaklık verir (S.Feyzî, M.171-173-174-176-180-181).

Bulur meyle mir’ât-ı dil incilâ

Virür dürd-i bâde derûna cilâ (S.Feyzî, M. 120)

“Gönül aynası şarapla parlaklık bulur, şarabın tortusu içime parlaklık verir.”

Olur neşve-bahşâ-yı zevk-âverî

İder zahm-ı gamdan tehî dilleri (S.Feyzî, M.175)

“Zevk getirenin neşe veren olur, gam yaralarından gönülleri kurtarır.”

Kadeh-veş dehâna gele cân-ı pâk

Mekânım ola dürd-i mey gibi hâk (Atâî, M.1584)

“Temiz can, kadeh gibi ağzına gele, mekânım şarap tortusu gibi toprak ola.”

Mey-hâreyi itse nola pür-şevk

Dürd oldı hamîr-i mâye-i zevk (Riyâzî, M.146)

“Şarap içeni şevkle doldursa şaşılır mı, şarabın tortusu zevk mayasının hamurudur.”

Şarabın tortusu gönüle parlaklık, zevk ve neşe verir, gam yaralarından gönülleri kurtarır. Şarabın dibinde kalan tortu toprağa döküldüğünden tortunun mekânı topraktır, şarap tortusu zevk mayasının hamurudur.

3.2.4.3.1. Dürd ile İlgili Benzetmeler

3.2.4.3.1.1. Cevher

Cevher, “bir şeyin özü, maya, değerli süs taşı, mücevher, mecazen iyi yetenek” (Türkçe Sözlük, 2011: 457). Şarabın özü ise dürdü yani dibinde kalan tortusudur, bu nedenle cevhere benzetilmiştir.

‘Aceb dürd-i mey cevher-i pâk olur

Girîbân-ı gam dem-be-dem çâk olur (S.Feyzî, M. 168)

“Şarabın tortusu temiz cevher olursa gamın yakası daima yırtılır.”

3.2.4.3.1.2. Hâk

Hâk, topraktır. Dürd, kadehin dibinde kalan tortu, posa, dibe çöken şarap kalıntısı olduğundan toprakla aralarında benzerlik kurulmuştur, kadehin ayağının tozu/toprağı gibi benzetmeler yapılmıştır.

Olur dürd-i mey hâk-pây-ı kadeh

Gelür rind-i ‘aşka safâ-yı kadeh (S.Feyzî, M.169)

“Kadehin ayağının toprağı şarap tortusu olur, aşk rintlerine kadeh sefası gelir.”

Gel tâlib-i ‘işret-i müdâm ol

Dürdi gibi hâk-i pâ-y-ı câm ol (Riyâzî, M.145)

“Gel devamlı içkinin talibi ol, tortu gibi kadehin ayağının toprağı ol.”

O mey dürdidür hâk-i bâg-ı behişt

Gülü müşg-i bûyâ vü 'anber-sirişt (Beyânî, M. 199)

“O cennet bağının toprağı şarap tortusudur, gülü amber yaratılışlı ve misk kokuludur.”

3.2.4.3.1.3. İlaç/Merhem

Gönüllerdeki yaraların, gam hastalıklarının şifası şarabın tortusudur. Gam yarasına şifa dürd içinde gizlidir (S.Feyzî M.171-174). Şairler genellikle şarabı şifa

olarak görürler, bütünde olan güzellik parçaya da tesir edeceğinden dürd de şifadır, dertlere devadır.

‘Aceb dürd-i mey zahm-ı dil çâresi
Olur rind-i mey-nûş âvâresi (S.Feyzî, M. 170)

“Şarabın tortusu gönül yarasının çaresi olursa buna şaşılır mı, mey içen rintler (şarabın) serserisi olur.”

Devâsı derd-i ‘aşkun dürd-i meydır
Şifâ-yı cân-fezâdır başka şey’dir (Aynî, M.1149)

“Aşk derdinin devası şarabın tortusudur, gönle ferahlık veren şifadır, başka şeydir.”

Dilde onulur mı yâre-i gam
Dürd-i kadeh olmayınca merhem (Riyâzî, M.149)

“Kadehin tortusu merhem olmayınca gönülde gam yarası iyileşir mi.”

Zihî merhem-i zahm-ı gam sâkiyâ
Dile eyle dürd-i mey ile devâ (S.Feyzî, M. 172)

“Ey saki ne güzel, şarabın tortusu gönle deva, gam yarasının merhemidir.”

O bir mey ki dürdi ‘alîle şifâ
Nola olsa bin dürlü derde devâ (Beyânî, M. 195)

“O şarap ki tortusu hastalıklara şifadır, bin türlü derde şifa olsa buna şaşılır mı.”

Her derde bu dürdde bir devâ var
Her rence bu meyde bir şifâ var (Sabûhî, M. 68)

“Her hastalığa bu tortuda deva var, her sıkıntıya bu şarapta bir şifa var.”

İtme ta‘allül al beri gel sâgar-ı Cem’i
Dürd-i şarâbı dâg-ı dilün eyle merhemi (Ferrî, TB. 32)

“Cem’in kadehini al, yanıma gel, bahane bulma. Şarap tortusunu gönül yarasına merhem eyle.”

Dâg-ı dil-i nizâra kıl dürd-i meyle çâre

Bu bezm-i pür-humara mey yâdigâr-ı Cem'dir (Kâzım Paşa, TB. 44)

“Bitkin gönül yarasına şarap tortusuyla çare kıl, bu sersemlik meclisine şarap Cem’in yadigârıdır.”

Pür kıl anı ol bâde-i sâf ile ki dürdi

Dil derdine hoş merhem ü tiryâk-i şifâdur (Feyzî-i Kefevî, TC. 7)

“Onu saf şarapla doldur ki tortusu gönül derdine hoş merhem ve şifa panzehiridir.”

Şarabın tortusu gönül yarasının çaresidir, aşk derdinin ilacıdır. Şarabın tortusu olmasa gönüldeki gam yarası iyileşmez, bütün hastalıklara şifa ondadır. Saf şarabın tortusu gönül derdinin merhemi ve şifasıdır, bu tortuda her hastalığın bir ilacı vardır.

3.2.4.4. Cür'a

Cür'a, “yudum, içilen şarabın yere dökülen son yudumu” anlamındadır (Kantar, 2015: 348). Kadehin dibindeki son yudum için kullanılırken kadehten bir yudum bile alınsa yeteceğini, şifa olacağını ifade etmek için de cür'a kullanılır. Cür'a, içene farklı bir hâlet verir, gönle zevk verir. Cür'a, içki tohumudur, şarap içen rintlere keyif verir. Şarabın cür'ası sefa verir, o benzersiz, temiz bir cevherdir. Cür'a içen kişinin içi gamla dolu olsa da kedersiz olur. Cür'a içki meclisinin süsüdür, şarabın cür'ası içene keyif ve türlü güzellikler verir (S.Feyzî M.149-150-151-154-156-160).

Niçün bir cür'a ihsân eylemezsin

Dil-i magmûmı şâdân eylemezsin (Aynî, M.1194)

“Niçin bir damla verip iyilik etmezsin, gamlı gönlü mutlu eylemezsin.”

Anun cür'a vü ‘aks-i câm-ı safâ

Zemîn ü zamânına virmiş cilâ (Atâî, M.1021)

“Onun sefa kadehinin yansıması ve damlası, yeryüzüne ve zamana parlaklık vermiş.”

Tehî eyleme cür'adan sâgarı

Olur bezm-i ‘ayşa o nûr-âverî (S.Feyzî, M.148)

“Kadehi yudumdan boş eyleme, içki meclisine nur getiren odur.”

Meyün cür'asıdur letâfet-nümâ

Derûn-ı dil-i zâra hâlet-nümâ (S.Feyzî, M. 159)

“Ağlayan gönlün içine keyif veren, güzellik veren şarabın damlasıdır.”

N'ola cûşa gelse dem-i ergavân

Alur cür'adan kâminı her zamân (Hâletî, M. 350)

“Erguvan şarabı coşsa nolur ki damladan her zaman istediğini alır.”

Anun neşvesi peşşeyi pîl ider

Anun cür'ası katreyi Nîl ider (Ş.M. Allâme, M. 99)

“Onun neşesi sivrisineği fil eder, onun damlası katreyi Nil nehri eder.”

O bâdeden ki açar dilde râz-ı pinhânı

O mey ki cür'ası çak itdürür girîbânı (Yârî, TB. 34)

“O şarap gönülde gizli sırları açar, o şarap ki damlası yakaları yırttırır.”

Cür'ana virmezdi cân her ‘âşık-ı efsürde-dil

Olmasan tâb-efgen-i her hâtır-ı bî-tâb u teng (Nef'î, TB. 7)

“Yorgun ve sıkıntılı her gönüle güç vermeseydin gönlü hissizleşmiş her âşık damlana can vermezdi .”

Lezzetün inkâr iden ‘ömründe lezzet bulmasun

Cür'anı nûş itmeyen cisminde sıhhat bulmasun (Sermed Mehmed, TB. 21)

“Lezzetini inkâr eden ömründe lezzet bulmasın, damlanı içmeyen bedeninde sağlık bulmasın.”

Cür'anı nûş iden gönül gözünü

Câm-ı Cem-veş cihân-nümâ itdi (Fevrî, TC. 13)

“Damlanı içen gönül gözünü Cem'in kadehi gibi dünyayı gösterdi.”

Sâkî getir ol bâdeyi kim cevher-i cândır

Yek cür'ası sermâye-i 'ayş-ı dü-cihândır (Sâ'îd Efendi, TB. 1)

“Saki canın cevheri olan o şarabı getir ki tek damlası iki dünyanın yaşam sermayesidir.”

Ne bâde cür'asın içse berhemem sad-sâl

Şikest iderdi çelîpâ-yı dîn ü îmânı (Yârî, TB. 7)

“Nasıl şarap ki onun bir damlasını yüzyıllık efsun okuyucu içse din ve imanın putunu kırardı.”

O mey ki cür'asına cân virürdi bulsa Hızır

O mey ki katresine mu'terifdir âb-ı hayât (Yârî, TB. 87)

“O şarap ki Hızır bulsa damlasına can verirdi, o şarap ki ölümsüzlük suyu damlasına eksikliğini itiraf eder.”

Her cür'ada bin hayât muzmer

Âb-ı ruh-ı gülşen-i çemendir (Nûrî, TB. 62)

“Her damlada bin hayat saklı, çimenin gül bahçesinin yüzünün suyudur.”

Yek cür'asıyla cür'a-keşi şehriyâr ide

Devrân o devr-i sâgar ile iftihâr ide (Bayburtlu Zihnî, TB. 10)

“Tek damlasıyla şarap içeni hükümdar eden o zamanın kadehiyle zaman övünür.”

“Mecliste “cür'a-dânî” yani şarap artıklarının toplandığı bir kap bulunurdu. Kadehin içiminden sonra kadeh içinde kalan tortuyu dökmek için kullanılırdı. Özgür ortamlarda cür'alar yere dökülürdü” (Armutlu, 2015: 63). Aşağıda cür'a saçmak ifadesinin geçtiği beyitler sıralanmıştır:

Gele hâk-i mezârım üzre rindân

İçüp bâde olalar cür'a-efşân (Aynî, M.837)

“Mezarımın toprağı üzerine rintler gelsin, şarap içip damlasını saçan olurlar.”

Gül ü lâle semen bâde içerler

Çemende meclise cür'a saçarlar (Aynî, M.1592)

“Gül ve lale, yasemin şarap içerler, çimen yerinde meclise bir yudum şarap saçarlar.”

Sakın cür'ayı saçma yabana sen

Hemân bâde-nûş eyle rindâne sen (S.Feyzî, M.152)

“Sakın şarap damlasını önemsiz görme sen, hemen rintlere yakışır şekilde şarap iç.”

Mey-i nâb içer idi 'âşıkâne

Saçardı cür'alar bezm-i cihâna (Revânî, M.95)

“Âşıklar gibi saf şarap içerdi, cihan meclisine damlalar saçardı.”

Saçılsa ider cür'ası bî-direng

Siyeh hâki çün sandal-i sürh-reng (Hâletî, M.233)

“Damlası eğer oyalanmadan saçılsa siyah toprağı kırmızı renkli, güzel kokulu ağaç eder.”

Cür'a, gönlü mutlu eder, yeryüzüne ve zamana parlaklık verir. Ağlayan gönüle güzellik veren cür'adır, şarabın bir damlası katreyi Nil eder, yorgun âşığa güç verir, şarabın her damlasında bin hayat saklıdır.

3.2.4.4.1. Cür'a ile İlgili Benzetmeler

3.2.4.4.1.1. Mihr

Mihr, güneştir. Kadeh karanlık gecede görününce içindeki şarap damlası geceyi aydınlatan güneşe benzetilir.

Kadeh içre cür'a nümâyân olur

Şeb-i tîrede mihr-i rahşân olur (S.Feyzî, M.153)

“Kadehin içinde damla görünür, karanlık gecede parlak güneş olur.”

3.2.4.4.1.2. Yakut

Yakut, değerli süs taşı olup şarap kırmızı ve değerli oluşuyla çoğu yerde yakuta benzetilmiştir, burada parça- bütün ilişkisi ile şair şarabın damlasını da yakuta benzetir.

Sâkî o la‘l-i nâb ile leb-rîz-i sâgar it

Her cür’asın numûne-i yâkût-ı ahmer it (Zîver Paşa, TB. 5)

“Saki o saf lal ile kadehi ağzına kadar doldur, her damlası kırmızı yakut gibidir.”

3.2.4.5. Kulkul

Kulkul, “bulbul vezninde hafifü’r-ruh, zarif, beşuş ve ehl-i ülfet kimseye derler. Sürahiden kadehe şarap koyarken ya da sürahinin boğazında ortaya çıkan neşeli sestir” (Mütercim Asım, 2009: 462). Şairler kulkulu bülbül, gulgul sözcükleriyle daha çok kullanmışlardır, üçünün ortak yönü ise şairin hoşuna giden, güzel sesler olmalarıdır.

Açıldı gül negam-sâz oldu bülbül

Sadâ-yı bülbüle fer virdi kulkul (Aynî, M.1598)

“Gül açıldı, bülbül nağme söyleyen oldu, bülbülün sesine şarabın çıkardığı ses kuvvet verdi.”

Surâhîlerin kulkulin gûş idün

Safâ ile meclisde mey nûş idün (S.Feyzî, M.360)

“Sürahilerin çıkardığı şarap sesini dinleyin, sefa ile mecliste şarap için.”

Surâhîlerün kulkuli dil-güşâ

Dil ü câna hâsıl olurdu safâ (S.Feyzî, M.365)

“Sürahilerin çıkardığı şarap sesi gönül açar, gönül ve cana sefa meydana gelirdi.”

Şarabın sürahiye veya kadehe konulurken çıkardığı ses olan kulkul, bülbülün sesine kuvvet verendir. Sürahinin çıkardığı bu kulkul sesi meclise, gönüle ve cana sefa verir, gönülü açar. Bu kulkul sesi seher kuşlarının sesi gibidir; kulkul, bülbül ve kuş seslerine benzetilir.

3.2.4.5.1. Kukul ile İlgili Benzetmeler

3.2.4.5.1.1. Dua

Dua kitaplarında kadeh duası diye bir dua olduğu söylenir. Hatta eskiden tas ve çanak içine dua yazarak bu tasla hastaya su içirmek bir tedavi tarzıymış. Kadeh duasının tam olarak neye işaret ettiği anlaşılamamış, bu ifade pek çok şairde ve şiirde karşımıza çıkmasına rağmen klasik Türk şiiri âlimlerinden bunu bir bilene rastlanmamıştır. Sarhoşlar, şarabın sürahiden kadehe dökülürken çıkardığı sesi duaya benzetmişlerdir. Harabat âlemlerinde kadehler doldurulurken rintlerin aldıkları haz, dua dinlerken alınan hazza benzetilmiştir (Onay, 2000: 268).

Divan şiirinde kadeh duası mazmun olarak kullanılmış; ancak tüm özellikleriyle açıkça söylenmemiştir. Kadeh duasına dair tüm bilgiler, bu duanın tüm vasıfları, ortaya çıkış hikâyesi, içeriği, kullanılış amaçları gibi detaylar “Şerh-i Du’â-yı Kadeh” isimli, müellifi belli olmayan küçük çaplı mensur eserde mevcuttur. Kadeh duası şerh metinlerine göre, kadeh duasını okuyan kişi dinin gereklerini hiç yerine getirmemiş, sonsuz sayıda günah işlemiş biri de olsa Allah Teâlâ onun tüm günahlarını hemen affedecektir. Kadeh duası okuyan kişinin muradı müyesser olur. Dinin bu kolaylığını elde etmenin yolu kadeh duası okumaktır. Kadeh duası tedavülde olduğu zamanlarda bazı insanlar tarafından sihir/büyü yapmak amacıyla da kullanılmıştır (Donuk, 2012).

Def itmege derd ü gam belâsın

Okur üfürür kadeh du’âsın (Riyâzî, M. 208)

“Dert ve gam belasını defetmek için kadeh duasını okur, üfürür.”

Gider sâgar ile derûndan keder

Du’â-yı kadeh mahv ider derd-i ser (S.Feyzî, M.98)

“Kadeh ile içinden keder gider, kadeh duası başındaki derdi mahveder.”

Du’â-yı kadehle o dikmezse tâk

Mey itmez derûn hânesin tâb-nâk (Hâletî, M.213)

“O asma küttüğünü kadeh duasıyla dikmezse şarap meyhanenin içini parlak etmezdi.”

Hulûs ile varan bulur feth-i bâb

Du'â-yı kadeh-veş olur müstecâb (Fakîrî, M.9)

“Samimiyet ile varan fetih kapısını bulur, kadeh duası gibi isteği kabul olmuş olur.”

3.2.4.5.1.2. Mürg

Mürg, kuştur. Şarabın kadehe koyulurken çıkardığı ses meclistikilerin çok sevdiği bir ses olduğundan daima onu güzel seslere benzetmişlerdir. Seher vaktinde güzel güzel öten kuşlar bu benzetmelerden biridir.

Subh oldu sürâhî kıldı kulkul

Mürg-ı seherî-veş itdi gulgul (Riyâzî, M.313)

“Sabah oldu, sürahi seher kuşları gibi ses çıkardı.”

3.2.4.5.1.3. Ney

Ney, çok sevilen bir müzik aleti olup şiirlerde çok yerde adı geçer. Sesinin güzelliği, dinleyenlerde bıraktığı tesir sebebiyle şarabın çıkardığı ses ney'e benzetilmiştir.

Bulunmazsa âvâze-i ney sana

Münebbih yeter kulkul-i mey sana (Atâî, M.759)

“Neyin sesi bulunmazsa sana, şarabın çıkardığı ses, seni uykudan uyandırmaya yeter.”

3.2.4.6. Katre

Katre, “damla, damlayan şey, su damlası, miktar olarak bir damla olan şey, çok az şey” anlamlarına gelir (Çağbayır, 2017: 850). Şairler şarabın bir damlasının bile ne kadar etkili, değerli olduğunu anlatmak için katreyi kullanmışlardır. Şarapta var olan bütün özellikler katrede, cür'ada da vardır; ancak bazen şairler şarap demek yerine şarabın ne kadar kuvvetli olduğunu anlatmak, daha çok vurgu yapmak için onun bir yudumunu veya damlasını anlatmışlardır.

Hilâlün ide çengelini şikest

Eger katresin içse bu pîl-i mest (Atâî, M. 864)

“Sarhoş fil eğer bir damlasını içse hilalin çengelini kırar.”

Vir ol şarâbdan ki Mesîhâ demi gibi

Her katresi ider dil-i mevtâ-yı cehli hayy (Kelâmî, TB. 38)

“O şaraptan ver ki Mesih’in nefesi gibidir, her damlası cahillikten ölen gönlü diriltir.”

Katresi eyler dili deryâ-nevâl

Cür’ası fülk-i dile bahr-i visâl (S.Celâleddin, M.7)

“Damlası gönlü deryadan nasip almış eyler, bir yudumu da gönül gemisine kavuşma denizi olur.”

Nice mesrûr olmasın ol meclisin ashâbı kim

Katreni nûş eyleyende zerrece gam bulmadım (Nef’î, TB. 26)

“Meclisin halkı neden sevinçli olmasın ki damlanı içende zerre kadar gam bulmadım.”

Yek-katre cür’asına bahâ dü-cihân ola

Kim nûş iderse husrev-i sâhib-zamân ola (Neş’et Süleyman, TB. 23)

“Bir damla yudumuna iki cihan değer, kim içerse zamanın kuvvetli padişahı olur.”

Merhabâ ey cennet-i dünyânun âb-ı kevseri

Rinde bir katren unutturdı ‘azâb-ı mahşeri (K.İzzet Molla, K. 1)

“Merhaba ey dünya cennetinin kevser suyu, rinde bir damlan mahşer azabını unutturdu.”

Her katre bir özge nokta-i şevk

Her dem nola hâsılitse bin zevk (Riyâzî, M. 600)

“Her damla özel bir şevk noktasıdır, her an bin zevk ortaya çıkarsa buna şaşılır mı.”

Şarabın katresi, cahillikten ölen gönlü diriltir, gönülleri öylesine doyurur ki deryadan nasip almış gibi eder. Katreyi içende zerre kadar gam olmaz, bir katre şarap iki cihana değer. Şarabın katresi mahşer azabını unutturur, ölümsüzlük suyudur.

3.2.4.6.1. Katre ile İlgili Benzetmeler

3.2.4.6.1.1. Ab-ı Hayvan

Ölümsüzlük suyu şarapla ilgili en sık yapılan benzetmelerden biri olup neredeyse şaraba ikinci bir ad olmuştur. Şaraba yapılan bu benzetme onun damlasına da yapılmış, böylece şarabın her yudumunun ölümsüzlük getirdiği anlatılmıştır.

Ana dil-teşne olmuş ins ile cân

Anın bir katresidür âb-ı hayvân (Revânî, M.4)

“İnsan ve cin taifesi ona susamıştır, onun bir damlası ölümsüzlük suyudur.”

Ne mey katresi reşk-i âb-ı hayât

Hemân lezzeti misl-i kand-i nebât (S.Feyzî, M.112)

“Nasıl şarap ki damlası ölümsüzlük suyunu kiskandırır, lezzeti ise şeker gibidir.”

O mey ki katresine mu'terifdir âb-ı hayât

O mey ki cür'asına teşnedir Hızır da tamâm (Yârî, TB. 11)

“O şarap ki onun bir damlasına ölümsüzlük suyu kendini eksik hisseder, o şarap ki yudumuna Hızır da susamıştır.”

Sâkî getir o âbı ki âb-ı zülâl ola

Her katresinde âb-ı hayât ihtimâl ola (Bayburtlu Zihnî, TB. 45)

“Saki o suyu getir ki berrak su ola, her damlasında ölümsüzlük suyu ihtimali ola.”

3.2.4.6.1.2. Ateş

Şarap; rengi ve etkisi ile ateşe benzetilir, her ikisinin de kırmızı ve yakıcı olması bu benzetmeyi kuvvetlendirir. Şarabın katresi de ateşe teşbih edilmiştir.

Ne mey katresi âb-ı âteş-nümûn

Olur rengi reşk-âver-i bahr-i hûn (S.Feyzi, M.108)

“Nasıl şarap ki damlası ateş gösteren sudur, rengi kan denizini kiskandıran olur.”

3.2.4.6.1.3. Define

Şarabın bir damlasının bile ne kadar değerli olduğunu anlatmak için şair katreyi defineye benzetmiştir.

Meydir sebab-i safâ-yı sine

Bir katre-i nâbı bin define (Hüznî, M.13)

“Gönlün sefasına sebep şaraptır, bir saf damlası bin definedir.”

3.2.4.6.1.4. Mihr

Güneş, parlaklığı ve ısıtıcı etkisiyle şiirlerde benzetme ögesi olarak kullanılır. Şarabın damlasının güneşe benzetilmesi şişeden akmaya başlayıp kadehe dökülmesiyle birlikte meclise aydınlık, parlaklık gelmesiyle ilgilidir. Ayrıca şarabın şişede durmayıp kadehlere boşalması meclistikler için sevindiricidir, o an gönüllere de güneş doğar.

Ne dem şişeden bâde rîzân olur

Anun katresi mihr-i rahşân olur (S.Feyzî, M.354)

“Ne zaman şişeden şarap akar, onun damlası parlayan güneş olur.”

3.3. Kadeh

Kadeh, klasik Türk şiirinde şarap içmek amacıyla kullanılan çeşitli araçların adıdır. Şiirlerde sırça, câm, ayak, bat, çanak, fıçı, fincan, ibrik, minâ, kadeh, kap, kâse, peymâne, piyale, rıtl, sâgar, sebû, sifâl, tas, tulum vs. şekillerde karşımıza çıkar. Kadehi bulan kişinin Cemşid olduğu söylenir, bu bakımdan câm-ı Cem şeklinde birçok beyitte yer almaktadır (Revânî M.94-334, Nevâî M.5, Fuzûlî M.26, Beyânî M.39, S.Celâleddin M.31).

İçkinin konulduğu kap anlamına gelen kadeh, sâki-nâmelerde genellikle câm şekliyle geçer; ancak şarap kapları olarak fıçı, tulum, testi, kâse, tas, sürahi de beyitlerde karşımıza çıkar (Aynî M.1007-1008-1009-1010-1011). İçi şarap dolu olan kadeh sevgilinin dudağıyla aynı renktedir, bu sebeptendir ki birçok beyitte câm sevgilinin dudağına benzetilmiştir (Riyâzî M.617, Cinânî M.38, Yârî TB.48).

Kadeh farklı kültür ve toplumlarda farklı şekillerde yapılmıştır. Klasik Türk şiirindeki kadeh ile bugün bizim kullandığımız kadehler aynı değildir, çünkü o

dönemdeki kadehler bugünkü gibi küçük değil, daha yayvan ve geniştir. Klasik Türk şiirine konu olan kadeh bugün kâse olarak kullandığımız eşyaya benzemektedir. Kadeh zamanla bir eşya olmaktan çıkmış özellikle Hz. İsa'nın son akşam yemeğinde içtiği kadeh “gradal” gibi kutsallaştırılmaya başlanmıştır. Doğu geleneklerine göre de kadehe bir tür kutsallık atfedilmiştir. Sakinin mecliste kadehi yere hiç koymaması, hürmetle vermesi de bu kutsallaştırmayla ilgili olmalıdır (Bahadır, 2013: 242, S.Feyzî M.78-240-281, Sermed Mehmed TB.30, Gelibolulu Mustafa Âlî TB.6, Feyzî-i Kefevî TC.19).

Kadehin mecliste elden ele dolaşmasına da devr denir. Saki şarabı kadehe doldurduktan sonra meclisin büyüğüne uzatır daha sonra kadeh elden ele dolaşır, devretmeye başlar. Mecliste devreden bu kadeh herkesin bir yudum alacağı büyük kadeh yani ratl-ı giran olmalıdır. Meclisteki bu devr hadisesi tıpkı güneşin dönmesi gibidir. Özellikle meclisin kurulduğu bahar mevsimleri için şarap devri ifadesi kullanılır. Kadehin meclisi böyle baştan sona dolaştığı zamanlarda meclis ehli can, hayat bulur, o kadeh karanlık gecede ay ışığı gibidir. Her daim şarap isteyen meclis ehli, sakiden hiç durmadan kadehi devretmesini ister. Saki bazen elinde sürahiyle ortada kadehleri doldurup devrettirir. Hemen bütün şairler bu devr olayından bahsetmişler ve meclisin bir devr meclisi olduğunu vurgulamışlardır (Atâî M.967, Riyâzî M.281-473, S.Feyzî M.138-231-362, Revânî M.540, Fuzûlî M.32, Beyânî M.181, Es'ad M.70, Sa'îd TB.4).

Saki-nameler, ağırlıklı olarak şarap, saki ve kadehten bahseden manzum eserlerdir. İncelenen saki-name metinlerinde kadehe çeşitli isimler verilmiş, kadehle ilgili bazı benzetmeler yapılmıştır. Bu isim ve benzetmelerden hareketle bazı kadeh çeşitleri tespit edilmiştir.

3.3.1. Kadehe Verilen İsimler ve Kadeh Çeşitleri

3.3.1.1. Âftâbe

“Su kabı, matara” demektir (Çağbayır, 2017: 41). Âfitâbe, aslında matara ile eş anlamlıdır; ancak şiirlerde bu kelimeyle daha çok kavisli kulplu ve gaga ağızlı ibrikler kastedilir. Bakır, bronz, gümüş ve hatta altın gibi metallerle çini ve porselenden imal edilir (Şentürk, 2016: 106) Beyitte “âftâbe” ve “âfitâb” arasında şeklen hiçbir benzerlik olmadığı halde şair ses benzerliğinden dolayı kadeh ve güneş arasında ilgi kurmuştur.

Sâkî kanı ol zer-âftâbe

Dönsün yine sâgar âfitâba (Riyâzî, M. 590)

“Saki nerede o altın su kabı, kadeh yine güneşe dönsün.”

3.3.1.2. Aşkar Gözi

Aşkar gözi, bir tür içki kadehidir (Çağbayır, 2017: 109). Edebî metinlerde kullanılışından hareketle büyük bir kadeh türü olduğu anlaşılır. Aşkar’ın aynı zamanda meşhur bir at ismi olmasından yararlanan şairler at kulağı adlı kadeh türünü aşkar göziyle birlikte kullanır (Şentürk, 2016:393-394).

Bezm-i mey olup sipihr-i mînâ

Aşkar gözidür ana süreyyâ (Riyâzî, M. 104)

“Gökyüzü şarap meclisi olunca Süreyya yıldızı da ona kadeh olur.”

3.3.1.3. At Kulağı

“Büyük kadeh” anlamındadır (Arslan, 2012: 32).

Her sûsen alup ele ayagı

Aşkına içerler at kulağı (Riyâzî, M. 9)

“Her susam ele kadehi alıp, aşkına büyük kadeh içerler.”

3.3.1.4. Ayak

Ayak, “ayaklı şarap kadehi” anlamına gelir (Levend, 1984: 337) Eski zamanda kullanılan kadehlerin günümüzdekilerden farklı olduğunu düşünürsek ayaklı kadehi şairler daha çok tevriye yapmak için kullanmışlardır; fakat günümüzde ayaklı kadehler kullanılmaktadır.

Mülâyim güzeldür ayagını öp

Zenah-dânın ohşa dudagını öp (Atâî, M. 957)

“(Şarap)Yumuşak huylu güzeldir kadehini öp, çene çukurunu okşa, dudağını öp.”

Sâkî yine bezme dem getürdi

Elde ayagı kadem getürdi (Riyâzî, M. 765)

“Saki yine meclise nefes/can getirdi, elde kadehi uğur getirdi.”

Ne denlü olursan da merd-i dilîr

Yıkar bir ayag ile bir küşti-gîr (Cinânî, M.33)

“Ne kadar yiğit adam olursan ol bir pehlivan bir kadeh ile yıkar.”

Olsam ayagı altına el gibi pây-mâl

Ölsem de şîr-i mâderî-veş kan olur helâl (Ferrî, TB. 18)

“Kadeh altında el gibi ayaklar altında kalsam, ölsem annemin sütü gibi kanım helal olur.”

Bîmâr-ı gama kadeh devâdır

Sâkî senin ayagın şifâdır (Nûrî, TB. 18)

“Gam hastasına kadeh devadır, saki senin kadehin şifadır.”

Sâkî benim ki mâye-i feyzim şarâbdur

Bîmâr-ı ‘aşka bir ayag al kim sevâbdur (Bayburtlu Zihnî, TB. 1)

“Saki benim feyzimin kaynağı şaraptır, aşk hastasına bir kadeh al ki o sevaptır.”

Tâlib-i ruhsâr ile bir çek ayag

‘Âşık-ı dîdâr ile bir çek ayag

Gülşen-i mey-hânede bülbül gibi

Şöyle şarâb-hâr ile bir çek ayag (Seyyid Nigârî, T. 95)

“Yanağının isteğiyle bir kadeh çek, yüzünün aşkıyla bir kadeh çek, meyhanenin gül bahçesinde bülbül gibi şarap içenle bir kadeh çek.”

Saki-namelerde bir kadeh çeşidi olarak karşımıza çıkan ayak kelimesi tevriyeli kullanımıyla dikkat çeker, şairler bir kadeh çeşidi olan ayak kelimesiyle birlikte ayak öpmek, ayakaltında kalmak ifadelerini kullanmışlardır.

3.3.1.5. Batt

Batt, “kaz, kuyu veya kova gibi yerlerden su alıp içmeye yarar kulplu bardak; kaz şeklindeki sürahi, maşrapa, uzun boyunlu testi, şarap kabı” anlamlarına gelir (Çağbayır, 2017: 167). Eskiden şarabın bulunduğu büyük kaba kadehler yüzecek şekilde bırakıldığından bunlara ördek anlamında “batt” dendiği bilinir. Şarap üzerinde yüzen

kadeh anlamına gelmesine rağmen kaz/ördek şeklindeki sürahiye de bu ismin verildiği söylenir (Şentürk, 2017: 118).

Harâretten kebâb oldu bât-ı câm

Bozuldu çihre-i sahbâ-yı gül-fâm (Aynî, M.1616)

“Sıcaktan kaz şeklindeki su kabı kebab oldu, gül renkli şarabın yüzü bozuldu.”

Kanı sâkiyâ ol bat-ı hoş-sadâ

O ser-sebz-i minâ-yı humret-nümâ (Atâî, M.788)

“Ey saki nerede o hoş sesli kaz şeklindeki su kabı, o kırmızlık gösteren kadehin yeni yapılmıştır.”

Meclisinde bizi kebâb eyle

Yâ sebû yâ bat-ı şarâb eyle (Es’ad, M.59)

“Meclisinde bizi kebab eyle, ya testi ya da şarabın kaz şeklindeki su kabı eyle.”

Batt, kaz şeklindeki sürahi anlamında olup kebab olmak, kebab eylemek ifadeleriyle beraber kullanılmış, şarap mezelerinden biri olan ördek kebabını da akıllara getirmiştir.

3.3.1.6. Bülbüle

Bülbüle; “şarap, kadeh, renkli deri” anlamındadır (Devellioğlu, 2004: 116). Şairler bu kelimeyi bülbül kelimesini de akıllara getirecek şekilde tevriyeli kullanmışlardır.

Surâhî ne söyler ‘aceb bülbüle

Pür eyler hemân meclisi kulkule (S.Feyzî, M.361)

“Sürahi acaba kadehe ne söyler, meclisi hemen şarap sesiyle doldurur.”

Hazân irdi sâkî safâ vir dile

Pür olsun mey ile hemân bülbüle (S.Feyzî, M.448)

“Sonbahar geldi saki gönüle sefa ver, kadeh hemen şarap ile dolsun.”

Sâf ise eger bülbülenün bize derûnı

Yokla dehenin sâdır olan hüsn-i edâdur (Feyzî-i Kefevî, TC. 3)

“Kadehin içi eğer bize saf ise, yokla ağzını, ortaya çıkan tarzının güzelliğidir.”

3.3.1.7. Câm

“Kadeh ve piyale manasına gelir. Özellikle ayna ve cam denilen şişeye denir” (Mütercim Asım, 2009: 108).

Saki-nameler şarap muhtevası etrafında döndüğü için bu şiirlerde kadehten sıkça bahsedilir. Câm, saki-namelerde çeşitli hayaller ve edebî sanatlarla birlikte en çok kullanılan kelimelerden biridir. Yapıldığı maddeyi ve rengini ifade eden kelimelerle câm-ı zerrin, câm-ı la‘lin, câm-ı yakutî, câm-ı billur, câm-ı mînâ, câm-ı ateş-reng, câm-ı gül-gün (gül-fâm, gül-reng), câm-ı lale gibi terkipler içinde yer alır (Aynî M.1591-1601, Fuzûlî M.32, Riyâzî M.562, Kelâmî TB.6, Ahmed-i Dâ‘î TC.28, Fevrî TC.34, S.Feyzî M.363).

Alup sâkiyâ ‘aks-i rûyun müdâm

Döner defter-i hâs eşkâle câm (Atâî, M. 814)

“Ey sâki, şarap yüzünün yansımaları alınca kadeh özel bir defter şekline döner.”

Şair, şarabı dağıtan sakinin yüzünün şaraba yansıması sonucu kadehte oluşan şekli anlatmıştır.

Yem-i ‘işretün câmdur revnakı

Sulandıkça yürür bunun zevrakı (Atâî, M. 946)

“İşret denizinin süsü kadehtir, sulandıkça onun gemisi yürür.”(yani kadehin içine şarap konuldukça yürür).”

Kadeh, şairler tarafından çok defa gemiye benzetilmiştir. Bunun en büyük sebebi işret ve eğlence meclislerinin de deniz olarak hayal edilmiş olmasıdır. Bu denizlerde yani meclislerde gamlı, kederli gönülleri tek kurtaracak, kıyıya çıkaracak olan gemi kadehtir.

Nice bir elde ola câm-ı bâde

Ki dînün hirmenini vire bâda (Revânî, M. 674)

“Ne zaman ki şarap kadehi elde olur, dinin harmanını rüzgâra verir.”

Ekinlerin harmanı yapılırken rüzgârın hatta fırtınanın çıkması yapılan işi kolaylaştırır, kadeh ele alınca da dinin emirleri, ekinin harmanlandığı, rüzgârla uçup gittiği gibi uçar, gider.

Câm elde iken bakmazuz asla göz ucıyla

Ger Hızır sunarsa bize mir'ât-ı Sikender (Bağdatlı Zihnî, TC. 4)

“Eğer Hızır bize İskender’in aynasını sunsa, kadeh elimizde iken göz ucuyla asla bakmayız.”

İskender’in aynası şiiirlerde çok sık karşımıza çıkar, bu meşhur aynanın sahibi Makedonyalı İskender’dir, ayine-i İskender ona aittir. Şarap kadehi, İskender’in aynasına benzetilir; çünkü ondan şarap içen başka bir âlemi seyrederek (Çetindağ, 2011: 85).

Sâkî bize çekdürme mey-i gussa humârın

Bir câmla kıl ‘acele geçen ‘ömre mükâfât (Bağdatlı Zihnî, TB.8)

“Saki bize gam şarabının sarhoşluğunu çekirme, bir kadehle acele geçen ömrümüze iyilikte bulun.”

Saki-namelerde her daim dertli, kederli meclis ehli vardır, bu dertlerin çaresi tabipler de yoktur, gam hastalığının ilacı bulunmamıştır. Bu gamın dağılması için tek çare şarap içmektir. Bu nedenle birçok beyitte kadehin gam ve kederden kurtardığından bahsedilir.

Gark eyle seyl-i bâdeye gam kişverin tamam

Dârâ’ya gâlib eyledi İskender’i bu câm (Belîğ, TB.47)

“Gam ülkesini şarap seline eksiksiz batır, bu kadeh (öyle tesirlidir ki) İskender’i Dara’ya galip eyledi.”

Dârâ, İran’ın Keyaniyan sülalesinin dokuzuncu hükümdarı olan Keykubad, Dârâ-yı Kebîr olarak da bilinir ve çok zaman İskender’in savaş sahnelerinde yer alır. İhtişam ve ululuk sembolü olarak bilinen Dârâ, İskender’in bir hilesi sonucu mabeyincisi tarafından zehirlenerek öldürülmüştür (Pala, 2004: 106). Klasik Türk şiiri geleneğinde hem İskender hem de Dârâ yiğitlik, ihtişam ve güç sembolü olarak kullanılır. Bu nedenle şair kadehin tesirini anlatmak, gücüne güç katmak için bu ifadeden de yararlanmış ve İskender’in Dârâ’yı mağlup etmesinin ardında kadehin gücünün olduğunu söylemiştir.

Sâkî o câmı vir ki bu derdin devâsıdır

Ya’nî şehîd-i ‘aşk olanın kan bahâsıdır (Âkif, TB. 41)

“Saki, o kadehi ver ki o derdin devasıdır, o kadeh aşk şehidinin kanının bedelidir.”

Burada bahsedilen kan bedeli, kısas yerine bazen mağdurun yakınlarına ödenen bir bedeli/cezayı karşılar. Beyitte bahsedilen aşk şehidinin kan bedeli olan şarap aşk şarabıdır. Bu kadeh, aşk ateşiyle yanan ve bu aşka hasret, aşk yolunda canını veren aşk şehidinin kadehidir.

Ser-pûş ile câmı çekmeziz dâmâna

Biz gizli kapaklı içmeziz sahbâyı (Riyâzî, M.737)

“Başımızda külah ile kadehi eteğimizin altına koymayız, biz şarabı gizli kapaklı içmeyiz.”

Bana câm-ı meydür meserret-nümûn

Şarâb-ı safâ gam-güsâr-ı derûn (S.Feyzî, M. 177)

“Bana sevinç getiren şarap kadehidir, sefa şarabı ise içimin dert ortağıdır.”

Göze rûşen görünmezdi bu eyyâm

Bu ‘işret-hânedede ger olmasa câm (Revânî, M. 347)

“Bu meyhanede eğer kadeh olmasaydı, bu günler gözüme böyle parlak görünmezdi.”

Niçün meylün ola her demde câma

Helâl akçeni viresin harâma (Revânî, M.675)

“Neden her anda kadehe meylediyorsun, helal olan paranı neden haram olana veriyorsun.”

Getür sâkiyâ câmunı nûş idem

Gam-ı dehri tâ kim ferâmûş idem (Fakîrî, M.43)

“Ey saki, kadehini getir ki içeyim ve zamanın gamını unutayım.”

Sâkiyâ câm-ı hilâli tutkıl

Bâde hurşîd misâli tutkıl (Nevâî, M. 95)

“Ey saki, hilal şeklinde kadehi tut, güneş gibi şarabı tut.”

Her kim tutar elde câm-ı bâde

Elbette gamı virür o bâda (Hüznî, M.12)

“Her kim ki elinde şarap kadehi tutar o kişi elbette gamı rüzgâra verir.”

Câm oldı benüm çü yâr-i cânım

Ser-mâye-i feyz-i câvidânım (Na’îm, M. 44)

“Kadeh benim canım yârim oldu, sonsuz feyiz veren sermayem oldu.”

Câm, saki-namelerde en sık kullanılan kadeh isimlerindedir, çeşitli benzetme ve ifadelerle anlatılan câm, câm-ı Cemşid, câm-ı cihan-nüma, câm-ı gül-gûn, câm-ı musaffa, câm-ı ruşen ve câm-ı sefa şeklinde de metinlerde karşımıza çıkar.

3.3.1.7.1. Câm-ı Billur

Billur, “kesme cam, kristal, duru, temiz ve akıcı, pürüzsüz” anlamındadır (Türkçe Sözlük, 2011: 343). Billur kadehle cam kadehler kastedilmiş olmalıdır.

‘Alevlenmiş hum-ı mey hem-çü tennûr

Sifâl-i âteş olmuş câm-ı billûr (Aynî, M. 1620)

“Şarap küpü aynı tandır gibi alevlenmiş, billur kadeh ateş kâsesi olmuş.”

Meh-tâb ile feyz-i câm-ı billûr

Demdir yine ola nûr-ber-nûr (Riyâzî, M. 296)

“Billur kadehin feyzi ile ay ışığı nur üstüne nur olur.”

3.3.1.7.2. Câm-ı Cemşid

Şarabın mucidi olarak bilinen Cemşid’in yedi çeşit madenden oluşan yedi köşeli efsanevi kadehinin ismi olup câm-ı cihân-nümâ, câm-ı Cem olarak da şiiirlerde karşımıza çıkar. Kadehin aynaya benzetildiği çoğu yerde bu kadehle İskender’in aynası özellikleri bakımından “her ikisinin de dünyada olup bitenleri gösterme özelliğinden” birbirine karışmış şekilde işlenir. Rivayete göre bu kadehin özelliği boşalır boşalmaz kendiliğinden dolmasıdır. Alaşımını oluşturan madenlerin karışımındaki tesirlerden yahut üzerindeki yazıların tılsımından kaynaklanan bir hassa ile bu kadehin olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılır. Şiir geleneğinde de en değerli kadehin sembolüdür (Şentürk, 2017: 379).

Müreccah câm-ı Cemşid’e be-her-hâl

Mekân itmiş anı yâkût-ı seyyâl (Aynî, M.960)

“Cemşid’in kadehi her hâliyle üstündür, akan yakut onu mekân etmiş.”

Şarap akan bir yakut olunca kadeh de bu yakutun mekânıdır. Çoğu beyitte kadehin maden kaynağı olarak karşımıza çıkması şarabın maden, cevher veya yakut olmasıyla ilgilidir.

Sabâh oldu sâkî kanı câm-ı Cem

Uyansun yine şem‘-i rindân-ı gam (Atâî, M.1163)

“Saki sabah oldu Cem’in kadehi nerede, gam rintlerinin mumu uyansın.”

Sabah olması artık aydınlık olması demektir ki aydınlıkta da muma gerek kalmaz. Sabah olmuş; fakat hâlâ muma ihtiyaç varsa demek ki ışığın, aydınlığın kaynağı kadehtir. Kadeh ortada olmayınca sabah olsa bile karanlıktır.

Cem gitdi cihânda nâmı kaldı

Ancak görülürde câmı kaldı (Riyâzî, M.518)

“Cem gitti, dünyada adı kaldı; ancak görünürde kadehi kaldı.”

İnsan ölümlü bir varlık olduğundan öldüğünde ardında bıraktıkları kalır. Cem de ölüp gitmiş; fakat dünyada hâlâ ondan bahsedilmektedir. Bunun da sebebi şarabın ve kadehin ona nispet edilmesidir.

Harâbâta vakf itmese câmını

Anar mıydı kimse Cem’ün nâmını (Hâletî, M. 241)

“Eğer kadehini meyhaneye bağışlamasaydı, Cem’in adını kimse anar mıydı.”

Vakf, “bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla bir hayır işine bağışlamak, bırakmaktır” (Devellioğlu, 2004: 1134). Beyitte meyhane bir hayır kurumuna, kadeh oraya bağışlanan bir mülke benzetilmiştir. Cem ise bu hayır kurumuna kadehini bağışlamış ve bu yolla adını ölümsüzleştirmiştir.

Bulunmazsa da sâgar-ı Cem hele

Sınuk gönlümi lutf idüp al ele (Ş. Yahyâ, M. 66)

“Cem’in kadehi eğer bulunmazsa, lütfedip kırık gönlümü kadeh yerine eline al.”

Şairler genellikle gönlü, kırık bir kadeh olarak şiirlerinde kullanmışlardır. Şairlerin gönlü, kırılabilir bir nesne olan kadehe benzetmelerinin ardında şarabın manevi bir kavram olarak değerlendirilmesi ve bu şarabın gönül aracılığıyla idrak edilebileceği fikri vardır.

Savup zâhidi al ele câm-ı Cem

İçilsün şarâb idelüm def'-i gam (Atâî, M.773)

“Zahidi geçiştirip, ele Cem'in kadehini al, şarap içilsin ve gamı defedelim.”

Bu bezm içre nûş eyleyen câm-ı Cem

Ferâmûş olur mihnet-i derd ü gam (S.Feyzî, M. 239)

“Bu meclis içinde Cem'in kadehini içen, gam ve derdin eziyetini unuttur.”

Hep sende kaldı ümmîd ey yâdigâr-ı Cemşîd

Mânend-i câm-ı hurşîd devr eyle turma bârî (Kâzım Paşa, TB. 7)

“Ey Cemşîd'in yadigârı ümit sende kaldı, güneş kadehi gibi devreyle, bari durma.”

Cem'in kadehi her hâliyle, her şeyden üstündür, Cem'in adının bugün bile anılma sebebi onun kadehidir, Cem'in kadehini içen dert ve kederini unuttur.

3.3.1.7.3. Câm-ı Cihân-nümâ/Gîfî-nümâ

Şarabın ilk üretildiği günlerde Cemşîd'in şarap içtiği kadeh olarak bilinen câm-ı cihân-nümâ, yedi feleğin sırrını ayrıntılı bir biçimde gösteren kadehtir. Gizemli özellikler taşıyan câm-ı Cem'de yer kürenin en uzak noktalarında gerçekleşen olaylar bile yansır. Bu öyle bir kadehtir ki kırmızı şarap dolu bu kadehi kaldırıncı billur kadehin aynalaşan güzelliğinde bütün kâinatı görürsün (Yıldırım, 2008: 191).

O mey câmidur câm-ı gîfî-nümâ

Peşinden görünür kamu mâ-verâ (Beyânî, M.179)

“O, dünyayı gösteren kadeh şarap kadehidir, ardı sıra bütün gerisinde kalan her şey görünür.”

Mavera; “ard, geri, bir şeyin ötesinde, arkasında bulunan” anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2004: 587). Mavera, eşyanın arkasında görünmeyen yüz, görünenden yola çıkıp görünmeyeni bulma, anlama meselesi olarak da yorumlanabilir.

Surâhîyi fevvâre eyle ana

Kadeh olsun el câm-ı gîfî-nümâ (Ş. M. Allâme, M.38)

“Sürahiye ona fıskiye eyle, dünyayı gösteren o kadehe kadeh el olsun.”

Sürahi o şarabı etrafa yayan, dağıtan fıskiye olmuş, kadeh ise dünyayı gösteren kadehe el olmuştur. Şarabın içinde bulunduğu kap olan kadeh, şarabı içenlere ulaştırır, aracılık eder, el vazifesi görür.

Kanı sâkiyâ câm-ı ‘âlem-nümâ

Safâ nic’olur görsün ehl-i riyâ (Atâî, M.1240)

“Ey saki nerde âlemi gösteren kadeh, riya ehli sefa nasıl olur görsün.”

Sâkî meded yetiştür câm-ı cihân-nümâyı

Ednâ bir iltifâtın sultân ider gedâyı (Kâzım Paşa, TB. 55)

“Saki, yardım et, dünyayı gösteren kadehi yetiştir, en az bir iltifatın bile fakiri sultan eder.”

Sâkiyâ câm-ı cihân-bîn algıl

İçige bâde-i rengîn salgıl (Nevâî, M. 133)

“Ey saki, cihanı gören kadehi al, içine renkli şarap koy.”

Câm-ı gîtî-nümâ, dünyayı gösteren kadehtir, o kadehle yalnızca kainât değil onun ötesindeki her şey de görünür, bu kadehi içen sırra vakıf olur, o kadehle riya ehli sefa bulur.

3.3.1.7.4. Câm-ı Gül-gûn/Gül-fâm

Kadeh saki-namelerde çeşitli hayaller ve edebî sanatlarla birlikte en çok kullanılan kelimelerden biridir, câm-ı gül-gûn, gül-fâm, gül-reng gibi terkipler kadehin rengine işaret eder.

Firâkunda sâkî ciğer hûn olur

Dü-çeşmim iki câm-ı gül-gûn olur (Atâî, M. 838)

“Saki, ayrılığında ciğer kanlı olur, iki gözüm iki gül renkli kadeh olur.”

Klasik Türk şiirinde şair daima sevgiliden ayrıdır, bu ayrılık ona büyük ızdırıp verir. Saki-namelerde de saki, maşuk konumundadır. Ayrılığa dayanamayan âşığın ciğeri kanla dolmuştur, ayrıca ağlamaktan kızaran gözleri gül rengine dönmüş, iki gözü iki gül renkli kadeh olmuştur. Gözünden kanlı gözyaşı akmaktadır, bu yönüyle göz kadehe gözyaşı da şaraba benzetilmiştir.

Dil-i zâr idüp câm-1 gül-fâmı nûş

O murg-1 hazân-dîde kılsun hurûş (Atâî, M. 1355)

“Ağlayan gönül, gül renkli kadehi içince, o güz mevsimini görmüş kuş coştı.”

Güz mevsimiyle sıkıntılı günler kastedilmiş olabilir, gül renkli kadeh sıkıntıları unutturur, sıkıntılar bu kadehin etkisiyle kuş olup uçar.

Câm-1 güle tokunup seherden

Mestâne yürür nesîm-i gülşen (Riyâzî, M.441)

“Gül kadehine seher vakti dokunup gül bahçesinin rüzgârı sarhoş gibi yürür.”

Rüzgâr kadehe dokununca bile mestane olur, gül renkli kadehin rüzgârı bile mest edecek kadar tesirli olduğu anlatılırken, rüzgârın sağa sola rastgele savrulmasının sebebi de mestane oluşuna bağlanmıştır.

Destinde nedir o câm-1 gül-gûn

Murg-1 dil-i zârım itdi meftûn (Hüznî, M.45)

“Elinde o gül renkli kadeh nedir, inleyen gönül kuşumu tutkun etti.”

Temûz irdi sahbâ-yı nâbı getir

Bana câm-1 gül-gûn-şarâbı getir (S.Feyzî, M. 493)

“Temmuz geldi saf şarabı getir, bana gül renkli şarabı getir.”

Câm-1 gül-gûn, gül renkli kadeh demek olup kadehin içindeki şarabın rengine işaret eder, âşğın kanlı gözleri câm-1 gül-gûndur, o kadehten içince ağlayan gönül kederden kurtulur.

3.3.1.7.5. Câm-ı Musaffa

Musaffa; “tasfiye edilmiş, süzölmüş, yabancı maddelerden ayrılmış” anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2004: 686). Câm-ı musaffa, parlak kadeh anlamında kullanılır.

Husûsâ câm-1 billûr-1 musaffâ

Ferah-zâdır ferah-zâdır ferah-zâ (Aynî, M.1015)

“Özellikle parlak billur kadeh ferahlık verendir, ferahlık getirendir.”

Sâkî bize ol câm-ı musaffâyı getir kim

Esrâr-ı Hudâvend-i cihân anda ‘ayândır (Sâ’îd Efendi, TB. 6)

“Saki o parlak kadehi bize getir ki cihanın malikinin sırları onda görülür.”

Humarun ‘ilâcına sahbâ gerek

Dil-i zara câm-ı musaffa gerek (S.Feyzî, M. 416)

“Sarhoşluğun verdiği sersemliğin ilacına şarap gerek, inleyen gönüle parlak kadeh gerek.”

Yine bir bezm-i tarab-sâz ile yârân-ı safâ

Çekdiler câm-ı musaffâyı virüp rûha cilâ (Gelibolulu Âlî, TB.1)

“Yine sevinç veren meclis ile sefanın dostları ruha cila verip saf kadehi çektiler.”

Câm-ı musaffa, ferahlık getiren kadehtir. Bu kadehte cihanın sahibinin sırları görülür, inleyen gönlün ilacı câm-ı musaffadır. Sefa meclisinde içilen câm-ı musaffa ruha parlaklık verir.

3.3.1.7.6. Câm-ı Rûşen

Rûşen; “aydın, parlak, açık, belli, aşikâr, açıkça” anlamındadır (Kantar, 2015: 487). Kadeh, rûşen ve dırâşan olması yönüyle beyitlerde sıkça karşımıza çıkar. Kadehe o parlaklığı veren kendi etrafında olan işlemler, süsler ve içindeki şaraptır.

Çek sâgar-ı rahşânı nazar kıl ruh-ı hûba

Bîhûde sakın çekme bu gam-hânedede âlâm (Sâ’îd Efendi, TB. 19)

“O parlak kadehi çek ve güzel yüze bak, bu gam evinde, boşuna elem çekme.”

Dünya, gam çekilen, dert ve keder yeridir. Bu dünyada gam çekmemek için kadeh çekmek ve güzele bakmak gerekir. Klasik şiir geleneğinde rint profilini yansıtan bu düşünceye göre, dünyanın gam ve kederinden kurtulmanın tek çaresi şarap içmek ve güzel sevmektir. Kişi ancak bu yolla dünya denilen bu gam evinde huzur içinde, rahat bir yaşam sürebilir.

Sun dest-i keremle câm-ı rûşen

İtme bize merhabâ uzakdan (Riyâzî, M. 124)

“Kerem elinle parlak kadehi sun, bize uzaktan merhaba etme.”

Saki, meclise gelenleri karşılar; fakat şarap sunduğu esnada daha çok yakınlaşır. Şair burada uzaktan merhaba etme yaklaş der ve sakiden şarap sunmasını ister.

Bir ‘ârızî gül o câm-ı rûşen

Kan tamlamaga turur yüzünden (Riyâzî, M.340)

“O parlak kadehin bir yanağı güldür ve yüzünden kan damlar.”

Gül gibi olan yüzden kan damlaması kadehten şarabın dökülmesidir. Kadeh gül yüze benzetilirken, şarap da yanaktan akan kana benzetilir.

Bir güldür o sâgar-ı dirahşân

Gül-bergi olur müdâm rîzân (Riyâzî, M. 338)

“O parlak kadeh bir güldür, sürekli akan gül yaprağıdır.”

Meded sâkî vir câm-ı rûşen bana

Münevver ola kalbimiz daima (S.Feyzî, M.444)

“Medet et saki, parlak kadehi bana ver; (o kadehle) kalbimiz daima nurlu olsun.”

O câm-ı rûşeni çeken elem çekmez, o parlak kadeh yüzünden kan damlayan bir gül yanaklıdır, güldür, o kadehi içenin kalbi daima nurlu olur.

3.3.1.7.7. Câm-ı Safa

Safa; “saflık, berraklık. Gönül şenliği, kedersizlik, neşe, zevk, eğlence” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2004: 908). Ayrıca Türkçe bir kelime olarak “Topraktan yapılan su kabı, maşrapa.” anlamına gelmektedir (Tarama Sözlüğü,1983: 176). Şairler sefa ile hem eğlenceye hem de uzak anlamıyla kadehe göndermede bulunmuşlardır.

Mizâcımca bir şerbet içür bana

Bulunmaz mı gönlümce câm-ı safâ (Atâî, M.938)

“Mizacıma göre bir şerbet içir bana, benim gönlümce bir sefa kadehi bulunmaz mı.”

O bâdeyle pür olsa câm-ı safâ

Olur mâh-veş ya’ni pertev-fezâ (S. Feyzî, M.116)

“Sefa kadehi o şarapla dolu olsa, ay gibi ışık saçan olur.”

Bahâr irdi câm-ı safâ devr ide

Derûndan hemân gerd-i mihnet gide (S.Feyzî, M.509)

“Bahar geldi sefa kadehi devretsin, içinden hemen mihnet tozu gitsin.”

Al destüne ol câm-ı safâyı pür olsa

Reşk-i kamer ü gayret-i hurşîd-i semâdur (Feyzî-i Kefevî, TC. 6)

“Sefa kadehini dolu olunca eline al, (o kadeh)gökyüzündeki güneşin ve ayın kıskandığıdır.”

Sâkiyâ lutf eyle bir câm-ı safâ

Cân u dil bulsun ta'allukdan rehâ (S.Celâleddin, M. 37)

“Ey saki, sefa kadehini lütfeyle; can ve gönül, dünyaya bağlılıktan kurtuluş bulsun.”

Sefa kadehi ay gibi ışık saçandır, o kadeh dolu olunca ay ve güneş onu kıskanır. Sefa kadehi devretmeye başlayınca gönülde mihnet tozu gider, can ve gönül bu kadehle dünyaya bağlılıktan kurtulur.

3.3.1.8. Emrûd

“Emrûd; emrûdî, armut biçiminde olan, armudi anlamındadır. Armut şeklindeki kadeh için kullanılmıştır” (Arslan, 2012: 36).

Getür sâkî şarâb-ı portakalı

Vir emrûdî kadehle turma hâlî (Aynî, M.1659)

“Saki portakal şarabını getir, armut şeklindeki kadehle ver, boş durma.”

3.3.1.9. Kabak

Kabak, “içki kadehi, şarap tası” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 797). Eskiden şişenin bol olmadığı zamanlarda Anadolu’da su kabağını oyup tuz, sirke kabı, maşraba gibi kullanırlardı. Cam, şişe gibi eşyalar ağırlığından cübbe altında taşınmadığı için şarap bu kapların büyüklerine konulurdu biraz daha küçük olanları ise kadeh yerine kullanılırdı (Onay, 2000: 264).

Derûnına uymazmış anun yüzi

Kabak sanduğum çıkdı kan karpuzı (Atâî, M. 888)

“Onun dışı içine uymazmış, kabak sandığım kan karpuzu çıktı.”

O neşveyle gerdûna bassun ayak

Ene'l-hak meyinden pür olsun kabak (Ş.M. Allâme, M. 102)

“ O neşveyle dünyaya ayak bassın, ene'l-hak şarabından kabak dolsun.”

Bir elde kabak bir elde sâgar

Sâkî olasın şifte-i kâkül (Fevzî, TB. 24)

“ Bir elde kabak bir elde sâgar, saki kâkülün tutkunu olasın.”

3.3.1.10. Kâse/Tas

“Cam, çini, porselen ve topraktan yapılmış dibi derin kap. Bazı nesnelere çukur olan kısmıdır” (Çağbayır, 2017: 843). Tas “genellikle içine sulu şeyler konulan metal vb.den yapılmış kap” demektir (Türkçe Sözlük, 2011: 2274).

Neşve-i câvidine cân u cihân olsun fedâ

Tâs-ı ser-şârın leb-i dilber gibi her derde em (Memdûh, K. 12)

“Sonsuz neşvene cân ve cihan feda olsun, ağzına kadar dolu olan tasın sevgilinin dudağı gibi her derde devadır.”

Gönlü yaralı âşığın derdinin tek ilacı sevgilinin dudağıdır, sevgilinin dudağı gibi dertlere deva olan başka bir şey de ağzına kadar dolu olan kadehtir.

Olursa meyle memlû kâse dirler

İçüp mest ol anı kıl sonra ezber (Aynî, M. 1011)

“Şarapla dolu olursa ona kâse derler; o kâseyi iç, sonrada ezber eyle.”

Hemân kâse ile sürülsün şarâb

Dil-i zârımı sâkî kıl neşve-yâb (S.Feyzî, M.139)

“Hemen kâse ile şarap verilsin, saki ağlayan gönlümü neşeli eyle.”

Gül kâsesi oldu mülle leb-rîz

Geldi yine nev-bahâr sâkî (Nûrî, TB. 4)

“Saki yine ilkbahar geldi, gül kâsesi şarapla ağzına kadar doldu.”

Her kâse ki sen anı sunarsın

Zehr olsa da içmemek yamandır (Nûrî, TB. 22)

“O kâse ki sen onu sunarsın, zehir olsa dahi onu içmemek çok kötüdür.”

Sâkî kerem it gel yine bir la’l-i dilber sun bana

Gel kâse-i elmâs ile yâkût-ı ahmer sun bana (Mehmed, Msl. 9)

“Saki cömertlik et, yine sevgilinin dudağını bana sun, elmas kâse ile gel, kırmızı yakutu bana sun.”

Bir kadeh çeşidi olan kâse, sevgilinin dudağı gibi her derde devadır bu nedenle şairler sakiden kâse kâse şarap isterler. Kâse ile şarap verilince ağlayan gönül neşelenir, kederden kurtulur. Bahar mevsimi şarap mevsimi olduğundan kâseler gül renkli şarapla dolar.

3.3.1.11. Kedû

“Kabak, şarap kabı yapmak üzere kurutulan kabak, kafatası” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 863). Şairler kedû ve sebû sözcüklerini çoğunlukla birlikte kullanıp ses benzerliğinden ahenk elde etmişlerdir.

Kedûdan revân oldu la’l-i müzâb

Şafak zâhir itdi meger âfitâb (Atâî, M. 887)

“Kedûdan şarap aktı, meğer güneş şafak ortaya çıkardı.”

Surâhî sebû vü kedû ile câm

İder hıdmete nâ-tamâmî müdâm (S.Feyzî, M. 201)

“Sürahi, testi ve kedû ile câm bitmeyen hizmete devam eder.”

Kedûsınun enbûbı mîzâb-ı zer

Ki andan şarâb-ı mu'anber akar (Beyânî, M. 206)

“Kedûsunun emziği, boğumu altınoluğu ki ondan güzel kokan şarap akar.”

Subh ağzını açmadın kedûnun

Biz gösterelim dibin sebûnun (Fâ'izî, M. 140)

“Sabah kedûnun ağzını açmadın (ki) biz testinin dibini gösterelim.”

Sâkî şarâb-ı nâb ile leb-rîzdir kedû

Zinhâr boş bulunma tehî kalmasun sebû (Belîğ, TB. 36)

“Saki saf şarap ile kedû ağzına kadar doludur, asla boş bulunma testi boş kalmasın.”

3.3.1.12. Ke's

Ke's; “bardak, kadeh, şarap dolu kadeh, şarap dolu kap” anlamlarındadır (Çağbayır, 2017: 875).

Sâkî getir o ke'si dehrin vefâsı yokdur

Nakş u nigârı vardır lâkin cilâsı yokdur (Şâkir Efendi, Msd. 15)

“Saki o dolu kadehi getir zamanın vefası yoktur, süsü ve güzelliği vardır; fakat parlaklığı yoktur.”

Feryâd u enînimdir olan nây u rebâbım

Hûnâb-ı cigerde ki dolar ke's-i şarâbım (Harputlu Hayri, TB. 18)

“Ney ve kemençem feryat ve inleyişimdir; şarap kadehim, ciğerin kanlı suyuyla dolar.”

3.3.1.13. Kûz

Kûz; “bardak, içki kadehi, çanak, çömlek, tas” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 941).

Boş câm ile hâtırım değil hoş

Toldur kûzı subh u şâm gezdür (Nâfî, Msd.1)

“Boş kadeh ile gönlüm hoş değil; doldur bardağı, sabah ve akşam gezdür.”

Bezm-i mey olup misâl-i dülâb

Tolup boşalurdı kûze-i âb (Riyâzî, M. 652)

“Şarap meclisi dolap misali olup suyun kadehi dolup boşalırdı.”

3.3.1.14. Mînâ

“Şişe, âb-gîne manasındadır. Türkçe’de sırça denir. Âb-gîne-i elvân manasındadır. O lacivert renkli sırçadır ki kuyumcular bazı saat ve kutu gibi nesnelere gümüş yüzüne nakış ve tarh ederler” (Mütercim Asım, 2009: 523).

Kopar gulgule câm-ı mînâ ile

Safâ-bahş olur bezme sahbâ ile (S.Feyzî, M.363)

“Mînâ kadeh ile velvele kopar, meclise şarap ile sefa gelir.”

La'l-i terden nesîm-i 'anber-bû

Gonca mînâsın eylemiş memlû (Fuzûlî, M.50)

“Amber kokulu rüzgâr, taze dudaktan gonca kadehini dolu eylemiş.”

Sâkî ser-i felekde tâ âfitâb dönsün

Tursun elinde mînâ câm-ı şarâb dönsün (Kâzım Paşa, TB. 46)

“Saki gökyüzü zirvesinde güneş dönsün, elinde mînâ dursun, şarap kadehi dönsün.”

Yârin lebini bu gece öpdi leb-i mînâ

Besbelli sa'âdetle togar kevkeb-i mînâ (Abdî, TB. 19)

“Kadehin kenarı bu gece yârin dudakını öptü, mutlaka gök kubbesinin yıldızları mutlulukla doğar.”

Merhabâ ey câm-ı mînâ-yı mey-i yâkût-reng

Devri gelsin senden örgensin sipihr-i bî-direng (Nef'î, TB. 1)

“Merhaba ey yakut renkli şarabın billur kadehi, durmayan gökyüzü devretmeyi senden öğrensin.”

Sâkî fûrûg-ı meyle bu bezmi münevver it

Mînâları şarâb ile yâkût-ı ahmer it (Nûrî, TB. 5)

“Saki, şarabın ışığıyla bu meclisi nurlandır, kadehleri şarap ile kırmızı yakut et.”

3.3.1.15. Müseddes

Müseddes; “altılı, altıya çıkarılmış, altı kısımdan meydana gelmiş” anlamındadır (Devellioğlu, 2004: 739). Burada şairin kastettiği altıgen bir kadeh çeşidi olmalıdır. Ayrıca müseddes ve müselles sözcükleriyle şair hem ses benzerliğiyle ahenk elde etmiş hem de her ikisinin de sayı anlamı olmasından yakınlık ilgisi kurmuştur.

Müselles ko câm-ı müseddeslere

Tolâdur münâsib gümüş sâgar (Atâî, M. 939)

“Müselles (bir şarap çeşidi) şarabı altıgen şeklindeki kadehlere koy, gümüş kadeh dolmaya uygundur.”

3.3.1.16. Peymâne

“Büyük içki kadehi, ölçek, ölçü kabı, şarap kabı” anlamlarına gelir (Çağbayır, 2017:1343)

Es-salâ her dem açık mey-hânemiz

Sübha-âsâ devr eder peymânemiz (S. Celâleddin, M.122)

“Her an meyhanemiz açık halkı çağırır, tespih gibi kadehimiz de her daim devr eder.”

“Es-salâ, halkı namaza davet için kullanılan bir sözdür” (Develioğlu, 2004:235). Sela, nasıl ki her vakit namaz vaktinde okunur, onun engeli veya tatili yoktur, işte meyhane de öyledir, her an açıktır. Kadeh ise tespih gibi meyhanede sürekli elden ele dolaşır, devreder.

Pür it sâkiyâ câmı rindâne sun

Gözet ‘ahd ü peymânı peymâne sun (Ş.Yahyâ, M.8)

“Ey saki kadehi doldur rint bir şekilde sun, söz ve yemini gözet, kadeh sun.”

Buyur sâkî tolu peymâne sunsun

Bu gün kim ‘ahd ile peymân senündür (Ahmed-i Dâ’î, TC. 37)

“Saki buyur, dolu kadeh sun, bugün söz ve yemin senindir.”

Peymâneye itdüm ahd ü peymân
Anun yolına revân ola cân (Na'îm, M. 45)

“Kadehe yemin ettim, söz verdim, onun yoluna canımı veririm.”

Dil-i ‘âşık gibi peymâne pür-sûz
Ruh-ı sâkî gibi mey şu’le-efrûz (Aynî, M. 1614)

“Kadeh, âşığın gönlü gibi ateş dolu, şarap sakinin yanağı gibi ateş tutuşturur.”

Peymâne içinde memlû mülsün
Nâmın mey ü reng ü bûda gülsün (Hüznî, M. 4)

“Kadeh içinde dolu bir şarapsın, ismin şarap; fakat renk ve kokuda gülsün.”

Bir kadeh çeşidi olan peymâne, saki-namelerde birçok yerde peymân sözcüğüyle birlikte kullanılmış, böylece ses benzeliği yoluyla şairler ahenk elde etmişlerdir.

3.3.1.17. Piyale

Piyale; “kadeh, küçük kadeh” anlamındadır (Kanar, 2015:259).

Piyâle dâ’îre-i meclisinde halka-be-gûş
Surâhî hıdmetine boynu bağlı bir çâker (Yârî, TB. 66)

“Meclis dairesinde kadeh, sürahi hizmetinde boynu bağlı bir köledir.”

Sâkî getir piyâle ki mey nûş idelim
Endûh-ı dehri cümle ferâmûş idelim (Kelâmî, TB. 25)

“Saki kadeh getir ki şarap içelim, zamanın dert ve eleminin hepsini unutalım.”

Sâkî pür it piyâleyi gül-reng-i bâdeden
Mestânı ‘andelib kıl âheng-i bâdeden (Zîver Paşa, TB. 1)

“Saki, gül renkli şarapla kadehi doldur, şarabın hoş nağmesiyle sarhoşları bülbül eyle.”

Bir piyâlen çeken gedâ diller
Kendüyi dehre pâdişâ itdi (Fevrî, TC. 16)

“Bir kadehini içen yoksul gönüller, kendisini zamana padişah etti.”

Sâkî ele al yine piyâle

Zîb-i ser-i neşvedir o lâle (Riyâzî, M. 139)

“Saki ele yine kadeh al, o lale neşenin baş süsüdür.”

Anun bir cur‘asından bitdi lâle

Kim almışdur ele la‘lîn piyâle (Revânî, M.14)

“Kim ele lal renkli kadeh almıştır, onun bir damlasından lale yeşerir.”

Destinde o âteşin piyâle

Gûyâ ki nihâl-i gülde lâle (B.İzzet, M. 154)

“Elinde o ateş renkli kadeh, gül fidanında lale gibidir.”

Piyale, bir damlasında lalelerin yeşerdiği, lale renkli kadeh, sürahinin hizmetinde bir köledir. Bu piyaleyi içenler zamanın dert ve elemelerini unuttur, şifa kaynağıdır. Bu piyaleden içen yoksullar, zamanın padişahı olur. Piyale, lal rengiyle sevgilinin dudağı olarak karşımıza çıkar. Kadeh genel olarak laleye benzetilir; ancak bu benzetme ses benzerliğinden olsa gerek piyalede daha belirgin olarak görülür.

3.3.1.18. Rıtl-ı Girân

“Rıtl, ratl; Eskiden kullanılan bir litre kadar olan sıvı ölçüğü. Büyük kadeh, büyük okkalık kadeh, ağır büyük kadehtir” (Devellioğlu, 2004: 879).

Perîşân ider bezmi rıtl-ı girân

Odur fitne-i devr-i âhir-zamân (Atâî, M. 967)

“Büyük kadeh meclisi perişan eder, ahir zamanda devreden fitne odur.”

Ahir zaman, dünyanın son günleri, âlemin ve insanın fâni olduğunu kabul eden dinlerde dünya hayatının kıyametten önceki son zamanlarını ifade eder. Ahir zamanda birçok karışıklıklar çıkacağı ve fitneler kopacağı bilinmektedir. Mecliste fitne sebebi kadehin dolaşmasıdır; kadeh elden ele gezerken ortalık karışır ve kıyamet akıllara gelir.

Elünde olup câm u ratl-ı girân

Terâzûdan agsun mey-i ergavân (Ş. M. Allâme, M.13)

“Elinde kadeh ve büyük kadeh olunca teraziden erguvan şarabı akar.”

“Rıtl, Grekçe litranın Süryanice yoluyla Arapça’ya geçmiş şekli olup Arap dünyasındaki en yaygın ağırlık birimidir. Latince dengelemek, tartmak anlamındaki

libra'dan türemiş denge, terazi, tartı anlamına gelir” (Kallek, 2008: 52). Şair kelimenin denge, tartmak manasından yola çıkarak ratl-ı girânla ilişkili olarak terazi sözcüğü kullanmış olmalıdır.

Kanı sâkiyâ ol külâh-ı keyân

Ağır deprenür oldı rıtl-ı girân (Atâî, M. 794)

“Ey saki nerede şahların takkeleri, büyük kadeh ağır devretmeye/dönmeye başladı.”

Adû ile beni bir tartma sâkiyâ lutf it

Ağırla ratl-ı girân ile ‘âşık-ı zârı (Yârî, TB. 72)

“Ey saki düşman ile beni bir görme, zayıf âşığı büyük kadeh ile ağırla.”

Yabancı ile beni bir görme, ağlayan âşığı ratl-ı girân ile ağırla diyen şair, divan şairlerinin birçoğunda görülen ağırlama fiiliyle uyum sağlayan ratl-ı girân sözcüğünü birlikte kullanmıştır (Şentürk, 2016,130).

3.3.1.19. Sâgar

Sâgar; “kadeh, piyale, su kabı ” anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2015: 515).

Sâkî getir ol sâgar-ı nûr-efşânı

Kim câmdur ârâyiş-i kasr-ı fânî (Atâî, M. 971)

“Saki o nur saçan kadehi getir ki fânî köşkün süsü o kadehtir.”

Fânî köşk ile kastedilen dünyadır. Dünya gelip geçicidir, bu nedenle ona bel bağlanmaz. Dünyadaki mutluluk, üzüntü hepsi geçip gider; fakat bu fânî dünyanın süsü kadehtir, kadeh dünyanın fâniliğini unutturur ve ona katlanmaya sebeptir.

Hâr içse eger ki sâgarından

Rüstem düşe havfa hançerinden (Riyâzî, M. 434)

“Eğer kadehinden bir diken içse, Rüstem (onun) hançerinden korkuya düşer.”

Akıllılığı ve cesaretini birleştirerek İran’ın en ünlü kahramanı haline gelen Rüstem, şiirlerde kahramanlık, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak karşımıza çıkar. Gençliğinde olağanüstü başarılar göstermiş, hayatı baştan sona İranlılar için gurur

vericidir. Hayatının neredeyse bütün dönemleri kötülükler ve kötülerle savaşmakla geçmiştir. Her zaman halkla iç içe yaşayan Rüstem'in efsanesi yaşadığı dönemin sonrasında kaleme alınmış, Fars geleneğinde kahramanlığı, cesareti, korkusuzluğu, yardımseverliği gibi güzel davranışlarıyla bir dünya kahramanı olarak simgeleşmiştir (Yıldırım, 2008: 584). Rüstem güç ve kuvvetin, yenilmezliğin sembolü olsa da dikenin hançerinden korkuya düşecektir. Bu korkuya sebep olan ise, dikenin kadeh içmesidir, kadeh o kadar etkilidir ki dikenin Rüstem'in korkacağı hançere dönüştürür.

O sâgar idi tâc-ı Fağfûr u Cem

Başıyla berâber tutar dem-be-dem (S.Feyzî, M.136)

“O kadeh Cem ve Fağfur’un tacıdır, (bu sebeple) daima başıyla beraber tutar.”

Fağfur, “Çin hükümdarlarına verilen unvan, Çin işi porselen” demektir (Çağbayır, 2017: 483). Kadehin taca teşbihiyle kıymeti ve baş üstünde yeri olduğu anlatılmıştır.

Bir sâgar için terk iderüz iki cihânı

Bir tolu kadehdür bize dünyâya ber-â-ber (Bağdâtlı Zihnî, TC. 2)

“Bir kadeh için iki dünyayı terk ederiz, bir dolu kadeh bizim için dünyaya eşittir.”

İki cihan mutluluğunu kadehle elde etmek mümkündür. Dünya ve ahiret mutluluğu birbirine zıt değildir; ahiret mutluluğunu kazanmak için dünyadan vazgeçmek gerekmez; dünyada refah içinde yaşanarak da ahiret mutluluğu elde edilebilir. Burada bahsi geçen kadehle şair hem bu dünyada hem ahirette mutlu olacağını umar ki bu kadeh için iki cihani feda eder.

Gider sâgar ile derûndan keder

Du’â-yı kadeh mahv ider derd-i ser (S.Feyzî, M. 98)

“Kadeh ile içinden keder gider, kadeh duası başındaki derdi mahveder.”

O sâgar safâ-bahş olur dem-be-dem

Ne mümkün gire kalbe renc ü elem (S.Feyzî, M. 134)

“O kadeh daima sefa veren olur (o zaman) kalbe sıkıntı ve elemnin girmesi mümkün değildir.”

‘Aceb zevk-bahş oldı cân u dile

Gezerse sezâ sâgar elden ele (S.Feyzî, M. 240)

“Kadeh, can ve gönle zevk veren olursa onun elden ele gezmesi uygundur.”

Getür o sâgar-ı mu’ciz-nümâyı ey sâkî

Masih-veş beni bir nefha ile kıl ihyâ (Yârî, TB. 82)

“Ey saki, o mucizeler gösteren kadehi getir, Mesih gibi beni bir nefes ile dirilt.”

Sâkî bugün o sâgarı çok andım agladım

Dildâr elinden anı içer sandım agladım (Âkif, TB. 32)

“Saki, bugün o kadehi hatırıma getirip çok ağladım, sevgili elinden onu içer sandım ağladım.”

Kanı sâgar-ı bâde-i cân-fezâ

Benek altınlar geymiş kadehler (Revânî, M. 343)

“Nerede gönle ferahlık veren şarap kadehi, benek altınlar giymiş kadehler.”

Sâgardur o kân-ı la’l-i cûşân

Olmak da müdâm reşha-efşân (Na’îm, M. 213)

“O kadeh coşan lal kaynağıdır, devamlı damla saçan olmaktadır.”

Sâgar, saki-namelerde iki cihanın feda edildiği, dünyalara bedel bir kadehtir. Sâgar ile gönülde kederler gider, sefa gelir. O sâgarla kalbe sıkıntı ve elemin girmesi mümkün değildir, mucizeler gösteren sâgar, Mesih gibi bir nefesle diriltir, o sâgar lal kaynağıdır.

3.3.1.20. Sifâl

Sifâl; “çanak, çömlek gibi topraktan yapılmış kap, toprak kap parçası” anlamlarına gelmektedir (Çağbayır, 2017: 1473).

Hayâlünden olmaz cüdâ bir zamân

Şikeste sifâl-i harâbâtiyân (Hâletî, M. 250)

“Meyhanedekilerin kırık çanağı hayalimden bir an ayrı olmaz.”

Sifâl içre bir cür'a lââyî manga

İrür câm-ı gîtî-nümâyî manga (Nevâî, TC. 21)

“Çanak içinde bir damla tortu ile cihanı gösteren kadehi bana getir.”

Her sifâle çeşmime bir câm-ı Cem

Her hatt-aver hoş-edâ vü gonca-fem (S. Celâleddin, M.31)

“Her çanak gözüme Cem'in kadehidir, ferman getiren hoş tavırlı ve gonca ağızlıdır.”

Hâkimiz yek sifâl-i sahbâ it

Tenimiz sâgar-ı temennâ it (Es'ad, M. 50)

“Toprağımızı tek şarap çanağı et, tenimizi minnetarlık kadehi et.”

Sâkî o mey ki me'haz ana 'ayn-ı nûrdur

Hurşîd sifâl ü mey-kedesi bezm-i Tûr'dur (Ferrî, TB. 37)

“Saki, o mey ki onun kaynağı nurun aynısıdır; güneş, çanak ve meyhanesi Tur meclisidir.”

3.3.1.21. Şişe

Şişe; “içerisine sıvı konulan, cam veya plastikten yapılmış, dar ağızlı uzun kap” demektir (Türkçe Sözlük, 2011: 2227). Gönül şişe ile neşeli olur, şarap cana zevk ve sefa verir. Şişe erguvan şarabıyla dolu olunca kadeh lale olur. Gönül şişe ile şarap ümit eder, iştret gecesi içinde şişe ay ışığı olur. Erguvan şarabıyla dolu şişeyi görünce, şarap içenin gözü kıpkızıl olur. İlaç gibi olan şişeyi çeken, gece ve gündüzü zevkle geçirir. Şarap şişesi keyif verir, onun çıkardığı ses gönül açan bir nağmedir (S.Feyzî M.352-353-355-356-357-359).

Getür şişe-i câmı rahşende kıl

Çerâg-ı ümîdim dırahşende kıl (Atâî, M.777)

“Kadeh şişesini getir, parlak eyle, ümit mumunu ışıklı eyle.”

Ne dem şişeden bâde rîzân olur

Anun katresi mihr-i rahşân olur (S.Feyzî, M. 354)

“Ne zaman ki şarap şişeden dökülür, onun damlası parlayan güneş olur.”

Nümâyân olup şişeden gül gibi

Anı nûş iden oldu bülbül gibi (S.Feyzî, M. 358)

“Şişeden gül gibi görününce onu içen bülbül gibi olur.”

Sun ol şişeden bâde-i ‘aşk-ı pâk

Gönül ola üftâde-i ‘aşk-ı pâk (S.Feyzî, M. 367)

“Temiz aşk şarabını o şişeden sun, gönül temiz aşkın tutkunu ola.”

Sâkî düşer mi meclis-i ‘işretde gam yimek

Derdün var ise sînede gam çekme şişe çek (Belîğ, TB. 56)

“Saki, işret meclisinde gam yemek düşer mi, gönlünde derdin var ise gam çekme, şişe çek.”

Pür-zahm-ı rîşeyim ben muhtâc-ı şişeyim ben

Bir câm-ı meyle def’ it gönlümden ibtilâyı (Kâzım Paşa, TB. 58)

“Yaralarla dolu bir püskülüm ben, şişenin muhtacıyım ben, bir şarap kadehiyle gönlümden belayı defet.”

Şarap şişesi parlayan güneştir, o şişede temiz aşk şarabı sunulur. İçinde gül renkli şarap olan şişe, gül şişesidir, yaralarla dolu gönül şişenin muhtacıdır; çünkü o şişe gönülden belayı defeder.

3.3.1.22. Tolu

Tolu, “dolmuş olan, dolu, içki dolu kadeh” demektir (Çağbayır, 2017: 1688). Meclis ehli sakinin her daim dolu kadeh sunmasını, boşalan kadehlerini de hemen doldurmasını ister. Şairler şarap sözcüğünü hiç kullanmadan sadece dolu ile şarap dolu kadehi kastederler. Bu nedenle dolu sözcüğü beyitlerde bir kadeh çeşidi olarak da karşımıza çıkar.

Tolı üzre bûse alınur müdâm

Yeter ‘âşika bûse-i la’l-i câm (Atâî, M.956)

“Dolu üzerinde devamlı öpücük alınır, âşiğa kadehin dudağının öpücüğü yeter.”

Yine sâkiyâ yâre sun bir tolu

Kadehle vir ol kebk-i zîbâya su (Atâî, M.942)

“Ey saki, sevgiliye yine bir dolu sun, o güzel keklîğe kadehle su ver.”

Sâkî demidir yüriye sâgar

Lutfunla ayaglana tolular (Riyâzî, M.101)

“Saki, zamanıdır kadeh yürüsün, lütfunla dolular ayaklansın.”

Ne denlü pîr ise her ak sakallu

Yeter gözlük yerine iki dolu (Revânî, M. 356)

“Her aksakallı ne kadar yaşlı ise gözlük yerine iki dolu yeter.”

Ne hâcetdür el ucuyla görüşmek

Tolu başında ‘âdetdür öpüşmek (Revânî, M. 477)

“El ucuyla görüşmek ne lüzumdur, dolu başında öpüşmek adettir.”

3.3.1.23. Zevrak/Keştî

“Zevrak; Arapça bir kelime olup küçük gemi, sefine-i sagire manasınadır ki kayak tabir olunur” (Mütercim Asım, 2009: 843). Keştî; “Farsça bir kelimedir, gemi, sefinedir” (Çağbayır, 2017: 879).

Deryâ-yı mülde keştî-i tûfândur kadeh

Ka’r-ı sadefde zübde-i nîsândur kadeh (Bayburtlu Zihnî, TB. 19)

“Kadeh, şarap denizinde tufan gemisidir, kadeh sedefin derinliğinde nisan ayının en mühim kısmıdır(incidir).”

Tufan, “her tarafı kaplayacak şekilde sel getiren şiddetli yağmur ve fırtınadır” (Çağbayır, 2017: 1694). Nuh peygamber zamanında imana gelmeyenlerin suda boğulmaları olayı olup bu tufandan yalnızca Nuh’un gemisine binenler kurtulabilmiştir. Nisan ayı ise yağmur, bereket ayı olup sedef bu ayda denizden çıkıp nisan yağmurunu yutar. Nuh’un gemisi şiirlerde kurtuluş, huzura erme ve sığınak simgesidir. Şair beyitte kadehi onları felaketten kurtaracak olan gemiye ve inciye benzetmiştir.

Beni bu sâhil-i gamdan halâs it

Suyunda zevrak-ı câma uyup git (Aynî, M. 401)

“Beni bu gam sahilinden kurtar, suyunda kadeh gemisine uyup git.”

Sürüp sâkiyâ zevrak-ı câmı sen

Kıl engüşt-i zîbânı ana dümen (Atâî, M.806)

“Ey saki, kadeh gemisini sen sürüp süslü parmağını ona dümen kıl.”

Dönüp zevrak-ı sürha câm-ı şarâb

Dirahşende fânûs olur her habâb (Atâî, M. 881)

“Şarap kadehi kırmızı sandala dönüp her bir kabarcığı parlak fener olur.”

Zamânıdur yürüt ey sâkî zevrâk-ı câmı

Hevâ-yı lücce-i ‘ayşın bu demdür eyyâmı (Yârî, TB. 25)

“Ey saki, kadeh sandalını yürüt, zamandır, zevk ve sefa sularının havasının günleri bu zamandır.”

Sâkî demidir felekden al kâm

Sal lücce-i nûra zevrak-ı câm (Riyâzî, M. 295)

“Saki felekten muradını al zamandır, nur sularına kadeh gemisini sal.”

Bahr oldı akup şarâb-ı gül-fâm

Çekdirse ‘aceb mi zevrak-ı câm (Riyâzî, M. 730)

“Gül renkli şarap deniz olup aktı, kadeh gemisi onu çekse şaşılır mı.”

Klasik Türk şiirinde zevrak ve keştî kelimeleri kadeh için kullanılmıştır. Bu kadeh çeşidi örneklerde de görüldüğü gibi beyitlerde derya, deniz, sahil, dümen, lücce, bahr kelimeleriyle birlikte kullanılmış, tenasüp sanatı yapılmıştır.

3.3.1.24. Zücâc

Sırça; “cam, şişe” anlamına gelir. (Devellioğlu, 2004: 1192)

Kanı sâkiyâ ol dirahşân zücâc

Ki tahsîl ide cism-i hâkî mizâc (Atâî, M.768)

“Ey saki, nerede o parlak kadeh ki o, toprak bedeni yaratılışı ilimlendirsin.”

Kanı sâkiyâ ol mülevven zücâc

Bize mül-i sâfî ile kıl ‘ilâc (Atâî, M. 1210)

“Ey saki, nerede o renkli kadeh, bize saf şarap ile ilaç eyle.”

Kanı sâkiyâ bâde ile zücâc

Gönül itdi anun ile imtizâc (S.Feyzî, M. 348)

“Ey saki, nerede şarap ile kadeh, gönül onunla iyi anlaştı.”

Yine sâkiyâ ol mülevven zücâc

Alışdurmuş âteşle hayli mizâc (Ş.M.Allâme, M. 32)

“Ey saki, yine o renkli kadeh ateşle oldukça çok karıştırılmış.”

3.3.2. Kadeh ile İlgili Benzetmeler

3.3.2.1. Ârâyiş

Ârâyiş; “süs, süsleme” demektir (Kanar, 2015: 20). Meclisi oluşturan unsurların en önemlilerinden olan kadeh, aynı zamanda meclisin süsüdür. Beyitte şair kadehin meclisin süsü olmasını daha da genellemiş ve onu fâni olan bu dünyanın süsü olarak görmüştür.

Sâkî getir ol sâgar-ı nûr-efşânı

Kim câmdur ârâyiş-i kasr-ı fânî (Atâî, M.971)

“Saki o nur saçan kadehi getir ki kadeh fâni sarayın süsüdür.”

3.3.2.2. ‘Arûs

Gelinlerin yüzünün örtülü olmasından yola çıkarak şair böyle bir ilgi kurmuştur, şarap kadehin gül renkli yüz örtüsüdür. Bu durumda kadeh de şiirlerde daha çok süs, güzellik, ziynet sembolü olarak kullanılan geline benzetilmiştir.

Kanı ol ‘arûs-ı şeb-i ‘izz ü nâz

Ki gül-gûn tütukla olur cilve-sâz (Hâletî, M.90)

“Nerede o naz ve kıymet gecesinin gelini ki gül renkli örtüyle cilve eder.”

3.3.2.3. Aşk

Şarap, pek çok şiirde aşk, muhabbet ve sevdayı anlatmak için kullanılır. Aşkın tıpkı şarap gibi insanı kendinden geçirici özelliği, keyif vericiliği vardır, bu nedenle

şarap aşk ilişkisi çoğu yerde karşımıza çıkar. Şairler şarabın özelliklerini kadehe de atfetmişler ve mecaz-ı mürsel yoluyla iç-diş ilişkisinden yola çıkarak kadehle aşk arasında ilişki kurmuşlardır.

Gel ey sâkî tolandır câm-ı ‘aşkı

İdem ser-mest ü zinde nâm-ı ‘aşkı (Aynî, M. 1322)

“ *Ey saki gel, aşk kadehini dolandır; aşk adını sarhoş ve ayıkken söyleyeyim.*”

Beni câm-ı ‘aşk itdi âşüfte-hâl

Ayag üstine turmaga yok mecâl (Atâî, M. 1477)

“ *Aşk kadehi beni kendimden geçirdi, ayaküstünde durmaya gücüm yok.*”

Ger olmasa câm-ı ‘aşk gerdân

Mest olmaz idi nigâh-ı cânân (Riyâzî, M. 407)

“ *Eğer aşk kadehi öyle dönmeseydi sevgilinin bakışı mest olmazdı.*”

Sevgilinin gözü her zaman nergis gibi mest ve mahmur olarak şiirlerde karşımıza çıkar; ancak şair burada sevgilinin gözünün mest olmasını kadehin mecliste sürekli dönmesine bağlar. Hiç durmadan dönen kadehi takip eden sevgilinin gözleri yorulur bu nedenle de sarhoş bakar, şair burada hüsn-i talil sanatı yapar.

Gönül mest-i peymâne-i ‘aşk ola

Şeb u rûz mestâne-i ‘aşk ola (S.Feyzî, M. 307)

“ *Gönül aşk kadehinin sarhoşu olsun, gece ve gündüz aşkın sarhoşu olsun.*”

Ele al sâkiyâ şol câm-ı ‘aşkı

Yine mest eylegil bed-nâm-ı ‘aşkı (Revânî, M. 327)

“ *Ey saki aşk kadehini ele al, aşkın kötüye çıkmış adını yine sarhoş eyle.*”

Benem sâkiyâ mest-i bed-nâm-ı ‘aşk

Hakîkat meyinden suna câm-ı ‘aşk (Fakîrî, M. 41)

“ *Ey saki aşkın kötüye çıkmış adının sarhoşu benim, aşk kadehi hakikat şarabından sunsun.*”

Çeküp câm-ı safâyı mest-i yâr ol

Sana var eylesün peymâne-i ‘aşk (Rüşdî, M. 42)

“ *Aşk kadehi sana var oldukça sefa kadehinden çekip sevgilinin sarhoşu ol.* ”

Sâkî bana bir kadeh yetişdür

Öldürdi humâr-ı sâgar-ı ‘aşk (Fevzî, TB. 49)

“ *Aşk kadehinin sersemliği öldürdü, saki bana bir kadeh yetiştir.* ”

Şarabın verdiği sersemlikten kurtuluşu yine şarapta bulan şair, bu humarı üstünden atmak için sakiden yine kadeh ister.

Câm-ı ‘aşkıdır dem-â-dem ‘âlemi ihyâ iden

Meşreb-i şûhun egerçi semt-i istignâdadır (Kâzım Paşa, TB. 22)

“ *Şuh karakterin eğer nazlanma semtinde olursa, aşk kadehin sık sık âlemi canlandırır.* ”

3.3.2.4. Ateş/Ateş Ocağı

Şarabın su ve ateşin karışımı olduğu ve bununla ilgili çok sayıda benzetmelere konu olduğu bilinir, şarap ateş; kadeh ise ateş ocağı olarak ifade edilir.

Ol sâgar-ı âteşîni gezdür

Ol micmer-i ‘anberîni gezdür (Fâ’izî, M. 35)

“ *O ateş kadehini gezdür, o güzel koku buhurdanını gezdür.* ”

Bu âb u tâb ile âteş ocağı

Harâmî-zâde duht-ı rez yatağı (Aynî, M.956)

“ *Bu su ve ısı ile ateş ocağı namussuz üzümün kızının yatağıdır.* ”

3.3.2.5. Çah

Çah, “kuyu, çukur” demektir (Devellioğlu, 2004: 151). Kuyudan çektikçe su gelir, kadeh çektikçe de boş olan kadeh gider dolusu gelir, bu sebeple kuyu ile kadeh arasında benzerlik kurulur.

Gör feyzini câm-ı gussa-gâhın

Çekdikçe gelür suyu o çâhın (Riyâzî, M.707)

“ *Keder yerinin kadehinin feyzini gör, o kuyunun suyu çektikçe gelir.* ”

3.3.2.6. Dide

Gözyaşının kırmızı renkte olması ve gözden aşağıya akması sebebiyle şarapla benzerlikler göstermektedir. Gözyaşı şarap olunca göz de kadeh olacaktır.

Şarab-ı eşk ile pür câm-ı dîde

Bürehne-pây u ‘uryân ser-güşâde (Aynî, M.1367)

“Göz kadehi gözyaşı şarabı ile dolu, yalın ayak ve çıplak, başım şen.”

Sîne def nâle kemân u âh ney

Dîde mînâ eşk-i vuslât anda mey (S.Celâleddin, M.127)

“Sine def, inilti keman ve ah ney, göz mînâ kadeh, kavuşmanın gözyaşı o kadehte şaraptır.”

Câm-ı lebrîz-i dîdemiz pür-hûn

Eşk-i hûnâbemiz mey-i gül-gûn (Es’ad, M.111)

“Ağzına kadar dolu göz kadehimiz kanla dolu, gül renkli şarap kanlı gözyaşımızdır.”

Bu dîde-i pür-hûnumuzun ‘aynı degül mi

Gör bâde-i sürh ile tolu câm-ı şarâbı (Feyzî-i Kefevî, TC. 36)

“Kırmızı şarapla dolu şarap kadehini gör, bu kanla dolu gözümüzün benzeri değil mi.”

3.3.2.7. Dürbün

Dürbün, uzaktaki cisimlerin görüntülerini büyüten ve yakınlaştıran alettir. İçi şarap dolu kadehe bakan kişi yalnızca kendini değil, bütün cihanı görür. Dürbünle de uzaktaki bütün eşya ve nesneyi, varlığı görebilir.

Ne sâgar hemân dûr-bîn-i safâ

Gönül seyr ide ‘âlemi daimâ (S.Feyzî, M.94)

“Ne kadehtir ki sefayı gösterir, gönül onda daima âlemi seyredir.”

3.3.2.8. Elmas

Elmas, kıymetli bir cevherdir. Kadehlerin elmas, mücevher vs. gibi kıymetli taşlarla süslü olması da bu tarz benzetmeleri kuvvetlendirir.

Sâkî vir ol piyâle-i elmâsa ferr ü tâb

Elmâs içinde mevc ura ammâ ki la'l-i nâb (Şeyh Gâlib, TB. 1)

“Saki o elmas kadehe ışık ve parlaklık ver, elmas içinde saf lal dalgalanır.”

Elmâs içinde yâkût envâr içinde gonca

Cevherde âb-ı cârî mînâda rûh-ı sârî (Namık Kemal, K.18)

“Elmas içinde yakut, nurlar içinde gonca, cevherde akan su şişede sürülen bir candır.”

Mülûkâne vir ey sâkî şarâbı

Mücevher sâgara ko âb-ı nâbı (Aynî, M. 141)

“Ey saki şarabı padişahlara yakışır şekilde ver, saf şarabı mücevher kadehe koy.”

3.3.2.9. Fener

Kadeh genellikle meclisi aydınlatan, ışık veren kavramlara benzetilmiştir. Bazen bir güneş, ay; bazen yıldız, fener, mum olarak karşımıza çıkar. Fanus “süslü ve ayaklı fener” (Çağbayır, 2017: 487) anlamındadır. Şair burada kadehi gece ve gündüz her daim sönmeden yanan bir hayal fanusuna/fenerine benzetmiştir.

Sebûdan akındı akar daimâ

Bogaz'da fenerdür kadeh gûyiyâ (Atâî, M.954)

“Testiden akındı akar daima, kadeh güya Boğaz'da fenerdür.”

Hemân mânend-i fânûs-ı hayâlî

Yanar sönmez döner rûz u leyâlî (Aynî, M. 963)

“Hayal fanusu gibidir, gece ve gündüz döner, yanar hiç sönmez.”

3.3.2.10. Gonca

Gonca, gül tomurcuğunun henüz açılmakta olan hâlidir. Şiirlerde kırmızı gonca şekil ve renk itibariyle kadeh olarak karşımıza çıkar.

Bütün reng-i gül-âsâ mey-perestân

Çü gonca elde sâgar şâd u handân (Aynî, M. 845)

“Devamlı şarap içenlerin hepsi gül renklidir; çünkü gonca gibi kadeh elde olunca sevinçli ve gülen olurlar.”

Geh gonca olup o sâgar-ı mül

Gâh olur idi açılmış ak gül (Riyâzî, M. 653)

“Şarap kadehi bazen gonca, bazen açılmış beyaz gül olurdu.”

3.3.2.11. Gönül

Gönül aşkın yaşandığı, bütün duyguların hissedildiği yerdir, şarap aşka benzetilince şarabın içinde bulunduğu kadeh de aşkın yaşandığı yere gönüle benzetilecektir. Kadeh ve gönülün her ikisinin de içinde kırmızı renkli sıvının (şarap/kan) oluşu da bu benzerliği kuvvetlendirir.

Leb-â-leb mey-i ‘aşk ile câm-ı dil

Bi-hamdillah âmâdedür kâm-ı dil (Atâî, M. 1411)

“Gönül kadehi aşk şarabıyla ağzına kadar dolu, şükürler olsun gönlün isteği hazırdır.”

Ol câmdan ki câm-ı dili mest ide müdâm

Şürbi helâl ü tevbesi belki ola harâm (Neş’et, TB. 12)

“Şarap o kadehten içilirse gönül kadehini mest eder, içmesi helal ve tövbesi belki haram olur.”

3.3.2.12. Gül

Gül bazen şarapla bazen kadehle benzerlik içindedir. Kadeh şekliyle, içinde gül suyu olmasıyla, gül saçmasıyla güle benzetilir.

Olsun yine sâgar-ı pey-â-pey

Gül-berg-feşân-ı meclis-i mey (Tıflî, M.12)

“Birbiri ardınca gelen kadeh, şarap meclisinin gül yaprağı saçanı olsun.”

Gören câm u rûyun dü-peyker sanur

Nihâl üzre iki gül-i ter sanur (Hâletî, M.39)

“Kadeh ve yüzünü gören, iki yüz zanneder; fidan üzerinde taze iki gül zanneder.”

Ne dem meclise câm rahşân ola

Gülistân-ı bezme gül-efşân ola (S.Feyzî, M.325)

“Ne zaman kadeh meclise parlak olur, meclisin gül bahçesine gül saçan olur.”

Bilûrîn benânunla câmı getir

O gül-gûn-ı sîmîn-licâmı getir (Ş.M.Allâme, M. 91)

“Billur parmağınla kadehi getir, gül renkli gümüşten dizgini getir.”

Bir güldür o sâgar-ı dirahşân

Gül-bergi olur müdâm rîzân (Riyâzî, M. 338)

“O parlak kadeh bir güldür, devamlı akan gül yaprağı olur.”

Bir ‘ârızî gül o câm-ı rûşen

Kan tamlamaga turur yüzünden (Riyâzî, M. 340)

“O parlak kadeh bir gül yanaktır, yüzünden kan damlamaya durur.”

Ana kim dir kadehdür yâ bu müldür

Benefşe kohulı bir tâze güldür (Revânî, M. 339)

“Ona kim der kadehtir ya bu şaraptır, menekşe kokulu bir taze güldür.”

Düşürme gül gibi câmı müdâm destünden

‘Asâ-yı pîr-i dü-tâdur o nahl-ı bâr-âver (Yârî, TB. 67)

“Gül gibi kadehi daima elinden düşürme; o yemiş ağacı fidanı iki kat yaşlının asasıdır.”

Kadeh, gül meclisinin gül saçanıdır, taze gül fidanıdır, yüzünden kan damlayan gül yanaklıdır, menekşe kokulu taze güldür. Kadeh, gül benzetmesi kadehin içindeki şarabın renginden hareketle yapılmış bir benzetmedir, şairler bazen kadehin içindeki şarabın özelliklerinden yola çıkarak mecaz-ı mürsel yaparlar.

3.3.2.13. Hatem

Hatem; “mühür, üstü mühürlü yüzüktür” (Devellioğlu, 2004: 339).

Elünde sâkiyâ tut sâgar-ı Cem

Süleymân’un gerek destinde hâtem (Memdûh, TB. 1)

“Ey saki Cem ’in kadehini elinde tut ki Süleyman ’in elinde mühür gerekir.”

Süleyman’ın mührü, söz ve hüküm sahibi olmayı ifade eder. Cennetten Rıdvan’ın hediyesi olarak büyük meleklerin ona sundukları bu yüzükle Süleyman cinler, şeytanlar ve perilere hükmeder. “Mühür kimdeyse Süleyman odur.” sözü de buradan gelir (Yıldırım, 2008: 647).

O câm-ı bâde kim feyz-âver-i Cem
Yed-i sâkîde bir yâkût hâtem (Aynî, M.947)

“Cem ’in feyiz getiren şarap kadehi, sakinin elinde bir yakut yüzük olur.”

Bir kâseye bâri sunalım dest
Bir hatem-i devlet idi ol câm (Riyâzî, M.122)

“Bir kâseye bari el uzatalım, o kadeh ki devletin mührüdür.”

Kimün kim câm ile hoş ‘âlemi var
Süleymân gibi elde hâtemi var (Revânî, M.330)

“Kimin kadeh ile hoş âlemi var ki Süleyman gibi elinde mührü var.”

Ol câm ki şeb-çirâğ-ı cândır
Ehl-i gama hâtem-i emândır (Fâ’izî, M.86)

“O kadeh ki canın gece parlayan yakutudur, gam ehline eminlik mührüdür.”

Yüzüğün üzerinde yer alan taşlar çoğunlukla lal ve yakuttan olur. Kadehin üzerinde de hem kıymetli taşların yer alması hem de içinde lal ve yakut gibi şarabın olması kadehin mühüre benzetilmesini sağlamıştır. Kadeh yüzük benzetmesinin olduğu yerde Süleyman peygamberden de bahsedilmiştir.

3.3.2.14. Havz-ı Kevser

Havz-ı kevser, cennette bulunan bir havuz, çeşme veya ırmaktır. Cennetin muhteşem ırmaklarından olan Kevser’in kıyıları altın veya incidendir; suyu süttten daha beyaz, baldan daha tatlıdır, miskten daha güzel kokar. Kevser kıyısında kırmızı inciden yapılmış gökyüzündeki yıldızlar sayısınca kadehler dizildir, bu kadehlerle Kevser suyundan içenler sonsuza kadar susamaz (Yıldırım, 2008: 461). Havz-ı Kevser’in içinde

kevser suyu, kadehin içinde de Kevser suyu gibi muhteşem şarap vardır, bu benzerlik sebebiyle kadeh Havz-ı Kevserdir.

Cinân zevkin bulur nûş eyleyenler

Kadeh‘aynıyla havz-ı kevser olmuş (Memdûh, TB. 43)

“Cennet zevkini bulur içenler, kadeh kevser havuzunun aynısı olmuş.”

3.3.2.15. Kân

Kân; “kaynak, maden ocağı veya kuyusu, bir şeyin bol bulunduğu yer veya kimse” demektir (Çağbayır, 2017:822). Şarap yakut gibi değerli bir madene benzetilince kadeh de bu madenin kaynağı, menbası olacaktır.

Sâkî şarâb yâkût ana kândur kadeh

Elmâs piyâle bâde bedahşândur kadeh (Bayburtlu Zihnî, TB.17)

“Sakî, şarap yakut; kadeh, onun kaynağıdır; elmas kadeh, bedahşan yakutu şaraba kadehtir.”

3.3.2.16. Kandil

Kandil aydınlatma işinde kullanılır, özellikle cami gibi büyük alanlarda aydınlatma işi oldukça zordur, bu gibi alanlarda iç içe geçmiş çemberlere kandiller konularak aydınlanma sağlanır. Kadeh de meclis gibi büyük bir alanı aydınlattığından kandile benzetilir.

Ayak basmazın mescide lâ-cerem

Meger anda kandîli sâgar sanam (Atâî, M.45)

“Mescide asla ayak basmazdım eğer orada kandili kadeh sanmasaydım.”

Eger rûşen itmezse kandîl-i câm

Olur revnak-ı deyr-i dil nâ-tamâm (Hâletî, M.69)

“Kadeh kandili eğer parlaklık vermezse gönül kilisesinin parlaklığı tamam olmazdı.”

3.3.2.17. Kevkeb/Necm

Yıldızlar parlaklıkları, ışık verici veya değerli olmaları sebebiyle çoğu yerde farklı objelere benzetilen olmuştur. Kadeh de bu değerli objelerden biri olduğundan şairler kadehi de yıldız gibi tahayyül etmişlerdir.

Olup meclis müheyyâ vü müretteb

Dizilsün sâgar-ı mey misl-i kevkeb (Aynî, M.1110)

“Meclis hazır ve tertiplenmiş olsun, şarap kadehleri yıldız misali dizilsin.”

Siyeh-mest itdi rindi zulmet-i şeb

Kadehler zâhir oldı misl-i kevkeb (Aynî, M.1554)

“Karanlık gecede yıldız misali kadehler ortaya çıktı, rindi aşırı sarhoş etti.”

Tulû’ eylesün sâkiyâ câm-ı zer

Şeb-i gamda mânend-i necm-i seher (Atâî, M.1121)

“Ey saki, gam gecesinde seher yıldızı misali altın kadeh doğsun.”

3.3.2.18. Lal

Lal, kırmızı renkli değerli bir taştır. Şarap renk itibariyle laldir, şarap kadehin içinde olduğu için kadeh lal gibi olan şaraba doymuştur; bu nedenle kadeh suya kanmış bir lal olur.

Sâkiyâ tut manga câm-ı mey-i nâb

Câm-ı mey dime ki la'l-i sîr-âb (Nevâî, M.42)

“Ey saki, bana saf şarap kadehi tut; şarap kadehi deme ki o suya kanan/sulu dudaktır.”

3.3.2.19. Lale

Şiirlerde bazen şarap bazen de kadeh laleye benzetilmiş, bu benzetme lalenin rengi ve şekli dolayısıyla yapılmıştır.

Lâle-tek koymagıl elünden câm

Var iken fırsat eyle 'ayş-ı müdâm (Fuzûlî, M.37)

“Lale gibi elinden kadehi koyma, fırsat varken devamlı zevk ü sefa eyle.”

Sâkî ele al yine piyâle

Zîb-i ser-i neşvedir o lâle (Riyâzî, M.139)

“Saki yine o kadehi ele al ki o lale kadeh, neşenin baş süsüdür.”

Görün şîşe ile mey-i ergavân

Tolu câm-ı mey lâle oldu hemân (S.Feyzî, M. 353)

“Erguvan şarabını şîşe ile görün, dolu şarap kadehi görün hemen lale oldu.”

Destinde o âteşîn piyâle

Gûyâ ki nihâl-i gülde lâle (B.İzzet, M. 154)

“Elinde o ateş renkli kadeh sanki gül fidanında laledir.”

Lâle kadehinden içdiler mül

Ruhsâr-ı çemen kızardı gül gül (Sabûhî, M. 22)

“Lale kadehinden şarap içtiler, çimenin yanağı gül gül kızardı.”

Şairler lale kadehten şarap içerler, şarapla dolu kadehin lale olduğunu söylerler, lale gibi kadehi elden bırakmak istemezler. Kadeh, birçok beyitte bazen benzetme yoluyla bazen de istiare yoluyla laleye benzetilmiştir.

3.3.2.20. Mah/Meh

Kadeh, parlaklık ve ışık saçan yönüyle aya benzetilmiştir. Sefa meclisinde devreden kadeh karanlık gecede ay gibi ışık saçar, işret gecesinin ışık saçan ayı kadehtir. İşret gecesinde yeni ay gibi olan kadeh mutlaka gereklidir (S.Feyzî M.231-355, Revânî M.329).

Kanı sâkiyâ mâh-ı pertev-feşân

Ki bu meclisün câmı eksük hemân (Atâî, M.754)

“Ey saki, nerede ışık saçan ay ki bu meclisin kadehi eksik.”

O bezm-i mey makâm-ı cân-fezâdır

Derûn-ı câm mehdên rûşenâdır (Aynî, M.1079)

“O şarap meclisi cana ferahlık veren makamdır, kadehin içi aydan daha parlaktır.”

O sâgar misâl-i meh-i tâb-dâr

K'ola halka-i bezm ile hâle-dâr (Cem'î, M.42)

“O kadeh ışıklı ay misalidir, meclis halkası ile halelenmiş/parlak daire olur.”

Meded sun dil-i zâra câm-ı şarâb

Şeb-i zulmet içre odur mâh-tâb (S.Feyzî, M.182)

“İnleyen gönlüme şarap kadehi sun, medet et; karanlık gece içinde ay ışığı odur.”

3.3.2.21. Mahbup/Hûb

Gönül her daim sevgiliyi arzular; çünkü sevgili gönlü ferahlatır, bütün üzüntü ve kederi unutturur. Gönle ferahlık, keyif ve parlaklık vermeleri kadeh ile sevgilinin ortak yönüdür. Bu nedenle kadeh gümüş tenli sevgilidir.

Mülâyim güzeldür ayagını öp

Zenah-dânın ohşa dudagını öp (Atâî, M. 957)

“Yumuşak huylu bir güzeldir, ayağını öp; çenesini okşa, dudağını öp.”

Eger benzemese ol gül-‘izâra

Anı çekmezdi ‘âşıklar kenara (Revânî, M. 340)

“Eğer o gül yanaklıya benzemese, onu âşıklar kenara çekmezdi.”

Mülâyim sîm-ten mahbûba benzer

Öpüşmekden safâlı hûba benzer (Revânî, M.341)

“Yumuşak huylu gümüş tenli sevgiliye benzer, öpüşmekten keyif alan güzele benzer.”

Kadehten şarap içen herkesin dudağı kadehe değer, kadeh bu durumdan rahatsız değildir ki sürekli boş kadeh gider, dolu gelir. Bu sebeple şair burada kadehi öpüşmekten keyif alan bir güzele benzetmiştir.

3.3.2.22. Mihr/Âfitâb

Gökyüzünde güneş nasıl dönüyorsa şarap kadehi de mecliste öyle döner. Sakiden istenen bu kadeh güneşin yansıması, içindeki şarap damlası ise ay ışığı gibidir. Saf şarabın şafak renginde olduğu şiirde kadehte afitâb şeklindedir (Kazım Paşa TB.46, Neş’et Süleyman TB.1, Aynî M.26). Ayrıca güneş dünyanın etrafında dönmektedir, bu durum kadehin mecliste devretme hadisesini akıllara getirir. Bu nedenle şiirlerde güneş-kadeh benzetmesi yapılır.

Anı mihr ü mâha kim itse kıyâs

Olur sonra mahcûb-ı encüm-şinâs (Hâletî, M. 63)

“Onu ay ve güneşe kim kıyaslasa, sonra yıldızlardan anlayanın mahcubu olur.”

O câmdır şeb-çerâğ-ı nûr-ı a‘zam

O câmdır mihr-i pür-nûr-ı mu‘azzam (Rüşdi, M. 10)

“Büyük nurun gece parlayan yakutu, o kadehtir; büyük nur dolu güneş, kadehtir.”

Sâkî getir ki devr ide ol câm-ı âfitâb

Âsâr-ı feyze kâbil ola bezm-i mah-tâb (Belîg, TB. 1)

“Saki, o güneş kadehini getir ki devretsin, feyiz işaretleri ay ışığı meclisine mümkün olsun.”

3.3.2.23. Mirat/Âyîne

Aynanın, karşısındakini gösterme ve yansıma özelliği vardır; o aydınlık, parlak ve lekesizdir. Kadeh için dünyayı gösteren “cihân-nümâ” ifadesi kullanılır, bu nedenle kadeh de bir ayna özelliği gösterir. Bu içi şarap dolu aynalaşan kadehte görünen yalnız kişinin kendi değil, bütün kâinattır.

Alup deste âyîne-i sâgarı

Yine göster âyîne-i İskender’i (Atâî, M. 1056)

“Eline kadeh aynasını alıp İskender’in aynasını yine göster.”

Ayine-i İskender, Makedonya kralı Büyük İskender’in aynası olup rivayetlere göre Aristo tarafından yapılmış ve İskenderiye şehrinde yüksek bir yere konulmuştur.

Bu aynayla İskender, yüz fersah uzaklıktaki düşmanlarını aynada görürmüş (Çetindağ, 2011: 86). Şarap kadehi İskender'in meşhur aynasına benzetilir; çünkü ondan şarap içen her şeyi görür, başka bir âlemi seyreder.

Yed-i sâkîde mir'ât-ı celîdir

Meh ü hurşîdden o müncelîdir (Aynî, M. 1017)

“Sakinin elindeki parlak aynadır, o ay ve güneşten parlaktır.”

Elüne ola tâ ki mir'ât-ı câm

Elüne bakarlar senün hâs u ‘âm (Atâî, M. 823)

“Elinde olursa o kadeh aynası, bütün herkes senin eline bakar.”

Dürme yüzünü çü gonca-i ter

Mir'ât-ı kadeh güler yüz ister (Riyâzî, M. 132)

“Taze gonca yüzünü buruşturma; kadeh aynası, güler yüz ister.”

Ne sâgar o mir'ât-ı ‘âlem-nümâ

Nümâyân olur idi rûy-ı safâ (Feyzî, M. 92)

“O âlemi gösteren ayna öyle bir kadehtir ki sefa yüzü onda görünür.”

O sâgar ki âyînedür pür-ziyâ

Gönül mülkine oldı 'âlem-nümâ (Fakîrî, M. 65)

“O kadeh ki ışıkla dolu aynadır, gönül ülkesine âlemi gösteren ayna oldu.”

Câm âyîne-i cihân-nümâdır

‘Aks-âver-i çihre-i hafâdır (Hüznî, M. 25)

“Kadeh, gizli yüzün yansımasını getirendir, cihanı gösteren aynadır.”

Sâkî getir ol câmı ki âyîne-i Cem'dir

Cemşîd-i nehemdir (Şâkir Efendi, Mz.1)

“Saki o kadehi getir ki Cem'in aynasıdır, Cemşid'in yemeğe aşırı istek duymasının nedenidir.”

Kadeh, sakinin elinde ay ve güneşten daha parlak, âlemleri gösteren ışıklarla dolu bir ayna olup gönül ülkesini gösterir. Kadeh, İskender'in aynası gibidir.

3.3.2.24. Nikap

Nikap; “yüz örtüsü, peçe, perde” anlamına gelir (Devellioğlu, 2004: 836). Şarap üzümün kızı olunca kadeh o kızın yüzünü örten örtü olur.

Nikâb-ı çihre-i bintü'l-'inebdir

İzâr-ı nev-'arûs-ı pür-tarabdır (Aynî, M. 955)

“Üzümün kızının yüzünün örtüsüdür, ışık dolu yeni gelinin yanağıdır.”

3.3.2.25. Pervane

Şem; mum, ışık anlamına gelirken; pervane geceleri bu ışığın etrafında dönen küçük kelebeğdir. Pervane, mumun etrafında döner ve sonra kendisini mumun alevine bırakır, klasik Türk şiirinde genellikle aşkı uğruna ölmeyi göze alan bir âşığı temsil eder. Kadeh elden ele mecliste dolaştırılması, dönmesi yönüyle pervaneye benzetilmiştir.

Fetîl-i şem'a-i sahbâyı yandır

Gice pervâne-i câmı tolandır (Aynî, M. 1214)

“Şarap mumunun fitilini yak, gece kadeh pervanesini dolandır.”

3.3.2.26. Rakkas

Kadeh meclis içinde durmadan döner, devreder bu yönüyle şairler kadehi rakkasa benzetirler.

'Aceb bî-bedel meclis-i hâsdur

Piyâle o bezm içre rakkâsdur (S.Feyzî, M. 229)

“Özel meclis eşsizdi, buna şaşılır mı, kadeh o meclis içinde rakkastır.”

3.3.2.27. Taç

Taç, hükümdarların başlarına giydikleri mücevherli ve kıymetli taşlarla süslü başlıktır. Kadeh çok değerli olduğu için baş üstünde tutulur bu yönüyle taca benzetilmiştir.

O sagâr idi tâc-ı Fagfûr u Cem

Başıyla berâber tutar dem-be-dem (S.Feyzî, M. 136)

“O kadeh Cem ve Çin imparatorunun tacıydı, her zaman başıyla beraber tutar.”

Sâkiyâ sun câmı kim lutf-ı mürüvvet sendedür

Gitdi Cemşid ü Ferîdûn tâc-ı devlet sendedür (Kelîm, TB. 53)

“Ey saki kadehi sun ki insanlığın lütfu sendedir, Cemşid ve Feridun gitti, devletin tacı sendedir.”

3.3.2.28. Tespih

Tespih, çeşitli dini sözleri tekrarlamak veya elde oyalanmak için kullanılan araçtır. Kadeh, her daim elde olduğundan bu yönüyle zikredenlerin ellerinden düşürmediği tespihe benzetilmiştir.

İçürdi çün şarâb-ı la’l-fâmı

Ele tesbîh diyü sundı câmı (Revânî, M.51)

“Lal renkli şarabı içirdi, ele tespih diyerek kadehi sundu.”

3.4. Sürahi

Sürahi; “İçecek koymaya yarar, cam, plastik vb. den yapılan kap” demektir (Türkçe Sözlük, 2011: 2182). Şarap küplerden sürahilere alınıp servis edildiğinden sürahi şarap meclislerinin olmazsa olmazı, meclise ışık saçandır. Küplerin ağzına kadar dolu olması şairi sevindirir; çünkü sürahiler bu küplerdeki şarapla doldurulacaktır. Sürahinin kadehi şarapla doldurması onun kadehe medet etmesidir. Sürahiden kadehe şarap dökülmesi ise sürahinin kadehe bir şeyler söylemesi şeklinde yorumlanır (Aynî M.822, Atâî M.493-962-1072, S.Feyzî M.361).

Virüp sâkiyâ mey surâhîye tâb

Derûnında cûş eyledi hûn-ı nâb (Atâî, M.973)

“Ey saki, şarap sürahiye ışık verip içinde saf kan coştı.”

Lebün bûs idüp bulsa hâsiyyeti

Surâhînün ol dem gide lükneti (Atâî, M.975)

“Dudağını öpüp faydasını bulsa, sürahinin o an peltekliği gider.”

Surâhî mi bu yâ terâzû-yı âb

Yahod şîşe fânûs u şem'i şarâb (Atâî, M. 992)

“Su terazisi midir bu sürahi mi; yahut şîşe fanus, şarap da onun mumu mudur?”

Subh oldı sürâhî kıldı kulkul

Murg-ı seherî-veş itdi gulgul (Riyâzî, M.313)

“Sabah oldu, sürahi ses çıkarmaya başladı, seher kuşları gibi gürültü etti.”

Bezme nola hâzır itse râhı

Çün boynı keflidir surâhî (Riyâzî, M.772)

“Sürahi kefil olduğu için şarabı meclise hazır etse buna şaşılmamalı.”

Piyâle dâ'ire-i meclisinde halka-be-güş

Surâhî hıdmetine boynı baglu bir çâker (Yârî, TB. 66)

“Kadeh meclis dairesinde kulağı küpeli, sürahi hizmetinde boynu bağlı bir köledir.”

Surâhî hâlini bir sor ağızdan

Ki ne kanlar yudar huşyâr elinden (Ahmed-i Dâ'î, TC. 21)

“Sürahinin hâlini ağzından sor ki akıllılar elinden ne kanlar yutar.”

Saki-namelerde sürahi, kan barındıran, kan kaynağı benzetmeleriyle karşımıza çıkar. Sürahi, şîşe fanus, şarap ise onun mumudur. Sürahi seher kuşları gibi ses çıkarandır, hizmetinde kadehin olduğu bir köle sahibidir.

3.4.1. Sürahi ile İlgili Benzetmeler

3.4.1.1. Âfitâb

Güneş, şiiirlerde daha çok ışık, aydınlık vermesi, parıltısı, hararet ve ısı taşınması yönleriyle ele alınır. Sefa meclisine sürahinin gelmesiyle birlikte meclise güneş doğar.

Ne dem şîşe-i dil-güşâ sâkiyâ

O bezm-i safâda ola rû-nümâ

Olur şîşe ile surâhî hemân

Biri meh biri âfitâb-ı cihân (S.Feyzî, M.349-350)

“Ey saki, gönül açan şişe ne zaman sefa meclisinde görünür, o zaman şişe ile sürahi hemen biri ay biri cihanın güneşi olur.”

3.4.1.2. Daye

Daye; “sütüne, çocuğa bakan dadı” anlamındadır (Devellioğlu, 2004: 170). Şarap bir çocuk, sürahi ise onu nazlandıran, seven bir annedir ve onu naz ile kucağına almaktadır.

Misâl-i dâye-i Rûmî surâhî

Çeke âgûş-ı nâza tıfl-ı râhı (Aynî, M.1146)

“Anadolulu anne gibi sürahi, şarabın çocuğunu naz kucağına çeker.”

3.4.1.3. Ejder

“Ejder; ağızdan ateş püskürten, yer altı hazinelerinin koruyucusu olduğuna inanılan efsanevi yaratıktır” (Yıldırım, 2008: 274). Şarap birçok beyitte renk ve etki bakımından ateşe benzetilir, ateşin içinde bulunduğu sürahi ise ağızdan ateşler saçan ejderhaya benzetilmiştir.

Surâhî mi ‘aceb bu yohsa ejder

Ki odlar saçılır azgından ekser (Revânî, M.360)

“Sürahi mi bu yoksa ejder mi ki ağızdan çoğunlukla ateşler saçılır.”

3.4.1.4. Fevvere

Fevvere; “fiskiye” demektir (Türkçe Sözlük, 2011: 866). Sürahi şarap dağıtan olduğu için meclisin fiskiyesidir.

Surâhî midür bu ya mikyâs-ı Nîl

Ya cennetde fevvâre-i selsebîl (Atâî, M. 991)

“Nil nehri uzunluğunda sürahi midir yoksa cennette bir ırmak olan selsebil fiskiyesi midir.”

“Selsebil, cennette bir pınar veya ırmaktır. İçimi hoş, tatlı bir nehirdir; bu su arşın altından çıkarak adn cennetlerine gelir ve oradan diğer cennetlere dağılır. Fars şiirinde lezzetli şarap, tatlı, yumuşak ve hoş şey anlamlarında kullanılır” (Yıldırım, 2008:613).

3.4.1.5. Hezâr

Hezâr, bülbül anlamındadır. Sürahiden kadehe şarap dökülürken çıkan “kukul” sesi bülbülün sesine benzetilmiştir. Gül bahçesi gibi olan meclise sürahinin bu sesi de bülbül olur.

Surâhîyle meclis bulur i'tibâr

Gülistân-ı bezme olurdu hezâr (S.Feyzî, M.364)

“Meclis sürahiyle hürmet bulur, meclisin gül bahçesine bülbül olur.”

3.4.1.6. Hüdhdü Kuşu

“Hüdhdü; taç şeklindeki taraklı tepeliğiyle tanınır, güzel görünümlü, Süleyman peygamberin mektubunu Belkıs'a götürmesiyle de bilinir. Toprağın altındaki suyu görebilen, Süleyman'a su bulmakta yardım eden kuştur (Yıldırım, 2008: 401). Beyitte doğru yolu gösteren bu kuş sürahi olup Süleyman'dan haber verir.

Hidâyet hüdhdüdür k'anda sır var

Süleymânî tabî'atdan haber-dâr (Revânî, M.362)

“Doğruluk kuşudur ki onda sır var, Süleyman'a ait yaratılıştan haberi var.”

3.4.1.7. Kale

Şarap o kadar kıymetlidir ki onun içine konulduğu sürahi bir kale gibi sağlam, güvenli olmalıdır. Ayrıca şairler savaşa gidilmemesini ve bekçilerin onu korumasını da sürahinin kale gibi olmasına bağlamışlardır.

Ya hod bir kal'adur içi dolu zer

Kim ana pâs-bân olmuş kadehler (Revânî, M. 374)

“İçi altın dolu bir kaledir ki kadehler ona bekçi olmuştur.”

Şarap meclisin en kıymetlisidir ki bu nedenle altına benzetilmiştir. Sürahi ise içi altın dolu bir kaledir, kadehler sürahiden şarap almak için onun etrafında durmakta, şair ise kadehleri sürahiye koruyan bekçilere benzetmektedir.

Gümüşden kal'a yapmış ehl-i bezme

Anun-çün meyl itmez kimse remze (Revânî, M.373)

“Meclis ehline gümüşten kale yapmış, onun için savaşa kimse yönelmez.”

3.4.1.8. Kıyam Hâli

Kıyam; “ayağa kalkma, ayakta durma, hürmeten ayağa kalkma, saygı duruşu, bir işe başlama, namazda ayakta durma” anlamlarına gelir (Çağbayır, 2017: 894). Sürahinin mecliste kadehleri doldurmak için sürekli elde olması, bir an olsun yere bırakılmaması, hep ayakta olması bu benzetmeyi doğurmuştur.

Surâhîler kıyâm itsün seherden

Ola pür-nûr o vakt-i feyz-eserden (Aynî, M. 1113)

“Sürâhiler ayağa kalksın, feyiz alameti vakitten, seherden nur dolu olsun.”

Keserken hâcılar kurbân Minâ'da

Surâhî-veş kıyâm itmiş du'âda (Aynî, M. 1385)

“Hacılar Mina 'da kurban keserken sürâhi gibi ayakta dua etmiş.”

3.4.1.9. Kuyruklu Yıldız

“Necm-i dūnbâle-dar, kuyruklu yıldız” demektir (Devellioğlu, 2004: 815). Parlak bir başı ve gökyüzünü kaplayan uzunca bir kuyruğu olduğu için sürâhi kuyruklu yıldız benzetilmiş olabilir. Ayrıca kıyamet kopunca gökten yıldızların döküleceği, aydınlıkların kaybolacağı inancı da vardır, kıyamet zamanı sürâhi fitne başıdır (Tolasa, 2001: 408).

Surâhîdür ol necm-i dūnbâle-dâr

Nola olsa ser-fitne-i rûzgâr (Atâî, M. 983)

“O sürâhi kuyruklu yıldızdır, zamanın fitne başı olsa buna şaşılır mı.”

3.4.1.10. Lâne

Şarabın bir doğan kuşu olduğu beyitte sürâhi de akıl kuşlarını dehşete düşüren bir yuva olarak karşımıza çıkar.

Sürâhî lâne-i şebâz-ı sahbâ

Olur murg-ı 'ukûle dehşet-efzâ (Aynî, M.1010)

“Şarap şahbazının yuvası olan sürâhi, akıl kuşlarına dehşet veren olur.”

3.4.1.11. Lüle

Lüle; “tütün çubuğu, pipo, nargile vb. nin ucuna takılan, tütün takılan yuva; su akan musluksuz boru” anlamlarındadır (Türkçe Sözlük, 2011: 1595). Sürahi, durmaksızın şarap akan bir çeşmedir, kaynaktır.

Sana sâgarun şem‘-i râhı yeter

Eger lüle dersen surâhî yeter (Atâî, M. 1204)

“Sana kadehin şarabının ışığı yeter, eğer çeşme borusu istersen sürahi yeter.”

3.4.1.12. Mîzâb

“Oluk, bir şeyin akmasına yarayan üst yanı açık boru” anlamındadır (Devellioğlu, 2004: 654).

Surâhîleri oldı mîzâb-ı hûn

Şarâb ile pür câmı girdâb-ı hûn (Atâî, M.493)

“Sürahileri kan oluğu oldu, şarap ile dolu kadehi kan çukuru oldu.”

3.4.1.13. Secde Hâli

Secde, namaz esnasında insanın Allah’a en yakın olduğu andır. Bundan dolayı insan secdedeyken dua ve niyaz eder, bu duygu yoğunluğunun etkisiyle çoğu zamanda ağlar. İşte burada sürahi secdeden baş kaldırmayıp ağlayan bir kişiye benzetilir. Sürahinin yere eğilip kadehleri doldurma işlemi secde etme hâline benzetilmiştir. Ağzına kadar dolu olan sürahinin kadehe en yakın olduğu an bu andır, kadehi dolduracağı için çok mutlu olan sürahi şükür secdesi yapar (Aynî M.878, Cem’î M.20).

Surâhî-veş komuşlar secdeye baş

Dökerler sâgar-âsâ dîdeden yaş (Aynî, M.840)

“Sürahi gibi secdeye baş koymuşlar, kadeh gibi gözden yaş dökerler.”

Döküp bezm-i şarâba dem-be-dem yaş

Surâhî secdeden kaldırmasun baş (Aynî, M.1145)

“Şarap meclisine daima yaş döküp sürahi secdeden baş kaldırmasın.”

Şeb-i Kadr'e döndü bu hengâm-ı cûd

Surâhîler itse 'aceb mi sücûd (Atâî, M.1106)

"Bu cömertlik zamanı Kadir gecesine döndü, sürahiler secde etse buna şaşılır mı."

Ki taşlara çalam câm-ı vücûd

Surâhi-veş idem dâyim sücûd (Revânî, M. 22)

"Vücut kadehini taşlara vuram ki sürahi gibi daima secde edeyim."

3.4.1.14. Tûtî

Sürahi, boş kadeh geldikçe onu doldurur, bu esnada şarap kadehe dökülürken "kulkul" diye bir ses çıkar. Şair bu nedenle sürahiyi ayna gördükçe konuşan bir papağana, kadehi de aynaya benzetir.

'Aceb mi diseler tûtîye benzer

Kadeh âyînesin gördükde söyler (Revânî, M.377)

"Kadeh, aynasını gördükçe söyler; papağana benziyor deseler buna şaşılır mı."

3.5. Sebû

Sebû; "testi, şarap testisi" anlamındadır (Kanar, 2015: 521). Şarabın içinde saklandığı veya servis edildiği topraktan yapılan kaplardır.

Bir iki sebûdan gele mi reng-i ruhun

Anı boyacı küpi mi sandun ey dil (Atâî, M.936)

"Yanağının rengi bir iki testi ile gelir mi, onu sen boyacı küpü mü zannettin."

Bir işin kolayca ve çabucak yapılamayacağını anlatmak için boyacı küpü mü bu, boyacı küpü değil ki (hemen daldırıp çıkarasın) gibi deyimler kullanılır. Burada da şarabın etkisiyle içen kişinin yanağının kırmızı oluşundan yola çıkılarak, bir iki testiyle yanağın kızarmayacağı söylenir, bunu ifade etmek için de deyimden yararlanılır.

Getür sâkiyâ rûze-dâra sebû

Ki bûy-ı riyâdan ide şüst ü şû (Atâî, M.804)

"Ey saki, oruçluya testiye getir ki riya kokusundan yıkansın."

Oruç, İslam'ın beş şartından biri olup yeme içmeme hâlini ifade eder. Burada şarap içmekten mahrum kalan kişi oruçluya benzetilmiştir, oruçluya ikram edilmesi

gereken su yerine burada testiyle şarap verilir ki bu şarap onu riya kokusundan da kurtaracaktır.

Bu demde revâdır olsa her an

Bin tevbe ser-i sebûya kurbân (Riyâzî, M.494)

“Bu zamanda testinin başı için bin tövbe kurban olsa uygundur.”

Şairin burada bahsettiği zaman, ilkbahardır, meclisin kurulma vaktidir, zevk ve sefa, içme zamanıdır. Bu zamanda yapılan tövbeler bozulur, testinin başına gelen tövbe etmiş kişiler dayanamayarak tövbesini bozarlar. Bu nedenle şair testinin başında binlerce tövbenin bozulduğunu, kurban edildiğini anlatır.

Kan ağladı bu gam ile sâgar

Hem oldı sebû da dest-ber-ser (Riyâzî, M.729)

“Kadeh gam ile kan ağladı, testi de şaşkın, eli başında oldu.”

Kadehten kan renginde şarap dökülmesi kadehin kederden, üzüntüden kan ağlaması şeklinde ifade edilmiştir. Bu durum karşısında şaşkına dönen testinin ise eli başında kalmış yani çaresizlikten ne yapacağını bilememiştir. Kan ağlamak, eli başında kalmak gibi ifadelerle üzüntü, keder, çaresizlik durumu anlatılmıştır.

Sebû-yı mey olup hâk-i mezârım

Bu mecliste kalur bir yâdigârım (Aynî, M. 505)

“Mezarımın toprağı şarap testisi olup bu mecliste bir hatıram kalır.”

Sebû câma meyl itse ma’kûl olur

Mahabbetle dilden dileyol olur (Atâî, M. 958)

“Testi kadehe yönelse kabul edilir, muhabbetle gönülden gönle yol olur.”

Kıl def’-i gam-ı zamâna tedbîr

İt yine sebûsı ile el bir (Riyâzî, M. 78)

“Zamanın gamını defetmek için testi ile el birliği yap, tedbir al.”

Ey dil bunu söyler sana mecliste sebû

Âlâyîş-i dehr-i sifleden destini yu (Riyâzî, M. 376)

“Ey gönül, alçak zamanın gösterişinden elini yıka, bunu mecliste sana testi söyler.”

Sebûdan meyi câma rîzân ider

Meşâm-ı dili ‘anber-efşân ider (S.Feyzî, M. 183)

“Testiden şarabı kadehe döker, gönlün koku alan yerini güzel koku saçan eder.”

Sulansa sebûsıyla ger şûre-hâk

Çıkar târem-i çarha dek anda tâk (Hâletî, M. 84)

“Verimsiz toprak, testisiyle sulansa oradaki üzüm asması gök kubbeye çıkar.”

Sulansa sebûsıyla bâğ-ı ümîd

Ne kândur ki yâkûtı seyyâl olur (Hâletî, M. 242)

“Ümit bağı testisiyle sulansaydı, nasıl bir kaynak ki ondan yakut gibi değerli taş akar.”

Sâkî kerem it sebûyı toldur

Gam define çâre-sâz oldur (Memdûh, M.1)

“Saki yardım et, testiye doldur; gam defetmeye çare bulan odur.”

Sebûdan içse Süleymân-ı dehr olan bir câm

Bulurdı hâtemiyle hâk içinde genc-i defîn (Yârî, TB. 21)

“Zamanın Süleyman’ı testiden bir kadeh içse, mühürüyle toprak içinde toprağa gömülü hazine bulurdu.”

Sebû, riya kokusundan kurtaran, başına binlerce tövbenin kurban edildiği şarap kabıdır. Sebû, topraktan yapıldığı için şairler mezarlarının toprağından sebû yapılmasını ve böylece mecliste hatıralarının olmasını isterler. Sebû, zamanın gam ve kederinden kurtarır, sebûnun öylesine mucizevi etkileri vardır ki onunla sulanan toprağın üzüm asması bereketlenir, gök kubbeye kadar çıkar.

3.5.1. Sebû ile İlgili Benzetmeler

3.5.1.1. Gönül

Testi, saf şarabı kendine çekmeyi ve içini doldurmayı başarmıştır. Saf şarabı cezbeden bu testi gönüle benzetilmiştir.

Gönüldür o tâze sebû-yı şarâb

Ki cezb eyleyüp tola sahbâ-yı nâb (Atâî, M.1418)

“O taze şarap testisi gönüldür ki saf şarabı kendine doğru çekip dolar.”

3.5.1.2. Sanevber

Sanevber; “çam fıstığı ağacı, kozalağıdır” (Devellioğlu, 2004: 919). Şarap getiren uzun boylu, fidan gibi saki olunca elindeki testi de o ağacın fıstığı olmalıdır.

Mey-âver elinde sebûlar mıdur

Ya şâh üzre bâr-ı sanavber midür (Atâî, M. 890)

“Şarap getiren elinde testi midir yoksa dal üzerinde çam fıstığı meyvesi midir.”

3.5.1.3. Şamdan

Testi, içindeki şarapla beraber bir şamdana, şarap ise ışığa benzetilmiştir.

Sebû mıdur ol bu'l-‘aceb şem‘-dân

Nigûn olmasa şu’le olmaz ‘ayân (Atâî, M. 891)

“Testi midir o acaba şamdan mı, baş aşağı olmasa ışık belli olmazdı.”

3.6. Hum

Hum; şarap küpü, içine şarap konulan küp anlamına gelmektedir; ancak daha çok şarabın mayalanma sürecinde kullanılırdı. Eskiden üzüm suyu bu küplere konulur ve karanlık mahzenlerde mayalanması için saklanırdı, böylece şarap haline gelirdi (Bozkurt, 2000: 455). Meyhanenin şarap küpü feyiz verir, sefalar ile keyif verir, şarap küpü daima coşku doludur, akıl ehli sefa eyleyip onunla sarhoş olur. Şarap küpünün zevki ve şevki madde ile alakalı değildir, ruhanidir; onun zevki her zaman vicdanidir. Gönül ehli o şarap küpünden feyiz alır, gönül onun neşesinden parlaklık ve ışık alır. Şarap küpünden feyiz akar, hemen dert, keder kaçar, şarap küpü feyiz veren olunca

gönülde kederden nişan kalmaz. Sefa güneşinin doğuşu odur, âlem meclisini ışıkla dolduran odur (S.Feyzî M.329-330-331-334-339-341-344).

Mühürlü dehen gerçi vakt-i sıyâm

Derûnum hum-ı mey gibi pür-harâm (Atâî, M.44)

“Oruç vakti gerçi ağız mühürlü, içim şarap küpü gibi haram doludur.”

Oruçlu, niyetlenip tan yeri ağarmaya başladığı andan akşam güneş batıncaya kadar hiçbir şey yiyip içmez, eğer buna uymazsa orucu bozulur. Şair burada oruçlunun içiyle şarap küpünü birbirine benzetir ve her ikisinin de ağız kapalıdır; fakat içleri haram doludur, der.

Hemîşe olur duhter-i rezle yâr

Hum-ı sîne olmak gerek mâye-dâr (Atâî, M.872)

“Üzümün kızıyla her zaman dost olmak istersen kudretli şarap küpü gibi göğsün olmalıdır.”

Üzümün kızı şaraptır, şarap küp içinde olduğundan şarapla şarap küpü çok samimi iki arkadaşa benzetilmiştir ve eğer şarapla her zaman dost, yâr olmak istersen şarap küpü olmalısın ki her daim onunla birlikte olma fırsatın olsun.

Hum itmezse mebzûl ihsânını

Alam rûz-ı mahşer girîbânını (Atâî, M.921)

“Şarap küpü iyiliğini bol etmezse mahşer günü yakasını alayım.”

Rûz-ı mahşer, kıyamet günüdür. Kıyamet günü amel defterleri açılacak, hesaplar görülecek kimin kimde ne hakkı varsa o gün hesap edilecektir, bu yönüyle şiirlerde herkesin hakkını alacağı gün olarak kıyamet gününden bahsedilir. Hatta haksızlığa uğrayan kişilerin “Kıyamet gününde iki elim yakanda” sözü en büyük intikam cümlesidir. Şair burada bu sözü de hatırlatır, şarap küpü ihsanda bulunmazsa mahşerde, elim yakasındadır, der.

Kanı sâkiyâ ol hum-ı mâye-dâr

O nakd-i revânı yine kıl nisâr (Atâî, M.918)

“Ey saki nerede o kudretli şarap küpü, o akan nakdi(şarabı) yine dağıt.”

Bahâr oldu dünyâ humun tâlibi

Yere geçdi lâle piyâzı gibi (Atâî, M.920)

“Bahar oldu, dünya şarap küpünün talibidir; lale(kadeh), soğanı gibi yere geçti.”

Sifâl olsa ol hum olup pây-mâl

Karanfûl vire haşre dek ol sifâl (Atâî, M.925)

“O küp ayakaltında olup topraktan çanak olsa, kıyamete kadar o çanak karanfil verir.”

Olan fikr-i sahbâ ile pür-hurûş

Misâl-i hum eyler şeb ü rûz cûş (S.Feyzî, M.119)

“Şarap düşüncesiyle coşku dolu olan, küp misali gece ve gündüz coşar.”

Hum-ı mey mey ile leb-â-leb midür

O feyz-i safâ-bahşa kâleb midür (S.Feyzî, M.328)

“Şarap küpü şarap ile ağzına kadar dolu mudur, rahatlatan berekete kalıp mıdır.”

Humun girmez idi derûnına gam

‘Aceb hâlet-efzâ olur dem-be-dem (S.Feyzî, M.332)

“Ara sıra keyif artıran olsaydı küpün içine gam girmezdi.”

O humdur safâ-bahş-ı erbâb-ı dil

Olur mihr ü meh pertevinden hacil (S.Feyzî, M.333)

“Gönül ehlini rahatlatan o küptür, ay ve güneş onun ışığından utanır.”

Derûnumda zahm-ı gama yok hisâb

Gerek şüst ü şû yine hum hum şarâb (Hâletî, M.36)

“İçimde gam yarasının hesabı yok, küp küp şarapla yine yıkamak gerek.”

Ol âteş ki humdur ocağı anun

Meh ü mihr kemter çerâğı anun (Ş.M.Allâme, M. 35)

“O bir ateş ise ocağı küptür, ay ve güneşin ışığı ondan daha azdır.”

Leb-â-leb humları âb-1 tarabla

Surâhîler tolı mâ’-i ‘ineble (Aynî, M.822)

“Küpleri sevinç suyuyla ağzına kadar dolu, sürahileri üzüm suyuyla dolu.”

Şarap küpü, içi haramlarla dolu olan bir insan gibidir. Küpün içinde şarap olduğu için küp ondan güç alır bu sebeple küp kudretlidir. Küp, gönül ehlini rahatlatır, içindeki şarabın tesiriyle gece gündüz coşar. Şarap küpü bir ateş ocağıdır ki şarap da onun ateşidir.

3.6.1. Hum ile İlgili Benzetmeler

3.6.1.1. Aşiyân

Aşiyân, kuş yuvasıdır. Kuşların evi, meskeni nasıl yuva ise şarabın yuvası da şarap küpüdür. Bu yuva öyle sıradan bir yer değil kutlu, mübarek bir yuvadır.

O murg-1 neş’eye ferhunde-lâne

Mu’allâ vü mübârek âşiyâne (Aynî, M.938)

“O neşe kuşuna kutlu yuvadır, yüce ve mübarek bir yuvadır.”

3.6.1.2. Âyîne

Bintü’l-meserret(sevincin kızı) ile şarap kastedilir, onun aynası ise küptür. Şarabın uzun süre küplerde kalması onun demlenmesini, daha da keskin olmasını sağlar. Bu nedenle yıllanmış şaraplar daha makbuldür. Küp tıpkı ayna gibi şarabı güzelleştirendir.

Ne hum âyîne-i bintü’l- meserret

Ne hum meşşâta-i didâr-1 ‘işret (Aynî, M.933)

“Şarap küpü sevincin kızının aynası, içkinin yüzünü süsleyendir.”

3.6.1.3. Genc

Genc; hazine, kıymetli eşyaların saklanıp korunduğu yer demektir. Şarabın içinde saklandığı şarap küpü hazineye benzetilirken şarabın da kıymetli eşya, nesne vs. olduğunu görüyoruz.

Ne hum çâh-1 Nahşeb-sıfat şu’le-zen

Ne hum kûh-1 kân gibi pür la’lden (Atâî, M.929)

“Küp Nahşeb sıfatlı ışıklı kuyudur, hazine dağı gibi lal ile doludur.”

Hekim bin Atâ'nın hikmet ve kimya bilgisi ya da büyü ve hokkabazlığıyla yaptığı ayı, Türkistan'ın Nahşeb şehrinde bir kuyunun içerisinden gökyüzüne gönderdiği ve bu ayın iki ay süreyle her gece bu kuyudan yükselip çok geniş bir alanı aydınlattığı söylenir. Bu aya Nahşeb şehrinin üzerinde yükseldiği için mah-ı Nahşeb, kuyuya ise çah-ı Nahşeb denir (Yıldırım, 2008: 494).

Mey ol nûr-ı rahşendedür nârı yok

Hum ol genc-i bî-rençdür mârı yok (Atâî, M.1203)

“Şarap parlak nurdur ki ateşi yok, küp sıkıntısız hazinedir ki yılanı yok.”

Şair burada hazinelerin birer yılan tarafından korunduğu efsanesini hatırlatır ve bu öyle bir hazinedir ki yılanı yoktur, der.

Sana muntazırdur harâbâtiyân

Hum-ı mey yeter oldı genc-i nihân (Atâî, M.919)

“Meyhane ehli onu bekleyendir, şarap küpü gizli hazine oldu.”

O meyden içen sana içdim dimez

Hum-ı genci bulan ‘ayân eylemez (Fakîrî, M.18)

“O şaraptan içen sana içtim demez; hazine küpünü bulan, belli etmez.”

3.6.1.4. Kûh

Kûh, dağdır. Su nasıl ki doğal kaynaktan, dağdan akar, şarabın da kaynağı kırmızı dağ olan şarap küpüdür.

Akıt bâde hum-ı mey-i nâbdan

Getür çeşme çak kûh-ı sürhâbdan (Atâî, M.791)

“Saf şarap küpünden şarap akıt, çatlak kırmızı dağdan suyu getir.”

Hum-ı meydür ol kûh-ı zevk ü safâ

Dem-i Cem'den oy virür itsen sadâ (Atâî, M.922)

“Sefa ve zevk dağı o şarap küpüdür, Cem'in nefesinden ses etsen “oy” sesi verir.”

3.6.1.5. Mısbâh/Miškât

Mısbâh, mişkât; “kandil, çıra, meşale” anlamındadır (Devellioğlu, 2004: 642). Meclisi aydınlatması, ısıtması yönüyle çoğu yerde şarap ya da şarap kapları kandil çeşitlerine benzetilmiştir.

Ne hum mısbâh-ı subh-ı rûz-ı vuslat

Ne hum mişkât-ı şem‘-i bezm-i hayret (Aynî, M. 932)

“Şarap küpü kavuşma gününün sabahının kandili, şaşkınlık meclisinin mumunun kandilidir.”

3.6.1.6. Padişah

Padişahın askerleri, kulları, tacı, tahtı vs. vardır. Ülkesi ve askerleri olması sebebiyle şarap küpü padişaha benzetilmiştir.

Evânî-i şarâbun pâdişâhı

Neşât ikliminün sâhib-sipâhı (Aynî, M.927)

“Şarap kaplarının padişahı, sevinç memleketinin asker sahibidir.”

3.6.1.7. Tennûr

Tennûr; “ocak, fırın, tandır, imbik, su kaynağı” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 1648). Şarap ateş benzerliği çoğu yerde karşımıza çıktı, burada da şarabın kaynağı şarap küpü, fırına benzetilmiştir.

Ne hum tennûr-ı nûr-ı âteş-efrûz

Ne hum kânûn-ı nâr-ı ‘aşk-ı firûz (Aynî, M.931)

“Şarap küpü ateşi tutuşturan ışığın fırını, saadetli aşkın ateşinin kanunudur.”

‘Alevlenmiş hum-ı mey hem-çü tennûr

Sifâl-i âteş olmuş câm-ı billûr (Aynî, M.1620)

“Şarap küpü tandır gibi alevlenmiş, billur kadeh ateş çanağı olmuş.”

3.7. Meclis /Bezm

Bezm; “iys, işret, sohbet ve ziyafet meclisi” (Mütercim Asım, 2009: 83). “sohbet ve muhabbet meclisi, iş u işret mecmadır” (Ş. Sami, 2010: 128). Meclis, “oturulacak, toplanılacak yer; bir meseleyi görüşmek için bir araya gelmiş insan topluluğu, devlet

işlerini görüşmek üzere milletvekillerinin toplanması ve toplandıkları bu büyük binalar” (Devellioğlu, 2004: 594). “Birbirine yakın kimseler arasında yapılan özel toplantı, dost toplantısı” demektir (Çağbayır, 2017: 1018). Osmanlı toplumunda iç mekânlarda veya açık alanlarda yapılan eğlenceler sadece davetli kişilerin katılımı ile yapılıyorsa bezm veya meclis adını alır. Osmanlı eğlenme anlayışı bu meclisler göz önüne alınarak anlaşılabilir. Bu meclisler serbest olarak, yani kurallara bağlı olmaksızın yapılabilir ve pek çok değişik şekillerde olabilir. Bütün müzik, şiir, edebiyat, sanata dair küçük toplantılar için Osmanlı tarihinde veya minyatürlerinde eğlence meclisi tabiri kullanılmaktadır. Edebî metinlerde bezm-i şâhî, bezm-i sultan gibi tabirler kullanılmakta ve bezme dair pek çok ayrıntı anlatılmaktadır. Meclis kelimesinin bir diğer anlamı da kitap içinde yer alan minyatürlü sayfadır ki; aslında daha çok böyle meclislerin tasvir edilmesinden dolayı içinde insan olan bütün resimler meclis olarak tanımlanmıştır (Ertuğ, 2007).

Meclislerde çoğunlukla daire şeklinde bir oturma düzeni olduğundan meclislere halka da denilmiştir (Riyâzî M.261-263, Cem’î M.42, Belîğ TB.22, Gelibolulu Âli TB. 25).

Bezm içkili, eğlenceli meclis anlamında olup çoğunlukla bir ırmak kenarında veya bahçede güller arasında tertip edilir (Aynî M.1189, Atâî M.828, Revânî M.376, Beyânî M.166, Ferrî TB.25). Bezm, çoğu yerde meclis ile aynı anlamda kullanılmıştır. Şiirlerde geçen meclis ile içkili eğlenceler yani bezmler anlatılmaktadır.

Osmanlı kaynakları şairlerin çoğu kez işret meclislerinde hükümdarın takdir ve lütuflarına eriştiklerini belirtirler. Hükümdarla hizmetindekiler arasında patrimoniyal ilişkileri pekiştiren sosyal bir kurum olarak işret meclisleri sosyal bir fonksiyona sahiptir. En ince ayrıntısına kadar düzenlenmiş içki âlemleri hükümdarın şöhret ve prestijini yükseltmek için yapılan bir çeşit ayin hükmünde idi. Klasik şiir, başlıca saray işret meclislerinde gelişmiştir. En seçkin şairler, saray nedimleri arasında işret meclislerine davet edilen şairlerdir. İşret meclislerinde işret ve ziyafetiyle birlikte şairler şiirlerini sunar, meliku’ş-şu’arâ seçilir; câize verilen şairler arasında sultanın musâhib-nedimleri meclisin seçkin sanatçıları durumundadır. Anadolu Türk devletlerinde ‘ayş u ‘işret aynı zamanda huzur ve rahat içinde günü geçirme anlamındadır. 15. yüzyıl Orta Asya Timuroğulları saraylarında hâs-bahçelerde meclis-i ‘işretler, her türlü sanat kolunda ustaların yarıştıkları birer sanat akademisi görevi üstlenmiş, edebiyatta bir Câmî ve Nevâî yetiştirmiştir (İnalcık, 2011: 24,192).

Kısaca meclisi tanıttıktan sonra meclisin kurulduğu zamanlar, mevsimler ve meclisteki unsurlar detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

3.7.1. Meclisin Kurulduğu Zamanlar

Meclisin kurulduğu ayş u işret vakitleri oldukça kıymetli ve değerlendirilmesi gereken zamanlardır. Bu zamanda işret kadehi her nefeste çekilir, elden geldiğince bu fırsat kaçırılmaz. Bu bir fırsat zamanıdır, bu fırsat değerlendirilmeli ve şarap kadehinden başka hiçbir söze zaman harcanmamalı, bir an olsun şarap kadehi elden bırakılmamalıdır. Bu zaman çok çabuk geçer, bunu fırsat bilip değerlendirmek gerekir, yoksa sonunda çok ah edilir. Bu güzel zamanı değerlendirmeyip kaçıranlar ne kadar ah etse de, bu vakit bir daha geri gelmez. Bu nedenle insan bu fırsatı ganimet bilip yaşamalı; çünkü bir daha bu zamana erişir mi bilinmez (Atâî M.1409, S.Feyzî M.429-440, Hâletî M.384, Sabûhî M.54). Şairler bu zamanın önemini her defasında ifade etmişlerdir, bu kadar kıymetli bir anın hangi mevsime hangi zaman dilimine denk geldiğinin aslında pek bir önemi yoktur, bütün zamanlarda meclis önemini korumaktadır.

Ola her mevsime meclis münâsib

Tufeylî olmağa Cem ola tâlib (Aynî, M.1111)

“Meclis her mevsime uygun olsun, Cem o meclise davetsiz misafir olmak için talip olsun.”

Înâyet eyle her cây-ı safâda

Be-her mevsimde vakt-i dil-güşâda (Aynî, M. 1126)

“Gönül açan vakitte, her mevsimde, her sefa yerinde gayret eyle.”

İçem mey sâz ile her sayf u deyde

Murâdım kalmasun bir şeyde meyde (Aynî, M.1553)

“Şarabı sırayla, düzenli her yazda ve kışta içeyim ki artık şarabı istemeyeyim.”

Gice gündüz olur her yerde ‘işret

Kolaydır ‘âşık u ma’şûka vuslat(Aynî, M. 1613)

“Gece gündüz her yerde içilir, seven ve sevilene kavuşmak kolaydır.”

Şeb ü rûz içilsün mey-i şu‘le-dâr

Bir olsun bize sâkî leyl ü nehâr (Fakîrî, M.38)

“Gece ve gündüz alevlenmiş şarap içilsin, bize gece ve gündüz bir olsun.”

Anun nergis-i bâg mestânesi

Şeb ü rûz destinde peymânesi (Ş.Yahyâ, M.37)

“Bağın nergisi onun sarhoşu, gece ve gündüz kadehi elindedir.”

Gice gündüz dimeyüp mest-i müdâm olsa nola

Râygân buldı gönül bâde-i gam-fersâyı (Nergisî, K.5)

“Gece gündüz demeyip sürekli sarhoş olsa buna şaşılır mı, gam bitiren şarabı gönül bol buldu.”

O câm-ı micmer-i envârı sun ki subh ile şâm

Felekde göstere mihre usûl-i gerdiş-i câm (Yârî, TB. 10)

“O nurlu buhurdan kadehi sabah ile akşam sun ki gökyüzünde güneşe kadehin dönme usulünü göstereyin.”

Örneklerde de görüldüğü gibi aslında meclis hemen her mevsimde kurulmuş ve her mevsimin kendine göre ayrı zevkleri olmuştur. Klasik Türk şairi eğlenmek ve şarap içmek için herhangi bir mevsimi ve saati beklememiştir, her dönem ayş u işrete uygun zemin hazırlamıştır.

3.7.1.1. Gece

Şairler her anı meclisin kurulması için uygun görürler; fakat meclis için gecenin ayrı bir yeri vardır ki beyitlerde de bunu açıkça görmekteyiz. Meclis genellikle havanın kararmaya başlamasıyla düzenlenmekte ve gece bitinceye kadar devam etmektedir. Gündüz çalışan insanlar gece eğlenmeye zaman ayırırlar, ayrıca şarap gizli içildiğinden gece meclis için makbul sayılır. Gül renkli şarap, geceleyin gam askerlerine gece baskını yapar, geceleyin seher yıldızı gibi olan altın kadeh ortaya çıkar. Karanlık gecede şarap ab-ı hayattır, kurtuluş yoluna giden bir rehberdir. Yiyip, içip eğlenerek geceyi şarabın neşesiyle ihya eden rintler kurtuluşa ererler. İşret gecesinde şarabın neşesiyle gönül parlak olur, sefa yüzünü gösterir, şarap kadehi keyif artıran olur. O gece gönül ehli sohbet eder, sefa ile daima yakınlık kurar. Saki bu gecede kadehleri ağzına kadar doldurur, bu gece can ve gönül sefa dolu olur. İşret gecesini kalp sefa ile dolar, gönül

aynası hemen cilalanır. O gece saki kadehi döndürür, saf şarap ile kadehi parlak eder. Bu gece aşk ehli aşırı sarhoş olur, ay ışığının olduğu bu gece sefa yeridir. O gece ayışığı denize yansır, görenler su tutuşur zanneder. İşret gecesinde içimiz sefa dolar, lal renkli saf şarap içilir. İşret gecesi gönül muradını alır, o gece daima mutlu olur. O gece gönül şaraptan neşelenir, o gece şarap kadehi mecliste devreder (Atâî M.1120-1121-1129-1130, S.Feyzî M.368-371-372-375-377-378-379-381-382-385-386).

Şeb-i Kadr'e döndü bu hengâm-ı cûd

Surâhîler itse 'aceb mi sücûd (Atâî, M.1106)

"Kadir gecesine döndü bu cömertlik anı, sürahiler secde etse şaşılmalı."

Gece kurulan bir meclisin anlatıldığı bu beyitte, Kur'an'da bin aydan hayırlı olarak adı geçen Kadir gecesinden bahsedilir.⁴ Rahmet ve mağfiret gecesi olarak bilinen bu gecenin beyitte bereket ve bolluğuna işaret edilmiştir.

Yine sâkiyâ irdi hengâm-ı şeb

Kurulsun yine bezm-i 'ayş ü tarab (Atâî, M.1104)

"Ey saki yine gece vakti geldi, sefa ve sevinç meclisi yine kurulsun."

Şeb-i 'ayşdür mevsim-i vecd ü hâl

Siyeh zülfi cârûb-ı râh-ı visâl (Atâî, M.1123)

"Kendinden geçiren cezbe ve şevk mevsimi yiyip içme gecesidir, siyah saç kavuşma yolunun süpürgesidir."

Salâh ol ki rindân-ı 'ayş ü tarab

İde neşve-i meyle ihyâ-yı şeb (Atâî, M.1130)

"Şarabın neşesiyle geceyi ihya eden sevinç ve zevk rintleri ki onlar kurtulanlardır."

Şarâba 'anber-i sârâ katılmış

Gice bezm-i safâlarda satılmış (Aynî, M.1562)

"Şaraba hilesiz/katıksız amber katılmış, gece sefa meclislerinde satılmış."

⁴Kadir Suresi 97/3 "Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır."

Sâkî yine bir bezm-i safâ kurdu bu şeb
İrüp felege nagme-i âvâz-ı tarab (Riyâzî, M.272)

“Sevinç seslerinin nağmeleri gökyüzüne ulaştı, saki yine bu gece sefa meclisi kurdu.”

Mey kim sala meclise ziyâsın
Kimse göremez şebın karasın (Riyâzî, M.279)

“Mey ki meclise ışığını yayar ve kimse gecenin karanlığını göremez.”

Şebân-geh gerek şimdi 'ayş u neşât
Ki mümtedd ola müddet-i inbisât (Hâletî, M.402)

“Yiyip, içme ve sevinç geceleyin gerek ki yayılma süresinde devam etsin.”

Bu şeb nûş idün câm-ı sahbâ-yı nâb
Hemân ref' olunsun aradan hicâb (S.Feyzî, M.370)

“Bu gece saf şarap kadehini için, hemen aradan perde kalksın.”

O şeb câm-ber-kef olup sâkiyâ
Meyün nûrı virdi o bezme ziyâ (S.Feyzî, M.373)

“Ey saki o gece kadeh getiren el şarabın nuru ile meclise ışık verdi.”

O şeb ehl-i zevk itmede 'ayş u nûş
Nola bahr-veş olsalar pür-hurûş (S.Feyzî, M.374)

“O gece zevk ehli yiyip içmektedir, deniz gibi coşmalar buna şaşılır mı.”

Gündüz ahşâm olunca 'îş idüben
Gice içmek gerek sabâha degin (Revânî, M.326)

“Gündüz akşam olunca zevk ve sefa edin, gece sabaha kadar içmek gerek.”

Kadrin bilenün yanında bu şeb
Bin rûz-ı vasl deger müretteb (Na'îm, M.289)

“Değerini bilen yanında bu gece, tertip edilmiş bin kavuşma gününe değer.”

İnsan gündüzün telaşından iç âlemine pek dönemez. Gece ise insanın dertleriyle baş başa kaldığı, gam ve kederinin arttığı zamandır. Gece sefa meclisinin kurulması insanı bu gam ve kederden uzaklaştırır.

3.7.1.2. Gündüz

Meclisin kurulması için herhangi bir zaman ve mevsimi beklemek istemeyen meclis ehli, her vakti bunun için uygun görmüştür. Sabah meclisi kurup sabahın bereketinden, bolluğundan yararlanmak istemişlerdir.

Kabîl-i şâm u hengâm-ı seherde

Kurulsın sürfe vakt-i feyz-eserde (Aynî, M. 1154)

“Akşamdan önce ve seher vaktinde, feyiz meydana getiren vakitte sofraya kurulsun.”

Gice gündüz olur her yerde ‘işret

Kolaydır ‘âşık u ma‘şûka vuslat (Aynî, M.1613)

“Gece gündüz her yerde içmek olur, seven ve sevilene kavuşmak kolaydır.”

Sâkiyâ subh-demdür eyle şitâb

Devre gelsün çü mihr câm-ı şarâb (Fuzûlî, M. 22)

“Ey saki sabah vaktidir acele et, şarap kadehi güneş gibi devretsin.”

Yine sâkiyâ irdi vakt-i sabâh

Safâ-bahş olur subh-dem rûha râh (Fakîrî, M.39)

“Ey saki, yine sabah vakti geldi, şarap sabah vakti ruha sefa getirir, ruhu rahatlatır.”

Sâkî dem-i subhdur şitab it

Peymâneni reşk-i âfitâb it (Fâ’izî, M.134)

“Saki sabah vaktidir acele et, kadehini güneşi kışkırtan et.”

Vaktidür feyz-i subh-ı ihсанun

Vaktidür nuş-ı cam-ı sahbanun (Es'ad, M. 56)

“Bağışlanma sabahının feyiz vaktidir, şarap kadehini içmenin vaktidir.”

Mest olup ayık olmayup bir ân

İçelüm turma subh u şâm içelüm (Hâletî-i Gülşeni, TC.28)

“Sarhoş olup bir an bile ayık olmayıp sabah ve akşam durmadan içelim.”

Sabâh oldu sâkî kanı câm-ı Cem

Uyansun yine şem‘-i rindân-ı gam (Atâî, M.1163)

“Saki sabah oldu, Cem’in kadehi nerede, gam rintlerinin mumu yine uyansın.”

İç bâde-i nâbı subh-demdir

Hoş gör bu demi ki dem bu demdir (Riyâzî, M.315)

“Sabah vaktidir saf şarabı iç, hoş gör bu vakti ki zaman bu zamandır.”

O câm-ı micmer-i envârı sun ki subh ile şâm

Felekde göstere mihre usûl-i gerdiş-i câm (Yârî, TB.10)

“O nurlu buhurdan kadehi, gece ile gündüz sun ki gökyüzünde güneşe kadehin dönüş usulünü göstereyin.”

Sabah, feyiz, bolluk ve bereket vaktidir, şairler sabahın feyzinden yararlanmak için sakiden güneşin devretmesi gibi daima şarap isterler. Sabah, güneşin doğuşuyla birlikte yeni güne uyanılır, gönüllerde de yeniden doğuş yaşanır, bu vakitte içilen şarap derdi, kederi unutturur, ruha sefa verir bu sebeple şairler sabah vaktinde şarap içmek isterler.

3.7.1.3. İlkbahar

Klasik Türk şiirinde mevsim denildiğinde ilk akla gelen bahar mevsimi olmuştur. Tabiatın canlandığı, havaların ısınmaya başladığı ve çiçeklerin açıldığı bu mevsim meclisin de kurulması için en uygun zamandır. Tabiatı canlandıran bu mevsim insanlara da coşkunluk, neşe verir, gönülleri gam ve kederden kurtarır. Gönülden derdi, kederi silen, ferahlık ve mutluluk kaynağı bahar mevsimi şarap içenlerin de kâm aldığı

mevsimdir; çünkü baharla birlikte gönle ferahlık veren şarap sunumu başlar, böylece gamlı gönüller cihanı gösteren bir ayna gibi parlak olur. Baharın gelmesiyle çiçekler açar, lale gibi kadehler ortaya çıkar; lale bahçesinde ötüşen kuşlar gönülden kederi siler, gönlü hoş nağmelerle doldurur. Bahar gelince güller ortaya çıkar, cenneti kıskandıran gül bahçeleri meydana gelir. Baharın gelmesiyle bülbüller nağme söyleyen olur ve saki kadehleri devreder. Gonca bir gelin gibi naza başlar, köhne cihan tazelenir, gül goncası kefenini yırtar, gül bahçesi mahşer yeri gibi olur ve yeniden can bulur. İlkbahar gelince bağ ve dağlık yerlerde gül gezintisi yapılır, bu mevsimde evlerde oturulmaz, bülbülün viran yerlerde işi olmaz. Gül bahçeleri bu mevsimde gezip temaşa edilecek yerlerdir. Bu mevsimde gonca başına işret tacını giyer, çimenlik daha özel bir hâl alır, işret için gül gölgesine oturulur, âşık ve maşuklarla sohbet edilir, şarap içilir. Bahar günleri gelince güller baştanbaşa açılır, bülbüller gül dalları üzerine seher vaktinde methiyeler okur (S.Feyzî M.508-511-512-513-514-518-519-521-524-525, Sabûhî M.14-15-16-19-20, Revânî M.525-526-527-531, Hamîd Mh./2).

Bahar mevsimi hoşluğu ve letafetiyle insanlara neşe bahşeden bir özellik taşımaktadır; ancak bahar kısa sürer, önemli olan bu kısa ve geçici ömrü yani baharı elden geldiğince iyi değerlendirmek ve yaşamaktır. Bahar günleri, şarabın devrettiği günlerdir, bu zamanda bütün işler bırakılır, sefa edilir. Bülbüllerin işret selasını okuduğu bu mevsim şarap mevsimidir ve fırsat olarak görülür, çabucak geçen bu günlerden istifade edilir. Bahar delilik zamanıdır, bu mevsimi bekleyenlerde sabır kalmaz, bahar mülayim bir güzel gibidir bülbülü âşık ve ağlayan eder. Bahar mevsimi her zaman ele geçmez, bu zamanlar sonsuza kadar elde kalmaz. Bu sözlere kulak verip dinlemek gerekir, ilkbahar ile sonbahar mevsimi bir olmaz. Bahar çabuk ve hızlı uçan bir hüma kuşudur ki ona erişmek bir hünerdir. Her kim ki bu fırsat incisini kaçırrı, aramakla bulunmaz, bu vakit elden gider (Riyâzî M.473-474-500-512, Memdûh TB.6, Namık Kemal K.49, Atâî M.1245-1256, Fuzûlî M.36, Fâ'izî M.53-54-75-76).

Bahar ve meclis tasvirlerine baktığımızda şair gerçekte yeryüzündeki bir bahçeyi tasvire çalışırken şuur altında yer eden ideal güzelliklere sahip bildiği cenneti tahayyül etmektedir. Ayş u işret fasıllarında altın sürahi ve bardaklar, sakiler, güzel hizmetçiler vb. unsurlarla çizilmeye çalışılan tasvirlerin de yine bir cennet idealinden kaynaklandığı görülecektir (Şentürk, 2002:196).

Bahâr irdi câm-ı safâ devr ide

Derûndan hemân gerd-i mihnet gide (S.Feyzî, M.509)

“Bahar geldi sefa kadehi devretsin, içimden hemen bela tozu gitsin.”

Bahâr irdi sâkî mey-i dil-güşâ

Olur cân-ı zâra letâfet-nümâ (S.Feyzî, M. 510)

“Saki bahar geldi, ağlayan cana gönül açan şarap güzellik gösteren olur.”

Bahâr irdi mahv ola dilde elem

Mey ile gider dilde endûh u gam (S.Feyzî, M.516)

“Bahar geldi gönülde keder ortadan kalkar, şarap ile gönülde gam ve keder gider.”

Eyyâm-ı bahâr irişdi sâkî

Hengâm-ı güzâr irişdi sâkî (Sabûhî, M.13)

“Saki bahar günleri erişti, saki geçiş mevsimi erişti.”

Gül hokkasın açdı perr-i hikmet

Mesmûm-ı gama içürdi şerbet (Sabûhî, M.18)

“Gül kutusu hikmet kanatlarını açtı, gam zehirlenmişine şerbet içirdi.”

Yine güller açıldı sürh u sefid

Gehî bâde vir geh 'arak kıl bedîd (Hâletî, M.352)

“Yine kırmızı ve beyaz güller açıldı, ya şarap ver ya da rakıyı görünür kıl.”

Zamân-ı gül itmezden evvel güzâr

Gerekdür gül-i sâgara i‘tibâr (Hâletî, M. 356)

“Gül zamanı geçmeden önce gülün kadehe değer vermesi gerekir.”

Bahâr eyyâmı bülbül mest-i nâle

Tutardı goncalar elde piyâle (Aynî, M.1974)

“Bahar günlerinde bülbül inleyen sarhoş, goncalar elde kadeh tutardı.”

İrişse mevsim-i gül olma bî-mül

Yaraşmaz mülsüz ola sohbet-i gül (Revânî, M.550)

“Gül mevsimi gelince şarapsız olma, şarapsız gül sohbeti yakışmaz.”

Fevt itme dem-i bahârî sâkî

Bu subh-ı safâ kalur mı bâkî (Riyâzî, M.512)

“Saki bahar zamanını kaçırma, bu sefa sabahı sonsuza kadar sürmeyecektir.”

Oldı ‘âlem bahâr ey sâkî

İçelüm ayık olmayup bir ân (Hâletî-i Gülşenî, TC. 8)

“Ey saki âlem bahar oldu, bir an bile ayık olmayıp içelim.”

Getür sâkî kadeh devr it meserret vaktidür şimdi

Bahâr eyyâmı geldi hoş mahabbet vaktidür şimdi (Turâbî, TC. 1)

“Saki kadeh getir devret, şimdi sevinç vaktidir. Bahar günleri geldi şimdi hoş muhabbet vaktidir.”

Bahâr oldı sâkî tolansun şarâb

Bitürsün gül-i neşve ol âfitâb (Atâî, M.824)

“Saki bahar oldu şarap dolansın, o güneş neşe gülünü yeşertsin.”

Hengâm-ı bahâr irdi sâkî

Mâh-ı âzâr girdi sâkî

Nev-rûzdur eyle ‘ayşa bünyâd

Rûh-ı Cem’i kıl zamânıdur şâd (Fâ’izî, M. 50-51)

“Saki, bahar zamanı geldi, mart ayı girdi. İlbahardır yiyip içmeyi esas al, Cem’in ruhunu mutlu etme zamanıdır.”

Gül kâsesi oldı mülle leb-rîz

Geldi yine nev-bahâr sâkî (Nûrî, TB. 4)

“Gül kâsesi şarapla ağzına kadar doldu, saki yine ilkbahar geldi.”

Gülistân vaktidür gül mevsimidür

Bahârun faslı hod rahmet demidür (Ahmed-i Dâ’î, TC. 11)

“Gül bahçesi zamanı gül mevsimidir, bahar mevsimi kendine merhamet zamanıdır.”

Bugün gül mevsimidir evde oturma

Yaraşmaz Yûsuf ol zindân içinde (Ahmed-i Dâ‘î, TC. 42)

“Bugün evde oturma, gül mevsimidir, Yusuf o zindan içinde olsa uygun olmaz.”

“Baharda bahçelerde musiki eşliğinde şarap kadehi elinde, gençlik ve güzellikler karşısında tüm din ve ahlak kurallarını unutan “epiküryen” zarifler, bütün bunlar klasik şiirin yapay, masnu, sembolik tarafını değil, tabii, gerçekçi yüzünü sergilemektedir” (İnalcık, 2011: 200).

Saki-namelerde her zaman her vakitte şarap içildiğini görüyoruz; ancak bu mevsimlerden üzerinde en çok durulanı bahar mevsimi olmuştur. Baharın gelişyle tabiatta görülen değişimler insanda da görülür, insan da tabiat gibi canlanır. Bu canlılık ve ruh coşkunuğuyla dert ve kederinden kurtulmak isteyenler, bu isteklerini şarap içmekte bulurlar ve bahar mevsiminde şarap isterler. Bu mevsimin kısa sürmesi, gelip geçici olması ise bahar mevsimini daha da önemli kılmış, bu mevsimin her anının değerlendirilmesini sağlamıştır.

3.7.1.4. Kış

Ağırlıkla bahar mevsiminin anlatıldığı metinlerde kış mevsimi sanki görmezden gelinmiş, şarap daima baharda içiliyor gibi anlatılmıştır. Her zaman en güzeli ve en iyiyi yansıtmaya gayreti içinde olan şairler meclisi anlatırken, ayş u işret tasvirleri yaparken bahsi geçen olaylara canlılık kazandırmak için daha çok bahar mevsimini seçmiştir.

Bahar mevsimindeki uzun günlere karşılık kışın günler kısa, geceler uzundur. Bu nedenle kışın geceleri sabah oluncaya kadar şarap içilir (Revânî M.629). Kış mevsimiyle birlikte havalar soğur, bu uzun ve soğuk kış gecelerinde içilen şarap gönülleri ısıtır, gözlere parlaklık verir, lal renkli şarabın gelmesiyle gönüllerde sefa hasıl olur. Kış gelince âlem buz tutar, insan gamlı olur, kış mevsiminde gönülde ızdırap ve sıkıntı olur, bu duruma saki gül renkli şarapla medet eder. Kış mevsiminin gelmesiyle birlikte her yeri kar kaplar, gül bahçesi tükenir, gider. Kışın bülbüller gizlenir, cihan sonbahardan daha fena bir hâl alır. Kışın meyhanenin yolları kapanırsa sarhoşlar nereye niyet ederler, kışın gelmesiyle gönülde elem ortaya çıkar, şarap kadehiyle neşeli olunur (S.Feyzî M.468-469-470-472-473-474-476-485-486). Bahar mevsiminin aksine kışın evlerde, odalarda şarap içilir, eğlenceler yapılır. Odalarda işret için hazırlık yapılır, evler süslenir, güzellikle eğlenilir, dostlar evlere davet edilir. Bahar mevsiminin aksine gül

bahçesi olan içki meclisleri kışın talan olmuştur. Kış mevsimi olduğu için eğlenceden eksik kalınmaz, oda sohbetlerine devam edilir, bu mevsimin de kendince güzellikleri vardır, bunlar görmezden gelinmez. Bu zamanda dışarı çıkılmadığı için meyhanelere gidilir, kış geldi diye saf şaraptan mahrum kalınmaz, kışın bir kadeh şarap samur kürkten daha iyi gelir. Kışın ateş renkli şarabı kadehe koysan donup demirden bir top gibi olur. Bu mevsimde ateş gibi şarap kıvılcım saçan olur, her bir kıvılcımı da nar tanesi olur (Revânî M.623-624-625-627-631, Atâî M.1362-1375).

Şitâ irdi gelsün mey-i la‘l-gûn

Ola bâri hâsıl safâ-yı derûn (S.Feyzî, M. 471)

“Kış geldi lal renkli şarap gelsin, içimizin sefası ortaya çıksın.”

Şitâ irdi diller olup bî-mecâl

İder câm-ı sahbâyı daim hayâl (S.Feyzî, M.480)

“Kış geldi, gönüller güçsüz olup daima şarap kadehini hayal eder.”

Sâkî getir şarâbı ki def‘-i humâr idem

Hengâm-ı deyde ‘işret-i evvel-bahâr idem (Belîğ, TB. 41)

“Saki şarabı getir ki sarhoşluğun verdiği baş ağrısını defedeyim, kış vaktinde ilkbahar içkisi içeyim.”

Yine bezmi germ it mey-i nâb ile

Bu faslun da hükmin vir ol tâb ile (Atâî, M.1293)

“Saf şarap ile bu meclisi ısıt, bu mevsimin de hükmünü o ışık ile ver.”

Bu demlerde bezm-i şarâb it müdâm

Şitâ vakti ‘ayşa şitâb it müdâm (Atâî, M.1359)

“Bu zamanlarda şarap meclisinde şarap iç, kış vakti içmekte devamlı acele et.”

Şitâda câme vü âteş gerekdir

Yatakda bâde vü meh-veş gerekdir (Aynî, M.1661)

“Kışın elbise ve ateş gerekir, yatak da ise şarap ve ay gibi güzel gerekir.”

Gelüp sâkî bu hengâm-ı şitâda

Komuş kânûn-ı câma nâr-ı bâde (Aynî, M.1666)

“Saki kış mevsiminde gelip kadeh mangalına şarap ateşini koymuş.”

Şitâ vaktidür gel hemân sâkiyâ

Ki virmez zamân hiç amân sâkiyâ (Hâletî, M.385)

“Ey saki kış vaktidir hemen gel ki zaman hiç güven vermez.”

İçilmek gerek şimdi sahbâ-yı âl

Virilmek gerek hükm-i her fasl u sâl (Hâletî, M. 387)

“Şimdi kırmızı şarap içilmesi gerek, her mevsim ve yılın hükmünü vermek gerek.”

Getür sâkiyâ mankal-ı bâdeyi

Teb-i gam üşütüdi ben üftâdeyi (Hâletî, M.400)

“Ey saki şarap mangalını getir, gam harareti ben biçareyi üşüttü.”

Kış mevsiminde geceler uzundur, bu nedenle gece değerlendirilir ve şarap gece içilir. Bahar mevsimindeki gül bahçeleri artık yoktur ama bu şaraptan mahrum kalınacağı anlamına gelmez, kışın odalarda, meyhanelerde şarap içilir. Kışın içilen şarap gönülleri ısıtır, kış soğukunda bir kadeh içmek insana samur kürkten daha iyi gelir.

3.7.1.5. Sonbahar

Bahar mevsiminin zıddı olarak bilinen sonbahar, şiirlerde bahar mevsimi kadar sık karşımıza çıkmamıştır. Bahar nasıl ki tabiatta ve insanlarda canlılığın, neşenin işareti ise sonbahar da bitkinlik ve yaşlılığın sembolüdür. Şarap zamanı olan bahar mevsiminin bitişi şairleri üzmüştür ve şarap içme işini uzatmak için sonbaharı iştret için uygun vakit saymışlardır. Sonbahar da gezip eğlenme vaktidir, bu mevsimde de ayş u işrete devam etmişlerdir. Hazan vakti gönül yine neşelidir ve şarap kadehi ister, bu zamanda gönül şüphesiz gamdan korkar bu nedenle ara sıra şarap içer; çünkü şarap biçare olanı mutlu eder. Sonbaharda içimiz bela, eziyet yeri olur; ama şarap kadehi ile keyfimiz artar bu nedenle hazanda her an şarap içilir böylece sefaya aşına olunur. Sonbaharın havası güzeldir, ne çok sıcak ne soğuktur, o zamanda sevgili ve şarapla olmak çok büyük mutluluktur. Bu, zamanı geçmiş bir bahardır; ama meşhurdur, hem ferahdır hem

süslüdür. Sonbahar mevsimi gelince gül ve erguvanın rengi solar, gül bahçesinin toprağı da nemli olur (Revânî M.590, S.Feyzî M.449-450-452-453-454-455, Aynî M.1646-1649, Atâî M.1327-1331).

Hazân irdi sâkî safâ vir dile

Pür olsun mey ile hemân bülbüle (S.Feyzî, M. 448)

“Sonbahar geldi, saki gönüle sefa ver. Hemen kadeh şarap ile dolsun.”

Hazân irdi pür ola mey ile câm

Humâr-ı elemden ola şâd-kâm (S.Feyzî, M. 451)

“Sonbahar geldi kadeh şarap ile dolsun, keder sersemliğinden çok sevinçli olsun.”

Hazân irdi sâkî sürülsün şarâb

Bulam câm-ı sahbâ ile sûz u tâb (S.Feyzî, M. 458)

“Saki sonbahar geldi, şarap sürülsün, şarap kadehi ile güç, kuvvet bulayım.”

Hazânda eylenüz bezm-i bahârî

Geçürün ‘îş ile leyl ü nehârî (Revânî, M.607)

“Bahar meclisini sonbaharda yapın, gece ve gündüzü zevk ve sefa ile geçirin.”

Gelün biz de buna bir iş idelüm

Gice gündüz dimeyüp ‘îş idelüm

Bu devrândan alalum intikâmı

Komayalum yere bir lahza câmı (Revânî, M.588-589)

“Gelin biz de buna bir iş edelim, gece gündüz demeden zevk ve sefa edelim, bu devirden intikam alalım, bir an bile kadehi yere koymayalım.”

Bulursun cümle nukliyyâtı anda

Mey iç zevk u safâ eyle her anda (Aynî, M. 1650)

“Onda bütün mezeleri bulursun, şarap iç, her anında zevk ve sefa eyle.”

Bu zevk u neş'e yokdur sayf u deyde

Bulunur her fevâkih bezm-i meyde (Aynî, M.1654)

“Yaz ve kışta bu zevk ve neşe yoktur, şarap meclisinde her meyve, yemiş bulunur.”

Hazân irdi gitdi çemen demleri

Getür sâkiyâ hâneye sâgarı (Fakîrî, M.33)

“Sonbahar geldi, yeşillik zamanları gitti, ey saki eve kadehi getir.”

Bahar mevsimi çabuk gelip geçtiğinden şarap içme zamanını uzatmak için şairler, sonbahar mevsimini de iştret için uygun görmüşlerdir. Sonbaharın havası ne soğuk ne sıcaktır bu nedenle şarap içmek, meclis kurmak için en müsait mevsim sonbahardır. Bahar mevsimindeki canlılık sonbaharda yerini bitkinliğe bırakmıştır, canlılık kazanmak için şarap içmek şart olmuştur.

3.7.1.6. Yaz

Bahar tasvirleri eserleri bir tablo gibi süslerken yaz tasvirleri de kış gibi azdır. Yaz mevsiminin gelmesiyle birlikte meclisler açık havada kurulmaya başlar ve bahçeler, dağlıklar gezilir. Sıcak havanın etkisiyle bunalan insanlar şarap içerek ferahlar, zevk ve sefa ederler. Sakiden yazın sıcaklığını ortadan kaldıracak olan hoş şarap istenir, yazın gelmesiyle gönülde sıkıntılar olur, bu sıkıntıya ise saki medet eder, gül renkli şarap kadehini sunar. Temiz şarap kadehi yaz mevsiminde verilirse dert ve kederin yakası parça parça olur. Yazın içilen şarap hararetle yanan gönüllerin ateşini dindirir, ölü gönüllere yeniden hayat verir. Yaz mevsiminin de diğer mevsimler gibi saf şarap ile hükmü verilir, kadehe buz parçaları konur ve şarap soğutulur, saki yaz mevsiminde buz parelerini Cem'in kadehinden uzak etmez. Yaz mevsiminde güneş sakilerin, gökyüzü o meclisin hayranı olur. Sıcak olduğu için şehir bırakılır, bir kenara çıkılır, çimenlik, sulak bir yere çıkmaya gayret edilir. Şarap ortaya getirilmeden evvel kar ile soğutulur, bu havada yiyip içmek zevk ve sefa etmek gerekir (S.Feyzî M.491-492-493-495-497-499, Atâî M.1293-1294-1325, Revânî M.556-558-560-561).

Bulun 'iş itmege bir kûhsârı

Kim anun karı ola hem vakârı (Revânî, M.559)

“Zevk ve sefa etmek için bir dağlık yer bulun ki o yerin hem gücü hem de heybeti olsun.”

Yazın sıcağın etkisiyle dışarıda toplanmak pek uygun olmayacağından toplanmak için büyük, serin evler ve dağlık yerler tercih edilmiştir.

Temûz irdi sâkî getir bâdeyi

Düşürme gama sen bu üftâdeyi (S.Feyzî, M.488)

“Saki yaz geldi, şarabı getir, bu biçareyi sen gama düşürme.”

Temûz irdi sahbâ firâvân ola

Şeh ile gedâ cümle yeksan ola (S.Feyzî, M.496)

“Yaz geldi, şarap çok ola padişah ve fakir herkes eşit ola.”

Safâsı gâlib olur fasl-ı sayfun

Kebâb u bâdedir ikramı zayfun (Aynî, M.1612)

“Yaz mevsiminin sefası üstün olur, misafirlerin ikramı kebab ve şaraptır.”

Sa’âdet-hânelerde sohbet eylen

Yine ‘îş itmege cemiyyet eylen (Revânî, M.555)

“Büyük evlerde sohbet edin, zevk ve sefa etmek için toplanın.”

Yiyüp içmek gerekdür bu hevâda

Gice gündüz olun zevk u safâda (Revânî, M.561)

“Bu havada yiyip içmek, gece ve gündüz zevk ve sefa etmek gerekir.”

Yandı yüregim temûz-ı gamdan

Bir şerbet içür o câm-ı Cem’den (Riyâzî, M.662)

“Gam sıcağından yüreğim yandı, Cem’in kadehinden bir şerbet içir.”

Mutrib demi geldi sâz u sözün

Hükmin viregör dem-i temûzun (Riyâzî, M.663)

“Mutrib saz ve sözün zamanı geldi, yaz mevsiminin hakkını ver.”

Yazın sıcağından bunalan insanlar şarap içerek ferahlar. Bu mevsimde şaraba buz konularak soğutulur, bu şarap harareti dindirir. Yazın hava sıcak olduğundan daha serin olan dağlık ve su kenarı gibi yerler toplanmak için uygun görülür. Meclisin toplanması için belli bir zamana ve mevsime ihtiyaç duymayan meclis ehli bütün mevsimleri meclis için uygun görmüş, dört mevsimde de meclisin ve şarap içmenin güzelliklerini anlatmıştır.

3.7.2. Meclisin Kurulduğu Mekânlar

3.7.2.1. Çimen/Bağ/Bahçe

Meclisin toplanması için en uygun mevsim bahar olduğundan bu güzel mevsimde meclis açık havada toplanır. Sonbahar bitip bahar gelince meclisin açık havada toplanma zamanı gelir. Meclis bahçede, çimende toplanınca bülbül de o meclisin nağme söyleyen sarhoşu olur, bu meclis bağınyı aydınlatmak için lale mum gibi yanar, gül mevsiminde çimenlik güzellerin meskenidir (Fakîrî M.33, Aynî M.1602, Revânî M.535, Hâmî TC.2). Bağ, bahçe veya çimen meclisin kurulması için en elverişli alanlardır, işret ve eğlence tasvirleri çizen bütün şairler öncelikle yeşillik ve çiçeklerle dolu bir bahçe dekoru oluştururlar. Bu bahçeler o kadar güzeldir ki cennet bahçelerini aratmazlar (Bayburtlu Zihnî TB. 6).

Semen gül bezmine peymâne olmuş

Çemenler şimdi 'işret-hâne olmuş (Revânî, M.534)

“Yasemin gül meclisine kadeh olmuş, çimenler şimdi meyhane olmuş.”

Seyr-i çemene çıkup letâfet

Gül sâyesine oturdu 'işret (Sabûhî, M.20)

“Güzellik çimen seyrine çıkıp içki meclisi gül gölgesine oturdu.”

Sahn-ı çemen oldu reşk-i gerdûn

Çıksun göge şimdi câm-ı gül-gûn (Riyâzî, M.439)

“Çimen meydanı dünyayı kıskandıran oldu, gül renkli kadeh şimdi göğe yükselsin.”

Güle neş'e vire itdükçe hande

Hezârı mest ide bezm-i çemende (Aynî, M.1189)

“Güldükçe güle neşe versin, bülbülü çimen meclisinde sarhoş etsin.”

Gül ü lâle semen bâde içerler

Çemende meclise cür'a saçarlar (Aynî, M.1592)

“Gül ve lale, yasemin şarap içerler, çimende meclise bir yudum saçarlar.”

Sanasın ravza-i cennet-nümûnından nişân virmiş

Çemen vakti bahârın mevsimi gel gör bu seyrânı (Turâbî, TC. 10)

“Bahar mevsimi çimen vakti dolaşmayı gel gör, zannedersin cennet bahçesinden izler var.”

Tarab-hâne-i 'işret olmuş çemen

Gülüp oynamakda gül ü yâsemen (Ş.M.Allâme, M.54)

“Gül ve yasemin gülüp oynamaktadır, çimen içki içilen sevinç yeridir.”

3.7.2.2. Gülşen/Gülistan

Meclisin kurulması için en uygun mekânlardan biri de gül bahçesidir. Gül bahçeleri bir bağ, bahçeye ait bütün özellikleri taşır. Gül, bülbül, gonca, kuşlar, rüzgâr, su, çiçekler, ağaçlar meclisin en önemli süsleridir. Gül bahçesinde kurulan mecliste daima şarap içmek isteyen bülbül, kadehi elinden bırakmaz, sayısız kırmızı gülün olduğu bahçede dilediğini alır. Muganni o bahçede bülbül olur, eline def yerine gülü alır, gül bahçesi denildiğinde akıllara şarap meclisi gelir (Gelibolulu Âlî TB.18, Revânî M.536, Riyâzî M.193).

Nice terk eylesün gül sohbetün bâd

Ki gülşen gibi yokdur 'işret-âbâd (Revânî, M.537)

“Gül rüzgârın sohbetini niye terk etsin ki gül bahçesi gibi işreti bol olan yer yoktur.”

Mahşer yerine dönüp gülistan

Buldı çemen ehli taze bir cân (Sabûhî, M.16)

“Gül bahçesi mahşer yerine döndü, çimen ehli ise taze bir can buldu.”

Biraz erbâb-ı ‘işretten cüvânân

Olurlar bezm-i gülşende kadeh-rân (Aynî, M.1977)

“İçki içenlerden biraz gençler gül bahçesi meclisinde kadeh süren/dağıtın olurlar.”

Ne dem meclise câm rahşân ola

Gülistân-ı bezme gül-efşân ola (S.Feyzî, M.325)

“Ne zaman meclise kadeh parlak olur, meclisin gül bahçesine gül saçan olur.”

O mey-hânenün bezmidür gülsitân

Kadehler gül ü bâde âb-ı revân (Beyânî, M.166)

“O gül bahçesi meyhanenin meclisidir, kadehler gül ve şarap akan sudur.”

3.7.2.3. Kasr

“Hükümdarların yaşamında eskiden beri savaş ve eğlencenin büyük önem taşıdığı bilinir. Günlerce süren işret meclisleri, saray has bahçelerinde yapılır, en seçkin şairler saraya davet edilir, işret ve ziyafetle birlikte şiirlerini sunup yeteneklerini sergilerler” (İnalcık, 2011: 192).

Meyi eyle sâgarla sâkî sebil

Ola kasr-ı meclisde bir selsebîl (S.Feyzî, M.443)

“Saki, şarabı kadehle parasız dağıt, meclis köşkünde çeşme olsun.”

Binâ it ‘îş için bir kasr-ı dil-keş

İçi taşı kamu olsun münakkaş (Revânî, M. 127)

“Zevk ve sefa sürmek için gönlü cezbeden saray yap, içi dışı tamamen süslü olsun.”

Yapalum kasr-ı safâyı içelüm bâde-i nâb

Yıkalum hâne-i ‘ârı olalum mest ü harâb (Gelibolulu Âlî, TB. 35)

“Sefa sarayı yapalım, saf şarap içelim, hayâ evini yıkalım, sarhoş ve viran olalım.”

Nâ-gehân bassan ayak sahn-ı sarây-ı ‘işrete

Cümleten tebdil idersin sûra mâtem-hânesin (Sermed Mehmed, TB. 12)

“Ansızın içki içilen saray alanına ayak bassan matem evinin hepsini sevince değiştirirsin.”

3.7.2.4. Su Kenarı

İşret meclisleri çoğunlukla akarsu, havuz veya şadırvan kenarında kurulur. Lale devrinde de havuzlardan, fiskiyelerden bahsedilir. Kağıthâne'deki Sad-abad köşkünün bahçesinde de havuzlar, çağlayanlar, ağzından su fişkırان ejderhalarla bir su cenneti yaratılmaya çalışılmıştır (İnalcık, 2011: 214).

Sâkî sür o zevrak-ı şarâbı

Cây eyleyelim kenâr-ı âbı (Riyâzî, M.692)

“Saki, o şarap kayığını sür, su kenarını mekân eyleyelim.”

Akan sular kenâr u gülsitânda

Çemende sâyede dil-cû mekânda (Aynî, M.1155)

“Akan su kenarında ve gül bahçesinde, çimende, gölgede gönül çeken her mekânda (meclis tertip olur).”

Leb-i deryâ vü meh-tâb-ı safâda

Çerâgân lâle-zâr-ı dil-güşâda (Aynî, M. 1156)

“Şenlik, deniz kenarında ve ay ışığı eğlencelerinde, gönül açan lale bahçelerinde (kurulur).”

Serîr-i sâye-i serv ü kenâr-ı cûy-bâr üzre

Kurun meclis-i iclâl ü tutun tanbûr ile nâyı (Turâbî, TB. 17)

“Servi gölgesinin tahtı ve su kenarı üzerine ikram meclisini kurun ve tambur ile neyi tutun.”

Sabâhın ihtiyâr it bâg içinde

Ağaçlar gölgesinde su kenârın (Ahmed-i Dâ'î, TC. 26)

“Ağaçlar gölgesinde, su kenarında, bağ içinde sabahı tercih et.”

Özellikle bahar mevsiminde meclis, bahçede, çimende toplanır. Bağ, bahçe ve çimen meclisin kurulması için en elverişli alanlardır. Gülşen, gülistan denildiğinde de

akıllara hemen şarap meclisleri gelir, gül bahçelerinde meclis için önemli unsurlar da olduğundan buralar meclis ehlinin toplanması için uygun yerlerdir. Kasr, yani saraylar eski zamanlardan beri işret meclisi için ayrı bir önem taşır, saray bahçelerinde de günlerce süren meclislerden bahsedilir. Özellikle yazın su kenarları tercih edilmiş, akarsu, havuz veya su kenarında meclis toplanmıştır.

3.7.3. Meclisin Özellikleri

Saki-namelerde meclisin birbirinden farklı özellikleri üzerinde durulur. Sevinçli ve gönül açan hoş yerdir, gam onun yolunu bile bilmez, oraya giden kişinin içindeki gam ve bela yok olur, gider. İçki meclisinde gam yemek olmaz; eğer dert varsa gönülde gam değil, şişe çekilir. Bu meclis öyle bir yerdir ki hayalde bile onun eşi, benzeri bulunmaz, çok güzel bir yerdir, şarabın kaynağıdır, gönül açan, sefa yayan, gönüle ferahlık veren bir yerdir. Mecliste kadeh dolaşmaya başlayınca meclis gül saçan bir gül bahçesi olur, o en güzel, en has eğlence yeridir ki dert sersemlerinin sığınağı olmuştur. Meclise gamlı giden bu gamdan kurtulmuş olarak şen, keyifli çıkar, bu meclise gelenler dünya zevklerine kavuşur. O meclis sefa meclisidir, gönüle daima zevk bağışlar. O meclis gönle ferahlık verir, şarap içen sarhoşa da ayrı bir keyif verir. O sefa meclisinden hissedar olan, kenarda zevk şahidi olur. Bu meclis içinde Cem'in kadehini içenler, dert ve gamını unuturlar. Bu meclisten uzak olmamak gerek, zevk ehline onunla sevinç gelir. Suyu ve havası ruha gıdadır, ruhlara can sefası verir, bu meclis ki dokuz feleği kışkandırır, sefa dostları sevinç veren mecliste ruha parlaklık verip temizlenmiş kadehi içerler (Riyâzî M.800-803, S.Feyzî M.191-193-195-230-232-234-236-239-243, Belîğ TB.56, B.İzzet M.211, Beyânî M.220, Es'ad M.21, Aynî M.1082, Na'im M.120, Gelibolulu Âlî TB.1). Ayrıca mecliste sohbet edilir, şarkı söylenir, şiir okunur, hikâyeler anlatılır, zevk ve sefa edip eğlenilir.

3.7.3.1. Hikâye Anlatılması

Müzik ve şiirden başka hikâyecilerin hikâye anlatması ve sonra bu hikâyelerin yorumu üzerinde konuşulması meclislerin diğer bir etkinliğidir. Sadece padişah meclislerinde değil pek çok mecliste şiir okuyup hikâye söylenmesi geleneği vardır. Kıssahan ve meddahların hikâye anlattıklarına dair çeşitli kayıtlardan da bahsedilir (Ertuğ, 2007).

Geh olur idi nefis sohbet

Geh olunur idi hoş hikâyet (B.İzzet, M. 214)

“Bazen nefis sohbet edilir bazen de hoş hikâyeler anlatılırdı.”

3.7.3.2. Sohbet Edilmesi

En önemli özelliklerden biri mecliste sohbet edilmesidir. Kısa bir süre de olsa bir araya gelip arkadaşlık etmek, hoş vakit geçirmek gibi anlamlara gelen sohbet, dinî literatürde de önemlidir; çünkü Hz. Peygamber ashabını sohbet aracılığıyla bilgilendirip eğitmiş, bu sünnete uyan âlim ve sufiler de sohbet halkaları düzenleyerek ilimlerini halka aktarmışlardır (Uludağ, 2009: 350). Aşağıdaki beyitlerde de mecliste sohbetin nasıl yapıldığı, sohbette konuşulanlar, kimlerin olduğu ve olması gerektiği, sohbet adabı ve kuralları anlatılmaktadır.

Hemân sâkiyâ bezm-i ‘işret budur

Bu fânî cihân içre sohbet budur (S.Feyzî, M.242)

“Ey saki içki meclisi budur, bu geçici, fânî dünya içinde sohbet budur.”

‘Aceb sohbet-i dil-güşâdur hemân

Derûnında kalmaz elemden nişân (S.Feyzî, M. 245)

“Gönül açan sohbet, hemen içinde kederden eser bırakmaz, buna şaşılmamalı.”

Safâ virdi kalbe güzel sohbeti

Hele cân-fezâdır anun ülfeti (S.Feyzî, M. 246)

“Güzel sohbeti kalbe sefa verdi, hele onunla yakınlık cana ferahlık verir.”

Gerek bezm ehli ola cümle kâmil

Gerekmez sohbetün içinde câhil (Revânî, M.465)

“Meclis ehlinin hepsi olgun, kusursuz olmalı, sohbetin içinde cahil istenmez.”

Gerek her birisi bir fende fâyik

Ki söylene hakâyıktan dekâyık (Revânî, M.466)

“Her birisi bir ilimde üstün olmalıdır ki gerçeklerin incelikleri söylensin.”

Gerekmez sözlerinde hiç zâyid

Bu bezm içinde söylenmez zevâyid (Revânî, M.470)

“Sözlerinde hiç gereksiz/boş sözler olmaz, bu meclis içinde faydasız şeyler söylenmez.”

Gehî sâz u şarâb u üns ü ülfet

Gehî hezl ü latîfe nukl-i sohbet (Aynî, M.1118)

“Bazen şarap, saz, arkadaşlık ve yakınlık bazen de şaka ve latife, sohbetin mezesidir.”

Kederlü sohbeti her kim iderse

Reh-i nâ-refteye her kim giderse

Anı sâkî ide meclisde te’dîb

Safâ vü neş’eye teşvîk u tergîb (Aynî, M.1122-1123)

“Kederli sohbeti her kim iderse, gidilmemiş yola her kim giderse, saki onu mecliste terbiye eder, sefa ve neşeye teşvik eder, isteklendirir.”

Olsa dilde zahm-ı gam merhem devâdur sohbetün

Cân virür keyfiyyetün rûh-âşinâdur sohbetün (Kelîm, TB. 34)

“Gönülde gam yarasına merhem gibidir sohbetin, sohbetin iç yüzünde can verir, cana tanıdaktır.”

Bezmüne her lahza nâ-bînâ varan bînâ gelir

Çeşm-i bîmâr-ı humâra tûtiyâdur sohbetün (Kelîm, TB. 40)

“Meclisine her an kör giden görür halde gelir, sarhoşluk hastasının gözüne sohbetin sürmedir.”

‘İllet-i gamdan berîdür nûş idenler şerbetin

Haste-i derd-i gama dâru’ş-şifâdur sohbetün (Kelîm TB. 41)

“Şerbetini içenler gam hastalığından uzaktır, sohbetin gam derdinin hastasına şifalı ilaçtır.”

Sohbet ehlinin olgun, kusursuz, âlim kimselerden oluştuğu meclis sohbetinde gereksiz ve faydasız konular konuşulmaz. Meclisin sohbeti, gönül açar, gönülde kederden iz bırakmaz, kalbe sefa verir, gönüldeki gam yarasına merhem gibidir.

3.7.3.3. Şarkı Söylenmesi

Mecliste şarkı, nağme oldukça önemlidir; çünkü şarap nağmesiz içilmez, şarkı da şarapsız işitilmez. Mutrib kucağına tamburu alır, nağmenin ışığıyla meclisi nurlandırır. Meclis gül bahçesinde kurulunca orada şarkı söyleyen bülbül olur, meclisteki bu güzel şarkı ve nağmeler ta gökyüzüne yükselir, iştret meclisini bu nağmeler daha da eğlenceli hâle getirir (Aynî M.1422-1533, Riyâzî M.225-272, S.Feyzî M.399).

Nâle vü zârımız sürûd olsun

Ahımız nağme-sâz-ı ‘ûd olsun (Es’ad, M. 68)

“Ağlama ve figanımız şarkı olsun, ahımız ut aletinin şarkıcısı olsun.”

Tutar mutribâ bâde yerin sürûd

Ki mugnî olur meste âheng-i ‘ûd (Atâî, M.1098)

“Ey mutrib şarap şarkı yerini tutar ki ut sesine sarhoş doymuş olur.”

Mugannî sürûdun gerekdür bülend

Ki andan ola ‘ulviyân behre-mend (Hâletî, M.156)

“Muganni, şarkın yüksek sesle olmalı ki ondan yücelerde nasip alsın.”

Mugannî neşât u tarab vaktidür

Sürûd u safânun ‘aceb vaktidür (Ş. Yahyâ, M.73)

“Muganni, sevinç ve neşe vaktidir, şarkı ve sefanın vakti ne zamandır.”

3.7.3.4. Şiir Okunması

Müzikli eğlence meclislerini şiir ve edebiyat konuşmaları takip eder. Seçme şiirlerini ilk defa padişaha okumak isteyen pek çok şair ki; bunlar ülkenin çeşitli yerlerinden gelmiş olabilirler, bu meclislere davet edilirler. Ayrıca şiir Osmanlı müziği ile iç içedir, pek çok bestenin sözleri devrin şiirinden alınmıştır. Müzik ve şiir Osmanlı toplumunun kimliğini belirleyen iki temel unsurdur. Bu durum meclisten aydına, aydından halka doğru akarak sanatın toplum içindeki önemini de belirler. Müzik ve şiir bu toplantılarda birinci etkinlik olarak değerlendirilir (Ertuğ, 2007).

Saray has bahçelerinde veya kasrlarda düzenlenen işret meclisleri yarışma meydanı gibidir. Şairler burada hükümdarın önünde şairlik yeteneklerini sergiler, sultanların gözetiminde hoş şarabın etkisiyle kendinden geçenler şiir sanatını en mükemmel seviyeye çıkarırlardı (İnalcık, 2011: 196).

Ola cân sohbeti eş'âr u ebyât

Ola meclisleri kân-ı füyûzât (Aynî, M.1124)

“Şiirler ve beyitlerle can sohbeti olursa meclisleri manevi tecellilerin kaynağı olur.”

Yazalar okuyalar şi'r ü inşâ

Ki her bir sözleri ola mu'ammâ (Revânî, M.468)

“Şiir ve güzel yazı yazıp okuyalar ki her bir sözleri anlaşılmaz olsun.”

Eş'âr-ı nev ü kühen olup yâd

Bezm olur idi bahâr-ı âbâd (B.İzzet, M. 216)

“Eski ve yeni şiirler hatırlanıp meclis şen bahar olurdu.”

3.7.4. Meclisi Oluşturan Unsurlar

Meclis yiyip içmek, hoş sohbetler etmek, şarkılar ve şiirler söyleyip, dinlemek için toplanır. Meclisin önemli öğeleri arasında meclis ehli, şarap, mezeler, saki, mutrib, muganni, nedimler, mumlar, sofralar bulunur. İşret meclisleri sırasıyla önce bir sofraya ve ziyafet tablosu, ardından sakilerin sundukları kadehler, keyifleri daha da artıracak birbirinden güzel sazende ve muganniler eşliğinde devam ederdi. Aşağıdaki bölümlerde saki-namelerdeki meclis tasvirlerinin yer aldığı kısımlarda meclisi oluşturan unsurlar tespit edilmiş ve örneklerle açıklanmıştır.

3.7.4.1. Kişiler

Meclis olgun kimselerden oluşur, mecliste şaraptan başka her şey olgundur, meclise ham olan giremez. Meclis gönül açan bir yerdir ki orada keramet sahibi insanlar olur. Meclis ehli eğer akran olursa eğlenirken de birbirine yakın arkadaş olurlar. Meclistekilerin her biri bir ilimde üstün olmalı, gerçeklerin inceliklerini bilmelidir, nükteli söz söylemelidir, lüzumsuz ve fazla söz söylememelidir. Meclistekiler birbirine hürmet eder ve gelip gittikçe birbirine değer verirler, kadeh alırken fazla söz etmezler ve

kadehi uzun süre elde tutmazlar, hemen içerler. (Hâletî M.285, Aynî M.826-1249, Revânî M.466-469-470-472-473).

Gerek bezm ehli ola cümle kâmil

Gerekmez sohbetün içinde câhil (Revânî, M.465)

“Meclistikilerin hepsi olgun olmalı, sohbetin içinde cahil gerekmez.”

Sâkiyâ koyma sakın meclise her nâdânı

‘Âkıl olan durup oturmaya câhiller ile (Revânî, M.484)

“Ey saki, meclise her cahili koyma, akıllı kimse cahillerle durup oturma.”

Ahbap

Ahbap; dost, bildik, tanıdık demektir.

Ri’âyet hürmet itsün bezme ahbâb

Otursun mutribân ber-vech-i âdâb (Aynî, M.1112)

“Dost, meclise hürmet etsin, uysun; mutribler, adaba uygun olarak otursun.”

Ola bezme göre yârân u ahbâb

Heme erbâb-ı ‘irfân ehl-i âdâb (Aynî, M.1121)

“Meclise göre dost ve arkadaşlar olsun, hepsi irfan ve adap ehli olsun.”

Güzeller

Yiyip içmek, hoş sohbetler etmek, şarkılar ve şiirler söylemek için toplanan meclisin olmazsa olmazı güzel yüzlü gençlerdir ki çoğunlukla bu kişi saki olarak karşımıza çıkar. Mecliste herkesin yanında yeni yetişen gençler olur, bunlar beyaz yüzlü, misk kokulu güzellerdir. Her mecliste bir destan anlatılır bu meclisin kısasa anlatanı da güzellerdir. Şarabın adına birçok gazel okunur ve güzeller (sakiler) mecliste onu el üstünde tutar. Meclisin olmazsa olmazı şaraptır, meclis şarapsız bırakılmaz, güzellerden de mahrum kalınmaz; çünkü güzellerle şarap içmek, sohbet etmek gerekir (Revânî M.98-120-346-476-531).

Virür hûblar meclise âb u tâb

Bogazdan geçer mi güzelsiz şarâb (Atâî, M.592)

“Güzeller meclise güzellik ve parlaklık verir, güzelsiz şarap boğazdan geçer mi.”

Sohbet-i hâs itmek istersen güzellerle bu gün

Def gibi göğsün döğüp feryâd eyle ney gibi (Revânî, M. 373)

“Güzellerle bugün özel sohbet etmek istersen def gibi göğsünü dövüp ney gibi feryat eyle.”

Yiyüp içüp safâ sür hûblarla

Öpüş kocuş güzel mahbûblarla (Revânî, M. 628)

“Güzellerle ye, iç sefa sür, güzel sevgililerle de öpüş, kucaklaş.”

Gül yüzli lebi gonca güzeller bu gice

Gül destesi gibi geldiler bir yere hep (Riyâzî, M.273)

“Gül yüzlü dudağı gonca gibi olan güzeller, bu gece gül destesi gibi hep bir araya geldiler.”

Nedim

Nedim; “kadeh arkadaşı, yakın dost, samimi arkadaş, sohbet arkadaşı, padişah vb. büyük kimseleri eğlendiren, hoş fıkralar ve hikâyeler anlatan kimse, güzel konuşan, hoş sohbet” kişilere denir (Çağbayır, 2017: 1260). Meclis; dostluğun, arkadaşlığın mekânıdır. Meclisin bir yönüyle dostları içine alırken diğer yönüyle yabancıları dışarıda bırakır. Nedim; doğru ve yerinde söz söyleyen, akıl sahibi, hoş sohbet ve fazilet sahibi olmalıdır. Otururken edebli bir şekilde oturur, ne bir yere yaslanır ne de sallanır. Konuşurken ilk konuşmaya o başlamaz, sorulan bir şeye cevap verirken de doğru cevaplar vermelidir. Nedim; elbisesiyle, sakalıyla ve yüzükleriyle asla oynaşmaz, edebli olur. Başını önüne eğmez, parmaklarını çatırdatmaz, kaşlarını asla çatmaz, gerinmez, öksürmez, aksırmaz, sümürmez, tükürmez. Eğer birisi aksırırsa ona hemen dua eder; “Allah ömürler versin.”der. Elinde kadehi çok tutmaz, içmeye devam eder, mezeyi artırmaz. Aşırı sarhoş olup aklını kaybetmez ve boş sözler söylemez. Meclis ehli aşâğılık olup uygun olmayan davranışlar yapsa da nedim kendini bozmaz, ağırbaşlılığını korur. Mecliste birinin gizli veya aşikâr hatasını, ayıbını görürse onu affeder, mecliste sıkıntı yaratmaz, kimseye söylemez (Aynî M.1234-1235-1238-1239-1240-1241-1243-1244-1245-1246-1261-1262).

Sundukda nedîm-i bezme bâde

Lutfunla getir beni de yâda (Hüznî, M.39)

“Meclis arkadaşına şarap sundukça beni de iyilikle hatırına getir.”

Mest-i mey-i meclis-i kadîmim

Cemşîd-i mahabbete nedimim (Fevzî, TB. 51)

“Eski zaman meclisinin şarabının sarhoşuyum, Cemşid’in muhabbet arkadaşım.”

Bir iki ehl-i dil olsun nedîmün

Herîf ü mutrib ü sâkî nigârın (Ahmed-i Dâ’î, TC. 27)

“Bir iki gönül ehli arkadaşın; herif, mutrib ve saki güzel yüzlü sevgilin olsun.”

Nedîm-i meclis-i bâde olan zât

Ola sâhib-edeb kân-ı kemâlât (Aynî, M. 1229)

“Şarap meclisinin sohbet arkadaşı olan zat; edep sahibi, iyiliğin kaynağı olsun.”

Selîmü’l-kalb ü ferhunde-asâlet

Hâmîdü’l-hulk u pâkîze-tabî’at (Aynî, M. 1231)

“Temiz kalpli ve soyu mübarek, şükreden ve temiz yaratılışlıdır.”

Ketûm u pâk-dâmen sâhib-esrâr

Emîn-i bezm-i rindân u vefâ-dâr (Aynî, M. 1232)

“Sır saklayan, sır sahibi ve namuslu, rintlerin ve vefalılar meclisinin güvenilenidir.”

Latîfe-gû sühan-ver nükte-pîrâ

Zarîf ü kân-ı ‘irfân meclis-ârâ (Aynî, M. 1233)

“Şaka yapan, düzgün konuşan, sözü süsleyen, zarif, irfan kaynağı, meclisin süsüdür.”

Gel ey sâkî bu bezm-i ‘îş u nûşa

Nedîmânı getir cûş u hurûşa (Aynî, M. 1263)

“Ey saki bu yeme içme meclisine gel, sohbet arkadaşlarını da coştur, neşelendir.”

Rakkas

Rakkas, “dans eden, oynayan, köçek” demektir (Devellioğlu, 2004: 876). Şarkının, müziğin olduğu tam bir meclis tasvirinde dans eden kişinin olmaması bir eksiklik olacaktır. Mecliste şarabın da etkisiyle musikiye kendini kaptırıp dans edenler de vardır.

Osmanlı padişah meclislerinde ise dans pek tercih edilmemektedir. Bazı kaynaklar dolaylı olarak rakkaslardan bahsetse de bunlara Osmanlı padişahını konu alan görsel kaynaklarda tesadüf edilmemiştir. Rakkas veya çengi oynatmak halkın katıldığı eğlencelerde ve saray dışındaki meclislerde icra edilmekte olup, daha avami bir eğlence olarak algılanmaktadır (Ertuğ, 2007).

Sâkî vü şarâb u ‘ûd u santûr

Rakkâs u ney ü rebâb u tanbûr (B.İzzet, M.110)

“(Mecliste) Saki, şarap, ut ve santur, rakkas, ney, rebab ve tambur (var).”

Ele rakkâs alınca çâr-pâre

Ola Zühre semâda pâre pâre (Aynî, M.1120)

“Rakkas, eline (oyun havalarında kullanılan) çâr-pâre aletini alınca Zühre yıldızı gökyüzünde parça parça olur.”

Bir sâ‘at olup o meclis-i hâs

Sâkî ana olmuş idi rakkâs (Riyâzî, M.648)

“O özel meclis bir saat (sürünce) saki de orada dans eder.”

Çün ola buncılayın sohbet-i hâs

Yaraşur anda zühre ola rakkâs (Revânî, M.19)

“Bunun gibi özel sohbet olduğunda orada Zühre yıldızı dans eden olsa yakışır.”

Rint

Rint; zahiren kendini dünya zevklerine kaptırmış görünerek riya kirinden arınmayı hedefleyen tipler olup şiirlerde bütün dünya varlığını şaraba vermiş, üstlerinde doğru dürüst kıyafeti dahi bulunmayan kimseler olarak zikredilir (Şentürk, 2016: 42).

Rintler; şaraptan, meyhaneden, sakiden sık sık bahsederler, kendilerini meclis ehli olarak görürler. Şarap meclisine bütün rintler gelip şaraba bu şanlı, meşhur gül renkli rakıdır, derler. Mecliste şarap kandil gibi yanmaya başlayınca rindin ayağı yere basmaz olur. O rint meclisinde şarap tıpkı ilaç gibi bulunmaz, kıymetli olur, rintler meclise ve şaraba çok önem verirler (Aynî M.995-1087, Fuzûlî M.161).

Ümid ol ki rindân-ı bezm-i safâ

Ele câm-ı nazmım ala dâ'imâ (Fakîrî, M.92)

“Ümidimiz o ki sefa meclisinin rintleri, nazım kadehini daima ele alsın.”

Velî rindân ide bezme ri'âyet

Kılalar birbirine 'izz ü hürmet (Aynî, M.1264)

“Rintler meclise tabi olsun, birbirine kıymet ve hürmet gösterebilirler.”

Meclisteki kişiler akıllı, olgun kimselerdir, mecliste cahil kimse bulunmaz. Meclise riayet edenlerden biri ahbab şekliyle beyitlerde karşımıza çıkan dostlardır, bu kişiler irfan ve adap ehlidir. Meclisin olmazsa olmazı güzellerdir ki onlar olmazsa şarap bile boğazdan geçmez. Meclis, dostları içine aldığından mecliste nedimler de vardır, mutrib ve sakinin de meclisin nedimi olduğunu görüyoruz. Müziğin etkisine kapılıp mecliste dans eden, rakkaslar da vardır, bu kişi bazen saki olarak karşımıza çıkar. Kendini şarap ve meclis ehli olarak gören rintler de meclisteki kişilerdendir.

3.7.4.2. Sofra

Mecliste ayş u işretin beraber olması mecliste hem içki hem yemek olduğunun işaretidir; çünkü ayş u işret, yiyip içme anlamındadır. Mecliste kurulan sofraların zengin ve süslü olması tercih edilir ki bu sofralar meclisi tertip eden kişinin de zenginliğinin işaretidir.

Osmanlı meclislerinde halkın katıldığı büyük eğlencelerde en eski adet katılımcılara yemek ikram edilmesidir. Küçük gruplar arasında şarap içilmesine karşılık, geniş katımlı şenliklerde katılımcılara şarap yerine çok çeşitli meyve, kuru yemiş veya çeşitli bitkilerden elde edilmiş şerbet verilmekteydi (Ertuğ, 2007).

Tabaklarla her sürfe-i pür-ni'am

Olur verd-i sad-berg-i bâg-ı İrem (Atâî, M.1028)

"Tabaklarla, nimetlerle dolu olan her sofrâ İrem bağının yüz yapraklı gülü olur."

"İrem bağı, eski Âd kavminin kralı Şeddad tarafından Şam ve Yemen'de cennete benzetilerek yapılan bahçenin adıdır. Mutluluk verici, mamur ve gösterişli bina, ev gibi yerleri ifade eden bir mazmun olarak kullanılır"(Yıldırım, 2008: 419).

O bezmün şekl-i pâkinde hakikat

Kuruldu sürfe-i 'aşk u muhabbet (Aynî, M.336)

"Hakikat, o meclisin temiz şeklindedir; (orada) aşk ve muhabbet sofrası kuruldu."

Olup meclis müheyyâ vü müretteb

Dizilsün sâgar-ı mey misl-i kevkeb (Aynî, M.1110)

"Meclis hazır ve tertip edilmiş olunca şarap kadehi yıldız misali dizilir."

Kabîl-i şâm u hengâm-ı seherde

Kurulsun sürfe vakt-i feyz-eserde (Aynî, M.1154)

"Akşamdan önce ve seher vaktinde, feyiz vaktinde sofrâ kurulsun."

Döşe 'işret simâtını cihâna

Ki görmemiş ola anı zamâne (Revânî, M.409)

"İçki sofrasını dünyaya döşe ki şimdiki zaman onu görmemiş olsun."

Çekilsün anda dürlü dürlü ni'met

İçilsün su yerine tâze şerbet (Revânî, M.410)

"Türlü türlü nimet orada dizilsin, su yerine taze şerbet içilsin."

3.7.4.2.1. Yemekler

Birbirinden güzel ve süslü sofraların kurulduğu mecliste çeşit çeşit ve lezzetli yemeklerden bahsedilir. Ayrıca bu yemeklerin şarapla olan uyumu ve şarabın lezzetini arttırması üzerinde durulur.

Balık

Getür puhte mâhîleri sâkiyâ

Tabaklarla zînet vire daimâ (S.Feyzî, M. 260)

“Ey saki pişmiş balıkları getir tabaklarla her zaman süs versin.”

İstiridye teke vü midye husûsâ mâhî

Sürfeyi ni'mete gark itdi misâl-i deryâ (Gelibolulu Alî, TB.5)

“İstiridye, keçi ve midye özellikle balık, deniz misali sofrayı nimete boğdu.”

Börek

Ne var hurşîde ta'n itse börekler

Kamer şekline dönmüşdür çörekler (Revânî, M.418)

“Börekler güneşe kusurlarını söylese bunda ne var, çörekler ay şekline dönmüştür.”

Bumbar

Bumbar, “koyun ve benzeri hayvanların kalın bağırsağına kıyma, pirinç doldurularak yapılan bir yemek çeşididir” (Devellioğlu, 2004: 114).

Görinür şirdenün üstünde munbâr

Sanasın genc üstünde yatar mâr (Revânî, M.413)

“Şirden'in üstünde bumbar görünür, zannedersin ki hazine üstünde yılan yatar.”

Şirden, “geviş getiren hayvanlarda, çiğnenmiş besinin bir kez daha mide sularıyla sindirildiği, dört bölümlü midenin dördüncü bölümüdür” (Türkçe Sözlük, 2011: 2226).

Büryan

Büryan, biryan Türkçe sözlükte; “tandırda susuz pişirilen kebab” şeklinde geçer (2011: 425). Söğüş ise, “soğuk olarak yenen haşlanmış et; üzerine yağ ve limon konulmadan ve birbirine karıştırılmadan yenen dilimlenmiş domates, salatalık vb.” için kullanılır (2011: 2148).

Sıgır dili kavurma kuş kebâbı

Söğüş büryân ile nûş it şarâbı (Aynî, M.1064)

“Şarabı sığırdili, kavurma, kuş kebabı, söğüş büryan ile iç.”

Herîse

Herîse, “keşkek yemeğidir” (Devellioğlu, 2004: 358).

Herfise lutfi gâlib yâre dönmüş

Tekellüfsüz yatur dil-dâre dönmüş (Revânî, M.417)

“Keşkek yemeği lütfu ile üstün sevgiliye dönmüş, zahmetsiz yatan sevgiliye dönmüş.”

Kebap

Görüp sohbetde şâd olur şarâbı

Soyunup raks urur tavuk kebâbı (Revânî, M. 414)

“Sohbette şarabı görüp mutlu olur, tavuk kebabı soyunup dans eder.”

Gice gündüz içüp Erdek şarâbı

Ola nukl ü mezen ördek kebâbı (Aynî, M.999)

“Gece gündüz Erdek şarabı içip meze ve çerezin ördek kebabı ola.”

Uçur murg-ı gamı güncişk-i hâbı

Ye bildircin kebâbı iç şarâbı (Aynî, M.1144)

“Gam kuşunu, uykunun serçe kuşunu uçur, bildircin kebabı ye, şarabı iç.”

Gönül tuzlu kebâb u bâde ister

Velî mahbûb ile tenhâda ister (Aynî, M.1227)

“Gönül tuzlu kebab ve şarap ister; fakat sevilen ile yalnız ister.”

3.7.4.2.2.Tatlılar

Güllaç

İdemez degme kimse imtizâcı

Gülâcun katı nâzîkdür mizâcı (Revânî, M. 423)

“Sıradan bir kimse uygun kıvamı veremez, güllacın katı zarif yaratılışlıdır.”

Helva

Nice cem‘ olur ‘aşk dünyâ ile

Mey-i telh içilsün mi halvâ ile (Atâî, M.1456)

“Nasıl aşk dünya ile bir araya gelir (gelmez) acı şarap helva ile içilsin mi (içilmez)?”

Dükân açdıkça şîrînkâr-ı dil-teng

Getür orta yere halvâ-yı sad-reng (Revânî, M. 406)

“Sıkıntıda olanı tatlı diliyle rahatlatan kişi dükkân açtıkça (sohbete başlayınca) yüz çeşit helvayı ortaya getir.”

Hoşaf

Şu denlü itdiler medhin hoş-âbun

Akıtdı agzı suyun şeyh u şâbun (Revânî, M. 421)

“Hoşafın övgüsünü öyle bir ettiler ki genç ve yaşlının ağzının suyunu akıttılar.”

Kadayıf

Katayıf tab‘ı nâzik hûba benzer

Müzellef sîm-ten mahbûba benzer (Revânî, M.424)

“Kadayıfın yaratılışı zarif güzele benzer, yüzünde yeni yeni tüyler çıkan gümüş tenli güzele benzer.”

Pâlûde

Pâlûde; “pelte, nişasta, şeker ve su karışımının pişirilerek soğutulmasıyla yapılan bir tür tatlıdır” (Devellioğlu, 2004: 853).

Nedendür meclis içre böyle ikdâm

Niçün pâlûdeye göz dikdi bādâm (Revânî, M.422)

“Meclis içinde böyle devamlı çalışma nedendir, niçin badem pâlûdeye göz dikti.”

Zerde

“Eskiden daha çok düğünlerde pişirilen zerde; safran, pirinç ve şekerle pişirilen bir tatlı olup safran onu sarı renge boyadığı için bu ad verilmiştir” (Devellioğlu, 2004: 1180).

Egerçi âkluk vardur şekerde

Saruşın bir güzeldür dâne zerde (Revânî, M. 416)

“Şekerde beyazlık vardır, tohum zerde ise sarışın bir güzeldir.”

3.7.4.2.3. Meyveler

Yaş ve kuru yemişlerin, meyvelerin her çeşidi, yenecek şeylerin tamamı meze olmaya uygundur. Her an yaş ve kuru meyveler gelir, onları yiyenler sefa bulur (Aynî M.1071, S.Feyzî M.256).

Kızılıcık hûh u şeftâlûy u ayva

Aluç habbu'l leziz ü hass u hurma (Aynî, M.1070)

“Kızılıcık, şeftali ve ayva, aluç, yemiş, ot ve hurma.”

Habbu'l leziz, “Akdeniz bölgesinde ve Afrika’da yetişen bir ağacın dut kurusu şeklinde ve büyüklüğünde olan yağlı ve tatlı yemiştir” (Devellioğlu, 2004: 303).

Kirâs emrûd erik tuffâh u rümmân

Çilek incîr üzüm bittîh-i bostân (Aynî, M. 1068)

“Kiraz, armut, erik, elma ve nar, çilek, incir, üzüm, kavun karpuz bostanı.”

Bizi tâk-ı rezdûr iden behre-yâb

Olur berg ü bârî mezeyle şarâb (Atâî, M. 912)

“Bizi böyle hisse sahibi eden üzüm asmasıdır; yaprağı ve meyvesi şarapla meze olur.”

Nukl-ı meclis yine leb zikri zekan fikri olup

Meze düşdi yine ortada enâr u elma (Gelibolulu Alî, TB. 2)

“Meclisin mezesi, dudak ismi; çene fikri olunca ortaya nar ve elma meze olarak düştü.”

3.7.4.2.4. İçecekler

Meclisteki en önemli içecek şaraptır; ancak şarabı ayrı bir başlık altında, detaylı bir şekilde anlattığımızdan burada şarapla ilgili örnek vermeye ihtiyaç duymadık, meclisteki diğer içeceklerden bahsetmeyi uygun bulduk.

Şerbet

Meyve suyu ile şekerli su karıştırılarak yapılan, belli törenlerde (sözlenmek veya nişanlanmak gibi) konuklara sunulan şekerli içecektir (Türkçe Sözlük, 2011: 2216).

Tabîbün gerekmez bana şerbeti

Getür kâseyi sun birer şerbeti (Atâî, M.1194)

“Doktorun şerbeti bana gerekmez, kâseyi getir, birer şerbet sun.”

Yandı yüregim temûz-ı gamdan

Bir şerbet içür o câm-ı Cem'den (Riyâzî, M.662)

“Gam sıcağından yüreğim yandı, Cem’in kadehinden bir şerbet içir.”

Çekilsün anda dürlü dürlü ni‘met

İçilsün su yerine tâze şerbet (Revânî, M.410)

“Onda türlü türlü nimet çekilsin, su yerine taze şerbet içilsin.”

Zahm-ı firâka merhemi peymânedan getir

Bîmâr-ı hecre şerbeti mey-hânedan getir (Bayburtlu Zihnî, TB. 16)

“Ayrılık yarasına merhemi kadehten getir, ayrılık hastasına şerbeti meyhaneden getir.”

Acı Şerbet

Sâkiyâ sun câmı sen vâ‘iz ne dirse ko disün

Şerbet-i telhun şifâ mahz-ı devâdur sohbetün (Kelîm, TB. 42)

“Ey saki, sen kadehi sun, vaiz ne derse bırak desin. Acı şerbetin şifa, sohbetin şifanın ta kendisidir.”

‘AraK

‘AraK, ter, üzüm ve saireden çekilip elde edilen ispiro, rakı demektir (Devellioğlu, 2004: 35). “İmbikten çekilirken ter damlaları gibi düştüğü için bu isim verilmiştir” (Arslan, 2012: 32). ‘AraK içimize neşe bahşeder, gönülde zevk ve sefayı artırır. Onunla kadeh gece parlayan bir yakut olur, onun neşesinden akıllarımız da etkilenir. Can gözüne nur verir, içimizde o an sevinç ortaya çıkar, onun her bir damlası parlak bir güneş olur. Zamanın gamı onunla baş aşağı olur, ağlayan gönüllere zevk, keyif verir, kalbimiz onunla parlaklık bulur. Kalbimizin parlaklık bulduğu bu içecekten saki bizi mahrum etmez, böyle tesirli bir içecek elden ele gezse buna şaşılmaz, münasıptır. ‘AraKla yapılan işretlerde zevk ve sefa artar, kim ki ‘arakla işret eder gönlünü ateşle doldurur, farklı bir hâlet elde eder (S.Feyzî M.269-271-272-273-274-276-277-279-281-282-283).

Pür olsa ‘arak câma vakt-i humâr

Olur lerze-nâk elde sîmâb-vâr (Atâî, M. 1175)

“İçkiden sonraki sersemlik vaktinde, kadehe ‘arak doldurulsa elde civa gibi titrer.”

‘Aracla mey-i nâbı eyle revân

Kümeysi ol esheble kıl hem-‘inân (Atâî, M.1187)

“*Aracla saf şarabı akıt, koyu doru atla kır atı at başı beraber et.*”

‘Araclı sun meded sâki dil mürdedür

Humâr-ı elem ile pejmürdedür (S.Feyzî, M.268)

“*Saki ‘arak sun gönül ölüdür, elem sersemliğiyle perişandır.*”

‘Araclı mahv iderdi sudâ -ı gamı

Gönül seyr ide zevk ile âlemi (S.Feyzî, M.270)

“*Araclı, gamın verdiği baş ağrısını yok eder, gönül âlemi zevk ile seyredir.*”

Şitâ irdi sâki ‘arak sun bana

Anunla olur dîdeler rûşenâ (S.Feyzî, M.470)

“*Saki kış geldi, bana ‘arak sun, onunla gözler parlak olur.*”

O mey ‘arak ile meclisde olsalar memzûc

Olurdu yâsemem gülle sahn-ı huld-ı berîn (Yârî, TB. 20)

“*O şarap mecliste ‘arakla karışırsa kutsal cennet alanında yasemin, gülle birlikte olurdu.*”

Bezmin ‘arak olsa şeb-çerâğı

Dil-mürdelere ‘aceb devâdır (Nûrî, TB. 80)

“*Araclı, meclisin gece parlayan yakutu olsa, ölü gönüllere şifa olsa buna şaşılmaz.*”

Boza

“Boza, bûze, pirinç ve darı unu, su ve şekerden üretilen bir kış içeceği. Darı unundan yapılan mayalı içkidir. Pirinçten ve ekmek içinden yapıp şeker karıştırılanı az çok sarhoş eder” (Arslan, 2012: 34).

Hâzır u cem‘ sohbetinde çü-câm

‘Araclı u bûze vü nebîz tamâm (Fuzûlî, M.60)

“*Sohbetinde kadeh gibi ‘arak, boza ve hurma şarabı huzurda ve bir araya gelmiş, eksiksizdir.*”

3.7.4.2.5. Mezeler

Meze, içki sofrasında bulunan ve içki içerken yenilen hafif yemek çeşitleridir. Mezelerin çeşitliliği ve zenginliği ev sahibinin yani meclisi tertip edenin şan, şöhret ve zevklerinin yansımasıdır.

Şarap meclislerinde börekler ve yağlı yemeklerden ziyade yarı pişmiş kebablar, ekşili çorbalar, kavurma ve köfteler, özellikle balık çeşitleri, istiridye tercih edilen yiyeceklerdendir. Ekâbir ve ehl-i sefa meclislerinde ziyafet sofralarında elli kadar fındık, fıstık çeşidi, kavrulmuş badem, balık yumurtası, havyar ve pastırma olmalıdır (İnalçık, 2011:180).

Şairler sakiden meclise meze getirmesini isterler, bu mezeler meclisin süsüdür, ağlayan gönüllere sefa verir. O mezeyle içki içenlerin içinde daima sefa ortaya çıkar. O sefa mezesinden nasibi olana işret etmek vesile olur. Meclisin süsü mezelerdir, meclis onunla can bulur. Mecliste mezeler ihmal edilmemeli, şarap meclisi onlarla keyif bulur. O sefa mezeleriyle işret edenler, daima zevk ile sohbet ederler (S.Feyzî M.248-249-250-254-258-264).

Konup envâ'-ı nukliyyat bezme

Bûy-efşân ola 'itriyyât bezme (Aynî, M. 1115)

“Meze çeşitleri meclise konup güzel kokulu esanslar meclise koku saçar.”

Gice gündüz içüp Erdek şarâbı

Ola nukl ü mezen ördek kebâbı (Aynî, M. 999)

“Gece gündüz Erdek şarabı içip mezen de ördek kebabi olsun.”

Penîrûn cümle envâ'ı güzeldir

Eger tâze olursa bî-bedeldir (Aynî, M. 1065)

“Peynirin bütün çeşitleri güzeldir, eğer taze olursa eşsizdir.”

Ceviz kestâne vü bādâm u fıstık

Şekerli leblebi 'unnâb u fındık (Aynî, M. 1067)

“Ceviz, kestane ve badem, fıstık, şekerli leblebi, hünnab ve fındık”

O nukl-i safâ meclisün zîveri

Sakın bezmi sen itme andan berî (S.Feyzî, M. 251)

“Sakın meclisi sen ondan uzak etme, o sefa mezeleri meclisin süsüdür.”

Getür fındık u fıstık u bâdemi

Mey-i câm ile idelüm ‘âlemi (S.Feyzî, M. 253)

*“Getür **fındık ve fıstık, bademi** şarap kadehi ile âlem edelim.”*

Enâr ile emrûd u kestâneler

Safâ bahş ide bezme mestâneler (S.Feyzî, M. 255)

*“**Nar, armut ve kestaneler** ile sarhoşlar meclise sefa verir.”*

Türlü türlü nimetlerin yer aldığı meclis sofrasında birbirinden güzel ve çeşitli yemekler, tatlılar, içecekler ve mezeler yer alır. Hemen her çeşit yiyeceğin olduğu bu sofralar meclis ehlinin hem lezzet hem görüntü olarak aklını başından alır.

3.7.4.3. Diğer Keyif Vericiler

Mecliste şarap ve ‘arak dışında keyif verici diğer maddelerden de bahsedilmiştir. Bunlar dokuz tanedir; tütün, tütün tozu, kahve, şarap, macun, ‘arak, esrar, nargile ve afyondur; bu keyif vericiler dünyaya ait gamdan gönlü kurtarırlar. Tütün ve kahve iki kardeş gibidir, dünyayı ortak ele geçirmişlerdir. Kahve mis kokulu dumanı ve kokusuyla bedene güç verir, ruha gıdadır. Kahve uykuya ve cinsî münasebete engel olur; ama onun çok faydası da vardır. Kahve, Yemen ülkesinin komutanı, bütün keyif verenlerin padişahıdır. Tütünün iyisi cana kuvvet, göze nur verir. ‘Arak içme, afyon asla yeme, esrarı çekip halka rezil olma, bunları yapan hayal görür, türlü musibetlerle uğraşır. Nargilenin hoş kokulu dumanı ise şebboy ve gonca misali dudakta kokar. Macun bedeni titretir, o şaşırtıcı bir tiryakidir, kimi dumanı icine çekerek içer ve kahveyi gök duman kaplar, afyon ve kahve onun vücudunun bitmesine sebeptir yani bunlar tuzaktır. Kimi gece ve gündüz esrar ve afyonu yer, vücuduna onunla sıkıntı, yorgunluk girer (Aynî M.1265-1266-1268-1270-1279-1280-1282-1283-1284-1286, S.Feyzî M.619-621-625-626).

3.7.4.4. Kokular

Meclisteki önemli ikramlardan birisi de güzel koku ikram edilmesidir. Ellere dökülen gülsuyundan başka çeşitli kokular buhurdanlıkların içine konulup, yakılır ve mekânın güzel kokması sağlanırdı (Ertuğ, 2007). Mecliste anber, kâfur gibi güzel koku maddelerinden de bahsedilir.

Yanında her birinün sâde-rûlar

Semen-sîmâ güzeller misk-bûlar (Revânî, M.98)

“Her birinin yanında yüzünde tüy bitmemiş genç delikanlılar, beyaz yüzlü güzeller, misk kokular var.”

Konup envâ‘-ı nukliyyât bezme

Bûy-efşân ola ‘itriyyât bezme (Aynî, M.1115)

“Meclise meze çeşitleri konup güzel kokulu maddeler meclise koku saçar.”

Amber

Amber, eskilerin “gav-ı amber” dedikleri “kaşalot” yahut “ispermeçet balinası”nın bağırsaklarında oluşup balığın kusmasıyla ortaya çıkan, hafifliği sebebiyle su üzerinde kalarak sahile vuran, güzel kokulu ancak pek temiz sayılmayacak esmer bir maddedir. Yalın hâliyle koku vermez; ancak bazı işlemlerden sonra veya ateşe atılarak kokusundan yararlanır (Şentürk, 2017: 316).

Şarâba ‘anber-i sârâ katılmış

Gice bezm-i safâlarda satılmış (Aynî, M.1562)

“Şaraba saf amber katılmış, gece sefa meclislerinde satılmış.”

Kâfur

“Uzakdoğu ülkerinde yetişen ve tıpta kullanılan, çok güzel kokan bir çeşit bitkidir. Eskiden aydınlatıcı maddelerde ve mum imalatında da kullanılmış” (Pala, 2004: 252).

Çerâg-ı bezm-i dilberden alup nur

Huzûr-ı dilde yakdım şem‘-i kâfur (Aynî, Tardiyye 3)

“Gönül alanın meclisinin kandilinden nur alıp gönül huzurunda kâfur mumunu yaktım.”

Yakup bir şem‘-a-i kâfur meh-tâb

İder şâm-ı meyi pür-nûr meh-tâb (Aynî, M.1578)

“Mehtap, bir kâfur mumu yakıp şarap gecesini nurla doldurur.”

3.7.4.5. Eşyalar

Micmer

Micmer; “buhurdan, içinde tütsü yakılan kaptır” (Devellioğlu, 2004: 643).

O bezme mâh-ı nev sâgar gerekdür

Buhûr için felek micmer gerekdür (Revânî, M.329)

“O meclise yeni ay (gibi) kadeh gerektir, tütsü için gökyüzü gibi buhurdan gerektir.”

Ol sâgar-ı âteşini gezdür

Ol micmer-i ‘anberîni gezdür (Fâ’izî, M. 35)

“O ateş kadehini gezdür, o amber buhurdanını gezdür.”

Göreydi lahlaha-sâyân-ı hûriyân-ı behişt

Yakardı âteş-i mihr ile bezmine micmer (Yârî, TB. 64)

“Cennet hurilerinin güzel kokularını görseydi güneş ateşiyle meclise buhurdan yakardı.”

Çerağ/Kandil/Mum

Mum, Şem, kandil, çerağ; meclislerin vazgeçilmez unsurlarındandır. Meclis eğer gece yapılıyorsa mutlaka aydınlatmaya ihtiyaç duyulacaktır. Mum mecliste aydınlatma aracı olmanın dışında meclisin süsüdür. Mecliste şarap mumu yakınca rindin ayağı yere basmaz olur, meclisin mumu güneş gibidir, meclisin mumu parlaktır ve nuru kendi içinde gizlidir. Güzel mum parmağının ucuna kına yakar, meclisin gelini olur. Dilber gibi başına perçem koyar, mecliste güzellik satar. Meclisi aydınlatan bu mumun etkisiyle mecliste çok geceler sabah olur. Meclisin kandili erken yanınca kadehler yıldız gibi parlak olur, muganni neyi üfürür vazgeçmez, sönmek üzere olan kandil böylece yeniden yanar (Aynî M.462-1087, Na‘îm M.361, Ş.Bahâyî, M.22, Revânî M.385-386-650).

Bezmi tolanur ayagı elde

Yanar söyünür çerâğı elde (Riyâzî, M.650)

“Kadehi elinde mecliste dolandır, elinde kandili yanar, söner.”

O mey ki tâbını virse çerâga meclisde

Olurdu şu'le-fürûzende haşre dek nûrî (Yârî, TB. 36)

“O şarap ki ışığını kandile verse mecliste kıyamete kadar nuru, ateşi aydınlatan olurdu.”

Şeb-i tîrede ya'ni kandîl-i pâk

Mey-i rûşen ile olur şu'le-nâk (S.Feyzî, M.104)

“Karanlık gecede temiz kandil, parlak şarapla ateşli olur.”

Bisât

Bisât; “kilim, minder, döşeme, yaygı, keçe” anlamındadır (Devellioğlu, 2004: 109).

O bezmün bisâtında var inbisât

Bulup rişte-i cân ile irtibât (Atâî, M.415)

“O meclisin kiliminde can ipliğiyle irtibat bulup genişleme/ferahlama var.”

Tayy eyleyelim bisât-ı ‘ayşî

‘Azm eyleyelim sûy-ı ma‘âda (Nûrî, TB. 39)

“Zevk ve sefa kilimini kaldıralım, ahiret tarafına niyet edelim.”

Hasır/Bûriyâ

Bûriyâ, hasır demektir (Kanar, 2015: 200).

Yeni başdan olduk şarâba esîr

Bırakdık harâbâta eski hasîr (Ş.M. Allâme, M.65)

“Yeni baştan şaraba esir olduk, harabata eski hasır bıraktık.”

İhlâs ile iç şarâbı kalma

Ten mezbelesinde bûriyâda (Nûrî, TB. 41)

“Şarabı samimiyetle iç, ten çöplüğünde ve hasırda kalma.”

3.7.4.6. Kıymetli Eşyalar

Zerrin/Zer

Zerrin, zerin, zer “altından veya altına benzer olan, altın gibi sarı ve parlak” demektir (Devellioğlu, 2004: 1181). “Eski çiçek üstatları nergisgiller familyasının yaygın olarak zerrin kadeh denen türünü yetiştirmişlerdir, klasik Türk şiiirinde bu türden

çok sık söz edilir” (Ayvazoğlu, 2008: 165). Zerrin kadeh hem zenginliğin, şanın göstergesi hem de bir çiçek çeşidi olarak tevriyeli kullanılır. Ayrıca altın kadehle hem kadehin/şarabın kıymeti belirtilir hem de kadehteki altın işlemlerden, yıldızlardan bahsedilir.

Alur gülden ele jâle piyâle

İçer zerrîn-kadehle bâde lâle (Aynî, M.1591)

“Şebnem, gülden kadeh ele alır; lale, altın kadehle şarap içer.”

Kadeh aldı ele zerrîn-kadehler

Şarâb-ı nâz ile mest oldı ‘abher (Aynî, M.1601)

“Zerrin kadehler ele kadeh aldı, naz şarabıyla nergis sarhoş oldu.”

O mey-hâne kandîlidir zer-kadeh

Konulmuş o kandile zeyt-i ferâh (Beyânî, M.150)

“Altın kadeh meyhanenin kandilidir, o kandile ferah yağı konulmuş.”

Umarız sana suna zer sâgarı

Gidere başundan bu derd-i seri (Beyânî, M. 276)

“Sana altın kadehi sunar diye bekleriz, başından bu baş derdini gidersin.”

Gümüş/Sîm

Gümüş, mecliste kadeh ve sürahiyle birlikte karşımıza çıkar. Meclis sohbeti esnasında şarabı devrettirmek isteyen zambak gibi güzelin (saki) elinde gümüş sürahi vardır. Gül bahçesi olan mecliste tatlı su (şarap) dolaştırılır ve servi gibi olan saki ayağına gümüş halhal takar. Şarap gümüş taht (sürahi) üzerinde oturan, istediği olan bir padişahdır, zamanın halkına sözü geçer (Revânî M.540-543-318). Sürahinin sıklıkla gümüşe benzetildiğini beyitlerde görüyoruz.

Gümüşden kal‘a yapmış ehl-i bezme

Anun-çün meyl itmez kimse remze (Revânî, M. 373)

“Meclis ehline gümüşten kale(sürahi) yapmış, onun için kimse savaşı arzu etmez.”

Müselles ko câm-ı müseddeslere

Tûlâdur münâsib gümüş sâgara (Atâî, M. 939)

“Şarabı altı köşeli kadehlere koy, gümüş kadehe daha uygundur.”

3.7.4.7. Giyecekler

Gömlek

Sıgadı gönleginün yenlerini merdâne

Girdi sâkî bir ayag ile yine devrâna (Gelibolulu Âlî, TB. 8)

“Gömleğinin kollarını mert bir şekilde katladı, saki bir kadehle yine devre girdi.”

Arak-çîn

Arak-çîn, “teri emmesi için fes, kavuk ve külah altına giyilen ince pamukludan yapılmış bez takke; terlik, arakıye” demektir (Çağbayır, 2017: 85).

Kec tutup geydi ‘arak-çînini girdi bezme

Şevk ile saldı ‘arak kâsesini meydâna (Gelibolulu Âlî, TB. 10)

“Meclise takkesini eğri takıp girdi, istek ile rakı kâsesini meydana saldı.”

Semmûr

Semmûr, “samurun derisinden yapılan kürk” demektir (Devellioğlu, 2004: 936).

Geyüp semmûr oturmuş sadr-ı bezme

İder her demde hürmet kadr-i bezme (Aynî, M. 1558)

“Meclisin en iyi yerine kürk giyip oturmuş, her zaman meclisin değerine hürmet eder.”

Gâfil olman çün şitâ irdi şarâb-ı nâbdan

Bir kadeh mey yeg durar semmûr ile sincâbdan (Revânî, M. 631)

“Kış geldi, saf şaraptan habersiz olmayın; çünkü bir kadeh şarap samur ve sincap kürkünden daha iyi tutar.”

Kabâ

Kabâ, “üste giyilen elbise, kaftan, cübbedir” (Devellioğlu, 2004: 475).

Getürme hâtıra tâc u kabâ-yı zer-kârı

Yalın ayak baş açık iç şarâb-ı gül-nârı (Yârî, TB. 51)

“Altın işlemeli kaftan ve tacı aklına getirme, yalın ayak, baş açık gül renkli şarabı iç.”

3.7.4.8. Mutrib /Sazende

“Çalgı çalan, çalgıcı, divan şiirinde içki meclisine katılanlardan her biri” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 1130). Mecliste hemen her çeşit çalgı aleti olduğu için mutrib de beyitlerde sık sık karşımıza çıkar. Sazende beyitlerde mutribe oranla daha az kullanılmıştır. Bazen meclisin mutribi sakidir, o şarabı getirir ve hey hey nağmeleriyle rintleri sarhoş eder. Meclise dostlar gelir, hürmet eder, mutribler mecliste edeble oturur. Mutrib meclise nağmeleriyle can verendir, meclise gelir ve gönülleri yakar, meclistikiler ağlayıp inler. O sazın mızrabını alıp şarkı söylemeye başlayınca o keskin neşteri can nabzına vurur. Mutrib Fireng usulünde şarkılar çalarken saki de can veren şarabı sunar. Mutribin neyine can kulağını tutan gizli duyulmamış haberleri duyar. O İsrafil’in surundan dem vurur, meclis şenlenir, hoş sesli telleriyle riya ehlinin dilini bağlar. Tefi çalarken yüzü görünmeyince meclistikiler onun yüzünü görmek ister, o gönül aldatan, cazibeli mutrib mecliste olmazsa olmazdır çünkü gül bahçesi bülbülsüz olmaz. Eğer mutrib ruhlara imdat etmese gönül ve cana fetih kapıları açılmaz (Aynî M.1112-1404-1407-1443-1522-1531, Atâî M.1060-1062-1090, Hâletî M.155-183, Ş.Bahâyi M.9).

Sazende ve hanendeler, mecliste padişahın karşısına yarım daire şeklinde oturup icra ederler. Esasen bir çeşit oda müziği olmaya pek müsait olan Türk müziğinin icrası için ortam uygundur, bunun için sahnelemek gibi bir usûle de ihtiyaç hissedilmez (Ertuğ, 2007).

Mutrib demidir dem eyle nâya

Kim geldi nefes gam ile nâya (Riyâzî, M. 248)

“Mutrib neye üfleme zamanıdır ki neye gam ile nefes geldi.”

Mutrib ki el urdı târ-ı çeng ü sâza

Bend eyledi nüsha-i dile şîrâze (Riyâzî, M. 250)

“Mutrib saz ve çengin teline el vurdu, gönül sayfasına şirazeyi bağladı.”

Ey mutrib-i nagme-senc-i bülbül

Kıl sen de surâhî gibi gulgul (Fevzî, TB. 21)

“Ey bülbülün nağmesini ölçen mutrib, sen de sürahi gibi ses çıkar.”

Sâkî hevâ-yı meyle mînâ-yı çarhı döndür

Mutrib sadâ-yı neyle çâk eyle nüh-kıbâbı (Kâzım Paşa, TB. 20)

“Saki şarap hevesiyle gök kubbeyi döndür, mutrib ney sesiyle dokuz feleği parçala.”

Gel ey sâzende-i bezm-i zamâne

Ki sazınla şeref geldi cihâna (Revânî, M. 430)

“Gel ey zamanın meclisinin mutribi ki sazınla dünyaya şeref geldi.”

Kanı sâkiyâ ol meh-i bî-kusûr

Viren gizli her gice hurşide nûr (Hâletî, M. 192)

“Ey saki, her gece güneşe gizli nur veren o kusursuz ay nerede?”

3.7.4.9. Muganni / Hanende

Muganni, “şarkı söyleyen, şarkıcı, hanende” manasındadır (Ş. Sami, 2010: 813). Geleneksel sanat müziğimizde kadın ya da erkek şarkıcı, ses sanatçısı, okuyucu için kullanılmıştır. Hanendelik ise mesleğin adıdır. Hanende olabilmek için öğrenilmesi gereken temel müzik bilgileri makam, usuller, imla, ses eğitimi vb. vardır (Say, 2010: 35). İşret meclislerinde özellikle hükümdar olunca mutribler, muganniler, hanende ve guyendeler, rakkaslar hünerlerini sergilerdi. Bu meclisler bu kişilerin kendilerini gösterme fırsatını yakaladıkları bir yarışma meydanına dönüşürdü (İnalçık, 2011: 196). Mecliste muganniler şarkı söyler ve bu sesler göğe yükselir, mutrib gibi muganni de her mecliste istenilen kişidir. Mecliste şevk ile şarkılar söyleyen muganni, hastalıklara da çare bulur, muganni her zaman sesini yüksek tutar, sesinden herkes faydalansın ister. Sevinç meclisinin mugannisi meclistekilere iyilik eder, şarkı söyler. Hevese nakış dokuyan muganni, mecliste mucizeler gösterir, ney sesinden sıkılmaya başlayan meclis ehli: “Artık ney yeter, muganni şarkı söylesin, sesini duyalım.”der. Sefa vaktinde muganni şarkıya başlar, saz çalınır, ortalık yanar, muganni sazıyla sesini denk getirir, aynı tonda söyler. O yakıcı nefes meclisi ısıtır, sevgilinin sert yüreğini yumuşatır (Aynî M.1117-1449, Beyânî M.282, Hâletî M.156, Revânî M.431, Fakîrî M.45- 67-84, Ş.M.Allâme M.58-59).

Mugannî el ur nakş-ı nev-besteye

Anunla ‘ilâc it dil-i hasteye (Atâî, M. 240)

“Muganni, yeni bestenin resmine el vur, onunla hasta gönle ilaç et.”

Mugannî yine söyle bülbül gibi

Bu mecliste sen de açıl gül gibi (Fakîrî, M. 86)

“Muganni yine bülbül gibi söyle, bu mecliste sen de gül gibi açıl.”

Demidür sürâhî kıla kulkule

Mugannî hem-âvâz ola bülbüle (Ş.Yahyâ, M. 72)

“Zamanıdır sürahiden ses gelir, muganni de o zaman bülbülle aynı sestem olur.”

Mugannî neşât u tarab vaktidür

Sürûd u safânun 'aceb vaktidür (Ş.Yahyâ, M. 73)

“Muganni şevinç ve neşe vaktidir, şarkı ve sefanın vaktidir.”

Mugannîleri hâzır it sâkiyâ

Yine ola zevk ile şevk ü safâ (S.Feyzî, M. 388)

“Ey saki mugannileri hazır et, yine zevk ile şevk ve sefa olsun.”

3.7.4.10. Musiki Aletleri

Mecliste her yönüyle bir zenginlik ve çeşitlilik söz konusudur. Sofrasından, mezesine, yemeğine, kadeh çeşitlerine varana kadar hepsinde bir zenginlik vardır, meclisin diğer unsurlarında olduğu gibi musiki aletleri de çeşit çeşittir.

Derûna cilâ-bahş ola sâzlar

‘Aceb cân-fezâdur hoş-âvâzlar (S.Feyzî, M. 389)

“Sazlar kalbe parlaklık verir, hoş sesler gönüle ferahlık verse buna şaşılmamalı.”

Buyur gelsün ne denlü var ise sâz

Açılsun meclis içre perde-i râz (Revânî, M. 433)

“Ne kadar saz var ise buyursun gelsin, meclis içinde sır perdesi açılsın.”

Çâr-pâre

Çalpara, “parmaklara takılıp çalınan zil veya buna benzer ses çıkarıcı araçtır” (Türkçe Sözlük, 2011: 489). İki yuvarlak maden ya da tahtadan, konik biçimli, kulplu,

birbirine çarpıtılarak çalınan bir vurmali sazdır. Bu zilin ses rengi büyüklük ve küçüklüğüne göre değişir. MÖ 7. yy'dan itibaren görülen bu enstrümanın kullanımı günümüze kadar uzanır (Tunçer, 2005: 41).

Ele rakkâs alınca çâr-pâre

Ola zühre semâda pâre pâre (Aynî, M.1120)

“Rakkas ele çalpara alınca Zühre gökyüzünde parça parça olur.”

Çeng

Çeng, meclislerde ve eğlencelerde adı geçen çalgı aletlerinden biri olup kanuna benzeyen, dik tutularak çalınan telli sazlardandır. Günümüzdeki arpın çok daha yakın akrabası ve ilkel şeklidir. Telli çalgıların başlangıç aşamaları düşünüldüğünde tüm çalgıların Yunan mitolojisinde lir denen ilkel çengden esinlemelerle ortaya çıkarıldığı sonucuna varılır (Sarı, 2012: 106). Çeng, kökeni ilk çağ uygarlıklarına dayanan 18. yüzyıla kadar kullanılmış telli bir çalgıdır. Eski Arap, İran ve Türk müziklerinin önemli çalgısı olup genellikle mızrap ya da parmakla çalınır. Kullanımı zor bir çalgı olduğu için sanatçısı giderek azalmıştır (Say, 2010: 383).

Ayîne olunca câm-ı sahbâ

Tûtî-sıfat oldu çeng gûyâ (Riyâzî, M.198)

“Şarap kadehi ayna olunca çeng, güya papağan oldu.”

Ney ü çeng ü santûr u kânûn u rebâb

Bulur meclis anunla âb u tâb (S.Feyzî, M.391)

“Ney, çeng, santur, kanun ve rebap ile meclis güzellik ve parlaklık bulur.”

Ümîdüm bu kim nagme-i çeng ü nây

Sûy-ı kûy-ı vasla ola reh-nümây (Ş.Bahâyî, M.32)

“Ümidim odur ki ney ve çengin nağmesi, kavuşma köyünün yönüne yol gösteren olur.”

Halka-i bezmimüzün dairesin çeng ile def

Sanasın cedvel-i pergâr ile tasvîr itdi (Gelibolulu Âlî, TB. 25)

“Meclis halkamızın dairesini çeng ile tef, zannedersin pergel cetveli ile resmetti.”

Öper biri la'lün biri der-kenâr

Nedür çeng ü neyde bu feryâd u zâr (Atâî, M. 1095)

“Biri dudağını biri kenarını öper, çeng ve neyde bu figan ve ağlama nedir.”

Tef

Tef, tek tarafı deri gerili vurmali bir sazdir. Eski çağlarda çift tarafı deri gerili olanlar da vardır. Kasnağı 5-6 cm genişliğindedir. Tefin büyüklüğünün genellikle müzisyenin başı kadar büyüklükte olduğu söylenir, bu nedenle bu aleti bir insan başı büyüklüğünde kabul edebiliriz. Eskiden tefin kasnağı ağaçtan yapılırken günümüzde ağaç veya metalden yapılmaktadır. Genelde sol elle tutulup sağ elle çalınmaktadır (Tunçer, 2005: 40). Tefin ilk defa Hz. Süleyman ile Belkıs'ın düğününde çalındığı, Araplar tarafından icat edildiği söylenir. Tef, Araplar için önemli bir çalgı olup İslami dönemde de önemini korumuştur. Dinî törenlerde, savaşa gidişte, muzaffer bir kumandanın veya önemli bir şairin karşılanmasında, eğlence meclislerinde, düğünlerde ve yas törenlerinde kadınlar tef eşliğinde şiirler söylerdi (Bozkurt, 1994: 83-85).

Tef, ilk çağlardan günümüze kadar gelen birçok ülkede daha çok Ortadoğu'da kullanılan vurmali bir çalgı olup zilli çeşidi de vardır. Parmak uçlarıyla vurularak, sallayarak ya da titreterek çalınır. Ses gürlüğü hafif, yumuşak ve oynak ama etkileyicidir (Say, 2010: 455).

Terennüm-rîz olup def bezm-i 'îşe

Semâda raks ide Zühre hemîşe (Aynî, M.1527)

“İçki meclisinde tef, güzel nağmeler dağıtınca gökyüzünde bütün yıldızlar dans eder.”

Eger bî-nagme-i def bâde içsem

Olur her katresi cân u dile semm (Aynî, M.1532)

“Eğer tefin sesi olmadan bir şarap içsem onun her damlası can ve gönüle zehir olur.”

Sohbet-i hâs itmek istersen güzellerle bu gün

Def gibi göğsün döğüp feryâd eyle ney gibi (Revânî, M.373)

“Bugün güzellerle özel sohbet etmek istersen tef gibi göğsünü dövüp ney gibi feryat eyle.”

Elinde mutribün sanma ki def var

Gam oklarına karşı bir hedef var (Revânî, M.439)

“Elinde çalgıcının sanma ki tef var, gam oklarına karşı bir hedef var.”

Ger âteş-i şevki virmese tef

Virmezdi sadâ-yı âteşin def (Riyâzî, M.8)

“Eğer şevk ateşi sıcaklık vermeseydi, tef de ateş sesi vermezdi.”

Mutribler alup elde def ü çeng ile nâyı

Elden komayup lahza ser-i zülf-i dü-tâyı (Hâmî, TC. 9)

“Mutribler ney, çeng ve tefi ele alıp iki büklüm saçın ucunu bir an olsun elden bırakmazlar.”

Halka-i bezmimüzün dâ’iresin çeng ile def

Sanasın cedvel-i pergâr ile tasvîr itdi (Gelibolulu Âlî, TB. 25)

“Meclis halkamızın dairesini çeng ile tef, zannedersin pergel cetveli resmetti.”

Defün mutribâ her gice hâle-vâr

Olur mah-ı ruhsâruna perde-dâr (Atâî, M. 1100)

“Ey mutrib, ay şeklinde olan tefin her gece, ay gibi olan yanağına perdecı olur.”

Erganun

“Erganun, bilinen bir sazdır, org anlamındadır. Eflatun’un icadıdır. Nasara ve Rumiyan taifesi yevm-i muayyenlerinde kiliselerinde çalarlar” (Mütercim Asım, 2009: 222). Frenkler tarafından kullanılır, hava basıncının boru gruplarına gönderilmesiyle titreşimler elde edilir, bu titreşimler yoluyla değişik perdelerde sesler üretilir. Bu seslerin klavye kumandası altında kullanılarak müzik yapılmasını sağlayan büyük klavyeli çalgıya erganun denir (Say, 2010: 625).

Felâtûn erganûnı itmiş îcâd

Sadâsından dil-i mahzûn olur şâd (Aynî, M. 1429)

“Eflatun erganun aletini icat etmiş, onun sesinden gamlı gönül mutlu olur.”

Gelür erganûnından âvâz-ı rûd

Olur her taraf Fâryâbî-sürûd (Atâî, M.1052)

“Erganundan rud sesi gelir, her taraf Farabi şarkıları olur.”

Düz ey mutrib nevâ-yı erganûnı

Süz ey sâkî şarâb-ı ergavânı (Ahmed-i Dâ’î, TC. 4)

“Ey mutrib erganun sesi düz/düzenle, saki sen de erguvan şarabını süz.”

Kanun

Kanun çalgısının gerek isim gerek şekil olarak bugünkü haline gelmesinin başlangıç tarihi 12 ve 13. yy olarak gösterilir. Eflatun çalgının bulucusu olarak gösterilse de kesin bilgiler yoktur, bazı kaynaklar da Farabi’yi işaret eder (Sarı, 2012: 95).

Ney u kânûn ile sîne-kemânı

Kudûm ü deff ü düblek dinle anı (Aynî, M.1424)

“Kudüm, tef, dümbelek, ney ve kanun ile gönül kemanını dinle.”

Dahi turma destüne kânûnı al

Çıka çarha âvâze-i kîl ü kâl (Beyânî, M. 285)

“Daha durma kanunu eline al, dedikodu sesleri göklere kadar çıksın.”

Kânûn ola çün elinde her an

Derd-i gama nola itse dermân (Riyâzî, M. 209)

“Elinde her an kanun olursa gam derdine derman olsa buna şaşılır mı.”

Kânûn sahîfe-i safâdur

Ser-levha-i nüsha-i vefâdur (Na’îm, M. 83)

“Kanun sefa sayfasıdır, vefa sayfasının başlığıdır.”

Derd ü gamun arama devâsın

Kânun’dan oku şifâ du’asın (Na’îm, M. 85)

“Dert ve gamın şifasını arama, kanundan şifa duasını oku.”

Keman

Keman, 600 yıldan beri var olan evrensel niteliğini kanıtlamış, ses olanakları son derece zengin, yaylı bir çalgıdır. Birçok ülkede kullanılan keman, kendine özgü ses rengiyle etkileyici bir güzelliğe sahiptir. İnsanoğlunun değişik ruh hâllerini ifade eden ideal bir solo çalgıdır (Say, 2010: 350).

O bezme safâ-bahş olurdu kemân

Anun gûş idün nagmesin râygân (S.Feyzî, M.393)

“Keman o meclise sefa verirdi, onun nağmesini çok fazla dinleyin.”

Nây u kemân u tanbûr kânûn u çeng ü santûr

Çalsun ‘ırakla mâhûr degsün meye cevâbı (Kâzım Paşa, TB. 24)

“Ney, keman, tambur, kanun, çeng, santur çalsın irak ve mahur bestelerin şaraba cevabı değsin.”

Kudüm

Çalgılar tarihinde ilk kullanılan çalgı çeşidi olan vurmali çalgılardandır. Kudüm sözcüğünü isim ve köken olarak açıklayan bir kaynağa rastlanmasa da araştırmalar sonucu bazı bilgiler elde edilmiştir. Arapça’da ayak basma ve Farsça’da adım anlamında kullanılmaktadır. Semazenlerin tek ayak yardımıyla dönmeleri ve bunun zamanlamasını kudüme göre yapmaları sebebiyle çalgıya bu isim verildiği söylenir. Mevlevilerin kutsal çalgısı olarak bilinir; ancak kudüme Mevlana zamanında ender rastlanmıştır. Mevlevilerin kudüm-ney müziği eşliğinde sema ederek kendilerinden geçtiği düşünüldüğünde bu çalgıya “kud-düm” “saadet getiren vuruşlar” şeklinde çözümlene de yapılabilir (Sarı, 2012: 232).

Ney ü kânûn ile sîne-kemânı

Kudüm ü deff ü düblek dinle anı (Aynî, M.1424)

“Kudüm, tef, dümbelek, ney ve kanun ile gönül kemanını dinle.”

Kûs

Kudümden daha büyük olup kullanımı çok eskilere dayanır. Kelimenin aslı Farsça “kûs” ten gelir, Anadolu’da kôs derler. Çalgı Osmanlılarda imparatorluğun

kuruluşundan az önce kullanılmaya başlanmıştır. Kös ve mehter takımı özellikle savaşlarda yüksek sesin etkisiyle düşmanın moralini bozmak, çökertmek; Osmanlı askerlerinin ise moralini ve cesaretini yükseltmek için kullanılıyordu. Avrupalılar savaş kösleriyle ilgili daima hayretlerini yazmışlar ve çalgının sesini duyanların korktuğunu anlatmışlardır (Sarı, 2012: 242)

Anar gûş iden savt-ı nâkûsını

Cem'ün bâr-gâhındaki kûsını (Atâî, M.1051)

“Çan sesini duyan Cem'in yüksek divanındaki davulunu anar.”

Kopuz

Oğuz Türklerinde “ozan” diye biline saz şairlerinin telli çalgısıdır. Mızrapla çalınan kopuz, bağlama ve çeşitlerinin atası sayılır. 17. yüzyıldan sonra Anadolu’da gelişkin biçimiyle kopuz, bağlamaya dönüşmüştür (Say, 2010: 298). En eski Türk halk çalgısı olarak bilinen kopuz Türklerde kutsal sayılır. Korkut Ata’nın buluşu olduğu söylenen bu çalgı hastalıkların tedavisinde bile kullanılır. Kopuzun sahibi onu bir başkasına vermeyi tabu sayar ve birinin elinin değmesini günah kabul eder (Karakurt, 2011: 135).

Kopuz gibi kanı bir hûb âvâz

Ki sâzun cümlesinden ola mümtâz (Revânî, M.442)

“Kopuz gibi güzel bir ses hani nerde ki bütün sazlardan daha üstün, seçkindir.”

Gûş-mâl eyledi mutrib yine yap yap kopuzu

Beni deng itmege mızrâb ile el bir itdi (Gelibolulu Âlî, TB. 23)

“Mutrib yine kopuzu yola getirdi, beni şaşkın etmek için mızrab ile el birliği etti.”

Ney

Türk musikisinde kullanılan kamıştan yapılan üflemeli bir sazdır. Çalgının basit örnekleri ilkçağda Sümer uygarlığında kullanılmıştır. 12. yüzyılda Doğu Türkistan ve Anadolu’da yaygınlık kazanmıştır. Yanık sesiyle ney Mevlevilikte önemli bir yer tutar (Say, 2010: 565). Ney, eskiden beri Türk ve tekke musikisinin vazgeçilmez sazıdır. Neyde bulunan yedi delik tasavvuf düşüncesinde “yedi esmâ” olarak yorumlanır. Ayrıca neyin insân-ı kâmilî temsil ettiği de söylenir. Bunun yanında Mevlânâ’nın “Dinle neyden...” ifadesiyle başlayan Mesnevi’sinin ilk on sekiz beytini neye ayırması özellikle

Mevlevi tarikatında neye farklı bir yer kazandırmış, bu nedenle ney bu tarikatta “nây-ı şerif” diye anılmıştır. Ney, tüm sazların şeyhidir, onun aşk ile ah u vah eden yakıcı bir gücü vardır (Uygun, 2007: 68, 69)

Ney, kamışlıktan koparıldığı için ayrılıktan yakınır, yersiz yurtsuz oluşuna ağlar bu nedenle klasik Türk şiirinde âşığın feryadını, acısını ifade eden bir çalgıdır. Neyin sesi ateş yakan bir oktur, her bir sesi ciğer yakan bir mızraktır, sesi içki bağının rüzgârıdır, gönül bülbülünün sevincidir. Rintler ney sesini sırça kadehin çıkardığı sese benzetirler, o sesleri birleştirirler. Muganni neyi üfürür, böylece sönmüş kandil yeniden nefesle yanar. O ney ki can yakar, ciğeri delip geçen ok kandilidir. Eğer mecliste ney sesi olmazsa şarabın çıkardığı ses meclis ehlini uyandırmaya yeter. Ney, meclise her an can nefesinin sefa bağışlayan canı olur (Aynî M.1511-1517-1520, Atâî M.314-462-759, Na‘îm M.74).

Nedür mutribâ neyde bu nâleler

Ki zahmına el degse efgân ider (Atâî, M.1094)

“Ey mutrib neyde ki bu iniltiler nedir ki yarasına el değse figan eder.”

Olurdu enîni nâle-i ney

Ah eyler idi be-cây hey hey (B. İzzet, M.57)

“Neyin sesi acı ve sızıdan inlerdi, ah eylerdi her yerde hey hey.”

Eger meclis olursa bî-nây u çeng

Olur dahmede cây-ı Cemşîd teng (Hâletî, M.153)

“Eğer meclis ney ve çengsiz olursa Cemşîd’in yeri mezarda sıkıntılı, dar olur.”

Virdi ana âteşin nevâyı

Fevvâre-i âteş itdi nâyı (Riyâzî, M.7)

“Ona ateş sesini verdi, neyi ateş fiskiyesi etti.”

Sermâyesi ‘âşıkın bu üç şey

Dilber biri ikisi mey ü ney (Hüznî, M.53)

“Aşığın esas malı üç şeydir; biri güzel, ikisi şarap ve neydir.”

Nedir bilmedim derdimin çâresi

Hemân arturur derdimi bang-ı ney (Dâniş Mehmed, TB. 37)

“Derdimin çaresi nedir bilmedim, neyin sesi derdimi hemen artırır.”

Mey jeng-i kalbi silsün gam sîneden kesilsün

Neyler terâne kılsun def çeksün ıztırâbı (Kâzım Paşa, TB. 21)

“Şarap kalbin tozunu silsin, gam gönülden gitsin, neyler nağme etsin, tef ıstırap çeksin.”

Ney gibi bezm-i belâda niçe bir inleyelüm

Gûş-ı iz’ân ile her sâzı meded dinleyelüm (Gelibolulu Âlî, TB. 28)

“Bela meclisinde ney gibi inleyelim, akıl kulağı ile sazı inayet dinleyelim.”

Nâyın dem-i mu’cizi çü ‘Îsâ

Dil-mürdeleri iderdi ihyâ (B.İzzet, M. 158)

“Neyin İsa gibi mucize nefesi, ölü gönülleri ihya ederdi.”

Piyano

Piyano, telli klavyeli bir çalgıdır. Klavyeden mekanizmaya, tellerinden pedallarına binlerce parçadan oluşur, ürettiği zengin seslerle müzik tarihinde evrensel bir çalgı olarak yer almıştır. Pianoforte ya da fortepiano denmesinin nedeni, çalgının ses gürlüğünü denetleyebilmesi, piano (yumuşak, hafif) ve forte (kuvvetli, gür) sesleri sanatçının dilediği gibi elde edebilmesinden kaynaklanmıştır (Say, 2010: 53).

Bir a’la sâzdır forta piyana

Şarâb-ı nagmeye humm-ı yegâne (Aynî, M. 1435)

“Piyano, çok iyi bir sazdır, nağme şarabına yegâne şarap küpüdür.”

Rebap

Kemençenin atası olarak kabul edilen rebap, Ortaçağda İslam müzik kültüründe çok kullanılan yaylı çalgıdır. Eski Fars müziğinden Arap müziğine geçmiş, 13.

yüzyıldan itibaren Avrupa’da yaygınlaşmıştır. Kemeñçe gibi dize dayayarak çalınan rebâbın armut biçimindeki gövdesi Hindistan cevizinden yapılır (Say, 2010: 128).

Ele aldıkça mızrâb-ı rebâbı

Olurdu mest rûh-ı Fâryâbî (Aynî, M. 1451)

“Rebabın mızrabını ele aldıkça Farabi’nin ruhu sarhoş olurdu.”

Şeştâ vü rebâb iderdi efgân

Olurdu nevâ-yı neyle gûyân (B. İzzet, M.171)

“Tambur ve rebap figan ederdi, neyin sesiyle söyleyen olurdu.”

Bir kaşı kemânun okı zahmın iderüz şerh

Mutrib nola ger bezmde söyletse rebâbı (Feyzî-i Kefevî, TC. 37)

“Bir keman kaşlının okunun yarasını açıklarız, eğer mecliste mutrib rebabı söyletse buna şaşılır mı.”

Ney ü çeng ü santûr u kânûn u rebâb

Bulur meclis anun ile âb u tâb (S.Feyzî, M.391)

“Ney, çeng, santur, kanun ve rebap meclis onlarla güzellik ve parlaklık bulur.”

Sâkî kadeh-nisâr ol yağdır şarâb-ı nâbı

Mutrib safâya bol bol çaldır ney ü rebâbı (Kâzım Paşa, TB. 19)

“Saki saf şarabı yağdır, kadeh saçan ol. Mutrib eğlenmek için bol bol ney ve rebap çaldır.”

Sâkîyâ derd-i firâk itdi harâb

Neş’e-yâb itmez beni bâng-ı rebâb (S.Celâleddin, M.13)

“Ey saki ayrılık derdi harap etti, rebabın sesi beni neşeli etmez.”

Rûd

“Rûd, bir nevi sazdır. Bunu bazıları kemeñçe bazıları çeng ile tefsir eylediler” (Mütercim Asım, 2009: 633).

Seper mutribâ câna su ol sürûd

Gelür ravzadan sanki âvâz-ı rûd (Atâî, M.1074)

“Ey mutrib cana o şarkı su seper, rûd sesi sanki bahçeden gelir.”

Ne mümkün ki revnak bula kâr-ı âb

Eğer olmasa bâng-ı rûd u rebâb (Hâletî, M.154)

“Eğer rûd sesi olmazsa ne mümkün olur ki suyun dibi parlaklık bulsun.”

Saz

Farsça sâz sözcüğünün Türkçeleşmiş hâli olan saz, Asya içlerinden Balkanlara kadar olan bölgelerdeki telli, saplı, mızraplı enstrümanların genel adıdır. Sazın Asya’dan Balkanlara böylesine yaygın olması bu bölgelerde yaşayan halkların Fars ve Türk kültür sınırları içinde yer almalarıyla ilgilidir. Kullanıldığı ülkeye göre farklı isim ve şekiller alan sazın kökeninin İç Asya olduğu görüşü yaygın olsa da bu tür telli çalgılar dünyanın hemen her bölgesinde yaygındır (Duygulu, 1998) Hem genel musiki aletlerine hem de bir tek alet olan saza ad olması şiirlerde geçen “saz” kelimesinin hangi anlamda kullanıldığını bilmemizi zorlaştırır.

Vir ey sâkî meyi çal mutribâ sâz

Nevây u zevk-i neş’e ola hem-râz (Aynî, M.1507)

“Saki şarabı ver, mutrib sen sazı çal, neşenin zevk ve sesi en yakın arkadaşı olsun.”

Ol sâz ki tercemân-ı cândur

Dil ana harîf-i nükte-dândur (Na’îm, M. 57)

“O saz ki canın tercümanıdır, gönül ona ince, zarif bir arkadaştır.”

Ol tâb-ı mey ile meclis-efrûz

Bu nagme-i sâz ile ciger-sûz (Riyâzî, M.188)

“O şarabın ışığıyla meclis aydınlanır, bu sazın nağmesiyle ciğer yanar.”

Her kande ki gördi çûb-ı sâzı

Gam eylemez anda pâ-dırâzî (Riyâzî, M.211)

“Gam her nerede sazın değneğini görürse orada uzun süre duramaz.”

Gelür âvâzededen çün câna râhat

Yaraşmaz sâzsız bir lahza sohbet (Revânî, M. 443)

“Cana yüksek sestem rahat gelir, sâzsız bir an sohbet uygun olmaz.”

Şeş-hâne

“Geleneksel müziğimizde 17.yy da kullanılan telli bir çalgı olan şeşhâne, mızrapla çalınır ve uda benzer. Şeşhânenin kıldan yapılmış 6 teli vardır, sapı uzun ve perdesizdir” (Say, 2010: 418).

Ele mutrib al sen de şeş-hâneyi

Safâ vir getir raksa mestâneyi (Beyânî, M.284)

“Mutrib ele al sen de şeşhâneyi, eğlendir, sarhoşları dans ettir.”

Muganni el ur târ-ı şeş-hâneye

Çek ol kâkül-i dil-keşi şâneye (Ş.M. Allâme, M.72)

“Muganni şeşhânenin teline el vur, gönlü çeken kâkülünü tarağa çek.”

Şeştâ

“Şeştâ, şeştâr; altı telli, geleneksel sanat müziğimizde 17.yy da kullanılan bir çalgıdır. 6 çift teli ve ve perdeli olan bu çalgı “Türk arpi”olarak da bilinmektedir” (Say, 2010: 418).

Şeştâ vü rebâb iderdi efgân

Olurdu nevâ-yı neyle gûyân (Beyânî, M.171)

“Şeştâ ve rebap figan ederdi, neyin sesiyle söyledi.”

Tambur

15. yüzyıldan önce uzun saplı ve telli, gövdeli çalgıların genel adıdır. İlkel tambur çalgısına Mezopotamya’da ortalama 4000 yıl önceki çağlarda rastlanır. İlk zamanlar tek, sonraları iki telli olan bu çalgı Hazar Denizi civarında bugün bile kabile çalgısı olarak yaşamaktadır. Ut gibi kısa saplıları görülmemesine karşın uzun saplıları çoktur. Müziğe büyük önem vermiş ve gelişmesinde büyük payı bulunan Mevlevilerde tambura 18.yy kadar rastlanmamaktadır (Sarı, 55: 2012).

Gel ey mutrib alup âgûşa tanbûr

Fürûg-ı nagmeden kıl bezmi pür-nûr (Aynî, M.1533)

“Ey mutrib kucağına tamburu alıp gel, nağmenin ışığıyla meclisi nurla doldur.”

Tanbûruna gûş-mâl eyle

Remz-âgeh-i hasb-i hâl eyle (Na’îm, M.58)

“Tamburunu yola getir, görüşüp konuşmalarda işaretlerden anlayan eyle.”

Tanbûr ki erganûn-ı dildür

Târı reg-i câna muttasıldur (Na’îm, M.59)

“Tambur ki gönülün erganûnudur, teli can damarına bitişiktir.”

Ut

Ut, telli bir çalgı olup bütün Ortadoğu ülkelerinde bilinir. Önceleri dört telli olan uda beşinci teli Farabi'nin eklediği ve son biçimini verdiği söylenir. Udun armut biçiminde bir teknesi, kısa sapı vardır. İstanbul'da yaygınlaşması ancak 19. yy'da olmuştur (Say, 2010: 536). Farabi'nin ut ve kanunu icat ettiğine dair ifadeler vardır; ancak bu sazların Farabi'den öncede kullanıldığı bilinir. Ut hakkındaki ilk içerikli açıklamayı matematiksel olarak Farabi yapmıştır. Kaynaklarda çalgının bulucusu olarak belirtilse de, bunlar söylentiden öteye gidemez. Farabi, bu çalgının dört tel içerdiğini bildirmiş, beşinci teli eklemiştir (Sarı, 2012: 19).

Yine mutribâ destüne ‘ûdı al

Bu şeş-hâneye yine âvâze sal (Ş.Yahyâ, M.75)

“Ey mutrib eline udu al, bu şeşhâneye yine sesini sal.”

Mugannî uyup nagmene çeng ü ûd

Kumâş-ı safâya uzat târ u pûd (Atâî, M. 1084)

“Muganni çeng ve ut nağmene uyup sefa kumaşına iplik ve ölçü aletini uzat.”

Tutar mutribâ bâde yerin sürûd

Ki mugnî olur meste âheng-i ‘ûd (Atâî, M.1098)

“*Ey mutrib şarap yerini şarkı tutar ki sarhoşa ut sesi doyurucu olur.*”

Sâkî vü şarâb u ‘ûd u santûr

Rakkâs u ney ü rebâb u tanbûr (B.İzzet, M.110)

“*Saki, şarap, ut, santur, rakkas, ney, rebap ve tambur.*”

Nâle vü zârımız sürûd olsun

Ahımız nagme-sâz-ı ‘ûd olsun (Es’ad, M. 68)

“*İnilti ve ağlamamız şarkı olsun, ahımız udun nağme düzücüsü olsun.*”

Örneklerde de görüldüğü gibi meclis, musiki aletleri açısından çeşitlilik ve zenginlik göstermiştir, onsekiz çeşit musiki aletin isim ve örnekleriyle açıklanması bu zenginliği doğrular.

3.7.4.11. Musiki Makamları

Arap, Acem, Hint ve Türk müziklerinde sistem ve prensipler açısından benzerlikler olmasına rağmen yalnızca Arap ve Türk müziğinde makam kelimesi ortak kullanılır. Bugün Türkiye’den Çin’e kadar Türk asıllı bütün müzisyenlerin kullandığı makam kelimesi Arap asıllıdır. Makam “durulan yer” anlamında olup tarihte ilk önce Kur’an okuyucularının Kur’an okurken durdukları yer için kullanılmıştır. Sonraları sohbet ve musiki yapılmak üzere toplanıp eğlenilen yere de makam denilmiştir. Musikide bugünkü anlamıyla 8. yy’dan itibaren kullanıldığı tahmin edilir. Makam, “belli aralık düzenlerine göre teşkil edilmiş olan müzik dizilerinin, keyfi değil kalıplaşmış ezgi dolaşım(seyir) tiplerine göre kullanılmasından doğan kurallar bütünüdür” (Tanrıkorur, 2016: 139).

Âheng-i ‘îrak u İsfahân it

Esrâr-ı meyi biraz beyân it (Sabûhî, M.97)

“*İrak ve İsfahan uyumunu yap, şarabın sırrını biraz açıkla.*”

Reh-i râsta girip nûş eyle sahbâ

‘Îrâk u İsfahâmı kıl temaşa (Aynî, M.1414)

“*Doğru yola girip şarabı iç, Irak ve İsfahanı temaşa et.*”

“Irak, Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarından olup kalın fa diyez notasını andıran perdedeki makamlardan biri, Isfahan ise düğâh perdesindeki makamlardan biridir” (Türkçe Sözlük, 2011: 1125-27).

‘Irâk u ısfahân semt-i hicâzı

Tolaş fark it hakikatden mecâzı(Aynî, M.1546)

“**Hicaz semtinden Irak ve Isfahanda** dolaş, hakikatten mecazı fark et.”

Hicaz, hem bir makam ismi hem de dört makamlık bir aileye verilen isimdir. Benzerlikleri fazla olan dört makam bazen bir araya gelir yani aile olur buna da hicaz denir. Hicaz, la (düğâh) perdesi olup inici-çıkıcıdır, bazen de çıkıcıdır. Hicaz dörtlüsü ve beşlisi diye değişkenlik gösterir (Pelikoğlu, 2012: 84).

Mugannî getir nâyı şeh-nâz kıl

Bize ceng-i harbî münâsib degil (Atâî, M.391)

“**Muganni neyi şehnaz makamında** getir, bize harp cengi uygun değildir.”

Şehnaz, “Türk müziğinin en eski makamlarından olup çok güzel ve karakteristik bir makamdır. Ceng-i harbî, Türk müziğinde bir küçük usul olup 10 zamanlı ve 10 vuruşludur” (Devellioğlu, 2004: 133).

Hüseynîden hicâz u bûselikden

Hemân ‘uşşâkı nâlân eyle gel sen (Atâî, M.1417)

“**Hüseyniden, Hicaz ve Buselikten** hemen âşıkları sen gel, ağlayan eyle.”

Hüseynî, Klasik Türk musikisinde düğâh perdesinde olup inici-çıkıcı seyri olan basit bir makamdır. Buselik, Türk müziğinin 2 numaralı basit makamı olup en eski makamlardandır, buselik beşlisi ile hicaz dörtlüsünden oluşur (Pelikoğlu, 2012: 162, 238).

Beyâtî hüseyinî ‘ırâk u hicâz

Müretteb olup cümle meclisde sâz (S.Feyzî, M.395)

“**Bayatî, Hüseyinî, Irak ve Hicaz** mecliste bütün sazlar tertip edilir.”

Bayatî, Türk musikisinde bir ana makam olup mucidi bilinmemekle beraber beş asırdan beri kullanıldığı tahmin edilmektedir. Adının Oğuzların Bayat Türklerine izafeten verildiği ileri sürülmektedir. Uşşak makamı ile aynı diziyi kullanan ama ona oranla daha az karamsar, daha berrak ve renkli bir makamdır (Tanrıkorur, 2016: 164).

Nây u kemân u tanbûr kânûn u çeng ü santûr

Çalsun ‘ırakla mâhûr degsün meye cevâbı (Kâzım Paşa, TB. 24)

“Ney, keman, tambur, kanun ve çeng, santur ırak makamında çalsın, mahur makamında şaraba cevabı değsin.”

Mahur, “geleneksel sanat müziğimizin eski makamlarından biridir, tarih içinde neşeli, şuh, ferah bir makam” olarak nitelenmiştir (Say, 2010: 404).

3.7.4.12. Ağaçlar

Özel isimlerle anılanların dışında beyitlerde şecer, eşcar şeklinde karşımıza çıkan ağaç, bağ, bahçe ve gül bahçesinde kurulan meclisin önemli bir unsurudur.

Zümürüd tabaklarla her bir şecer

Çeker bezmüne pîşkeş mîveler (Ş.M.Allâme, M.7)

“Her bir ağaç, zümriit tabaklarla meyveleri meclise hediye eder.”

Çemende benzer açılmış hazîne

Ağaçlar yâ bulup durur defîne (Revânî, M.597)

“Çimende hazineye benzer bir şey açılmış ki ağaçlar defîne bulup durur.”

O câm ile eşcâr olur neş’e-dâr

Virür her biri mîve-i âb-dâr (Beyânî, M.24)

“O kadeh ile ağaçlar neşe bulur, her biri taptaze meyveler verir.”

Eşcâr ile serv ayaga turdı

Sular yürüyüp çemen oturdı (Sabûhî, M.17)

“(Meclis kurulduğunda) ağaçlar ile serv ayağa kalktı, sular yürüdü, çimen oturdu.”

Saki-namelerde ağaç, genel kullanımının dışında servi, tak, ûd şekillerinde de görülür.

Servi

Servi uzun boyu ve her mevsim yeşilliğini korumasıyla dikkat çeken bir ağaç türüdür. Servi ağacının bir diğer özelliği ise hafif olması ve rüzgârdan hemen

etkilenmesidir. Bu yönleriyle saki-namelerde sakinin uzun boyunu, salına salına yürüyüşünü anlatmak için daha çok benzetme unsuru olarak karşımıza çıkar.

O meclis olup reşk-i havz-ı cinân

Surâhî kenârında serv-i çemân (Cem’î, M.16)

“Sürâhi çimen servisinin kenarında, o meclis cennet havuzunu kışkırtan şey olur.”

Serîr-i sâye-i serv ü kenâr-ı cûy-bâr üzre

Kurun meclis-i iclâl ü tutun tanbûr ile nâyı (Turâbî, TC. 17)

“Su kenarında ve servinin gölgesinin en başında ikram meclisini kurun ve tambur ile neyi tutun.”

Tâk

Tâk, “asma, üzüm asması” demektir (Kanar, 2015: 278). Şarabın ham maddesi olduğu için üzüm asması, üzüm son derece önemlidir. Omuzuna kadar yeşil seccadesini salar, her tarafı yeşildir; fakat şarabını asla eksik etmez. Onun taze yaprakları ‘ayş yapraklarıdır, eline alana çok feyiz eder. Asmanın şarabı yağlı olsa da buna şaşılmamalı; çünkü o ilik dolu bir kemiktir. Sarhoş kişi ayakta duramadığı zaman asmanın omzuna elini koyar, ondan destek alır. Şarabın özellikleri sıralanmak istenirse üzüm asmasından bir kalem almak gerekir; çünkü şarabı en iyi o anlatır (Atâî M.899-901-903-905-910).

‘Asâya düşer gerçi pîrân gibi

Sarar buldığın ‘aşk-ı bî-cân gibi (Atâî, M. 907)

“Yaşlılar gibi asaya sarılır, cansız bir âşık gibi bulduğu yeri sarar.”

Bizi tâk-i rezdûr iden behre-yâb

Olur berg ü bârı mezeyle şarâb (Atâî, M. 912)

“Bizi nasipli kılan üzüm asmasıdır, onun meyvesi ve yaprağı mezeyle şarap olur.”

Bir hâke ki sâye salsa ol tâk

Bir câm-ı Cem ola her avuç hâk (Riyâzî, M. 118)

“O üzüm asması bir toprağa gölgesini salsa her avuç toprak Cem’in kadehi olur.”

Sâkiyâ sun şarabı tâkinden

Bün-i tâki behişt hâkinden (Es’ad, M. 38)

“Ey saki asmanın kökü cennet toprağındandır, şarabı üzüm asmasından sun. “

‘Ûd

“ ‘Ûd; ağaç, odun, ödağacı demektir. Bu ağaç ateşte yakıldığı zaman güzel kokular yayan, küçük ve ince çubuklar halinde bulunur. Özellikle toplantılarda, tekkelerde vs. öd ağacı yakılır” (Pala, 2004: 464).

Oda yanmasa ger ‘ûd ile ‘anber

Demâğı kandan eylerdi mu‘attar (Revânî, M.643)

“Eğer öd ile amber ateşe yanmasaydı akılları neyden kokulu eylerdi.”

Gelür micmeründen hemân çeşme dûd

Meşâma irişmez velî bûy-ı ‘ûd (Hâletî, M.447)

“Buhurdanından hemen gözüme duman gelir; fakat burnuma öd kokusu erişmez.”

3.7.4.13. Çiçekler

Çiçek her devirde, bazen işret meclisinin mekânı olan bahçelerde bazen şiirde, çinide, kitap bezemelerinde, giyim kuşamda karşımıza çıkan başlıca imgelerden biridir. Meclisin kurulması için en uygun vakit bahar olunca çiçekler de işret meclisinin birer ferdi olarak karşımıza çıkar. Şairler bir tablo gibi çizdikleri meclis sahnesini küçük çiçeklerle âdeta renklendirmiş ve süslemişlerdir. Gül bahçesinin güzelliği güllerdir. Baharda sefa pek çoktur, gül bahçesi çiçeklerle süslenir. Bahar gelir, güller açılır. Gül bahçesi, cenneti, Rıdvan bağını bile kıskandırır. Beyaz güller meclisin gümüş tepsisidir, çiçeklerin her biri billur birer kadehtir. Kırmızı ve beyaz güller açılınca bu mevsimde ya şarap ya ‘arak içilir (Riyâzî M.926, S.Feyzî M.508-521, Sabûhî M.27, Revânî M.538, Hâletî M.345).

Ko ey sâkî mey-i gül-rengi câma

Geyinmiş al yeşil ezhâr câme (Aynî, M. 1610)

“Ey saki, gül renkli şarabı kadehe koy, kırmızı yeşil çiçekler elbise giyinmiş.”

Lale

Lale; kırmızı renkli, çanak şeklinde, ortası siyah bir çiçektir. Lale, rengi, şekli, yabani bir çiçek oluşu, çabuk solması, suya ihtiyaç duyması gibi özellikleriyle şiirlerde çok sık karşımıza çıkan bir çiçektir (Pala, 2004: 284). İran mitolojisine göre üzerine çiy tanesi düşen yaprak alev almış, o halde donup kalan yaprak daha sonra laleye dönüşmüştür. İçindeki siyahlık yıldırımından geriye kalan yanık izleridir. O günden sonra lale, rengi ve şekliyle şairlerin ilgisini çekmiş, birçok benzetmeye konu olmuştur (Ayvazoğlu, 2008: 121).

Gül ü lâle semen bâde içerler

Çemende meclise cür'a saçarlar (Aynî, M.1592)

“Gül ve lale, yasemin şarap içerler, çimende meclise bir yudum saçarlar.”

Çemende kızıl tâc ile lâleler

Silah-dâr-ı sultân-ı güldür meger (Atâî, M.1249)

“Çimende kızıl taç ile laleler, meğer gül sultanının silah muhafaza eden memuru oldu.”

Gül

Gül, klasik Türk şiirinde en çok sözü edilen çiçektir. Bir çeşit dikenli çalı olan gül, güzel kokusu ve farklı renklerdeki çeşitleriyle yüzyıllardan beri insanları etkilemiş, bütün kültürlerde çok özel ve seçkin bir yeri olmuştur (Ayvazoğlu, 2008: 92).

Açıldı gül negam-sâz oldu bülbül

Sadâ-yı bülbüle fer virdi kulkul (Aynî, M.1598)

“Gül açıldı, bülbül nağme söyleyen oldu, bülbülün sesine şarabın çıkardığı ses ışık verdi.”

Nice terk eylesün gül sohbetün bâd

Ki gülşen gibi yokdur ‘işret-âbâd (Revânî, M.537)

“Rüzgâr niye gül sohbetini terk etsin ki gül bahçesi gibi işret yeri yoktur.”

Sâkî şarâb-ı la'lün ile cümle mest olur

Bezmün güli de bülbülü de mey-perest olur (Ferrî, TB. 25)

“Saki lal gibi olan şarabınla herkes sarhoş olur, meclisin gülü de bülbülü de devamlı şarap içer.”

Nergis

Nergis, baharın gelişiyle açan çiçeklerden olup beyaz ve sarı olmak üzere birkaç çeşidi vardır. Bunlardan elips biçiminde, tohumluğu ortadan bir çizgiyle ayrılmış olan süzgülün bakışlı bir göz gibidir. Bu hâliyle nergis mest, uyuşmuş, gözünü yummuş bir şahıs olarak tasavvur edilir (Şentürk, 2002: 207).

Gözin açdı seher oldukda nergis

Gülistân-ı behište döndi meclis (Aynî, M.1605)

“Seher olduğunda nergis gözünü açtı, meclis cennetin gül bahçesine döndü.”

Gülşende görince böyle meclis

Yârânı terakkub üzre nergis (Na‘îm, M.137)

“Gül bahçesinde böyle meclis görünce nergis dostların yolunu gözleyen olur.”

Yasemin

Yasemin, “zeytingillerden, beyaz, kırmızı veya sarı renkli güzel kokulu çiçekleri olan, 1-2 metre boyunda, süs bitkisi olarak yetiştirilen tırmanıcı bir ağaççıktır” (Türkçe Sözlük, 2011: 2543).

Gül ü yâsemenle toludur o bâğ

Ki bûyından olur mu'attar demâğ (Beyânî, M.215)

“O bağ; gül ve yaseminle doludur ki kokusundan akıllar kokulu olmuştur.”

Tarab-hâne-i ‘işret olmuş çemen

Gülüp oynamakda gül ü yâsemen (Ş.M. Allâme, M.54)

“Çimen içkinin şenlik yeri olmuş, gül ve yasemin gülüp oynamaktadır.”

Semen gül bezmine peymâne olmuş

Çemenler şimdi ‘işret-hâne olmuş (Revânî, M.534)

“Yasemin gül meclisine kadeh olmuş, çimenler şimdi içki içilen yer olmuş.”

Karanfil

Türk şiirinin, tezyinatının ve bahçelerinin kıymetli çiçeklerinden biri olan karanfil, yüzyıllardan beri bahçelerin gözdelelerindenidir. 16.yy'da sadece çinilerde ve taş üzerine tezyinata değil, kumaşlarda da seçkin bir motif olarak yer almıştır (Ayvazoğlu, 2008: 189).

Sifâl olsa ol hum olup pâ-y-mâl

Karanfûl vire haşre dek ol sifâl (Atâî, M.925)

“O şarap küpü ayaklar altında kalıp toprak çanak olsa o çanak kıyamete kadar karanfil verir.”

Karanfili bir taraftan gör semen reyhânı seyr eyle

Meşâm it hûb-ı şemsî 'ıtrını şebbûyun ahşâmî (Turâbî, TC. 22)

“Bir taraftan karanfili gör, yasemin ve reyhani seyret, akşam şebboyun güneşe ait güzel kokusunu kokla.”

Menekşe

Menekşe, ilk açan bahar çiçeklerinden olup taşlık yerlerde, duvar diplerinde her yerde yetişir. İncecik sapı, boyunun kısalığı, yere yakın oluşu, başının eğikliği, gök rengi, pazarlarda deste deste satılması gibi çeşitli özellikleriyle birçok benzetmeye konu olmuştur (Ayvazoğlu, 2008: 184).

Benefşe mor hırvanî geyinmiş

Komuş fes başına lâle sevinmiş (Aynî, M.1603)

“Menekşe mor elbise giyinmiş, başına fes koymuş, lale sevinmiş.”

3.7.4.14. Hayvanlar

3.7.4.14.1. Kuşlar

Meclis bahçede, çimende kurulunca tabiat unsurlarından çiçekler, kuşlar, böcekler meclisin unsurları olarak karşımıza çıkar. Gül bahçesinde kuşlar nevâ-hân olur, gülü gülen, bülbülü ağlayan olur. Çimende laleler kurban kanıdır, bülbül çimenin dua edenidir, lalelerden çirasını yakıp kuşlar gül bahçesini çırağan eyler (Aynî M.45-1597, Hâletî M.355).

Bahâr irdi murgân ider nagmeler

Derûnı ider dem-be-dem bî-keder (S.Feyzî, M.518)

“Bahar geldi kuşlar güzel sesler çıkarırlar, içi daima kedersiz ederler.”

Hemân sâkî peymâne devrân ider

Yine savtı murgân hoş-elhân ider (S.Feyzî, M.525)

“Hemen saki kadeh devran eder, yine kuşların sesi hoş okuyan olur.”

Serîr-i Süleymân o cây-ı sürür

Gelür dergehine vuhûş u tuyûr (Atâî, M. 1043)

“O sevinç yeri, Süleyman’ın tahtıdır. Dergâhına vahşiler ve kuşlar gelir.”

Bülbül

Klasik Türk şiiri bülbülden ayrı düşünülemez, bülbül şakıyışlarıyla, ağlayıp inlemeleriyle ve güzel sesiyle şiirlerde karşımıza çıkar. Meclis gül bahçesi olunca o bahçe elbette bülbülsüz olmaz, gül bahçesinin bülbülsüz olması münasip görülmez. Meclis, vefa gül bahçesidir, vefanın olduğu bu bahçede güller bülbüle aşinadır. O mecliste eğer bir kulkul sesi gelirse bu ya kumru ya da bülbül sesidir (Hâletî M.155, Tıflî M.16, Revânî M.367).

Bülbüller ider salâ-yı ‘işret

Gül vaktidir itme fevt-i fırsat (Riyâzî, M.500)

“Bülbüller işret çağrısını eder, gül vaktidir, fırsatı kaçırma.”

Mest olmasa ‘aşk gülşeninde

Bülbüller ider mi hîç feryâd (Nûrî, TB. 71)

“Bülbüller aşk gül bahçesinde sarhoş olmasa hiç feryat eder mi?”

Feryâd-ı hezâr-ı mest ü bî-bâk

Âvâza getürdi gülsitâni (Nûrî, TB. 44)

“Korkusuz ve sarhoş bülbülün feryadı gül bahçesine yüksek ses getirdi.”

Fahte

Fahte, “üveyik kuşu, yabani güvercindir” (Çağbayır, 2017: 484).

Sanavber fâhte pervâne vü şem‘

İder ‘âşk anları bir bezmde cem‘ (Aynî, M.1361)

“Çam fıstığı, üveyik kuşu, pervane ve mum, hepsini mecliste aşk bir araya toplar.”

Her fâhte bir nevâya dem-sâz

Her servde bir nice agânî (Nûrî, TB. 45)

“Her üveyik kuşu bir sese arkadaş, her ağaçta birçok nağmeler var.”

3.7.4.14.2. Böcekler

Tam bir meclis tasvirinin yapıldığı saki-namelerde böcekler de meclisin süsü olarak karşımıza çıkar. Özellikle pullu kanatlılar, gece karanlığında kandillerden yansıyan ışığın da etkisiyle meclisin süsü olur.

Böcekler idi meclisün zîneti

Safâ bahş ider dem-be-dem ‘işreti (S.Feyzî, M.257)

“Böcekler meclisin süsüdür, daima meclise sefa verirler.”

Pervane

Pervane, “uçan, pervaz eden, tayyar. Geceleri ortaya çıkararak ışık etrafında dönen gece kelebeklerinden pul kanatlılara verilen isimdir” (Çağbayır, 2017: 1339).

İdüp şem‘-i şebistânı fûrûzân

Velî pervâneyi nâlân u sûzân (Aynî, M. 44)

“Gecenin mumunu parlak edip pervaneyi inleyen ve yanıcı eder.”

Sanavber fâhte pervâne vü şem‘

İder ‘âşk anları bir bezmde cem‘ (Aynî, M.1361)

“Çam fıstığı, üveyik kuşu, pervane ve mum, hepsini mecliste aşkları bir araya toplar.”

Pervane ile hezâr-ı nâ-kâm

Fermânına ‘aşkın oldılar râm (Riyâzî, M.389)

“Muradını alamamış bülbül ve pervane, aşkın emrine boyun eğen oldular.”

Semender

“Semendergillerden, uzun gövdeli, dört bacaklı, kuyruklu, kertenkeleye benzeyen, birçok türü bulunan bir hayvan; ateşte yanmadığına hatta ateşi söndürdüğüne inanılan efsanevi hayvandır” (Türkçe Sözlük, 2011: 2063).

Semenderle semekler bu zamânda

İderler ‘îş ü ‘îşret bir mekânda (Aynî, M.1600)

“Semenderle balıklar bu zamanda, yiyip içip bir mekânda zevk eder.”

3.7.4.15. Mecliste Makamlar

Taht

Taht, hükümdarların oturduğu büyük koltuk, hükümdarlık makamıdır.

Taht-ı ‘îşret üzre çık al yanına sâkîlerin

Kalmasun Cem gibi bir şâhen-şehin hâlî yeri (K. İzzet Molla, K. 9)

“İçki tahtı üzerine çık sakilerini yanına al, Cem gibi şahlar şahının yeri boş kalmasın.”

O taht-ı murassa' ki eylerdi Cem

Bakup la'1 ü yâkûtına def-i gam (Hâletî, M. 500)

“Cem, o süslü tahtın lal ve yakutuna bakıp gamı defederdi.”

Bolsa çün bezmde Cemşîd-i zamân

Taht-ı zer-kâr üzre hurşîd-mekân (Nevâî, M. 6)

“Zamanın Cemşidi mecliste olsa altın işlemeli taht üzerinde güneş mekânıdır.”

Sadr

Sadr, “oturulacak en iyi yer” demektir (Devellioğlu, 2004: 908). Meclis ehli kışın samur kürkünü giyer, meclisin en iyi yerine oturur, meclise her an hürmet eder. Meclisin en iyi yerinde sadr'da bir bekçi/yasakçı olduğu ve bu yasakçının yeşil elbiseli, asi bir sufi olduğunu söyleyen şair, bu sebeple buraya her zaman gidemez (Aynî M.1558, Fuzûlî M.68).

Tâ mey-kedede sadr-nişînim

Ârâyîş-i meclis-i yakînîm (Fevzî, TB. 60)

“Meyhanede üst köşede oturan benim, şüphesiz meclisin süsüyüm.”

Bâlâ-nişîn-i sadr mey-i Cem-cenâbdur

Rûz-ı ezelde câm-ı meye intisâbdur (Bayburtlu Zihnî, TB. 3)

“En yüksek yerde oturacak Cem’in şarabıdır, ezel gününde şarap kadehine mensuptur.”

Mıstaba

“Kerevet, sedir, divan” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 1068).

Geç otur mıstaba-i ‘işrete Cemşîdâne

Kec kılup taraf-ı külâh-ı ser-i istignâyı (Nergisî, K. 3)

“Naz başının külâhının bakışını eğri kılup, içki peykesine Cemşid gibi geç, otur.”

Harîm-ı mıstabanda câm tursun

Budur beytü'l-harâm ol çâh-ı zemzem (Memdûh, TB. 3)

“Herkesin giremeyeceği peykede kadeh dursun, bu Kâbe-i muazzamadır, o zemzem kuyusudur.”

3.7.5. Meclis Çeşitleri

3.7.5.1. Bezm-i Mey

Bezm-i mey, şarap meclisi anlamına gelmektedir. Şiirlerde en çok karşımıza çıkan meclis çeşididir. Aış u nuş için kurulan, eğlence meclisidir. Şarap meclisi kurulduğunda mutrib bunu duyurur, işret selası okur. Zaman bir avcıdır, şarap meclisi ise gönül kuşuna sığınaktır. Cem’in şarap meclisi, eğlence ve nağme söyleme vaktidir. Şarap meclisi gül renkli kadehle sonsuz bir zevk verir. Kadehlere şarap doldukça, neyin ve nağmelerin güzelliğiyle şarap meclisi parlaklık bulur. Gönül bu şarap meclisini çok sever, ona âşık olur, işret zamanında Cem’den üstün olur. O şarap meclisi bayram yeridir, gül renkli gül suyu da orada şişeyle dağıtılır. Şarap meclisi dolusuz ve güzelsiz olmaz, bunlar meclisin olmazsa olmaz unsurlarıdır (Riyâzî M.252-264, B.İzzet M.201, Sabûhî M.5, Mehmed Msl.7, Aynî M.1077, Atâî M.821, Revânî M.476).

Sıkça kimi teng-nây-ı devrân

Bezm-i mey olur ferâh-meydân (Riyâzî, M. 265)

“Zamanın sıkıntılı yeri kimi sıkça şarap meclisi ferah meydan olur.”

Bezm-i mey olup misâl-i dülâb

Tolup boşalurdı kûze-i âb (Riyâzî, M. 652)

“Şarap meclisi dolup misali olunca su testisi dolup boşalırdı.”

O bezm-i mey makâm-ı cân-fezâdır

Derûn-ı câm mehdên rûşenâdır (Aynî, M. 1079)

“O şarap meclisi gönle ferahlık veren bir makamdır, kadehin içi aydan daha parlaktır.”

Döküp bezm-i şarâba dem-be-dem yaş

Surâhî secdeden kaldırmasun baş (Aynî, M. 1145)

“Şarap meclisine daima yaş döküp sürahi secdeden baş kaldırmasın.”

3.7.5.2. Bezm-i İşret

Bezm-i işret, içki meclisi demektir. Bu meclislerin en önemli özelliği her türlü güzel sanatın özellikle musiki ve şiirin olması ve ödüllendirilmesidir. Bu yönüyle bu meclisler bir yarışma alanı hizmeti verir. Hükümdarlar in’âm, câize ve hil’ât gibi bağışları çoğu kez işret meclislerinde yerine getirirdi (İnalçık, 2011: 60).

Hemân sâkiyâ bezm-i ‘işret budur

Bu fânî cihân içre sohbet budur (S.Feyzî, M.242)

“Ey saki içki meclisi budur, fâni dünya içinde sohbet budur.”

Donansun bezm-i ‘işret bâde gelsün

Cihân halkı mübârek-bâda gelsün (Memdûh, TB. 27)

“İçki meclisi donatılsın şarap gelsin, dünyadakiler kutlamaya gelsin.”

Başlasan meclisde devre sâgar-ı mînâ ile

Lâle-i sîrâb-ı bâg-ı bezm-i ‘işret-hânesin (Nef’î, TB. 12)

“Mînâ kadehle mecliste devre başlasan, içki meclisinin bağının suya kanmış lalesisin.”

3.7.5.3. Bezm-i Has

Padişahların düzenlediği ve ser-halka olarak bulunduğu, baharda bir bahçede ya da hava soğuksa bir kasrda toplanan meclislere meclis-i has denilmektedir. Padişahların bulunduğu bu meclislerde her şey vardır bir eksiklikten bahsetmek imkânsızdır (İnalcık, 2011: 165). O has meclisi tertip edenin, gönlü kederden kurtulur. Bir an bile özel meclise dâhil olanın eteği gam elinden kurtulur, gönül kederden kurtulmak için o has meclisi tekrar ister. Gönül daima meclis-i hasa rağbet eder, hakikat şarabıyla sohbet ister (Es’ad M.31, Cem’î M.76, Ş.Yahyâ M.42, S.Feyzî M.247).

Mey degül derd-âşinâ-yı yâr u hem-demdür hele

Bezm-i hâsun her nihân râzına mahremdür hele (Sermed Mehmed, TB. 7)

“Şarap değil arkadaş ve sevgilinin derdini anlayandır, özel meclisin her gizli sırrını bilendir.”

Sâkî o bezm-i hâsda eyle bizi be-kâm

Hâsân-ı Hakk bezmi ola girmeye ‘avâm (Neş’et Süleyman, TB. 11)

“Saki, o özel mecliste bizi arzusuna ulaşanlardan eyle, Hakk’ın güzelleri olsun, halktan kişiler olmasın.”

‘Aceb bî-bedel meclis-i hâsdur

Piyâle o bezm içre rakkâsdur (S.Feyzî, M. 229)

“Özel meclis benzersiz/eşsizdir, kadeh o meclis içinde dans edendir.”

3.7.5.4. Bezm-i Safa

Sefa, gönül şenliği, eğlence anlamındadır, sefa meclisi eğlence meclisidir. Sefa meclisinin şevki güllere düşünce o vakitte, o şevk ile güller kadehe girer. Bu şarabı rahat bir şekilde döke saça içen sarhoş, sefa meclisinin gül saçanıdır. Sefa meclisinde devreden kadeh tıpkı karanlık gecede nur veren bir ay gibidir. Sefa meclisinde olan kenarda da olsa zevke şahitlik eder, bu meclis zevk bahşeder, bu şevk ile gözlerimiz parlaklık bulur. Sefa meclisinde olmak için oraya layık olmak gerekir, ilkbaharda bir lale heyetinde toplanan o sefa meclisi ve gül saçan kadeh seyredilir. Ehl-i keyf için şarabın, kadehin, sakinin ve hoş nağmelerin, musikilerin olduğu yer sefa meclisidir. Bu meclise giden neşelenir, keyiflenir; keyifsiz, gamlı olanlar ise gamdan, kederden

kurtulur (Atâ M.1278, Riyâzî M.775, S.Feyzî M.231-234-235, Fakîrî M.3, Nâmık Kemâl K.1).

Gelüp bezm-i safâya neyle meyle

Getür şevk-i tarab def'-i gam eyle (Aynî, M. 1225)

“Sefa meclisine ney ve meyle gelip sevinç şevki getir, gamı def eyle.”

Sâkî yine bir bezm-i safâ kurdu bu şeb

İrüp felege nagme-i âvâz-ı tarab (Riyâzî, M. 272)

“Saki bu gece yine sefa meclisi kurdu, sevinç seslerinin nağmeleri göğe erişti.”

O cây-ı safâ içre mey nûş iden

Ayagın çeker mi hum-ı bâdeden (S.Feyzî, M. 190)

“O sefa yerinde şarap, içen şarap küpünden ayağını/kadehini çeker mi?”

Görenler o cây-ı safâ-güsteri

Cihânda begenmez idi bir yeri (S.Feyzî, M. 199)

“O sefa yayan yeri görenler dünyada artık bir yeri beğenmez.”

3.7.5.5. Bezm-i Aşk

Mecliste sunulan şarap tıpkı aşk gibi insanı kendinden geçirir ve sarhoş eder. Aşkın da sarhoş edici özelliğinden hareketle şairler aşk ve meclis arasında ilişki kurmuşlardır. Ayrıca kişinin eksikliğini giderecek, onu tamamlayacak olan aşk şarabı aşk meclisinde sunulur.

Bezm-i 'ışk içre sun bana bir câm

Ki o câm ile naksum ola tamâm (Fuzûlî, M. 10)

“Aşk meclisi içinde bana bir kadeh sun ki o kadehle eksikliğim tamam olsun.”

Dili meclis-i ‘aşka irşâd kıl

Mey-i şevk ile gönlümü şâd kıl (Fakîrî, M.2)

“Gönlü, aşk meclisine doğru yol gösteren eyle, şevk şarabıyla gönlümü mutlu et.”

3.7.6. Meclis ile İlgili Benzetmeler

3.7.6.1. Dergâh

Dergâh, sözlükte “saray, kat, huzur, eşik, kapı” anlamındadır (Kantar, 2015: 436). Burada bahsedilen dergâh adaletin olduğu, insanlar arasında makam, mevki ayrımının yapılmadığı bir yerdir. Bu dergâh fakir, zengin, sultan, geda hepsinin eşit olduğu yerdir.

Gedâyân bu dergahde sultân olur

Ki sultân olanlarla yeksân olur (Nâzikî, M. 7)

“Fakir olanlar bu dergâhta sultan olur ki sultanlarla fakirler eşit olur.”

3.7.6.2. Hamam

Hamam ve meclisin ortak yönleri ikisinde de su bulunması, ortamının sıcak olması, gidenleri rahatlatan yerler olmalarıdır; fakat meclisteki su yani şarabın sıcak olması pek bilinen bir şey değildir. Şarabın sıcak olması içen kişiye hararet vermesindedir, yani şarap içenin içini ısıtır, kan akışını hızlandırır ve hararet yapar. Bu şarabın ve ortamın sıcaklığının etkisiyle saki bile gevşer, yumuşar. Şair hamam ve meclis arasındaki benzerliği bu şekilde kurmuş olmalıdır.

Hammâm-ı vefâ o meclis-i germ

Sâkileri tâb-ı bâdeden nerm (Riyâzî, M. 269)

“O sıcak meclis vefa hamamıdır, sakileri ise şarabın hararetinden yumuşar.”

3.7.6.3. Harem

Harem, “yasak olan; girilmesi, görülmesi ve dokunulması yasak olan şey, herkesin girmesine izin verilmeyen kutsal yer, Hicaz’da ihrama girilen yerden Kâbe’ye kadar uzanan alan” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 610). Meclis, bir yönüyle haremdir, yani dış dünyaya kapalı, kendine ait sınırları olan belli bir yerdir. Kişinin dış dünyaya karşı kendini daha güvenli, huzurlu ve mutlu hissettiği bir ortamdır.

Sayyâd-ı zamâne pür-sitemdir

Murg-ı dile bezm-i mey haremdir (Riyâzî, M. 264)

“Zamanın avcısı sitem doludur, gönül kuşuna şarap meclisi haremdir.”

3.7.6.4. ‘Îd-gâh

‘Îd-gâh, bayram yeridir. Bayram gelince yaşanan sevinç ve mutluluğun meclislerde de yaşanıyor olması meclis-bayram yeri benzetmesine sebep olmuştur. Ayrıca bayramlarda gül suyu dökülmesi âdeti de meclisteki şarap ikramına benzetildiğinden mecliste tam bir bayram havası tablosu çizilmektedir.

Bize ‘îd-gâh oldu bezm-i şarâb

Nisâr eyle şîşeyle gül-gûn gülâb (Atâî, M. 821)

“Şarap meclisi bize bayram yeri oldu, gül renkli gül suyunu şişeyle saç.”

3.7.6.5. Kâbe

Kâbe yeryüzünde yapılan ilk mabed, Müslümanların kiblesi, Allah’ın evidir. Dinimizde çok önemli olan bu ilahi mekân Hac ibadeti yapılırken tavaf edilir, namaz kılanlar günde beş vakit oraya yönelir. Şairler de bu yönleriyle şiirlerinde Kâbe unsuruna yer vermişlerdir, canın kiblesi olan Kâbe’ye gitmek istediklerini, her daim orayı arzuladıklarını ifade etmişlerdir.

Bir Ka‘be-i cân o ‘işret-âbâd

Olur varan ana gamdan âzâd (Riyâzî, M. 799)

“O içkisi bol olan canın Ka’be’sidir, ona giden gamdan kurtulur.”

3.7.6.6. Kâşane

Kâşane, “büyük, süslü ve gösterişli ev, köşk, mâlikâne, yuva, saraydır” (Devellioğlu, 2004: 494). Meclis bir saray köşesidir, çünkü saraylar süslü, eğlenceli, huzur ve mutluluğun olduğu güzel yerlerdir. Gelenlere bu kadar huzur veren bir yer ancak saray olabilir.

O bir künc-i kâşâne-i gam-zidâ

Safâlar virür dem-be-dem dil-güşâ (S.Feyzî, M. 204)

“O gamı temizleyen bir saray köşesidir, daima gönül açar, sefalar verir.”

3.7.6.7. Sayd-gâh

Sayd-gâh, av yeridir. Meclis av yeri olunca avlamak için de kadeh yeterli olacaktır; çünkü meclise gelenlerin tek isteği kadehtir, bu tuzakla binlercesi av olacaktır.

O bir sayd-gâh-ı pür-evhâmdur

Kadeh bezmde dâne vü dâmdur (Cem’î, M. 8)

“O üzüntü ve kuruntularla dolu bir av yeridir, kadeh mecliste tohum ve tuzaktır.”

3.8. Meyhane / Harabat

Meyhane, klasik Türk şiirinde çok önemli bir yere sahiptir. “Şarap, içki içilen ve satılan yer” (Devellioğlu, 2004: 638), “çeşitli çerez türü mezelerle içki sunulan ve müşterilerin oturup içki içtikleri yer, içki yeri, hem içki içilen hem de dans edilen, müzik dinlenen ve değişik türde gösterilerin yapıldığı eğlence yeri” demektir (Çağbayır, 2017: 1062). Klasik Türk şiirinde şarap önemli bir yer işgal ettiğinden şarapla ilgili kelime kadrosu da şiirlerde oldukça sık işlenir. İşte meyhane de bu kelimelerden biri olarak karşımıza çıkar. Meyhane kavramı, harabat, meykede, humhâne gibi isimlerle de karşılanmıştır. Klasik Türk şairi mest olduğu için meyhane kavramı üzerinde çok durmuştur. Meyhanede ikinci bir hayal âlemi onu beklemektedir, hayatın zorluklarını, gam ve kederini unutmak için meyhane onlar için bir sığınaktır.

Meyhane denilince sosyal gerçekler de akla gelir. İslamiyetin yasak ettiği şarabı yalnızca içmek değil üretmek, meyhane açmak ve işletmek de Müslümanlara yasaktı. Bu nedenle bu işler Yahudi ve Hristiyanlar tarafından yapılmaktaydı ve daha çok gayri müslimlerin olduğu mahalle ve sokaklarda bulunurdu. Meyhane mekânları için daha karanlık, soğuk yerler tercih edilirdi çünkü meyhanelerde sadece şarap içilmezdi, şarap yapılırdı (Bahadır, 2013: 291).

Harabat ise sözlükte, “harabeler, viraneler, meyhaneler”(Devellioğlu, 2004: 329), “içki içilen eğlenceli yerler, meyhaneler, meyhaneler topluluğu” anlamına gelir (Çağbayır, 2017: 607). Harabat şaraba benzer, şarap misali içinde şenlik vardır, dışı ise haraptır. Harabat, harap bir yer iken feyiz bakışlarıyla işret mekânı olmuştur. Harabatta sunulan şarap gamdan ölmüşleri yeniden canlandırır. Harabat ki orada şarap her an hazırdır, o şarap seni nurun ta kendisi yapacaktır (Atâî M.1040, Riyâzî M.832, Es’ad M.69, Hâletî M.319). Eskiden meyhanelerin gizli ve soğuk yerler olması istendiğinden virane yerler tercih edilmiştir. Bu sebeple şairler bu kelimeyi kullandığında her iki anlamı da kastetmiş olabilir.

Meyhane şiirlerde her yönüyle kutsal, kıymetli, pek çok güzelliği, özelliği olan bir yerdir. Kapısından duvarına, penceresine ve toprağına varıncaya kadar şiirlerde

meyhaneden övgüyle bahsedilmiş ve çeşitli benzetmeler yapılmıştır. Meyhanenin toprağı şiirlerde çokça geçen bir kavram olup bazen âşığın gözüne sürme olur, bazen sakiden o toprakla kadeh yapması ve o kadehten şarap vermesi istenir. Meyhane, insan ve cin taifesinin yüce makamıdır, o cana ferahlık veren yerdir. Meyhane erlerin evidir, aşk kuşlarının yuvasıdır. Kalbe gelen manaların kapısı, gönül açan mekândır ki onda nice bağışlar, keremler vardır. Gece gündüz hiç fark etmez, gönül her zaman meyhaneyi arzular. Ne mübarek, güzel bir yerdir ki meyhaneci çırağı da oranın etkisiyle güzelleşir, sanki bir resim gibi kusursuz olur. Meyhane içki dolu bir yerdir; ancak her köşesinde bir peri yüzlü vardır. Şarap içilecekse meyhanede içmek gerekir; çünkü o saf lalin kaynağı meyhanedir. Gönül alan hoş yerdir, güçsüz canın dinlenme yeridir, oraya gamlı varan şen çıkar, oraya gelen, oradan gideyim dedikçe ayağı pergel misali dolaşır. Meyhane Cem'in sevinç sarayıdır, ayş u işret makamıdır, rahat nedir bilmeyen sarhoş âşığa en rahat yer meyhanedir, böyle rahat bir yere zahidi de davet ederler; çünkü temiz yaratılışlı saki de buradadır. Sadece meyhanede bulunmak şairi mutlu etmeye yeterlidir, o meyhanenin süpürgesi olup oraları temizlemek, gönüldeki fitne fesatı yok etmek ister. Ayrıca meyhanenin tozu olup yere her düşen damladan hissedar olmak istenir. Gönül, o meyhanenin eski çatısı, can ise o meclisin vakfidir ve o meclise bağışlanmıştır. Vakf, bir malın satılmamak şartıyla hayır işine bağışlanmasıdır. Şair canını meclise bağışlamıştır, can artık meclisindedir. Bu meclis aşk meclisidir ki vakfedilen candır. Gönlü çeken o temiz yer gam derdinden içimizi temizlerse buna şaşılmamalı. O sefa yayan meyhaneyi görenler dünyada başka bir yeri beğenmez. Sefa güneşinin doğduğu yerdir, sohbet nuru ile ışık doludur. O gönle ferahlık veren aşk meyhanesidir, gönül ve cana keyfiyet vermesi uygundur. Sarhoş topluluğu ile beraber yeniden dirilen şair, şüphesiz mahşer alanının da meyhane olmasını ister. Mahşer alanında kim nasıl yaşadıysa öyle dirilecektir, her zaman meyhanede olan harabat ehli ise sarhoş topluluğu ile beraber dirilecektir ve mahşer alanını meyhaneye çevirecektir. Ayrılık yarasının merhemi de ayrılık hastalığının şerbeti de meyhanededir. Meyhane Cem'in sevinç sarayıdır, şahlara yakışır zamanın ve yaşamının makamıdır. Meyhane Pîr-i mugânın kilisesi veya tekkesi olmalıdır ki her başı ağrıyan hemen oraya gider. Sarı güllerle süslenip duvar ve kapısı güllerle iç açıcı, şendir, o meyhane meleklerin cilve ettiği yerdir, kapının gıcirtısı da içmek için sestir, işaretir. Burak'ın ayağının nalı kapının halkasıdır, Kapısındaki nallar her zaman Cem'in talihli güzel atından işaret verir (Aynî

M.315-824-825 -826, Atâ M.42-1020-1024, Riyâzî M.24-795-798-800-801-802-823, Sermed Mehmed TB.28-29, Es'ad M.25-28-29, S.Feyzî M.192-199-206-207, K.İzzet Molla K.8, Bayburtlu Zihnî, TB.16, Beyânî M.156-160, Hâletî M.236).

Meyhaneler sokak ve dükkân isimlerinin olmadığı dönemlerde kendine has metotlarla diğer dükkânlardan ayırt ediliyordu. O dönemde dükkânlar kendilerini ayırt etmeyi sağlayacak bir işareti dükkânın kapısına asmaktaydılar. Meyhanelerde de halka, çember kapıya asılmaktaydı (Bahadır, 2013: 292).

Gamsız diyar görmek isteyen harabata yolculuk etmeli; çünkü orada ne rüzgâr ne toz var. Oraya bir kere ayağını koyan Keykavus'un tahtından dem vursa uygundur, yaraşır. Onun kapısı gönül ehline rahmet kapısıdır, feyiz ile hepsinin gönlünü açar. Kapı ve penceresinde gül renkli çiviler güneş ışığını azalar, her penceresi uyanık bir kalptir. Meyhanenin kapısı mutluluk kapısıdır, toplum nazarında itibarsızlığın göstergesi olsa da manevi mutluluğun ve yüceliğin yeri olarak meyhane kapısı ve kapı eşiği gösterilir. Bu nedenle şairler çoğu yerde meyhanenin kapısında bekçi olmayı, kapısının süpürgesi olmayı tercih ederler. Ayrıca şair ölünce sakinin kendisini yıkamasını ve meyhanenin kapısına defnetmesini ister. Meyhane yolunda düşkün olunmaz, şarabın dalgası asa gibidir, yol gösteren olur. Onun yoluna lal ve inci döşetmişler, o yola giren altüst olmaz. O öyle bir yol ki durak yeri meyhanedir, o yolu tutan maksadına erişir. Yolunun toprağı cana ilaçtır, şarabının damlası gökyüzünün bereketidir. Meyhane âlemin zevklerinin yaşandığı, gönül açan bir yerdir. Gönül açan, sefa mahallidir, gönüle ferahlık veren yerdir. O güzel yer şarabın kaynağıdır, oraya giden uyuşukluğu olmayan, şarap içer. Zevk ve sefa tahsil edilen yerdir, bu nedenle gönül ehli daima oradadır, ayrılmaz (Hâletî M.234-235-240, Beyânî M.162, Riyâzî M.821-822, Aynî M.836-1147, Beyânî M.133-137, Sabûhî M.67, S.Feyzî M.189-191-193-198). Meyhaneler yalnızca içkilerin içildiği, zevk ve sefanın yapıldığı yerler olmayıp, aynı zamanda sohbetlerin yapıldığı, aşkların daha da yüceldiği mekânlardır. Bu nedenle meclis veya meyhanelere yalnızca içki içilen yerler olarak bakmak yanlış bir değerlendirme olacaktır.

3.8.1. Meyhane Muhitleri

İncelenen metinlerde meyhanelerin hangi mekânlarda olduğu konusunda pek bilgi verilmemiştir. Örneklerde Hisar, Haliç kenarı ve Galata'dan bahsedilir. Zaten eskiden meyhanelerin müslüman mahalle ve semtlerde pek fazla bulunmadığı, Yahudi ve Hristiyanların semtlerinde olduğu söylenir. Klasik Türk şiirinde de adı sıkça geçen Galata semti meyhaneleri ile ünlüdür. Anadolu ve Rumeli hisarları da gönül ehli

olanların eskiden çok beğendikleri yerlerdir. Galata tarafı daha çok gayrimüslimlerin oturdukları semt olduğu için burada hayat daha serbesttir bu nedenle eğlenmek isteyenler Galata tarafına geçerlerdi (İpekten, 1996: 245).

Husûsâ irip mevsim-i nev-bahâr

Yerin ola nüzhet-sarây-ı Hisâr (Atâî, M. 407)

“Özellikle ilkbahar mevsimi gelince yerin Hisar’ın eğlence sarayı olsun.”

Hisâr olmasa bezm-gâh-ı ferah

Harâm ola isrâf-ı dürd-i kadeh (Atâî, M.439)

“Ferah meclis yeri Hisar olmasa kadehin tortusunun israfı haram olur.”

Odur cây-ı bezm-i harâbâtiyân

Kalata’dur andan geçince hemân (Atâî, M. 441)

“Vaktini meyhanede geçiren kişilerin yeri orasıdır, oradan hemen geçince de Galata’dır.”

Harâbâtun olur mı hem-tâsı hiç

Husûsâ ki ola kenâr-ı Hâlîç (Atâî, 1046)

“Özellikle de Haliç kenarı olursa, harabatın hiç eşi, benzeri olur mu.”

3.8.2. Meyhane ile İlgili Benzetmeler

3.8.2.1. Felek

Felek; “gökyüzü, semadır. Dünyayı dokuz felek çevreler, bunlar iç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir” (Pala, 2004: 149).

Felek gibi kat kat binâsı anun

Cinân gibi dil-keş hevâsı anun (Atâî, M.1029)

“Gökyüzü gibi kat kat onun yapısı, havası cennet gibi gönlü çeker.”

3.8.2.2. Genc

Genc; hazine, define, içinde değerli şeylerin bulunduğu yerdir. Meyhane eğer bir hazineye benzetiliyorsa içinde bulunanlar da birbirinden kıymetli eşyalar olmalıdır ki bunlar da şarap, saki, kadeh ve meclis ehlidir.

O mahzen ki genc-i nihândur bana

Gam irdükçe kehfü’l-emândur bana (Atâî, M. 1037)

“O öyle bir yeraltıdır ki bana gizli hazinedir, gam geldikçe bana korkusuzluk sığınağıdır.”

3.8.2.3. Kâbe

Kâbe, Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen, Mekke’de bulunan kıblenin adıdır. Hac ibadeti sırasında tavaf edilen ve aynı zamanda namaz kılanların günde beş vakit yüzünü döndüğü yerdir. Beyitte hac esnasındaki tavafa yani Ka’be’nin etrafını yedi kez dönmeye telmih yapılmıştır.

O mey-hânedür Ka'be- i tâ'ifin

Meyinden içendür anun vâsılîn (Beyânî, M. 142)

“O meyhane tavaf edenlerin Ka’be’sidir, şarabından içenler onun hakikatine erişenlerdir.”

3.8.2.4. Kâşane

Büyük, süslü, gösterişli ev, saraydır. Meyhane çok temiz ve güzel yer olması nedeniyle saraya benzetilir. Ayrıca eskiden sarayların mahzen kısımlarının şarabın mayalanması ve saklanması için kullanılması da bu benzetmeyi kuvvetlendirir (Bahadır, 2013: 292).

‘Aceb cây-ı pâkîze mey-hânedür

Hum-ı meyle pür ya’ni kâşânedür (S.Feyzî, M.188)

“Temiz yer meyhanedir buna şaşılır mı, şarap küpüyle dolu bir saraydır.”

O bir künc-i kâşâne-i gam-zidâ

Safâlar virür dem-be-dem dil-güşâ (S.Feyzî, M. 204)

“O, gam temizleyen saray köşesidir, her zaman gönül açar, sefalar verir.”

3.8.2.5. Keştî-i Nûh

Tufan çıktığında Nuh’un gemisinden başka sığınacak yer yoktur, yalnızca bu gemiye binenler kurtulabilmiştir. Burada da meyhane bir sığınaktır, bu gemiye binenler nasıl ki tufandan kurtulduysa meyhaneye gidenlerde kurtuluşa erecektir.

Ana keştî-i Nûh dirsem ne var

Ki çekmiş karaya anı rûzgâr (Atâî, M. 1041)

“Ona Nuh’un gemisi dersem ne var ki onu rûzgâr karaya çekmiştir.”

3.8.2.6. Mirat

Ayna, daha çok bir süs malzemesi olarak kullanılır; fakat burada aynanın karşısındakini gösterme ve yansıtma özelliği karşımıza çıkar. Aynaya kim bakarsa orada kendini görür. Aynanın yansıtma özelliğiyle ilgili olarak bakanda ve görünende bazı değişiklikler olsa da aynaya bakan da aynada görünen de aynıdır.

Bu mey-hâne bize mir'ât-vârî

Bakup andan görelim vech-i yârî (Aşkî, M. 10)

“Bu meyhane bize aynadır, bakıp onda sevgilinin yüzünü görelim.”

3.8.2.7. Yatak

Yatak; uyumak, dinlenmek gibi amaçlarla üzerine ya da içine yatılan eşyadır, üzerinde yatılabilecek her türlü şeydir. Şair meyhaneyi yatağa benzetir ve orada dinlendiğini, uyduğunu dolaylı olarak ifade eder.

Sâkiyâ dur kadehi al ele ‘îş eyleyelim

Bize mey-hâne gibi olmaya ‘âlemde yatak (Revânî, M. 358)

“Ey saki dur, kadehi eline al, içelim; bize dünyada meyhane gibi hiçbir yer yatak olmaz.”

3.8.2.8. Taht

Taht, hükümdar koltuğu, padişahlık makamıdır. Meyhane taht olunca tahta oturan da padişah olur, Süleyman padişahın yanına gelenler ise onun dillerinden anladığı kuşlar, hayvanlardır.

Serîr-i Süleymân o cây-ı sürûr

Gelür dergehine vuhûş u tuyûr (Atâî, M. 1043)

“O sevinç yeri Süleyman’ın tahtıdır, dergâhına vahşi hayvanlar ve kuşlar gelir.”

3.9. Pîr-i mugân

Pîr-i mugân, “Zerdüş dininden olanların şeyhi, divan şiirinde meyhane için kullanılır. Âşıklara yol gösteren kimse, mürşit” anlamına gelmektedir (Çağbayır, 2017: 1346). Pîr-i mugân meyhane en önemli kişidir, oraya gelenler mutlaka onu görmek ister. Derviş gibi meyhane meyhane gezip pîr-i mugânı bulurlar. O cihan meyhanesinin sultanıdır, ona yakın olanlar, mutlu olur, aşk şarabını içen isteğine erişir. Onun eli ayağı öpülür, ona hürmet edilir, onun kapısında hizmet edilir. Meyhane yoluna gidip şarabın

özelliklerini hayal ederken, pîr-i mugâna rastlayan şair, alçak gönüllülükle düşüp onun ayağını öper. O Aristo yaratılışlı filozof, varlık yokluk pazarının yaşlısıdır. Sefa kadehi onun görür gözüdür, tek gözle bütün cihanı seyreder. Cem'in kapısında eski emektar, felek gibi yaşlı günahkârdır. O pîr-i mugân ümit hazinesidir, asasıyla Cemşid'in kapıcısıdır. O doğru yolu gösterir, rintler ona hep öğrenci ve itaat eden olur. Güzel nefesli bir yaşlı, şefkatli bir babadır, gül renkli kadeh elinde zamanın eski binicisidir. Zamanın çok şiddetini görmüş, çok 'ayş u nûş kayığı sürmüş. Kadeh gibi onun yüzünden nur akar, gönül onun sözünden feyiz neşesi alır. Şarap gibi hoş-meşreb ve kadeh gibi kalbi saf ve sadedir. Elinde ağzına kadar dolu Cem'in kadehi vardır, derviş ve padişah yaratılışlıdır, şarabın tortusu gibi temiz yaratılışlıdır, çamurdan eteğini çekmiş, kin ve öfkeden içi temizdir. Ona çok hürmet edilir ki o çok uludur, eli lütuflarla doludur, onun verdiği sefalı kadeh öpüp başlara konulur, kadeh duası baş üstünde götürülür. Pîr-i mugânın sözü dinlenir, şevk şarabının sarhoşluğuyla çoşulur. Pîr-i mugân sefa bağışlar, o aşk ehline büyük kadeh sunar. O yaşlı ile her kim ki yakın olur sohbetinden daima sefa bulur. O temiz yaşlı meclise ayak basınca meclisi aydınlatır, şarap satan temiz bir yaşlıdır ki onun sohbetinden gönül hiç suskun olmaz. Temiz bir rintdir ki şarabın bolluğuyla çok sarhoş olmamıştır. Pîr-i mugâna yakınlık sefa verir, onun sohbeti zevk verir. Gönül açan bir hanesi vardır, o bir mum olunca onun çok pervanesi olur, daima sefa verir ki gönül ehli daima ona sığınır. O gönüllere farklı bir hâlet verir, sefa meclisine ise nur bağışlar. O pirin ayağına varmak münasiptir, onun dergâhına itibar eden, o tarikat pîrinden hissedar olur. O tarikat piri nefes ederse heves ehli onun kölesi olur. Şarabın sefasını tercih eden pîr-i mugâna itibar eder. O pirin himmeti yücedir, nice dertli olanlar keyiflenir. Ağlayan gönüller için himmet, el almak için tarikatın piri gerekir. Böyle mübarek bir yaşlı meyhaneye daha önce ayak basmamıştır, nurlu bir yaşlıdır ki meyhane toprağına cür'a saçır. Cem, dergâhını her daim şarap ile sulamasını ona vasiyet etmiştir. Pîr-i mugâna ölümsüzlük suyunun sakası diyen hata etmiştir; çünkü o temiz yaratılışlı bir yaşlıdır (Aynî M.559-1139-1140-1141-1509-1510, Atâî M.998-1001-1005-1014, Riyâzî M.831-834-835-836-837-842-843-844-845-868-869-871, S.Feyzî M.208-209-210-212-213-214-215-216-220-221-222-223-224-225-227, Hâletî M.200- 211-212-228).

Bilinmek gerek kadr-i pîr-i mugân

Cem'un mühr-dârıydı ol bir zamân (Hâletî, M. 196)

"Pîr-i mugânın değerini bilmek gerek o bir zamanlar Cem'in özel kalem müdürüydü."

Kanı öyle pîr-i mübârek-kadem

'Asâ-keşleri görmeye rûy-ı gam (Hâletî, M. 202)

"Nerede öyle mübarek ayaklı pir, esasını tutanlar gam yüzü görmez."

İşitmiş degül gûş-ı huşyâr u mest

Senün gibi dâna-yı hikmet-perest (Hâletî, M.223)

"Sarhoş ve akılluların kulağı, senin gibi hikmetlere tapan bir âlim duymamıştır."

Ehl-i bezm içre gezer elden ele hürmetle

Kızıdur duhter-i rez pîr-i mugânun gûyâ (Gelibolulu Âlî, TB. 6)

"Asmanın kızı (şarap) güya pîr-i mugânın kızıdır, meclis ehli içinde elden ele saygıyla gezer."

Hemân düşdüm der-i pîr-i mugâna

Bir elde câm bir elde çegâne

O pîrin pâk ayagından akan su

Olur mâ'-i vuzû sâfi-dilâna (Memdûh, TB. 28-29)

"Hemen pîr-i mugânın kapısına düştüm, bir elde kadeh bir elde çengi defî, o pirin ayağından akan su saf gönüllere abdest suyudur."

Gel ey pîr-i bâde safâ bahş kıl

Göre zevk-i rûhâniyi cân u dil (S.Feyzî, M. 217)

"Ey şarabın piri gel, kederi yok et. Can ve gönül ruhani zevkleri görsün."

3.10. Hammâr

Hammâr, "şarap yapan veya satan, şarapçı, meyhanecidir. Tasavvufta mürşit, kılavuz anlamındadır" (Devellioğlu, 2004: 322).

Tulumda hıfz olur gâhî o 'ayyâr

Anı teşhir ider rindâna hammâr (Aynî, M. 1008)

“O hileci tulumda saklanır, onu rintlere meyhaneci gösterir.”

Hammâr idi gerçi merd-i meydân

Ayagını aldı şimdi devrân (Riyâzî, M.731)

“Meydanların erkeği meyhaneciydi, şimdi zaman kadehini aldı.”

Mey olmasa eski yâr-ı gam-hâr

Gülmezdi anı görünce hammâr (Riyâzî, M.771)

“Şarap eski gam arkadaşı olmasa onu görünce meyhaneci gülmezdi.”

Hâne-ber-dûş-ı kûy-ı hammâram

Hâk-i pâ-y-ı gulâm-ı mey-hâram (Cem’î, TC. 1)

“Meyhanecinin köyünün serserisiyim, şarap içen kölenin ayağının toprağıyım.”

3.11. Muğ-beçe

“Mecusi çocuğu, Zerdüşt dininde tapınakta görev yapan küçük çocuklara verilen ad, meyhaneci çırağı” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 1093).

Anadan togdugum dem sâkiyâ ben

İki dil-dâra oldum mübtelâ ben

Birisi muğ-beçe süd dâderidir

Digeri pîr-i mugânun duhteridir (Aynî, M.703-704)

“Ey saki, ben anadan doğduğum an iki sevgiliye tutkun oldum, birisi meyhaneci çırağının sütannesidir, diğeri pîr-i mugânın kızıdır.”

Dir idi muğ-beçe pîr-i mugâna

Surâhî-i meye âb-ı rezâna

Karındaşım babam süd dâderimdir

Degül nâ-mahremim öz hâherimdir (Aynî, M.1294-95)

“Meyhaneci çırağı, pîr-i mugâna, şarap sürahisine, üzüm suyuna kardeşim, babam, sütannem derdi, yabancı değildir, öz kızkardeşimdir.”

Ne deyr-i mübarek ne hoş yirdür

Ki her muğ-beçe sanki tasvîrdür (Atâî, M.1020)

“Ne mübarek meyhanedir, ne hoş yerdir ki her meyhaneci çırağı resim gibi güzeldir.”

Ey muğ-beçe eyle câmı gerdân

Göster yine mu‘cizât-ı ihsân (Tıflî, M.2)

“Ey meyhaneci çırağı kadehi döndür, iyilik mucizelerini yine göster.”

Ta‘zîm-i mey-fürûş idüben hürmet eyledüm

Bir muğ-beçeyle hem-dem olup ülfet eyledüm (Hanyalı Nûrî, TB. 2)

“Meyhaneciyi büyük sayıp hürmet eyledim, bir meyhaneci çırağıyla arkadaş olup yakınlaştım/dostluk kurdum.”

Mey-hâneyi itdi ‘işret-âbâd

Her küncine saldı bir perî-zâd

Muğ-beçe de bir perîsi olmuş

‘Akl almada kâfirîsi olmuş (Riyâzî, M.24-25)

“Meyhaneyi içkiyle dolu yer etti, her köşesine bir peri gibi güzel çocuk saldı, meyhaneci çırağı da (oranın) bir perisi olmuş, akılları almada Hakkı tanımayan olmuş.”

3.12. Sarhoşluk

Sarhoşluk, kişinin içki veya uyuşturucu madde alması sonucunda kendinden geçmesi ve ayıldıktan sonra o süreçteki söz ve hareketlerini bilemeyecek derecede akli melekelerinin zaafa uğramasıdır. Arapça’da “sarhoş” sekrân, “sarhoş olma” sekr ve “sarhoşluk” sükr kelimeleriyle karşılır (Dönmez, 2009: 141).

Mecliste sarhoşun gördüğü güzellik karşısında mı yoksa şarabın etkisiyle mi sarhoş olduğu çoğu zaman bilinmez. İçip aşkla sarhoş olan kişi, gördüğü yüzün güzelliğiyle de dehşete düşüp sarhoş olur. Sakinin eli coşkulu bir deniz olunca o engin suları gören kimse sarhoşun sarhoşu olur. Birbiri ardınca lal renkli şarabı içen herkes sarhoş olur, aşk şarabını içen akılsız, sarhoş olacaktır, buna üzülmemek gerekir. Muhabbet meclisi içinde testi çeken, vefa kadehinden sarhoş olur (Aşkî M.34, S.Feyzî M.178-262, Rüşdî M.35, Revânî M.29).

Kanla dolu şarap kadehinin sarhoşunun ağlayan gönlü neşeli olur; çünkü o gönle sefa veren şarabın sarhoşudur. Erguvan şarabının kadehinin sarhoşunun gönlünde hemen sefalar hasıl olur, sefa kadehiyle gece ve gündüz sarhoş olanın gönlünde hiç keder kalmaz, gider. Sarhoş her ne kadar içse de şarapla olan yakınlığını sonlandırmaz, istediği kadar şarap içtiği halde yine de şarap ve kadehten el çekmez (S.Feyzî M.289-291-293-294-295-297-303).

Birey ve toplum için önemli zararları bulunduğu İslamiyette sarhoş edici içecekler kesin biçimde yasaklanmıştır. Peygamberin bulunduğu toplumda içki oldukça yaygın olduğundan bu konudaki yasak birden değil kademe kademe yapılmıştır. Önce içkinin bazı yararları olsa da zarar ve günahının daha büyük olduğu anlatılmıştır. Ardından namaza sarhoşken yaklaşılmaması gerektiğini bildiren ayetler nazil olmuştur. Hz. Peygamber birçok hadisinde sarhoş edici içeceklerin haram olduğunu belirtmiş, bu yasakla ilgili hükümleri açıklamıştır. Böylece İslamiyette içki kademe kademe yasaklanmıştır (Dönmez, 2009: 141).

Sarhoşluk yalnızca şarap içmenin sonucu oluşan bir durum değildir; ancak klasik Türk şiirinin içkisi şarap olduğundan şairler şarapla beraber sarhoşluk kavramını kullanmışlardır. Sarhoşluk şarap ya da diğer alkollü içeceklerin içilmesi sonucu ortaya çıkan bir durumdur. İslamiyetin sarhoşluk ve şarapla ilgili kesin hükümleri sosyal hayata yansırken şiirde pek etkisi olmamıştır. Klasik Türk şiirinin ilham aldığı kaynaklardan biri olan tasavvuf ve bu tarzdaki şiirlerde şarap ve içki meclislerinden sıkça bahsedilmiştir. Dışarıdan bakıldığında gerçek içkiyi ve sarhoşluğu anlattığı izlenimi uyandıran bu tarzdaki şiirler aslında Allah aşkını ve bu aşkla kendinden geçme hâlini anlatır. Tabii ki bu her söylenen beytin tasavvufi mana taşıdığı anlamına gelmemelidir. Her şair kendi hayal dünyası ve kültürel birikimi çerçevesinde şarap ve sarhoşlukla ilgili duygu, düşüncelerini dile getirmiştir. Her iki anlamın şiirde yorumlanabilir olması, şiirlere anlam derinliği ve zenginliği de kazandırmıştır.

3.12.1. Sarhoşluk Çeşitleri

İnsan, sıkıntılar ve üzüntüler karşısında o ruh hâlinde kurtulmak, yaşadıklarını unutmak ve kendini kısa süreliğine de olsa mutlu etmek için sarhoş olmak ister. Bir bakıma yaşadığı dünyadan uzaklaşmak isteyen insan sarhoşluk hâlinin devamlı olmasını arzular. Bu aslında insanın kendinden kaçışı, gerçeklerden uzaklaşmak isteğidir. Bu

bölümde sarhoşlara verilen değişik isimler anlatılmıştır. Aslında kullanılan sözcüklerin hepsi sarhoş olma hâlini ifade etmesine rağmen şairler bu durumu farklı sözcüklerle anlatmışlardır.

3.12.1.1. Mest / Mestane

Mest, “sarhoş; mestane, sarhoşa yakışacak şekilde, sarhoşcasına” anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2004: 628). İncelediğimiz beyitlerde sarhoşluk için en çok kullanılan sözcük mest olmuştur. Şairler beyitlerde sarhoşun içkiye doymadığını, gece gündüz demeden devamlı içmek istediğini, akıl ve şuurun kendini terk ettiğini anlatır. Mest olan kişi gam yılanının korkusunu çekmez, şarap küpünün tuğlası onun bu korkusunu kırar. Şişede şarap bitene kadar içen mest, şarap bitince dert etmez, şişesine dayanır, yine oradan güç alır. İçip mest bir aslan olan kişi tuzak kuranları mağlup eder. Mest kimsenin anlayışı, akli gider, uzaktan görünce ateşi nur zanneder. Akıl ve idraktan kurtulmak isteyen, his şarabı içer, mest olur. Heva yoluna düşen korkusuz, mest kişinin elbisesi, yakası parça parça, göğsü ise yüz parçadır. Mest öyle bir hâldedir ki üzümün kızının ayak tozu, sersemin donuk gözünü açar. Mest odur ki bağırrsa gökyüzüne ateş saçan savaş gemisi gibi dokuz katı yakar. Mest, kadehi gizli çekmez, elemelerini açık bir şekilde defeder. Mest kişi devamlı içer, ağlayan gönlü sevinçli eyler. Kadehin damlası başı mest eder, gönle tam çılgınlık bağışlar. Meyhanenin mestanelerine dünyada ne var ise yokluktur, onların hatırlarına gam endişesi gelmez. Ayrılık sersemliğinin etkisiyle hâlsiz olan şair aşkın gam temizleyen şarabının mestidir (Atâî M.926-927-1465, Hâletî M.9, Revânî M.28, Es’ad M.61-63-64, S.Feyzî M.290, Hüznî M./33, Bağdatlı Zihnî TC.1, Kâşif TB. 44).

Sâkî sun o câmı it beni mest

Bir kâseye bâri sunalım dest (Riyâzî, M. 122)

“Saki o kadehi sun beni sarhoş et, hiç olmazsa bir kâseye el uzatalım.”

Bizi huşyâr-ı bezm-i gam eyle

Mest-i sahbâ-yı câm-ı Cem eyle (Es’ad, M. 48)

“Bizi gam meclisinin akıllısı eyle, Cem’in kadehinin şarabının sarhoşu eyle.”

Mest odur bezm-i bâdeden gitmez

Âsumân u zemini fark itmez (Es’ad, M. 60)

“Sarhoş odur ki şarap meclisinden gitmez, gökyüzü ve yeryüzünü fark etmez.

Gel ey mest-i sahbâ-yı câm-ı safâ

Mey ile derûnuna virdün cilâ (S.Feyzî, M.288)

“Gel ey sefa kadehinin şarabının sarhoşu şarap ile içime parlaklık verdin.”

Gel ey mest-i câm-ı beyâbân-ı ‘aşk

Yeter geşt olundu hıyâbân-ı ‘aşk (S.Feyzî, M.298)

“Gel ey aşk çölünün kadehinin sarhoşu, aşk caddesi yeterince seyredildi.”

Mest-i mey-i meclis-i kadîmim

Cemşid-i mahabbete nedîmim (Fevzî, TB. 51)

“Eski meclisin şarabının sarhoşuyum, muhabbet Cemşid’ine arkadaşım.”

Ayagina düşmüşüm kerem kıl

Bir mest-i siyâh-ı bî-şu’ûrum (Nûrî, TB. 75)

“Şuursuz aşırı bir sarhoşum, ayağına düşmüşüm, yardım et.”

Mest olup ayık olmayup bir ân

İçelüm turma subh u şâm içelüm (Hâletî-i Gülşenî, TC. 28)

“Bir an bile uyanık olmayıp, sarhoş olup gece ve gündüz durmadan içelim.”

Mestân-ı harâbâtî vü şûride-dilânız

Meftûn-ı mey-i köhne vü peymâne-keşânız (Sâ’îd Efendi, TB. 41)

“Eski şarabın tutkunu ve şarap içenleriz, harabatın sarhoşları ve âşık gönülleriz.”

Ol bâdenün mestânesi

‘İrfân dolar dil hânesi

Ma’ mûr olur vîrânesi

Ey sâkî doldur bir kadeh (Muhammed Lutfî, Ş. 7)

“Ey saki, bir şarap doldur ki o şarabın sarhoşunun gönül evine anlayış, bilgi dolar, harabe olan yeri tamir edilir.”

3.12.1.2. Bed-mest

Bed-mest; “kötü, fena sarhoş, kendini bilmeyecek derecede sarhoş” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2004: 78).

Sakin vâ’ize açma bundan kelâm

Bu mey oldı bed-mest olana harâm

İçürme ana bu meyün reşhasın

Nefes tut tuyurma sakın nefhasın (Atâî, M.1487-88)

“Vaize sakın şaraptan söz açma, bu şarap bed-mest olana haram kılındı. Şarabın damlasını bile ona içirme, nefesini tut kokusunu bile duyurma.”

İçen bâde-i ‘aşktan tolı câm

Bu bed-mestlerden alur intikâm (Ş.Yahyâ, M.52)

“Aşk şarabından dolu kadeh içen, bu bed-mestlerden intikam alır.”

3.12.1.3. Mest-i Harap

Mest-i harap; “harab olmuş sarhoş, yıkılasıya içmiş adam” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2004: 628).

Hevâ ile pürdür o mest-i harâb

Cüdâ olsa çatlar misâl-i habâb (Atâî, M.1430)

“O harap sarhoş, heves ile doludur, ayrılmış olsa habâb misali çatlar.”

Saldıysa eger âteş-i gam cânuna tâb

Düş kûy-ı harâbâta olup mest-i harâb (Atâî, M. 1499)

“Gam ateşi eğer canına hararet saldıysa harap sarhoş olup harabatın yoluna düş.”

Gel ey mest virdim derûnuna tâb

O olup câm-ı mey ile mest-i harâb (S.Feyzî, M.292)

“Şarap kadehi ile harap sarhoş olup ey mest içime parlaklık verdin.”

Bu Şeb ehl-i‘aşk ola mest-i harâb

Mahall-i safâdur Şeb-i mâh-tâb (S.Feyzî, M.379)

“Bu gece aşk ehli harap sarhoş olsun mehtabın gecesi sefa yeridir.”

3.12.1.4. Ser-mest

Ser-mest; “sarhoŐ, esrik, baŐı dönmüŐ” demektir (Çağbayır, 2017: 1455). Saki aŐk Őarabını dolaŐtırır, ser-mest olan kimse aŐkın adını dinç ve ser-mest iken syler. Dnya tutuŐup yanarken gam ser-mestinin haberi bile olmaz. Temiz aŐk ile ser-mest olan, sefa kadehi ile hâlet bulur, temiz aŐk Őarabı ićenin içi sefa dolar, ser-mest olur. Ser-mest olan kiŐi meclise cevherler saçar, aŐkın sırlarını gnl ehline açıklar (Aynî M.1322, Atâî M.1326, S.Feyzî M.548-554, BeliĐ TB. 42).

Gel ey rind-i ser-mest-i câm-ı Şarâb

Dil-i zârı kıldun hele zevk-yâb (S.Feyzî, M.300)

“Şarap kadehinin sarhoşu rint, ağlayan gönlümü zevkli kıldın.”

Sâkî kerem it câm-ı safâ-gster-i cânı

Ser-mest olayım bilmeyim ahvâl-i zamânı (Sa’id, TB. 8)

“Saki yardım et, cana sefa yayan kadehi ver, sarhoş olayım, zamanın Şartlarını bilmeyeyim.”

Ser-mest-i mey-i Şevk temennisi birinün

Ne cennet-i Firdevs  ne gülzâr-ı İremdür (Bağdatlı Zihnî, TC. 3)

“Şevk Şarabının sarhoşunun isteği ne Firdevs cennetidir ne de İrem gl bahçesidir.”

3.12.1.5. Kanzil

Kanzil, “körkütük sarhoş, sızımıŐ, kendinden geçmiş” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 827).

Her tohm-ı sirişk-i mest-i kanzil

Bin gonca-i hande itdi hâsıl (Riyâzî, M.601)

“Her körkütük sarhoşun gözyaşı tohumu, bin gülüş goncası ortaya çıkardı.”

Ne mey cur‘asını nûş iden ehl-i dil

Olur mest-i hayrân olup kanzil (S.Feyzî, M.110)

“Şarap damlasını içen gönül ehli, hayran sarhoş olup körkütük sarhoş olur.”

İde güft-gû zevk ile ehl-i dil

Kimi mest ola kimisi kanzil (S.Feyzî, M.263)

“Gönül ehli zevk ile dedikodu eder; kimi sarhoş, kimisi körkütük sarhoştur.”

3.12.1.6. Mest-i Müdâm

Müdâm, devam eden, sürekli, daim ve baki olandır. Şairler devamlı sarhoşluk hâlini vurgulayarak sarhoşluk hâlinin ilahi bir durum olduğunu vurgularlar, bu durumu elest meclisine götürürler.

Gel ey rind-i mey-hâr-ı mest-i müdâm

Bilâ-cür’anûş eyle sen tolu câm (S.Feyzî, M.155)

“Devamlı sarhoş olup şarap içen rint gel, sen dolu kadehi bir yudum almadan iç.”

Eyledim teşkîl-i bezme ihtimâm

Râgıbı olmak için mest-i müdâm (S.Celâleddin, M. 136)

“Devamlı sarhoşluk isteyen için meclisi meydana getirmeye özen gösterdim.”

Sahbâ-keş-i meclis-i elestdir

Sermest-i müdâm u mey-perestdir (Hüznî, M.16)

“Elest meclisinin şarap içenidir, şaraba aşırı düşkün ve devamlı sarhoştur.”

Murâdım haşre dek mest-i müdâm olmak benim hâlâ

Nihâyet sen bizi gam gussadan fi'l-cümle âzâd it (Turâbî, TC. 29)

“Benim isteğim kıyamete kadar devamlı sarhoş olmak, sonunda sen bizi gam ve keder hepsinden kurtar.”

Gice gündüz dimeyüp mest-i müdâm olsa nola

Râygân buldı gönül bâde-i gam-fersâyı (Nergisî, K.5)

“Gece gündüz demeyip devamlı sarhoş olsa buna şaşılmamalı, gönül gam dağıtan şarabı bol buldu.”

3.12.1.7. Müdâmî

Müdâmî, “durmadan şarap içen” anlamındadır (Devellioğlu, 2004: 707). Saki-namelerde çok sık kullanılan bir adlandırma değildir.

Gel ey ‘âşık mey iç bâde-perest ol

Müdâmî ‘aşk ile mest-i elest ol (Rüşdî, M.1)

“Ey âşık; gel, şarap iç, şaraba aşırı düşkün ol, devamlı şarap içen aşk ile elest sarhoşu ol.”

3.12.1.8. Sekrân

Sekrân, “sarhoş, sarhoşluktan konuşamayacak ve uygunsuz şekilde hareket edecek durumda olan” demektir (Çağbayır, 2017: 1442).

Çü gayr-ez-mey su içmezdi o ‘atşân

Gice gündüz dem-â-dem mest ü sekrân (Aynî, M.1631)

“O, susamış şaraptan başka su içmezdi, gece gündüz her vakit kendinden geçmiş ve sarhoştur.”

3.12.2. Sarhoşun Halleri

Sarhoşluk, klasik Türk şiirinde sık işlenen konulardan biridir. Sarhoşluğun etkisiyle kişide farklı hâller, tavırlar ve hisler ortaya çıkar. Bu farklı durumları şiirlerde de görmekteyiz. Sarhoş, ağacın omzuna elini koymayınca ayaküstünde duramaz. Sarhoş papağan gibi konuşur, aklına hafiflik, delilik eder. Hâli değişir, deli gibi olur; oyunları, eğlenceleri maymunluk olur. Sarhoş kişinin elinden seçme hakkı gider. Gözü akik rengine yani kırmızıya döner, durduğu yerde gürültü eder, bir an durmaz ağzının suyu akar. Çok sarhoş olanı zincir tutamaz, aslan gibi halkı ızdıraba düşürür. Kendinden geçip çölde kalır, orada domuz gibi yatıp horlar. Bu dört vasıf onda toplanmış ki bu dört vasıftan biri zevk ehli içinde de ayıplanmıştır. Üç vasıf insana layıktır; ancak dördüncü vasfından alakanızı kesin, denmiştir. Sarhoş kişiler sarhoşluğun derecesi değişikçe farklı hayvanlara benzer davranışlar sergiler. Bu hayvanlar öylesine seçilmemiştir, sarhoş kişilerde bu hayvanlara benzer hâller dikkat çeker. Sarhoşun sözünden, yüzünden güzellik; elinden, dilinden tatlılık gider, şarap onun aklını ve dikkatini alır. Sarhoşun

yürümesi akarsu gibi eğridir, şarabın lezzetiyle sarhoşun ağzı sulanır, bundan dolayı sözü anlaşılmaz. Sarhoşun gülmesi ağlamasından ayırt edilmez. Sarhoşlar ney gibi daima ah eder, tef gibi seher vaktinde göğsünü döverler (Atâî M.905, Revânî M.225-229-230-231-232-233-234-237-238-239, Cinânî M.15-24, Gelibolulu Âlî TB.29-30-31, Aynî M.841).

3.12.3. Sarhoşluk/Sarhoş ile İlgili Benzetmeler

3.12.3.1. Bülbül

Bülbül, gülün âşığıdır, bülbül gülsüz olmaz. Güle âşık olan bülbül güzel, sesiyle her daim onun için şarkılar, şiirler okur. Sarhoşun tavırları burada gülün ve şarabın tutkunu bülbüle benzetilmiştir.

Gülmesün aklamadan fark idemezler mestün

Gül ü mül bülbülünün böyle olur etvârı (Gelibolulu Âlî, TB. 31)

“Sarhoşun gülmesini ağlamasından ayırt edemezler, gül ve şarabın bülbülünün davranışları böyle olur.”

3.12.3.2. Divane

Divane, deli, akli başında olmayandır. Sarhoş kişinin akli başında değildir, içince kendini kaybeder, hareketleri, tavırları değişir.

Anunla irişür ‘aklına hiffet

İder dîvânelik ana sirâyet (Revânî, M.229)

“Şarapla aklına hafiflik gelir, delilik ona bulaşır.”

Olur mecnûn gibi hâli diger-gûn

İder bâzîleri niteki maymûn (Revânî, M.230)

“Durumu deli gibi olur, değişir; oyunları, eğlenceleri maymunluk olur.”

Senün nakş idüp ‘akl u idrâkünü

Komayup ala fehm ü derrâkünü (Cinânî, M.24)

“(Şarap) Senin akıl ve anlayışına yayılıp, aklını ve dikkatini koymayıp alır.”

3.12.3.3. Kör

Sarhoş kişi içkinin etkisiyle dengesini kaybeder, yürümekte zorlanır, ayakta bile duramaz. Gözleri de her şeyi net bir şekilde göremez hâle gelince düşebilir, bu nedenle sarhoş kör birine benzetilmiştir.

Olup mest-i sahbâ-yı câm-ı gurûr

Sakın düşme çâh-ı vebâle çü-kûr (Beyânî, M. 280)

“Gurur kadehinin şarabının sarhoşu olup sakın vebal çukuruna kör gibi düşme.”

3.12.3.4. Ney

Sarhoş, ağlayıp inlemesiyle yanık sesiyle ah eden bir neye benzetilmiştir. Sarhoşlar da ney gibi ah eder, göğsünü döver, ağlayıp, inler.

İderler ney misâli dem-be-dem âh

Dögerler def gibi sîne seher-gâh (Aynî, M. 841)

“Ney gibi daima ah ederler, tef gibi seher vaktinde göğsünü döverler.”

3.12.3.5. Şîr

Aslan, güç, kuvvet sembolüdür, benzetmede güçsüz olan güçlü olana benzetildiğinden aslan, şiiirlerde kendisine benzetilen olarak karşımıza çıkar.

İçür sâkiyâ kıl beni şîr-mest

Salam tâ ki bu dâm-gâha şikest (Atâî, M. 800)

“Ey sâki içir, beni sarhoş bir aslan eyle; bu tuzak kurulan yere mağlubiyet göndereyim.”

Katı mest ola tutmaz anı zencîr

Düşürür ıztırâba halkı çün şîr (Revânî, M. 234)

“Çok sarhoş olunca onu zincir tutamaz, aslan gibi halkı ızdıraba düşürür.”

3.12.3.6. Tûtî

Tûtî, papağan, şeker ile beslenir, tatlı dilli oluşu da şeker yemesine bağlanır. Sarhoş burada şeker yiyip konuşan bir papağana benzetilmiştir.

Söz geldükçe şeker-hâlık eyler

Hemân tûtî gibi gûyâlık eyler (Revânî, M.225)

“Söz geldikçe şeker yer, hemen papağan gibi konuşan olur.”

3.13. Humar

Humar, “içkinin verdiği neşe geçtikten sonra duyulan baş ağrısı; sersemlik, mahmurluktur” (Çağbayır, 2017: 667). Sarhoşların farklı hâllerinden biri de humardır. Humar hâlindeki şairin durumu kötüdür, haraptır ve bu sersemlikten kurtulmak için gül renkli şarabı ister. Hazmı kolay olan şarap humarı yok eder, humarı çok fazla olan şair sevgiliden de ayırır, farklı bir hâlet içindedir. Humar hâlinde sakiden merhamet bekleyen âşık, cefa çeker, ağlar. Başında yâr ve gam derdi olan şair, aynı zamanda humar hâlidir. Âşıkları humar hâlinde kurtaracak olan da yine şaraptır, humar hâlinde can damarı çengin teli gibi titrer. Bu humar ve uyku hâlinde kurtulmak için saf şaraba ihtiyaç vardır, yoksa şairin hâli haraptır. Baştaki humardan kurtulmak için o meclis sığınaktır, şarabın neşesini sürelim ama humarı artık olmasın. Humar derdine düşen dert ve gama düşer. Meyhanenin sakisi yâr olursa onun verdiği şarabın humarı olmaz. Aşk şarabının garibi olan humar derdiyle düşkün bir hâlidir, yardım ister. Aşk kadehinin humarından ölmek üzere olan kişi, sakiden bir kadeh ister ki şarap humardan kurtarır. Humar sıkıntı verir, sıkıntı halinde şaraptan ümit beklenir. Şarap içen rint, humarını yazmak için kırmızı divit hazırlar. Humarla gönül harap olur, buna da saf şarap gerekir. Humar ile gönüle sıkıntı ve elem gelir, her zaman şarap medet eder. Humardan gönül gamlıdır, bu sebeple saki büyük kadeh sunar. Humara ilaç olarak şarap gerek, inleyen gönle saf kadeh gerek (Atâî M.760-1168, Aynî M.945-1208, B.İzzet M.3-206, Tıflî M.31, Fâ’izî M.141, Es’ad M.21-41, Sabûhî M.101, Ş.Yahyâ M.7, Yârî TB.81, Fevzî TB.49, Bayburtlu Zihnî TB.9, Fuzûlî M.23, S.Feyzî M.408-411-414-416).

Sarhoş, humar hâlinde hoşnuttur, şarabın sersemliğini çekmek sarhoş için keyif olmuştur; çünkü humardan kurtulmak için yeniden şarap içmesi gerekir. Bu sebeple de humarda hem dert hem deva gizlidir.

Mey hoş görülür humârî ile

Gül tutulur elde hârî ile (Riyâzî, M.322)

“Şarap humarı ile hoş görülür, gül ise dikenini elde tutulur.”

Ey renc-i humâr-ı bâde-i gam

Virme bize derd-i ser dem-â-dem (Riyâzî, M.747)

“Ey gam şarabının humarının sıkıntısı bize sık sık baş ağrısı verme.”

Humâr ile tab’um olup sûz-nâk

Olur nûr-ı meyle derûn tâb-nâk (S.Feyzî, M.410)

“Humar ile yaratılışım ateşli, şarabın nuruyla içim parlaktır.”

Humâr ile dil oldu sûziş-pezîr

‘Îlâc eyle sâkî gönül gussa-gîr (S.Feyzî, M.413)

“Saki gönül gamlı, ilaç ver, humar ile gönül yandı.”

Şarâb içmegi ‘add idersin safâ

Humârı ider sonra ammâ cefâ (Cinânî, M.12)

“Şarap içmeyi keyif olarak sayarsın, ama humarı sonra ceza olur.”

Sâkî getir şarâbı ki def’-i humâr idem

Hengâm-ı deyde ‘işret-i evvel-bahâr idem (Belîğ, TB. 41)

“Saki şarabı getir ki humarı defedeyim, kış vaktinde ilkbahar içkisi içeyim.”

Öldürür renc-i humârın dirgürür feyzin yine

‘Âşık-ı bîmârı bir demde garâbet bundadır (Nef’î, TB. 38)

“Hasta âşığı bir anda humar sıkıntısı öldürürken bir anda da bolluğun diriltir, işte tuhaflık bundadır.”

Sâkî humâr-ı derd ü gama olmuşum esîr

Âzâd idüp bu kulunu ecr ü sevâba gir (Neş’et Süleyman, TB. 6)

“Saki dert ve gamın baş ağrısına esir olmuşum, bu kulunu azat edip sevaba gir.”

Sâkî bana bir kadeh yetişdür

Öldürdi humâr-ı sâgar-ı ‘aşk (Fevzî, TB. 49)

“Saki, aşk kadehinin sersemliği öldürdü, bana bir kadeh yetiştir.”

3.14. Aşk

Arapça aslı ışk olup “bir kişiyi karşı cinsten birine bağlayan, güçlü ruhsal ve bedensel duygu; sevdâ, sevgi, tutku, muhabbet, sevgide aşırılık, sevdiğinden başkasını gözü görmeme, bir şeye aşırı düşkünlük, tasavvufta Allah sevgisi” anlamlarına gelir (Çağbayır, 2017: 108). Klasik Türk şiirinin en güçlü ve merkezi teması olan aşk, hayatın her alanı ile olan tayin edici alakası sebebiyle bu edebiyatı neredeyse bir aşk edebiyatı hâline getirmiştir. Klasik Türk şiirinde aşk, zengin çağrışımlarıyla, beşeri ve mistik açılımları yansıtan en temel unsur olarak yer alır (Doğan, 2004: 36).

Aşk konusu klasik Türk şiirinin en önemli konusudur. Klasik şiirimiz esas itibariyle aşk-âşık-sevgili etrafında döner. Klasik şiirde mecaz veya istiare yoluyla sevgili kelimesini karşılayan 100’den fazla kelime, ifade ve terkip vardır. Mahlası Aşkî olan 15 civarında şair bulunması da manidardır (Okuyucu, 2010: 194).

Aşk bir taraftan beşeri ve tabii yani aşk-ı mecazi diğer taraftan hayatın ve varlığın oluş nedenine metafizik ve mistik boyutta açıklama getiren bir felsefe yani aşk-ı hakiki durumundadır. Klasik Türk şiirinde aşk bütün bu tezahürleriyle oldukça önemli bir yere sahip olup son derece gelişmiş bir anlayışla çeşitli benzetmelere, tasvir ve teşbihlere konu olmuştur (Doğan, 2004: 41). Aşk, geçici bir hâl olmanın ötesinde bir yaşam tarzı, bir oluş durumu ve kapsamlı bir dünya görüşüdür. Aşk, bütün varlığa sirayet etmiştir, varlıklar içlerinde bulunan aşk sebebiyle vardılar ya da onların varlıklarıyla aşk birbirinin aynıdır (İbn Sînâ, 2017: 95).

Klasik Türk edebiyatı İslami bir edebiyattır yani büyük ölçüde Kur’ani ilimlerden beslenir. Aşk sözcüğü Kur’an’da hiç anılmamış, onun yerine “hûb, mahbup, muhabbet” kelimeleri kullanılmıştır. Hz. Peygamber’e “Habibullah” (Allah’ın sevgilisi) denilmesi de İslamın aşka verdiği önemi gösterir. Kur’an-ı Kerim’de Yusuf Peygamberin hikâyesini anlatan sureye “Ahsenül-Kasas”⁵ yani hikâyelerin en güzeli denilmiştir. Aşkı güzel gören bir inanç ve düşünce sisteminde şairlerin de aşkı terennüm etmeleri gayet tabiidir (Pala, 1995: 82).

Kâinatın yaratılma sebebi olan aşk, klasik Türk şiirinin temelini teşkil eder. Edebiyat ve sanatta aşk konusu hem mahiyeti hem işlenişi bakımından çok geniş bir ilgi görmüş, bu durum farklı sahalarda değişik eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Klasik

⁵ Yusuf Suresi 12/3 “ Sana bu Kur’an’ı vahyetmekle biz kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Gerçek şu ki daha önce senin bundan hiç haberin yoktu.”

Türk şiiri geleneğinde hemen hemen bütün şiirlerde aşk konusu işlenmiştir. Aşk konusunun işlendiği türlerden biri de saki-namelerdir. Aşk saki-namelerde muhtevayı belirleyen asıl unsurlar kadar yoğun olarak anlatılmasa da genel bir çerçevede işlenmiştir. Saki-namelerde aşk genel manada ele alınmış, klasik Türk şiirinde özellikle gazellerde karşımıza çıkan âşık, maşuk ve rakip üçgeninde anlatılmamıştır, daha çok aşkın kendisi mevzu olmuştur.

Aşk, suyu dondurup karı eritir, yokluk ile sonsuzluk hep aşk iledir. Gönül aşkın feyziyle gülüp açılan, Allah'a ait gül bahçesidir. Aşk bağı ateşle terbiye olur bunun içindir ki lalede aşk yarası kanar. Aşk cana bu kadar tesir etse buna şaşılmamalı aşk kılıcı can için işlendi. Aşk ile vücut yanıp gider, gönül aşk ateşiyle cila bulur, aşk bir avuç toprağı sefa kadehi eder. Aşk gelince cümle eksikler gider, her şey tamam olur (Atâî M.1389-1429-1469-1472-1480, Fuzûlî M.10).

Bin derd ile mübtelâ bu 'âlem

Düşmüştür ezelde 'aşka âdem (Memdûh, M. 43)

"Bu âlem bin dert ile belada, insan ezelde aşka düşmüştür."

Dil 'aşk ile hem-dem-i ezeldür

Gayr onlara mûcîb-i keseldür (Na'îm, M. 233)

"Gönül aşk ile ezelden arkadaştır, başkası onlara uyusukluk, tembellik sebebidir."

Bezmimiz bezm-i elest-i 'aşkdır

Rindimiz hep mey-perest-i 'aşkdır (S.Celâleddin, M. 137)

"Meclisimiz aşkın elest meclisidir, rindimiz hep aşk şarabı içen kişidir."

Getür kim harâb itdi 'aşkın beni

Seninle ezelden imiş irtibât (Dâniş Mehmed, TB. 23)

"Getir ki aşkın beni harap etti, seninle ezelden irtibat varmış."

Tarîk-i 'aşkda bâde-perest ol

İçüp vahdet meyın mest-i elest ol (Rüşdî, M. 39)

"Aşk yolunda devamlı şarap içen ol, birlik şarabını içip elest sarhoşu ol."

Biz tâlib-i gencîne-i vîrâne-i ‘aşkuz

Biz hüsn-i ezel vâlihi dîvâne-i ‘aşkuz (Feyzî-i Kefevî, TC. 22)

“Biz aşk harabesinin hazinesinin talibiyiz, biz ezel güzelliğinin şaşkıını, aşkın delisiyiz.”

Tasavvufta ilahi aşk, iki metafizik konuyla ilgilidir. Biri misak, öteki Allah’ın kullarına olan sevgisidir. Misak Allah’ın kullarına “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demesi onların da “evet” demesidir. Bu sözleşmeye mutasavvıflar aşk sözleşmesi demişlerdir. Bu sözleşme ruhlar cisim âlemine girmeden önce ezelde gerçekleşmiştir yani insanın Allah’a olan sevgisi ezeli ve fitri sevgidir. Kulların dünyada Allah’a duydukları sevgi aslında bu ezeli sevginin aynısı ve ona olan bu ahitlerinin tazelenmesidir (Pürcevadi, 1998: 376).

Mutasavvıf olmayan şairler de tasavvuf tabirlerini kullanmaktan geri kalmadıkları için bahsettikleri aşkın tasavvufi veya beşerî aşk olup olmadığı her zaman belli değildir. Klasik Türk şiirinde şairler kelimeleri sadece kendi anlam daireleri içinde kullanmayıp başka kavramları da çağrıştıracak şekilde kullanmışlardır. Şairler tasavvufi manadaki söz ve remizleri kendileri mutasavvıf olmadıkları halde rahatlıkla kullanmışlar, böylece aşklarına tasavvufi bir görünüm vermek istemişlerdir. Gerçek mutasavvıf sayılmayacak şairlerin bu şiirlerinde daima yoruma açık bir taraf vardır. Bu sebeple anlatılanın ilahi yahut beşerî aşk olduğu yoruma göre değişir. Ayrıca bir şairde hem tasavvufi hem dünyevi aşk birlikte de yer alabilir (Akün, 1994: 420).

Ta’aşşuk ‘ismet ü ‘iffetle lâzım

Sürûr-ı nefsi-i bedden ola sâlim

Bu keyfiyyetde olsa ‘âşık elbet

Togar ‘aşk-ı mecâzîden hakikat (Aynî, M.1352-1353)

“Âşık olmak için masum ve namuslu olmak, kötü nefsin sevincinden uzak olmak lazımdır. Âşık bu nitelikte olursa mecazi aşktan hakikat doğar.”

Meger vâdî-i ‘aşkdur ol fezâ

Mecâz u hakikat iki râh ana (Atâî, M.696)

“O gökyüzü meğher aşk vadisidir, mecaz ve hakikat iki yol vardır.”

Mey-i 'aşkı içüp keşf eyle râzı

Nice elde ola câm-ı mecâzî (Revânî, M. 633)

“Mecaz kadehi elde olsa da aşk şarabını içip sırrı keşfet.”

Allah kâinatı aşkla, aşk için yarattığına göre hiçbir varlık aşktan uzak değildir; ancak herkesin aşkı algılayış ve yaşayış biçimi farklıdır. Her bir varlık aşkı kendi yeteneği, kapasitesi ve nasibi ölçüsünde algılar, yaşar ve yansıtır. Bütün bunlar klasik Türk şiirinde aşkın çok çeşitli şekillerde işlenmesini sağlamıştır. Klasik Türk şiirinde işlenen aşkı, sınıflandırmaya çalışmak gerekli gibi görünse de aslında şiirleri yorumlarken bu ayırım pek uygun olmamıştır. Çünkü beşerî aşkı konu edinen şiirlerde maddi unsurlar, ilahi aşkı konu edinen şiirlerde manevi unsurlar çok kesin çizgilerle belirginleşmediği için şiirler daima iki türlü yoruma da müsait olmuştur. Ayrıca hakiki aşk yoluna mecazdan gidilmesi, mecazın hakikatın köprüsü olması fikri de şiirlerde aşkın her iki yoruma da uygun düşecek şekilde kullanılmasını sağlamıştır.

Odur şem'a-i nûr-pâş-ı derûn

Hakikat yolına olur reh-nümûn (S.Feyzî, M. 565)

“O içime nur saçan mumdur, hakikat yoluna yol gösterendir.”

“Bütün aşklar gerçekte Allah için aşktır. Aşk iyidir; çünkü ilahidir; ama âşıklar onun hakiki nesnesini tanımayacak olursa o aldatıcı bir perde olarak kalır” (Chittick, 2008: 153).

Tasavvufî anlayışta akıl-aşk çatışması kuvvetli bir şekilde kendini hissettirir. Hakikate akıl yolu ile değil aşk vasıtası ile ulaşılabilir. Mutlak gerçeğe ulaşmada akıl eksik ve güvenilmez bir vasıtaadır. Hakikat yolunun yolcusu akli terk edip ruhunu ve gönlünü bütünüyle aşka vermelidir (Doğan, 2004: 45).

Olur mînâ-yı şînında hüveydâ

Tecellî-i şarâb-ı hubb-ı Mevlâ (Aynî, M. 1315)

“Mevla'nın sevgi şarabının tecellisi şîn'in kadehinde ortaya çıkar.”

O kâf-ı 'aşk bir keş-i hakikat

Gıdâsı sümbül-i gülzâr-ı vahdet (Aynî, M.1316)

“O aşkın kaf harfi hakikat koçudur, birlik gül bahçesinin sümbülü de gıdasıdır.”

Aşk kelimesinin eski yazı ile yazılışından hareketle “üç harf, beş nokta” ifadesi şiiirlerde çokça işlenmiştir. Aşk bir nokta idi. O nokta çoğaldı hatt (elif) oldu. Hat türlü şekillere girdi, yeni harfler (varlıklar), kelimeler (zaman ve mekân) oluştu. Bütün bu oluşumların sonunda kâinat önümüze kocaman bir kitap olarak çıktı (Tatcı, 2009: 11).

O sūfî sâkiyâ bilmez bu zevki

Bu nûş-â-nûşu bu ‘aşkı bu şevki (Aynî, M. 327)

“Ey saki o sufi defalarca içmeyi, aşkı, neşeyi (bu gibi) zevkleri bilmez.”

Tarîk-i ‘aşka düşenlere ta‘n ider sūfî

Komaz ki togrı yola gide bir müselmânı (Revânî, M. 189)

“Sufi, aşk yoluna düşenleri ayıplar, bir müslümanın doğru yola gitmesini koymaz.”

Aşk da tıpkı şarap gibi sufinin bilmediği, kabul etmediği biz zevktir, o içmenin ve aşkın zevkini tatmamıştır. Sufi, “Hakk’a vasıl olan kişi, kendi nefsinde fani Allah ile baki olan kimsedir. Nefsin alışkanlıklarından kurtulmuş, hakikatlerin hakikatine ulaşmıştır” (Cebecioğlu, 2009: 243). Sufi, cennetteki nimetlerin hayali ve arzusu, cehennem azabının da korkusu ile hayatını geçirmektedir. Bundan dolayı dünya nimetlerinden ve zevklerinden uzak durur. Dini kurallara sıkı sıkıya bağlı olduğundan şiddetle karşı çıktığı şeylerden biri de içki içmektir.

Bün-i her şâh-ı gül bir menba‘-ı mül

Şarâb-ı ‘aşk ile mest oldu bülbül (Aynî, M. 1594)

“Gül dalının her kökü bir şarap kaynağıdır, bülbül aşk şarabıyla sarhoş oldu.”

Gül ve bülbül aşkı anlatmak için şairlerin en çok kullandıkları misallerden biridir. Gül aşkın her çeşidinde sevgiliyi, bülbül ise onun aşkıyla yanıp tutuşan âşığı temsil eder. Rivayete göre, bülbüle eskiden beri hiç yüz vermeyen gülün rengi kırmızı değilmiş, gülün bu kayıtsızlığına dayanamayan bülbül, günün birinde onun gövdesine konmuş. Dikenler bülbülün göğsüne batınca akan kan gülün dibine dökülmüş ve köklerinden damarlarına doğru yayılmış. Gül işte o günden sonra kan kırmızı açmaya başlamış (Ayvazoğlu, 2008: 93). Bu rivayete göre şairin gülün kökünde dediği şarap kaynağı aslında aşk şarabıyla sarhoş olmuş bülbülün kanıdır.

Virür sûz-ı dil ana tâb u tüvân

Olur ‘aşk ile pîr iken nev-cüvân (Atâî, M. 1146)

“Gönül ateşi ona güç kuvvet verir, aşk ile yaşlı iken genç, delikanlı olur.”

Aşk bir ateştir, o ateşin doğduğu yer de battığı yer de gönüldür. Gönle düşen bu ateş âşığı da maşuğu da yakabilir. Aynı zamanda bu ateş âşığın küllerinden yeniden doğmasına sebep olur, bu aşk ateşiyle kişi yaşlıysa genç olur. Âşık olan kişi yaşadığı hormonal değişiklik ve mutlulukla kendini daha iyi hisseder, bu da onu gençleştirir.

Aşk, varlığın var olma ve hareket sebebidir, aşk bütün varlığı kuşatmış hâldedir. Gül bahçesinde su ve hava aşk iledir, yaz ve kışın bu dönüşü aşk iledir. Gönül her an aşk ile dolup taşmak ister, gönül kadehi aşk şarabıyla ağzına kadar dolu olunca kişi Allah’a şükreder; çünkü gönlün isteği hazırdır. Gönlü aşk ile yanan âşık her daim bu aşk ateşinden ah eder, bu ahından ise siyah dumanlar ortaya çıkar, aşk ateşiyle gönül bağı terbiye edilir, bu nedenle lalenin içinde aşk yarası vardır, vücut aşk ile yanıp gider, gönül aşk ateşiyle parlaklık bulur. Aşk ile gönül bir gül iken bin tane gülün başkenti olur. Aşk kılıçları can için işlendi, bu kılıçlar cana tesir ederse şaşılmalıdır. Gönül aşkın dilidir eğer öyle olmasaydı aşkın dili anlaşılmazdı. Aşkın irtibatının en kuvvetli olduğu yer gönüldür. Aşk kendisi laftan anlamadığı gibi aşkın da dili anlaşılmaz. Aşkın dilini ancak gönül anlar ki aşk, kimi ister severse gönül onunla dolup taşar. Gönlün sıkıntısı aşk ile hallolur, gönül ayna, aşk ise onu cilalayan olur. Aşk, onulmaz hastalıkları iyileştiren, bütün sıkıntıları gideren benzersiz bir iksirdir. Gönüllere inşirah veren tatlı bir şerbettir ki gönül ancak aşk ile ferah bulur. Aşk ebedî hayattır, gönül aşk ile hayat bulur, bülbül ve pervane aşka boyun eğer, bu yolda nasibine düşene razı olur. Aşkın cezbesiyle Yusuf’un gömleği yırtıldı. Aşk, ay ve güneşin yüzünün kaynağıdır, aşk can ve gönül yerinin derecesidir. Dolu kadehler hep aşk için içilir, içilen şaraplar aşk ehlinin gönlüne sefa verir, sefa kadehi ile sarhoş olan, temiz aşk sarhoşudur. Gönüle sefalar veren temiz aşk, gönlü gamdan kurtarır, yol gösterir, bu temiz, sefa veren aşkla gönlü aşına kılmak gerekir. Aşk yolundaki tutkun âşık, şarap kalmazsa eğer gönül kanını içer. Aşk insanı harap ve rüsva eder, Mecnun gibi sevda yolcusu eder, aşk derdine tutulan o aşk ile ağlayıp inler. Gönlü hasta ve şifaya muhtaç olan aşk sakisine mensup olur. Sakiye âşık olan aşk ve muhabbete ona bağlıdır; çünkü aşk, sebat işidir, sabit-kadem olma işidir, ıstıraplara, eziyetlere ve ayıplamalara aldırış etmeden sevgiliye bağlanma işidir. Aşk derdinin hastasının acil ilacı şaraptır, merhem gibi elinle

sürdüğünde yaraları iyileştirir, kavuşturur. (Atâî M.1388-1411-1427-1438-1469-1472-1480-1484, Riyâzî M.373-378-380-389-391-394-404-872, S.Feyzî M.140-548-549-550-560, Hâletî M.264, B.İzzet M.232-295, S.Celâleddin M.71, Nâzikî M.57, Kâzım Paşa TB.12).

Cismümi ol kadar za'if itdi

‘Aşkun ey âfet-i dil ü cânî (Fehîm-i Kadîm, K.98)

“Ey can ve gönlün güzeli, aşkın bedenimi o kadar güçsüz etti.”

Âşık hep darmadağın, güçsüz ve perişandır. Âşığın sararıp solması, zayıflaması, güçsüz kalması aşkı nispetindedir.

Sermâyesi ‘aşkın bu üç şey

Dilber biri ikisi mey ü ney (Hüznî, M.53)

“Aşğın sermayesi üç şeydir, biri dilber ikisi şarap ve neydir.”

Âşğın sermayesi olan unsurların hepsi de onu aşka ulaştırır. Güzel zaten aşkın sebebidir, şarap tıpkı aşk gibi âşğı kendinden geçirir, perişan eder, ney ise aşkın sesidir, aşk ile ah u zar etmektedir.

Tutmaz ayag u elim ditrer bir zelâzilim

‘Aşkunla sanki mevc-i şarâba mûmâsilim (Tayyâr Mahmûd Paşa, TB. 10)

“Ayağım ve elim tutmaz titrer, zelzele gibi titrer, aşkınla sanki şarap dalgasına benzerim.”

Âşğın perişan ve kuvvetsiz hâli şarabın sağa sola gitmesine yani dalgalanmasına benzetilir. Kadeh sakinin elinde meclistikilere sunulurken şarap kadehin içinde titrer, dalgalanır. Âşık da aşk yolunda maşuğuna giderken öyle titrer.

Bir zerresidür seb'a-i seyyâre bu ‘aşkun

Bir katresi deryâ-yı muhît u yedi yemdür (Feyzî-i Kefevî, TC. 27)

“Yedi seyyar yıldız bu aşkın bir zerresidir, yedi deniz ve okyanus bir damlasıdır.”

Aşkın okyanusa, denize benzetilmesinin sebebi her ikisinin de uçsuz, sınırsız oluşudur. Okyanusun da aşkın da derinliklerine gittikçe tehlike artar; fakat buna rağmen gizem derinliğindedir. Aşk yedi denizi de içine alacak genişliktedir. Hakiki aşk, uçsuz

bucaksız bir okyanustur, şu görünen denizler o okyanusun zerresi gibidir. (Çetindağ, 2011: 23).

Bilmek dileyen bagrumuzun ‘aşk ile hâlin

Seyr eylesün âteşte dönen kanlı kebâbı (Feyzî-i Kefevî, TC. 38)

“Bağrımızın aşk ile halini bilmek isteyen ateşte dönen kanlı kebapı seyretsin.”

Aşk ile yanan kalp ateşte yanan kebaba benzer. Kebap ateşin üzerinde kanı akarak pişer, kalp de aşk için böyle yanar ve kanlar akıtır.

Aşk-ı yâr oldı derdüme dermân

İstemem derd-i ‘aşk-ı yâre devâ (Hâletî-i Gülşenî, TC. 2)

“Sevgilinin aşkı derdime derman oldu, sevgilinin aşk derdine deva istemem.”

Aşk bir yolculuk gibidir, bu yolculukta kavuşmak yolculuğun sonlanması anlamına gelir ve yolcuya bir bitiş, ölüm tadı verir. Bunun için âşık kavuşmayı ve bu acının bitmesini istemez. Aşk derdinin devası yoktur, bunun tek geçerli devası canı terk etmek, candan vazgeçmektir. Âşıkların en büyük isteği maşuğun yolunda ölmek ve ona olan sevgisini ispat etmektir. Aşkın ızdırabı çoktur; fakat âşık bu ızdıraba dayanarak da zevk alır; eğer öyle olmasaydı bunca sıkıntı ve acıya derman istemeden nasıl katlanırdı.

Hemân ‘aşk ile kalbi kıl âşinâ

Odur neşve-i pâk-i hâlet-nümâ (S.Feyzî, M.560)

“Hemen aşk ile kalbi tanıdık eyle, keyif gösteren temiz neşe odur.”

Aşına, “hakikat şarabını içerek ruhi zevke ermiş, Hakk’ı tanımış kişi” olarak bilinir (Cebecioğlu, 2009: 24). Ezelde bu aşk şarabını içen kişi artık aşka aşınadır, geldiği dünyada ömrü o aşkı aramakla geçer. İnsana üflenen ruhta aşka dayalı bilgi olduğundan insan dünyaya aslını bilme ve arama duygusuyla gelmiştir, bu sebeple aşka ve güzele meyillidir, aşınadır.

‘Aşk ehlini bârî itme ta’yîb

Kılmış şu cihânı ‘aşk tertîb (Memdûh, M.40)

“Aşk ehlini bari ayıplama, şu dünyayı aşk tertip etmiş.”

‘Aşkdan tahmîr olunmuşdur hâmîr-i tıynetin

Benzemez bir mâha aslâ cevher-i mâhiyyetin (Kâzım Paşa, TB. 16)

“Yaratılış hamurun aşktan mayalanmıştır, iç yüzünün cevheri asla bir aya benzemez.”

Allah âlemi sevgiyle yarattı, bu yüzden âlemi dolduran çokluğu aşk üretir. Her şey aşkla karılmış ve aşka karışmıştır. Aşk, yaratılmış dünyadaki her şeyden özgür olmak ve Allah’ı seçmek demektir. Aşkın neşv ü nema bulduğu gönül, hakikate götüren tek ışıktır. O kabuğu içten, zarfı mazruftan ayıran haslettir. Tasavvufi kemalde aşk insanı insan eder. Hatta onu insanüstü hale getirir. Mutasavvıflara göre kâinatın sırrı aşktır (Altıntaş, 77).

Mansûr’ı bu cezbe çekdi dâra

Pervâneyi hem bu saldı nâra (Riyâzî, M. 394)

“Mansur’u bu (aşk) cezbesi darağacına çekti, pervaneyi ateşe bu aşk saldı.”

Aşk, ilahi hikmet nuru, bilinmezliğin karanlığını aydınlatan ebedi bir ışıktır. Mutlak güzelliğe vurgun âşıklar bu ebedi ışığın etrafından hiç durmadan dönen pervanelere benzerler. Pervaneler bu dönüşün sonunun gelmediğini görerek o ateşe canlarını verir, ateşle bütünleşirler. Bu arzu ve şevk dolu yolda seve seve feda oluşun güzelliğini yaşarlar (Doğan, 2004: 47).

O meyden içmeseydi câm-ı pür-şûr

Ene’l-Hak sırrını açmazdı Mansûr (Revânî, M. 12)

“Mansur’un bedeni (câm-ı pür-şûr) o aşk şarabından içmeseydi ene’i-hak sırrını açmazdı.”

Anun neşvesin eylemekle ‘ayân

Kabak gibi Mansûr asıldı hemân (Ş.M. Allâme, M. 105)

“Onun(aşkın) neşesini belli etmekle Mansur kabak gibi hemen asıldı.”

Aşkın sembol kişisi olan Hallac-ı Mansur’a aşk şehidi denilmiştir. Tasavvuf yolunda ilerleyen Mansur, fenâfillâha ulaşmış ve “ene’l-Hak” demiştir. Bu sözü zahiri ele alanlar, gerçek yüzünü anlamayanlar onu kâfir ve zındık olmakla suçlamışlar, “ene’l-hak” sözü ile Mansur’un tanrılık iddiasında bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Hallac-ı Mansur, tevhit ve fena görüşünü ifade eden “ene’l-hak” sözünün yanlış anlaşılması üzerine asılmıştır. Hallac’ın ene’l-hak dediği doğrudur; ancak o bu sözyle

“Ben Hak’tanım” demiş yani insanın ilahi sıfatların tecellisi olduğunu ifade etmiştir (Pala, 2004: 185).

Olmaz ‘aceb eylerse dili ‘aşk eger

Bir gonca iken bin gül-i ma’nâya makar (Atâî, M. 1438)

“Aşk eğer gönlü bir gonca iken bin mana gülünün karar yeri eylerse buna şaşılmaz.”

Sâkî yetiş ki ‘aşk ile mahmûr u bî-dilüm

Meyle açılmam el gibi bir emr-i müşkilüm (Ferrî, TB. 13)

“Saki yetiş ki aşk ile korkak ve sersemim, şarapla el gibi açılmam sıkıntılıyım.”

Dili meclis-i ‘aşka irşâd kıl

Mey-i şevk ile gönlümü şâd kıl (Fakîrî, M.1)

“Gönlü aşk meclisine yol gösteren kıl, şevk şarabı ile gönlümü mutlu kıl.”

Dili derd-i ‘aşkunla bîmâr kıl

Yine ana lutfunla tîmâr kıl (Fakîrî, M.105)

“Gönlü aşk derdiyle hasta et, ona yine lutfunla şifa ver.”

Anların da zevkin inkâr eylemem ammâ yine

‘Aşkına nisbetle mey lâ-şey ‘arak pek sâdedir (Kâzım Paşa, TB. 19)

“Onların da zevkini inkâr edemem; ama aşkına kıyasla şarap değersizdir, rakı pek sadedir.”

Sordum tabîb-i ‘aşka derd-i dilin ‘ilâcın

Didi ki şişe çekmek olmuşdur en kolayı (Kâzım Paşa, TB. 57)

“Aşk doktoruna gönül derdinin ilacını sordum, dedi ki en kolayı şişe çekmek olmuştur.”

Devâsı derd-i ‘aşkun dürd-i meydîr

Şifâ-yı cân-fezâdır başka şey’dir (Aynî, M. 1149)

“Aşk derdinin devası şarap tortusudur yani şaraptır, gönüle ferahlık verendir, bambaşka bir şeydir.”

‘Aşkına düşeli revâ mı bu dil

Dem-be-dem gamlar ile yâr olsun (Hâletî-i Gülşenî, TC. 20)

“Bu gönül aşkına düşeli her daim gamlar ile yâr olmaya layık mı?”

Humâr-âlûd-ı cürmüm lâ-tenâhî

Olam mest-i mey-i ‘aşk-ı İlâhî (Aynî, M.2002)

“Sonsuz günahların sersemiyim, ilahi aşk şarabının sarhoşu olayım.”

Gönülde olmadur ‘aşk-ı İlâhî

K’ide mestâne her gün âh u vâhı (Revânî, M.640)

“Gönülde ilahi aşk olunca sarhoş her gün ah vah eder.”

Ey ‘aşk eyâ cihân-ı ferdâ

Saldun dünyâyâ şûr u gavgâ (Tıflî, M. 201)

“Ey aşk, ey yarının dünyası, dünyaya gürültü ve kavga saldın.”

Derûnını eyler idi ‘aşk pâk

Olur nûrı ile derûn tâb-nâk (S.Feyzî, M. 561)

“Aşk kalbini temiz eylerdi, onun nuru ile kalbin parlak olur.”

Edebiyatta aşk konusu müstakil olarak da ele alındığı gibi bu edebiyatın çeşitli türlerinde lafız ve mana sanatlarından faydalanılarak özellikle telmih, teşbih, mecaz ve istiareler yoluyla anlatılmıştır. İncelenen metinlerde aşkla ilgili olarak ortaya konan düşünce ve hayallerde, muhtevaya uygun olarak içki ve içki âlemine ait öğelerden istifade edilir. Aşkın değişik vesilelerle teşbih edildiği, ilişkilendirildiği unsurlardan bazıları “şarap, saki, kadeh, meclis, feyiz, cezbe, mum, ezel/elest, mest vb.”bu unsurlar aynı zamanda saki-namelerde aşk kelimesinin anlam çerçevesini oluşturmaktadır.

3.15. Dinî Unsurlar

Klasik Türk edebiyatının kaynaklarından olan din ve tasavvufun saki-namelerde işlenmemesi büyük eksiklik olacaktır. Saki-namelerde özellikle mesnevi nazım şekliyle yazılan metinlerde ayrı bir başlık altında “tevhit, naat, münacat” gibi bölümler yer almaktadır. Bu bölümlerde de sık sık “mey, bezm, câm, mest, hum vb.” gibi içki ve içki

meclisi motiflerinden anlatım aracı olarak yararlanılmıştır. Bu bölümlerde ve sakinelerin tamamında yer alan dinî unsurlar aşağıda örnekleriyle birlikte açıklanmıştır.

3.15.1. Allah

Allah, incelenen metinlerde isimleri, sıfatları ve bu sıfatlar üzerine ifade edilen düşünceler şeklinde görülür. Allah, Hak, Yezdan, Rab, İlah, Huda, Yaraticı, Yaradan, Halık, Rahman vb. isim ve sıfatların yanında “sonsuz tecelli şarabını sunan, sonsuzluk meclisinin sakisi, zat-ı pâkî eksiklikten münezze, şirk humarını kabul etmeyen, gayb âleminin meclisinin sakisi, vahdet sırlarının meclisinin sakisi” olarak da karşımıza çıkar (Aynî M.6-7-738-1195). Yezdan, kudret şarabının coşmasıyla bütün ruhları yarattı. Mennan olan Rabbin söylediğini can kulağıyla dinleyen ruhlar O’nu hakikat bildi. Kadim, Kadir, Ferd ü Samed'dir, Hakim, Halık, Hayy u Ebed'dir. Eğer bir rint nefsini bilirse Allah’ı da bilir. Mecazi kadehten vazgeçen âşık Allah aşkına kadeh içer. Settâr u Gaffar, Erham Allah her an kulunun günahını örter. Yer ve gök Allah adına döner, yüce Rab kime feyiz şerbeti sunarsa onu içenin şükretmesi gerek. O vücut kadehine nefes verip, cömertlik nefesiyle insanı yarattı. O Tevvabtır, tövbeleri kabul eder, Rabbine şükreden dilinde inciler saçılır. O bütün kâinatı, ab-ı hayatı ve denizleri yaratandır. O Kadirdir, Kerim ve Rahimdir, misalsiz yaratıcıdır. Lütuf denizinin sonu yoktur, Kerim, Hüdevend, Hayy u Kadirdir. Allah adı gönülden gitmesin, gönülde inancı sağlam olsun. Can ve gönülden Allah diyene cemalini görmeyi nasip eder. O kâinat kaynağını yoktan varedendir, O benzersiz ve eşsizdir. Ezel meclisini yaratan O’dur, feyiz yoluna doğru yolu gösteren O’dur. O, cenneti ve cehennemi yaratan Halık’tır. Hazret-i Rab, iki âlemde varolan nimetleri bizim için yaratmıştır. Hüdanın aşkı mest eder, elest meclisinde aşk şarabıyla gönül sarhoş olmuştur (Aynî M.179-241-242-523-739-1138, Atâî M.1-32, Riyâzî M.20-759, S.Feyzî M.2-9-16-25, Revânî M.42-46, Beyânî M.9-16-22, Tıflî M.102, Aşkî M.5, Hâletî M.3, Fakîrî M.104).

Getür sâkî kadeh Allâh kerîmdir anma ferdâyı

Sürür u neş’e vaktinde bırak bîhûde gavgâyı (Turâbî, TC. 13)

“Saki, sevinç ve neşe zamanında gereksiz kavgayı bırak da kadehi getir, yarını düşünme, Allah Kerimdir.”

Hezârân senâ ber-Hudâ bâ-sebât

Ki û âferidest mevt ü hayât (Nâzikî, M.1)

“Binlerce metih, övgü ve ibadet Allah’ın üzerine ölüm ve hayatı yarattı.”

Zihî sâni‘ u zü’l-cemâl-i cemîl

Ki birliğine cümle eşyâ delîl (Beyânî, M. 19)

“Güzel yüz sahibi ve yaratan ne güzel ki birliğine bütün eşya delildir.”

3.15.2. Peygamberler

3.15.2.1. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed, çok sevilmiş, övülmüş ve hayatının her dönemi edebi türlere kaynaklık etmiş bir insandır. Peygamberin doğumu, büyümesi, gençliği, miracı, savaşları ve mucizeleri türlü sebeplerle edebiyatta işlenmiştir. Edebiyatın Hz. Peygamber etrafında bu şekilde gelişmesi şüphesiz ona duyulan samimi sevgi ve inancın sonucudur. Saki-namelerde isminden en çok bahsedilen peygamber olup mesnevi nazım şekliyle yazılmış saki-namelerde ona yazılmış naatlar mevcuttur. O, Allah’ın en sevgili kulu ve peygamberi, peygamberlerin sonuncusu ve insanların en mükemmelidir. Âlem onun için yaratılmıştır. Arşa çıkmış ve bütün gök ve zemin ona secdede bulunmuştur. En büyük şefaatçi O’dur. Mutlak nur, tecelli şarabının ışık saçanı, Hakk’ın neşesi, peygamberlik meclisinin padişahıdır. Tecelli onun yüzünün nuru, iki âlem onun sarhoşudur. Eğer Hz. Muhammed olmasaydı dünya çölü döşenmezdi. İnsan ve cin taifesinin kaynağı O’dur, onun yüzü suyuna âlemler yaratıldı. Yanağı toprağa tohum döktü, onun yüzü suyuna güller yaratıldı. İki dünyanın benzersiz padişahı odur, onunla Hakk’a yol bulunurdu. O baki olan tahtın padişahı, Allah’ın sevgilisi Hazret-i Mustafa’dır. Allah’ın sevgilisidir, O olmasaydı yer gök yaratılmazdı, ayak basmasıyla âlem ferahladı (Aynî M.51-66, Atâî M.79-83, Riyâzî M.37, S.Feyzî M.32-33-35-40-42).

Yıldızlar, kâinat, ay, hayat ve ölüm onun için yaratıldı. Bulutlar üstünde onun padişahlık çadırı var, o iki cihanın padişahıdır. Ona ümmet olan mutlu kuldur ki kıyamet gününde peygamber ona şefaat eder. Muhammed ki peygamberlerin başıdır, yer ve gök halkının başının tacıdır. Gökyüzü onun tahtı oldu bu sebeple peygamberlerin şahı olmasına şaşkınlık gerekmez (S.Feyzî M.42, Revânî M.67-82-88, Beyânî M.54, Fevzî TB. 70, Aşkî M.42).

Cebîninde nûr-ı nübüvvet anun

Dıraşân-ı şems-i risâlet anun (Beyânî, M. 65)

“Onun alınında peygamberlik nuru vardır. O, peygamberlik güneşinin parlayanıdır.”

“Tasavvufa göre bu âlem bir ruh gibidir ve bu âlemin ayakta kalması bir ruh sayesinde gerçekleşir. Âlemin ruhu diye adlandırdığı bu ruh Hakikat-ı Muhammediyye, Nur-ı Muhammedi'dir” (Davud el-Kayserî, 2013: 34).

Hakikat-i Muhammediye, manevi hayatın esası, enbiya ve evliyanın ilimlerini aldıkları kaynaktır. Velayetin var olduğundan beri veli suretinde zuhur ettiği gibi Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar nebi ve veli suretinde zuhur eden ruhtur. Bütün veli ve nebiler Hakikat-i Muhammediye'nin tecelli ettiği aynalar veya suretlerdir (Ebu'l-Alâ Afîfî, 2015: 272).

Hem âhir-i enbiyâ-yı mürsel

Hem evvel-i evliyâ-yı kümmel (Tıflî, M. 43)

“Hem gönderilmiş peygamberlerin sonu hem büyük âlim ve evliyaların ilkidir.”

“O, en kusursuz insan örneği olduğundan her şey onunla başladı ve bitti. Âdem henüz suyla toprak arasındayken O peygamberdi. Sonra varlıklar âlemine çıkmasıyla da peygamberlerin sonuncusu oldu” (İbn Arabî, 2013: 275). Hz. Muhammed yaratılan ilk insan ve son peygamberdir. Önce onun nuru yaratılmış daha sonra bütün varlıklar bu nurdan yaratılmıştır. Tıpkı bir meyve gibi bütün peygamberlerden sonra dünyaya gelmiştir, ağaçtan amaç meyve ise insanlığın yaratılış gayesi de Hz. Muhammed'dir (Kaplan, 2010: 89).

Her zaman bin selâm u salavât

Ana kim şer'idür tarîk-i necât (Fuzûlî, M. 17)

“Ona kim kurtuluş yolunda ortak olsa ki her zaman bin selam, O'na ve soyundan gelenlere dua olsun.”

Nice mümkün evsâfin itmek beyân

Ki meddâhıdur hâlık-ı ins ü cân (Beyânî, M. 51)

“Onun vasıflarını açıklamak nasıl mümkün olsun ki O, Allah’a en çok sena edendir.”

Salât olsun o şâh-ı enbiyâya

Habîb-i Hazret-i Hak Mustafa’ya (Aşkî, M. 3)

“Peygamberlerin padişahına, Hakk’ın sevgilisi Mustafa’ya dualar olsun.”

3.15.2.1.1. Hz. Muhammed’in Mucizeleri

Peygamberlerin gösterdiği olağanüstü olaylara mucize denir. Mucizeler, peygamberin gücünü değil, elçisi olduğu Rabbin gücünü kanıtlar.

Dü-şakk itdi mehi engüşt-i nâzı

Kırıldı âsumânun câm-ı râzı (Aynî, M. 57)

“Naz parmağı ayı ikiye böldü, gökyüzünün sır kadehi kırıldı.”

Şeb-i zulmeti eyledi tâb-nâk

Olup bir işâretle meh sîne-çâk (S.Feyzî, M. 48)

“Karanlık geceyi ışıklı eyledi, bir işaretle ayın göğsü yaralandı.”

Mehün eşrefisî meger çıkdı sîm

Hemân itdi sarrâf-ı kadri dü-nîm (Atâî, M. 95)

“Ayın en şereflişi gümüş çıktı, hemen kıymetli sarraf onu iki parça etti.”

Müşrikler Hz. Muhammed’den her meseleyle ilgili mucizeler talep edip onu âciz bırakmak istediler. Bu sefer de ona “ Ey Muhammed eğer doğru söylüyorsan ayı ikiye böl.” dediler. Allah bu hissi mucizeyi onlara göstermek için bir el işaretiyle ayı ikiye böldü ve mucizeyi müşahade etmelerini istedi (Muhammed el-Hudârî, 2012: 87).

Anun mu’cizâtında çokdur eser

Biri cümleden inşikâk-ı kamer

Biri teşnegâna akıtdı zülâl

Benânından ol şâh-ı deryâ-nevâl (Beyânî, M. 61-64)

“Onun mucizelerinde işaret çoktur, biri ayı ikiye bölmesidir, biri susamışlara parmağından bahşişi deniz gibi çok olan o padişah tatlı su akıttı.”

Benâniyla ‘atşâna kıldı sebîl

Kef-i pür-hutûti olup selsebîl (Atâî, M. 97)

“Parmağıyla susamışlara su dağıttı, çizgilerle dolu avucu cennetteki su kaynağı gibi oldu.”

Benân-ı şerîfînden akıtdı âb

Şeref buldı zâtiyle kevn-i harâb (S.Feyzî, M. 47)

“Mübarek parmağından su akıttı, harap olan varlık onun varlığıyla şeref buldu.”

Hiz. Peygamberin mucizelerinden biri de parmaklarından su akıtmasıdır. Rivayete göre, “Hz. Peygamber arkadaşlarıyla birlikte ikinci namazını kılacaktı. Oradakiler abdest almak için su bulamadılar, kendisine bir kap getirildi, elini kaba daldırdı. Ardından mübarek parmaklarından çeşme gibi su fişkırdı ve oradaki herkes bu sudan abdest aldı.” (Muhammed el- Hudarî, 2012: 419).

3.15.2.1.2. Miraç

Miraç, peygamber efendimizin Mekke-i Mükerrreme’den Kuds-i Şerif’e, oradan gökyüzüne ve arş-ı âlâya kadar süren kutsal yolculuğudur. Dünyada üç kişiye miraç nasip olmuştur. Hz. İsa, ikinci feleğe çıkartılmış, Hz. İdris, dördüncü feleğe dek yükseltilmiş, Hz. Muhammed ise hiçbir canlının ayak basması mümkün olmayan zirve-i arşa kadar ulaşmıştır. Böylece yalnızca insanlardan değil, meleklerden de üstün olduğu ortaya konulmuştur (Ceylan, 2000: 123). Beyitlerde peygamberimizin gökyüzüne yükselişi, Cebrail’in gelip Onu Burak’a bindirip götürmesi olayları anlatılır.

Ser-i eflâke hâk-i pâyıdır tâc

O şâh için kuruldu taht-ı mi’râc (Revânî, M. 78)

“Ayağının tozu gökyüzünün başına taç oldu, o padişah için miraç tahtı kuruldu.”

Burâk ile bir şeb ‘urûc eyledi

Temâşâ-yı zâtü’l-bürûc eyledi (Beyânî, M. 79)

“Burak ile gece yükseldi, zatın aşikârlığını temaşa eyledi.”

Nüzûl itdi Rûhu’l-emîn vakt-i hâb

O Şâh’a kılup müjde ile hitâb

Didi Hak bu Şeb itdi da'vet seni
Müheyyâ kılup hân-ı lutf-ı senî
Buyur bin burâk-ı sabâ-sür'ate
Bu Şeb zayfsın Hazret-i 'İzzet'e
Burâkı çeküp önine Cebre'îl

YanaŐdurdı hıdmet o peyk-i Celîl (Atâî, M. 136-139)

“Uyku vakti Cebrail indi, o padişaha müjde verdi, Hak bu gece seni davet etti, dedi. Rüzgâr hızındaki buraĒa bindi, İzzet sahibine bu gece misafirsin, Cebrail buraĒı önüne çekip o yüce haber getirip götürren, hizmet etti.”

“Miraç gecesinde Hz. Muhammed varlıĒın bütün kademelerine yükseldi. Bedeni nefsi içinde, ruhu da ilahi varlıkta kayboldu. Sufi yolunun mertebelerinden olan bu durum peygamberin bütün sufi yolların kaynaĒı olduĒunu gösterir” (Sayar, 2011: 103).

3.15.2.2. DiĒer Peygamberler

O meyden nûş idince oldu Âdem

Rumûz-ı “alleme'l-esmâ”ya a'lem (Aynî, M. 776)

“O Şaraptan Âdem içince Allah'ın isimlerinin gizli manasını bildi.”

Âdem'e secde kılmayıp Şeytân

TapduĒında gurûr ilen 'isyân (Fuzûlî, M. 188)

“Şeytan Âdem'e secde kılmayıp gurur ile isyana taptı.”

Bakara Suresi 31. ayete (Allah, Âdem'e her Şeyin ismini öğretti.) telmih yapılmıştır (Yazır, 2008: 5). Allah Âdem'i toprak gibi deĒersiz bir maddeden yaratıp ona kendi ruhundan üfleyip eşyanın isimlerini öğreterek, yani bilgi gücüyle dontarak varlıklar arasında en Őerefli mevkiye getirmiştir. Allah Âdem'i yarattıktan sonra meleklerin ona secde etmesini emretmiŐ, kendisini ateşten yaratıldıĒı için üstün görerek Şeytan ona secde etmemiŐtir (Şentürk, 2016: 95).

O meyden eyledi ser-mest ü âĒâh

Virüp elli sahîfe Őît'e Allâh (Aynî, M. 780)

“Allah Őît'e elli sayfa verip o Şarapla sarhoş ve basiretli oldu.”

Şit peygamber Hz. Âdem'in oğludur. Elli sahifelik bir kitap ile Allah'ın emirlerini tebliğ etmiştir. Kâbe'yi ilk defa taştan bina eden odur. Kılıcı bulan ve kâfirlere karşı ilk defa kılıcla savaşıyor da odur (Pala, 2004: 433).

O meyden içti İdrîs oldu 'ârif

'Ulûm u hikmet ü tadrîse vâkîf (Aynî, M.781)

"O şaraptan İdrîs içti bilgili oldu, ilimleri ve ilahi sırları öğretmeye vakıf oldu."

"İslami rivayetlerde İdrîs peygamberlik, saltanat ve hikmeti bir arada bulundurduğu için "bilgelik üçgeni" nitelemesiyle anılıp belki de bu özelliklerinden dolayı "tüm bilgilerin ustası, hikmetin kaynağı" olarak kabul edilir" (Yıldırım, 2008: 411).

Virildi Nûh'a câm-ı zevrak-ı âb

Muhît-i neş'esinden oldu sîr-âb (Aynî, M.782)

"Nuh'a su kayığının kadehi verildi, neşe denizinde suya doymuş oldu."

İrişdi Nûh'a bâd-ı iltifâtı

Anun-çün buldı keştîsi necâtı (Revânî, M. 73)

"İltifat rüzgârı Nuh'a ulaştı, onun için gemisi kurtuluş buldu."

Nuh peygamber asırlar boyunca insanları inanmaya çağırıyor; ancak onları ikna edememiştir. Allah ona bir gemi yapmasını emretmiştir. Daha sonra kendisine inanan az sayıda insanla gemisini yapmaya başlamıştır, karada gemi yapıyorlar diye herkes onlarla alay etmiştir. Kırk yıl süren çalışmadan sonra üç katlı gemi -bazı rivayetlere göre yedi katlı- tamamlanmıştır. Tufan günü göklerden sular boşaldığında yalnızca Nuh'un gemisine binenler kurtulmuştur. Şiirlerde Nuh'un gemisi çoğunlukla kurtuluş vesilesi olarak karşımıza çıkar (Yıldırım, 2008: 556).

Halîlullâh içüp itdi o meyden

Ocağ-ı nâr-ı Nemrûd'ı çü-gülşen (Aynî, M.784)

"Allahın dostu İbrahim o şaraptan içip Nemrut'un ateş ocağını gül bahçesi gibi etti."

Nesim irişmese hulkı gülinden

Halil'e âteş olmaz idi gülşen (Revânî, M. 75)

“Rüzgâr yaratılış gülünden erişmese ateş İbrahim peygambere gül bahçesi olmazdı.”

Hız.İbrahim’in Nemrut tarafından ateşe atılması ve bu ateşin Allah’ın izniyle gül bahçesine dönüşmesi olayı anlatılır. İbrahim peygambere Halil denmesinin sebebi Allah’ın Zatının nitelenmiş olduğu tüm niteliklerin onda birleşmiş olmasıdır, yani rengin boyanmış bir şeye geçişi ve o anda yayılıp dağılışı gibidir (İbn Arabî, 2013: 57).

Halîlullâh birâder-zâdesi Lût

O târ-ı mevc-i râha oldu merbût (Aynî, M.785)

“İbrahim peygamberin kardeşi Lût, şarabın dalgasının karanlığına/teline bağlandı.”

Lût, İbrahim peygamberin kardeşinin oğludur. Lût’un kavmi kötülöklere ve sapkınlıklara dalmış, günah işlemede ileri gitmişlerdi. Lût peygamber bir süre sabretti, ama durum ileri düzeylere varınca Allah meleklerini göndererek Lût peygamberin kavmini ortadan kaldırdı (Yıldırım, 2008: 491).

O bezme geldi Lokmân oldu bâ-fer

Hakîm-i zû-fünûn yâhud peyember (Aynî, M.786)

“İlim ve marifet bilen hikmet sahibi yahut peygamber Lokman, o meclise kuvvetle geldi.”

Lokman’ın bir peygamber veya nebi olduğu hakkında çeşitli rivayetler vardır. Çoğunluk onun salih bir kul olduğunu kabul eder. Anlatılanlara göre o hikmet ve hekimliğin piri ve sembolüdür (Pala, 2004: 290).

Mutî’ullâh ki İsmâ’îl o meyden

İçüp oldu zebîh-i Rabb-i Zil’l-men (Aynî, M.788)

“Allah’a itaat eden İsmail ki o şaraptan içip Allah’ın kurbanı oldu.”

İbrahim peygamber oğlu olan İsmail’i Allah’a kurban edeceğini söylediği için oğlunu süsleyip hazırlamış, birkaç kez bıçağı boynuna sürdüğü halde kesmemiştir. İsmail ise bu duruma büyük bir teslimiyet göstermiştir. O sırada Cebrail bir koç getirmiştir. Şiirlerde İsmail daha çok kurban ve teslimiyet konusuyla karşımıza çıkar (Pala, 2004: 238).

O meyden nûş idüp Ya’kûb-ı mehcûr

Kamîs-i Yûsuf itdi anı mesrûr (Aynî, M.790)

“Terk edilmiş Yakup o şaraptan içti, Yusuf’un gömleği onu sevindirdi.”

O âb-ı nâbı içdi bî-te’essüf

Humâr-ı çâhdan kurtuldu Yûsuf (Aynî, M.791)

“Yusuf o saf suyu (şarabı) kedersiz içti, sersemlik kuyusundan kurtuldu.”

Yakup’un çocukları arasında en çok küçük oğlu Yusuf’u seviyormuş. Küçüklüğünden beri babalarının Yusuf’u bu şekilde sevmesi kardeşlerinin kıskanmasına sebep olmuş. Kardeşleri bir gün Yusuf’u kuyuya atmış ve kurt yedi diye kanlı gömleğini babalarına getirmişler. Yakup bu duruma çok üzölmüş, çok ağlamış, ağlamaktan gözleri kör olmuş. Aradan yıllar geçmiş, kardeşleri Yusuf’un yaşadığını öğrenmiş, Mısır’a gidip onunla görüşmüşler. Yusuf babasının kör olduğunu duyunca “Bu gömleğimi götürüp babamın yüzüne koyun, gözleri eski hâlini alacaktır.” demiş. Yakup Mısır tarafından esen bir rüzgârla sekiz günlük yoldan Yusuf’un kokusunu duymuş, yetmiş yedi yıldır kaybettiği oğlunun kokusunu almıştır. Yakup’un gözleri oğlunun gömleğinin yüzüne konulmasıyla açılmıştır. Bu kıssa Kur’an’da “ahsenü’l kasas” yani hikâyelerin en güzeli olarak geçer (Taberî, 1991: 460).

O neş’e-gâh-ı feyze geldi Dâvûd

Sadâsın dinledi ma’dûm u mevcûd (Aynî, M. 792)

“O feyizli neşe yerine Davud geldi, sesini mevcut olan ve olmayan hepsi dinledi.”

Düşdi Dâvûd’dan zamîrûme zevk

Hüsn-i âvâza hâsıl itdüm şevk (Fuzûlî, M. 184)

“Davud’dan içime zevk geldi, sesin güzelliği ile şevk ortaya çıktı.”

Allah mahlûklarından hiç kimseye Davud’unki kadar güzel ses vermemiştir. O Zebur’u okuduğu zaman vahşi hayvanlar sesinin güzelliğine kapılarak elle tutulacak derecede insanlara sokulur ve böylece mest olarak dinlerlerdi. Şeytanlar, ney, kaval, zil ve kopuzu ancak Davud’un sesini taklit ederek meydana getirmişlerdir (Taberî, 1991: 688).

Süleymân ol meyün yâd itdi nâmın

Bulup hükm itdi dehre mühr-i kâmin (Aynî, M.793)

“Süleyman o şarabın adını anıp istek/dilek mührünü bulup zamana hükmetti.”

Allah Hz. Süleyman’a cinleri, insanları, kuşları ve rüzgârları müsahhar kılmıştır. Bununla birlikte ona peygamberlik de verilmiştir. Süleyman peygamber, Allah’tan kendisine dünyada kimseye verilmemiş ve verilmeyecek derecede büyük ve kudretli bir devlet ihsan etmesini istemiş, Allah onun duasını kabul etmiş, isteğini vermiştir. Süleyman evinden çıkınca kuşlar ona saygı göstererek başı üzerinde halkalar teşkil eder, tahta oturuncaya kadar cin ve insanlar ayakta dururlarmış. Süleyman bir gazaya gitmek istediğinde tahtadan döşeme yapılarak tahtı bunun üzerine yerleştirilir, Süleyman şiddetli esen rüzgâra emreder, rüzgâr bu tahtanın altına girerek kaldırır, onu götürürmüş (Taberî, 1991: 701).

O feyz-i neş’eden Yûnus peyember

Derûn-ı hûtı kıldı bezm-i Enver (Aynî, M.794)

“Yunus peygamber neşe feyzinden büyük balığın içini nurlu meclis etti.”

Ana ‘arz itmek için dürr-i ihlâs

Nübüvvet bahrine Yûnus'dı gavvâs (Revânî, M. 74)

“Ona ihlas incisi arz etmek için peygamberlik denizine Yunus dalgıç oldu.”

Yunus peygamber Allah’ın izni olmadan bulunduğu yeri terk etmiş ve cezalandırılmış, Yunus peygamberi büyük bir balık yutmuştur. Yaptığı yanlışa pişman olan peygamber balığın karnında kırk gün tövbe etmiş, tıpkı Hz.İbrahim gibi Yunus peygamber de balığın karnından Allah’ın izniyle kurtulmuştur (Pala, 2004: 483).

O meyden Hazret-i Eyyûb idüp nûş

Şifâ buldı gamın itdi ferâmûş (Aynî, M.795)

“O şaraptan Hazret-i Eyüp içti, şifa buldu, gamını unuttu.”

Hz. Eyüp hastalıkları ve bu hastalıklar karşısında gösterdiği sabrı ile şiirlerde karşımıza çıkar. Eyüp peygamber bedenindeki yaralar ve hastalıklar için dualar etti, bu zor ve sıkıntılı sürecin Allah’tan geldiğini bilerek sabırla geçirdi. İrfan sahibi belayı

gidermesi için sebeplere değil Mutlak kimlik sahibi olan Allah'a yakarır (İbn Arabî, 2013: 201)

O mevc-i bâde Mûsâ'ya 'asâdır

Gehî fir'avniyâna ejdehâdır (Aynî, M.796)

*"O şarabın dalgası **Musa** 'ya asadır veyahut firavuna ejderhadır."*

Taşı söyletdürür mu'ciz-peyâmı

Kelim'e ögredür nutk-ı kelâmı (Revânî, M.76)

*"Mucize bilgileri taşı söylettirir, konuşma yeteneğini **Musa** 'ya öğretir."*

Arz kıldum Kelîm'e sûret-i hâl

Rıfkumı kıldı ümmetine helâl (Fuzûlî, M. 185)

"Musa 'ya halimin görünüşünü arz ettim, nezaketimi ümmetine helal kıldı."

Musa peygambere inanmayan Firavun ve İsrailoğulları ona ve Rabbine inanmak için ondan çeşitli mucizeler göstermesini istemişlerdir. Musa peygamberin bir sihirbaz olduğunu iddia eden Firavun, memleketin en yetenekli sihirbazlarını toplayıp Musayı mağlup etmek istemiştir. Sihirbazlar ellerindeki ipleri, sopaları birer birer yılanla dönüştürmüş ve Musa'nın asasının yılanla dönüşmesinin bir sihir olduğunu kendilerince ispat etmişlerdir. Ardından Musa peygamber elindeki asayı yere atmış ve asası etrafta bulunan bütün yılanları yiyen bir ejderheya dönüşmüştür. Hz. Musa'nın Allah'la konuştuğuna inanmayanlar "bize Rabbinle konuştuğunu ispat et, sana iman edelim" demişler. Hz. Musa Tur dağında Allah ile konuşmuş, bu konuşma esnasında alnında bir nur belirmiştir, bu konuşmadan dolayı da Kelim sıfatıyla anılmıştır (Taberî, 1991: 541).

O râhun neş'esinden rûh-ı 'Îsâ

İder mevâtı ihyâ kûrı bînâ (Aynî, M.797)

*"O şarabın neşesinden **İsa** 'nın nefesi ölüleri diriltir, körü gören eder."*

Eger dem urmasa andan Mesihâ

Ana keşf olmaz idi 'ilm-i ihyâ (Revânî, M. 77)

“Eğer İsa peygamber ondan nefes almasaydı, onda diriltme ilmi ortaya çıkmazdı.”

Hız. İsa'nın adının geçtiği beyitlerde onun ölüleri diriltme mucizesi üzerinde durulur. Onunla birlikte daima bir hayat emaresi, dem ve nefes söz konusu olur. İsa, Meryem'in suyundan ya da Cebrail'in soluğundan, balçıkta var olan insan biçiminde arınmış olan saf ve tertemiz bakirede yerleşti. Allah'tan gelen candır, başkasından değil bu sebeple ölüleri diriltme mucizesine sahiptir (İbn Arabî, 2013: 148).

Yukarıdaki birçok örnekte de görüldüğü gibi şairler dinî konuları da şarapla ilgili kavramlarla ifade etmişlerdir. Bu durum şairlerin saki-namelerde şarapla ilgili kelimelerin mecazi anlamlarına göndermeler yaptığını gösteren ipuçlarıdır.

3.15.3. Dört Halife

Peygamberin vefatından sonra halifelige seçilmiş kişilerdir. Aynı zamanda çâr-yâr (dört dost) olarak da bilinirler. Doğruluk ve sadakat üzere olan Hz. Ebubekir, adalet timsali Hz. Ömer, hayâ abidesi Hz. Osman, ilmin temsilcisi Hz. Ali'dir. Onlar insanı, insan yapan bütün vasıfları zirve noktalarda temsil eden kişilerdir. Bazı vasıflar, onlarda diğerlerine göre daha çok kendini hissettirmiştir. Bu sebeple de tarihe böyle geçmişlerdir.

3.15.3.1. Hz. Ebubekir

İlk halife Hz. Ebubekir, çok zor şartlarda ve sıkıntılı günlerde idareye gelmiştir. Müslüman toplumun birlik ve beraberliğinin korunmasında, islam devletinin güçlenip yayılmasında büyük hizmeti olmuştur. Bilgisi, tecrübesi, cesareti ve saygınlığı ile yöneticilik yeteneği bu başarısının başlıca âmillerini teşkil etmiştir. Hz. Ebubekir'in hilafeti sırasında cereyan eden Yemâme savaşında çok sayıda hafız şehit olunca Müslümanlar endişelenmiş ve Hz. Ömer'in talebi üzerine bu dönemde Kur'an'ın toplanması gerçekleştirilmiştir (Hizmetli, 1991: 191). Saki-namelerde peygamberin mağara arkadaşı olması, dürüstlüğü, doğruluğu ve sadakatiyle işlenmiştir.

Mey-i sıdk u safânun neş'e-dârı

Habîb-i Kibriyâ'nun yâr-ı gârı (Aynî, M.70)

“Sefa ve doğruluk şarabının neşelisi, Hz. Muhammed'in mağara arkadaşı.”

İçüp bezm-i ezelde câm-ı tevfk

İden evvel odur mi'râcî tasdîk (Aynî, M.75)

“Ezel meclisinde Allah'ın yardım kadehini içip önce miracı tasdik eden odur.”

Hz. Ebu Bekir, miraç gecesinde sabahında bu mucizeye hemen inanmış, her daim peygamberin yanında olmuştur. Erkeklerden ilk Müslüman o'dur, islamiyeti kabul eder etmez zamanını peygamber ile beraber islam davetçiliğine ayırmıştır (Hasan, 1991: 266).

Habîbe o dem yâr-ı gâr-ı sadîk

Cenâb-ı Ebû Bekr o pîr-i 'atîk (Atâî, M.106)

“Peygambere o an sadakatli mağara arkadaşı Ebubekir idi.”

Sun ey sâkî ol câmî leyl ü nehâr

Zuhûr ide tâ hâlet-i Yâr-ı Gâr (Beyânî, M. 259)

“Ey saki o kadehi gece ve gündüz sun, mağara arkadaşının durumu meydana çıksın.”

Hz. Ebu Bekir'in peygambere güveni sonsuzdur; çünkü çocukluğunda onun arkadaşıydı. Medine'ye hicretinde Sevr mağarasında da yine onun arkadaşı oldu (Hasan, 1992: 266).

Siddîk o yâr-ı gâr-ı Ahmed

Dîbâce-i mu'cize Muhammed (Tıflî, M.49)

“O doğruluk sahibi, Ahmed'in mağara arkadaşıdır, mucizelerin başlangıcı ise Muhammed'dir.”

İslam gelince Peygamber onu diğerlerine tercih etti, o da Resulullah'a arkadaşlıkta samimi davrandı. Peygamberin getirdiklerinin hiçbirinde şüpheye düşmedi, bu sebeple Peygamber onu “Siddîk” olarak isimlendirdi (Hasan, 1991: 269).

3.15.3.2. Hz.Ömer

Hz. Ömer devrinin belirgin iki özelliği vardır: fetihler ve devlet idaresinin düzenlenip kurumlaşmasıdır. Hz. Ömer, İslam devletinin idari teşkilatının ilk kurucusu olarak kabul edilir. İslam tarihinde ilk adli teşkilatı kuran ve kaza işlerini öteki vazifelerden ayıran da, yine adaletiyle dünyaya ün salmış olan Hz. Ömer olmuştur

(Hizmetli, 1991: 205). Hz. Ömer'in adaleti, Müslümanların haklarını savunmak için, ileri gelenler ve avam arasında ayırım gözetmeden, elinden gelen her şeyi yapabilecek en üst noktaya ulaşmıştı (Hasan, 1992: 318). Şiirlerde adalet timsali olarak karşımıza çıkar. Faruk, Hz. Ömer'in lakabı olup haklıyı haksızdan ayırt ettiği adaleti tam yerine getirmekle bilindiği için böyle adlandırılmıştır (Devellioğlu, 2004: 251).

Emîrû'l- mü'minîn Fârûk-ı a'zam

Tecellî-neş'e nûr-ı mihr-i 'âlem (Aynî, M.82)

"Müminlerin emiri, hak ve batılı birbirinden ayıran, büyük adalet sahibi, âlemin güneşinin nuru, tecelli neşesidir."

'Adâlet neş'esi var meşrebinde

Humâr-ı mâ-sivâ yok matlabında (Aynî, M.86)

"Yaratılışında adalet neşesi var, talep ettikleri arasında Allah'tan gayri şeylerin sersemliği yok."

Sun ey sâkî ol câmî vakt-i seher

Zuhûr ide tâ dilde sırr-ı 'Ömer

O sırr ile def'-i fesâd idelim

Serîr-i 'adâletde dâd idelim (Beyânî, M.261-262)

"Ey saki seher vaktinde o kadehi sun, Ömer'in sırrı gönülde meydana çıksın, o sır ile fesatlığı defedelim, adalet tahtında adalet edelim."

3.15.3.3. Hz.Osman

Hz. Osman, fikhî bilgisi, hayâ ve cömertliği ile meşhur, yumuşak huylu, iyiliksever ve halim selim biriydi. Resulullah'ın iki kızı Rukiyye ve Ümmügülüm ile evlenmiş olmasından dolayı "zi'n-nûreyn" yani çift nur sahibi lakabını aldı. O, Kur'an'ın kıraatı konusunda Hz. Peygamberden Kur'an öğrenenlerin en üstünüdür. Kur'an onun zamanında çoğaltılmıştır. Peygamber Hz. Osman'ı cennetle müjdeleyip cennet ehlinde saymıştır (Hasan, 1992: 324).

Dem-i mazlûm-ı Zi'n-nûreyn 'Osmân

Döküldi arza hurşîd oldı giryân (Aynî, M. 94)

“Osman iki nurlu, sakin, sessiz nefesti, güneş gökyüzüne döküldü, ağladı.”

Hayâ ikliminin mey-hânesidir

Sahâbe bezminün mestânesidir (Aynî, M. 95)

“Hayâ ülkesinin meyhanesidir, sahabe meclisinin sarhoşudur.”

Teferrüd idüp cem’-i Kur’ân ile

Şeref resmi hatm oldı ‘Osmân ile (Atâî, M. 112)

“Kur’an ile bir araya gelip yalnız kalır, şeref resmi Osman ile tamamlanır, Kur’an hatim olunur.”

Deryâ-yı muhît-i ‘ilm-i ‘Osmân

Mir’ât-ı cemâl-i sırr-ı Kur’ân (Tıflî, M. 53)

“Osman ilim çevresinin deryası, Kur’an’ın sırrının yüzünün aynasıdır.”

Sun ey sâkî ol câmi subh u mesâ

Zuhûr ide tâ sırr-ı sâhib-hayâ

O sırr ile ehl-i hayâ olalım

Mü’eddeb gulâm-ı Hudâ olalım (Beyânî, M. 263-64)

“Ey saki, o kadehi sabah akşam sun, hayâ sahibinin sırrı ortaya çıksın. O sır ile hayâ ehli olalım, edeblendirilmiş Hudâ’nın esiri olalım.”

Rivayete göre Peygamber efendimiz Hz. Osman’ın üstün hayâ duygusuna sahip olduğunu söylemiş ve bu hususu diğer ashabına bildirmiştir: “Şühesiz ki melekler Osman’dan hayâ ederler.” buyurmuştur (Hasan, 1992: 336).

3.15.3.4. Hz.Ali

Hz. Ali güzel hasletlere sahip bir şahsiyettir. Çocuklardan Müslüman olanlardan birincisidir. Hz. Ali yapmış olduğu bütün işleri en güzel şekilde başarmış, İslam’ın zafere ulaşmasında samimi bir gayret göstermiştir. Yiğitlik ve kahramanlıkla meşhur olmuştur. İnsaniyet, vefa, saygı ve Müslümanların mallarını korumaya düşkünlüğü ile de bilinir. Dört halife arasında en iyi şiir söyleyendir, söylediği sözle kalpleri birleştirir, hutbe okuduğunda nefisleri tahrik eder ve harbe cesaretlendirirdi. Savaşlarda gösterdiği

kahramanlıklar sebebiyle kendisine Allah'ın aslanı anlamında “Esedullah” lakabı verilmiştir. Aynı zamanda hayder ve şîr-i Yezdan lakabıyla da anılır (Şentürk, 2016: 265). Beyitlerde yiğitliği, cesareti, Zülfikar kılıcı, ilmi ve cennette peygamberin ümmetiyle başında toplanacağı bildirilen Kevser suyunun sakisi olarak karşımıza çıkar.

‘Adûya Zü’l-fekâr’ı pür-belâdır

İki başlı o bir mest ejdehâdır (Aynî, M. 113)

“Hz. Ali'nin kılıcı düşmana bela doludur, iki başlı sarhoş bir ejderhadır.”

Zülfikar, Hz. Ali'nin destanlaşan şahsiyetinin yanı sıra kendisiyle özdeşleşen meşhur kılıcı olup, şiirlerde en güçlü kılıcın da sembolü olarak karşımıza çıkar (Şentürk, 2016: 267).

Fedâ cân u dil Hazret-i Hayder'e

İmâm-ı hüdü sâkî-i kevsere (Atâî, M. 115)

“Hz. Ali'ye can ve gönül feda olsun, Allah'ın imamı, Kevser sakisi.”

Haydar; “arslan, Hz. Ali'nin bir özelliği, cesur, yiğit anlamındadır. Haydar-ı kerrâr da Hz. Ali'nin vasıflarından olup döne döne hamle eden, saldıran” manasındadır (Devellioğlu, 2004: 347).

Odur sâkî-i âb-ı nâb-ı Kevser

Odur nûr-ı çerâg-ı mihr-i enver (Aynî, M.107)

“Kevser'in saf suyunun sakisi odur, nurlu güneşin mumunun nuru odur.”

Resûl-i emcedün dâmâd-ı hâsı

Çerâg-ı bezmi nûr-ı ihtisâsı (Aynî, M. 110)

“Şeref ve onur sahibi peygamberin özel damadı, ilim nuru meclisin mumudur.”

3.15.4. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Hz. Hasan ve Hz Hüseyin, Hz. Peygamber'in torunları, Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın çocukları olup şiirlerde sıkça karşımıza çıkar. Bu isimlere özellikle Kerbela mersiyelerinde en hazin ifadelerle yer verilmesi bir gelenek olmuştur. Kerbela, Irak'ta bir bölge olup Hz. Hüseyin'in Yezid ile savaşında şehit edildiği yerdir (Hasan, 1992:

364). Peygamberimizin onlara olan sevgisi, Kербela olayında Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi mevzusu saki-namelerde de işlenmiştir.

O ma'sûmân-ı sıbtân-ı Resûlî

Furûg-ı nûr-ı çeşmân-ı Betûlî (Aynî, M. 119)

"Resulün masum torunları, Hz. Fatma'nın gözlerinin nurunun ışığıdır."

Dü-ebrû-yı cebîn-i nûr-ı îmân

Dü-çeşm-i şîr-i mest-i Rabb-i Mennân (Aynî, M. 121)

"İman nurunun alınındaki iki kaş, ihsanı bol olan Rabb'in sarhoş aslanının iki gözüdür."

Biri ser-levha-i ehl-i tukâdır

Diğer şâh-ı şehîd-i Kerbelâ'dır (Aynî, M.125)

"Biri takva ehlinin başıdır, diğeri Kербela şehidinin padişahıdır."

Sun ey sâkî ol câmı vakt-i mihen

Zuhûr ide sırr-ı Hüseyin ü Hasan

O sırla sabûr-ı belâ olalım

Şehîd-i reh-i Kerbelâ olalım (Beyânî, M.267-68)

"Ey saki, o kadehi mihnet vaktinde sun, Hasan ve Hüseyin'in sırrı ortaya çıksın.

O sırla belaya çok sabreden olalım, Kербela yolunun şehidi olalım."

3.15.5. Melekler

Melekler, nurdan yaratılmış, ilahi emrin gerçekleşmesinde görevlidirler. Yaratılış meclisinin yüceliği karşısında şaşkına dönmeleri, hayret şarabıyla sekran olmaları, seher vaktinde çiçekler dua okurken gül bahçesine inmeleri gibi anlatımlarla saki-namelerde karşımıza çıkar (Aynî M./31-778-1587).

Yaraşur sâkî olursa melekler

Kim ana bâde olmuş havz-ı Kevser (Revânî, M. 10)

"Kevser havuzu şarap olursa meleklerle de saki olmak yakıştır."

Bezm-i gam-ı ‘aşkunda döner câm-ı felek
Ser-geştesidür ol kadehün hûr u melek (Atâî, M.31)

“Aşkın gam meclisinde felek kadehi döner, huri ve melek o kadehin sersemidir.”

O hûdan gelüp bûy-ı câm-ı elest
O bû ile kerrûbiyân ola mest (Atâî, M.1589)

“O hû sesinden elest kadehinin kokusu gelir, o koku ile melekler sarhoş olur.”

Rıdvân-ı behişt-i hüsni çün ân
Hüsn-i digerân derinde der-bân (B.İzzet, M.186)

“Güzellik cennetinin meleği gibidir o, diğer güzelliklerin kapısında bekçidir.”

Rıdvân, “cennetin kapıcısı olan büyük melektir” (Çağbayır, 2017: 1380).

Meyler dehâna gelsün neyler lisâna gelsün
Rıdvân cihâna gelsün seyr eylesün safâyı (Kâzım Paşa, TB. 61)

“Şaraplar ağza gelsin, neyler dile gelsin, melekler dünyaya gelsin, sefayı seyreylesin.”

Sâkî getür o câmı ki mahmûrı mest olur
Hûr-ı behiştin irse gözi mey-perest olur (Şeyh Gâlib, TB. 9)

“Saki o kadehi getir ki sersemliği sarhoşluk olur, cennet hurisi görse gözü şarapa tapar.”

Meleklerin yanı sıra şeytan da beyitlerde karşımıza çıkar. İnsanların, şeytanın şerriyle mücadele etmesi, şarabı ilk ekenin şeytan olması, çeşitli şeytanlıklar ederek insanları kandırması, Âdem’e secde etmemesi yönüyle şeytan da saki-namelerde karşımıza çıkar (Aynî M.356-985, Revânî M.201-203, Fuzûlî M.188).

Ben hakikatde ehl-i ‘irfânem
Dimesünler şerîk-i şeytânem (Fuzûlî, M.187)

“Ben hakikatte irfan ehliyim, şeytanın arkadaşıyım demesinler.”

3.15.6. Kitaplar

Saki-nameler kutsal kitaplardan çok fazla bahsetmez, yalnızca birkaç beyitte örneklerine rastlarız.

Kalem parmakların kim gördi o ân

Olur hattât ider tahrîr-i Kur'ân (Aynî, M. 193)

“(Peygamberin) Kalem gibi parmaklarını o an kim gördüyse Kur'anı yazan hattat olurdu.”

Kelâmullâh-ı lafzîyi kıl iz'ân

Ki Tevrât u Zebûr İncîl ü Kur'ân (Aynî, M. 1686)

“Allah'ın sözlerini Tevrat, Zebur ve Kur'an'da anla.”

Şer'-i 'âlî vü edeb erkânımız

Nûr-ı Kur'ân pertev-i îmânımız (S.Celâleddin, M. 140)

“Allah'ın yüce emri ve güzel ahlak esasımız, Kur'anın nuru iman ışığımızdır.”

3.15.7. Kaza ve Kader

Allah'ın hükmünün icra edilmeden evvelki hâline kader, onun gerçekleşme safhasına da kaza denir. Allah'ın yarattıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade etmek üzere kader ve kaza kelimeleri kullanılır. Kader, Allah'ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi, kaza bu planın gerçekleştirilmesidir. Bir şeyin mahiyet ve niteliklerinin yanı sıra var oluş zamanı ve mekânını belirlemek anlamındaki takdir de kaderle eş anlamlı olup bazen onun yerine kullanılır (Yavuz, 2001: 58). Beyitlerde kaza ve kadere teslimiyetten, takdirden bahsedilirken kaza ve kader bazen kişiye isabet eden oklara benzetilir.

Yazılmış Levh-i Mahfûz-ı Hudâ'ya

Cemî'-i şeyler ey pâkîze-mâye

Olup ceffe'l-kalem defter dürülmüş

Bu da'vâlar o dîvânda sürülmüş

Ne vardır anda hayr u şerre dâ'ir

Bu 'âlemde olur elbette zâhir (Aynî, M. 600-601-602)

“Levh-i Mahfûz’da kaza ve kader yazılmış, ey temiz yaratılışlı, bütüin davalar orada görülmüş, her şey yazıldıktan sonra hemen defter kapatılmış, hayır ve şer ne varsa orada görülen, her şey daha sonra dünyada karşımıza çıkmış.”

Budur takdîr-i Rabb-i Zi’l-Celâlî

Rızâda ol hemân rûz u leyalî

Cihândan dâ’imâ ey mâh-pâre

Olur hükm ü kazâyı defâ çâre (Aynî, M. 675-676)

“Celal sahibi Allah’ın takdiri budur, gece ve gündüz gibi hemen razı ol. Ey ay parçası dünyada daima kaza ve kaderi öteye itme çare olur.”

Ne assı belâ gelse tedbîrden

Kazâ tîridür kavş-i takdirden (Atâî, M. 385)

“Tedbirden ne kadar zor bela gelse takdir yayından kaza okudur.”

Gel ey cilve-sâz-ı riyâz-ı hazer

Rızâ-cûy-ı hükm-i kazâ vü kader (Beyânî, M. 122)

“Korunma bahçesinin cilve edeni, kaza ve kaderin hükmünde Allah’ın rızasını ara.”

3.15.8. Ahiret ile İlgili Kavramlar

3.15.8.1. Cennet ve Cehennem

Cennet, Allah’a inanıp o yolda olup iyi işler yapanlar için Allah tarafından vaat edilen ebedî yurdun adıdır. Cennet, behişt, cinân, adn vb. isimlerle şiiirlerde geçer. Cennet içinde şerbetler, ırmaklar ve kevser olması ve tarifsiz güzel gül bahçeleriyle şiiirlerde işlenir. Cehennem ise, ahirette günahkâr kulların gireceği azap yeridir.

İdince cennet-i ‘Adn içre mesken

Şarâb-ı Kevser’i nûş eylerim ben (Aynî, M. 515)

“Adn cenneti’nin içini mesken edince Kevser şarabını ben içerim.”

Gözin açdı seher oldukda nergis

Gülistân-ı behişte döndi meclis (Aynî, M.1605)

“Nergis seher olunca gözünü açtı, meclis cennetin gül bahçesine döndü.”

‘Âlem çü behişt garka-i nûr

Her kûçe misâl-i cûy-ı kâfûr (Riyâzî, M. 288)

“Âlem cennet gibi nura battı, her köşesi cennette akan bir kaynak misalidir.”

Bu ne meydür ki olmuş selsebîl ol

Tarîk-i cennete olur delil ol (Revânî, M.9)

“Bu öyle bir şaraptır ki cennet yoluna delil olacak selsebildir.”

Bir hayli zamân sûz-ı gam-ı gurbete yandım

Bunca emelim cennet imiş şimdi anladım (Harputlu Hayri, TB. 28)

“Çok zaman gurbetin gam ateşine yandım, bu kadar isteğim cennetmiş, şimdi anladım.”

Cehennemleri halka tebşir ider

‘Aceb rahmet-i Hakk’ı te’hîr ider (S.Feyzî, M.592)

“Cehennemleri halka müjdeler, acaba Hakkın rahmetini erteler.”

Nakkâd-ı ‘aşkun ‘aklun irişmez hisâbına

İtme havâle rindi cehennem ‘azâbına (Beliğ, TB. 34)

“Aşkı nakdedenin hesabına aklın erişmez, rindi cehennem azabına havale etme.”

Külhancı mı ki zâhid unutmaz cehennemi

Dûr eylemekde gülşen-i cennetten âdemi (Ferrî, TB. 33)

“Zahid ateş yakan kişi midir ki cehennemi unutmaz, cennetin gül bahçesinden de insanları uzaklaştırır.”

3.15.8.1.1. Kevser/Selsebil

Kevser, “cennette bulunduğu bildirilen kutsal havuz veya akarsu, içecekler için tatlı ve lezzetli” anlamında da söylenir (Çağbayır, 2017: 880). Saki-namelerde kevser sakisi, kevser şarabı ve havz-ı kevser çok karşımıza çıkar. Mahşere kadar sarhoş olup kendine gelmek istemeyen şair sakisinin kevser sakisi olmasını ister. Adn cennetinde kevser şarabı içerler, melekler saki olunca şarap da kevser havuzundan içilir. Eğer

muradın kevser içmekse şaraptan ümidini kesmen gerekir. Şarap büyük bir panzehirdir, hatta kevser şarabıdır. Ölü gönüller şarapla can bulur, eğer kevser şarabı varsa onun özellikleri şaraptadır (Aynî M.357-515, Revânî M.10, Fuzûlî M.40-219, Ş.Yahyâ M.9, Nâzikî M.5, Hüznî M.3, Rüşdî M.14, Yârî TB. 24, Kelîm TB. 5).

Bu ne meydür ki olmuş selsebîl ol
Tarîk-i cennete olur delil ol (Revânî, M.9)

“Bu nasıl şaraptır ki cennetteki çeşme olur, cennet yoluna yol gösteren olur.”

Selsebil, “soğuk, içimi hoş, hafif su; Kur’an-ı Kerim’de cennette var olduğu belirtilen bir çeşmenin adıdır” (Çağbayır, 2017: 1445). Şarap selsebilden özellikler taşır, saki şarabı kadehten değil de sanki selsebilden akıtır. Şarap kadehi selsebil çeşmesidir, Hak yolunda yol gösterendir (Memdûh TB. 30, Aynî M.330, Riyâzî M.873, S.Feyzî M.443, Cem’î M.33).

Sun ey sâkî ol şerbet-i kevseri
Ol âb-ı zülâl ü o cân-perveri (Beyânî, M.225)

“Ey saki, o kevser şerbetini sun, o kalbi ferahlatan tatlı sudur.”

Cinân zevkin bulur nûş eyleyenler
Kadeh ‘aynıyla havz-ı kevser olmuş (Memdûh, TB. 43)

“İçenler cennet zevkini bulur, kadeh aynı kevser havuzudur.”

3.15.8.2. Kıyamet /Mahşer

Kıyamet, dünyanın sonu ve ahiret hayatının başlangıcıdır. Aşk şarabını içenler mahşer gününe kadar mest ve hayran kalırlar. O gün her insan kendi nefsinin düşünür, kıyamet sarhoşluğundan herkes perişan olur. O sonsuz kadehi içenler harap olmaz, mahşer sabahı olur, hâlâ uyanmazlar. Ayrıca kıyamet günü kargaşası da şairler tafandan çeşitli benzetmelerle kullanılmıştır (Aynî M.48-1049-1195-1565, Nûrî TB. 10).

İder rûz-ı kıyâmetde şefâ‘at
Sa‘âdetlü kul oldur k'ola ümmet (Revânî, M.82)

“Kıyamet gününde ümmetten talihli kuldur ki ona şefa‘at edilir.”

Mahşer yerine dönüp gülistân

Buldı çemen ehli tâze bir cân (Sabûhî, M.16)

“Gül bahçesi mahşer yeri gibi oldu, çimen ehli yeni bir can buldu.”

3.15.8.3. Ahir zaman

Ahir zaman dünyanın sonu, fitne zamanıdır.

Perîşân ider bezmi rıtl-ı girân

Odur fitne-i devr-i âhir-zamân (Atâî, M.967)

“Meclisi büyük kadeh perişan eder, ahir zaman devrinin fitnesi odur.”

3.15.9. İbadet ile İlgili Kavramlar

3.15.9.1. Namaz

İslamın şartlarından biri olan namaz saki-namelerde çok fazla geçmemektedir. Aynî, saki-namesinde yaratılışı anlatırken beş vakit namaza da değinmiştir. Allah önce Hz. Muhammed’in nurunu yarattı, sonra o nurun neşesinden dört dallı büyük bir ağaç yarattı, sonra bir tavus kuşu yarattı ve o kuşu ağacın dalına kondurdu. Tavus ağacın tepesinde Allah’ı tesbih ve tehlil etmekteydi. Sonra Hz. Muhammed’in nurunun ışığından bir ayna yarattı, tavus o aynaya baktı ve suretini gördü, beş defa secde etti. Tavusun bu beş secdesi daha sonra beş vakit namazın karşılığı oldu (Aynî M.159...169). Şairler namazı, buradaki örneklerin dışında çeşitli benzetmelerde kullanmışlardır. Secde, rükû, kamet gibi namazla ilgili ifadeler şiirlerde daha çok karşımıza çıkar.

Eserin düşse her yire çoh u az

Kılmaz ehl-i şerî‘at anda namâz (Fuzûlî, M.304)

“Bir yere az çok eserin düşse şeriat ehli orada namaz kılmaz.”

Seccâde-i tâ‘at u niyâzı

Ol âb ile idegör namâzı (Riyâzî, M.787)

“Dua ve ibadet seccadeni, o su ile namazı kıliver.”

Ne meyl-i namâz u ne savm u salât

Ne fikr-i memât u ne kayd-ı hayât

Olup böyle bî-‘akl u idrâk ü hûş

Kılurlardı mey-hâne küncinde nûş (Cinânî, M.64-65)

“Ne namaza, oruca meyil ne hayata bağ ne ölüm fikri var. Böyle akılsız ve anlayışsız olup meyhane köşesinde içerlerdi.”

3.15.9.2. Abdest

Temiz olmayan bir kimse namaz kılamaz bunun için abdest alması gerekir. Bu sebeple abdest namazın şartıdır. Abdest suyla alınır, şiiirde üzüm suyuyla abdest alınmasından bahsedilir. İslam dinine göre necis kabul edilen şarapla abdest almak kabul edilir bir şey değildir; ancak şarapla abdest almak ifadesiyle Allah’a olan samimi sevginin bütün dünya zevklerinin üzerinde olmasına vurgu yapılır. Şarapla alınmış bir abdest insanı bütün günahlarından arındıracak kadar güçlüdür (Şentürk, 2016: 60).

Salâh ol ki rindân-ı câm u sebû

Ala lûle-i tâk-i rezden vuzû (Atâî, M.917)

“Testi ve kadehin rintleri için en iyisi o ki üzüm asmasının çeşmesinden abdest alır.”

O pîrin pâk ayagından akan su

Olur mâ’-i vuzû sâfi-dilâna (Memdûh, TB. 29)

“O yaşlının (Pîr-i mugânın) ayağından akan su saf gönüllere abdest suyu olur.”

3.15.9.3. Oruç

Oruç, mahrumiyete sebep olması, sonunda bayram olması, yemenin ve içmenin yasak olması gibi özellikleriyle şiiirlerde işlenirken saki-namelerde örneğine pek rastlanmaz.

Mühürlü dehen gerçi vakt-i sıyâm

Derûnum hum-ı mey gibi pür-harâm (Atâî, M. 44)

“Oruç vakti gibi ağzım mühürlü, içim şarap küpü gibi haram doludur.”

Kimi kendi hâli ile pür-edeb

Sıyâm u salât itmede rûz u şeb (S.Feyzî, M. 616)

“Kimi kendi haliyle edepli gece ve gündüz namaz ve oruçtadır.”

3.15.9.4. Hac

İslam dininin beş şartından biri olan Hac ibadeti elimizdeki metinlerde sadece Aynî’de görülmüştür.

Zamân yok bu sene hacc-ı şerîfe

Ne mümkün zemzem içmek bu harîfe (Aynî, M. 882)

“Bu sene mübarek hacca gitmeye zaman yok, bu adama zemzem içmek mümkün değil.”

3.15.10. Ayetler ve Hadisler

Şüphesiz Kur’an’ın müslümanlar üzerindeki tesiri büyüktür; çünkü O, Allah’ın ezeli ve ebedî kelimidir. Şiirlerde genellikle ayetlerden bahsedilirken ayet bütünüyle alınmaz birkaç kelimeyle iktibas yapılır.

Be-rûhâniyyet-i “Seb'al-Mesânî”

Be-fehm-i sırr-ı tefsîr-i nihânî (Aynî, M. 710)

“Fatiha suresi ruhunun kuvveti, gizli tefsir sırrını anlamaktır.”

Kur’an-ı Kerim’in her ayeti tasavvufî düşüncüyü ifade etse de bazı sure ve ayetler tasavvufî tefekkür için çok özeldir. Bunlardan biri de “Fatiha Suresidir.” Bu sure namaz, niyaz, dua, secde, tefekkür gibi pek çok ibadet fiillerini içinde bulundurur. Bu surenin yedi ayeti Kur’an’ın ve İslam’ın tamamını temsil ettiğinden ona “Ümmü’l-Kur’an” denir. Mutasavvıflar bu surenin yedi ayetinde Yüce Allah’ın yedi bağışını görürler: Yaratılış, rahmet, kıyamet günü, yardım, yol, lütuf ve ceza (Altıntaş, 48).

Sâkî-yi mey-hâneye eyle hulûs

Bâde vü peymâneye eyle hulûs

Sûre-i ihlâs ile hâs it dili

Şâhid-i büt-hâneye eyle hulûs (Seyyid Nigârî, T. 67)

“Meyhanenin sakisine içten davran, şarap ve kadehe içten davran, İhlâs Suresi ile gönlü özelleştir, puthane güzeline içten davran.”

İhlas Suresi, İslami tevhidin en anlamlı ve özlü ifadesidir. Bu sureyi okumanın pek çok hikmeti, fazileti vardır. Bu sureyi çok okuyanın imanının kuvvetlendiği, küfürden kurtulduğu söylenir. İhlas “kalp ve beden amellerini her çeşit art niyetten

arındırmak” demektir. Böylece ihlasla yapılan amel yalnızca Allah için olur. Yani gösteriş, makam ve saygınlık kazanmak için insanlar katında güzel görünme isteği her türlü art niyetten arınmış dindarlık, Allah’a aittir (Kâşânî, 2015: 43).

Teslîm-i hükmi-î “nahnu kasemnâ” ider gönül

Ancak rızâ-yı Hakk’ı temennâ ider gönül (Şâkir Efendi, Msd. 2)

“Gönül **“nahnu kasemnâ”** hükmünü kabul eder ancak gönül Hakk’ın rızasını ister.”

Sâkî seher kıl der-i cennâti feth

Kıl mey-i ef’âl ü şu’ûnâtı feth

Fâtihayı sûre-i Feth’i ohu

Kıl mey-i evsâfi mey-i zât-ı feth (Seyyid Nigârî, T. 29)

“Saki, seher vakti cennetlerin kapısını fethet, keyiflerin ve işlerin şarabını fethet, Fatihayı ve Feth suresini oku, fethin zatının şarabını şarabın sıfatları kıl.”

Fetih; “açma, başlama, ele geçirme, zapt etme” anlamlarına gelir. Fetih Suresinde İslam’ın elde edeceği başarı, zafer ve fetih anlatıldığı için bu ismi almıştır (Yazır, 2008: 510).

Nebiyi-i pür-tecellî mest ü gûyâ

Muhâtab **“len-terânî”** ya’ni Mûsâ (Aynî, M.202)

“Tecelli dolu yolda kendinden geçmiş olan muhatabına yani Musa’ya söyledi, beni asla göremezsin.”

“Nefahtu fihi min rûhi” dedi Hak

Bular etvâr-ı Âdem'dir muhakkak (Aynî, M.359)

“Hak, onun içine ruhumdan üfledim, dedi. İnsanın davranışlarının hakikati belli oldu.”

Be-şân-ı sırr-ı emr-i “kûn fe-kânî”

Be-câh-ı hilkat-ı Fahr-i cihânî (Aynî, M.708)

⁶Zuhruf Sûresi 43/32 “Ey Muhammed! Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında **biz taksim ettik.**”

⁷A’raf Sûresi 7/143 “Musa tayin edilen vakitte geldi, Rabbi ona kelâmıyla ihsanda bulundu. “Ey Rabbim, göster bana kendini de bakayım sana” dedi. Rabbi ona buyurdu ki **“Beni katiyen göremezsin** ve lakin dağa bak, eğer o yerinde durabilirse, sonra sen de beni göreceksin.”

⁸Hicr Sûresi 15/29 “Ben, onun yaratılışını tamamladığım ve **ona ruhumdan üflediğim zaman**, siz hemen onun için secdeye kapanın.”

“Ol der ve olur” emrinin sırrının şanına, cihanın övüncünü yarattığı yere.”

Sühandır feyz-i emr-i “kün fe-kânî”

Budur mevcûd iden her dü-cihânı (Aynî, M. 1610)

“Her iki cihanı var eden “Ol der ve olur” emrinin feyzinin sözüdür.”

Dîbâce-i nüsha-i cihândır

Ser-matla‘-ı nazm-ı “**kün-fekân**”⁹ dır (Riyâzî, M.35)

“Cihan nüshasının başlangıcıdır, “ol der ve olur” nazminin başlığıdır.

Gümüş bâzû elinde câm-ı billûr

‘Alâ-nûrin ‘**alâ-nûrin**’¹⁰ ‘alâ-nûr (Aynî, M.1180)

“Gümüş pazu elinde billur kadeh, nur üstüne nur üstüne nurdur.”

Seher Nûr âyetin okur çiçekler

Gülistâna iner saf saf melekler (Aynî, M.1587)

“Seher vaktinde çiçekler, Nûr âyetini okurlar, saf saf melekler gülbahçesine inerler.”

“**İnneme'l-hamr**”¹¹ âyetini ohı

Ki senündür kinâyetünde çohı (Fuzûlî, M.297)

“Şarap âyetini oku ki onun dolaylı anlattığı sözün çoğu senindir.”

Ey esâs-ı binâ-yı her vesvâs

“Ente **hannâsü fî suduri’n-nâs**”¹² (Fuzûlî, M. 133)

“Ey şeytan, her yapının temelinde, insanların göğüslerine vesvese verirsin.”

⁹ Bakara Sûresi 2/117 “O, göklerin ve yerin yoktan var edicisidir. Bir işin olmasını murat edince yalnızca **“ol”der, o da hemen oluverir.**”

¹⁰Nûr Sûresi 24/35 “Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba bir billur içindedir, o billur da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki doğuya da batıya da nispet edilemeyen mübarek bir ağaçtan çıkan yağdan tutuşturulur. Bu öyle bir ağaç ki yağı neredeyse kendisine ateş değmese bile ışık verir. Bu ışık **nur üstüne nurdur.**”

¹¹Mâide Sûresi 5/90 “Ey iman edenler! **İçki**, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.”

¹²Nâs Sûresi 114/5 “De ki: Ben insanların Rabbine sığınırım. İnsanların sahibine. İnsanların gerçek ilahına. O sinsî vesvesecinin şerrinden. **O ki insanların göğüslerine vesveseler fısıldar.** Gerek cinlerden gerek insanlardan.”

Odur “aynen tusemmâ selsebilâ¹³”

Şarâb-ı zencebîl andan nişâne (Memdûh Paşa, TB. 30)

“Cennetteki selsebilin aynısı odur, hoş kokulu şarap ondan işarettir.”

Hadis, peygamberimizin kutsal sözleridir. Peygamber efendimizin çeşitli olaylar ve sorunlar karşısında söylemiş olduğu sözler, takınmış olduğu tavır ve tutumlardır.

Etibbâ kavline oldunsa vâkıf

Hadîs-i Fahr-ı Kevneyn'e muhâlif

Buyurdı Hazret-i Mahbûb-ı Mevlâ

Geçer üç erba'în tâm olur a'zâ (Aynî, M. 417-418)

“Tabiblerin sözlerine inandıysan iki cihanın övüncünün sözüne aykırı olursun. Peygamber, üç kırk geçince bedendeki uzuvlar tamamlanır, buyurdu.”

Resulullah buyurdular: “Sizden birinin yaratılışı, annesinin karnında kırk günde cem' olur. Sonra kırk günde alaka olur. Sonra kırk günde mudga olur. Bir nefis olarak yaratılma safhasına gelince, Allah onu tasvir edecek (şekillendirecek) bir melek gönderir. Melek iki parmağının arasında toprak olduğu halde gelir. Onu mudgaya karıştırır. Sonra onu yoğurur, sonra da emredildiği üzere onu tasvir eder.”(Canan, 1992: 550).

Hadîsinde buyurdı Fahr-ı 'âlem

O nûr-ı neş'e-bahş-ı cins-i âdem

İçüp bâde bilâ-tevbe ölen kes

Büte tapmış misâli fevt olur bes (Aynî, M.1966-1967)

“Âlemin övüncü, o insana neşe veren nur hadisinde buyurdu, Şarap içip tövbesiz ölen insan puta tapmış gibi ölür.”

Hamr'ı bir iman meselesi olarak sunma işini Hz. Peygamber çok defa ele alarak yasağın önemini zihinlerde canlı tutmuştur, bu konuyla ilgili çok söz söylemiştir. “Hamr içen, puta tapan gibidir.” ve “Hamr mübtelası, puta tapan olarak Allah'a kavuşur.” sözleri bu konuyla ilgili söylediği sözlerdendir (Canan, 1992: 169).

Dahi dîger hadîsinde buyurmuş

Gürûh-ı ümmete anı tuyurmuş

¹³İnsan Süresi 76/18 “Bu orada bir pınardır ki, adına Selsebil derler.”

Bulur bâde içen elbet belâsın

Kabûl itmez Hudâ kırk gün du'âsın (Aynî, M. 1969-1970)

“Diğer hadisinde buyurmuş, ümmet topluluğuna onu duyurmuş, şarap içen elbet belasını bulur, Allah kırk gün duasını kabul etmez.”

İçkinin gerek Allah nazarında ne kadar kötü olduğunu gerekse toplumda ortaya çıkaracağı şerhlerin ve fenalıkların büyüklüğünü zihinlerde iyice tespit etmek için içkiyle ilgili birçok söz söyleyen Resulullah buyurdu: “Şarap içenin kırk gün namazı kabul olmaz, tevbe etmeden ölürse kâfir olarak ölür.”(Canan, 1992: 169).

İslamiyet öncesi dönemde içki çok yaygındır, islamiyetle birlikte yavaş yavaş yasaklanmaya başlamıştır. Sarhoş edici her şeyin yasak olduğunu, bu maddelerin azı çoğu farketmez bir avucunun bile haram sayıldığını her seferinde dile getiren Peygamberimiz, içkinin haram olmasıyla ilgili birbirinden farklı ve etkili sözler söylemiştir.

3.15.11. Kadir Gecesi

Kadir gecesi Kur'an-ı Kerim'in inmeye başladığı Ramazan ayının 27. gecesidir. Bu gecenin kıymetine atıfta bulunarak şairler meclisin kurulduğu geceyi Kadir gecesine benzetir, o geceyi mümkün olduğu kadar iyi değerlendirmek gerekir. Âlemi aydınlatan güneş o gece doğar ve karanlık geceyi ilkbahar sabahına çevirir. Meclisin kurulduğu gece Kadir gecesinden yüksek bir derece alır, o kargaşa zamanı Kadir gecesine benzer, bu nedenle sürahiler her daim secde eder (B.İzzet M.178, Atâî M.131-1106).

Kadri şeb-i Kadr'den ziyâde

Nûr inmesidir fûrûg-ı bâde (Riyâzî, M.276)

“Kadir gecesinden ziyade (o gecenin) kıymeti şarabın ışığına nur inmesidir.”

Meclisin kurulduğu, şarabın sunulduğu, sürahinin secde ettiği gecenin Kadir gecesi gibi dinimizde çok önemli bir yeri olan geceye benzetilmesi dikkat çekicidir. Demek ki şairler aslında şarap ve diğer kavramları bilinenin aksine mecazi anlamda kullanıyorlar; çünkü gerçek manada sarhoş edici etkisi olan şarabın içildiği gece asla Kadir gecesi olamaz.

3.16. Tasavvuf

Tasavvuf, bir hâl ilmi ve eşyanın ruhani zevkle kavranmasıdır. Zaman ve mekânla sınırlanmayan, devamlı yenilenen, insana iç huzuru vaat eden manevi bir davranış şeklidir. İnsanlar dünyaya geldikten sonra bezm-i elest'te Allah'a verdikleri sözü unutup gönülleri Allah'ın dışında başka sevgilerle tanışmıştır. Tasavvufun amacı ise insana ezelde Allah'la yapmış olduğu bu ahdin gereğini, onun fitratında var olan Allah'a kavuşma isteğini daha bu dünyadayken gerçekleştirmenin yollarını göstermek, kalbi dünyadan ayırıp Allah'a bağlamaktır. Tasavvuf, kelimesinin yün ve yünlü elbise manasına gelen 'suf'dan türediği düşünülür, bu kelimedenden de yünlü elbise giymek anlamındaki 'ta-sav-va-fe' fiili türer. Buna göre 'mutasavvıf', kaba ve yünlü elbise giyen kimsedir. Renksiz, kaba yünden yapılmış elbise giymek, o devirlerde günahlardan pişmanlık duymanın işaretiydi. Bütün bu açıklamalara baktığımızda tasavvufun etimolojik açıdan züht temelinde açıklandığını görüyoruz. Bir görüşe göre de tasavvuf, bir yanda olmak, yüz çevirmek manalarına gelen "savf" kelimesinden türemiştir. Buna göre Allah'a vasıl olanlar Mâ-sivâdan yüz çevirdikleri için onlara sufi, hareketlerine de tasavvuf denmiştir (Ebu'l-Alâ Afîfî, 2015).

Tasavvuf, esasında Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflere istinat edilen bir ilimdir. Tasavvufufla ilgili eser yazan sufiler, fikirlerini ya bir ayet-i kerimeye veyahut da bir hadis-i şerife dayandırmışlardır. Yani tasavvuf İslam'dan doğmuş ve İslami olma özelliğini devam ettirmiş bir ilim dalı ve düşünce sistemidir. Tasavvuf, nazari olmanın yanında amelî, yani tecrübi bir ilim dalıdır. Çünkü tasavvufun gösterdiği hedeflere sadece kitaplardan öğrenilenlerle, metin okumakla ve ezberlemekle ulaşılmaz, amelle ulaşılır. Buradaki amel sadece ibadet değil, hayatın her anında belli bir niyet ve maksada yönelik eylemlerdir. Tasavvufî bilginin elde edilmesinde metot, kalp tasfiyesidir. Bu özelliğinden dolayı "Tasavvuf kâl(söz) ilmi değil, hâl ilmidir." denmiştir. Kalbi tasfiye etmenin yolu ise tam bir ihlasla dinin emirlerini yerine getirip, yasaklardan sakınmak, ibadet ve amel etmektir. Tasavvuf, başlangıçta ferdi bir züht hayatıyken giderek bir taraftan kolektif bir yapı kazanmıştır. İlahi aşkı, marifet, fena, beka, sahv, sekr, hâl, makam, müşahede vb. mücerret konularla anlatmaya başlamıştır. Muhyiddin İbn Arabî (ö. 638/1240)'nin ile kendine has yöntemi ve açıklamalarıyla müstakil bir felsefe özelliği kazanmıştır. Bu felsefenin adı Vahdet-i Vücut olmuştur. Bu

felsefe, hakiki varlığın sadece Allah olduğu diğer bütün varlıkların O'nun isim ve sıfatlarının tezahüründen ibaret olduğu esasına dayanır (Türer, 2013).

Tasavvuf, gerçek tevhit aracılığıyla kişinin bireysel kurtuluşa ulaşma çabasıdır. Aslında tasavvufun uzun tarihinin özü “Allah’tan başka Tanrı yoktur.”gerçeğini birbirinden farklı biçimlerde ifade etmek ve sadece O’na ibadet edilebileceğinin farkına varmaktır. Tasavvuf, insanın kendi kökenine, geldiği yere, yani Allah’a dönme uğraşısıdır (Schimmel, 2012: 42).

Tasavvuf, aşk şarabını içip sırrı keşfetmektir, bu şarabı içmek için gönlün her daim hazır olmasıdır. Gönülde ilahi aşk olmayınca sarhoş her zaman ah vah eder; ama ilahi aşkı gönlünde taşıyan kişi eline şarap kadehi almasa da sarhoşluğu artarak devam eder. Böyle bir şarap meclisinde gönül tecelli ateşinde kebab olup yanmakta, bu mecliste veliler bulunmaktadır. İnsanın kalbi bu aşkla sevinç bulur, âlemler onunla parlaklık bulur. Bedende tasavvur olan Hakkın zatıdır, gönlün huzuru ise ancak O’nu anmaktır. Dünyaya, zevk ve sefaya dalanlar kesrete düşmüştür, dillerde hep zevk, sefa zikredilir; ancak gönüle nur Hak zikriyle gelir. Gönülde bütün dünya hevesleri yok olmalı, Allah’tan başka hiçbir şey gönle gelmemelidir. Bu dünya meclisinin geçici nimetlerine, heveslerine aldanmamak gerekir, kim Hakk’ın emirlerine itaat ederse onda cehalet kalmaz (Revânî M.633...671).

Klasik Türk şiirinin dili genel olarak dinî-tasavvufi bir özellik taşır, bu nedenle tasavvuf, klasik Türk şiirinin temel kaynaklarından biri olarak gösterilir. Tasavvufun mecaz ve istiarelerden oluşan diliyle gelişen ve hakim bakış tarzı dinî-tasavvufi olan bu şiir geleneğinde, en dünyevi şiirlerde bile bizi tasavvufa götürecek kavramlar daima mevcuttur. Bu durumu Walter Andrews’in “Herhangi bir şiirde tasavvufi-dinî yorumun üstünlüğü, birinciliği sorgulanabilir; ama böyle bir yorum potansiyeli barındırmayan şiir bulmak güçtür.”(2006: 107) şeklindeki tespiti çok güzel ifade eder. Klasik Türk şiiri geleneği tasavvufi bir varlık ve gelişme gösterdiğinden bu gelenekteki şiirin esas dokusunu tasavvufun oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu değerlendirmeler her şiirde mecaz-hakikat aramak şeklinde olmamalı, bu şiirin kaynaklarından biri olan tasavvufun da dikkate alınması ve değerlendirilmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Klasik Türk şiirini tamamen tasavvufi veya tamamen dindışı bir şiir şeklinde yorumlamak bize sağlıklı sonuçlar vermez, şiirde her iki anlamında olabileceği unutulmamalıdır.

Klasik Türk şiirinin şekillenmesinde tasavvufun mecaz/sembol ve terimleriyle çok büyük etkisi olmuştur. Tasavvufa karşı meyli olmayan şairler bile zamanın umumi ve güçlü isteğine ayak uydurmuş, eserlerinde az çok sufîyâne bir renk vermişlerdir. Tasavvuf dili, mutasavvıfların Kur'an'da geçen kelimeleri doğrudan veya türetme yoluyla alıp bu kelimelere yeni anlamlar yükleyerek oluşturdukları kavramlar ve günlük dilde kullanılan kelimelere mecazi anlamlar verilmek şeklinde "tasavvufi kavram ve mecazlar"dili oluşmuştur (Üstüner, 2014: 45).

İfade edildiği gibi şiirde iki farklı tarzda kendini gösteren tasavvufi şiir dilini biz de çalışmamızda iki başlık altında "Tasavvufi Kavramlar ve Tasavvufi Mecazlar" olmak üzere inceledik.

3.16.1. Tasavvufi Kavramlar

3.16.1.1. Vahdet/ Kesret

Vahdet; v-h-d kökü "tek" anlamında olup vahdehu yalnız, sadece demektir. Çokluk anlamındaki "kesret" ise azlığın zıddı olup çokluk buradan gelir (El-Hakîm, 2005: 144).

Vahdet, birlik; kesret, çokluk demektir. Bu iki kavram tezat olarak görünse de aslında ikisi de aynıdır. Kesret, Hakk'ın isim ve sıfatlarıyla tecelli ederek çokluk halinde görünmesidir, vahdetin zuhurudur. Tek vücut sahibi olan Hak, kendini kesret perdesi altında gizlemektedir. Çokluk sadece görünüşten ibarettir, aslında kesret yoktur yani kesret vahdetten başka bir şey değildir.

"Varlık âleminde hiçbir şey yoktur ki Ahadiyyet'e delâlet etmesin ve hayalde de hiçbir şey yoktur ki kesret'e delâlet etmesin" (İzutsu, 2005: 148).

"Tahkiki iman sahibi olanlar teklikte çokluğu görür ve bu kesretin Allah'ın isimlerinin belirtileri olduğunu, bunların gerçekleri her ne kadar çok ve farklıysa da tek bir ilkedен geldiğini, tek bir varlıktan oluştuğunu bilir" (İbn Arabî, 2013: 126).

Aşkın sır şarabını içenler her vakit vahdet sazını işitirler (Aynî M.851). Allah'a ancak aşk yoluyla, aşk ateşiyle yanmakla ulaşılır, bu da ancak kişinin vahdete erebilmesi, kendi varlığından sıyrılması, maddeden arınması ile mümkündür. Vahdet kadehini hatırlayınca, gönül kesret bağından kurtulur (Aynî M.1762).

Âlemde tek bir hakikat ve vücut vardır. Hakk'ın sıfatlarının yansıması görünen çokluktur. Eğer vücuda kendi mahiyeti yönüyle bakarsak vücudun tek bir gerçeklik

olduğunu kabul ederiz; ama vücuda kendini bilmesi yönünden bakarsak vücut zaman ve mekân içinde sonsuz yayılımıyla bütün âlemdir. Yani vücut birdir ve bu birlik içinde bütün çokluğu kuşatır. O vahdet/kesrettir, yani zatı yönünden “bir”, isimleri yönünden “çok”tur (Chittick, 2003: 79).

Saki, vahdet meclisinde kâse kâse sonsuz şarabı sunar. Vahdet kadehinden içirir, kesret deminden geçirir (Aşkî M.13, Fakîrî M.100). Vahdet ve kesret birdir yani kesret aslında vahdete götürür. Kesrette var olanlar varlık bakımından vahdetin aynıdır. Böyle olunca sonradan var olan diye adlandırdığımız şey de aslında O’dur. O, toplamdan gelen “bir”dir. Yargılar farklı olsa da asıl “bir”dir. Vahdet yolunda ilerleyen şair artık kesretten sıkılmıştır ve cihanı gösteren kadehi de istemez. Vahdet ve irfan şarabıyla coşup baştan ayağa beden sarhoş ve dehşete düşmüş olur. O şarabın her bir damlasında vahdet deryasının varlığına delil vardır. Meclise o şarap kadehi gelince orada vahdet gül bahçesinin gülü açılır. Vahdet meclisinin şarabı kesret gamlarını unutturur, bu aşk yolunda aşk şarabına çok düşkün olunur, vahdet şarabı içilir, elest sarhoşu olunur (Atâî M.510, Aynî M.337-520, Beyânî M.238, Hüznî M.7, Rüşdî M.39).

Bana sâkiyâ câm-ı vahdet içür

Bir ayakla kesret deminden geçür (Fakîrî, M. 100)

“Ey saki bana vahdet kadehi içir, bir kadehle kesret zamanından geçir.”

Mey-i vahdet ile o kim ola mest

Gelür hâtıra bezm-i rûz-ı elest (S.Feyzî, M.347)

“Vahdet şarabıyla kim sarhoş olursa elest günü mecliste akla gelir.”

Getür sâkî meyi mest ola diller

Açıldı bâğ-ı vahdet içre güller (Rüşdî, M.32)

“Saki şarabı getir, gönüller sarhoş olsun. Vahdet bağı içinde güller açıldı.”

Zihî sâni’ u zü’l-cemâl-i cemîl

Ki birliğine cümle eşyâ delîl (Beyânî, M.19)

“Ne güzel ki güzel cemal sahibi ve yaratan Allah’ın birliğine bütün eşya delildir.”

Kendüyi câm-ı meyle mest idenün

Kesret içinde vahdeti biledür (Fevrî, TC. 50)

“Kendini şarap kadehiyle sarhoş edenin kesret içinde vahdeti beraberdir.”

Aç gözi hayretle gönül yâra bah

Oynama dâreyn ile deyyâra bah

‘Âlem-i kesretde Ene'l-hak dime

Söyleme esrârı vü serdâra bah (Seyyid Nigari, T. 31)

“Gönül gözünü hayretle aç, yâre bak, iki dünya ile oynama bir olana bak, kesret âleminde ben hakkım deme, sırrı söyleme ve kumandana bak.”

Kesret âlemi, var olup yok olma dünyasıdır, bir “âlem-i kevn ü fesad”dır. Esas olan kesretteki vahdeti, bu geçiciliğin ardındaki kalıcılığı, çokluğun içindeki mutlak gerçeği yakalamaktır. Bir olan Hakk’ın isim ve sıfatlarıyla tecelli edip çokluk halinde görünmesi kesret, bu çokluğun hakiki bir varlığı olmadığını kavrayıp yalnızca Hakk’ı görmeye vahdet denir (Uludağ, 2001: 212).

3.16.1.2. Hakikat

Hakikat, “gerçek manasına gelen Arapça bir kelimedir, Allah’a ulaşma yolunda dört mertebeden (şariat, tarikat, hakikat, marifet) biridir” (Cebecioğlu, 2009: 99). “Gerçek var olduğu kesin ve açık olarak bilinen şey, bir şeyi o şey yapan özellik, Hakk’ın salikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koyması” demektir (Uludağ, 2001: 153) Tasavvufta ise hakikat, “zahirin ardındaki örtülü ve gizli manayı, dinî hayatı en yüksek seviyede yaşayarak ilahi sırlara aşına olmayı” ifade eder. Her zerresinde birlik alameti olan kâinatta Hakk’ın kudretini, hikmetini yani zuhurunu görmektir (Üstüner, 2014: 141). Hakikat, yüce Allah’ın Rabliğini kâinatta müşahede etmektir. Allah’ın tecellilerini seyredip O’nun yeryüzündeki tasarrufunu haber vermektir (Kuşeyrî, 2013: 226).

Hakikatle mecaz birlikte olmaz, bunun ikisi bir yerde bulunmaz bu nedenle mecazi şaraptan vazgeçenler, Allah aşkına hakikat kadehi isterler ki o şaraptan hakikat kokusu gelir. Hakikat şarabı beka meclisinde içilir, hakikat şarabını daima içenler zevk ile isteklerinin ilmini öğrenirler, hakikat şarabı dağıtılmaya başlayınca letafet kadehi görünür, meclisin sakisi vahdet sakisi olunca verdiği kadeh de hakikat kadehidir. O hakikat kadehiyle gönüller parlaklık bulur, kim bu şarabı içerse gönlüne sefa gelir.

Şeriatta, tarikatta hakikatte olanlar Hak yolundan elbet ayrılmazlar (Aynî M.739-823-853-893-986-1030, S.Feyzî M.267-447-467).

Hakîkat şarâbın o kim nûş ider

Dem-i haşre dek turmayup cûş ider (S.Feyzî, M.127)

“Hakikat şarabını kim ki içer, kıyamet anına kadar durmayıp coşar.”

Gönül olmasun renc ü gamla harâb

Şarâb-ı hakîkat vire sûz u tâb (S.Feyzî, M. 287)

“Gönül sıkıntı ve gamla harap olmasın, hakikat şarabı sıcaklık ve güç verir.”

Bu mertebe der-mertebe-i ehl-i hakikat

Bu mertebeden ehl-i mecaz hayli cüdâdır (Sa'id Efendi, TB. 78)

“Bu mertebe hakikat ehlinin mertebesidir, bu mertebeden mecaz ehli oldukça uzaktır.”

3.16.1.3. Zahir-Bâtın

Zahir; “görünen, açık, belli, meydanda; bâtın ise iç yüz, gizli, görünmeyen nesne” anlamındadır (Çağbayır, 2017: 166-1821). Allah birdir; ancak biz âlemde sonsuz sayıda çokluk görüyoruz. Vücut yani Allah tezahür ettiği zaman kendisini bize bir tezahür mahallinde sergiler ki bu bizzat âlemin kendisidir. Vücut kendisini batın olarak teşhir etmez ki batın olan vücudun kavranması ve bilinmesi mümkün değildir. Yani âlemde bulunan varlıklar olarak bilinen tezahür mahalleri bizatihi var değildir, yalnızca Allah'ın vücudu vardır. Durum bir prizmadan geçen ışıktaki ortaya çıkan şeyi andırır: Biz çok sayıda farklı renk algılarız; ama var olan yalnız bir tek ışıktır. Allah Zatı bakımından Batın, ama tezahür mahalleri bakımından Zahir'dir (Chittick, 2008: 202).

“Görülen madde âlemine suret âlemi, suretle zahir olan sıfat âlemine de mana âlemi denir. Allah mana'dır, zuhuru ise suretidir. Suret değişken olabilir; ancak mana kalıcıdır” (Pala, 2004: 297).

Saki-namelerde zahir-bâtın ifadeleri şarap için kullanılmıştır. Şair, zahiri şaraptan hiç tatmamış, helali harama hiç katmamıştır. Meyhanenin kapısı üzerine başlarını koyarlar ancak zahiri şaraptan uzak dururlar, zahiri şaraba tövbe ederler (Aynî M.103-848-1971).

Şarâb-ı zâhirînün hurmeti var

Rahîk-i bâtinînün ‘izzeti var (Aynî, M. 1095)

“Görünüşte şarap haramdır, özünde ise değerlidir.”

Şarabın sadece zahiri tarafını görürsek şarap haramdır, onun iç yüzüne, manasına vakıf olursak; ancak o zaman gerçek değerini anlarız. Eşyanın ve olayların suretine takılıp kalmadan manasındaki derinliğe inmeliyiz.

Mey-i hamrâya nice olmasun âdem meyyâl

Zâhiri zevk u safâ bâtını rengin hayâl (Gelibolulu Âlî, TB.15)

“Kırmızı şaraba insan nasıl düşkün olmasın, zahiri zevk ve sefadır, batını renkli hayallerdir.”

3.16.1.4. Tecelli

Görünmek, açık, zahir olmak anlamındadır. Tasavvufta Hak nurunun etkisiyle gaybın kalbe doğması, görünmeyenin kalpte görünür hâle gelmesidir. Kusursuz ve en mükemmel güzel Allah, bütün isim ve sıfatlarıyla âleme tecelli etmiştir. Allah’ın bu tecellisi tüm varlığa kabiliyeti nispetinde dağılmıştır. İnsan Hakk’ın sayısız güzel isimlerinin hepsinin zuhur ettiği, ilahi isimlerin hakikatlerinin toplandığı, Hak ile ünsiyet eden varlıktır. Kâinattaki her şey Allah’ın bir ayetidir; çünkü her şey bir şekilde Hakk’ı gösterir, aksi hâlde yokluktadır. İnsan Allah’ın sadece belli bir sıfatıyla değil celal ve cemal sıfatlarıyla birlikte bütün ilahi sıfatlarını bir araya getirir (Chittick, 2003: 212). Âlem-i kübrada mevcut ne varsa, âlem-i sugrâda Allah yaratmıştır, bu dünya meclisinde her ne varsa insanoğlunda hepsi ayandır (Aynî M.524-528).

Sâkî o âbı vir ki şarâbdur ‘ibâresi

‘Uşşâka oldı feyz-i tecellî emâresi (Bayburtlu Zihnî, TB. 21)

“Saki o suyu ver ki onun cümlesi şaraptır, âşıklara tecelli feyzi işaretidir.”

Herhangi birini veya bir şeyi severken onu Hakk’ın isim ve sıfatlarına ayna olması ve onda Hakk’ı müşahade etmemiz sebebiyle severiz. Bu varlığı sevmek aslında Hakk’ı sevmeyi, Hakk’a âşik olma sonucunu doğurur, yani varlığı sevmemiz onda yaratıcıya ait tecelliden bir işaret olmasıdır.

Ne âyînedür bak o mâ'ül-hayât

Tecellî ide anda hurşîd-i zât (Ş.Yahyâ, M. 23)

“O hayat kaynağı nasıl bir aynadır ki zatının güneşi onda tecelli eder.”

Hakk'ın vücudu bir ayna gibidir, bütün eşya onda görünür, yani eşya ona ayna olur. Güneş ışığı bir olduğu halde nasıl ki farklı renkli camlara vurur ve farklı renklerde görünürse işte Hakk'ın tecellisi de böyledir.

Ayna, tecelli anlayışını açıklamada en sık başvurulan sembollerden biridir. Ayna, tek bir hakikat olan vücut yani Allah, yaratılanlar ise bu aynadaki suretlerdir. Yani yaratma, Allah'ın yaratılanlar aynasında veya yaratılanların Allah'ın aynasında tecellisi ve zuhurundan başka bir şey değildir. Bir kişi on farklı aynada kendine baksa yine aynı kişi olarak kalacaktır; ancak o kişinin bu on aynadaki suretleri birbirinden farklı olacaktır; çünkü aynalar birbirlerinden parlaklık, uzunluk, genişlik vb. yönlerden farklıdır (Uluç, 2011: 124).

Varlık alanında gördüğümüz her şeyin hakikati ve özü Hak'tır. İnsanlar Hakk'ın sıfat ve isimlerinin mazharıdır. Aynadaki yansıma aynaya bakanın varlığıdır, insan da Hakk'ın feyzinin yansımasıyla varlık bulmaktadır. Buna göre ayna konumundaki insan, aynaya bakan ve aynadaki görüntü Hakk'ın farklı isimlerinden başka bir şey değildir.

“Yaratıcının (Hak, Muhdis) bilinmesi ancak yaratılan (halk, hâdis) ile mümkün olmaktadır. İnsan ise Muhdis olan Yaratıcının bütün sıfatlarıyla tam olarak bilinmesi için yaratılmış hâdis varlıktır”(Küçük, 2011: 62).

Sâkiyâ bu dehr-i bî-reng ü vefâ

Sûret-i hakdan görünür daimâ

Ne televvün gösterir ise cihan

Cümlesi insanda mevcûd bî-gümân (S.Celâleddin, M. 97-98)

“Ey saki bu renksiz ve vefasız zaman daima Hakkın suretinden görünür, cihanda renkten renge giren ne varsa hepsi insanda şüphesiz mevcuttur.”

Âlem ile Âdem, Allah'ın suretinde yaratılmaları sebebiyle birbirlerine benzerler. Âlemde her ilahi isim tek başına veya diğer isimlerle bir araya gelerek, Âdem'de ise bunun aksine bütün ilahi isim ve sıfatların tecellilerini toplayarak sergiler. Allah isimlerinin çokluğu yönünden âlemi, isimlerinin birliği yönünden ise âdemi yaratmıştır (Chittick, 2003: 52).

Nûr-1 dîde rûy-1 dilber-sâ sürûr-1 sinesin

Menba‘-1 nûr-1 tecellî özge bir âyînesin (Kelîm, TB. 44)

“Gözün nuru, güzel yüzün, göğsünün sevinci, tecelli nurunun kaynağı özel bir aynasın.”

Kâinat baştanbaşa O’nun isim ve sıfatlarının tecellisidir, her bir varlık kendi kabiliyeti nispetinde O’na işaret etmekte ve O’nu anlatmaya çalışmaktadır. Yani bütün kâinat her bir zerresiyle O’na işaret etmektedir. Evren baştanbaşa bir aynadır, bu aynalar vahdeti farklı derecelerde yansıtırlar. İnsan ise bu aynaların en mükemmelidir.

Bu bâde bâde-i mihr-i tecellî

O nurun kalb-i ‘âşıkdır mahallî (Aynî, M.1025)

“Bu şarap, tecelli güneşinin şarabıdır, o nurun yeri âşıkların kalbidir.”

Kebâb-1 meclis içinde nedür bil

Tecellî âteşine yanmadur dil (Revânî, M.642)

“Meclis kebabı içinde gönül tecelli ateşine yanmaktadır.”

Kadehdür matla‘-1 nûr-1 tecellî

K'anunla rûşen olur kasr-1 ‘aklî (Revânî, M.646)

“Tecelli nurunun başlangıcı kadehtir ki onunla akıl sarayı aydınlık olur.”

Sûz-1 dili eylesün ziyâde

Envâr-1 tecelliyât-1 bâde (Tıflî, M.4)

“Gönül ateşini şarabın tecelli nurları artırsın.”

3.16.1.5. Mâ-sivâ

Arapça “başkası” anlamına gelir. Tasavvufta Allah’ın dışındaki her şey mâ-sivâdır. Bütün yaratılanları içine alan bir sınırı vardır. Tasavvufta gönülde Allah’tan başka neyin sevgisi varsa onun ilahı o olur. Bu sebeple kalpte sevginin hep Allah üzerinde yoğunlaşması büyük önem taşır (Cebecioğlu, 2009: 173).

Fitnenin kaynağı olan şeylere mâ-sivâ denir. Bunlar kadınlar, hayırsız evlat, altın-gümüş, devamlı meşgul olunan iş ve meslekler mâ-sivâdır yani Hakk’a giden yolları kesen her şey mâ-sivâdır. Bunlar dünya hayatına ait değerler ve işler olup dünya hayatı

yok olunca bunlar da yok olacaktır. Geriye sadece Cenab-ı Hakk'ın sahip olduğu gerçek güzellik kalacaktır (Ceylan, 2000: 240).

Gönül beş yolun birleştiği bir meydana benzer. Her yoldan bir zevk, sevinç ve tat verici, gönlü kendine çekmeye başlar. Bu beş yol bizim beş duyu organımızdır. Gönlünü araştırmak isteyen önce bu yolları kapatacaktır. Ondan sonra kendine dönp sadece Sevgili'nin adını anarak, mâ-sivâdan yani O'nun dışında kalan her şeyden el etek çekecektir. Bu yol alışın alın teri gönlü cilalar. Bu gönülde ten kafesinden Sevgili'ye seferdir. Bu yükselişe engel olan ise Sevgili'den gayrı her şeydir. Beş duyu organını bunlara kapatıp kalbini pusula gibi kullanınca bir adımda menzile ulaşmak imkânı vardır (Noyan, 2013: 373).

Elünden şu kim bir kadeh nûş ider

Gam-ı mâ-sivâyı ferâmûş ider (Beyânî, M. 240)

“Elinden kim bir kadeh içse, dünyalık bütün gam ve kederini unuttur.”

Şair, burada öyle bir şaraptan bahseder ki, bu şarabı içenler mâ-sivâyı unuttur, kalbinde yalnızca Allah kalır. Allah'tan gayrısını unutturan bu şarap ilahi aşk şarabıdır. Bu şarap cismin de ruhun da gıdasıdır, ezelden âşık olanlar bu şarabı içerler. Bu şarabı ezelde içenler, o lezzete erişenler daimi bir mahmurluk içerisinde ve dünyalık her şeyi unuturlar.

Bu ‘âlem mâ-sivallâhdan ‘ibâret

Mahall-i iştikâkıdır ‘alâmet (Aynî, M.282)

“Bu âlem Allah'tan gayrisından meydana gelmiş, işaretleri ise meydana geliş yerleridir.”

Koma gönülde sen gayri hevâyı

Getürme hâtırına mâ-sivâyı (Revânî, M.657)

“Gönülde sen artık hevesleri koyma, Allah'tan gayrısını aklına getirme.”

Ki tâ ref olup zulmet-i mâ-sivâ

Ola ‘âlem-i cân u dil pür-ziyâ (Cem’î, M.70)

“Mâ-sivâ karanlığı kalkınca gönül ve can âlemi nurla dolar.”

O sâkiye her kim olur âşinâ

Ne işler yanında anun mâ-sivâ (Nâzîkî, M. 13)

“O sakiye her kim ki aşına olursa onun yanında Allah’tan gayrisından bahsedilmez.”

Kamu câm-ı bezm-i ezel mestidür

Heme mâ-sivâ şâhid-i hestidür (Beyânî, M. 41)

“Hepsi ezel meclisinin kadehinin sarhoşudur, Allah’tan gayrı her şey varlığın şahididir.”

Sâkî kerem eyle bize

Sırr-ı meyi söyle bize

Merhamet it böyle bize

Mâ-sivâmız ihrâk ola (Muhammed Lutfî, Ş. 3)

“Saki bize kerem et, şarabın sırrını söyle, merhamet et, (gönlümüzde) Allah’tan gayrı ne varsa yansın.”

3.16.1.6. Lâ-İllâ

“Kelime-i tevhitteki lâ, olumsuzluk edatıdır. İllâ, -den başka, aksi halde, mutlaka anlamındadır” (Devellioğlu, 2004: 538, 428). Tevhit, birlik, teklik demek olup kelime-i tevhit, tevhidin kabul senedi, cennetin anahtarındır. Tevhitteki olumsuzluk edatı lâ, kendisinden sonra gelen “ilâhe”kelimesinin belirsizliği sayesinde varlıkları şüpheli olan bütün ilahları yok sayarken illâ, tek ve hakiki varlık olan Cenab-ı Hakk’ı ispat eder (Ceylan, 2000: 234). Tasavvufta lâ ile mâ-sivânın yokluğuna, illâ ile de Allah’ın varlığına işaret edilir (Uludağ, 2001: 226).

Kıyâs itmenüz sâgar-ı lâdur ol

Delîl-i ahad câm-ı illâdur ol (Beyânî, M. 178)

“Yokluk kadehini kıyas etmeyiniz, o birliğe delil olan varlık kadehidir.”

Bize gösterme sâgar-ı lâ’yı

Çekelim câm-ı sâf-ı illâ’yı (Es’ad, M. 17)

“Bize yokluk kadehini gösterme, varlığın saf kadehini çekelim.”

3.16.1.7. Hicap

Hicap; perde, örtü, engel demektir. Tasavvufta salık ile muradı arasına giren engel, âşığı sevgilisinden ayıran sebep ve engeller, kalpte hakikatlerin tecelli etmesine engel olan suretler, maddenin izleri, Allah'ın tecellisini kabule engel olan şeyler demektir. Sufiler, kalbin gayb âleminde vakıf olacağı hususlara engel olan pas ve pisliklere de hicap ve perde adını verirler. Allah ile kul arasında kimi nardan kimi nurdan yetmiş bin perde vardır. Maddî âlem ile manevî âlem arasında bir perde bulunmaktadır bu perde ortadan kalkmayınca Hakk'a vasil olmak zorlaşır (Uludağ, 2001: 168).

Şairler, sakiden öyle bir şarap isterler ki bu şarabı içince aradaki hicap kalkar, Allah'a yaklaşırlar. Aradaki engelleri kaldıran, Hakk'a ulaştıran şarap aşk şarabıdır (Aynî M.85).

Mey-i 'aşkını içdi mânend-i Cem

Cihân itdi ref'-i hicâb-ı 'adem (Atâî, M. 85)

"Cem gibi aşk şarabını içti, cihan yokluk perdesini kaldırdı."

Sâkiyâ lutf eyle bir câm-ı şarâb

Rûy-ı dilden ref' ola tâ kim hicâb (S. Celâleddin, M. 1)

"Ey saki şarap kadehini lütuf eyle, gönül yüzünden utanma (perde) kalksın."

Bu şeb nûş idün câm-ı sahbâ-yı nâb

Hemân ref' olunsun aradan hicâb (S.Feyzî, M. 370)

"Bu gece saf şarap kadehini için, hemen aradan perde kalksın."

Tâ öyle mest olam ki gide aradan hicâb

Hakka gidem şarâb ile rengîn intisâb (Âkif, TB. 24)

"Öyle sarhoş olayım ki aradan perde kalksın, renkli şarap ile Hakk'a bağlanayım."

3.16.1.8. Sır

Sır, gizli tutulan, kimseye söylenmeyen şey, insanın aklının ermediği, Allah'ın hikmetidir. Mevcut olan var ile yokluk arasındaki gizlilik anlamına gelen ve gönül ehli ile keşif sahiplerinden başkasının bilip kavrayamadığı hususları, manevi bilgi ve duyguları ifade etmek için bu sözcük kullanılır. Kul ile Allah arasında saklı, gizli kalan hâllere de sır denir. Âlem, Cenab-ı Hakk'ın sırrını fâş eden bir aynadır. Buradaki sır kelimesi, Vücut'un gizli kalan, yani görünmesi mutlak olarak mümkün olmayan, batını derinliklerine işaret eder (Ögke, 2000: 225-226).

Yerin ve göğün sırrını bilen, dünyayı gösteren kadeh insana sunuldu. O şarabın neşesinde bin sır saklıdır. O şarap peygamberlik nurunun mührüdür, o şarap hakikat sırrının kaynağıdır. O şaraptan içenler sırra vakıf olur, Allah'ın isimlerinin gizli işaretlerini bilir. Meyhanenin kapısında bekleyenler feyiz kadehinin sırrına vakıf olurlar. Hakkın sözlerinin sırrına vakıf olup belagat şarabını içerler (Ş.M.Allâme M.9, Aşkî M.11, Rüşdî M.22, Aynî M.50- 838-1696).

Cân ile cânânı görsün yek-vücûd

Anlasın ol dem nedir sırr-ı sücûd (S.Celâleddin, M. 10)

“Can ile cananı tek vücut görsün, o zaman secdenin sırrı nedir anlasın.”

Hakikat şarabını içenlerin basiret gözleri açılacak, âlemdeki her şeyde birliği görüp sırra vakıf olacaklardır.

Mey-i ‘aşkı içüp keşf eyle râzı

Nice elde ola câm-ı mecâzî (Revânî, M. 634)

“Elde mecaz kadehi olsa da aşk şarabını içip sırrı keşfet.”

Sırrıdır âyine-i kalbin edeb

Gösterir mi sırsız âyîne ‘aceb (S.Celâleddin, M.141)

“Edep kalp aynasının sırrıdır, ayna sırsız acaba gösterir mi?”

Sâkî bize ol câm-ı musaffâyı getir kim

Esrâr-ı Hudâvend-i cihân anda ‘ayândır (Sâ’id Efendi, TB. 7)

“Saki o safîleşmiş kadehi getir ki onda Allah'ın sırları bellidir.”

Keşf eyle cihâna gizlü râzum

Yâ Rabb hakikat it mecâzum (Tıflî, M. 192)

“Gizli sırrımı dünyaya duyur, açıkla, ya Rab mecazımı hakikat et.”

Her kim ki değil vâkıf-ı esrâr-ı mahabbet

Keşf olmaz ana şâh-reh-i kûy-ı hakikat (Sa’îd, TB. 80)

“Her kim ki muhabbet sırlarının vâkıfı değil ona hakikat yolu açılmaz.”

3.16.1.9. Bast

Yaymak, sermek, döşemek anlamlarına gelir. Havf ve recâ halinden sonra uğranılan bir hâldir. Kabz hâlinden hemen sonra gelir, ona benzer veya ondan biraz daha şiddetli olabilir. Kabz hâlinde göğüs kafesinin sıkıştığı ve daraldığı bağırsakların sanki birbirine geçtiği hissedilirken bast hâli bunlardan kurtuluş, açılma ve hafifleme hâlidir. Hakikat ehli kabz ve bast hâllerinden Allah’a sığındıklarını ifade ederler (Altıntaş, 155). Bazen insana aniden bast hâli gelir, insanı bir anda sarar; fakat bunun nedeni bilinmez. Bu durumda sükunet içinde bulunmak ve edebe dikkat etmek gerekir. Çünkü böyle bir halde insan büyük bir tehliye düşebilir. Bu hâli yaşayan kimsenin yaşadığının gizli bir tuzak olması ihtimalini de düşünmesi gerekir (Kuşeyrî, 2013: 188).

Kabz ve bast, reca ve havf (korku ve ümit) makamlarını geçip, heybet ve üns makamlarına ulaşmadan önce kulun yükseldiği iki hâldir. İbnü’l Arabî’ye göre bast, insanın dünya ve ahrette sahip olacağı makamlardan birisidir; kabz ise cennete ilk adım atışına kadar insana eşlik eder ve bundan sonra kaybolur (El-Hakîm, 2005:397).

Bast ola göz önüne iklîm-i ten

Göstere âyîne-veş sırrın beden (S.Celâleddin, M. 9)

“Ten bölgesi göz önünde ferahlasın, beden ayna gibi sırrını göstereyin.”

Gül ü goncadan sun‘-ı Perverdigâr

Yine bast u kabz eyledi âşikâr (Hâletî, M.349)

“Gül ve goncadan yine kapanıp açılmayı âşikâr etmek Allah’ın eseridir.”

3.16.1.10. Elest Meclisi

Tasavvufta ilahi aşk kavramı misak konusuyla ilişkilidir. Misak, yaratılıştta Allah ile kulları arasında yapılan sözleşme olup Kur’ani bir kelime ve kavramdır.¹⁴ Bu ayetin tefsirinde mutasavvıflar insanoğlunun Yaraticıyla yaptıkları sözleşmeyi aşk sözleşmesi saymışlardır. Bu sözleşme ruhlar beşeriyet âlemine girmeden önce yani ezelde gerçekleşmiştir. Bu sebeple insanın Allah’a olan sevgisi ezeli ve fitri bir sevgidir. Kulların dünyada Allah’a duydukları sevgi aslında bu ezeli sevginin aynısı ve ona olan bu ahit ve vefalarının tazelenmesi sonucudur. Aşkın ezeli oluşu misakın da ezeli oluşuyla ilgilidir. Şairler sevgililerine elest bezminde âşık olduklarını, şarabı ilk orada içtiklerini söylerler, bu durum hiç kuşkusuz ruhun misak meclisinde verdiği sözle ilgilidir. Şairin mahmurluk hâli onun ezelde şarap içmesinin sonucudur. Bu hâl, aslında yeniden şarap içmeye olan fitri bir ihtiyaç duygusudur. Ezelde aşk şarabından içen ruh, bu dünyada da aynı şekilde şarap içmeyi arzular. Ezelde sevgilinin güzelliğini gören ruh, sevgiliden uzak kaldığı bu dünyada da yeniden sevgilinin huzuruna varma ve onun yüzünü görme isteğiyle yaşar (Pürcevadi, 1998: 375).

Elest meclisi aşk meyhanesinin kapısıdır, aşk kadehi ise oranın hizmetçisidir. O meyhanenin meclisi gül bahçesidir, kadehler gül, şarap akan sudur. Her mevsim bahar ve kışta gül ve bülbül vardır. O meclisin şarabı şarab-ı tahûrdur, temizleyici şaraptır, ondan içenler nur deryasında boğulurlar. O şarabın diğer şarap gibi asla sarhoşluğu yoktur, o meclisin şarabıyla gökyüzü süslenmiştir, yıldızlar onunla parlar. Güneşe yücelik veren o meclisin şarabıdır, onun ışığıyla her taraf nurla dolar. Kâinat o şarabın etkisiyle ortaya çıktı, yeryüzü ve gökyüzü onun hürmetine devreder. Elest meclisi ne zaman akla gelse hakikat şarabıyla gönül mest olur. Elest meclisinde hitabı işitenler kâlû kadehinin şarabını içerler. Elest meclisinde sunulan şarap ile herkes mest olmak ister, bunun için durmadan sakiden bu şarabı ister. Ruhlar âleminin elest sarhoşu olanlar Huda’nın aşk meclisinde şarap içenler mahmur olurlar. Ezel meclisinde ayrılık kadehini içenler sarhoş ve hayran olarak veda ederler (Beyânî M.43-165...177, S.Feyzî M.387, Belîğ TB. 21, Bayburtlu Zihnî, TB. 4, Aynî M. 469).

¹⁴ A’raf Suresi 7/172 “ Bir de Rabbin Ademoğullarından, bellerindeki zürriyetlerini alıp da onlar kendi nefislerine şahit tutarak: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” dediği vakit, “pekala Rabbimizsin, şahidiz” dediler. Bunu kıyamet günü “ Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz diye yapmıştık.

Bana bir bâde vir Allâh için sen

Belâ didim sana rûz-ı elest ben (Aşkî, M. 24)

“Sen bana Allah için bir şarap ver, elest günü ben sana evet dedim.”

Ezel meclisinde Allah “Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Elest ü bi-Rabbiküm)”dediğinde ruhlar da “Belâ (evet)” demişlerdir. Böylece Allah ile kullar arasında anlaşma yapılmıştır, ruhlar hem yaratıcıya söz vermişler hem dünya hayatındaki bela ve sıkıntılara evet demişlerdir. Şair de burada ezel meclisinde evet dediği için, Allah için aşk şarabı istemekte kendini haklı görmektedir.

O mey kim ehl-i hâle rûşenâdır

Gönül bezm-i ezelden âşinâdır (Aynî, M. 742)

“O şarap ki hâl ehline aydınlıktır, gönül ezel meclisinden tanıdıktır.”

İnsanın daha dünyaya gelmeden, ruhlar âleminde iken ilk aşinalığı ezel meclisinde ettiği yemin ve orada gördüğü ilahi güzelliğidir. Bu nedenle insan güzelliğe aşınadır, dünyada da hep o güzelliği aramaktadır.

Huşyâr olur mı mahşere dek böyle mest olan

Mest-i harâb-ı bâde-i câm-ı elest olan (Kelâmî, TB. 42)

“Elest kadehinin şarabının harap sarhoşu olan kişi mahşere kadar akıllanır mı?”

Mey-i vahdet ile o kim ola mest

Gelür hâtıra bezm-i rûz-ı elest (S.Feyzî, M.347)

“Birlik şarabıyla kim ki sarhoş olur, elest günü meclisinde akıllara gelir.”

Tarîk-i ‘aşkda bâde-perest ol

İçüp vahdet meyini mest-i elest ol (Rüşdi, M.39)

“Aşk yolunda şaraba düşkün ol, birlik şarabını içip elest sarhoşu ol.”

Bî-bâde vü bî-şarâb mestiz

Biz cür’a-keş-i mey-i elestiz (Nûrî, TB. 30)

“Biz badesiz ve şarapsız sarhoşuz, elest şarabının damlasından içmişiz.”

3.16.1.11. Nur

Nur; ışık, şule, aydınlık, parlaklık anlamındadır. İnsanlara doğru yolu gösteren ışıktır, bu sebeple Hakk'a giden yola nur, ondan sapmaya ise zulmet denilmiştir. Nur, üç türdür. Birincisi göz nurudur ki görür ama göstermez. İkincisi güneş, ay, yıldızlar ve ateşteki nurdur ki gösterir ama görmez. Üçüncüsü Hak Teâlâ'nın nurudur ki hem görür hem gösterir. Tasavvufta Allah semaların ve yeryüzünün nurudur. Allah'ın zahir ismiyle tecelli etmesi yani tüm eşyanın suretinde kendini gösteren ilahi varlığı nurdur (Uludağ, 2001: 280; Ceylan, 2000: 260).

“Nur, Allah'ın isimlerinden birisidir ve İbnü'l Arabî onu kendi görüşüne göre, “Yaratmanın veya taayyünün ilkesi, idrak veya varlığa yayılmış aklın ilkesi sayar.” Buna göre varlıkların üzerine yayılan nur, varlığın ve müşahedenin nurunun aslıdır”(El-Hakîm, 2005: 495).

Bedîdâr olan humda sahbâ mıdır

Ya Tûr üzre nûr-ı tecellâ mıdır (Ş.Yahyâ, M. 25)

“Küpte görünen şarap mıdır yoksa Tûr üzerinde tecelli nuru mudur?”

Tûr, Sina çölünde bir dağın adıdır. Musa peygamber yetmiş kişiyle bu dağa çıkıp bir ay boyunca burada kalmış, bu süreyi oruç ve ibadetle geçirmiştir. Yetmiş kişinin bu dağa çıkmasındaki amaç Allah'la konuşmak ve bu görüşmelerini de İsrailoğulları'na kanıt olarak göstermektir. Musa peygamber Allah'ı görme isteğinde bulunur ve Allah dağa tecelli edince dağ paramparça olur. Burada Tûr dağı maddedir, tecelli nuru değince paramparça olmuştur (Yıldırım, 2008: 691).

Tecelli şarabından sarhoş olup o nura bakıp ruhlar hayran oldular. Kadeh gibi parlak gönüller tecelli neşesinden nur alırlar. Gece aşırı sarhoş olanlar seher vakti feyiz nurunu görürler. Kadeh damladan boş olmaz; çünkü ayş meclisine nur getiren odur. Ezel şarabını içen temiz sarhoşun kalbi o nur ile parlaklık bulur. Aşk şarabıyla kalpler nurlanır, ağlayan gönüller sevinçli olur. Kadeh tecelli nurunun başlangıcıdır ki onunla akıl sarayları parlaklık bulur. O şarap temiz şaraptır, o şarabı içenler nur deryasında boğulur (Aynî M.185-839-1566, S.Feyzî M.148-167-559, Revânî M.646, Beyânî M.169).

Nedür zevk u safâ dillerde mezkûr

Gönüle zikr-i Hak'dan gelmedür nûr (Revânî, M.656)

“Dillerde zikredilen zevk ve sefa nedir, gönüle nur Hak zikrinden gelir.”

Kanı sâkiyâ ol güvârende âb

Ki cân ‘âlemin eyleye nûra gark (Ş.Yahyâ, M.63)

“Nerede ey saki o hazmedilmesi kolay su ki can âlemini nura boğar.”

Pîr-i meye ideli irâdet

Başdan ayaga tamâm nûrum (Nûrî, TB. 76)

“Şarabın pîrinin isteğini yerine getireli, baştan ayağa eksiksiz nur oldum.”

3.16.1.12. Feyiz

Feyiz, “bir şeyin kolaylıkla akması demektir” (El-Hakîm, 2005:196), “Arapça taşmak anlamında, ilahi tecelli ve nazarın devamlı olduğunu ifade eder. Feyiz her an tecelli etmekte, varlıklar bu feyiz vasıtasıyla meydana gelmektedir” (Cebecioğlu, 2009: 84). Feyiz; “salikin çalışması ve çabası söz konusu olmadan Allah tarafından onun kalbine herhangi bir hususun verilmesidir” (Uludağ, 2001: 137).

O feyiz ile gonca tebessüm eder, o feyiz ile bülbül terennüm eder, o feyiz ile nergisin kadehi dolar, o feyiz ile zerrin kadeh neşe saçar, lalenin gönlündeki yara o feyizledir, bağın hoş havası o feyizledir, sümbülün perişanlığı ve gül kadehinin sarhoşluğu hepsi o feyizledir. Menekşe o feyiz ile sarhoş olur, bütün bitkiler başını göğe tutup o feyizle Allah’a şükrederler. Susam ve zambağı temaşa edin, baharın parlaklığı o feyizledir, O feyiz sahibinden şarap istenir ki O’nda her feyiz var o şarabı verirse artık içen kişide de feyiz eseri olacaktır (Beyânî M.26...33, Hüznî M.43).

Kanı sâkiyâ ol şarâb-ı tahûr

O feyz-i Hudâ çeşme-i dest-i nûr (Ş.Yahyâ, M. 43)

“Ey saki o saf şarap, o Allah’ın feyzi, nur elinin çeşmesidir.”

Saki, tasavvufta “saf vahdet âlemi olan lâhût âleminde feyiz veren, feyiz getiren” anlamındadır (Üstüner, 2014: 204).

Gelüp görsün ki bir mey-hânedür dil

Şarâb-ı feyz ile mestânedür dil (Memdûh, TB. 36)

“Gelip görsün ki gönül bir meyhanedir, feyiz şarabıyla gönül sarhoştur.”

Gel ey sâkî-i vahdet pür-belâgat

Bana bir bâde-i feyz it ‘inâyet (Aynî, M.157)

“Ey güzel, iyi söz söyleyen vahdet sakisi, bana feyiz şarabıyla yardım et.”

Mukîmân-ı der-i mey-hâne her dem

Olurlar sırr-ı câm-ı feyze mahrem (Aynî, M. 838)

“Meyhanenin kapısında oturanlar her an feyiz kadehinin sırrına erişirler.”

Getür sâkîyâ âb-ı cân-fezâyı

Bula dil-mürdeler feyz-i bekâyı (Aynî, M.1290)

“Ey saki gönüle ferahlık veren suyu getir, ölü gönüller sonsuz feyiz bulsun.”

Çün şerbet-i feyzi bana sundun Yâ Rab

Anı içene lâzım olur hamd itmek (Atâî, M.32)

“Ya Rab, feyiz şerbetini bana sundun, onu içene şükretmek gerek.”

Leb-â-leb derûnı mey-i feyz-i pâk

Niçe olmasün mey-kede tâb-nâk (S.Feyzî, M.346)

“İçi temiz feyiz şarabıyla ağzına kadar dolu, meyhane nasıl parlak olmasın.”

Gel ey sâkî-i müşfik-i mihribân

Senün feyzün olmuş cihâna revân (Nazikî, M.13)

“Ey şefkat, merhamet sahibi saki gel, senin feyzin dünyaya akar.”

Sâkî ol âbı vir ki şarâbdur ‘ibâresi

‘Uşşâka oldı feyz-i tecellî emâresi (Bayburtlu Zihnî, TB. 21)

“Saki o suyu ver ki ibaresi şaraptır, âşıklara tecelli feyzi işareti oldu.”

3.16.1.13. İkilik

İbnü'l Arabi bütün birlerde ortaya çıkıp görünen birliğe bakmış ve onun saf, duru bir birlik değil, çokluğun birliği olduğunu görmüştür. Yani Hak bir-çoktur, âlemlerden münezze zatı yönüyle bir, isim ve sıfatları yönüyle çoktur. Böylece ortaya çıkar ki, bir-çok; çokluğu bir, birliği ise çoklukta ortaya çıkan şey demektir (El-Hakîm, 2005: 124). Varlık Bir'dir, bir olduğu için çokluğu itibariyle çokluk ile idrak edilemez; aynı şekilde çok olan bir şeyde bir vasıtasıyla idrak edilemez. Bütünün çokluğu hissedilebilir, bunlardaki birlik ise akledilebilir (Konevî, 2012: 93). Yaratılış nüshasındaki bir noktada görünürde sonsuz suretler var. Her an âlem yeni bir suret gösterir, bu sonsuz yaratılışı anlamak mümkün değildir (Sa'id Efendi, TB. 33-34)

Çekenler o câmı muvahhid olur

İkilik gider 'ayn-ı vâhid olur (Beyânî, M. 254)

“O kadehi çekenler Allah'ın birliğine inanır, ikilik gider birlikle aynı olur.”

Bilen ve bilinenin aynı olduğu noktada vahdet (birlik) aşamasında hiçbir ikiliğe yer yoktur. Her kul birdir, birden başka bir şey yoktur. İki de birdir. Üç, yirmi, yüz, bin... sonsuza kadar bütün sayılar birdir. Birin haricindekiler hep birden çıkmıştır. Bir beşi nasıl var ediyorsa yokluğuyla da beşi yok eder, beşteki bir yok olunca beşte yok olur. Hakkın vahdaniyeti de işte bu birin birliği gibidir. O'nun varlığı ile biz zahir olduk. O olmasaydı biz de olmazdık (Uluç, 2007: 66).

Zat-ı ilahi, birçok görüntü yansıtan bir aynadır. Her şey O'ndan gelmiştir ve O'na dönecektir. Âlem O'ndan ibarettir. Bizim algıladığımız her şey Hakk'ın varlığıdır. Maddî âlemde O'nun eşsiz birliğine işaret etmeyen bir şey yoktur.

3.16.1.14. İrfan

“Bilme, anlama, anlayış; Hakk'ın sırlarını kavrama, Hakk'ı tanıma yolları Sezgi tecrübe ve manevi yolla elde edilen bilgi demektir” (Çağbayır, 2017: 755). “Arınmış bedenlerin temiz sırlarında saf riyazet suyuyla yetişen ilim demektir. Dürüst nefisler ve yüksek himmet sahipleri için lüzumsuz işlerden arındırılmış vakitlerde ve ayık kulaklarda ortaya çıkar” (Kâşânî, 2015: 399). İrfan, “hikmet, bilgi ve kutsiyetten mürekkeptir.” Tasavvufta manevi bilgi veya irfanın vasıtası, insanın varlığının merkezi

olan kalptir; bu nedenle birçok sufi irfanı aşkla eşanlımlı kabul eder. İrfan tamamen zihni olmaktan ziyade varoluşsaldır (Michon; Gaetani, 2012: 53).

Akılları, nefisleri, felekleri ve yeryüzündeki her şeyi Hâlık olan Allah yarattı, bunların hepsi hikmet ehline delildir, Allah önce akli yarattı ve ona üç marifet ikram etti, bunlardan birincisi Allah'ı bilmektir, diğeri kendini bilmektir, üçüncüsü ise irfan kaynağıdır ki Allah'a ihtiyacın olduğunu bilip anlamaktır. İnsan yaratılırken ilim ve irfanla yaratılmıştır, irfan şarabını içenlerin gönlüne ferahlık gelir, cehalet sersemliğinden kurtulurlar bu nedenle saki meclise gelince irfan veren şarabı sunar. Şükürler olsun ki bu karanlık topraklara Allah can şarabının sarhoşunu parlak bir yıldız gibi yarattı ve bedenini irfan nuruyla doldurdu (Aynî M.261-262-263-264-265-294-924-965, Sabûhî M.1-2).

Gel ey sâkî bu bezm-i pür-vefâya

Mey-i 'irfânı ko câm-ı hayâya (Aynî, M. 104)

“Ey saki bu vefa dolu meclise gel, irfan şarabını hayâ kadehine koy.”

Mey-i 'irfân u vahdetden idüp cûş

Ser-â-pâ oldı cismi mest ü medhûş (Aynî, M. 337)

“Birlik ve irfan şarabından coşup baştan ayağa vücudu sarhoş ve dehşete düşmüş oldu.”

'Aceb mi ehl-i 'irfânun yeri olursa mey-hâne

Ezelden bağlamışdur mey ta'alluk gâlibâ hâna (Revânî, M. 523)

“İrfan ehlinin yeri meyhane olursa buna şaşılır mı, şarap galiba ezelden han ile alaka kurmuştur.”

Sun bâde pey-â-pey bize ey sâkî-i devrân

'Aşk ile yanup nûş ide hep tâlib-i 'irfân (Hâmî, TC.1)

“Devrin sakisi bize şarabı birbiri ardınca sun, irfan talep edenler aşk ile yanıp içsinler.”

Ol bâdenin mestânesi

'İrfân dolar dil hanesi

Ma'mûr olur vîrânesi

Ey sâkî doldur bir kadeh (Lebîb, R.7)

“Ey saki, bir kadeh doldur ki o şarabın sarhoşunun gönül evine irfan dolar, harap yerleri tamir edilir.”

3.16.1.15. Cemal

Allah’ın mutlak güzelliğini ifade etmek için kullanılan bir tasavvuf terimi olup Allah’ın zatında bulunan ilahi güzelliği ifade eder. Allah cemalini elest meclisinde bütün ruhlara göstermiş, ruhlar bu ilahi güzellik karşısında âşık olup kendilerinden geçmişlerdir. Bu ilahi güzelliğe sadece insanlar değil melekler hayran, huriler âşık olmuştur (Üstüner, 2014: 100). İnsan ruhi yönüyle eşyanın hakikatini ve ilahi sırları kavrama kabiliyetinde olan tek varlıktır. O bu yönüyle Allah’ın tüm isim ve sıfatlarını kendisinde barındırmaktadır. İnsan Cenab-ı Hakk’ın cemal ve celal sıfatlarını kendisinde toplamıştır. Çünkü insan ruhunun menşei Hakk’ın zatıdır. İnsan bu yönüyle ilahi isim ve sıfatların tecelli ettiği bir ayna hâindedir (Türer, 2013: 211). İzzet sahibi Rabbin cemalinin tecellisi cennet ehline hayret nuru verir, bu hayretle dünyaya gelen insan dünyada da hep o güzelliği arar. İnsanlar cemale mazhar olmak için her zaman Allah der, zikreder, dua eder. Âlemdeki bütün güzellikler ilahi güzelliğin çeşitli yansımalarıdır, sakinin cemalinden gökyüzü bile parlar, nurlanır. Zü’l-cemali Cemil’in birliğine bütün eşyalar delildir, İnsan Allah’ın cemalinin aynasıdır, ayetlerin delilidir, onlara feyiz verendir (Aynî M.516, Revânî M.46, Beyânî M.19-224, Tıflî M.39).

Meydür âyîne-i cemâlullâh

Zînhâr andan eyleme ikrâh (Fuzûlî, M. 95)

“Şarap Allah’ın yüzünün aynasıdır, ondan asla tiksınme.”

Getür o âyîne-i câm-ı sâf-meşrebi kim

Görünür anda cemâl-i serâ’ir-i ma’nâ (Yârî, TB. 83)

“Saf yaratılışlı kadehin aynasını getir ki onda mana sırlarının yüzü görünür.”

3.16.1.16. Fena/Beka

Fena, yok olma, yokluk, geçip gitme anlamına gelir. İnsanın kötü huy ve davranışlarından kurtulması, nefsani haz ve arzularının yok olması, kulun nefsani sıfatlardan arınması demektir. Fena, gerçek kul olma noktasına ulaşmak, varlığı Hakk’ın

varlığında yok etmektir. Allah'ın mutlak irade ve kudretinin tam olarak tanınmasıdır. Tasavvufî tevhidin en yüksek derecesidir. Ölümlüğü ifade eder ve bekanın zıddıdır. Fena, bir şeyden fâni olmaktır; beka bir şeyle baki kalmaktır. Buna göre fenanın tanımlanması sahibinin yok olan özelliklerinin sayılması iken; beka, bu özelliklerden geriye kalanların zikredilmesidir. Bu sebeple bu terimler bağımsız değil, peş peşe gelen iki hâl sayılmaktadır (El-Hakîm, 2005:109; Üstüner, 2014: 183).

İnsan bir yolcudur, yolcunun iki görevi vardır: Şimdiki durumun yok edilmesi, erimesi (fena) ve yeniden bütünleşme (beka). Fena Ben'den kurtuluş, beka ise Ben olma süreci, kişiliğin saklı yanlarına ışık tutma hâlidir. Kişi fena hâli ile nefisten ve sosyal benlikten kurtulur, beka ile evrensel benlikle bütünleşir, yani kendi bütünlüğünü elde eder (Sayar, 2011: 21).

Bu yokluk meclisinde gönlü hoş olan yoktur, dert ile herkesin ayağı çamurda, sıkıntıdadır. Fâni dünyada meyhanenin kurulma amacı ise sonsuz olanı gözetmektir. Bu fena meclisine kim gelirse gelsin bu dergâhta daima fakir olacaktır. Âlemdekiler suretin gölgeleridir, fena meclisinin sersem rintleridir. Cem'in kadehiyle zevk ve sefa edenler bu fena kadehinin sarhoşu olurlar. Kıyamet gününde rahat olmak isteyenler, fena ülkesinde acizlere eziyet etmesin. Fena meclisinden ayak çekip gidenler cennet şarabını içip sersemliği defeder. Sonsuzluk şarabından içenlerde yokluk meclisine gelince akıl kalmaz, o sonsuzluk şarabını içenler mahşer sabahı bile kendine gelip ayık olamazlar (Riyâzî M.528, Aşkî M.9, Nazikî M.6-34, Fakîrî M.58, Sa'îd Efendi TB.72, Belîğ TB.10, Aynî M.1157-1565).

Sâkî meyi sun râzıyız ahkâm-ı kazâyâ

Vâsıl olalım terk-i fenâ ile bekâyâ (Hâmî, TC. 25)

“Saki şarabı sun, kazanın hükümlerine razıyız, fenayı terk edip bekaya kavuşalım.”

“Tasavvuftan maksat tevhide ulaşmaktır, mutasavvıflara göre tevhide ulaşmanın yolu ise fenayı gerçekleştirmektir” (Türer, 2013: 95).

İrişün bekâyâ fenâ içre dil

Anı safha-i mahv u isbât kıl (Atâî, M. 797)

“Fena içindeki gönül bekaya erişsin, onu doğruyu delil gösterme ve beşerî eksiklerden kurtulma kısmı kıl.”

Efsürde idüp âbı ider berfi müzâb

El-kıssa fenâ ile bekâ ‘aşk iledür (Atâî, M. 1389)

“Suyu donmuş edip karı eritir, sözün kıyası fena ile beka aşk iledir.”

Geçmiş bu cihân-ı bî-bekâdan

Mest olmag ile mey-i fenâdan (Riyâzî, M. 846)

“Fena şarabından sarhoş olmakla bekası olmayan bu dünyadan geçmiş.”

Fenâda bekâ mesti eyle anı

Rızâda likâ mesti eyle anı (Ş.M.Allâme, M. 101)

“Onu fenada beka sarhoşu eyle, rızada yüzün sarhoşu eyle.”

Hayvânda yok devâm nebâtâta yok bekâ

Ma‘den fenâ cevâhir-i insâna yok sebât (Kelâmî, TB. 3)

“Hayvanda devam yok, bitkilerde beka yok. Maden fena, insan cevherine kararlılık yok.”

Sâkî getir piyâle ki yokdur bekâ-yı ‘ömr

Tahkîkdür cihân-ı fenâda fenâ-yı ‘ömr (Kelâmî, TB. 13)

“Saki kadehi getir ki ömrün bekası yok, fâni dünyada ömrün fenasının olmadığı bilinen bir gerçektir.”

3.16.1.17. Riya

İkiyüzlülük, gösteriş demek olan riya, tasavvufta sırf Allah rızası için yapılması gereken amele gösteriş katmak manasında kullanılır. Allah rızası için değil de insanlara şirin görünmek için riya ile yapılan amel ve ibadetler şirk sayılmıştır (Uludağ, 2001: 297). Riya, klasik Türk şiirinde sürekli eleştirilmiş, riya ehli olarak zahitten bahsedilmiştir. Zahit, meclise gelir, halkı huzursuz eder. Kürsü üstünde vaaz ederken ikiyüzlülük eder, halka vaaz ederken onları kederlendirir. Cehennemi müjdeler; fakat Hakk’ın rahmetini sonraya bırakır, yani onun sesi mecliste yükselince orada çok dertli olur. Tütün içene bile kâfir der, cihan halkını böyle aşağılar, hor görür. Zahit, irfan denizine ve Allah’a aşına değildir; fakat halkın başına bela olur (S.Feyzî M.588...617). Şarap içip riyakârlıkla, dolandırıcılıkla keramet satanlar vardır ki o kişi zahittir. Zahit,

riyayı baş üstünde tutar; ama artık zahit züht ve riya satamaz; çünkü Pîr-i mugâna inananlar ona aldanmayacaktır. Gönülden bu riya tozlarını silmek, gönül alan sevgiliyle ahd u vefayı hatırlamak gerekir. Bu riya kokusundan ancak testi, kadeh çekenler kurtulur, sefa kadehinin devrinde riyanın yüzü asla görünmez (Aynî M.1307, Memdûh TB. 18, Sa'id Efendi TB. 42, Hâmî TC. 8, Atâî M.804).

Meclisinde behre-mend olmaz senün sâlûs olan

Bî-tekellüfdür nihâdun bî-riyâdur sohbetün (Kelîm, TB. 36)

“Senin meclisinde ikiyüzlü olan faydalanamaz, yaratılışın yapmacık değildir, sohbetin riyasızdır.”

Riyâ vü ‘ucba yâr olma fenâda

Giriftâr olma sen dâm-ı belâda (Rüşdî, M.37)

“Dünyada ikiyüzlülüğe ve gurura arkadaş olma, bela tuzağına yakalanma.”

3.16.1.18. Melamet

Bir tarikatın da adı olan melamet, ayıplama, kınama anlamında olup tasavvufta ise selameti terk edip kınayanlardan çekinmeden doğru yolda yürümektir. Peygamberler, veliler hep kınanmışlardır. Bu yüzden Hak erlerinin kınanmayı daima göze almaları, buna aldırış etmemeleri gerekir (Uludağ, 2001: 242). Toplumun dışladığı âşıklık, delilik ve sarhoşluk gibi bazı hâller sıradan anlayışa göre olumsuzdur ama gerçekte olumludur. Ayıplanmak, rüsva olmak olumsuz bir imaj bırakıyor olsa da aşk yolunda olumlu durumu ifade eder.

Beni sırr-ı melâmetden habîr it

Mey-âşâm-ı cünûna dest-gîr it (Aynî, M. 858)

“Beni kınanmışlık sırrından haberdar et, şarap içen delilere yardımcı et.”

Vir ey sâkî-i bezm-i râz-ı vahdet

Bana bir câm-ı sahbâ-yı melâmet (Aynî, M. 1195)

“Ey birlik sırrı meclisinin sakisi bana kınanmışlık şarabının kadehini ver.”

Tarz-ı melâmetî ile meşhûrdur gönül

Bu keyfiyetle ‘işrete mecbûrdur gönül (Zîver Paşa, TB. 18)

“Gönül kınanmışlık tarzıyla meşhurdur, bu keyifle gönül içmeye mecburdur.”

Rindân-ı melâmet-keş ü erbâb-ı harâbız

Ma‘mûrlanz ma‘nîde zahirde vîrânız (Sa‘îd, TB. 44)

“Harabatın sahibiyiz, melamet çeken rintleriz, görünüşte harabız; ama gerçekte tamir edilmişiz.”

3.16.1.19. Tövbe

Tövbe; dönmek, pişmanlık anlamlarına gelir. Allah’ın gücü ve kudreti karşısında kulun güç ve kuvvetinden uzaklaşması, acizliğinin farkına varması, pişman olup Hakk’a dönmesidir. İbnü’l Arabî tövbeyi günaha bağlamaz, tövbe her halükârda Hakk’a dönmek demektir (El-Hakîm, 2005: 630; Uludağ, 2001: 356).

Tövbe, tasavvuf yoluna girenlerin vuslata erinceye kadar uğradıkları menzillerden biridir. Hakiki tövbe, insan zihnindeki kötü düşünceleri ve günahları siler, götürür. Tövbenin bizzat gerçekleşmesi Allah’a yönelmedir. Tasavvufta tövbe, yaşanan hayatın yönünü değiştiren ilk sâiktir (Altıntaş, 164). Tövbe, kalbin derin gaflet uykusundan uyanıp kulun içinde bulunduğu kötü hâlini görmesidir. Kul, tövbeye Allah’ın yardımıyla ulaşır, Cenab-ı Hak tarafından kalbine atılan uyarıya kulak vermesi için Allah’ın tevfiği gerekir. İnsan yaptıklarının kötü bir iş olduğunu kalbiyle düşündüğünde ve içinde bulunduğu kötü hâlleri gördüğünde kalbinde tövbe isteği belirir. O zaman Hak Teala kulun bu kararında sağlam ve samimi yapar ve ona güzel bir dönüş nasip eder (Kuşeyrî, 2013: 242).

Şarâb-ı tevbeden sâkî kadeh vir

Bu teşne fiska bir âb-ı ferah vir (Aynî, M. 1971)

“Tövbe şarabından saki kadeh ver, bu Hak yolundan çıkmış susamışa ferahlık suyu ver.”

Bu demde revâdır olsa her an

Bin tevbe ser-i sebûya kurbân (Riyâzî, M. 494)

“Bu zamanda testinin başına her an bin tövbe kurban olsa layıktır.”

Yeter tevbe teklifi mey-hâreye

Meyi sulh için koyalum araya (Hâletî, M. 324)

“Şarap içene tövbe teklifi artık yeter, şarabı barış için araya koyalum.”

O mey düşürür âdemi cezbeye

Tarikinde nâz itdürür tevbeye (Beyânî, M.183)

“O şarap Allah’ı hatırlatıp insanı kendinden geçirir, tövbe yolunda naz ettirir.”

Getür sâkî ol mâye-i cezbeyi

Çekem çâk idem hırka-i tevbeyi (Ş.M. Allâme, M.89)

“Saki o Allah’ı hatırlatıp kendimizden geçiren esas maddeyi getir, tövbe hırkasını çekip parçalayayım.”

Zevkine vâsıl olunca tevbesin bozmak değil

Tevbeyi hiç ihtiyâr itmiş bir âdem bulmadım (Nef’î, TB. 31)

“Zevkine ulaşınca tövbesini bozmak değil, tövbeyi seçmiş insan hiç bulmadım.”

3.16.1.20. Zikir

Zikretmek, “Riyazetin en önemli esası, kulun Rabbine yaklaşmasını sağlayan en büyük ibadettir.” Zikreden kişi, gaflet ve unutmak gibi kayıtlardan kurtulur. Çokça zikreden kişinin müşahede perdesi kalkar ki bu perde varlıklarla ilgilenmek ve onlara arzu duymaktır. Ayrıca zikreden kişinin müşahedesini daimi olur (Kâşânî, 2015: 177,248). Tarikatlarda en önemli fiili unsur olan zikir, “anma, hatırlama, ağzına alma, açıklama” gibi manalarda kullanılır. Tasavvuf ıstılahında, “din ve dünya saadetini elde etmek için Hakk’ın zat ismini zikrederek vaktini mamûr etmek” şeklinde tanımlanır. Zikirde sadece dille Hakk’ı anmanın yeterli olmadığı, kalp ve zihnin de Allah’la meşgul olması gerektiği söylenir. Çünkü zikirde esas Allah dışındaki diğer varlıklarla münasebeti kesmek yalnızca Allah’ı anmaktır. Zikirde maksat, gönülde Hakk’ı hatırlamak suretiyle ruhu gafletten kurtarmak, Allah’ın karşısında acizliğini fark edip O’na muhtaç olduğunu her an hatırlamak, hâl ve hareketlere çeki düzen verip ruhi olgunluğa erişmektir (Türer, 2013: 108).

Zikrin hakikatı, Allah’ı zikredip O’ndan başka her şeyi unutmaktır. Zikir hâlindeyken başka hiçbir şey akla getirilmemelidir. Zikir, gerçek aşk yolunda atılan ilk

adımdır; çünkü kişi sevdiği birini sık sık hatırlamaktan ve anmaktan hoşlanır. İki çeşit zikir vardır. Yüksek sesle yapılan cehrî zikir ve alçak sesle yapılan hafî zikirdir (Üstüner, 2014: 167).

Kul diliyle zikre devam ederek sürekli kalp zikrine ulaşır. Kalbi ve diliyle zikreden kimsenin manevi terbiyesinde en kâmil hâli budur. Zikrin belirlenmiş bir vakti yoktur, kul her vakit zikredebilir. Zikir, ya farz ya fazilet olarak sürekli devam eden görevdir (Kuşeyrî, 2013: 436).

Hudâ'yı itdiler tesbîh u tehlîl

Devâm-ı zikr ile takdis ü tebcil (Aynî, M. 238)

“Sübhânallah ve Lâilâhe-ill-Allah ile Allah'ın kusursuz olması ve yüceliğini daima zikrettiler.”

Velâyet kesb ider zikriyle zâkir

Hidâyet nûrı andan oldı zâhir (Revânî, M. 6)

“Zikreden zikriyle velilik elde eder, hidayet nuru ondan göründü.”

İçinde zikr ola tertîb-i sohbet

Anunla ola dâyim ‘îş u ‘işret (Revânî, M. 121)

“Sohbet tertibinin içinde zikir ola ki yiyip içip eğlenme onunla olsun.”

Nedür zevk u safâ dillerde mezkûr

Gönüle zikr-i Hak'dan gelmedür nûr (Revânî, M. 656)

“Dillerde zikrolunmuş zevk ve sefa nedir, gönüle Hak zikrinden nur gelmektedir.”

Be-zikr-i bâ-yı bismillâh evvel

Dilim yâd eylesün Allâh evvel (Aşkî, M. 1)

“Evvel Bismillâh ile zikre başla, dilim evvel Allah'ı zikretsin.”

3.16.1.21. Vücut

Vücut, “Arapça var olmak ve bulmayı ifade eden bir kelimedir” (Cebecioğlu, 2009: 290). Vücut, bir şeyin zihinde ve zihnin dışında gerçek varlığa sahip olması, mahiyeti, zatıdır. İbn Arabi’ye göre vücut: “Allah’ın yani var olmaması imkânsız olan Zorunlu Varlık’ın mutlak ve sınırsız gerçekliğidir.” İbn Arabi vücudu tanımlamaya kalkışmaz; çünkü o tanımlanamaz ve bilinemez bir şeydir. Ama vücudun mahiyetini tanımamıza birçok temsiller getirir. Mesela, ışık başlı başına tek ve görülmez bir şeydir; ama tüm renkler, biçimler ve nesnelere onun vasıtasıyla algılanır. Aynı şekilde vücut da başlı başına görünmez ve ulaşılmaz olsa da her şeyin kendisiyle varlık alanına çıktığı ve âlemde bulunduğu tek bir gerçekliktir. Kısacası İbn Arabi, âlemde algıladığımız her şeyin bizatihi var olmadığını, Allah’ın vücudu vasıtasıyla varolan şeyler olduğunu iddia eder (Chittick, 2008: 200).

Vücut birdir, o’da Hakk’ın vücududur. Onun vücudundan başka varlık yoktur, âlemde görünen her şey ancak görünüşdür, onun tecellisidir. Ondandır gayri görünen insan, kâinat, âlem Hakk’ın geçici gölgelerinden ibarettir. Hakiki vücuda yalnızca Allah sahiptir, ondan başkasının vücutları hayalidir (Üstüner, 2014: 70).

Bir binâdur vücûd-ı nev‘-i beşer

Sırr-ı tahkîka olmaga mazhar (Fuzûlî, M. 180)

“İnsanların vücudu gerçek sırta sahip olan bir yapıdır.”

Cân ile cânânı görsün yek-vücûd

Anlasın ol dem nedir sırr-ı sücûd (S.Celâleddin, M.10)

“Can ile cananı tek kişi gibi görsün, o zaman vücut sırrı nedir anlasın.”

Mülk-i vücûda kim ki gelür ‘akıbet gider

Ya‘nî bu dârda olamaz kimse pâyedâr (Kelâmî, TB. 10)

“Vücut ülkesine kim ki gelir sonunda gider, yani bu yerde kimse devamlı olamaz.”

Sensiz ârâm eylemek mümkün değildir âdeme

Cism-i pâkin cevher-i candır vücûd-ı ‘âleme (Kâzım Paşa, TB. 24)

“Âdeme sensiz eğlenmek mümkün değildir, âlemin vücuduna temiz, mübarek bedeninin gerçekleşmesi başka bir nesneye ihtiyaç duymayan candır.”

Oldı âyîne-i vücûd içre

Peykerüm sûret-i heyûlânî (Fehîm-i Kadîm, K. 99)

“Vücut aynası içinde yüzüm maddeye ait görünüştür.”

3.16.1.22. Gaflet

Gaflet; “gafil olma, uyanık olmama, habersiz bulunma, farkına varmama hâlidir. Kulun Allah’tan habersiz olmasıdır, âleme nazar dediğimiz düşünce, tefekkür gözü ile bakmamaktır” (Cebecioğlu, 2009: 87).

Dünya ve ahiret hayatı için gerekli olan şeylerin önemini kavrayamama, nefsin kendi arzusuna uyması, zamanın boş geçirilmesi, yeterince uyanık ve dikkatli davranılmadığı için insanda meydana gelen yanılığın hâllerine gaflet denir. Gafletin karşısı teyakkuzdur, gaflet her şerrin kaynağı iken teyakkuz her hayrın aslıdır. Gafletin en belirgin işareti kibir ve neşeli olmadır; çünkü her ikisi de teyakkuzu unutturur. Teyakkuz ölümü yakın bilmek, ölümü gözetlemek ve ölümden sonra başına gelecekleri düşünmektir. Kalp gaflet içinde olduğu zaman gafleti oradan zikir değil ancak tezekkür kovabilir. Çünkü zikrin alanı dil, tezekkürün alanı ise kalptir. Heva kalbe gelir, o hevayı kalpten kovan ve onun yaptığını yok edecek olan tezekkürdür (Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 2006: 279).

O meyden sen irişdür cânâ râhat

Bizi mest itmeye tâ câm-ı gaflet (Revânî, M. 21)

“O şaraptan sen cana rahat eriştir, gaflet kadehi bizi sarhoş etmesin.”

Gel ey ‘aklı lâzım sanup her zamân

Harâbât-ı gafletden olan remân (Hâletî, M. 479)

“Ey gaflet meyhanesinden korkan, her zaman akli lazım zanneden gel.”

Sâkiyâ lutf it bana bir câm-ı mey

Sicn-i gafletde tevakkuf tâ-be-key (S.Celâleddin, M. 49)

“Ey saki bana bir şarap kadehi lütfet, gaflet zindanında ne vakte kadar durayım.”

Anladım bu vâdi-i nâ-reftedür

Perde-i gaflet ile dil bestedir (S.Celâleddin, M. 69)

“Bu gidilmemiş vadidir anladım, gaflet perdesi ile gönül bağlanmıştır.”

Bir hâb-geh-i gaflet imiş âdeme dünyâ

Her hâli becâdur diyenle hâlet-i rü’yâ (Harputlu Hayri, TB. 30)

“Dünya âdem için bir gaflet uykusu yeriymiş, rüya hâli diyenle her hâli uygundur.”

Gaflet, hakikatlerin idrak edilmesine engel olan bir perdeye veya uykuya benzetilmiştir.

Bezm-i gafletde ayık eyle bizi

Mestî-i ‘aşka lâyıık eyle bizi (Es’ad, M. 11)

“Gaflet meclisinde bizi ayık eyle, aşk sarhoşuna bizi layık eyle.”

Bu gafletden beni âgâh-ı feyz it

Kadeh vir çâker-i dergâh-ı feyz it (Aynî, M. 966)

“Bu gaflette beni feyzin farkında olan et, kadeh ver, feyiz dergâhının kölesi et.”

3.16.1.23. Basiret

Görme, idrak etme, bir şeyin iç yüzüne vakıf olma, sezgi gibi anlamlara gelen basiret sözcüğü Kur’an-ı Kerim’de genel olarak görme anlamı yanında özellikle hakikati keşfetme, doğru yolu tanıma, gerçeği yanlıştan ayırma yeteneği anlamlarında kullanılmış ve bu bakımdan manevi körlük veya dalaletin zıddı olarak gösterilmiştir. Basiret, Allah’ın basar sıfatının kullardaki tecellisidir, bu tecelliden nasip alamayanların gözlerinde perde vardır, gerçekleri göremezler. İnsanın dış âlemi gören gözü olduğu gibi iç âlemi gören kalp gözü de vardır. Bedendeki göz maddi âlemdeki varlıkları, olayları, renkleri ve şekilleri görür, gönül gözü ise dış âlemdeki eşya ve olayların iç yüzünü ve manevi âlemdeki hakikatleri görür. Kalp gözü bazılarında doğuştan açık olabilirken çoğunda kapalıdır, gayret ile açılır (Uludağ, 1992: 103).

Basiret kalbe ait bir güç olup Kuds'ün nuruyla nurlanmıştır. Kalp eşyanın hakikatini ve içyüzünü onunla görür. Eşyanın suret ve şekillerini gösteren nefsin gözüdür, ihlas sahibi bir kimsenin hayretli bakışlarıdır (Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 2006: 144).

Koyan reнге oldur dil-i sâdeyi

Basîretle gör sâgar-ı bâdeyi (Atâî, M. 1193)

“Sade gönüli reнге koyan odur, şarap kadehini basiretle gör.”

Virüp basar-ı basîret Allâh

Bu hâb-ı hayâlden ol âgâh (B.İzzet, M. 288)

“Basiret gözünü Allah verip bu hayal uykusundan uyanık ol.”

Renc-i humârı başıma bir tâc-ı devlet it

Kibrît-i ahmer-i meyi nûr-ı basîret it (Âkif, TB. 3)

“İçkiden sonraki sersemliğin sıkıntısını başıma bir devlet tacı et, şarabın kırmızı kükürdünü basiret nuru et.”

Ey sâkî-i cân nerdesin

Kaldır basîret perdesin

Sâkî şarâb âverdesin

Ma'mûr ola vîrâneler (Lebîb, R.4)

“Ey can sakisi nerdesin, basiret perdesini kaldır, saki şarap getirdiğinde viraneler tamir edilmiş olur.”

3.16.1.24. Cezbe

Çekmek anlamına gelen cezbe, ilahi inayetin gereği olarak Cenab-ı Hakk'ın kendisine giden yoldaki mertebeleri aşmak için ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip, çabası, gayreti ve zorlaması olmadan onu kendisine yaklaştırmasıdır (Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 2006: 178). Hâl ehli olmak için cezbeden geçmek gereklidir. Cezbe, Hakk'ın kulu kendisine çekmesinden olan istiğrak, veleh, hayret şeklinde tecelli eden manevi bir hâlettir. Cezbe hislerin izalesi yani yok

edilmesidir. Kulun Allah’la birleşmesidir. Cezbe ile cünun hâlini halk karıştırır. Hâlini değiştirmiş insanın idraki alışılmıştan aşağıya doğru gidiyorsa bu cünun, yükseklerle doğru çıkıyorsa o cezbedir. Mansur “Ene’l-Hak” sözünü cezbe içinde söylemiştir (Noyan, 2013: 33). Allah’ın kuluna bir lütfu olan cezbe, kulda istikamet ve ibadet arzusu doğurarak ona bela ve musibetlere sabretme gücü kazandırır. Cezbe sırasında kul ruhuyla hakikatin kaynağına ulaşır, Allah’ın dışında her şeyi unutarak kendinden geçer ve kulluğundan habersiz hâle gelir; vecd ve istiğrak hâline girer. Hakk’ın kulu kendine çekmesi cezbe, bu cezbeyle kulun Allah’a yönelmesi ise aşktır (Yılmaz, 1993: 504).

Hep cezbe-i ‘aşk oldu bi-bâk
Dâmanını Yûsuf’un iden çâk
Bu cezbe o dem ki eyledi zûr
Ya’kub’dan itdi Yûsuf ‘in dûr
Ol cezbe tutup mehâr-ı mahmil
Çok Yûsuf’ı Mısır’a itdi vâsıl
Mansûr’ı bu cezbe çekdi dâra
Pervâneyi hem bu saldı nâra
Ger olmasa cezbe-i ruh-ı gül

Gül-zâra çekilmez idi bülbül (Riyâzî, M. 391-395)

“Korkmadan Yusuf’un eteğini yırtan hep aşk cezbesi oldu. Bu cezbe o an ki kuvvetlendi, Yusuf’u Yakup’dan uzak eyledi. O cezbe devenin bineğinin yularını tutup Yusuf’u Mısır’a ulaştırdı. Mansur’u bu cezbe darağacına çektirdi, pervaneyi de ateşe bu saldı. Eğer gülün yanağının cezbesi olmasa bülbül gülbahçesine çekilmezdi.”

3.16.1.25. Züht

Züht, “dünya malından, gösterişten, büyüklükten, makam gibi zevk ve hislerden yüz çevirme, her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete adanmak, dünyaya değer vermeme, aşırı sofuluk” anlamındadır (Çağbayır, 2017:1854). Tasavvufta, “dünyadan ve içindeki her şeyden uzak durmak, el etek çekmek, Mâ-sivâya yani Allah dışında kalan her şeye sırt çevirmek” anlamındadır (Üstüner, 2014: 155). Züht, “eşyaya dair isteklerin bütünüyle düşmesi” demektir. Bu tanım sûfilere aittir, onlar sadece uzuvlar düzeyinde terki züht saymamışlardır. Çünkü kalp terk edilen şeyle ilgilenebilir ve insan

böylece eşyaya dair büsbütün arzularını bırakamaz, o vakit bu da züht olmaz. “Dünya metaından ve güzelliklerinden yüz çeviren kişiye ise zâhit denir.” dünyadan yüz çevirmek iki şekildedir: Bir kısım yüz çevirenler dünya nimetleri karşılığında ahret nimetlerini satın almıştır, yani belirli bir sebeple yüz çevirmişlerdir. Bir diğer kısım ise ariflerin zühdüdür, hiçbir karşılık beklemeden dünyadan yüz çevirmektir. Rabbinden başkasıyla ilgilenmek, meşgul olmak sırrından arınmaktır (Kâşânî, 2015: 282).

Ko zühdi gel eyle mey-güsârî

Budur bu demin salâh-ı kârı (Riyâzî, M. 499)

“Zühdü koy gel şarap arkaşlığı edin, bu zamanda işin en iyi, faydalı hâli budur.”

Koyup bir dilberün adını sâki

Yakar zühdün evini kaşı tâkî (Revânî, M. 681)

“Bir güzelin adını saki koyup kaşının kavisi zühdün evini yakar.”

Ferâgat gûşesin gel ihtiyar it

Özüne zühd ile takvâyı yâr it (Revânî, M. 692)

“Vazgeçme, el çekme köşesini gel, seç. Kendine züht ile takvâyı dost et.”

‘Aşk oldu anunla bâde-peymâ

Zühd ü vera‘ oldu mest-i ferdâ (Sabûhî, M. 9)

“Aşk onunla sarhoş oldu, züht ve vera‘ ahiret sarhoşu oldu.”

Sun sâkî mey-i ferah-resânı

Zühdün kurısun teninde cânı (Sabûhî, M. 48)

“Saki ferahlık getiren şarabı sun, zühdün teninde canı kurusun.”

Bana sun ki zencîr-i zühd ü riyâ

Hevâ-yı dilim kıldı fersûde-pâ (Cem’î, M. 62)

“Züht ve riya zincirini bana sun ki gönül isteğim ayağımı eskitti.”

Geçüp ‘aklın belâsından halâs ol

Yırtıp zühdün esâsın rind-i hâs ol (Rüşdî, M. 36)

“Aklın belasından geçip kurtul, zühdün minderini yırtıp özel rint ol.”

Zâhid satamaz gayri bize zühd ü riyâyı

Bildi bizi kim mu‘tekid-i pîr-i mugânız (Sa’îd, TB. 42)

“Zahit artık bize züht ve riya satamaz, bildi bizi ki biz Pîr-i mugânın inanmışlarıyız.”

Ben düşmen-i zühd mey-perestim

Ben mest-i harâbî-i elestim (Fevzî, TB. 20)

“Ben zühdün düşmanı, devamlı şarap içenim, ben elest harabının sarhoşuyum.”

Ben ‘âşıkım ‘aşk zühdde kalmaz

‘Aşk öyle sadâyı gûşa almaz (Fevzî, TB. 30)

“Ben âşığım aşk zühhte kalmaz, aşk öyle sesi işitmez.”

Sâgar-keş-i nühurstı harâb-ı elest olur

Yanında kadr-i zühd ü kerâmet pest olur (Ş.Gâlib, TB. 10)

“Evvel şarap içen elest sarhoşu olur, yanında keramet ve zühdün değeri aşağıda olur.”

3.16.1.26. Hayret

Hayret; “beklenmedik ve hiç görülmedik bir olay veya durum karşısında duyulan şaşkınlık, şaşırma” demektir (Çağbayır, 2017: 632). Hayret, teemmül, tefekkür ve huzur esnasında ariflerin kalplerine gelen onları düşünmekten alıkoyan bir aydınlanmadır. Marifet hiçbir şeye hayret etmemek, şaşırılmamaktır. Çünkü hayret, bir işi yapan varlığın kudreti üzerinde bir şey görmekten kaynaklanır. Hâlbuki bütün bu işleri yapan Allah’tır. Arif olan kişinin onun fiillerinden dolayı hayrete düşmesi imkânsızdır. Hayret iki çeşittir: Hayret-i Zat (İlahi Zat konusunda hayret), hayret-i sıfat (ilahi sıfatlar konusunda hayret). Bunlardan birincisi küfür ve şirk; çünkü arifin ilahi Zat’ın vücudu husunda asla şüphesi olmaz. İkincisi ise marifettir; çünkü Allah’ın sıfatları akılların tasavvur

gücünün dışında kalır. Bazı kimselerin Allah'tan dilediği "Hayretimi arttır" sözü de ikincisi için geçerlidir (Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 2006: 363).

Tecellî-i cemâl-i Rabb-i 'izzet

Virür ehl-i behište nûr-ı hayret (Aynî, M. 516)

"Yüce Rabbin cemalinin tecellisi, cennet ehline hayret nuru verir."

Hücûm itdi hayret dil-i pür-gama

Unutdı niçün geldügin 'âleme (Atâî, M. 39)

"Gamlı gönüle hayret hücum etti, âleme niçin geldiğini unuttu."

Bî-hûş hayâl ü bî-hod olmuş

Hayret denizinde ka'ra talmış (B.İzzet, M. 74)

"Akılsız, hayal ve çılgın olmuş, hayret denizinde derine dalmış."

Âteş-i fûrkatle olmuş der-be-der

Vâdi-i hayretde pûyân pür-keder (S.Celâleddin, M. 4)

"Ayrılık ateşiyle derbeder olmuş, hayret vadisinde çok kedere dalmış."

Göre hayretle o mir'âtı hemîn

Hâsıl olsun dilde îmân-ı yakîn (S.Celâleddin, M. 11)

"Hayretle o aynayı hemen görsün, gönülde şüphesiz, sağlam inanç meydana gelsin."

Yâ Rab bu ne hikmet ki hep erbâb-ı hakîkat

Esrârını derk itmede pâ-der-gil-i hayret (Sa'îd, TB. 16)

"Ya Rab bu ne hikmettir ki hakikat sahipleri sırlarını anlamada hep hayretin sıkıntısındadır."

Elim alup beni bir câm ile ayaklandur

Koma bu pister-i hayretde cân-ı bîmârı (Yârî, TB. 75)

"Elim alıp beni bir kadehle ayaklandır, bu hasta canı hayret döşeğinde koyma."

Sâf iken mir' ât-ı sînen sîne-i âyîneden

Her bakan görmez cemâlin gör ki hayret bundadır (Kâzım Paşa, TB. 36)

“Gönül aynan aynanın gönlünden saf iken her bakan cemalin görmez, gör ki hayret bundadır.”

‘İbret-geh-i ‘âlemde neler var ki nihândır

Her hâleti hayret-dih-i efkâr-ı cihândır (Harputlu Hayri, TB. 5)

“İbret yeri olan dünyada neler var ki gizlidir, her sureti cihanın fikirlerine hayret verendir.”

Cihan bâğın temâşâ itmeli ‘âlemde bî-pervâ

İçüp câmi olup ser-mest hayret vaktidir şimdi (Turâbî, TC. 4)

“Cihan bağıni âlemde korkusuzca seyretmeli, kadehi içip sarhoş olup şimdi hayret vaktidir.”

3.16.2. Tasavvufi Mecazlar

Şiir dilinin sıradan dilin ötesinde bir üst dil olduğu bilinen bir gerçektir. Klasik şiirin esas kaynaklarında tasavvufun simgesel ifade tarzı, şiir dilinin bu yönüyle tamamen örtüşmektedir. Bir kelimenin ilk anlamının ötesinde yeni anlamlar kazanması veya eski anlamının bir kısmını karşılayamaz olması, dillerin gelişim ve doğal seyri içinde olağandır. Bütün bunlara şiirsel dili de kattığımızda kelimelere yüklenen anlamların çok daha karmaşık ve derin özellikler göstermesi kaçınılmazdır. Sıradan dilde olumlu anlamları olan kelimelerin olumsuz; olumsuz anlamları olanların ise olumlu anlamlar yüklenmesi şiir dilinde çokça görülen bir durumdur (Yıldırım, 2007: 69-88).

Tasavvufi şiirlerde bazen anlaşılır bir dil kullanılsa da genellikle sembolizmden yararlanır. Şairler hiçbir lezzetin boy ölçüşemeyeceği ilahi sevgiyi zevke, sevgiyi sevenin sevilende fani olduğu yakıcı bir ateşe, nefsi asli vatanına kavuşmanın özlemini duyan bir kuşa benzetirler. Şarap, sarhoşluk, sarhoş sembollerinin kullanıldığı gibi Leyla, Aslı, Selma; bahçeler ve çiçekler de duyguların ifadesinde sembol olarak kullanılır. Bunların yanında vuslat, kavuşmak, ayrılık, hicret, aşk, yalnızlık gibi beşeri konulara dönük şiir kavramlarından da yararlanılmaktadır. İfade edilmeye çalışılan şey

beşeri duygulardan farklı olsa da şairin sembolik dil kullanması tabiidir; çünkü sembolik dil açıklama ve izaha dayanan diğer ifade tarzlarına nazaran daha tesirlidir. Sembolizm büyüler, kalple dorudan temas eder bu nedenle tesiri derin olur. İlahi sevginin sembolik dili evrensel dildir (Ebu'l-Alâ Affî, 2015: 218).

Tasavvufi düşüncenin şiirde ifade edilmesi iki şekilde olmuştur. Bunlardan birincisi, mutasavvıfların Kur'an'da geçen kelimeleri doğrudan veya türetme yoluyla alıp, yeni anlamlar yükleyerek oluşturdukları kavramlardır. İkincisi ise günlük dilde kullanılan kelimelere mecazi manalar verilmesi şeklinde olmuştur (Üstüner, 2014: 45).

Tasavvufla şiirin buluşması şiirde tasavvufi bir dilin ve sembolizmin oluşması şeklinde olmuştur. Bu durum şiire de yeni imkânlar sunmuş ve şiirin yeniden inşası gerçekleştirilmiştir. Bu yeni süreçte bir taraftan tasavvuftan gelen kelimeler şiire eklenmiş, bir taraftan şiirde var olan mevcut kelimeler sembolleştirilmiştir. Bu sembolik dil, mecaz-hakikat köprüsünü kullanarak hem mecaza, yani bu dünyadaki güzellere ve güzelliklere karşı hem de hakikate yani manevi dünyanın Mutlak Güzeli'ne uygun hale gelmiştir. Yaklaşık olarak H.5/M.11. yüzyıl başlarında Farsça şiirler yoluyla tasavvuf meclislerine giren kelimeler iki gruptur. Bunlardan birincisi göz, kaş, zülûf, ben gibi kelimeler, ikincisi ise bade, humar, kadeh, meyhane ve harabat gibi kelimelerdir. Bu tarz şiirde dinleyenlerin ne dinledikleri değil, neyi anladıkları önemlidir. Dinleyenlerin zülûfle küfrün zulmetini, yanağın parlaklığında iman nurunu, şaraptan ilahi aşkı, rakiple Allah ile aralarına giren maddi engelleri anlamaları gerekir. Harabati kelimelerin İran âşıkane-sufiyane şiire girişi, bu kelimelerin anlamlarında ortaya çıkan değişimle olmuştur. Bu değişim yalnızca anlam değişikliği şeklinde olmamış kelimelerin değerleri de bütünüyle değişmiştir. Doğal dilde bu kelimelerin anlamları dinî ve ahlaki açıdan olumsuzdur; fakat bunların şiir dilindeki yeni anlamları olumlu hâle gelmiştir. Şarap ve bu tarzdaki diğer kelimelerin dinî meclisler olan tasavvuf meclislerine girmesi bu şekilde olmuştur (Pürcevadi, 1998).

Şairlerin, şeyhülislam veya onun gibi yüksek dinî makamlarda bulunanların bile, mey ve meyhane kavramlarını şiirlerinde rahatça kullanmaları, bu kavramların taşıdığı mecazi anlamlar sebebiyledir. İslami bir edebiyat olan klasik Türk şiirinde, İslami düşüncenin mübah görmeyip reddettiği içki ve bununla ilgili meyhane, meclis, saki, kadeh gibi kavramların devamlı söz konusu edilmesi bu kavramların gerçek anlamlarının ötesinde remiz olarak başka şeyleri ifade etmelerine dayanır (Akün, 1994:

420). Bu bölümde saki-namelerde muhtevayı oluşturan unsurlardan saki, şarap, kadeh, mest, meyhane, pîr-i mugân kavramlarının mecazi anlamları üzerinde durulmuş ve örnekler verilmiştir.

3.16.2.1. Saki

Tasavvufi mecazlarda saki, bir yudumu bile hasretle beklenen, sonsuz aşk şarabını sunan, afakı mest eden, lütuf ile nazar kılan, lâhûtî âlemden feyiz verip feyze eriştiren ve bütün feyzin kaynağı Feyyaz-ı Mutlak veya insan-ı kâmil olan gerçek evliya olarak bilinir (Üstüner, 2007: 262).

Saki, gam ve dert sarhoşluğunun esiri olan kullarını azad eder, onlara aşk feyiyle dolu olan kadehi verir, ellerinden tutar. Aşına meclisin sakisi gönülde Allah'tan başka ne varsa yok eder, insanı sersemlikten kurtar. O meclisin sakisi methedilen, ululanmış sakidir, onu görmek için dualar edilir. Yokluk meyhanesinde saki yol gösterir, doğru yola iletir. İki âlemde mutlu edip canlılık verecek ölümsüzlük suyunu saki verir. Cehalet sarhoşluğunu kaldıracak gönüle irfan şarabını saki sunar. Şarap içenleri gafletten uyandırır, feyiz dergâhının kulu eder. Saki her ilimde bilgi sahibi ve bir şeyh-i kâמידir, âlemde bütün meclisler onun vuslatının zevkini vermez. Onun sayesinde işrethâneler şen olur, Allah sakiden bizi uzak etmesin, ruhumuzu alsın; ama bizi kendinden uzak tutmasın. O şarabın sakisi yolların rehberlerinin başıdır, sunduğu şarap ise peygamberin mührüdür. Can sakisi hakikatı anlamamızı engelleyecek perdeyi kaldırır, viraneler ma'mur olur. O 'izz ü naz meclisinin sakisidir, ona bir kadeh için bile niyaz edilir (Neş'et Süleyman, TB.6, Tıflî M.32, Aşkî M.18, Nâzikî M.10, Aynî M.429-468-924-966, Revânî M.644, Kâzım Paşa TB.26-27- 32, Beyânî M.44, Muhammed Lutfi Ş.4, Kâşif, TB.1).

Ki huşyâr olmayım tâ bezm-i mahşer

Ola hem-meclisim sâkî-i kevser (Aynî, M. 357)

“Ta kıyamet meclisine kadar akıllanmayayım ki kevser sakisi meclis arkadaşım olsun.”

Kevser, cennette bulunan çeşme veya ırmaktır. Cennetin muhteşem ırmaklarından olan Kevser'in kıyıları altından veya incidendir; suyu süttten daha beyaz, baldan daha tatlıdır, miskten daha güzel kokar. Şii rivayetlerine göre kevser suyunu insanlara sunacak yüce kişi (saki) Hz. Ali'dir (Yıldırım, 2008: 462).

Gel ey sâkî-i bezm-gâh-ı elest

Beni neşve-i ‘aşk ile eyle mest (Fakîrî, M. 1)

“Ey elest meclisinin sakisi gel, beni aşk neşesiyle sarhoş eyle.”

Sakinin mahmur gözünden sarhoş olan âşığın bu sarhoşluğu daha önce bu duyguyu tatmış olmasıyla ilgilidir. Başka bir deyişle, ruh elest meclisinde sakiyi görünce nasıl sarhoş olmuşsa bu dünyada da sakinin yüzünü veya bu yüzün kadehteki yansımaları görünce öyle sarhoş olur (Pürcevadi, 1998: 385).

O câmin sâkîsi nesl-i ‘Alîdir

Anı nûş eyleyen bî-şek velîdir (Rüşdî, M. 16)

“O kadehin sakisi yüce nesildir, onu içen şüphesiz velidir.”

Bir yudumu bin züht ve takva davranışından üstün olan ilahi aşkın simgesi olan şarabı sunan saki, tasavvufta mürşid-i kâmilidir. “Mürşit, irşat eden, doğru yolu gösteren, dalaletten Hak yola ileten kişi anlamındadır” (Cebecioğlu, 2009: 527). Doğru yola ileten sakinin sunduğu şarabı içen kişi de velidir.

Her kâse ki sen anı sunarsın

Zehr olsa da içmemek yamandır (Nûrî, TB. 22)

“Her kâse, kadeh ki sen onu bize sunarsın, senin sunduğun zehir olsa da içilir, içmemek olmaz.”

Sakinin elinden meclis ehlinin zehir dahi olsa içmemesi hoş karşılanmaz. Tasavvufta da, “kahrın da hoş, lütfun da hoş” diyerek Hakk’ın hiçbir tecellisinden şikâyetçi olunmaz. Şair burada bize bunu hatırlatır ve O’ndan gelen sevince de, kedere de rıza göstermek gerektiğini söyler.

Sâkî getir şarâbı odur dil-nüvâzımız

Nâz eyleme amân kabûl it niyâzımız (Zîver Paşa, TB. 21)

“Saki o gönül okşayan şarabı getir, naz eyleme duamızı, isteğimizi kabul et.”

Burada saki naz makamı, şarap isteyen âşık ise niyaz makamındadır. Sunduğu şarap ilahi aşktır, bu aşkla daha fazla hemhâl olmak isteyen âşık, duasının kabul olmasını, gönlünün bu aşkla dolmasını ister.

Niyaz, Allah’a yalvarıp yakarma, dua etme anlamına gelen bir tasavvuf terimidir. Tasavvuf kaynaklarında niyaz halinin müritte bulunması gereken özelliklerden biri

olduğu, Allah’a en yakın makamın niyaz makamı olduğu, niyazın değdiği kara taştan bile suların fişkirdiği söylenir. Ayrıca tasavvufta esasında insan mürit, Hak murattır. Niyaz âşıkın (mürid), naz ise maşukun (Hak) makamı olduğundan niyaz kulla, naz Hak’la ile ilgili bir terim olarak kullanılır. Bu anlamda naz ilahi bir cilvedir (Uludağ, 2007: 165).

Gel ey sâkî be-ragm-ı şerr-i şeytân

Beni Ademce eyle mest ü sekrân (Aynî, M. 356)

“Gel ey şeytanın şerrine galip olan saki, beni Âdem gibi sarhoş ve kendinden geçmiş eyle.”

Tarîk-i hakî biz yol azmışlara

Umarız ki fazlunla ol göstere (Beyânî, M. 294)

“Hak yolunda biz azmışlara, umarız ki o, faziletleriyle yol gösterir.”

O sâkî-i velâyetden o sâ‘at

Hoş-âmed bâdesin içdi hakîkat (Aynî, M. 896)

“O velilik sakisinden o saat hakikat şarabını içti, hoş geldi.”

Meded ey sâkî-i nâdî-i vahdet

Vir Allah ‘aşkına câm-ı hakîkat (Aynî, M. 986)

“Ey birliğe çağıran saki yardım et, Allah aşkına hakikat kadehi ver.”

Sâkî bize bir şarâb içürse

Kim âdemi kendiden geçürse (Riyâzî, M. 417)

“Saki bize bir şarap içirse ve bizi kendimizden geçirse.”

Sun bâde pay-â-pey bize ey sâkî-i devrân

‘Aşk ile yanıp nûş ide hep tâlib-i ‘irfân (Hâmî, TC. 1)

“Devrin sâkisi bize şarabı azar azar sun, aşk ile yanıp irfan talep edenler içsin.”

O sâkiye her kim olur âşinâ

Ne işler yanında anun mâ-sivâ (Nâzikî, M. 12)

“O sâkiye her kim aşına olursa onun yanında Allah’tan başkası işlemez.”

Ey sâkî-i bezm-i elest
Gözler seni bâde-perest
Ser-mestlere ol dâd-rest
Pür-nûr ola dil-hâneler (Lebîb, R. 3)

“Ey elest meclisinin sakisi, şaraba çok düşkün olanlar seni bekler, sarhoşların yardımına yetiş, gönül evleri nurla dolsun.”

Nedür sâkî k'ola bir şeyh-i kâmil
Ola her fende ol ‘ilmiyle ‘âmil (Revânî, M. 644)

“Saki ki bir kusursuz şeyhtir, her sanatta o ilmiyle işleyen olsun.”

Tasavvufi mecaz olarak saki, aşk neşesiyle sarhoş eden elest meclisinin sakisidir. Hak yolunda yolunu şaşırana faziletiyle yol gösterir, hakikat şarabını sunar, sunduğu irfan şarabıyla vahdet yoluna davet eder. Sakinin girdiği gönül nurla dolar, saki verdiği şarapla gönüldeki mâ-sivâyı yok eder, o şarabın etkisiyle gönülde Allah’tan gayrı bir şey kalmaz.

Yüz, saç, boy, göz, kaş, ağız gibi sevgilinin fiziki özellikleriyle ilgili kelimeler tasavvufi şiir dilinin olduğu dönemlerde şiire giren kelimeler arasındadır. İlahi güzellik bütün varlıklarda tecelli etmiş; ancak bu tecelliden en fazla insan payını almıştır. Tasavvufi mecazlar içinde ele alıp anlatmaya çalıştığımız sakinin fiziki özelliklerini de ayrı başlıklar altında tasavvufi açıdan değerlendirmeye çalıştık.

3.16.2.1.1. Yüz

Yüz, tasavvufta ilahi güzellik, vahdet, cemal, tecelli nurlarının aynası, hakiki sevgilinin görüldüğü yerdir. Allah, en belirgin şekilde insan yüzünde tecelli ettiği için, yüz Hakk’ın didârına en parlak delildir. Yüz en çok güneşe benzetilir, güneşle birlikte anılır; çünkü tasavvufta güneş, bizzat ışığın kaynağı olan, başka bir şeye ihtiyaç duymayan, ilahi tecellilerden hasıl olan nurları temsil eder (Üstüner, 2007: 264).

Bir mâh idi kim eşi bulunmaz
Evsâfî sūhanla vasf olunmaz (B.İzzet, M. 195)

“Öyle bir ay yüzlüdür ki eşi, benzeri bulunmaz, onun vasıfları hiçbir sözle anlatılmaz.”

Beyitte güzelliği vasıflandırılmayan eşsiz bir güzelden bahsedildiği için bu güzelin mutlak güzellik kaynağı olan Allah olması muhtemeldir. Akıl tarafından gerçek manası idrak edilmeyen yüz, ilahi cemalin tecellisidir. Ay, insan güzelliğinin simgesi olduğu gibi Allah'ın her yere yansıyan ulaşılmaz cemalinin bir simgesi olarak da düşünülebilir.

O sâkî ki dîdârı mihr-i münîr

Cemâlınden âfâk anun müstenîr (Beyânî, M. 224)

“O öyle bir saki ki yüzü nurlu bir güneş, onun yüzünün güzelliğinden ufuklar bile nurlanır.”

Envâr-ı cemâlinle harem-hâne-i câna

Hurşîd-i cihân-tâb gibi nûr-feşân ol (Sâ'îd Efendi, TB. 26)

“Yüzünün nuruyla canımın en özel yerine, haremine cihanı aydınlatan güneş gibi nur saçan ol.”

Ol mihr-i münîr-i hûr-peyker

Ol mâh-cemâl-i nûr-manzar (B.İzzet, M. 198)

“O, hûri yüzlü parlak güneş, O nur görünümlü ay yüzlüdür.”

Gelince mâh-veş bezm-i şarâba

Vire revnâk cemâli âfitâba (Aynî, M. 1181)

“Şarap meclisine o ay gibi saki gelince, yüzünün güzelliği güneşe parlaklık verir.”

Ruhsârı gül-i behişt-i esrâr

Berginde nihân hezâr-ı gülzâr (B.İzzet, M. 151)

“Yanağı sırlar cennetinin gülü, yaprağında gül bahçesinin bülbülleri gizlidir.”

İdüp anda ‘aks-i ‘izârun zuhûr

Görenler disün indi üstine nûr (Atâî, M. 765)

“Yanağının yansıması onda zuhur edince, görenler desinler ki üstüne nur indi.”

3.16.2.1.2. Saç

Saç, zülf tasavvufi mecaz olarak kesret, kâinata yansıyan ilahi güzelliğin dağınıklığı, Hak'ın sıfat ve güzelliklerinin kesret hâlinde görünmesidir. Kesrete düşen kişi hemen bu yoldan kurtulmalı vahdete erişmelidir yoksa doğru yoldan ayrılmış olur (Üstüner, 2014: 278).

Satarsa dîn ü dili küfr-i zülfine zâhid

Eger güneş yüzün görürse görür îmânı (Revânî, M. 190)

“Zâhit, eğer zülfün küfrüne gönlü ve dini satarsa güneşin yüzünü görürse imanı görür.”

Tasavvufta kesret olan saç, küfre benzetilir. Saç küfür olunca üzerinde veya yanında bulunduğu yüz de iman olur. Yüz ve saç, kesret ve vahdet, iman ve küfür bir arada bulunabilir.

Gîsûsı benim gibi perişân

Baht-ı siyehim hamında pinhân (B.İzzet, M. 182)

“Saçları benim gibi dağınık ve kararsız, perişan, kara bahtım kıvrımlarında gizlidir.”

Zülfün en çok karşımıza çıkan özelliği perişan ve dağınık olmasıdır. Zülf-i perişan, tasavvufi mecaz olarak zât-ı Ahadiyetin kâinata dağılmış çeşit çeşit tecellileri anlamına gelir (Üstüner, 2014: 281).

Tagıtma rûyuna zülf-nikâb-ı teşvîri

Güşâde eyle ne var âfîtâb-ı ruhsârı (Yârî, TB. 71)

“İçine alıp gizleyen örtü gibi saçını yüzüne dağıtma, ne var yanağının güneşini açık eyle.”

Bir elde zülf ü rûyun bir elde sâgar-ı mey

Cem‘ eyle mihr ü mâhı leyl ü nehâr göster (Kâzım Paşa, TB. 34)

“Bir elinde saçın ve yüzün bir elinde şarap kadehi, bir araya getir bunları ay ve güneşi gece ve gündüzü göster.”

3.16.2.1.3. Boy

Tasavvufta boy, sâlikin gönlünün yüce olana yönelmesi, Allah'tan başka hiç kimsenin ibadete layık olmaması, ilahi sevginin beşerî sevgiden önce olması ve vahdet gibi mecazi manalara gelir (Üstüner, 2014: 272).

Devr ider arz u semâ 'aşkınla kudret bundadır

Kâmetin pâ-mâlidir dünyâ kıyâmet bundadır (Kâzım Paşa, TB. 33)

“Yeryüzü ve gökyüzü aşkınla döner, kudret bundadır; dünya boyunun ayakları altındadır, kıyâmet bundadır.”

3.16.2.1.4. Göz

Göz, tasavvufta mâ-sivânın tecellisi, madde, manaya düşman, manayı öldürüp maddeye yönelten en tesirli güç anlamında kullanılır. Mâ-sivânın en büyük temsilcisidir, kesrete götürür (Üstüner, 2014: 282).

Gözin açdı gelüp ol dem huzura

Hemân gark oldı bir deryâ-yı nûra (Aynî, M. 895)

“O an huzura gelip gözünü açtı, hemen nur deryasına boğuldu.”

Beyitte “gözünü açmak” ifadesi ile kendine gelmek, gerçeklerin farkına varmak kastedilmiş olabilir. Göz, maddeden sıyrılıp manaya inmekle, gerçekleri görmeye nur deryasına boğulur.

Degül âşinâ kalbi Allâh ile

Anun pür gözi gurre-i mâh ile (S.Feyzî, M. 607)

“Kalbi Allah ile aşına değil, onun gözü ayın parlaklığıyla doludur.”

Göz, Allah'tan gayrisine aşına olunca mâ-sivâda demektir. Hakiki güzelliğin farkına varamayan göz, maddeye takılıp kalmıştır, gerçek güzelliğin farkına varamamıştır. Zatın kendisini değil eşyada tecelli ettiği güzellikleri görmektedir.

3.16.2.1.5. Ağız

Yokluk mefhumu ağzın küçüklüğü için söylenildiği gibi tasavvufta yok olarak nitelenen ağız, mecazen yokluğu, vahdeti, Hakk'ın varlığında yok olmayı ve fenâfillahı temsil eder (Üstüner, 2014: 271).

Gûyâ deheni hayâl-i nâ-bûd

Gûyâ olıcak olurdu mevcûd (B.İzzet, M. 152)

“Güya var olacaktı ağzı ama ağzı sanki yok olan bir hayaldir.”

3.16.2.16. Kaş

Kaş, tasavvufta Hakk’a yakınlığın sembolü olarak, zahirde kul ile Allah arasındaki yakınlığı simgeleyen en önemli unsurlardan mihraba teşbih edilir. Bu benzetme de şekil unsuru etkili olmuştur. Kibleye ve mihraba yönelmek Hakk’a yakınlığı ifade eder. Âşığı mihraba yönelten Hakk’a yakın olma düşüncesidir (Üstüner, 2014: 274).

Ebrûlan tâk-1 bâb-1 vuşlat

Mihrâb-1 namâz-1 ehl-i tâ'at (B.İzzet, M. 150)

“Kaşları kavuşma kapısının kubbesi, ibadet ehlinin namazının mihrabıdır.”

Hudâ meşşâtı sünbül-gîsuvânın

Kaşdır kible-gâhı ‘âşıkânın (Aşkî, M. 52)

“Allah o sünbül gibi saçın tarayanı, onu süsleyendir, kaşı ise âşıkların kiblesidir.”

Sensin ol nûr-ı mücessem kim kaşın mihrâbına

Secde eyler Ka’be vü deyr-i Müselmân u Fireng (Kâzım Paşa, TB. 6)

“O cisimleşmiş nur sensin ki kaşının mihrabına Ka’be ve kilise diye Müslüman ve Frenk secde eder.”

3.16.2.2. Şarap

Şarap kelimesi, tasavvufa ait bir kelime olmamasına rağmen şiirlerde tasavvufi kelimelerle irtibatlı olarak karşımıza çıkar. Şarap, mutasavvıf şairlerin elinde gerçek ve bilinen anlamının dışında farklı ve mecazi bir anlam kazanmış ve böylece şarabın kullanıldığı yerde ilahi aşk anlaşılmaya başlanmıştır. Ömrü boyunca şarap içmediği hâlde kavramları farklı anlamlarabüründüren şairlerin sürekli şaraptan bahsetmesi şiir geleneğinin bir gereği olmuştur. Bu yönüyle şiirde vazgeçilmez bir unsur olan şarap sembolü şiire yeni bir boyut kazandırmış, böylece edebî metinler derin ve zengin

anlamlar taşıma karakterine kavuşmuş, her meşrepten insan tarafından zevkle okunabilir olma özelliği kazanmıştır.

Tasavvuf şiirinde “bade” kelimesi gerçek anlamından başka bir anlam taşımaktadır. Mutasavvıflar şeriatın haram kıldığı sarhoş edici sıvıya “zahiri Bade/şarap”, kendi Badelerine ise “manevi bade/şarap” adını vermişlerdir ki bununla Allah’a olan sevgiyi kastetmişlerdir. Tasavvuf dışı şiirde “Bade, mey, şarap, hamr, müdâm, rahîk, üzüm suyu, üzümün kızı vb.” tabirler nasıl aşağı yukarı tek bir anlama gelmekteyse tasavvufi şiirde de bütün bu kelime ve semboller tek bir anlama gelmektedir. Şarap, mey, bade kelimelerinin hepsi insanın yaratıcıya duyduğu aşk manasına gelmektedir. Bu aşkın mertebeleri, zayıf ve şiddetli olduğu hâller vardır: Yeni başlayanların aşkı hepsinden zayıf olup “Bade,”orta hallilerin aşkına “mey,”aşkı en güçlü olan ve sonuca ulaşana ise “şarap” adı verilir. Tasavvufta şarap ile aşkın anlamları arasında oluşan ilişki teşbih yoluyla oluşmuştur. Aşkın şaraba teşbihinde amaç sadece ilahi aşk olup bu tür teşbihlerin ortaya çıkması “sekr” sarhoşluk tabirinin ilahi aşkın galip gelmesi sonucu ortaya çıkmasıyla ilgilidir (Pürcevadi, 1998).

Şairler şarabın iki anlamını da şiirlerinde kullanmışlardır. Hayat bağının gülünü rüzgâra vermek istemeyen şair, sakiden mecazi şarap istemez, hakiki şarap ister, böylece fakir olan gönlü nasiplenmiş olur. Mecazi şarap, gam ve kederi yok eder ve bunun böyle olduğunu herkes bilir. Mecazi şarabın sersemliği, sarhoşluğu verdiği keyiften daha fazladır. Hakikatle mecaz birlikte, bir arada bulunmaz (Aynî M.770-771-1028-1029-1030).

Tasavvufta şarap, coşkunun aşk hâllerinin ifadesi olup sahibini kınanacak hâl ve hareketlerin içine sokar. Şarap, aşkı, muhabbeti, şevki ve vecdi temsil eder (Uludağ, 2001: 327). Aşk şarabını içmeyenler kıyamete kadar gam sersemliğindedirler. Şarap gönüldeki Mâ-sivâ karanlığını kaldırır, can ve gönül âlemi onunla nurlanır. Şarap, Allah’ın tecellisine mazhar olup ezel feyzinden mayalanmıştır. Bu şarap tecelli güneşinin şarabıdır, onun nurunun mahalli âşığın kalbidir. O şarap ki bizi heva pisliğinden temizler, sararmış olan yüzümüzü parlattır. Şaraba kevser suyu denir, şarap içmeyen kişiler bu isteklerini cennette kevsere saklar; çünkü her ikisi de aynıdır, şarap kevser suyudur. Şarap gerçekte kevserdir, sakisi de Hz. Ali’dir. O şarap ki Adn cennetinde, havz-ı kevser’de içilecektir (Aynî M.69-515-751-1025, Cem’i M.70, Ş.Yahyâ M.44, Fuzûlî M.220-221, Hüznî M.29).

İçen kişiyi riyadan kurtaracak olan, oruçluya sunulan bu şarap bilinen manasının üstünde anlamlara sahip şarap olmalıdır. Bu öyle bir şaraptır ki cennetteki ırmaktır, cennet yoluna yol gösterendir. Âşıklar aşk yolunda bu şarabı içerler ve anlatırlar, bu temiz aşk şarabıyla gönül parlaklık bulur. Meclis ehli kederlidir bu nedenle neşesi sonsuz olan şarabı ister, âlemdeki hiçbir şey sonsuz değildir, sonsuz olan yalnızca Allah'tır, meclis ehlinin istediği de Allah aşkıdır. İnsan, ezelde bu aşkı tatmıştır bu sebeple her an meyhanecinin kapısında otursa buna şaşılmamalı ki yaratılışımız şarap ile yoğrulmuştur. Ezelde insan henüz ruhlar âleminde iken bu şarabı tatmıştır, bu nedenle dünyada iken şarabın peşinde olması şaşılacak bir durum değildir. O şaraptan içen kör olsa da şarabı içince gözleri açılır, basiret sahibi olur, gönül gözü, hakikati anlar. Bu öyle bir şaraptır ki dünya meclisinde öyle bir keyif bulunmaz, bu şarap sonsuz bir neşe ve keyif verir (Atâî M.804, Revânî M.9, S.Feyzî M.147, Atâî M.1443, Bağdatlı Zihnî TC3-10, Beyânî M.190, Es'ad M.6-7).

O öyle bir şaraptır ki efsun okuyucu onun bir damlasını içse din ve imanın putlarını kırar. Onun bir kadehini karınca içse kıyamet gününde mühür sahibi Süleyman gibi olur. Mecnun'un kalbini sarhoş eden o şaraptı, Leyla'nın canını da neşe dolu eyleyen yine o şaraptır. O şarap ki bir damlasına Hızır can verir, o şarap ki bir damlası ölümsüzlük suyudur. O şarabın cezbesi İsa'yı göğe çekmiştir, O şarapla peygamber ayı parmağıyla ikiye bölmüştür (Yârî TB.14-32-87-88-89).

Her kim ki o temiz suyla yıkansa o dört kitabı ezber okur. O peygamberin nurlu mührüdür, o hakikat sırlarının kaynağıdır. O nurlu zatların gözbebeğidir, Hâkim olan Allah'ın sırlarının mayasıdır. Muhabbet kadehinin ortaya çıkmasına sebeptir, risalet denizinin damlasıdır. Cemalin güneşinin nurudur, o sonsuzluk denizidir. O eşyanın ve insanın sırrını bilir. O, her iki dünyanın başıdır, o arazlar içinde cevherdir. Bu dünya ve eşya onun şevkiyle kuruldu. İnsanlar âlemde yeri göğü arasalar şaraptan daha faydalı olanı bulamazlar (Hüznî M.4, Rüşdi M.22-23-24-25-26-27-28, Fevrî TC. 42).

Şarâb-ı 'aşkını nûş eyleyenler

Kalurlar mest ü hayrân tâ-be-mahşer (Aynî, M. 48)

"Aşk şarabını içenler ta kıyamet gününe kadar sarhoş ve hayran kalırlar."

Tasavvufi anlamda şairlerin mahmurluk hali onların ezelde şarap içmesinin sonucudur. Bu hâl aslında yeniden şarap içmeye olan fitri bir ihtiyaçtır. Ezelde aşk

şarabından içen ruh, bu dünyada da aynı şekilde şarap içmeyi arzular. Bu nedenle şairler aşk şarabıyla sarhoş olmaktan sürekli dem vururlar.

Vir ol âb-ı hayât-ı bâdeyi sen

Dü- ‘âlemde içüp zinde olam ben (Aynî, M. 468)

“O ölümsüzlük suyu olan şarabı ver ki içip iki âlemde hayat bulayım.”

Şair şarabın tek damlasının bile iki dünya mutluluğuna bedel olduğunu söyler ve sakiden bu şarabı ister. Şarap iki dünyanın da gam ve elemi unutturan, iki cihanın sermayesidir. Her iki dünyada da mutlu edecek olan ölümsüzlük şarabı tasavvufi şarap olmalıdır.

Bana bir bâde vir sâkî ki her bâr

Olam nefsimden âgâh u haber-dâr (Aynî, M. 547)

“Saki bana bir şarap ver ki her defasında nefsimden haberdar ve uyanık olayım.”

Agâh; “arif, uyanık, bilen, sezen, anlayışlı kişi demektir. Hakikat yolunu bilen kimsede bu özellikler bulunur ve bu durumda olan kişilere de agâh kişi” denir (Cebecioğlu, 2009: 11). Agâh, hâlden anlayan, doğru yolu gösteren, maddi ve manevi olarak darda kalanların imdadına yetişen bilgin ve olgun, Hak adamı, hoşgörülü ve kalp gözü açık velidir. Agâh kişi gaflette olmayan uyanık kalbin niteliğini dile getirir (Uludağ, 2001: 25). Aşkın etkisiyle kişi, yüreğinin yangını ve sevdiğinin özlemiyle öylesine sarhoş olur ki dünyadan habersiz olur. Şairi nefsin elinden kurtaracak, kendine getirecek, Hak yola götürecektir olan şarap ilahi aşk şarabıdır.

Olam ser-hoş iken nâ’ il merâma

Gice gündüz düşüp şürb-i müdâma (Aynî, M. 682)

“Gece gündüz şarap içmeye düşüp muradıma, isteğime sarhoş iken ulaşayım.”

İçkinin insanda bir coşku ve kendinden geçiş hâli ortaya çıkardığı ve nihayetinde bir sarhoşluk yaşattığı bilinmektedir. İlahi aşk ile coşan âşığın hâli de buna benzerdir. Zahirde birbirine benzeyen bu iki hâl, ortak bir noktada yani sarhoşlukta buluşmaktadır. Kişinin tam olarak istediği, murat ettiği ilahi aşk cezbesiyle kendinden geçmek olarak yorumlanırsa burada şairin arzu ettiğine sarhoşken erişebileceğini söylemesi bu şarabın ilahi aşk şarabı olabilme ihtimalini kuvvetlendirir.

Kim inkâr eyler meyün hurmetin

El üzre tutar fehm iden kıymetin (S.Feyzî, M. 126)

“Şarabın değerini kim inkâr eder, onun değerini anlayan onu el üstünde tutar.”

Şarap hem dinimizde hem toplumda içilmesi hoş görülmeyen bir içecektir, eğer onu bilinen anlamıyla ele alırsak ne toplumda ne dinde itibarı vardır; ancak onun kıymetini anlayanın el üstünde tutacağı şarap ilahi aşk şarabı olmalıdır.

O meyden içmeseydi câm-ı pür-şûr

Ene'l-Hak sırrını açmazdı Mansûr (Revânî, M. 12)

“O tuzlu kadeh (beden), şaraptan içmeseydi Mansur: “Ben Hakk’ım,” sırrını açmazdı.”

Ene'l-Hakk sırrını açan şarap ilâhî aşk şarabıdır. Ene'l-Hak, “Ben Hakk'ım” anlamında bir ifade olup Hallâc-ı Mansur tarafından söylenmiştir. O'nun, bu sözü Hakk'tan rivayeten söylediği kaydedilmekle birlikte, fenâ hâlinde iken söylediği veya kendisinin bâtil olmadığını ifade etmek için serdettiği de nakledilir (Cebecioğlu, 2009: 74).

Sâkî meded eyle câmı gezdür

Allâh için bana da bir vir (B. İzzet, M. 1)

“Saki yardım et, kadehi dolaştır, Allah için bana da bir kadeh ver.”

Şair bu beyitte “bir” sözcüğüyle, birliğe yani vahdete işaret etmiştir. Bütün mevcudat Allah'ın esma ve sıfatlarından ibarettir, vücut birdir. O da Allah'ın vücududur. Bütün varlıklarda çeşitli şekillerde ortaya çıkan da O' dur. Bir'likte esas olan O'nun vahdaniyetine; bir, tek ve eşsiz olduğuna inanmaktır. Her şey O'nun varlığına ve birliğine delalet eder.

Bir'in kendisini bir sayı olarak görmemek gerekir, o bütün sayıların kaynağıdır. Her şey tıpkı âlemdaki bütün eşyanın çeşitli tecelli suretlerinde kendi kendisini tekrarlayan zat-ı vahid'in eserleri olması gibi “bir”in tekrarıyla vücuda gelen kevnî bir suretidir (İzutsu, 2005:116).

O bezm-i sürûra semen saça nûr

Gele hur elinden şarâb-ı tahûr (Atâî, M.121)

“O sevinç meclisine yasemin nur saçar, huri elinde saf şarapla gelir.”

Saf, temiz şarap; tasavvufî manada ilahi aşkın ve bu aşkın coşkunun simgesidir. Aşk, Allah'a ulaşma yoludur, şarap ise bu aşk yolunda bir araçtır. Şarab-ı tahûr, “şer'an içilmesine cevaz verilen, müsaade edilen içecektir” (Devellioğlu, 2004: 978).

Anın sâkîsidir cümle peyember

Anın 'aşkına açdı 'aynı kevşer

Anın şevkine döndü hep nebîler

Anın zevkine geldi hep velîler (Rüşdî, M.14-15)

“Bütün peygamberler onun sakisidir, onun aşkına Kevser çeşmesi açıldı, onun şevkiyle peygamberler döndü, onun zevkine hep velîler geldi.”

Allah'ın dostu İbrahim, o şaraptan içip Nemrud'un ateş ocağını gül bahçesi etti. Allah'a itaat eden İsmail, o şaraptan içip Allah'ın kurbanı oldu. Terk edilmiş Yakup o şaraptan içti, Yusuf'un gömleği onu sevindirdi. Yusuf o saf suyu kedersiz içti, sersemlik kuyusundan kurtuldu. Süleyman o şarabın adını anıp istediği mührü bulup zamana hükmetti. O şaraptan Hazret-i Eyüp içti, şifa buldu, gamını unuttu. O şarabın dalgası Musa'ya asadır veyahut firavuna ejderhadır. O şarabın neşesinden İsa'nın nefesi ölüleri diriltir, körü gören eder, o şaraptan Hızır içip ölümsüzlüğü buldu (Aynî M.784-788-790-791-793-795-796-797-798).

O bezmün şarâbı şarâb-ı tahûr

İçenler olur gark-ı deryâ-yı nûr (Beyânî, M. 169)

“O meclisin şarabı tertemiz şaraptır, içenler nur deryasında boğulur.”

O mey düşürür âdemi cezbeye

Tarîkinde nâz itdürür tevbeye (Beyânî, M. 183)

“O şarap insanı Allah sevgisiyle kendinden geçirir, yolunda tövbeye naz ettirir.”

O mey âb-ı engûr-ı huld-i berîn

Anun bâgıdır bâg-ı 'aynü'l-yakîn (Beyânî, M. 213)

“O şarap kutsal cennetin üzüm suyudur, onun bağı gözle görünen bağıdır.”

Tecellî-geh-i nûr-ı zât ola ol

Nazar-gâh-ı zât u sıfât ola ol (Beyânî, M. 246)

“O, zatın nurunun tecelli yeridir, sıfat ve zatın bakılan yeridir.”

O mey kim revnak-ı bezm-i elestî

O mey kim ‘âlem-i ervâh-ı mestî (Aynî, M. 741)

“O şarap ki sarhoş ruhlar âleminin, elest meclisinin parlaklığı, güzelliğidir.”

Getür sâkî o âb-ı cân-fezâyı

Bula dil-mürdeler feyz-i bekâyı (Aynî, M. 1290)

“Saki, o cana can katan suyu getir, kalbi ölmüşler sonsuz feyzi bulsun.”

Ne âyînedür bak o mâ’ü'l-hayât

Tecellî ide anda hurşîd-i zât (Ş.Yahyâ, M. 23)

“O hayat suyu ne aynadır, bak zatın güneşi onda tecelli eder.”

Kanı sâkiyâ ol mey-i rûh-bahş

Odur sâlik-i râha gül-gûn rahş (Ş.Yahyâ, M.39)

“Ey saki nerede o ruh veren şarap ki bir tarikat yolunda gidenlere gül renkli güzel bir attır.”

Şeyhülislam Yahyâ'nın kâinata bakışı tasavvuf ile açıklanabilir, onun Saki-name'sinde şarap ile ilgili yaptığı benzetmeler şarabın tasavvufi anlamıyla örtüşür. Şairin şarap ile ilgili kelimelerin mecazi anlamlarına göndermeler yaptığını görüyoruz. Şeyhülislam Yahyâ, şiirlerinde şarabın sözlükteki mecaz anlamını en iyi gizleyebilen usta şairlerimizdendir. Gazellerinde daha çok âşıkâne, rindâne üslup kullanan şair, Saki-name'sini sûfiyâne kelime ve terimler üzerine kurmuştur (Yoldaş, 2013: 396-408).

Bu bâde bildigin bâde degildür

Bu sırr-ı ‘ârifândır özge müldür (Aşkî, M. 17)

“Bu şarap bildiğin şarap değildir, bu ariflerin sırrıdır, özel bir şaraptır.”

Nigâhınla olam mestâne sâkî

Getür ol bâde-i gül-fâm-ı bâkî (Aşkî, M.28)

“Saki sonsuz gül renkli şarabı getir, bakışınla sarhoş olayım.”

Kanı sâkiyâ kehrubâyî şarâb

Ki bu zerd ü zârı ide cezbe-yâb (Atâî, M. 826)

“Ey saki, cezbedici şarap nerede ki o şarap bu solgun ve ağlayanı cezbeye tutulmuş eder.”

Getür sâkî ol mâye-i cezbeyi

Çekem çâk idem hırka-i tevbeyi (Ş.M. Allâme, M. 89)

“Saki, o cezbe mayasını getir, (o gelince) tevbe hırkasını çekem yırtam.”

Getür sâkî meyi mest ola diller

Açıldı bâg-ı vahdet içre güller (Rüşdî, M. 32)

“Birlik bağı içinde güller açıldı, saki şarabı getir, gönüller sarhoş olsun.”

Tasavvufî mecaz olarak şarap, gönüldeki Mâ-sivâyı yok eden, can ve gönülü nurlandırandır. Bu şarabı içen nur deryasında boğulur. Tecelli güneşinin şarabıdır, içene iki cihan mutluluğu veren Kevser şarabıdır. İnsan ezelde bu şarapla tanışmıştır, yaratılış hamurumuz bu şarapla yoğurulmuştur. Bu şarabı içenin gönül gözü açılır, sonsuz neşe ve keyif kaynağıdır. Bu aşk şarabından içenler kıyamete kadar sarhoş olup hayrette kalırlar.

3.16.2.3. Kadeh

Tasavvufî manada kadeh, âşık, arif ve mürşidin gönlü, içinde gayb nurlarının temaşa edildiği şey, süluk halindeki saliki mest eden vahdet şarabının kadehi anlamındadır (Üstüner, 2014: 252).

Gönül açan kadehi eline alan saf şarabı içer ve keyiflenir, o kadeh Allah için ve âşıklar zümresi için sunulur. Öyle bir kadehtir ki bu kadehin bir damlası yedi denizi çöl gibi gösterir. O cihanı gösteren kadehi görünce riya ehli sefa nedir, öğrenir. Ay ve güneş gibi parlak kadeh nurla ağzına kadar doludur (Riyâzî M.703, S.Celâleddin M.120, Ş.M. Allâme M.18, Atâî M.1240, Aynî M.17).

O câmdır zezemi beyt-i Hudâ'nın

O câmdır fâtihi bâb-ı rızânın (Rüşdî, M. 9)

“O kadeh Allah'ın evinin kuyusudur, o kadeh rıza kapısını fethedendir.”

Zezem, Mekke'de “İsmail Kuyusu”da denilen kutsal sayılan kuyudan çıkan, içen hastaların şifa bulduğuna, açların ve susuzların doyduğuna inanılan sudur. Gür bir kaynağı olduğu için çok bol su anlamına da gelir (Yıldırım, 2008: 741).

İçen câm-ı bekâyı mahva gelmez

Sabâh-ı mahşer olur sahva gelmez (Aynî, M. 1565)

“Sonsuzluk kadehini içen harap olmaz, kıyamet sabahı olsa da ayıkamaz, kendine gelmez.”

“Mahv, tasavvufta beşerî eksiklikten kurtulma olarak bilinir. Sahv ise, cezbe, vecd ve aşk ile kendinden geçen salikin ayılıp his ve şuur âlemine dönmesini ifade eder. Sekrin zıddıdır, sekri Hak'la olanın sahvı da Hak'la olur” (Cebecioğlu, 2009: 226).

O mey câmidur câm-ı gîfî-nümâ

Peşinden görünür kamu mâ-verâ (Beyânî, M.179)

“O dünyayı gösteren kadeh, şarap kadehidir; sonrasında onun ötesinde olan her şey, gerisinde kalanlar da görünür.”

Dilünde senün sırr-ı arz u semâ

Sunuldu sana câm-ı ‘âlem-nümâ (Ş. M.Allâme, M. 9)

“Senin dilinde yer ve göğün sırrı var, âlemi gösteren kadeh sana sunuldu.”

Ey câm-ı cihân-nümâ-yı vahdet

Mir'ât-ı cemâl-i Rabb-i ‘izzet (Hüznî, M. 1)

“Ey birliğin dünyayı gösteren kadehi, İzzet sahibi Rabb'in yüzünün aynası.”

Sâkî ayagını koma elden

Hâdî bu yola odur ezelden (Sabûhî, M. 64)

“Saki kadehini elinden koyma, ezelden bu yola yol gösteren, rehber odur.”

Mecâzî bâdeden itdim ferâgat

Vir Allah aşkına câm-ı hakikat (Aynî, M. 739)

“Mecazi şaraptan vazgeçtim, Allah aşkına hakikat kadehi ver.”

Gel ey sâkî tolandır câm-ı ‘aşkı

İdem ser-mest ü zinde nâm-ı ‘aşkı (Aynî, M. 1322)

“Ey saki aşk kadehini dolandır, aşkın adını sarhoş ve canlı edeyim.”

Pür it sâkiyâ câmı rindâne sun

Gözet 'ahd ü peymânı peymâne sun (Ş.Yahyâ, M. 8)

“Ey saki, kadehi doldur, rint bir edayla sun, yemin ve sözüümüzi gözet öyle kadeh sun.”

Sâkiyâ lutf eyle bir câm-ı safâ

Cân u dil bulsun ta'alukdan rehâ (S.Celâleddin, M.37)

“Ey saki sefa kadehini lütfet, can ve gönül dünyaya bağlılıktan kurtulsun.”

Ol câmdan ki câm-ı dili mest ide müdâm

Şürbi helâl ü tevbesi belki ola harâm (Neş'et Süleyman, TB.12)

“O kadehten (kim içer) ki gönül kadehini daima sarhoş eder, içmesi helal ve tövbesi belki haram olur.”

Şol sâgar-ı mey ki pür-safâdır

Bir âyine-i Hudâ-nümâdır (Sabûhî, M. 91)

“Şu şarap kadehi ki sefa doludur, Allah'ı gösteren bir aynadır.”

Cihan bâgın temâşâ itmeli ‘âlemde bî-pervâ

İçüp câmı olup ser-mest hayret vaktidir şimdi (Turâbî, TC. 4)

“Cihan bağını âlemde korkusuzca seyretmeli, kadehi içip sarhoş olup şimdi hayret vaktidir.”

Tasavvufî mecaz olarak kadeh, ağzına kadar nurla dolu âşıklar topluluğuna Allah için sunulan, sonsuz mutluluk kaynağıdır. Bu kadehi içen kıyamet sabahı bile kendine gelemeyen, mestliği kıyamete dek sürer. Bu kadehten içenin gönül gözü açılır,

görünenlerin ötesinde görünmeyen ne varsa hepsini görür. Bu âlemleri gösteren, Rabbin yüzünün aynası, vahdeti işaret eden kadehtir.

3.16.2.4. Meyhane

Meyhane, tasavvufi mecaz olarak, ilahi aşkın sunulduğu tekke, dergâh, Allah sevgisi ile dolu âşığın gönlü olarak karşımıza çıkar (Üstüner, 2014: 256). Riya kirinden uzak, içi dışı bir, saf meşrepli rintlerin şarabı içip mest oldukları mekândır. Allah'ın aşk evi o meyhanedir, sefa kapısı gümüş kapı gibi cilalanmış, parlaktır. O kapıdan fakir ve zengin feyiz alır, o kapıda Allah'ın rızası bulunur. Fakir olanlar bu dergâhta sultan olur ki sultanlarla fakirler beraber, eşit olur (Beyânî M.143-163, Nazikî M.7). Dünya nimetlerinin önemli olmadığı, fakir ile zenginin eşit olduğu, Allah'ın rızasının bulunduğu bu kapı, mecazi manada meyhane olup gerçekte Hakk'a münacat yeridir. Allah'tan başka her şeyin dışarıda kaldığı bu meyhanede dünyalık hiçbir şey olmayacağından zengin, fakir herkes eşit olacaktır. Para, mal, mülk vs. hiçbiri bu meyhanede geçerli değildir, burada geçerli akçe yalnızca Allah aşkıyla dolu gönüldür.

Meyhanenin kapısında her zaman yatanlar, feyiz kadehinin sırrına erişirler, tecelli neşesinden nur alırlar, sürahi gibi secdeden baş kaldırmazlar. Ney gibi ah eder, tef gibi sinelerini döverler. Meyhanenin kapısında yatanlar, zahiri şaraptan el yıkamışlardır. Aşkın sır şarabını içenler, vahdet sazını işitirler, ne feryat ne figan ederler, her mecliste suskun olurlar, şeriatta, hakikatte, tarikatte Hak rızasından ayrılmazlar. Bu meyhanenin meclisi ezel meclisidir, şarabında ne uyuşukluk ne de sersemlik vardır. Meyhanenin şarabı her daim hazırdır ve o şarap saf nur şarabıdır. Bu meyhaneden bir kadeh içseydi, eğer küfür imana rehber olurdu. O meclisin sakisi Kevser sakisidir. Meyhane irfan ehlinin yeridir; çünkü ezelde buraya aşınadır. Meyhanedeki kadeh can verir, bu kadehle gönüllere iman dolar (Aynî M.357-838-839-840-841-848-851-852-853-854, Beyânî M.168, Hâletî M.319, Sabûhî M.69, Revânî M.523, Lebîb R.9).

O mey-hânedür Ka'be-i tâ'ifin

Meyinden içendür anun vâsılîn (Beyânî, M. 142)

“O meyhane tavaf edilen Kâbe'dir, ona kavuşanlar şarabından içenlerdir.”

İlahi aşk şarabından içip Allah aşkıyla, O'na kavuşma hasretiyle yanan gönüller; ancak vuslata erenlerdir. Bu aşk yolunda her şeyini bırakıp yalnızca O'nu arzulayanlar bu mutluluğa erişirler.

O meclis güzer-gâh-ı hurşiddür

O yer tekye-i ehl-i tecrîddür

Duhûl eyleyen ana ‘uryân olur

Nesîmî gibi cümle kurbân olur (Cem’î, M. 14-15)

“O meclis güneşin geçit yeridir, o yer Allah’a yönelenlerin tekkesidir. Onun içine giren çıplak olur, Nesîmî gibi hepsi kurban olur.”

Meyhane Allah’a kavuşmaya vesile olan tekke veya dergâh olunca buraya çıplak girilmesi Allah dışında her şeyin dışarıda bırakılması, kalbin mâ-sivâdan arınması, yalnızca Allah aşkıyla dolması anlamındadır. Ayrıca tasavvufî aşkın anlatıldığı yerlerde karşımıza çıkan, derisi yüzülerek öldürülen Nesimi’ye telmih yapılmıştır.

Bu mecliste sûz isterüz söz degül

Gönüldür nazar-gâhımız yüz degül (Nâzikî, M. 63)

“Bu mecliste söz değil ateş isteriz, bizim baktığımız yer yüz değil gönüldür.”

Gönül, insanı vahdete ulaştıracak olan manevi idrak merkezidir. Gönül Hakk’ın merkezidir, birbirlerini sevenler, aynı duyguyu paylaşanlar kalpten kalbe anlaşılır. Aşk ehlinin irtibatı da söz veya yüz değil, aşkla dolu gönüldür.

Kurup mey-hâne-i çarh-ı fenâyı

Gözet deyü bize dâr-ı bekâyı

Bu mey-hâne bize mir’ât-vârî

Bakup andan görelim vech-i yârî (Aşkî, M. 9-10)

“Bize sonsuzluk yerini (ahreti) gözetmek için yokluk feleğinin meyhanesi kuruldu. Bu meyhane bize ayna gibidir, onda sevgilinin yüzünü görelim.”

Ayna, tasavvufî sembolizmde önemli bir unsur olup tecelliye ifade eder. Meyhane öyle bir yerdir ki bakana ayna olur, gönül gözünü, basiretini açar da kişi her şeyde Hakk’ın yüzünü görür.

Seyâhat-ger-i gâtî-i bî-medâr

Eger görmek isterse gamsız diyâr

Harâbâta olmak gerek reh-neverd

Ne lâzım çü bâd ola bîhûde gerd (Hâletî, M. 234-235)

“Dönüşsüz dünya seyahatini yapan, eğer gamsız diyar görmek isterse harabata yolcu olmak gerek orada ne rüzgâr ne toz var.”

Harabat, harabeler, viraneler, meyhaneler demektir. Harabeler, yıkık dökük viran yerler olmakla birlikte içinde defineleri, hazineleri saklar. Âşıklar da görüntü itibariyle yıkık, dökük, dağınıktırlar; ancak gönülleri ilahi aşkın hazineleri hükmündedir.

Gülşen-i mey-hâneye düş çekme gam

Çek mey-i gül-çihreyi çekme elem

Söylegil ol gonca-i hamrâ sözün

Şevk ile nûş eyle mey-i câm-ı Cem (Seyyid Nigârî, T. 117)

“Meyhanenin gül bahçesine düş, gam çekme. Gül yüzlü şarabı çek, elem çekme. O kırmızı goncaya sözünü söyle, Cem’in kadehinin şarabını şevk ile iç.”

Sana el virici peymâne olsun

Bu dem mey-hâne halvet-hâne olsun (Revânî, M. 627)

“Kadeh sana el versin, bu zaman meyhane gizli ibadet yeri olsun.”

Bezm-i ışk içre sun bana bir câm

Ki o câm ile naksum ola tamâm (Fuzûlî, M. 10)

“Aşk meclisi içinde bana bir kadeh sun ki o kadehle eksikliğim tamam olsun.”

Pür it meyle vü mescidi

Ko bir renge hep rindi vü zâhidi (Ş.M.Allâme, M. 12)

“Meyhane ve mescidi şarapla doldur, rint ve zahidi aynı renge koy.”

O meclis güzer-gâh-ı hurşîddür

O yer tekye-i ehl-i tecrîddür (Cem’î, M. 14)

“O meclis güneşin geçit yeridir, o yer dünyadan uzaklaşıp Allah’a yönelenlerin tekkesidir.”

O bezmün meyi hayret-engîzdür

Güneş anda bir câm-ı leb-rîzdür (Cem'î, M. 18)

“O meclisin şarabı hayret verendir, güneş orada ağzına kadar dolu bir kadehtir.”

Tasavvufî mecaz olarak meyhaneye, Allah âşıklarının evidir. O kapıda Allah'ın rızası bulunur. Fakir zengin herkesin eşit olduğu tek geçerli akçenin Allah aşkı olduğu yerdir. Meyhanedekiler feyiz sırrına ererler, tecelli neşesinden nur alırlar. Zahiri şaraba tövbe edip aşkın sır şarabını içmek isteyenler bu meyhaneye giderler. Bu meyhanenin şarabı saf nur şarabıdır. İrfan ehlinin yeri, Allah'a yönelenlerin tekkesi, tavaf edilen Ka'bedir, gizli ibadet yeridir.

3.16.2.5. Mest

Tasavvufî mecaz olarak aşkın, âşığın varlığına iliklerine işlercesine hakim olması ve müridin sunduğu ilahi aşk şarabıyla kendinden geçen Hak sarhoşu anlamına gelir. Manevi doygunluk, cezbe ve vecd hâli, şarabın verdiği sarhoşluğa benzetilmiştir (Üstüner, 2014: 253). Sarhoşluk yani sekr, Allah'ın varlığından şiddetli şekilde etkilenme sonucu ortaya çıkar. Sâliklerin bütün güzelliklerin ve sevginin ezeli ve ebedi kaynağını kendilerinde bulma neşesine işaret eder. Her şeyde Allah'ı gören sâlikler, O'nunla diğer yaratıklar arasını ayırma ya da doğru ile yanlış tefrik etme yetisini yitirirler. Sufi içerden Allah'la sarhoş dışarıdan âleme ayıktır. İç dünyasında sarhoş olanlar Allah'la birlikte yaşamının mahremiyetinde cümbüş ederler (Chittick, 2008: 78).

Aşk şarabıyla sarhoş olanlar iki dünyadan da habersizdir, varlık nedir, yokluk nedir bilmezler. Mest olanlar bu şarabın etkisiyle kıyamete kadar sarhoş olur ve Yaradana hayran kalırlar. Âşıklar topluluğunda herkes kendi meşrebince sarhoş olur, aşk şarabını içip kendinden geçerler. (Aynî M.47-48-801, Riyâzî M.417).

Şarâb-ı ezel nûş iden mest-i pâk

O nûr ile kalbi olur tâb-nâk (S.Feyzî, M.167)

“Ezel şarabını içen temiz sarhoşun kalbi o nur ile parlak, aydınlık olur.”

Ezel meclisindeki sarhoşluk ilahi aşkın sarhoşluğudur, orada mest olanlar daima o andaki hâlet içindedirler ve O'ndan başka hiçbir şeyi bilip tanımazlar.

Bî-bâde vü bî-şarâb mestiz

Biz cür'a-keş-i mey-i elestiz (Nûrî, TB. 30)

“Biz elest şarabını çekenleriz, şarapsız sarhoşuz .”

İnsanların yaşadığı ilk sarhoşluk bezm-i ezeldedir. Bu insanların daha ruh evresindeki hâlidir. Bütün ruhlar yaratılmış ve elest meclisinde toplanmıştır. Cemal-i ilahi karşısında hayrete düşüp, hayran olmuşlar ve sarhoş olmuşlardır.

Biz mest-i harâbâti vü peymâne-i ‘aşkuz

Peymân-ı ezelden berü mestâne-i ‘aşkuz (Bağdatlı Zihnî, TC. 10)

“Biz, harabatın sarhoşuyuz ve aşkın kadehiyiz, ezel yemininden beri aşkın sarhoşlarıyız.”

Allah’ın insanların ruhlarını yaratıp ezel meclisinde toplaması ve bütün ruhların Mutlak Güzellik karşısında kendilerinden geçmeleri ezel sarhoşluğudur. Dolayısıyla sarhoşluk insanların ilk tecrübe ettikleri hâllerden biridir.

Şebi ihyâ iden yârân-ı rindân

Mey-i feyz-i seherle oldı sekrân (Aynî, M. 1556)

“Geceyi ibadetle geçiren rint dostlar, seher feyzinin şarabıyla sarhoş oldu.”

“Sokr, Arapça “sarhoşluk” demektir. Sokr, salikin feyzin etkisiyle yaşadığı manevi sarhoşluk anlamında bir tasavvuf terimidir. Bu hâli yaşayan sufiye de “sükrân” denir” (Kartal, 2009: 334).

Sufiyeye göre “sekr”, şarap içip sarhoş olmakla aynı etkiye sahiptir. Sokr ve sarhoşluk hâlinde insanda görülen durum aynı olup sekr hâlinde insanda Yaratan’a olan sevginin üstünlüğü ortaya çıkar ve insanın ayırt etme yetisi yok olur. Sarhoşluğun nedeni şarap içmektir, manevi sarhoşluğun sebebi de ilahi sevgidir (Pürcevadi, 1998: 288).

Humâr-âlûd-ı cürmüm lâ-tenâhî

Olam mest-i mey-i ‘aşk-ı İlâhî (Aynî, M. 2002)

“Günahla kendinden geçmişim, sonsuza kadar ilahi aşk şarabının sarhoşu olayım.”

Ezelde kendisine sevgilinin güzelliğini görmek nasip olan ruh, sevgiliden uzak kaldığı dünyada yeniden sevgilinin huzuruna varma ve onun yüzünü görme arzusu içindedir, bu hâl ile zaten sarhoş gibi dolaşmakta ve sonsuza kadar onun aşkıyla yanmaktadır.

O meyden mest olanlar didi yâ hû

Nola 'ayyûka çıksa na'ra-i hû (Revânî, M. 20)

“O şaraptan sarhoş olanlar dedi ya hû, hû sesleri göğe çıksa buna şaşılmamalı.”

“Hû, Arapça “O” anlamında munfasıl zamir olup ilahi isimlerdendir, yani Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Allah'ın zatını ifade eden, mutlak gayb olan hüviyetidir” (Cebecioğlu, 2009: 122). İlahi aşk şarabıyla vecd halinde, kendinden geçen âşığın hû sesleri göğe yükselmiştir.

Tasavvufta mest/sarhoş olma hâli önemlidir, şairler bu kavramın önemini farklı benzetme ve mecazlarla ifade etmişlerdir. Allah kâinatı mükemmel bir düzenle yaratmıştır, duyularımızla kavradığımız bu mükemmeliğin ardındaki güzellikleri görebilmek için çıplak gözden daha fazlasına ihtiyaç vardır. Nesnelere dünyadaki görünüşünü aşarak mutlak olana ulaşmak, eşyaya ancak mestane bir nazarla bakmayı gerektirir. Bu da kendinden geçmekle, benliği aradan kaldırmakla olacaktır (Ayvazoğlu, 2013: 35).

Mest-i mey-i meclis-i kadîmim

Cemşid-i mahabbete nedîmim (Fevzî, TB. 51)

“Eski meclisin şarabının sarhoşuyum, muhabbet Cemşid'ine arkadaşım.”

Ser-mest-i mey-i şevk temennisi birinün

Ne cennet-i Firdevs ü ne gülzâr-ı İremdür (Bağdatlı Zihnî, TC. 3)

“Şevk şarabının sarhoşunun isteği ne Firdevs cennetidir ne de İrem gül bahçesidir.”

Tecrîd ü fenâda şeyh-i bekrî

Olmuş ana hâl ü vecdi sekrî (Riyâzî, M. 848)

“Yoklukta, geçici olanda ve dünyadan uzaklaşmada aşırı sarhoş bir şeyhtir. Yaşadığı cezbe ve ilahi aşkı onun sarhoşluğu olmuş.”

Tasavvufi mecaz olarak mest, ezelde içtiği aşk şarabıyla sarhoş olandır. İki dünyadan habersiz, ezel şarabını içip kendinden geçmiştir. Şarap içmeden sarhoş olanların mestliği iki dünyada da devam eder, onlar seher feyzinin şarabıyla sarhoş olmuştur. Bu şarabı içip sarhoş olanın kalbi nurlanır, bu sarhoşların hû sesleri ise göğe kadar yükselmektedir.

3.16.2.6. Mutrib/Muganni

“Tasavvufta agâh kılan, vakıf kılan, haberdar eden Rabbani âlimdir. Remizleri açıp hakikatleri açıklayarak ariflerin gönüllerini mamur hale getirmek için teşvikte bulunanlar, feyz ulaştıran, kâmil mürşid demektir” (Uludağ, 2001: 258).

Senün gibi bulmaz harîfân-ı râz
Der-i hâne-i feyze bir perde-sâz
Eger itmesen perdeni zîr ü bem
Bilinmezdi sırr-ı vücûd u ‘adem
Gehî perde-dersin gehî perde-dâr

Senün kabz u bastundur âhir medâr (Hâletî, M. 164-165-166)

“Feyiz evinin kapısına müzik yapan, senin gibi sırlı adamlar bulunmaz. Perdeni en ince ve kalın tel itmeseydin yokluğun ve vücudun sırrı bilinmezdi. Ya perde yırtansın ya perde tutansın, sonunda gelinen nokta senin kapanıp açılmasıdır.”

Olur ehl-i dile sürûdun hicâb

Bulur rind her perdeden feth-i bâb (Hâletî, M. 167)

“Gönül ehline şarkın perde olurdu, rint her perdeden fetih kapısı bulurdu.”

Gel ey mutrib-i nagme-senc-i niyâz

Yine eyle bir perdeden keşf-i râz (Bahâyî, M. 1)

“Ey yakarış nağmeleri düzen çalgıcı gel, yine bir perdeden sırrı keşfet.”

Mutrib üfür âteş-i müdâmı

Ol puhte ider bu ‘akl-ı hâmı (Riyâzî, M.229)

“Mutrib o devamlı yanan ateşi üfür, olgunlaşmamış akli o olgun eder.”

Kalmaz bize deyü bezm-i ‘âlem

Mutrib el ele urur dem-â-dem (Riyâzî, M.529)

“Âlem meclisi bize kalmaz diye mutrib daima el ele vurur.”

3.16.2.7. Pîr-i mugân

Sözlüklerde “yaşlı, ak saçlı” anlamlarında geçen pîr, Zerdüş inanişında “din adamı, dinsel lider” anlamlarına gelirken; pîr-i mugân da “mugların başkanı; Zerdüş inanırların önderidir.” Tasavvufta aşk şarabını sunan, vahdet feyzini veren mürşid-i kâmil, zamanın kutbu ve kılavuzu, şevk sahibi şeyh anlamlarında kullanılır. Başlangıçta şarap satıcısı, meyhanenin aksakallısı anlamlarında da kullanılmış; ama sufiler ona değişik mistik anlamlar yüklemişlerdir. Tasavvuf terimi olarak “seyr-i sülûk aşamalarını başarıyla geçmiş sufilere ve müritlere yol gösteren, onlara kılavuzluk eden, aşka, ezeli ve ebedî sarhoşluğa ulaşmada yol gösteren yaşlı bilge, kılavuz, mürşit” anlamlarında kullanılır (Yıldırım, 2008: 566; Üstüner, 2014: 259).

Varup mey-hânedede pîr-i mugâna

O sultân-ı harâbât-ı cihâna

Mukârin ol o zâta şâdmân ol

Şarâb-ı ‘aşkı nûş it kâmrân ol (Aynî, M. 1139-40)

“O cihan meyhanesinin sultanına, Pîr-i mugâna varıp ona yakın ol mutlu ol, aşk şarabını iç arzuna, isteğine eriş.”

Zihî feylosof-ı Aristû-nihâd

Kühen-sâl-i bâzâr-ı kevn ü fesâd (Atâî, M. 998)

“Maşallah, Aristo yaratılışlı filozofa, varlık yokluk pazarının yaşlısına.”

Görür gözi câm-ı safâdur hemân

İder yeke ‘aynekle seyr-i cihân (Atâî, M. 1001)

“Sefa kadehi onun görür gözüdür, tek gözle hemen cihanı seyrededer.”

Eger himmet itse o ferhûnde pîr

Gedâlar olur şâh-ı sâhib-serîr (Atâî, M. 1018)

“O mübarek pir eğer himmet etse fakirler taht sahibi padişah olur.”

Dûşında sefid delki anın

Rengine boyanmamış riyânın (Riyâzî, M. 859)

“Omuzunda onun iki yüzlülük rengine boyanmamış beyaz abası var.”

‘Aceb pîr-i pâkîze pîr-i mugân

Degül kesret-i mey ile ser-girân (S.Feyzî, M. 213)

“Pir-i mugân ki temiz yaşlıdır çokluk şarabı ile sarhoş değildir.”

Güzel tekye-i dil-güşâ hânesi

O şem’ün ne çok oldı pervânesi (S.Feyzî, M. 215)

“Güzel evi gönül açan tekkedir, o mumun pervanesi ne çoktur.”

O pîr-i tarikat iderse nefes

Olur bendesi merd-i ehl-i heves (S.Feyzî, M. 223)

“O tarikatın piri nefes ederse o heves ehli adamlar kölesi olur.”

3.16.2.8. Gül ve Bülbül

Gül, tasavvufta kesret, ilahi güzellik, Hz. Muhammed gibi anlamlarda kullanılır. Güle âşık olan bülbül ise âşığı temsil eder. Gül mecazi aşkın, kesretin sembolü olurken bülbül mecazi âşığı simgeler (Üstüner, 2014: 292, 294).

Hezâra virüp nûr-ı çeşm-i şuhûd

İder gülde izhâr-ı sırr-ı vücûd (Atâî, M. 16)

“Şahitlerin gözünün nurunu bülbüle verip gülde vücut sırrını ortaya çıkarır.”

Bülbüle gerçeği görenlerin gözünün nuru verilince bülbül, mâ-sivâdan sıyrılır gerçek manayı görür. Gerçeği gören bülbül gülde yaratılış sırrının farkına varır, bu nedenle bülbül güle âşık olur.

Ger olmasa cezbe-i ruh-ı gül

Gül-zâra çekilmez idi bülbül (Riyâzî, M. 395)

“Eğer gülün yanağının cezbesi olmasa bülbül gül bahçesine çekilmezdi.”

Eğer gülde Allah’ı hatırlayıp Allah sevgisiyle kendinden geçer bir hâl olmasa bülbül gül bahçesine çekilmezdi yani bülbülün güle olan aşkı ona Allah’ı hatırlatmasıdır.

“Gülzar ise tasavvufta, kirden ve pastan arınmış gönlü, ilahi güzelliğin yansımaya hazır hâle gelmiş kalbi temsil eder” (Üstüner, 2014: 294)

Hâkister-i bülbül oldu gûyâ

Mir’ât-ı güli iden mücellâ (Riyâzî, M. 409)

“Gülün aynasını parlak eden güya bülbülün küllü oldu.”

O meyden mest ü şeydâ oldu bülbül

O meyden hırkasın çâk eyledi gül (Revânî, M. 13)

“Bülbül, o şaraptan sarhoş ve çılgın oldu. Gül, o şaraptan hırkasını yırttı.”

3.16.2.9. Ayna

Tasavvufta, âlemdeki her şey Allah’ın tecelli ettiği aynadır. Bitkiler, hayvanlar, insanlar Hakk’ın isim ve sıfatlarını yansıtan aynalardır. Kâinat, Hakk’ın cemal ve celal sıfatlarının tecelli ettiği bir ayna gibidir (Üstüner, 2014: 303).

Güzelliğin tecelli ettiği yer aynadır, âlemleri gösteren aynaya güzel suretler verilip bu suretlerle ayna cilalanır. Gönül aynasında riya yoktur çünkü bu ayna âlemleri gösteren aynadır, gösteriş aynası değildir. Kalp, bir aynadır ve Mevla’nın zikriyle meşgul olan kalp parlaklık bulur (Aynî M.940-952, Atâî M.1425, S.Feyzî M.3).

Mücellâ ola nâ-geh âyînemiz

Tecelliyle rûşen ola sînemiz (Beyânî, M. 244)

“Aynamız birden bire parlak olsun, kalbimiz tecelliyle parlak olsun.”

Varlık baştanbaşa Hakk’ın aynasıdır, ona bakan hakikati görme yetisine sahip biriye yani eşyanın zahirine bakıp bânınını görebiliyorsa başkalarının göremediğini de görecektir. Varlık bir ayna olunca aynadan yansıyanların doğru anlaşılması da aynaya bakanların kabiliyeti nispetindedir (Çetindağ, 2011: 305).

Bast ola göz önüne iklîm-i ten

Göstere âyîne-veş sırrın beden (S.Celâleddin, M. 9)

“Beden ülkesi göz önüne genişleyip ayna gibi beden sırrını gösterebilir.”

Kâinattaki her şey Allah’ın isim ve sıfatlarının birer yansımasıdır; ancak insan-ı kâmil bu isim ve sıfatları bedende yansıtabilen en mükemmel aynadır. Onun aynasında bir taraftan Hak, bir taraftan halk görünür. Bu sebeple onu gören Hakk’ı görmüş gibi olur. Basireti kuvvetli olanlar her şeyde Hakk’ı görse de insan-ı kâmilde daha iyi görür. İnsan-ı kâmilin de en mükemmel örneği Hz. Muhammed’dir (Çetindağ, 2011: 397).

Sâf iken mir’ât-ı sînen sîne-i âyîneden

Her bakan görmez cemâlin gör ki hayret bundadır (Kâzım Paşa, TB. 36)

“Göğüs aynan aynanın kalbinden temiz iken her bakan cemalini görmez hayret bundadır.”

Oldı âyîne-i vücûd içre

Peykerüm sûret-i heyûlânî (Fehîm-i Kadîm, K.99)

“Vücut aynası içinde yüzüm maddi suret oldu.”

Âdemdür olan cemâle mir’ât

Âdemdür olan müfîz-i âyât

Âdem ki nühr-i cân-ı cândur

Mir’ât-ı zemin ü âsumândur (Tıflî, M. 39-40)

“Yüz güzelliğine ayna âdemdir, ayetleri, delilleri feyizlendiren âdemdir. Canın canının gözü âdemdir, yeryüzü ve gökyüzünün aynasıdır.”

Tûb âyinedir bu katre-i dil

‘Aks-i dü-cihân hep anda hâsıl (Riyâzî, M. 360)

“Bu gönül katresi kiremit aynadır, iki cihanın yansıması hep onda meydana gelir.”

Virsem âyîne-i zamîre cilâ

Görünür anda cümle-i eşyâ (Fuzûlî, M. 350)

“Kalp aynasına parlaklık versem onda eşyanın hepsi görünür.”

3.16.2.10. Ney

Ney, tasavvufta insan için mecaz olmuştur. Ney, kamışlıktan ayrılmış ve bu ayrılık sebebiyle her zaman ah u vah edip, ağlayıp inlemiştir. Neyin nağmeleri adeta gökleri inletmekte ve sırları ifşa etmektedir. İnsan ise asıl vatanı olan ruhlar âleminden gurbete yani dünyaya gelmiştir. Bu benzerlik insan ve neyi bir araya getirmiştir (Üstüner, 2014: 310).

Ney, üflendikçe feryat eder, her zaman ah u zar eder. Neyin nağmeleri figan eden bir kimsenin sesine benzetilir, bu figanlar, ağlayıp inlemeler vücutunda baştan ayağa yaralar açılmasına sebep olur (Aynî M.841-883-1340).

Nedür mutribâ neyde bu nâleler

Ki zahmına el degse efgân ider (Atâî, M.1094)

“Ey mutrib neyde ki bu inilteler nedir ki yarasına el değse figan eder.”

Olurdı enîni nâle-i ney

Ah eyler idi be-cây hey hey (B. İzzet, M.57)

“Neyin sesi acı ve sızıdan inlerdi, ah eylerdi her yerde hey hey.”

Nedir bilmedim derdimin çâresi

Hemân arturur derdimi bang-ı ney (Dâniş Mehmed, TB. 37)

“Derdimin çaresi nedir bilmedim, neyin sesi derdimi hemen artırır.”

Nâyın dem-i mu’cizi çü ‘Îsâ

Dil-mürdeleri iderdi ihyâ (B.İzzet, M. 158)

“Neyin İsa gibi mucize nefesi, ölü gönülleri ihya ederdi.”

Sohbet-i hâs itmek istersen güzellerle bu gün

Def gibi göğsün dövüp feryâd eyle ney gibi (Revânî, M. 373)

“Güzellerle bugün özel sohbet etmek istersen tef gibi göğsünü dövüp ney gibi feryat eyle.”

Âvâz-ı neyi kim eylese gûş

Kesret elemin ider ferâmûş (Hüznî, M. 58)

“Neyin sesini kim işitirse kesret derdini aklından çıkarır, unuttur.”

Klasik Türk şiirinin önemli bir özelliği çeşitli anlam katmanlarına sahip, çoğul okumaya müsait metinler olmasıdır. Şairler bu gelenek içinde bütün hünerlerini sergileyerek kelimelerin gerçek, mecaz ve tasavvuf gibi bütün anlam çağrışımlarından yararlanarak şiirlerini yazmışlardır. İncelediğimiz metinlerden hareketle şarap, saki, meyhane, kadeh, sarhoşluk, mutrib, Pîr-i mugân konularının hem gerçek, hem mecaz anlamlarını vermeye çalıştık. Örneklerde de görüldüğü gibi bazen bir beyit birden farklı anlama gelebilir, şiirleri okurken ve özellikle değerlendirme yaparken bu ölçütleri göz önünde bulundurmamak metinleri anlamak açısından daha faydalı olacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma klasik Türk edebiyatının 15 ve 20. yüzyılları arasına ait 76 saki-name metninin şekil ve muhteva çerçevesinde taranması sonucu oluşturuldu. Çalışma neticesinde elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Saki-nameler, klasik Türk şiirinin önemli türlerinden biri olup gerçek ya da mecazi anlamıyla şarap ve çeşitlerinden, şarapla ilgili araç-gereçlerden, meclisten ve ağırlıklı olarak sakiden bahseden eserlerdir.

Türe ad olan saki, metinlerde ağırlık merkezini oluşturur, su veya içki sunan kişi anlamındadır. Name kelimesinin mektup, kitap anlamına gelmesinden yola çıkarsak saki-nameler de saki kitabı anlamına gelir. Ayrıca gerçek ya da mecaz anlamıyla içki ve içki âleminin övülerek anlatıldığı manzum eserlere genel olarak “Saki-name” adının verilmiş olması sık sık sakiye seslenilmiş olmasından ve sakinin ağırlık merkezini üzerinde taşımış bulunmasındandır. Çünkü en çok sakiye hitap edilip, ondan şarap istenirken “Ey saki, eyâ saki, gel ey saki, getir saki vb.” seslenmelerle metinlerde en çok adı geçen, hitap edilen saki olmuştur.

Saki-nameler, şarap meclisinin, şarabın, sakinin, kadehin, sürahinin, yemeklerin ve mezelerin, hanendelerin, sazandelerin, mutribin, meclis adabının, şarapla ilgili pek çok unsurun en küçük ayrıntısına kadar işlendiği, bütün bunlar anlatılırken kelimelerin bazen gerçek bazen de hem gerçek hem mecaz anlamına uygun düşecek şekilde kullanılıp anlatıldığı manzum eserlerdir. Bunların dışında saki-namelerde “şarabın bulunuşu, şarabın faydası ve zararları, şarabın nasıl ve ne zaman içilmesi gerektiği, şarap çeşitleri, kadeh çeşitleri, meyhanenin ve meclisin özellikleri, pîr-i mugânın (meyhaneci, şeyh) özellikleri, mevsimler, gündüz, gece, musiki aletleri, mum vb.” birçok konu eserlerin özelliğine göre birkaç beyitle veya ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Bütün bu konuları işlemesi saki-nameleri, gerçek dünyada var olan malzemeyi bütün doğallığı ile işleyen, sosyal hayatı yansıtan eserler olarak karşımıza çıkarır. Bu yönüyle saki-namelerde realist bir anlatım vardır, diyebiliriz. Şairler, gerçek dünyada var olan malzemeleri edebî bir tasvirle ele almış, gerçeği edebî kurgu yoluyla şiirlerinde anlatmışlardır. Dönem ve kişilerin eğlence anlayışı, yeme, içme kültürü, musiki makam ve aletlerini vs. anlatması bakımından saki-nameler sosyal hayata ışık tutan önemli edebî ürünlerdir.

Bu çalışmada öncelikle saki-namelerin şekil özellikleri nazım şekilleri, vezin, kafiye ve redif yönleriyle incelendi. Yapılan bu incelemeyle saki-namelerin en çok mesnevi nazım şeklinde yazıldığı tespit edildi. Mesnevi nazım şeklini ise terakib-i bent nazım şekli takip etmektedir. Saki-namelerde en çok mütekarib ve hezec bahirlerinin kullanıldığı görüldü.

Metinlerin kafiye incelemesiyle saki-namelerde yarım, tam, zengin ve tunç kafiyelerin kullanıldığı tespit edildi. Ayrıca kafiye incelemesi Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler şeklinde yapıldı, Türkçe kelimelerin diğerlerine nispeten daha az kullanıldığı, muhtevayla ilgili saki, baki; kadeh, ferah kelimeleriyle kafiye yapıldığı görüldü. Redifler ise, ek, kelime ve hem ek hem kelime; isim, fiil ve hem isim hem fiil soylu kelimelerden oluşan redifler şeklinde incelendi. Kafiyede olduğu gibi rediflerde de muhtevayla ilgili mey, saki, kadeh, aşk gibi kelimelerin redif olarak kullanıldığı görüldü.

Çalışmanın muhteva özelliklerini ortaya koyabilmek için saki-namelerde geçen unsurlar detaylı bir şekilde incelendi, ana ve alt başlıklar altında sınıflandırıldı, kavramların benzetildiği unsurlar tespit edildi, böylece saki-namelerin muhtevası ortaya konuldu.

Meclis, şarap, kadeh ve bunlarla ilgili diğer kavramların da üzerinde durulduğu metinlerde saki, canlı bir ideal olarak ön saftaki yerini daima korumaktadır. Bu nedenle metinlerde şairlerin en çok kullandığı kavramlardan biri olan saki, türlü mazmunlara, teşbihlere, hayal unsurlarına konu olmuştur. Muhtevanın ağırlıklı kısmını saki oluşturur, metinlerde sevgili ve sakinin iç içe olduğu görülür. Saki-namelerde klasik Türk şiirindeki sevgilinin yerini saki almıştır. Çalışmamızda şiirlerden hareketle sakinin tanımını, fiziki özellikleri, meclisteki işlevleri ve benzetildiği unsurlar ortaya konmuştur.

Metinlerden hareketle şarabın tarihî gelişimi, icadı, saki-namelerde kullanılan şarap isimleri ve çeşitleri, şarabın özellikleri, şarabın benzetildiği unsurlar tespit edildi. Şarap, saki-namelerde zengin anlam dünyası olan bir unsur olarak metinlerdeki kelime kadrosu arasında ilk sıralarda yer alır. Saki-namelerde yer alan diğer kelimeler gibi şarap da şiirlerde gerçek, mecaz ve tasavvufi anlamlarda kullanılmıştır. İslam toplumu içinde yaşayan ve şarap içme ihtimali oldukça zayıf görünen şairlerin, şeyhülislam veya onun gibi yüksek dinî makamlarda bulunanların bile, mey ve meyhane kavramlarını şiirlerinde rahatça kullanmaları, bu kavramların taşıdığı mecazi manalar dolayısıyladır.

Bu şairlerin saki-name yazmış olması, şiirlerinde bu kadar sık şaraptan bahsetmiş olması şarabın gerçek anlamından daha çok mecaz veya tasavvufi anlamıyla kullanılmış olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır. Klasik Türk şiiri geleneğinde şairin, ister kadın ister erkek, ister din adamı olsun şiir dünyasına girip kalemi eline aldığı zaman şaraptan bahsetmesi bir gelenek olmuştur. Şairlerin şarabı gerçekte içip içmediğini veya şarabı hangi anlamıyla şiirinde kullandığını yorumlamak okuyucuya kaldığı gibi bunu tespit etmek şairlerin şiirlerinde verdikleri bazı ipuçlarıyla da ilgilidir.

Sakın mey dirsem ey zâhid mey-i engûrı fehm itme

Hüner esrâr-ı ma'nâ anlamakdur lafz-ı muglakdan (Bâkî, G.366/4)¹⁵

Klasik Türk şiiri geleneğinde şarabın sadece gerçek anlamıyla kullanılmadığını, farklı anlam dairelerinde değerlendirildiğini ve şairin bazen bunu şiirinde açık açık söylediğini Bâkî'de olduğu gibi saki-namelerde de görüyoruz. Aşağıdaki örnekte şair şaraptan bahsetmiş ama bu şarabın görünen anlamının dışında bir şarap olduğunu da eklemiştir. İşte şairler şiirlerinde bu ve benzeri ifadelerle aslında şarap ve benzeri kelimeleri farklı anlamlarıyla kullandıklarını özellikle belirtmişlerdir.

Bu bâde bildiğin bâde degildür

Bu sırr-ı 'ârifândır özge müldür (Aşkî, M. 17)

Zikr-i evsâfı nukl-i meclis-i hûr

Şer'i mey-hâne-i şarâb-ı tahûr (Fuzûlî, M. 15)

Şarâb-ı zâhirînün hurmeti var

Rahîk-i bâtinînün 'izzeti var (Aynî, M. 1095)

Yukarıdaki örneklerde bahsi geçen şarabı gerçek anlamıyla değerlendirmek beyitlerin anlamlarını güçleştirdiği gibi yanlış değerlendirmelere de sebep olur. Aşkî, tıpkı Bâkî gibi beyitte bu şarabın bildiğimiz şarap olmadığını farklı bir anlamı olduğunu söylüyor. Fuzûlî de İslamiyetin yasak ettiği gerçek şaraptan farklı bir şarabı anlattığını, "şeriata uygun şarap" ifadesini kullanarak doğruluyor. Şarabın sadece zahiri tarafı görülürse şarap haramdır, onun iç yüzüne, manasına vakıf olunursa; ancak o zaman

¹⁵ Küçük, Sabahattin, Bâkî Divânı, TDK Yay., Ankara 2011, s. 327

gerçek değeri anlaşılır. Eşyanın ve olayların suretine takılıp kalmadan manasındaki derinliğe inilmelidir.

İçerler nice hûn-ı nâ-hak müdâm

Söze gelse hûn-ı kebûter harâm (Atâî, M.499)

Beyitte geçen hun-ı kebûter yani şarap, İslamiyette yasaklanmış, haram kabul edilmiştir. İslamiyetin getirdiği yasalara uyan Müslüman bir kimsenin içmediği, burada bahsedilen şarap, gerçek şarap olmalıdır. Buradaki şarap kavramını tasavvufi düşüncelerle ifade edip yorumlamak da beytin anlaşılmasını zorlaştırır.

Yetişdür sâkiyâ âb-ı rezânı

Söyündür nâr-ı âlâm-ı zamânı (Aynî, M. 1626)

Aynî'nin zamanın elemelerinden kurtulmak için sakiden istediği şarap hem gerçek hem mecaz anlam taşır; çünkü beyit her iki anlama da uygun görünmektedir. Burada şairi gamdan kurtaracak olan gerçek şarap olabileceği gibi kişiyi dert ve kederinden kurtaran, sonsuz mutluluk kaynağı mecazi şarap olarak da düşünülebilir. Gerçek şarabın insanda yarattığı etkilerle Allah aşkının insanda yarattığı etkilerin ortak olması şairlerin bu benzerlik sebebiyle şiirde hakikat-mecaz ilişkisini rahatlıkla kullanmalarını sağlamıştır.

Beyitlerde kullanılan kelimelerin ve onların anlam katmanlarının oluşturdukları manaların, metinleri anlamaya çalışırken değerlendirilmesi çalışmamızın açıklık getirmek istediği konulardan biri olmuştur. Bu çalışma, şarap ve bu kullanıma uygun diğer kavramların (saki, kadeh, meyhane, pîr-i mugân) saki-namelerde gerçek anlamlarının dışında da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Şiirde yazılan her şeyin gerçek hayatla bire bir örtüşmesinin beklenmemesi gerektiği gerçeği saki-namelerde de görülmektedir. Saki-namelerde şairler, anlam çeşitliliği kazanmış kelimeleri kullanmaktan çekinmemişler, kelimelerin gerçek, mecazi ve tasavvufi anlamlarını kullanarak bu tarz kelimeler sayesinde şiirin anlam katmanlarını çoğaltmışlardır. Bazen de bir beyitte kelimelerin birden çok anlamını aynı anda çağrıştıracak tarzda ifadeler kullanılarak anlam zenginliği sağlanmıştır.

Şarap ve ilgili diğer unsurlar başlığı altında saki-namelerde habâb, mevc, dürd, kulkul, cür'a, katre kelimeleri incelendi, metinlerden hareketle bu kavramlar tanımlanıp açıklandı, kavramların benzetildiği unsurlar tespit edilerek örnekleriyle verildi.

Bu çalışmada örneklerden hareketle kadeh, sürahi, sebû, hum kelimelerinin tanımları yapıldı, saki-namelerde kullanılan kadeh isimleri ve çeşitleri tespit edildi; kadeh, sürahi, sebû ve hum kelimelerinin benzetildiği unsurlar da örnekleriyle verildi.

Saki-namelerde anlatılan şekliyle meclis tanımı yapılmış, ilgili örnekler verilmiş, meclisin kurulduğu zaman, mekân üzerinde detaylı olarak durulmuş, meclisi oluşturan unsurlar en küçük ayrıntısına kadar örneklerle açıklanmıştır. Meclis çeşitleri ve meclisin benzetildiği unsurlar da tespit edilerek örneklerle desteklenmiştir. Meclisin anlatıldığı beyitlerde özel bir meclis ismi ve yer adı verilmemiş genel bir tasvir yapılmıştır. Sadece genel anlamda saray meclisinden, mevsimlere ait meclislerden, gece meclisinden vs. bahsedilmiş ve tasvirler yapılmıştır. Anlatılan meclis gerçek hayatta karşımıza çıkabilecek özellikte olabileceği gibi şairin hayalinde, görmediği, hiç gitmediği bir meclis de olabilir.

Harâbatı egerçi görmedük ammâ görenlerden

İşitdük bir neşât-efzâ makâm-ı pür-safâ dirler (Ş.Yahyâ, G.84/3)¹⁶

“Gerçi meyhaneyi görmedik ama görenlerden mutluluk artıran, eğlence dolu bir yer olduğunu duyduk” diyen şair, şiirde her kavramın gerçek, bilinen anlamıyla karşımıza çıkmadığına vurgu yapar. Şair anlattığı meyhaneyi görmüş müdür, gerçek bir meyhaneyi mi anlatır, bahsi geçen meyhane aslında neresidir, şiirde anlatılanlar yaşananlar mıdır yoksa kurgu mudur gibi soruların da cevabını şairler bu tarz örneklerle bize verir. Saki-namelerde de buna benzer örnekleri görmek mümkündür, Aynî'nin aşağıdaki beyti bunun en güzel örneklerinden biridir.

Der-i mey-hâne üzre baş komuşlar

Şarâb-ı zâhirîden el yumuşlar (Aynî, M. 848)

Meyhanenin kapısına başlarını koyanlar zahiri şaraptan içmiyorsa bu meyhane gerçek bir meyhane değildir. Şarap gerçek anlamıyla düşünülürse bu şarabı içenler

¹⁶ Kavruk, Hasan, Şeyhülislâm Yahyâ Divânı, MEB Yay., Ankara 2001, s. 66

meyhaneye giderler; ancak şair burada meyhanenin kapısında yatanların zahiri şaraptan el çektiğini söylüyor.

Saki-namelerde anlatılan meyhane/harabat kavramı tanımlanmış, örnekleri verilmiştir. Meyhane muhitleri tespit edilmiş, meyhane ile ilgili yapılan benzetmeler örneklerle sıralanmıştır.

Metinlerde çok yoğun olmamakla birlikte adı geçen pîr-i mugân, hammâr ve mug-beçe kavramlarıyla ilgili örnekler tespit edilip açıklanmıştır.

Sarhoşluk, beyitlerde ifade edildiği gibi metinlerden hareketle anlatılıp tanımlanmış, saki-namelerde sarhoş/sarhoşluk için kullanılan kelimeler tespit edilerek sarhoşluk çeşitleri anlatılmıştır. Ayrıca sarhoşun hâl ve tavırları, sarhoşlukla ilgili yapılan benzetmeler örnekleriyle anlatılmıştır.

Saki-namelerde aşk konusunun da işlendiğini tespit ettik; ancak aşk saki-namelerde genel manada ele alınmış, klasik Türk şiirinde gazellerde karşımıza çıkan “âşık, maşuk ve rakip” üçgeninde anlatılmamış, daha çok aşkın kendisi mevzu olmuştur. Aşk, şarapla ilişkilendirilerek muhtevayla ilgisi nispetinde ele alınmıştır.

Klasik Türk şiiri; Kur’an, hadis, tasavvuf gibi çok geniş kaynaklardan beslenen zengin bir dünyadır. Bu zengin şiir dünyasının daha iyi anlaşılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için beslendiği tüm kaynakların ve unsurların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu nedenle saki-namelerde din ve tasavvuf konusunu da inceledik, çok sayıda dinî ve tasavvufî kavramın yer aldığı sonucuna varıldı. Dinî konularla ilgili Allah, peygamberler, kitaplar, dört halife, melekler, kitaplar, ahiret ve ibadet ile ilgili kavramlar tespit edilip örnekler verildi. Tasavvufî konularla ilgili de vahdet, kesret, riya, melamet, nur, feyiz, sır, hicap, elest meclisi, tecelli, zahir, bâtın, mâ-sivâ gibi kelimeler beyitlerde tespit edilmiş, örnek beyitlerle izah edilmiştir.

Tasavvufun zengin ve renkli terminolojisi, şiirin mana ve hayal boyutunu olabildiğince genişletmiş ve derinleştirmiş, saki-namelere zenginlik katmış, kelime oyunları ile metinlerin dilini süslemiş, çeşitli düşüncelerle yeni ilişkiler kurmasına imkân sağlamıştır. Çalışmamızda tasavvufî mecazlar başlığı altında saki, şarap, kadeh, meclis, mest, mutrib, pîr-i mugân kavramları anlatıldı. Verilen örnekler ve açıklamalar sayesinde saki-namelerde sıklıkla kullanılan bu kelimelerin gerçek anlamlarının dışında mecazi kullanımları olduğu, bu kelimelere mecazi mana verilmesiyle tasavvufî mecazların ortaya çıktığı görüldü. Saki-namelerin daha iyi anlaşılıp değerlendirilmesi

için tasavvufî kavram ve mecazların da bilinmesi gerektiği sonucuna varıldı. Anlaşılması dikkat isteyen bu mecazlar, şiiirlere derinlik, incelik ve genişlik kazandırmıştır.

Bu çalışma sonucunda saki-namelerdeki metinlerin her zaman gerçek anlam ihtiva etmediği, kavramların görünen anlamlarının dışında mecaz ve tasavvufî anlamları olduğu da görüldü. Bu tür saki-namelerde bizi bu anlama götüreceğ bir ipucu olmak zorunda değildir. Şair şiirini yazarken her iki yoruma da uygun düşecek şekilde kelimeler seçebilmektedir. Bu çalışmada saki-namelerde tespit edilen tasavvufî unsurlara yer verildi, örneklerle bunlar yorumlanmaya çalışıldı.

Bu çalışmayla şiirlerin günümüzden bakılarak sadece gerçek anlamlarıyla izah edilmeye çalışılmasının büyük bir yanlışın ilk adımı olduğu görüldü. Bu tarz çalışmalarda şairlerin mevcut gelenek çerçevesinde kullandığı kelimeler ve oluşturdukları anlam tabakaları göz önüne alınmalıdır. Böylece şairlerin kullandıkları ve anlatmaya çalıştıkları kavramlar doğru olarak değerlendirilebilir. Klasik Türk şiirindeki zengin şiir mirasını bugünün insanına aktarmak için şiirlerin çözümlenmesi gerekir; ancak bu incelemelerde şiir sadece bir yönüyle ele alınmamalı, çok yönlü bir çalışma yapılmalı ki bu, klasik Türk şiirinin önemini daha sağlıklı bir şekilde ortaya çıkmasını sağlar.

Bu çalışmayla, saki-namelerdeki zengin edebî kültürü, bu kültür içindeki unsurları ve bunların anlam dairelerinin nasıl genişlediğini ifade etmeye çalışırken saki, şarap, kadeh, meclis, meyhane, harabat, Pîr-i mugân ve etrafındaki diğer unsurların edebî metinlere dâhil edildiği, bu şekilde çok zengin anlam daireleri oluşturarak hem gerçek hem mecaz hem de gerçek anlamından sıyrılıp tasavvufî anlamda düşünüldüğü açıklanmaya çalışılmıştır.

Klasik Türk şiirini anlamak öncelikle onu oluşturan yapı taşlarını gerektiği gibi tanımakla mümkündür. Şekil ve muhteva özelliklerini kavramak da şüphesiz klasik Türk şiirinin anlam dünyasını yakından kavramayı kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

- Akgül, Alphan, “Bir Mit Olarak “Şarabın İcadı” ve Anlamı, Milli Folklor, 2008, Yıl 20, Sayı 80, ss. 13-20.
- Akün, Ö.F., (1994) “Divan Edebiyatı”, TDVİA, C9, İstanbul.
- Altıntaş, H., (Tarihsiz), Tasavvuf Tarihi, Akçağ Yay., Ankara.
- Andrews, G.W., (2006), Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı, Çev. Tansel Günay, (5.Baskı), İletişim Yay., İstanbul.
- Armutlu, S., “Erken Dönem Farsça Mesnevilerde Bezm”, Doğu Esintileri, İnanoloji Fars Dili ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, A Journal of Iranology Studies Sayı/Issue 3/11, 2015, ss. 7-132.
- Arslan, M., (2012), Osmanlı Edebiyat- Tarih- Kültür Araştırmaları-Sâkî-nâmeler- (1.Baskı), Kitabevi Yay., İstanbul.
- Arslan, M., (2003), Aynî Sâkînâme [1], Kitabevi Yay., İstanbul.
- Ayvazoğlu, B., (2013), Aşk Estetiği, (1.Baskı), Kapı Yay., İstanbul.
- Ayvazoğlu, B., (2008), Güller Kitabı, (11.Baskı), Kapı Yay., İstanbul.
- Bahadır, S. C., (2013), Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar, (1.Baskı), Kitabevi Yay., İstanbul.
- Baktır, M., (2000) “İçki”, TDVİA, C21, İstanbul.
- Bayındır, A., “İslam Açısından Sarhoş Edici İçkiler”, Medeniyet Mecmuası, C4, 1980, (3). ss. 3-19.
- Bayram, Y., (2001), Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Ün., Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Samsun.
- Bozkurt, N., (2000) “İçki”, TDVİA, C21, İstanbul.
- Bozkurt, N., (1994) “Def”, TDVİA, C9, İstanbul.
- Büyükyıldırım, A., “Kâşif ve Sâkînâme’si”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2009, (39), ss. 763-776.
- Canan, İ., (1992), Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, (1.Baskı), Akçağ Yay., Ankara.
- Canım, R., (1998), Türk Edebiyatında Sâkî-nâmeler ve İşret-nâme, (1.Baskı), Akçağ Yay., Ankara.
- Cebecioğlu, E., (2009), Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ağaç Yay., İstanbul.

- Ceylan, Ö., (2000), Tasavvufi Şiir Şerhleri, (3.Baskı), Kitabevi Yay., İstanbul.
- Chittick, W., (2008), Tasavvuf-Kısa Bir Giriş-, Çev: Turan Koç, (4. Baskı), İz Yay., İstanbul.
- Chittick, W., (2008), Varolmanın Boyutları-Tasavvuf ve Vahdetü'l Vücûd Üstüne Yazılar-, (3.Baskı), İnsan Yay., İstanbul.
- Chittick, W., (2003), Hayal Alemleri- İbn Arabi ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi, Türkçesi: Mehmet Demirkaya, (3.Baskı), Kaknüs Yay., İstanbul.
- Çağbayır, Y., (2017), Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Çetindağ, Y., (2011), Ayna Kitabı, (2.Baskı), Kitabevi Yay., İstanbul.
- Çınar, B., “Türk Edebiyatında Sâkî-nâmeler ve Tıfli'nin Sâkî-nâmesi”, Türklük Bilimi Araştırmaları, C12, 2002, (12), ss.111-154.
- Davud el-Kayserî, (2013), Tasavvuf İlimine Giriş, Çev. Muhammed Bedirhan, Nefes Yay., İstanbul.
- Dâvûd el-Kayserî, (2011), Aşk Şarabı ve Hayat -Kaside-i Hamriyye Şerhi-, Çev. Turan Koç, Mehmet Çetinkaya, (1. Baskı), İnsan Yay., İstanbul.
- Demirayak, K., (2012), Arap Edebiyatı Tarihi I, (2.Baskı), Fenomen Yay., Erzurum.
- Devellioğlu, F.,(2004), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, (21.Baskı), Aydın Kitabevi, Ankara.
- Doğan, M. N., “Divan Şiirinde Aşk”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Yıl 7, S26, 2004, Doğu Batı Yay., ss. 35-59.
- Doğan, M. N., “Divan Şiirinde Şarap Metaforları”, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, C38, 2008, ss.63-98.
- Donuk, S., “Şerh-i Du'a-yı Kadeh ve Kadeh Duası Mazmunu”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, ss. 1599-1629, Ankara-Turkey.
- Dönmez, İ.K., (2009) “Sarhoşluk”, TDVİA, C36, İstanbul.
- Duygulu, M., (1998), Asya İçlerinden Balkanlara Saz, Kalan Müzik Yapım, İstanbul.
- Ebu'l- Alâ Affî, (2015), Tasavvuf- İslam'da Manevi Hayat-, Türkçesi: Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, (6. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul.
- El-Hakîm, S., (2005), İbnü'l Arabî Sözlüğü, (1.Baskı), Çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Ertuğ, Z. T., “Onaltıncı Yüzyıl Osmanlı Sarayında Eğlence ve Meclis”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, C4, 2007, (1). ss.1-15.

- Harmancı, M. E., “Bir Eskatoloji Miti Olarak Tufandan Klasik Türk Şiirinde Şarap Metaforu”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2011, (7). ss.57-68.
- Hasan, İ., (1992), *İslam Tarihi- Hz. Peygamber (S.A.S)’in Hayatı, Hülefâ-yı Raşidin Dönemi- Emeviler C1*, Kayıhan Yay., İstanbul.
- Hizmetli, S., (1991), *İslam Tarihi-Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar-*, Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara.
- İbn Arabî, (2013), *Füsusu’l-Hikem*, Tercüme: Tahir Meriç, Kırkambar Yay., İstanbul.
- İbn Sînâ, (2017), *Aşkın Mahiyeti Hakkında*, Çev: Ahmed Ateş, (1.Baskı), Büyüyenay Yay., İstanbul.
- İnalcık, H., (2011), *Has Bahçede ‘Ays u Tarab*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul.
- İnalcık, H., (2007), *Türk Edebiyatı Tarihi*, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., (2.Baskı), C1, İstanbul.
- İpekten, H., (1999), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yay., Ankara.
- İpekten, H., (1996), *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, (6.Baskı), MEB Yay., İstanbul.
- İzutsu, T., (2005), *İbn Arabî’nin Fusûs’undaki Anahtar Kavramlar*, Türkçesi: Ahmed Yüksel Özemre, (3.Baskı), Kaknüs Yay., İstanbul.
- Kallek, C.,(2008) “Rıtl”, TDVİA, C35, İstanbul.
- Kanar, M., (2015), *Farsça-Türkçe Sözlük*, (4. Baskı), Say Yay., İstanbul.
- Kaplan, M., (2010), *Klasik Türk Şiirinde Hz. Muhammed*, (1. Baskı), Etkileşim Yay., İstanbul.
- Karaismailoğlu, A., (2009) “Sâkî-nâme”, TDVİA, C36, İstanbul.
- Karaismailoğlu, A., “İran Edebiyatında Sâkî-nâmeler”, *Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1992, ss. 1-9, Konya.
- Karahan, A., (1980), *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- Karakurt, D., (2011), *Türk Söylence Sözlüğü*, (1.Baskı), İstanbul.
- Kartal, A., (2009) “Sekr”, TDVİA, C36, İstanbul.
- Kâşânî, A., (2015), *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev: Ekrem Demirli, (4. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Kavruk, H., (2001), *Şeyhülislâm Yahyâ Divanı*, MEB Yay., Ankara.
- Kaya, B. A., “Azmi-zâde Haletî’nin Sâkî-nâmesi”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 2000, C24, (2), ss. 59-106.

- Kesik, B., Ş., Baka, “Bağdatlı Zihnî'nin Sâkî-nâmesi”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring 2013, ss. 957-968, Ankara-Turkey.
- Konevî, S. (2012), Vahdet-i Vücûd ve Esasları, Tercüme: Ekrem Demirli, (4.Baskı), İz Yay., İstanbul.
- Kortantamer, T., “Sâkî-nâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış”, EÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 1983, (2), ss. 81-91.
- Kuşeyrî, A., (2013), Kuşeyrî Risalesi, Tercüme: Dr. Dilaver Selvi, (9. Baskı), Semerkand Yay., İstanbul.
- Küçük, O. N., (2011), Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevi'de İnsan-ı Kâmil, (1.Baskı), İnsan Yay., İstanbul.
- Küçük, S., (2011), Bâkî Divanı Tenkitli Basım, (2.Baskı), TDK Yay., Ankara.
- Levend, A.S., (1984), Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, (4.Baskı), Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Mengi, M., (2000), Divan Şiiri Yazıları, (1.Baskı), Akçağ Yay., Ankara.
- Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, (2006), (1.Baskı), Editör: Zafer Erginli, Tercüme Heyeti: Zafer Erginli, İlyas Karşlı, Yavuz Köktaş, Nurettin Ödül, Rıfat Resul Sevinç, Salih Sabri Yavuz, Kalem Yayınevi, Trabzon.
- Michon, J.L.; Gaetani, R., (2012), Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf, Çev: Nurullah Koltaş, (1.Baskı), İnsan Yay., İstanbul.
- Muhammed el-Hudarî, (2012), Nuru'l Yakîn Muhammed, Çev: Mehmet Seri Doğru, (3.Baskı), Nida Yay., İstanbul.
- Mütercim Asım, (2014), Kamusu'l-Muhit Tercümesi, Haz. Mustafa Kaç, Eyyüp Tanrıverdi, C6, s. 5802, Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı, İstanbul.
- Mütercim Asım, (2009), Burhân-ı Kâtı, Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, (2.Baskı), TDK Yay., İstanbul.
- Noyan, B., (2013), Aşk Risalesi, Ardıç Yayıncılık, Ankara.
- Ocak, A. Y., (2012), İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, (1.Baskı), Kabalcı Yay., İstanbul.
- Okuyucu, C., (2010), Divan Edebiyatı Estetiği, (3.Baskı), Kapı Yay., İstanbul.
- Onay, A. T., (2000), Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, (4.Baskı), Akçağ Yay., Ankara.

- Ögke, A., “Tasavvuf Düşüncesinde “Sır” Kavramı ve Marmaravî’nin “Keşfü’l-Esrâr” İsimli Risalesi”, Yüzüncü Yıl Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, S3, ss. 225-262.
- Özdemir, H., “Şarabın İcadı ve Dört Vasfı”, Ankara Üniv. Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, C11, 1993, (1), ss. 135-160.
- Pala, İ., (2004), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, (22. Baskı), Kapı Yay., İstanbul.
- Pala, İ., “Âh Mine’l-Aşk”, Cogito Dergisi, S4, Bahar 1995, Yapı Kredi Yayınları, ss. 81-103.
- Pelikoğlu, M., (2012), Geleneksel Türk Halk Müziği Eserlerinin Makamsal Açından Adlandırılması, Atatürk Üniv. Güzel Sanatlar Fakültesi Yay., Erzurum.
- Pürcevadi, N., (1998), Can Esintisi, Çev. Hicabi Kırılancı, İnsan Yay., İstanbul.
- Saraç, Y., (2007), Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim, Ölçü, Kafiye, (2.Baskı), 3F Yay., İstanbul.
- Sarı, A., (2012), Türk Müziği Çalgıları-Ud, Tanbur, Kanun, Kemeçe, Ney, Kudüm-, (1.Basım), Nota Yay., İstanbul.
- Say, A., (2010), Müzik Ansiklopedisi -Besteciler, Yorumcular, Kavramlar, Eserler- (2.Baskı), Müzik Ansiklopedisi Yay., Ankara.
- Sayar, K., (2011), Sufi Psikolojisi, (7.Baskı), Timaş Yay., İstanbul.
- Schimmel, A., (2012), İslamın Mistik Boyutları, Çev. Ergun Kocabıyık, (3.Baskı), Kabalcı Yay., İstanbul.
- Schimmel, A., (2004), Tanrı’nın Yeryüzündeki İşaretleri, Çev. Ekrem Demirli, (1.Baskı), Kabalcı Yay., İstanbul.
- Şemsettin Sami, (2010), Kâmûs-ı Türkî, TDK Yayınları, Haz. Paşa Yavuzarslan, Ankara.
- Şentürk, A., (2017), Osmanlı Şiiri Kılavuzu II, (1. Baskı), Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Şentürk, A., (2016), Osmanlı Şiiri Kılavuzu I, (1. Baskı), Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Şentürk, A., (2002), XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler, Kitabevi Yay., İstanbul.
- Taberî, (1991), Milletler ve Hükümdarlar Tarihi II, Çev: Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Temir, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul.
- Tanrıkorur, C., (2016), Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi, (4.Baskı), Dergah Yay., İstanbul.
- Tarama Sözlüğü, (1983), TDK Yay., Ankara.
- Tatçı, M., (2009), Aşk Bir Güneşe Benzer, (3.Basım), H Yay., İstanbul.
- Tolasa, H., (2001), Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası, (2.Baskı), Akçağ Yay., Ankara.

- Tosun, M., (2000), “Tıp Açısından İçki”, TDVİA, C21, İstanbul.
- Tunçer, B., (2005), Eski Çağ Kilikia Çalgıları, (1. Baskı), Pan Yay., İstanbul.
- Türer, O., (2013), Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, (2.Baskı), Ataç Yay., İstanbul.
- Türkçe Sözlük, (2011), (11. Baskı), TDK Yay., Ankara.
- Uhri, A., “Şarabın Tarihi”, Bilim ve Ütopya Bilimsel Yay., 2007, (85), ss. 68-75.
- Uluç, T., (2011), İbn Arabî’de Sembolizm, (3.Baskı), İnsan Yay., İstanbul
- Uludağ, S., (2009) “Sohbet”, TDVİA, C37, İstanbul.
- Uludağ, S., (2007) “Niyaz”, TDVİA, C33, İstanbul.
- Uludağ, S., (2001), Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Uygun, M.N., (2007) “Ney”, TDVİA, C33, İstanbul.
- Üstüner, K., (2014), Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz, (2.Baskı), Akçağ Yay., Ankara.
- Üstüner, K., “Na’im’in Sâkî-nâmesi”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, ss.2719-2785, Ankara-Turkey.
- Üstüner, K., (2007), Divan Şiirinde Tasavvuf, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Yavuz, Y. Ş., (2001), “Kader”, TDVİA, C24, İstanbul.
- Yazır, M. H., (2008), Kur’an-ı Kerim ve Meali, Tuva Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Yıldırım, N., (2008), Fars Mitolojisi Sözlüğü, (1.Basım), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Yıldırım, A., “Taşlıcalı Yahya ile Şeyhülislam Yahya Divanlarında Zühdi ve Harâbâtî Kelimelerin Kullanımı”, Fırat Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, (2), C17. ss. 69-88.
- Yılmaz, H.K., (1993), “Cezbe”, TDVİA, C7, İstanbul.
- Yoldaş, K., “Nef’î ve Şeyhülislam Yahyâ’nın Sâkî-nâmeleri Arasında Bir Karşılaştırma”, VIII. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu-Uluslararası- (Ali Emirî Hatırasına), 15-17 Kasım 2012 Diyarbakır, ss. 396-408.
- Yoldaş, K., “Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı’nda Aşk Şarabı”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2009, (22), ss.139-152.

DİZİN

Ahmed-i Dâî	9	439, 440, 441, 442, 445, 446, 447,
Ali Şîr Nevâî	9	449, 456, 460
Allah 1, 5, 20, 51, 77, 79, 89, 92, 94,		Aşkî 17, 22, 31, 37, 51, 77, 98, 330,
102, 106, 113, 114, 135, 157, 181,		335, 346, 358, 359, 360, 390, 399,
236, 273, 324, 335, 346, 347, 348,		402, 409, 414, 425, 432, 438, 443,
349, 350, 351, 354, 357, 358, 359,		457
360, 361, 363, 364, 365, 366, 367,		ayna 190, 228, 229, 230, 237, 244, 253,
368, 369, 371, 372, 373, 376, 377,		295, 352, 381, 395, 401, 402, 410,
380, 381, 382, 384, 385, 386, 387,		446, 454, 455
388, 389, 390, 391, 392, 393, 394,		Aynî 17, 19, 22, 29, 30, 31, 32, 33, 34,
395, 396, 397, 398, 399, 400, 401,		35, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 46, 51, 52,
402, 403, 404, 406, 408, 410, 412,		53, 54, 55, 56, 57, 60, 63, 65, 66, 68,
413, 414, 415, 416, 417, 418, 419,		69, 71, 72, 76, 85, 87, 91, 92, 93, 94,
421, 424, 425, 426, 427, 428, 430,		96, 97, 98, 100, 101, 102, 104, 111,
431, 432, 433, 434, 436, 437, 439,		113, 115, 116, 119, 120, 123, 125,
440, 441, 442, 443, 444, 445, 446,		126, 128, 129, 130, 131, 132, 136,
447, 450, 451, 452, 458, 460		137, 138, 141, 144, 146, 147, 153,
Arak 10, 12, 16, 123, 282, 283, 285, 290		156, 157, 158, 161, 163, 166, 169,
aşk 2, 3, 4, 5, 6, 7, 29, 31, 34, 40, 41,		170, 171, 172, 174, 176, 178, 180,
44, 49, 50, 51, 52, 63, 72, 90, 94,		185, 188, 190, 193, 194, 198, 200,
107, 109, 126, 128, 136, 138, 155,		202, 206, 214, 216, 218, 220, 223,
156, 157, 171, 174, 176, 188, 191,		225, 226, 227, 228, 230, 231, 233,
192, 212, 213, 216, 217, 218, 221,		235, 236, 237, 238, 243, 245, 246,
245, 249, 276, 277, 279, 300, 310,		247, 248, 250, 251, 255, 258, 259,
316, 322, 325, 331, 335, 337, 339,		260, 261, 262, 263, 264, 266, 267,
341, 346, 347, 348, 349, 350, 351,		268, 269, 270, 271, 272, 273, 274,
353, 354, 355, 356, 357, 358, 388,		275, 276, 277, 278, 279, 280, 284,
389, 390, 398, 399, 401, 402, 407,		285, 286, 287, 288, 289, 291, 292,
409, 411, 413, 417, 419, 421, 423,		293, 294, 296, 297, 298, 299, 301,
425, 427, 428, 433, 434, 435, 436,		302, 303, 304, 306, 308, 312, 313,

315, 316, 317, 318, 319, 321, 326,
 327, 331, 333, 334, 339, 341, 342,
 343, 345, 349, 350, 351, 356, 357,
 359, 360, 363, 364, 365, 366, 367,
 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374,
 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381,
 382, 383, 384, 385, 386, 389, 390,
 391, 392, 393, 395, 396, 398, 399,
 401, 402, 403, 405, 407, 408, 409,
 411, 412, 414, 417, 422, 425, 427,
 429, 431, 433, 434, 435, 437, 438,
 439, 440, 441, 442, 445, 446, 449,
 451, 453, 457, 458, 459, 462
 Azmi-zâde Halefî 13, 464
 Bade 10, 115, 116, 117, 124, 133, 432
 Bağdatlı Zihnî 16
 Bahâyî 15, 22, 42, 288, 295, 448
 bahçe 4, 21, 110, 262, 266, 309, 315
 bast 401, 402
 bân 393, 394
 Bayburtlu Zihnî 18, 23, 49, 126, 152,
 153, 178, 184, 188, 214, 224, 262,
 281, 318, 326, 345, 393, 401, 405
 Belîğ 17, 23, 140, 191, 203, 212, 246,
 257, 267, 346, 401
 Benli-zâde İzzet 17, 22
 beşeri 5, 346, 423
 Beyânî 14, 22, 31, 33, 36, 40, 42, 45, 47,
 48, 49, 56, 57, 58, 69, 79, 80, 81, 92,
 98, 100, 108, 115, 122, 128, 131,
 135, 149, 151, 153, 162, 174, 175,
 185, 186, 195, 203, 246, 264, 267,
 289, 293, 298, 305, 309, 314, 326,
 327, 329, 343, 358, 359, 360, 361,
 362, 370, 371, 372, 374, 377, 379,
 390, 396, 397, 401, 403, 404, 406,
 408, 413, 425, 427, 429, 434, 437,
 440, 442, 451
 bezm 1, 4, 7, 30, 35, 37, 39, 40, 41, 44,
 49, 51, 54, 56, 65, 67, 80, 85, 87, 90,
 99, 102, 119, 132, 134, 138, 147,
 157, 175, 176, 179, 195, 198, 211,
 226, 227, 228, 230, 232, 236, 245,
 246, 249, 250, 258, 259, 260, 263,
 264, 268, 271, 274, 275, 286, 292,
 296, 302, 319, 320, 321, 323, 328,
 332, 337, 348, 357, 367, 369, 387,
 390, 397, 402, 407, 411, 425, 427,
 429, 436, 438, 446, 448
 câm 20, 29, 30, 32, 33, 35, 39, 45, 46,
 49, 54, 55, 71, 72, 78, 79, 86, 88, 90,
 92, 97, 99, 111, 123, 127, 129, 132,
 133, 138, 140, 146, 147, 148, 154,
 156, 160, 168, 169, 174, 176, 185,
 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195,
 196, 197, 198, 199, 200, 203, 204,
 205, 208, 211, 212, 213, 214, 215,
 216, 217, 218, 219, 221, 222, 223,
 224, 225, 226, 227, 228, 229, 237,
 239, 246, 248, 250, 251, 252, 254,
 257, 259, 262, 263, 264, 275, 281,
 283, 285, 290, 295, 309, 311, 318,
 319, 322, 332, 337, 338, 339, 340,
 343, 349, 355, 357, 360, 364, 369,

- 374, 381, 384, 390, 397, 398, 399,
402, 405, 407, 408, 411, 416, 422,
427, 436, 440, 441, 444, 449
- celal..... 394, 410, 454
- Cem 7, 15, 16, 22, 24, 28, 29, 31, 36,
38, 43, 44, 46, 52, 57, 61, 72, 73, 75,
82, 94, 95, 111, 116, 117, 123, 132,
133, 137, 140, 146, 155, 175, 177,
185, 193, 194, 195, 209, 211, 222,
223, 227, 229, 230, 236, 245, 246,
247, 252, 255, 261, 262, 267, 281,
300, 310, 311, 317, 318, 319, 320,
324, 326, 331, 332, 333, 337, 379,
396, 398, 409, 420, 430, 433, 443,
444
- cemal..... 392, 394, 410, 430, 454
- Cemşid 7, 52, 82, 99, 161, 185, 193,
194, 195, 229, 231, 273, 301, 318,
331, 337, 447
- Cinanî..... 11
- çeng 2, 3, 292, 295, 297, 299, 301, 303,
306, 309
- çiçek..... 4, 110, 120, 122, 163, 289, 312
- dergâh..... 3, 322, 417, 442, 443
- din 6, 8, 178, 256, 357, 413, 434, 449,
457, 460
- dinî 4, 110, 113, 267, 357, 368, 388,
391, 424, 456, 460
- dörtlük..... 3, 22
- dünyevi..... 2, 5, 9, 12, 349, 388
- edebî 2, 4, 8, 21, 50, 112, 190, 196, 432,
455, 461
- edebiyat..... 6, 109, 155, 246, 270, 424
- eğlence 4, 7, 21, 96, 165, 190, 199, 246,
262, 267, 270, 275, 296, 319, 321,
325, 327, 455, 459
- elest 31, 37, 341, 342, 348, 349, 358,
359, 375, 387, 391, 402, 403, 404,
409, 423, 428, 430, 440, 448, 462
- Fakîrî 11, 22, 32, 38, 40, 41, 96, 99,
107, 141, 145, 157, 165, 181, 192,
217, 229, 244, 248, 251, 260, 262,
275, 293, 321, 322, 355, 356, 358,
390, 409, 425
- Fehîm-i Kadîm 15, 24, 61, 78, 84, 352,
416, 452
- Ferrî 18, 23, 42, 45, 75, 102, 175, 188,
211, 246, 313, 355, 378
- Fevzî 15, 23, 31, 45, 48, 90, 201, 217,
273, 292, 318, 337, 345, 346, 359,
421, 447
- feyiz 1, 117, 122, 123, 160, 193, 223,
228, 235, 241, 252, 253, 277, 311,
326, 327, 332, 358, 400, 405, 406,
407, 410, 419, 427, 444, 447, 462
- Feyzî-i Kefevî 16, 24, 29, 120, 156,
175, 186, 189, 200, 219, 303, 348,
353
- fıskiye..... 6, 66, 196, 233
- Fuzûlî10, 22, 30, 31, 34, 35, 40, 42, 43,
47, 123, 127, 134, 137, 185, 186,
190, 204, 225, 251, 253, 275, 283,
318, 322, 345, 347, 360, 363, 366,

- 368, 375, 378, 380, 384, 408, 415,
433, 444, 452, 457
- gazel 6, 70, 272
- gelenek 5, 373, 454, 457, 461
- Gelibolulu Mustafa Alî 12
- güneş 39, 159, 185, 233, 395, 447
426, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 435,
437, 438, 439, 444, 446, 447, 448,
449, 450, 453
- Hakk 3, 321, 351, 355, 360, 361, 379,
383, 384, 389, 390, 392, 394, 395,
397, 399, 400, 404, 408, 410, 412,
414, 415, 417, 420, 428, 430, 434,
438, 444, 445, 446, 453, 454
- hakikat 217, 321, 350, 351, 355, 358,
389, 390, 392, 393, 395, 400, 401,
403, 424, 426, 429, 430, 436, 443,
460
- Hâletî-i Gülşenî 16, 24, 42, 127, 141,
255, 337, 353, 356
- Hâmî 18, 24, 89, 95, 262, 297, 407, 409,
411, 427
- Hâmîd 19, 25, 94, 162
- Hamriyyât 2, 4, 5
- hamriyye 4, 110
- Hamza Nigârî 19
- hanende 21, 292
- Hanyalı Nûrî 18, 334
- Harputlu Hayrî 20, 23
- hum 20, 39, 44, 50, 193, 241, 242, 243,
244, 245, 246, 314, 322, 357, 381,
459
- Hüznî 17, 22, 32, 35, 49, 52, 59, 73, 88,
99, 106, 116, 137, 149, 154, 166,
185, 193, 197, 206, 229, 273, 301,
336, 341, 353, 378, 390, 404, 433,
434, 440, 453
- içki 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 17, 50, 51, 74,
90, 109, 110, 114, 115, 117, 123,
125, 129, 130, 131, 135, 136, 170,
176, 187, 201, 204, 205, 213, 246,
257, 263, 265, 268, 276, 284, 291,
301, 314, 318, 320, 324, 325, 326,
327, 334, 335, 351, 357, 386, 424,
455
- ilahi 3, 20, 53, 106, 114, 324, 341, 349,
350, 356, 357, 363, 375, 389, 392,
394, 396, 397, 403, 404, 408, 409,
- ilahi aşk 3, 20, 114, 348, 356, 388, 396,
432, 433, 435, 436, 445, 446
- iman 3, 95, 368, 376, 384, 385, 389,
424, 430, 442
- İzzet Molla 19, 24, 183, 317, 326
- kadeh 1, 2, 3, 7, 20, 36, 37, 38, 46, 48,
49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 60,
61, 67, 71, 76, 78, 79, 81, 86, 87, 88,
90, 92, 93, 94, 97, 99, 100, 101, 103,
104, 107, 109, 114, 123, 124, 125,
126, 127, 130, 138, 139, 142, 143,
145, 149, 160, 163, 166, 167, 168,
170, 172, 173, 174, 175, 178, 180,
181, 185, 186, 187, 188, 189, 190,
191, 192, 193, 194, 195, 196, 197,
198, 199, 200, 201, 202, 203, 204,

- 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212,
213, 214, 215, 216, 217, 218, 219,
220, 221, 222, 223, 224, 225, 226,
227, 228, 229, 230, 236, 237, 239,
242, 246, 249, 250, 255, 257, 258,
259, 263, 264, 267, 271, 273, 282,
283, 287, 289, 290, 291, 294, 303,
309, 314, 315, 319, 321, 322, 324,
325, 328, 331, 332, 338, 345, 346,
357, 358, 379, 380, 384, 391, 396,
399, 404, 407, 410, 412, 417, 424,
425, 426, 436, 439, 440, 441, 442,
444, 454, 455, 456, 458, 459, 460,
461
- kafiye 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 37, 38,
48, 456
- Kaf-zâde Fâizi..... 15
- kanun..... 2, 295, 298, 299, 303, 309
- kaside 3, 5, 15, 19, 22, 24
- Kâşif 16, 23, 64, 67, 80, 88, 336, 425,
462
- Kâzım Paşa 18, 23, 52, 55, 57, 77, 84,
96, 108, 109, 117, 162, 168, 175,
195, 196, 204, 212, 217, 292, 299,
302, 303, 309, 352, 354, 356, 375,
415, 422, 425, 430, 431, 432, 452
- Kelâmî 17, 23, 91, 166, 182, 190, 206,
402, 410, 415
- Kelîm 15, 23, 43, 45, 52, 79, 85, 99,
104, 109, 123, 145, 151, 231, 269,
282, 368, 378, 394, 411
- kesret 35, 390, 391, 392, 432, 452, 453,
456, 462
- küfür 3, 421, 430, 442
- Lebîb 19, 26, 98, 122, 407, 418, 428,
442
- mâ-sivâ 371, 397, 398, 430
- mecaz 2, 5, 114, 122, 216, 222, 346,
349, 357, 388, 389, 391, 392, 399,
424, 428, 429, 430, 433, 438, 439,
441, 442, 445, 447, 452, 454, 455,
456, 458, 461
- meclis 2, 40, 41, 43, 47, 51, 52, 54, 57,
58, 59, 61, 68, 71, 81, 82, 85, 86, 87,
89, 92, 95, 97, 98, 99, 100, 102, 103,
104, 134, 140, 141, 165, 186, 191,
195, 198, 212, 221, 224, 225, 227,
230, 232, 234, 246, 247, 248, 251,
254, 260, 262, 265, 266, 268, 269,
271, 272, 273, 274, 275, 276, 277,
280, 281, 284, 285, 291, 293, 294,
295, 301, 303, 304, 307, 310, 311,
313, 316, 318, 319, 320, 321, 322,
323, 326, 327, 328, 332, 337, 341,
344, 355, 357, 367, 377, 395, 424,
425, 426, 434, 442, 443, 444, 447,
455, 457, 459, 460, 461
- Memdûh Paşa 19
- mesnevi 1, 3, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14,
15, 16, 20, 22, 26, 357, 359, 456
- mevsimler 2, 20, 247, 261, 455
- mey 3, 7, 20, 29, 30, 34, 35, 37, 43, 44,
48, 49, 56, 58, 59, 60, 66, 67, 68, 70,

- 73, 74, 77, 84, 89, 90, 91, 94, 95,
100, 102, 104, 109, 114, 116, 120,
121, 124, 125, 126, 129, 133, 134,
139, 140, 141, 142, 144, 146, 148,
149, 150, 151, 152, 154, 155, 156,
157, 160, 165, 166, 172, 173, 174,
175, 177, 178, 180, 182, 184, 187,
188, 189, 191, 193, 195, 204, 205,
206, 208, 211, 219, 220, 221, 225,
226, 231, 238, 241, 242, 244, 246,
247, 248, 254, 257, 259, 264, 273,
277, 281, 282, 283, 288, 289, 291,
301, 304, 312, 313, 318, 319, 321,
323, 329, 330, 333, 334, 337, 338,
339, 340, 341, 348, 353, 356, 357,
371, 375, 380, 381, 382, 383, 402,
404, 405, 407, 410, 412, 413, 416,
420, 421, 424, 430, 433, 437, 438,
440, 441, 442, 443, 444, 445, 446,
447, 449, 450, 456, 457, 459
- meyhane 3, 20, 51, 100, 114, 165, 166,
171, 194, 205, 263, 325, 326, 327,
329, 330, 331, 380, 405, 407, 424,
442, 443, 444, 445, 454, 456, 458,
459, 460, 461
- mezeler..... 2, 271, 284, 285
- muganni 20, 271, 288, 293
- Muhammed Lutfî 20, 25, 94, 338, 397,
425
- muhammes..... 3, 19, 22, 24
- muhteva 1, 10, 12, 16, 17, 20, 21, 22,
48, 104, 455, 456, 461
- mum 2, 20, 67, 108, 165, 166, 220, 230,
262, 286, 287, 316, 317, 331, 357,
455
- musiki 2, 3, 4, 5, 21, 28, 256, 294, 304,
307, 320, 455
- musiki aletleri..... 2, 294, 307, 455
- mutrib 3, 20, 270, 271, 273, 274, 276,
291, 292, 293, 297, 300, 301, 303,
304, 305, 306, 307, 319, 448, 453,
454, 460
- münacat 3, 10, 13, 357, 442
- mürşit 3, 20, 160, 330, 333, 449
- müseddes..... 3, 19, 22, 24, 25, 205
- müselles..... 3, 19, 22, 25, 129, 205
- müstezat 3, 19, 22, 25
- Na'îm 14, 22, 52, 84, 100, 104, 159,
193, 206, 210, 251, 298, 304, 306,
348
- naat 3, 10, 13, 17, 357
- Nâfî..... 19, 24, 204
- Nâmık Kemâl 19, 24, 133, 321
- nazım şekli 3, 25, 456
- Nazikî..... 15, 405, 409, 442
- nedim..... 17, 273
- Nef'î 15, 18, 23, 99, 119, 154, 162,
177, 183, 205, 320, 346, 413, 467
- Nergisî 15, 24, 132, 137, 151, 248, 318,
341
- Nevî-zâde Atâî 12
- ney 3, 33, 44, 102, 160, 182, 218, 219,
272, 275, 292, 293, 295, 296, 297,

298, 299, 300, 301, 302, 303, 307, 321, 342, 343, 353, 366, 453	173, 174, 175, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 190, 192, 193, 194, 197, 199, 204, 207, 209, 213, 215, 216, 218, 220, 222, 223, 225, 229, 232, 238, 239, 246, 250, 252, 253, 255, 262, 263, 264, 265, 267, 269, 273, 275, 281, 288, 292, 295, 296, 298, 301, 304, 311, 312, 316, 317, 319, 321, 323, 324, 325, 326, 327, 331, 333, 334, 337, 340, 345, 352, 354, 358, 359, 377, 379, 380, 384, 386, 409, 410, 412, 419, 420, 427, 439, 445, 447, 448, 449, 450, 451, 452
övgü 8, 20, 358	rubai 19, 22, 26
pîr-i mugân..... 3, 332, 450	Rüşdî 16, 22, 42, 217, 335, 341, 348, 378, 390, 399, 411, 420, 426, 437, 439
redif..... 22, 38, 48, 456	Sâ'îd Efendi..... 18
Revânî 10, 12, 19, 22, 31, 33, 34, 35, 36, 39, 41, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 63, 69, 77, 81, 82, 83, 89, 103, 105, 111, 112, 121, 128, 145, 148, 153, 156, 163, 165, 169, 171, 179, 184, 185, 186, 190, 192, 207, 210, 213, 217, 222, 223, 226, 227, 231, 233, 234, 235, 237, 246, 251, 253, 255, 256, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 268, 270, 271, 272, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 300, 305, 309, 311, 312, 313, 314, 316, 319, 330, 335, 336, 342, 343, 344, 349, 350, 355, 356, 358, 359, 362, 364, 367, 368, 374, 375, 378, 379, 388, 395, 396, 399, 403, 407, 408, 414, 416, 420, 425, 428, 430, 434, 436, 442, 444, 447, 451, 453	Sabûhî 15, 22, 31, 35, 38, 39, 41, 49, 63, 96, 121, 142, 159, 175, 226, 247, 253, 254, 263, 264, 307, 309, 312, 319, 327, 345, 379, 407, 420, 440, 441, 442
Riyâzî 13, 16, 19, 22, 28, 29, 30, 35, 37, 39, 44, 46, 48, 50, 56, 60, 61, 62, 63, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 86, 87, 90, 93, 94, 96, 99, 101, 103, 105, 107, 108, 115, 117, 118, 119, 121, 124, 127, 128, 133, 134, 137, 138, 139, 143, 144, 146, 150, 154, 155, 156, 161, 164,	saki 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 66, 67, 69, 71, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 114, 115, 116, 120, 121, 124, 125, 126, 127, 129,

130, 132, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 157, 158, 160, 175, 186, 188, 189, 190, 192, 193, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 206, 208, 210, 213, 214, 215, 216, 217, 220, 222, 225, 226, 231, 232, 238, 240, 242, 249, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 268, 269, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 282, 290, 291, 292, 294, 297, 303, 310, 311, 312, 315, 316, 320, 323, 326, 328, 330, 333, 338, 345, 347, 350, 357, 359, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 378, 379, 380, 381, 390, 394, 398, 404, 405, 407, 412, 416, 418, 420, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 438, 439, 441, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461	sefa 4, 5, 52, 84, 85, 88, 98, 99, 110, 112, 132, 133, 141, 145, 157, 163, 171, 172, 176, 180, 189, 192, 196, 199, 200, 204, 210, 212, 214, 217, 225, 229, 232, 238, 241, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 259, 260, 261, 262, 265, 267, 268, 269, 272, 276, 280, 282, 284, 285, 286, 288, 294, 298, 299, 301, 306, 312, 316, 321, 322, 326, 327, 331, 335, 337, 339, 347, 352, 388, 391, 403, 409, 411, 414, 439, 441, 442
saki-name 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 48, 114, 137, 186, 455, 457	Selanikli Âkif..... 18
saray 4, 8, 246, 264, 265, 266, 275, 322, 324, 329, 459	Selanikli Es'ad 15
sarhoşluk 3, 4, 6, 110, 113, 114, 137, 138, 140, 163, 269, 334, 335, 336, 340, 375, 411, 423, 433, 435, 445, 446, 454, 460	sembol 5, 355, 389, 423
savaş..... 4, 7, 84, 191, 264, 299, 336	sembolik 10, 256, 423, 424
saz 2, 20, 262, 268, 292, 293, 294, 300, 304	Sermed Mehmed 18, 23, 52, 78, 139, 151, 177, 186, 265, 320, 326
sebeb-i telif 3, 13	sır 109, 234, 275, 295, 361, 372, 373, 390, 400, 444, 447, 462
	Subhi-zâde Feyzî..... 16, 22
	Sufi 4, 129, 350, 351, 363, 445, 466
	Süleyman Celâleddin 17
	sürahi 2, 20, 160, 161, 182, 185, 188, 189, 206, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 254, 290, 292, 320, 442, 459
	Şâkir Efendi 19, 24, 25, 119, 130, 135, 203, 229, 383
	şarap 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 17, 20, 48, 50, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 75,

76, 78, 79, 80, 82, 83, 87, 88, 89, 90,
91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 101,
102, 103, 105, 109, 110, 111, 113,
114, 115, 116, 117, 118, 120, 121,
122, 123, 124, 125, 126, 127, 128,
129, 130, 131, 132, 133, 134, 135,
136, 137, 138, 139, 140, 141, 142,
143, 144, 145, 146, 148, 149, 150,
152, 154, 155, 156, 157, 158, 159,
160, 161, 162, 163, 164, 165, 166,
167, 169, 170, 171, 172, 173, 174,
175, 176, 177, 178, 179, 180, 181,
182, 183, 184, 185, 186, 187, 188,
189, 190, 191, 192, 193, 195, 196,
198, 199, 201, 202, 203, 204, 205,
206, 210, 211, 212, 213, 214, 215,
216, 218, 219, 220, 221, 223, 224,
225, 226, 227, 228, 231, 232, 233,
234, 236, 237, 238, 239, 240, 241,
242, 243, 244, 245, 247, 248, 250,
251, 252, 253, 254, 255, 256, 257,
258, 259, 260, 261, 262, 263, 264,
265, 266, 267, 268, 269, 270, 271,
272, 273, 275, 276, 277, 279, 283,
284, 285, 287, 288, 289, 290, 291,
292, 296, 301, 302, 307, 311, 312,
313, 314, 318, 319, 320, 322, 323,
325, 327, 328, 329, 331, 332, 333,
334, 335, 336, 337, 338, 340, 341,
tef 2, 3, 295, 296, 297, 298, 299, 302,
342, 343, 442, 453
terci-i bent..... 3, 9, 17, 22, 24
342, 344, 345, 348, 351, 352, 353,
356, 357, 374, 378, 381, 382, 385,
386, 388, 390, 391, 392, 393, 395,
396, 398, 399, 401, 402, 403, 404,
407, 411, 413, 416, 418, 420, 421,
424, 425, 426, 427, 430, 432, 433,
434, 435, 436, 437, 438, 439, 440,
441, 442, 446, 449, 454, 455, 456,
457, 458, 460, 461
şarkı 20, 25, 267, 269, 270, 291, 293,
294, 303, 307
Şeyh Gâlib..... 17, 23, 171, 219, 375
Şeyh Mehmed Allâme..... 15
Şeyhülislâm Yahyâ 15, 22, 459, 464,
467
şiiir 4, 5, 6, 17, 48, 51, 53, 54, 155, 199,
246, 267, 270, 372, 388, 389, 423,
424, 428, 432, 457, 460, 461
tambur 2, 266, 275, 299, 305, 307, 309,
310
tasavvufi 2, 3, 12, 13, 14, 20, 51, 114,
134, 335, 348, 382, 388, 389, 424,
428, 429, 430, 432, 433, 435, 436,
438, 442, 443, 456, 458, 460, 461
Tayyâr Mahmûd Paşa... 18, 23, 171, 353
tecelli 358, 360, 371, 389, 390, 392,
394, 395, 396, 397, 399, 404, 405,
407, 410, 420, 430, 434, 436, 439,
440, 444, 447, 453, 454, 462
terkib-i bent..... 3, 7, 17, 18, 22, 23, 456
tevhit... 3, 10, 13, 17, 355, 357, 388, 397

Tıflî	14, 22, 33, 36, 40, 43, 47, 52, 53, 54, 137, 221, 316, 334, 345, 357, 358, 360, 370, 372, 395, 399, 408, 425, 452	208, 210, 214, 222, 232, 239, 248, 252, 283, 287, 288, 291, 345, 378, 408, 422, 430, 434	
tövbe.....	238, 368, 394, 414, 415, 447	zevk 4, 5, 28, 44, 45, 71, 88, 110, 111, 140, 141, 142, 150, 173, 176, 183, 199, 210, 211, 214, 225, 238, 245, 250, 251, 259, 260, 261, 262, 267, 282, 283, 284, 294, 304, 317, 319, 321, 327, 331, 332, 339, 340, 342, 354, 366, 388, 391, 393, 396, 403, 409, 414, 419	
tuyuğ	19, 22, 26	zikir	415, 416, 418
Türâbî.....	18		
ut	2, 269, 270, 306, 307		
Vahdet.....	388, 390, 391, 467		
Varlık	390, 395, 407, 417, 454		
vezin.....	3, 20, 22, 28, 456		
Vücut.....	237, 393, 417, 418, 455		
Yârî	16, 23, 29, 32, 38, 67, 95, 99, 106, 124, 126, 140, 143, 151, 154, 162, 168, 170, 177, 178, 184, 185, 206,		